

Διόρθωσις ἑπιγραφῆς Ἰωάννου β. Βουλουρά
τῆς ἱστορίας ἑπιγραφῆς

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ

ἀρ. 31

B/2 Ἀρ. τῶν 7 107.

ΤΟΥ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΙΑΠΡΕΨΑΝΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΥΠΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Ν. ΓΟΥΔΑ

Διδάκτορος τῆς Ἱατρικῆς, ἱππότου τοῦ Ἁγίου Στεφαναίου,
μέλους διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἑταιριῶν κ.τ.λ.

ΤΟΜΟΣ Ζ΄.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΝΔΡΕΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΘΩΝ Α΄, ΜΕΤΑΣΤΑΣΕΣ, ΣΠ. ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ,
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΑΪ, ΝΟΥΡΑΣΕΣ, ΣΙΣΙΝΑΪ, ΠΛΑΤΙΝΟΙ, ΔΟΙΔΩΡΙΚΑΪ,
ΑΪΝΙΑΝΕΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΟΥ καὶ ΑΥΚΟΥΡΓΟΣ ΔΟΓΜΑΤΙΣΤΗΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΝΙΚΗΤΑ Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ

(Ὁδὸς Εὐριπίδου, ἀρ. 51).

1875.

B/2 H. J. 1875

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ

ΤΩΝ

April 31

262

ΤΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΔΙΑΠΡΕΨΑΝΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΥΠΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Ν. ΓΟΥΔΑ

Διδάκτορας τῆς Ἰατρικῆς, ἰκπότης τοῦ Ἁγίου Σπυρίδου,
μέλους διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἑταιριῶν.

ΤΟΜΟΣ Ζ΄

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΝΔΡΕΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΘΩΝ Α, ΜΕΤΑΞΕΛΕΣ, ΣΠ. ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ,
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΑΙ, ΝΟΤΑΡΑΔΕΣ, ΣΙΣΙΝΑΙ, ΒΑΛΤΙΝΟΙ, ΔΟΙΔΩΡΙΚΑΙ,
ΑΙΝΙΑΝΕΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΟΥ καὶ ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ ΔΟΥΘΕΤΗΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΝΙΚΗΤΑ Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ

(Ὅδος Ἐδριπίδου, φρ. 51).

1875.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

Λίαν εὐχάριστον ἔχομεν ν' ἀναγγείλωμεν τοῖς ἀναγιώσταις εἰδησίαι. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνταποκριτὴς ἡμῶν Ἐμμανουὴλ Χουρμουζιάδης, εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ τιμιωτέρων προξένων τῆς Ἑλλάδος, διαμένων ἤδη ἐκεῖ ἄνευ ὑπηρεσίας, ἔγραψεν ἡμῖν τὴν 26 Ἰουνίου ε. ε. τὰ ἑξῆς :

« Εὐαγγελίζομαι ἡμῖν χαρὰν μεγάλην. Χθὲς ἡ Α. Ε. ὁ «Κύριος Κοντουριώτης με εἰδοποίησεν, ὅτι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπέπερξε τὴν ἐλευθέραν ἐν Τουρκίᾳ κυκλοφορίαν τοῦ παρ' ἡμῶν ἐκδιωκόμενου συγγράμματος τῶν ΠΑΡΑΔΟΧΩΝ Β. ΩΝ. Ὁ Ἰδοῦ λοιπὸν εἰς τῶν πόθων παιτὸς γησιῶν τέκνον τῆς πατρίδος πραγματοποιούμετος. Καὶ εὐδαιμονέστατος λογίζομαι ὡς συντελέσας, ἔστω καὶ ἐπ' ἐλαχίστῳ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ. Ἄφ' οὗ δ' εὐχαρίστησα καὶ ἐκ μέρους σας τὸν «Κύριον Κοντουριώτην, τὸν παρεκάλεσα νὰ διατάξῃ τὸν εὐρμόδιον διερμηνέα τῆς Β. πρεσβείας νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπαλομάγην τῶν ἐν Βάρην κρατουμένων ἀρτιτύπων τοῦ συγγράμματός σας . . . . . ».

Θέλοντες νὰ τιμηθῶσιν τὴν ἕνεκα τούτου εὐγνωμοσύνην ἡμῶν εἰς τὴν πεφωτισμένην κυβέρνησιν τοῦ Σουλτάνου, ὑπεβάλαμεν ἀμέτρητος τῇ ἐνταύθα Ὀθωμανικῇ πρεσβείᾳ ἀναφορὰν, δι' ἧς ἐξητούμεθα τὴν ἄδειαν νὰ προφωνώσιν MONON XAPIN EYΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ τινὲς ἀνὰ χεῖρας τόμον τῆς αὐτοῦ Ὑψηλοῦ κτι τῷ ὑπουργῷ τῶν ἐξωτερικῶν Σαδρὲτ Πασσᾶ. ὑπεβάλαμε, δὲ, κατὰ τὰ εἰρηστέα, καὶ σχέδιον προσηκτικῆς ἐπιστολῆς. Συνάμα δὲ ὑπεβάλαμεν καὶ τῷ ἐν Ἀθήναις ὑπουργῷ τῶν ἐξωτερικῶν ἀναφορὰν, δι' ἧς ἐξητούμεθα νὰ κοινοποιηθῇ ἡμῖν ἐπι-

σήμεως ἡ δοθείσα ἤδη ἄδεια τῆς ἐλευθέρως κυκλοφορίας τοῦ συγ-
γράμματος ἡμῶν καὶ ἀπαντήσεως μὲν ἐπισήμου δὲν ἤξιώθημεν
ἄχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἐπ' οὐδεμιᾶς τῶν ἀναφερῶν τούτων,
ἐνεκα βεβαίως σπουδαιότερων ἄλλων ἐπασχολήσεων ἀμφοτέρων
τῶν σεβαστῶν Κυβερνήσεων. Ἀλλ' οὐδεὶς ἔχοντας λόγον καὶ
θεωρῶμεν τὴν εἰδησιν ταύτην ὡς μὴ βεβαίαν καὶ μὴ δυνάμενοι
να ἀναβάλλωμεν τὴν δημοσίευσιν τοῦ τόμου, προβαίνομεν εἰς
αὐτήν, ἐπιφυλάτουμε τὴν μὲν ἐπίσημον κλινοποιήσιν καὶ δη-
μοσιεύσιν ἐν δι' ἡμερηίδων τῷ δὲ ὑψηλοτάτῳ ὑπουργῷ Σαβφὲτ
Πασσᾶ καὶ προσφωνήσωμεν, ἂν ἐπιτρέψῃ, ἓνα ἐκ τῶν ὑπολοίπων
τόμων.

Δύο μὲν τῶν ἐν τῷ ἀνά χειρας τόμῳ βίων, τὸν τοῦ Καποδι-
στρίου καὶ τὸν τοῦ Ὀθωνος, ὅσοι διδασκτικούς ἐθεωρήσαντινες
τόσοι δυσχερεῖς καὶ σκαδάλωδες ἐθεωρήσαμεν ἡμεῖς περὶ τὴν
συγγραφὴν διὰ τὸ σύγχρονον. Πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ ἐπιτυχίας
τινὸς καὶ τῶν ἔργων ἡμῶν τούτων ἐπαξίσαμεν ὅσα ἐν τῷ ἐπι-
λόγῳ τοῦ βίου τοῦ Ὀθωνος ἀφηγήθημεν. Προέβημεν ἔπειτα καὶ
εἰς τὴν δι' Ἐπιφυλλίδων δημοσίευσιν τὸ μὲν, ἵνα φωτισθῶ-
μεν ἐκ τῆς κρίσεως ὅσων περιστῶν πρὸ τῆς ὀριστικῆς δημοσιεύ-
σεως τοῦ δὲ, ἵνα ὠφεληθῶσι καὶ ἄλλοι ὅσον τάχιον ἐκ τῆς ἀνα-
γνώσεως.

Κατὰ πόσον μὲν ἐρωτίσθημεν ἡμεῖς ἐκ τῆς κρίσεως ἄλ-
λων εἰκάσαι ἐξ ὅσων σπουδαίως ἀναγκάσθημεν νὰ προσθέ-
σωμεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὀθωνος, ἄτινα, πιστεύομε, ὅτι δὲ θέ-
λει διέθει ἐπιροχάδη πᾶς ὁ θέλων νὰ εξαγαγῇ γενικὰ ἵνα
συμπεράσματα περὶ τῆς ἐπιστάσεως καὶ ἰδίως περὶ τῆς μελλο-
ύσης καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ πόσον δὲ ὠφελήθη-
σαν ἄλλο ἐκ τῆς ἐγκαίρου δημοσιεύσεως καὶ ἀναγνώσεως ἀμφο-
τέρω τῶν βίων τούτων δὲν ἀπόκειται ἡμῖν νὰ ἐρευνησωμεν.

Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ βίων δύο συνιστῶμεν
ὡς ἰδιαιτέρως τιμὸς σπουδῆς ἀξίους τὸν τοῦ Τρικούπη καὶ τὸν
τοῦ Λυκούργου Λογοθέτου. Τὸν μὲν, διότι θεωροῦμεν ὡς τύπον
πατριώτου καὶ πολιτικῷ ἀνδρὸς τῆς Ἑλλάδος· τὸν δὲ, ὡς τύπον
πατριώτου καὶ ἐπαναστάτου. Περὶ πάντων δὲ τῶν λοιπῶν βίων,

καίτοι επίσης σπουδαίων, οὐδὲν ὅμως εἰδικὸν ἢ ἐν περιλήψει
δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν· διότι ἐν ἐλάττω τούτων περιγράφονται
οἱ χαρακτηριστῆρες πολλῶν ἢ καὶ ἀπάντων τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκο-
γενείας διαπρεφάντων ἀνδρῶν.

Καταδείξαντες, δὲ διὰ τῶν *Προλεγόμενων* τοῦ ἔκτου τόμου
τὸ τί ἦτο ἡ Ἀγγλία πρὸ διακοσίων μόλις ἐτῶν καὶ τι κατιστη
σήμερον ἰδίως διὰ τῶν πολιτικῶν αὐτῆς ἀνδρῶν καὶ τούτους
προτρέψαντες τοὺς πολιτικούς ἡμῶν νὰ ἔχωσιν ὡς τύπον καὶ
ὑπογραμμὸν ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, ἵνα δώσωσι τῇ πατρίδι
οἷαν ἔδωκαν τῇ Ἀγγλίᾳ οἱ Ἀγγλοὶ πολιτικοὶ ἄθῃσιν εἰς τὸ ση-
μερινόν τεράστιον αὐτῆς μεγαλεῖον, ἐπιτρέπητω νὰ σκιαγραφη-
σωμεν ἐνταῦθα καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπολιτεύθησαν οἱ Ἀγγ-
λοὶ πολιτικοί, ἵνα ἐπιτύχωσιν οὕτω τοῦ σκοποῦ των.

Μέγα πλεονέκτημα πάντων σχεδὸν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν
τῆς Ἀγγλίας εἶναι, πλὴν τῆς παιδείας καὶ τῆς ἐντελεῦσαι χρι-
στιανικῆς ἀνατροφῆς καὶ ἡ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως γινώσκεις τῶν πλεί-
στων ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτῃ. Οὐδεὶς σχεδὸν ἐξ αὐτῶν ἔχει ἀξιώσεις
πολιτικοῦ ἀνδρός χωρὶς πρότερον νὰ περιηγηθῇ καὶ σπουδάσῃ
οὐχὶ μόνον τὰ ἐν τῇ πατρίδι του, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν ἄλλαις με-
μακρυσμέναις χώραις. Μέγα τοῦτο ἀληθῶς προσὸν καὶ ἀναγκαῖοί-
τατον πᾶσι τοῖς πολιτευομένοις. Οἱ περιηγηθέντες σπανίως ἀπα-
τῶνται περὶ τὰς ἐκτιμήσεις προσώπων τε καὶ πραγμάτων.

Μεγάλως συνετέλεσαν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἀγγλίας καὶ
διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν παραδείγματος, οὐχὶ μόνον ὁσάκις τυγχά-
νουσιν ἐν ἐνεργητικῇ ὑπηρεσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὅλῳ ἰδιω-
τικῷ βίῳ. Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν, ὅσοι πλοῦσιος καὶ ἀνῆται, ὅσοι εὐ-
γενῆ καταγωγῆν καὶ ἀνέχῃ, παύει νὰ ἐργάζεται καὶ μεριμνᾷ
καὶ περὶ τῶν ἰδίων μὲν ἕλαστος, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῶν τῆς
πατρίδος γενικῶν συμφερόντων. Ἢ ἐπασχόλησις εἰς τὰ τελευ-
ταῖα αὐτὰ ἐνίοτε μὲν ἀντίκειται εἰς τὰ ἴδια, πολλάκις δὲ
καὶ βλάπτει καὶ καταστρέφει ταῦτα· ἀλλ' οὐδεὶς ποτε ἐπέκθησεν
νὰ μὴ ἐκτελέσῃ καὶ ν' ἀποποιηθῇ τὸ ὑπὲρ πατρίδος καθήκον.
Ἴνα δὲ ἐπαριέσωσιν εἰς τὰς παντοσείδεις ἐπασχολήσεις, τακτο-
ποιούσι τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας, ἐμμένουσι καὶ δὲν ἀπαξιοῦσι νὰ
μεριμνῶσι περὶ πάντων τῶν ἀφορώντων εἰς τὰ γενικά τῆς πα-

τρίδος συμφέροντα· οὔτε κατατρέφουσι τὸν χρόνον ἀδολεσχούντες ἐν ὄρα ἐρ' αἰσίας. ἀλλ' ἀείποτε ὡς ἀξίωμα ἀπαράβητον ἔχοντες τὸ «*χρόνου φείδου*», μεταχειρίζονται ἐκάστην στιγμήν τοῦ βίου των πρὸς τινα γενικὴν ἢ ἰδίαν ὠφελίαν· τούτων δ' ἕνεκα καὶ ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἀγγλίας εἶναι τέλει· οἱ καὶ πρακτικοί, διδαχθέντες τὰ πλεῖστα οὐχὶ μόνον ὑπὸ ἐμβριθοῦς μελέτης ἐν συγγραμμασιν, ἀλλὰ καὶ δι' ἱλίας ἀντιλήψεως· τινὲς μὲν τούτων καὶ ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ διορίζονται καὶ ὑπουργοὶ καὶ πρωθυπουργοί, ἄλλοι δὲ ἐκλέγονται καὶ ἀρχηγοὶ ἀντιπολιτεύσεως, καὶ οἱ πλεῖστοι κατὰ τὰ πλεῖστα δὲν ἀποτυχάουσιν, οὐδὲ συντρέθονται ἕνεκα ἀμαθείας, ἀπειρίας ἢ οἰήσεως καὶ ἐγωῖσμοῦ· διότι ὅσω πλεῖότερα γινώσκουσι, τόσω πλεῖότερα ἐπιθυμοῦσι νὰ διδασθῶσιν, οὐδενὸς ὀλιγωροῦντες πρὸς τοῦτο· καὶ ὅσω ὑψηλότερον προῦνται ἐν τε τοῖς ἀξιώμασι καὶ ἐν τῇ κοινωνικῇ θήσει, τόσω χαμαλώτερον καταβιβάζονται πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων καὶ πλειοτέρας πείρας.

Οὐδέποτε ἠκούσθη πολιτικὸς τῆς Ἀγγλίας ἀνὴρ νὰ μὴ δώσῃ ἀκρόασιν παντὶ τῷ καταλλήλῳ καὶ σπουδαίῳ αἰτησαμένῳ καὶ περὶ πάσης οἰασθῆποτε γενικῆς, ἐν ὅτε δὲ καὶ ἀτομικῆς ὑποθέσεως· ὅσω δὲ μικρὰ ἂν φαίνηται αὕτη, τόσω μεγαλητέρας ὠφελείας καὶ συμπεράσματα προσπαθεῖσι νὰ ἐξαγάγῳσιν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἀγγλίας. ἵνα ἐπαληθεύσωσιν ἐμπράκτως τὸ εὖ καὶ ἐν τῷ πολλῷ τὸ εὖ. Καὶ οὕτω τὴν μικρὰν καὶ ὅλιαν ἐμπορικὴν καὶ κερδοσκοπικὴν ἐταιρίαν τῶν Ἰνδιῶν κατέστησαν Κράτος μείζον μὲν ἀναντιρρήτως τὸν πληθυσμὸν Ἰσως καὶ τὴν πλοῦτον τοῦ ἀρχικοῦ Κράτους, πάντοτε ὁμως ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτώμενον.

Οὕτω δὲ πολιτευόμενοι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἀγγλίας κατέστησαν τὸ μὲν ναυτικὸν των κυρίαρχον σχεδὸν ἀπασῶν τῶν θαλασσῶν τῆς Ἑφελίας· τὴν δὲ βιομηχανίαν των, φορολόγον ἢ μέγαν εἰσπράκτορα χρημάτων ἀπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης τὴν δὲ γεωγίαν καὶ κτηνοτροφίαν ἀνέδειξαν ἀνθηροτέρας καὶ μᾶλλον προσδοφῶς πασῶν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ. Οὕτω πολιτευόμενοι κατέστησαν καὶ αὐτὸ τὸ ἀπρηχαιωμένον καὶ πολλὰς ἀτελείας ἔχον πολιτευμάτων καὶ αὐτὴν τὴν ἐκπαίδευσίν των, τὰ μᾶλλον ἀξιοζήλευτα· οὕτω πολιτευόμενοι τέλος ἐκτῆ-

σαντο δόξαν ἀθάνατον ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῆς πατρίδος των.

Ναὶ μὲν εὐγενὲς τις Κληρικὸς Ἕλληνας ἐπήνεσε κατ' αὐτὰς τὸ σύστημα τῆς δημοσίας ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως, θεωρήσας μιλιστα τοῦτο ὑπέρτερον τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ· ὡς ἡμεῖς ἀρούμεθα τοῦτο· ἀλλ', ὡς Ἕλληνας, δὲν δυνάμεθα ν' ἀποκρούσωμεν, ὅτι, ὅσον προαγόμεθα βεβαίως κατὰ τὸ ἀριθμὸν τῶν γινωσκόντων γραμματά τινα, τόσον φοβούμεθα, ὅτι ὀπισθοχωροῦμεν κατὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν πεπαιδευμένων· καὶ λίαν ἀμφίβηλον καθ' ἡμᾶς εἶναι ἂν ἔχωμεν σήμερον οἷους σπουδαίους καὶ φιλοπατρίδας ἀνδρας γραμμάτων εἶχομεν πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπ' αὐτοῦ.

Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι εὐδαίμων ποτε πολιτικὸς τῆς Ἀγγλίας ἀνὴρ κατεδέχθη νὰ συκοφαντήσῃ ἢ νὰ ἐξευτελίσῃ τὸν ἀντίπαλον, ἵνα προαχθῇ· ἀλλ' ἅπαντες ἀμιλλῶνται τίς πρῶτος νὰ ὑπερβῇ τὸν ἕτερον κατὰ τὰς ἀρετὰς, καὶ οὐδέποτε καταδέχονται ν' ἀμαυρώσωσι τὰς τῶν ἀντιπάλων, ἵνα ἐπιδείκνυνται τὰς ἰδίας· τούναντίον μάλιστα ὑψοῦσι μόνον τὰς τῶν ἄλλων· τὰς δὲ ἰδίους ἢ ἀποσιωπῶσι τελείως, ἢ περιστῶσιν ὡς ὑποδεστέρας, ἵνα ἐκτιμήσῃ κατ' ἄξιον μόνον ἡ κοινωνία. Ἐρχόμενοι δ' ἐν τοῖς πράγμασιν οὐδέποτε ἀναστασιῶσιν ἄρῃην τὴν ὑπαλληλίαν, ἵνα τοποθετήσωσιν οἰκείους ἢ πάντῃ ἀκαταλλήλους ἢ τοὺς πλειοτέρας ἰδίας ὠφελείας ἐπαγγελομένους· ἀλλὰ σέβονται τοὺς δικαιώματα καὶ πείραν κεκτιμένους καὶ τοὺς τὰ τῆς πατρίδος συμμέροντα μᾶλλον τῶν τῶν ἰδίων ἐπιμελουμένων· οὐδ' ἐφαντάσθη ποτὲ πολιτικὸς τις ἀνὴρ τῆς Ἀγγλίας νὰ βλάβῃ ἢ ἐκδικηθῇ τὸν ἀντίπαλον εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἰδίως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν φίλου ἢ συγγενοῦς τοῦ ἀντιπάλου του· τούναντίον μάλιστα παρέχει ἀντὶ τῆ προθυμότερον πᾶσαν τὴν ὑπὸ τῶν νόμων προστασίαν. Καὶ θεωροῦσιν ἀκόσμιον τὸ νὰ διορίζωσιν ἀνικάνους, συγγενεῖς μάλιστα ἢ φίλους, εἰς πᾶσαν οἰανδήποτε ὑπηρεσίαν καὶ ἰδίως εἰς τὰς σπουδαίας· τοὺς τοιοῦτους ἀξιῶς ἐλέους ἐλεοῦσιν, ὅσον δύνανται ἐξ ἰδίων· οὐδέποτε ὅμως ἐκ τῶν δημοσίων, ἅτινα μόνῃ τῇ ἱκανότητι καὶ τῇ εἰδικότητι ἐμπιστεύονται, καὶ οὐδέποτε οὔτε χάριν Νεποτισμοῦ, οὔτε χάριν οἰωδῆποτε ἰδιαιτέρων δικαιωμάτων. Ὅσα δὲ ὑψηλότεραν περιωπὴν κατέχει ὁ πολιτικὸς Ἕλληνας, τόσῳ πλειότερον νομίζει, ὅτι ὀφείλει νὰ μεριμνᾷ ὑπὲρ

τοῦ λαοῦ τούτου δ' ἕνεκα ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ, ἔνθα ὁ λαὸς συνήθως πένεται εἰς ἀπίστευτον μάλιστα βαθμὸν, σπάνια εἶναι αὐτῶν διαλύσεις τῶν βουλῶν καὶ σπανιώτατα αἱ στάσεις καὶ ἐ-α-α-στάσεις τούτων μάλιστα οἱ Ἀγγλοὶ ἀπέμαθον ἴσως καὶ τὸ ὄνομα. Ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι, ἔνθα ὁ λαὸς κατὰ τὰ πλείστα εὐημερεῖ καὶ εἶναι ἴσως ὁ εὐκωγότερος λαὸς τῆς ὑφ' ἡμῶν, ἐπὶ μὲν τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος ἐγένοντο πολλαὶ στάσεις καὶ ἐπαναστάσεις καὶ δύο τῆς βουλῆς διαλύσεις ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Γεωργίου ἐν τῷ διαστήματι δώδεκα μόνον ἐτῶν διελύθη πεντάκις ἡ βουλὴ. Καὶ τοιοῦτοι μὲν οἱ πολιτικοὶ τῆς Ἀγγλίας ἄνδρες ἐπὶ τῶν γενικῶν. Ἐλθωμεν ἤδη καὶ εἰς τινα τῶν καθ' ἕκαστα.

Πρώτιστον καὶ ἴδιον γνώρισμα τῶν Ἀγγλῶν πολιτικῶν εἶναι ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ εὐσέβεια. Ἐν οἰκλήποτε χώρα καὶ ἂν εὐρήθῃ ὁ Ἀγγλος οὐδὲν τῶν πατριῶν ἀπομανθάνει καὶ οὔτε καταδέχεται νὰ ψιτὰ ἴσῃ τὰ τῶν ἄλλων· ἀλλ' ἐπαφείγεται μόνον τούτων ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἐκμεταλλεύεται ἂν οὐχὶ πρὸς βλάβην ἄλλων, πάντοτε δὲ μὴ πρὸς ὠφελὲν αὐτῆς πατρίδος του. Ὅσον σιβεταὶ τὰς τῶν ἄλλων πεποιθήσεις, τόσον προσκακολημένος μένει εἰς τὰ πάτρα. Πολλάκις καὶ αὐτὰ τὰ ἐνδύματά των καὶ ἐξ ἀπωτάτων μερῶν πέμπουσιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἵνα πλυθῶσι. Προτιμῶσι δὲ πανταχοῦ καὶ πάντοτε τ' Ἀγγλικά προΐεντα καὶ κατωτέρως ἂν τυγχάνωσι ποιότητος καὶ μείζονος τιμήματος.

Ὁ μὲν ἀντιδισαυλὸς τῶν Ἰνδιῶν χωρὶς νὰ παραβλέψῃ κεραιάν οὔτε τῶν θρησκευτικῶν οὔτε τῶν πολιτικῶν του πεποιθήσεων ἐγκαυχᾶται, ὅτι εἶναι συνάμα ὁ ἰσχυρότερος προστάτης τοῦ μωαμεθανικοῦ θρησκευήματος τῶν μωαμεθανῶν ὑπηκόων τῆς Ἀγγλίας. Τὸν δὲ φανατισμὸν αὐτῶν προσπαθεῖ νὰ μετατρέψῃ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ τοῦ Ἀγγλικοῦ Κράτους καὶ αὐτῶν τούτων τῶν ὑπηκόων του μωαμεθανῶν. Ὁ δὲ διοικητὴς τῆς τοῦ καθολικῶν δόγμα φαντικῶς προσβουόσης Μελιτης οὐχὶ μόνον οὐδὲν παρεμβάλλει πρόσκομμα τοῖς Μελιταῖοις νὰ λατρεύωσι δι' ἑσῶν θείων λιτανειῶν καὶ χερουπινῶν καὶ πομπῶν ἐπιδειξέων ἕκαστον τῶν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν παλλῶν ἑορταζόμενων ἁγίων, ἀλλὰ διὰ πολιτικῶν, ἴσως λόγους ἐνισχύει μάλιστα τὸν φανατισμὸν.

Πλείονες τῶν ἑκατὸν νηῶν ὑπάρχουσιν ἐν Μελίτῃ. Ἡ ἑορτὴ ἐκάστου ναοῦ ἐκτελεῖται μετὰ πλείστης θοῆς ἐπιδειξέως πρὸς βλάβην μάλιστα τῶν ἐορταζόντων. Τὴν καθ' ἅταςαν τὴν πόλιν προπομπὴν τῆς εἰκόνας ἢ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ ἐορταζομένου ἀγίου συνοδεύει τιμῆς ἕνεκεν αὐτοπροσώπως καὶ αὐτὸς ὁ Ἄγγλος διοικητὴς καὶ ὀλόκληρον τάγμα Ἄγγλων στρατιωτῶν καὶ στρατιωτικὴ μουσικὴ καὶ πᾶσα ἢ λοιπὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀκολουθία. Τοῦτο συντελεῖ βεβαίως εἰς τὴν αὐξάνσιν τοῦ φανατισμοῦ, ἴσως δὲ καὶ τῆς πενίας τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐφ' ἐκάστης τοιαύτης ἑορτῆς δὲν ἐργάζεται ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ δαπανᾷ ὅτι ἐκέρδησε κατὰ τὰς λοιπὰς. Ἄλλ' οἱ πρακτικοὶ Ἄγγλοι, τιμῶντες τοὺς ἀγίους τῶν Μελιταίων, λατρεύονται ὑπ' αὐτῶν καὶ οὐδέποτε ἠνοχλήθησαν εἰς τὴν λοιπὴν ἐν τῇ νήσῳ πολιτικὴν πορείαν των.

Τοιαύτην πολιτικὴν μετήρχοντο οἱ Ἄγγλοι καὶ ἐν Ἑπτανήσῳ ἄλλ' ὁ πατριωτισμὸς τῶν ῥιζοσπαστῶν, δουρῖσις περιστάσεως, ὑπεύθυνος τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ ἀπετελέσθη ἡ ἔνωσις τῆς θυγατρὸς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Δὲν ἐγκρίνομεν βεβαίως τὸν φανατισμὸν τῶν λαῶν, οὔτε πιστεύομεν πολὺ εἰς τὰ μετὰ Χριστὸν θαύματα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ θρησκεία εἶναι τὸ ἰσχυρώτερον ἐλαττήριον πάσης ἀνθρωπίνης πράξεως, διὰ τοῦτο καθήκον θεωροῦμεν πάσης πατρικῆς Κυβερνήσεως νὰ μεταχειρίζηται τὸ ἐλαττήριον τοῦτο πρὸς ὠφέλειαν αὐτῆς ταύτης τῆ ἀτελοῦς ἀνθρωπότητος· διότι ὅ,τι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατορθώσωσιν ἅπασαι αἱ ποιναὶ καὶ ἀμοιβαὶ τοῦ κόσμου, πολλάκις κατορθώνουσι καλοὶ τινεὶ καὶ σεβασμοὶ ἱερεῖς καὶ ἱεροκλήρικες. Ἄλλως, ἂν ἐρευνήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶ νεωτέρων ἐθνῶν, θέλομεν πεισθῆ, ὅτι, ἐνθα ὑπῆρχον καὶ ἠκμαζον ἐδραῖαι καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον περαιοσιμενάι θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις πρὸς λατρείαν τοῦ Ὑψίστου ἄνευ μεγάλης βλάβης τῆς ἀνθρωπότητος, ἐκεῖ αὕτη προήγατο κατὰ λόγον μὲν εὐθὺν τῆς εὐσεβείας κατὰ λόγον δ' ἀντίστροφον τῆς τε πρὸς τὰ θεῖα ἀδιαφορίας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας τῶν λαῶν. Οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοι ἡμῶν π. γ. καθ' ἣν μὲν ἐποχὴν οἱ εὐσεβεῖς υἱοὶ Κλέοθις καὶ Βήτων, ἐλλείψει ὑπόζυγιον, ἐξεύχθησαν εἰς τὴν ἄμαξαν, ἵνα φέρωσι τὴν ἱέρειαν μητέρα των εἰς τὸν ναόν

ἤκμαζον εἰς τοσοῦτον, ὥστε ἐθεωροῦντο ὡς τὸ σοφώτερον καὶ ἰσχυρότερον τῶν τότε ἐγνωσμένων ἐθνῶν· διέδωκαν τὸν ἑλληνισμὸν εἰς τὰ ἀπώτατα τῆς Οἰκουμένης καὶ ἐξετέλεσαν ἔργα ἀθάνατα. Ἄμχ δ' ὡς οἱ ποιηταὶ καὶ ὁ Λουκιανὸς ἐσατύρισαν τὰς τότε θεότητας, περιῆλθον εἰς τοσαύτην ἐκπτώσιν, ὥστε καὶ ὑπεδουλώθησαν. Προσεπάθησαν μὲν βραδύτερον ἢ ἀνακαινισθῶσι διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς περιῆλθον εἰς τοσαύτας θεολογικὰς ἐριδας, ὥστε τούτων ἰδίως ἕνεκα, ὑπέκυψαν καὶ αὐθις εἰς τὸν σκληρότερον τῶν ζυγῶν, καὶ ἀπηλλάγησαν τούτου μόνον διὰ τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀκμασάντων πατέρων ἡμῶν.

Αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει καὶ σήμερον παρ' ἄλλοις ἐθνεσι. Τρία δ' ἐκ τούτων θεωροῦνται ἤδη ὡς τὰ ἰσχυρότερα καὶ ἀκμαιότερα ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Τὸ Ῥωσικόν, τὸ Γερμανικόν καὶ τὸ Ἀγγλικόν. Ἐν ἅπασιν τούτοις ἡ εὐσέβεια εἶναι ἡ ἐπικρατεστέρα τῶν ἀρετῶν. Οὐδεὶς ποτε τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῶν Κρατῶν τούτων ἐφάνη ἀδιάφορος περὶ τὰ θρησκευτικὰ τῆς ἐκυτοῦ πατρίδος. Τούναντίον μάλιστα ἕκαστος τούτων φιλοτιμεῖται ἢ ἀναδειχθῆ ὁ ἐνθερμώτερος προστάτης αὐτῶν. Πρόχειρον παράδειγμα τούτου ἔστω ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ζώντων πολιτικῶν τῆς Ἀγγλίας Γλάδστον, ὅστις εἰς τὰ θεολογικὰ ἔργα καὶ εἰς τὴν ἀνυπόκριτον εὐσεβειάν του ἐγκανυχᾶται σήμερον φρονοῦμεν πλείοτερον τῆς εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ φιλολογίαν ἐπιτυχίας του.

Οἱ πολιτικοὶ λοιπὸν ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος, πλὴν τῶν ἄλλων ὑψηλῶν αὐτῶν καθηκόντων, περὶ ὧν οὔτε ἡμᾶς αὐτοὺς οὔτε τὴν ἐποχὴν θεωροῦμεν κατάλληλον νὰ πραγματευθῶμεν ἐν λεπτομερείᾳ, ὀφείλουσι νὰ καλλιεργήσωσι καὶ τὴν παρὰ τῶ λαῶ εὐσεβειαν· διότι λαὸς εὐσεβὴς καὶ εὐκολώτερον διοικεῖται καὶ δυσκολώτερον παρεκτρέπεται. Λέγοντες δ' εὐσεβειαν δὲν ἐννοοῦμεν τὴν δευσιδαιμονίαν, ἀλλὰ τὴν κατ' ἐπίγνωσιν λατρείαν τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ διδάσκει ταύτην ἢ τε ἀρχαία καὶ ἡ νέα Γραφή, ὧν τὰ κυριώτερα παραγγέλματα εἶναι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη.

Κατ' εὐτυχίαν δὲ ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος καθὼς δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ διδαχθῆ καὶ ἄλλα πολλὰ ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν καὶ

τῶν Κυβερνήσεών του, ἵνα προαχθῆ ἀρκούντως, οὕτω δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ διδαχθῆ παρ' αὐτῶν καὶ τὴν εὐσεβείαν, ἵνα κατασταθῆ δι' αὐτῆς τε καὶ τῶν ἄλλων φυσικῶν πλεονεκτημάτων του ὁ καλλίτερος λαὸς τῆς Ἀνατολῆς. Φρόνιμόν τινα μόνον καλλιέργειαν τῆς ἐμφύτου εὐσεβείας του ἀπαιτεῖ, ἵνα παρέξῃ ἀπειρα εὐεργετήματα εἰς ἐαυτὸν καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα· καὶ τῆς καλλιέργειας ταύτης δὲν ἐπελήφθησαν εἰσέτι κατὰ δυστυχίαν σπουδαίως οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος. Οὕτε ἡ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεολογικῇ, οὕτε ἡ Ῥιζόρειος Ἐκκλησιαστικῇ, οὕτε αἰλοπαῖα ἱερατικαὶ σχολαὶ παρήγαγον εἰσέτι τοσοῦτους καρπούς, ὥστε ν' ἀνυψώσωσι τὸ τοῦ ἱερέως ἐπάγγελμα εἰς τὴν πρέπουσαν αὐτῷ περιωπῆν, ἵνα μὴ θεωρῆται καὶ σήμερον ὡς τὸ ἐξευτελεστικώτερον πάντων, καὶ νὰ παρωδῆται διὰ τῆς δημόδους παρομιλίας: *καὶ παπᾶς ἔγεινες Κώστα, ἔτσι τόφερ' ἡ καρτάρα*».

Ἀλλὰ, καίτοι τοιούτου ὄντος δυστυχῶς κατὰ τὰ πλείστα τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ἱερέως, οὐδὲν ἦττον ὁμοῦς ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἔχει ἐμφυτον φαίνεται τὴν εὐσεβείαν. Εὐτόχημα δὲ μέγα εἶναι, ὅτι οὕτε τὸ μίasma τῆς ἀδιαφορίας πρὸς τὰ θεῖα εἰσέδυσεν εἰσέτι εἰς τὰ σπλάγγχνα τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος, οὕτε ἡ δεισιδαιμονία ἔχει βαθείας τὰς ρίζας. Ἀπειρα παραδείγματα ἐνισχύουσι τὸν ἰσχυρισμὸν ἡμῶν τοῦτον. Ὅσοι ἀγράμματοι κατὰ δυστυχίαν εἰναι τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν ἱερέων, ὅσοι κακὸφῶνοι καὶ ἄτεχοι τινὲς τῶν ψαλτῶν, ὅσοι ἀδέξιοι καὶ ἀξέστοι τινὲς τῶν ἱεροκρυκῶν, ὁ λαὸς ὁμοῦς προσέρχεται εἰς τοὺς ναοὺς. Δὲν θεωρεῖ δὲ σήμερον καθὼς ἄλλοτε ὡς μεγίστην ἀσεβείαν τὴν ἐξ ἀνάγκης κατάλυσιν τῆς νηστείας ἔστω καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἱερέων. Ἔργα καλὰ καὶ πεφωτισμένην κατὰ τι διάνοιαν ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν ὁ λαὸς, ἵνα τοὺς σέβῃται.

Ἐτερον ἐκπληκτικὸν παράδειγμα τῆς εὐσεβείας τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ συρροὴ αὐτοῦ εἰς τὰς πανηγύρεις. Μίαν τούτων τὴν ἐν Τήνῳ ἐπισκέφθημεν καὶ ἡμεῖς δις, τὴν 15 Αὐγούστου καὶ τὴν 25 Μαρτίου. Ἀπῆλθομεν δ' ἐπίτηδες, ἵνα σπουδάσωμεν τὸ τί δύναται τις νὰ πράξῃ ὑπὲρ τῶν γενικῶν συμφερόντων τῆς πατριδος καὶ διὰ τῆς εὐσεβείας τοῦ λαοῦ.

Καὶ πρῶτον πάντων ἐξέπληξεν ἡμᾶς ἡ μεγάλη σύβροθ· Ἐκεῖ εὗρομεν προσκυνητὸς κ' ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κ' ἐκ τῶν ἀπωτέρων τῆς Ἠπείρου, τῆς Ἀλβανίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἡ ἐν Γήνῳ ἄρα πανήγυρις κατέστη αὐτομάτως πανελληνίς. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἐξέπληξεν ἡμᾶς ἡ ἀγαθότης τῶν τε προτερχομένων προσκυνητῶν καὶ τῶν Τηνίων. Φύρδην μίγδην συζῶσιν ἐρ' ἐκάστης πανηγύρεως ἐντὸς στινωτάτου χώρου περὶ τὰς δέκα χιλιάδας προσκυνητῶν, ἐχόντων μάλιστα καὶ πολλὰ τιμαλφῆ, καὶ στερουμένων παντός μέσου πρὸς ἐξαίφλιν αὐτῶν νίκτωρ, ἀλλ' ὅμως οὐδέποτε ἠκούσαμεν, ὅτι συνέβη κλοπὴ τις ἢ ἄλλο ἄτοπον.

Δὲν εἶναι δὲ παντάπασιν ἀληθές, ὅτι οἱ Τήνιοι καταχρῶνται τῶν προσκυνητῶν, ἐνοικιάζοντες αὐτοῖς εἰς μυθώδεις τιμὰς τὰ δωμάτια καὶ τὰς κλίνας καὶ πωλοῦντες λίαν ὑπερτετιμημένα τὰ τρόφιμα. Ἡμῖν αὐτοῖς εἶπιν, ὅτι καναπές ξύλινος, μετασχηματισθεὶς εἰς κλίνην, ἐνοικιάσθη διὰ μίαν ἐσπέραν ἀντὶ δραχμῶν τριάκοντα. Ἴνα δὲ βεβαιωθῶμεν περὶ τούτου, προσεποθήμεν, ὅτι ἔχομεν ἀνάγκην τοιοῦτου καναπέ ἀπήλλομεν εἰς τι ξενοδοχεῖον κ' ἐζήτηθη ὡς ἐνοίκιον μόνον δραχμὴ μία καὶ ἡμίσεια. Ἀντὶ τσαυτῆς μόνης δαπάνης ἐπρογεύθημεν ἄριστα ἐν τῷ αὐτῷ ξενοδοχείῳ. Ὁ ἀγαθὸς μάλιστα ξενοδόχος, λαθὼν τὸ τίμημα εἰς χαλκᾶ νομίσματα, ἐπέστρεψεν οἴκοθεν τὴν διαφοράν, διότι, ὡς γνωστὸν, ἅπαντα τὰ νομίσματα ὑπερτιμῶνται ἐν Σύρῳ καὶ Τήνῳ καὶ τισιν ἄλλοις ἴσως νήσοις. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἀληθές, ὅτι οἱ Τήνιοι στεροῦνται φιλοξενίας· τοῦναντίον μάλιστα εἶναι οἱ φιλοξενώτεροι ἴσως πάντων τῶν Αἰγαιοπελαγιῶν· καὶ αὐτὰς τὰς συζυγιακὰς κλίνας καὶ τὰ ἰδιαίτερα δωμάτια παρέχουσί τινες προθύμως τοῖς γυνωμοῖς τῶν προσκυνητῶν.

Καίτοι τοιαύτης οὐσίας τῆς εὐσεβείας τῶν Ἑλλήνων καὶ τηλικαύτης τῆς φιλοξενίας τῶν Τηνίων, ἡ παρ' αὐτοῖς ὁμῶς πανήγυρις τελεῖται δις τοῦ ἔτους, τὴν 15 Αὐγούστου καὶ τὴν 25 Μαρτίου πάντῃ κατὰ δυστυχίαν ἄρρυθμως. Τοῦτου δ' ἕνεκα πλὴν τῆς δηλώσεως τῆς εὐσεβείας ἐκάστου τῶν προσκυνητῶν ἐλάχιστα παράγει ὑπὲρ τούτων καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Καὶ τοῦτο πρόερχεται, διότι οὐδὲς σχεδὸν τῶν παρ'

ἡμῖν πολιτικῶν ἀνδρῶν εἶχε τὴν εὐκαιρίαν ἢ ἔλαβε τὴν περιέρ-
 γειαν νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ τὴν ἐν Τήνῳ πανηγυριν. Τινὲς μάλιστα
 τούτων νομίζουσι, ὅτι θὰ ἐκπέσωσι τῆς ἀξίας των, ἂν ἀσχολη-
 θῶσι καὶ περὶ ταύτης. Ἐπιτραπήτω λοιπὸν νὰ περιγράψωμεν
 τὴν πανηγυριν ταυτην, ὅπως σήμερον γίγνεται, ἵνα καταδειξῶ-
 μεν τὰς ὀλίγας κατὰ τὴν κρίσιν ἡμῶν ἐλλείψεις τῶν Τηνίων·
 συνάμα δὲ, ἵνα ὑποδείξωμεν ὁπόσων εὐεργετημάτων ἠθελε κατα-
 σταθῆ πρόξενος ἢ πανηγυρις αὐτῆ, ἂν κάλλιον ἐτελεῖτο.

Πολλὰς ἡμέρας ἢ καὶ ἐβδομάδας πρὸ ἐκάστης πανηγύριος ἀρ-
 χεται ἡ συρρῆθ προσκυνητῶν. Οἱ πλείστοι μὲν τούτων ἔρχονται ἐκ
 τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου
 Πελάγους· τινὲς δὲ, κ' ἐκ τῶν παραλίων τοῦ Παγασικοῦ κόλπου.
 Εἶδομεν γυναῖκα, ἐλθοῦσαν ἐκ Γρεβθενῶν, ἀπέχοντων τῶν Ἀθη-
 νῶν περὶ τὰς δέκα πέντε ἡμέρας. Εἶδομεν οἰκογενείας κ' ἐκ
 Μαγνησίας, κ' ἐκ Σμύρνης, κ' ἐκ Κρήτης, κ' ἐκ Χίου, κ' ἐκ Σά-
 μου, κ' ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ
 τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἄπαντες οἱ προσκυνηταὶ
 ἐπιθυμοῦσιν ἐνθέρμως νὰ ἔρχωνται δι' Ἑλληνικῶν ἀτμοπλοίων·
 ἀλλ', ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι κατὰ δυστυχίαν ἀνεπιφικτον, ναυλώνουσι
 καὶ Αὐστριακὰ, καὶ Αἴγυπτιακὰ, καὶ Τουρκικὰ· τινὲς μάλιστα
 καὶ ἰστιοφόρα πλοῖα.

Καὶ πρὸ μὲν τῆς πανηγύριος τινὲς τῶν προσκυνητῶν ἐπι-
 σκέπτονται καὶ τινα χωρία τῆς Τήνου, ἰδίως δὲ τὴν καθ' ἅπαντα
 ἀξιόλογον Μονὴν τῶν Καλογραϊῶν, ἐν ἣ ἐξασκοῦνται
 πολλαὶ ἀρεταὶ, ἰδίως ἡ εὐσέβεια, κ' ἐν ἣ τινὲς τῶν προσκυνητῶν
 τελοῦσι λειτουργίας ἢ καὶ ἀγρυπνίας. Ἡ δ' ἐν τῇ Κύαγγελι-
 στρίᾳ πανηγυρις τελεῖται ἐν τῷ περικαλεῖ μὲν ἀλλὰ καθ' ἅπαντα
 στενοχῶρῳ καταστήματι, τῷ κειμένῳ ἐπὶ περικαλεστέρου λόφου,
 τέταρτον σχεδὸν τῆς ὥρας ἀπέχοντος τῆς παραλίας καὶ τερ-
 πνοτάτην καὶ λίαν ἐκτεταμένην θέαν ἔχοντος, ἰδίως πρὸς με-
 σημβρίαν. Τὸ κατάστημα δὲ τοῦτο ἔχει σχῆμα τετραγώνου,
 κ' ἐν μὲν τῷ κέντρῳ σχεδὸν αὐτοῦ κεῖται ὁ περικαλῆς ναός·
 ἐπὶ δὲ τῶν πρὸς δυσμὰς, πρὸς ἄρκτον καὶ πρὸς ἀνατολὰς πλευ-
 ρῶν ὠκοδομήθησαν οἰκίσκοι τινὲς, ἐν οἷς οἰκοῦσι λίαν στενο-
 χωρημένοι ὅσοι ἐκ τῶν προσκυνητῶν δὲν φιλοξενοῦνται ἐν τῇ

πόλει. Κ' ἐν τῇ πρὸς μεσημβρίαν πλευρᾷ ὑπάρχουσι δύο μεγαλο-
πρεπῆ τῶ ὄντι προπύλαια.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν λοιπῶν ἡμερῶν ὁ ἑσπερινὸς καὶ ἡ λειτουργία ἐκτελοῦνται κατὰ τὸ σὺνηθες· τὴν παραμονὴν ὁμοίως καὶ τὴν ἡμέραν τῆς πανηγύρεως εἶναι ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ τάξις τις, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς μεγάλης συρροῆς· τὸ δὲ, ἕνεκα τῆς σμικρό-
τητος τοῦ ναοῦ· καὶ κατὰ τρίτον τινὰ λόγον, διότι τεσσάρων ὑπαρχουσῶν ἐν τῷ ναῷ θυρῶν δὲν προσδιορίζονται δύο μὲν μόνον πρὸς εἴσοδον καὶ αἱ λοιπαὶ δύο ἀποκλειστικῶς πρὸς ἐξοδον, ἀλλὰ διὰ τῆς αὐτῆς πύλης καὶ εἰσέρχονται καὶ ἐξέρχονται οἱ βουλόμενοι· τούτου δ' ἕνεκα ὁ μὲν συνωθισμὸς εἶναι μέγιστος, ἡ δὲ βοή καὶ ἡ ἀταξία τσακύτη, ὥστε κατέπνιγον τὴν φωνὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ βροντοφωνοτέρου τῶν ἱεροκλήρυκων Λάτα, καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν καὶ ἀγορεύοντα νὰ ἐπιβάλλῃ ἐνὶ ἐπιτακτικῇ σιωπῇ. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην πρέπει νὰ σπεύσωσι νὰ θεραπεύσωσι οἱ ἀγαθοὶ Τήνιοι, ἄλλως ματαίᾳ θέλει ἀποδοῖναι πᾶσα ἡ ὁμιλία τοῦ ἱεροκλήρυκος, ὅστις δὲν ὤκνησε τῷ ὄντι ν' ἀναμνήσῃ καταλλήλως δι' ὀλίγων ὁμοίως λέξεων καὶ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Ἄλλ' ἐρωτῶμεν μόνον δι' ὀλίγων λέξεων πρέπει ν' ἀναμνησκηται οὗτος ἐν τοιαύτῃ μάλιστα πανηγύρει τοῦ ἑλληνισμοῦ;

Δευτέραν τινὰ ἔλλειψιν εὑρομεν παρὰ τοῖς Τηνίοις, τὴν στενότητα καὶ σκολιότητα τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως. Πλὴν μιᾶς, τῆς ἀπὸ τῆς παραλίας εἰς τὸ κατάστημα, ἅπασαι αἱ λοιπαὶ εἶναι ἀθλιαὶ καὶ τρίτην, τὴν παντελῆ σχεδὸν ἔλλειψιν δημοτικῶν φανῶν. Πλὴν τῆς μεγάλης ὁδοῦ καὶ τῆς παραλίας ἅπασαι αἱ λοιπαὶ στεροῦνται φανῶν μόνον ὑπὸ τὸ Ἐπαρχεῖον εὑρομεν ἓνα μόνον.

Τὴν δὲ ἡμέραν τῆς πανηγύρεως οἱ ἱερεῖς μετὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν περιάγουσι τὴν εἰκόνα ἐν τινὶ πομπῇ ἀπὸ τοῦ ναοῦ διὰ τῆς μεγάλης ὁδοῦ εἰς τὰς δύο ἐν τῇ παραλίᾳ πλατείας καὶ εἰς τὴν πόλιν· προπορεύονται δὲ τὰ ἐξαπτέρυγα, οἱ ψάλται τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀνημμένοι τινὲς λαμπάδες· ἀλγεινοτάτην δ' ἐντύπωσιν προῤῥένησεν ἡμῖν ἐφέτος, διότι προεπορεύετο καὶ θεατρικῇ, ἐξ ἀλοβρήσκων μάλιστα καὶ βακενδυτῶν συγκειμένη μουσικῇ, παιανίζουσα μὴ ἑλληνικὰ οὔτε θρησκευτικὰ ἄσματα. Δυστὴν θάττερον ἢ

ἔπρεπε νὰ ἐλλείπη καθ' ὀλοκληρίαν ἢ δι' ὀργάνων μουσικῆ, ἂν τῷ ὄντι ἀπαγορεύουσι ταύτην οἱ κανόνες τῆς ἐκκλησίας, ἢ ἂν δὲν ἀπαγορεύηται, ἔπρεπε νὰ προηγήται τῇ: εἰκόνας τῆς τοσοῦτον κινούσης τὴν εὐσέθειαν τοῦ ἑλληνισμοῦ μίᾳ τῶν καλλιτέρων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους μουσικῶν, παανίζουσα τὰ κατάλληλα ἐκκλησιαστικά τε καὶ ἑλληνικὰ ἄσματα, καὶ οὐχὶ τὰ ἐν τοῖς θεάτροις, ἅτινα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἄσμενα ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἔθνικὴν ἡμῶν ποίησιν. Ἀλγερινὴν ἐπίσης ἐντύπωσιν προὔξενησεν ἡμῖν, ὅτε εἶδομεν, ὅτι δύο μόνον μικραὶ ἑλληνικαὶ σημαῖαι καὶ δύο λόγχοι χωροφυλάκων ἀπετέλουν τὴν τιμητικὴν συνοδείαν τῆς εἰκόνας καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς σύμβολα τῆς ἔθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως: οὐδεὶς δ' ἕτερος ἀξιοματικὸς ἢ στρατιώτης ἐν στολῇ καὶ οὐδὲν ἕτερον ἔθνικὸν ἐμβλημα ὑπῆρχε.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς εἰκόνας ψάλλη ἐν τῷ ναῷ ἡ συνήθης δοξολογία πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος· ἐν τῇ δοξολογίᾳ παρευρεθησαν ἅπασαι αἱ ἐπιτόπιοι ἀρχαὶ καὶ ὁ ἐπίτῃδες ἐλθὼν νομάρχης Κυκλάδων. Ἀμέσως δὲ σχεδὸν μετὰ τὴν δοξολογίαν ἤρξατο ἡ διάλυσις τῆς πανηγύρεως.

Ἠρωτήσαμεν ἂν ποτε οἱ Τῆνιοι ἐξητήσαντο καὶ τὴν ἠθικὴν συνδρομὴν τῆς Κυβερνήσεως πρὸς ἀξιοπρεπεστέραν τινὰ ἐκτέλεσιν τῆς πανηγύρεως ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἐμάθομεν, ὅτι οὔτε ὑπουργός τις ἐν ἐνεργείᾳ ἐπεσκέφθη αὐτὴν ποτε, οὔτε ἔθνικὴ τις μουσικὴ ἢ λόγος στρατοῦ ἐπέμφθη, καὶ τοὶ πολλάκις αἰτηθέντων τούτων. Μόνον ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς μετὰ τῆς βασιλείσεως ἐπεσκέφθησαν πῦρσι κατὰ τὴν παρχμονὴν τῆς πανηγύρεως τὴν Τήνον ἐπὶ στιγμάς τινας. Τοσοῦτος δὲ ὑπῆρξεν ὁ ἐνθουσιασμός τῶν προσκυνητῶν, ὥστε μίᾳ μὲν Σμυρναίᾳ ἐστρώσεν ἀμέσως ἐν τῇ ἀποβάθρᾳ πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους πολύτημον λαχούρι, ὅπερ θωρεῖ ἤδη ὡς κειμήλιον, διότι ἐπάτησαν αὐτὸ οἱ πόδες τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης τῶν Ἑλλήνων. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι μαθόντες τοῦτο, ἐσπευσαν ἐφέτος ἀθρῶοι ν' ἀξιοθῶσι τοῦ αὐτοῦ θεάματος· ἀλλ' ἀτυχῶς οἱ τοῦ ἔτους τούτου προσκυνηταὶ μόνον δύο λόγχοι καὶ δύο σημαῖαι ἑλληνικαὶ εἶδον: οὐδένα δὲ λόγον τακτικοῦ ἑλληνι-

κοῦ στρατοῦ οὔτε μίαν ἑλληνικὴν μουσικὴν, οὔτε ἓνα Ἑλληνα ὑπουργόν.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀπουσίας τῶν ὑπουργῶν οὐδόλως ἐφάνη ἡμῖν παράδοξον. Ἀποροῦ ὅμως ἐφάνη διατὴ ἡ ἑλλ. Κυβέρνησις δὲν ἠδυνήθη νὰ διαθέσῃ, ἐπὶ τρεῖς τὸ πολὺ ἡμέρας οὔτε ἓνα λόχον τακτικού στρατοῦ οὔτε μίαν κρατιωτικὴν μουσικὴν πρὸς τιμὴν τοῦ συρρέοντος ἐν Τήνῳ πολλοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐν ὑπόψει δὲ ἀλγεινὴν προὔξενησεν ἡμῖν καὶ ἡ πανταλὴ σχεδὸν ἑλλειψίς παντὸς ἑλληνικοῦ φυσικοῦ ἢ βιομηχανικοῦ προϊόντος ἀπὸ τῆς πανηγύρεως ταύτης. Γυναικεῖά τινα, ἐν Τήνῳ κατασκευαζόμενα χείροτεχνηματα, καὶ τινες ἀτεχνόταται εἰκόνες ἀγίων, αὐτὸς ἐπίσης ἐπεξεργαζόμεναι, ἐπωλοῦντο· ἐτι δὲ ἀλγινοτέραν ἐντύπωσιν ἠσθανθημεν, ὅτε εἶδομεν πωλουμένας καὶ ἄλλας τεχνικά, μὲν ἄλλ' ἐν Ῥωσσίᾳ κατασκευασθείσας εἰκόνας, Ῥωσσικὰς ἐπιγραφὰς ἐχοῦσας, καὶ τινα τῶν κληρικῶν τοῦ Ἀθῶνος χείροτεχνηματα· οὐδὲν δὲ σχεδὸν τῶν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι κατασκευαζομένων.

Ἐκ τούτων πάντων ἐξάγεται, ὅτι ἡ ἐν Τήνῳ πανήγυρις, ὅπως τελεῖται σήμερον μόνον τῆ ἀείποτε ἀκμάζουσαν εὐσέβειαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τεκμηριοῖ· καθ' ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ ἐξομοιοῦται ταῖς ἐν Τουρκίᾳ ὑπὸ χριστιανῶν τελουμέναις· πολλῶν μάλιστα τούτων, μετ' ἄλλους ὁμολογοῦμεν, εἶναι ὑποδεστέρα· διότι ἐν πολλαῖς ἐκείνων προσθεταί πως καὶ τὸ εὐθυμον καὶ τὸ κοσμοπολιτικόν. Γίνονται ἠθῶναι εὐθυμίαι καὶ χωροὶ καὶ τινες σωματικοὶ ἀγῶνες· ἐν τισὶ δὲ καὶ ἀνταλλαγαὶ προϊόντων καὶ πολλὰ καθαρῶς ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ συναλλαγαί.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν εὐσέβειαν ἐν γένει θεωροῦμεν ὡς τὸ ἰσχυρότερον ἐλατήριον πρὸς ἐκτέλεσιν ἀγαθῶν πράξεων ἐπιτραπήτω νὰ περιγράψωμεν καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ καλλιεργηθῇ ἡ εὐσέβεια τῶν ἐν Τήνῳ προσερχομένων Ἑλλήνων, ἐν ἀνταποκριθῇ εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν διακαῶν πόθων τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Μετ' εὐχαριστήσεως ἐμάθομεν, ὅτι ἐκ τῆς ἄχρι τοῦδε τιμίας καὶ φρονίμου διαχειρίσεως τῶν εἰσοδημάτων τοῦ ναοῦ καὶ καλά τινα ἐγένοντο καὶ περισσεύματα οὐκ εὐκαταφρόνητα ὑπάρχουσι καὶ τὰ κατ' ἔτος εἰσοδήματα αὐξάνουσι κατὰ λόγον εὐθὺν τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς σύμφορῆς τῶν προσηκούντων. Ταῦτα πάντα καθ' ἡ

ἡμᾶς δυνατόν εἶναι νὰ πολλαπλασιασθῶσι μεγάλως καὶ φέρωσιν αἴσια ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀποτελέσματα, εἰάν εὐαρεστηθῶσιν οἱ τε Τῆνιοι καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ καλλιεργήσωσιν, οὐχὶ ἐπὶ τὸ φανατικώτερον δι' ὑπερφυσικῶν θαυμάτων, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον δι' ἀγαθοεργημάτων τὴν εὐσέβειαν τοῦ συρρέοντος εἰς τὴν πανήγυριν ἑλληνισμοῦ.

Καὶ πρῶτον πάντων ἀπαιτεῖται νὰ οἰκοδομηθῇ ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ ναὸς εὐρυχωρότερος μὲν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πολυτελέστερος· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἀπαιτεῖ μακρὸν χρόνον, καθ' ὃν οὐδόλιως συμφέρει νὰ παύσῃ ἡ πανήγυρις, πρέπει νὰ γείνη τὸ κατάλληλον σχέδιον, ν' ἀρχίσῃ ἡ οἰκοδομὴ· ὅταν δὲ αὕτη ἀποπερατωθῇ, τότε ν' ἀφαιρεθῶσι μόνον τὰ ἐντὸς τῆς νέας τοιχώματα τῆς ὑφισταμένης, χωρὶς παντάπασιν νὰ πάθῃ τι ὁ ὑπόγειος θῶλος, ἢ τὸ σπήλαιον, ἐν ᾧ εὐρίθη ἡ εἰκὼν. Τὸ πολὺ πολὺ εὐρυχωρία τις μόνον καὶ κατάλληλος ἀερισμὸς πρέπει ν' ἀποδοθῇ καὶ τούτοις, ἵνα μὴ διαφθεῖρηται ὡσπερ ἦδη ἐκ τῆς μεγάλης συρροῆς τοῦ πλήθους ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀήρ, προξενῶν παρά τισι κεφαλαλγίαν καὶ ναυτίαν ἢ καὶ λειποθυμίαν. Ἐν καιρῷ πανηγύρεως καλὸν εἶναι ν' ἀναπτύσσωνται ἐν τῷ ὑπογείῳ τούτῳ καὶ τεχνικῶς ὑγιεινά τινα ἀέρια· ἄλλως ἢ ἀσφυξία ἔσεται ἀφυκτος.

Κατὰ δεύτερον λόγον πρέπει νὰ οἰκοδομηθῇ ὅσον τάχιον μάλιστα κατάλληλόν τι θεραπευτήριον, περιλαμβάνον ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον τριάκοντα κλίνας, καλῶς ἐφοδιασμένας. Προετάξαμεν τὴν ἀνάγκην τῆς μεγεθύνσεως τοῦ ναοῦ μόνον, ἵνα συμμορφωθῶμεν πρὸς τὸ ΑΠΟ ΘΕΟΥ ΑΡΧΕΣΘΑΙ· ἄλλως τὴν ἀνάγκην θεραπευτηρίου, φαρμακείου καὶ καλοῦ ἱατροῦ, μετερχομένου μάλιστα ΔΩΡΕΑΝ ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἱατρικῆς, θεωροῦμεν μᾶλλον κατεπεύγουσαν, καὶ δὲν ἐννοοῦμεν πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ναὸς τοῦ Ἰψίστου θαυματουργοῦ μάλιστα, εἰς ὃν συρρέουσι πρὸς ἑασιν πολλοὶ πάσχοντες, χωρὶς νὰ ἔχη παρ' αὐτῷ καὶ κατάλληλον θεραπευτήριον, δι' οὗ ἐκτελοῦνται τὰ μετὰ Χριστὸν θαύματα.

Κατὰ τρίτον λόγον πρέπει νὰ οἰκοδομηθῶσι πλειότερα δωμάτια πρὸς οἰκησιν τῶν προσκυνητῶν. Ἄν δὲ ὁ πῆριξ τοῦ ναοῦ χώρος δὲν ἐπιτρέπη ἀρκουσαν ἀβξήσιον, ἥς οἰκοδομηθῶσι κα

ἀλλαχοῦ, εἴτε ἐντὸς τῶν ἔθνων καὶ ἔθνων τῆς μεγάλης ὁδοῦ ἀγρῶν, εἴτε ἐπὶ τοῦ χαριστάτου λοφίσκου, τοῦ προέχοντος ἐν τῇ θαλάσῃ πρὸς ἀνατολὰς τῆς σημερινῆς ἀπιδάθρας ἐν τῇ παραλίᾳ.

Ἄν δὲ δὲν ᾖναι δυνατόν τὰ διωμάτια ταῦτα νὰ οἰκοδομηθῶσι λιθόκτιστα, ἅς γείνῃσι καὶ διὰ σανίδων ὡς παραπήγματα. Ἀναγκαῖον δὲ καθίσταται νὰ ἔχῃ διαθέσιμα ἡ ἐπιτροπὴ καὶ τινα πλείοτερα σκευή, ἵνα ἐπαρκῆ εὐχερέστερον εἰς τὰς ἀναποφεύκτους ἀνθρωπίνους ἀνάγκας τῶν προσκυνητῶν.

Πρέπει δὲ νὰ πλατυνθῇ κατὰ πολλὰ προσέτι μέτρα ἡ εὐθεία ὁδὸς, νὰ ῥυμοτομηθῇ μάλιστα μέχρι παραλίας καὶ νὰ γείνη ἀμαξητή. Καθ' ἅπαν δὲ τὸ μῆκος αὐτῆς ἔθνων καὶ ἔθνων νὰ διαιρηθῇ εἰς παραπήγματα, ἢ καὶ εἰς λιθόκτιστα, μικρὰ μὲν, ἀλλὰ κατάλληλα, καταστήματα, εἰς ἃ νὰ ἐναποθέτῃ ἕκαστος τὰ ἐμπορεύματα ἢ βιομηχανικὰ ἢ γεωργικὰ ἢ φυσικὰ προϊόντα, ἅτινα ἤθελε φέρει εἰς τὴν πανηγύριν οἰκοθεν ἢ ἐπὶ τινα ἔτη καὶ κατὰ προτροπὴν τῆς κυβερνήσεως ἢ τῆς ἐπιτροπῆς, ἵνα ἐκθέσῃ εἰς τὰς ὄψεις τῶν προσκυνητῶν ἢ καὶ ἵνα πωλήσῃ. Καὶ περὶ τούτων μὲν πρέπει νὰ φροντίσωσιν οἱ Τήνιοι, οἵτινες οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν, ὅτι τοῦ χρόνου προϊόντος θὰ φιλοτιμηθῶσι νὰ ῥυμοτομηθῶσι καὶ σύμπασαν τὴν πόλιν κατὰ κανονικόν τι σχέδιον. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἕτερον, ὅπερ, καίτοι μὴ ἀπολύτως ἀναγκαῖον, θεωροῦμεν ὅμως λίαν συντελεστικόν.

Τὰς πλείους τῶν πανηγύρεων ἐπιστέφει συνήθως καὶ δημοσία τις εὐθυμία, συμπόσιον ἢ χορὸς ἢ ἀγών. Τοιοῦτό τι ἦτο καὶ ἄλλοτε καθιερωμένον παρὰ τοῖς Τηνίοις, τοῖς ἔχουσιν ἄλλοτε κατὰ Στράβωνα ἀπόλιν μὲν οὐ μεγάλην, ἱερὸν δὲ τοῦ Ποσειδῶνος μέγα, ἐν ἁλσι τῆς πόλεως ἕξω, θῆας ἄξιον καὶ ἐστιατόρια πεποιήται μεγάλα, σημεῖον τοῦ συνέρχεσθαι πλῆθος ἰκανὸν τῶν συνθρότων αὐτοῖς ἀστυγεύτων τὰ Ποσειδόνεια (1).

Τὰ μεγάλα βεβαίως ἐστιατόρια θὰ ἐχρησίμωσιν πρὸς ἐστίασιν πολλῶν. Ἄν διοργανίζετο καὶ σήμερον τοιοῦτόν τι ἐν Τήνῳ, ἤθελε συντελέσει, φρονοῦμεν, πολὺ εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς συρροῆς

(1) Ἰδί. Στρ. Βιβλ. Ι, Κιφ. Ε.

τῶν προσκυνητῶν. Μέγα τι χρέμα δὲν εἶναι βεβαίως ἡ δαπάνη τὴν δ' ἐκ τοῦ πλήθους δυσχέρειαν ἐδύναντο νὰ θεραπεύσωσιν οἱ Τήνιοι κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον.

Ἐκάστῳ μὲν τῶν προσενεγκόντων ἀφιέρωμά τι ὠρισμένης ἀξίας νὰ παρέχεται ἀμέσως εἰσητήριον τῆς δημοσίας ἐπισημοῦ ἐστιάσεως. Πᾶσι δὲ τοῖς λοιποῖς νὰ πέμπῃ ἡ ἐπιτροπὴ κατ' οἶκον ὠρισμένην τινὰ τροφήν καὶ οἶνον πρὸς τὴν δαπάνη τοῦ ναοῦ εὐθυμίαν, μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς. Μετ' αὐτὴν δὲ σκοπιμωτάτην θεωροῦμεν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ναυτικῶν τινῶν ἀγῶνων ἢ τοῦλάχιστον λεμβοδρομίας ἐπὶ ὠρισμένοις βραβεῖσις.

Ἡ δὲ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἔχει καθῆκον νὰ μὴ παραδῆψῃ ἔνεκα τῶν ἄλλων μεριμνῶν καὶ τὰς ἐν τοῖς ἤθεσι τοῦ ἑλλ. λαοῦ πανηγύρεις, ἀλλὰ νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτῶν πρὸς φρόνιμον διαπαιδαγωγίαν τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς ἐπίτευξιν κοινωφελοῦς τινὸς σκοποῦ, π. χ. τῆς ἐγκαρδίου ἀδελφοποιήσεως μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν Ἑλλήνων, τούτοις μὲν καθιστῶσα πασιφανέστατα τ' ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας· ἐκείνων δὲ ἀναρρίπτουσα τὸ αἶσθημα συμπαθείας καὶ ἀγάπης ὑπὲρ τῶν ἐν Τουρκίᾳ διατελούντων ἀδελφῶν των, ἐξ ὧν πολλοὶ καὶ ἐκθύμως ἠγωνίσθησαν καὶ μεγάλως ἐπάθον ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Τὴν εἰρηρικὴν δὲ ταύτην ἀδελφοποίησιν μεταξὺ λαῶν ὁμοίμων, ὁμογλώσσων, ὁμοφύλων καὶ ὁμοθρήσκων οὐδεὶς διεθνῆς νόμος ἀπαγορεύει· καὶ δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ καταδείξωμεν τὰ εἰς ἀπὸ τερὸν τινὰ χρόνον ἀγαθὰ ἀποτελέσματα.

Πρὸς ἐπίτευξιν ὅμως ταύτης καθίσταται ἀναγκαϊότατον ν' ἀπέρχωνται ἐπίτηδες ἐλληνικὰ ἀτμόπλοια, ἐλληνικὰς σημαίας καὶ ἅπαντα τὰ λοιπὰ ἐπὶ τὸ ἀνετώτερον μὲν ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον, ἔχοντα, εἰς ἅπαντας τοὺς λιμένας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἵνα μεταφέρωσι τοὺς προσκυνητὰς καὶ παρέχωσιν αὐτοῖς ἐγκαρδίους καὶ ὅλως ἐλληνικὰς τοιαύτας περιποιήσεις, ὥστε νὰ καθιστῶσιν ἐπαισθητὴν τὴν διαφορὰν τῆς μεταξὺ τοιούτων ἐλληνικῶν ἀτμοπλοίων καὶ τῆς δι' Αἰγυπτιακῶν ἢ Αὐστριακῶν μεταβάσεως. Τοῦτο θεωροῦμεν τόσον ἀναγκαϊόν, ὥστε, καὶ ἂν δὲν ᾔνοι δυνατόν νὰ χρησιμεύωσι πρὸς

τοῦτο τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἑταρίας ἀτμόπλοια, ἠθέλαμεν τολμήσει νὰ ἐκετεύσωμεν τὴν Κυβέρνησιν νὰ πέμπῃ τὰ τοῦ Κράτους κ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οἰκοθεν ἐννοεῖται, ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἢ οὐδόλως πρέπει νὰ λαμβάνῃ ναῦλον ἢ μικρὸν καὶ ἀνεπαίσθητον πρὸς κάλυψιν μόνον τῆς δαπάνης τῶν ἀνθρώπων.

Δευτέρα προσπάθεια, ἣν ὀφείλει νὰ καταβάλῃ ἡ Κυβέρνησις εἶναι τὸ νὰ πείσῃ τοὺς ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι κτηματίας, βιομηχάνους; ἢ καὶ κτηνοτρόφους νὰ πέμπωσιν εἰς τὴν πανηγυριν ὡς δείγματα τινὰ τῶν προϊόντων των. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων πανηγύρεων τὰ δειγματα ταῦτα θὰ χρησιμεύσωσιν, ἵνα μάθωσιν οἱ ἐξωθεν προσκυνηταί, ὅτι πολλὰ τούτων, τῶν ἄλλοτε μακρόθεν καὶ διὰ μεγάλης δαπάνης μεταφερομένων, σήμερον γίνονται ἢ κατασκευάζονται κ' ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι. Ἐπιτετα δὲ ἡ πανηγυρίς θὰ μετασχηματισθῇ εἰς ἐκθεσιν, καὶ τότε οὐδεὶς θὰ λάβει ἀνάγκην νὰ προτρέπῃ τοὺς παραγωγοὺς; νὰ πέμπωσι τὰ προϊόντα των εἰς τὴν πανηγυριν, θέλει προσελκύει ταῦτα τὸ συμφέρον.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον διὰ μικρᾶς μερίμνης καὶ ἀνεπαίσθητου ἴσως δαπάνης ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις θὰ μετασχηματίσει τὰς δύο κατ' ἔτος τελουμένας πανηγύρεις εἰς κοινωφελεστάτας ἐκθέσεις. εἶναι δὲ ἀπίστευτος ἡ ἐπιθυμία, ἣν ἔχουσιν οἱ ἐξωθεν ἐρχόμενοι προσκυνηταί νὰ ἴδωσιν ἐν τῇ πανηγύρει καὶ νὰ μεταφέρωσιν εἰ δυνατόν εἰς τὴν πατρίδα των ἑλληνικὰ προϊόντα. Ἡμέραν τινὰ ἀπήλθομεν εἰς κολυβιστὴν ν' ἀλλάξωμεν δεκάδραχμον κατερόπιωμένον καὶ ξεσχισμένον χαρτονόμισμα διὰ μεταλλικῶν παρ' ἡμῖν ἴστατο προσκυνητῆς, ὅστις, ἰδὼν ταῦτα, ἀνεφώνησε μετ' ἀναστεναγμοῦ: *«πόσον ἀκριβὰ πωλοῦνται τὰ τοιαῦτα χαρτιά σας; βέβαια τὰ κατασκευάζει ὁ βασιλεὺς σας»*. Ὅτε δ' ἔμαθην, ὅτι εἶναι τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς καὶ ὑπερτιμῶνται τῶν μετάλλων, παρεκάλεσεν ἡμᾶς νὰ τῷ πωλήσωμεν ἐν, ἵνα τὸ ἔχῃ ὡς φυλακτόν. Τὰ πλείστα δὲ τῶν γυναικείων κοσμημάτων, καὶ μάλιστα τὰ ἐνώτια καὶ περιδέρεα, παρατηρήσαμεν, ὅτι σίγκεινται ἐξ ἑλληνικῶν ἀργυρῶν νομισμάτων, ἕνια δὲ καὶ ἐκ χρυσῶν.

Πρὸς τιμὴν τοῦ ἐν τῇ πανηγύρει τῆς Τήνου σφύροντος ἑλλη-

νισμού οφείλει ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ πέμπῃ ἐπίτιθες ἐν τάγμα ἐπιλέκτων μάλιστα στρατιωτῶν, ἵνα χρησιμεύῃ εἰς τιμητικὴν φρουρὰν τῆς εἰκόνας. Τὸ τάγμα τοῦτο δέον νὰ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ δύο στρατιωτικῶν μουσικῶν, αἵτινες δι' ὅλης τῆς ἡμέρας τῆς πανηγύρεως νὰ παιανίζωσιν ἔθνικα ἄσματα.

Συντελεστικὸν ἤθελεν ἀποβῆ ἂν ἐτελεῖτο ἐν Τήνῳ καὶ αὐτὴ ἡ ἐπίσημος ἑορτὴ τῆς 25 Μαρτίου εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἀγῶνος. Βεβαίως ἡ νῆσος Τήνος δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ παραβληθῇ κατὰ τοῦτο οὔτε πρὸς τὴν ἁγίαν Λαύραν, οὔτε πρὸς τὰς Καλάμας. Ναὶ μὲν δὲν εἶναι ἀληθῆ ὅσα ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον ἐγράφησαν περὶ τῆς ἁγίας Λαύρας· ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἐν τοῖς πέριξ αὐτῆς κ' ἐν Καλάμαις ἐξεβράγη τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐλευθερωθείσῃ Ἑλλάδι ὁ ἀγὼν. Βεβαίως, λέγομεν, ἡ Τήνος δὲν ἔχει τοιαύτας ἀξιώσεις, ἀλλ' αὐτόσε σήμερον συρρέει ὁ ἑλληνισμὸς, καὶ φρονοῦμεν, ὅτι οὔτε τὰ ἔθνικὰ συμφέροντα ἤθελον πάθει, οὔτε ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς κυβερνήσεως ἤθελεν ἐκπέσει, ἂν καθιεροῦτο διὰ βασιλικοῦ διατάγματος, ὥστε ἐν Τήνῳ νὰ ἐκτελήται κατ' ἔτος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἡ ἑορτὴ τῆς 25 Μαρτίου· ἂν μάλιστα ἤθελεν εὐαρεστηθῇ καὶ τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος νὰ τιμᾷ αὐτὴν διὰ τῆς ἐπίτιθες μεταβάσειώς του, φρονοῦμεν, ὅτι ἤθελε προσέρχεται κατ' ἔτος εἰς Τήνον μέγα μέρος τοῦ ΜΕΓΑΛΟΥ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνισμοῦ.

Ἄλλ' ἂν ἡ βασιλικὴ αὐτὴ παρουσία ἐν τοιαύτῃ ἔθνικῃ ἑορτῇ ἤθελε θεωρηθῆ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν ὡς ὑπερβολὴ, ἀφεύκτως ὁμῶς ἡμεῖς θεωροῦμεν ὡς ἀναγκαῖον καὶ χρησιμώτατον ν' ἀπέρχεται εἰς τὴν πανήγυριν ὁ διάδοχος, συνοδευόμενος δι' ἐκλεκτοῦ ἐπιτελείου, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Βασιλέως· ἢ τοῦλάχιστον ὁ πρωθυπουργὸς ἢ ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς κυβερνήσεως· καὶ μεγάλη τις πρεσβεία τῆς Βουλῆς, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἔθνους· καὶ ὁ πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου μεθ' ἑνὸς ἢ δύο Συνοδικῶν, ἵνα συλλειτουργῶσι μάλιστα μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σύρου, ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἄπαντες οὗτοι οἱ ἐξ Ἀθηνῶν ἐπισήμως εἰς τὴν πανήγυριν ἐρχόμενοι ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ συνοδεύωσι τὴν εἰκόνα ἐν μεγαλοπρεπῇ πομπῇ ἀνὰ τὴν πόλιν. Ἀναγκαῖότατον δὲ νὰ συνευω-

χῶνται μετὰ τῶν ἐχόντων τὰ, ὡς εἶπομεν, εἰσητήρια ξένων προσκυνητῶν. Τοῦτο καὶ μόνον ἐτὸ νὰ συμφάγη τις μετὰ τοῦ »Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἢ μετὰ τοῦ διαδόχου» ἢ τοῦλάχιστον μετὰ τῶν ἄλλων ἐπισήμων Ἑλλήνων καὶ τὸ νὰ ἰδῆ αὐτοὺς ἤθελε δεκαπλασιάσει ἀμέσως ἀπὸ τῆς πρώτης πανηγύρεως τὸν τε ἀριθμὸν τῶν προσκυνητῶν καὶ τὰ ἀφιερώματα.

Θέλουσιν ἐλέγξει ἴσως ἡμᾶς τινες ὡς προτείνοντας τὰ πρὸς αὔξῃσιν τῆς δεισιδαιμονίας τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' οὐδεμίᾳ ἀξιοπρεπῆς παράστασις, φρονοῦμεν, συντελεῖ εἰς ταύτην, τοῦναντίον μάλιστα καὶ τὴν ὑπάρχουσαν διασκεδάζει. Καὶ ἂν ἐγίνοντο ἐν τῇ πανηγύρει ὅσα ἐνταῦθα προτείνομεν ἢ τοῦλάχιστον τὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐφικτὰ, δὲν ἤθελον τοῖμα οἱ λαοπλάνοι νὰ πωλῶσιν ἀνά τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν τὰ θαύματα τῆς Παναγίας· διότι ἤθελον ἐξελέγχεσθαι ταῦτα ψευδῆ ἐκ τῆς παρουσίας τοιοῦτων ἐπισήμων προσώπων.

Ἄλλως πανταχοῦ τοῦ κόσμου αἱ φ.όνιμα κυβερνήσεις, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ προτίθενται αὔξῃσιν τῆς δεισιδαιμονίας, καθοδηγοῦσι τὴν εὐσεβίαν τῶν λαῶν ἐπὶ τὸ σκοπιμώτερον καὶ ὠφελιμώτερον. Πλὴν τῶν παραδειγμάτων τοῦ Ἄγγλου ἀντιβασιλέως τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῶν ἄλλοτε ἀρμοστῶν τῆς Ἐπτανήσου καὶ τοῦ Ἄγγλου νομάρχου τῆς Μελίτης καὶ αὐτοὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἀπηξίουσαν τὰς πανηγύρεις. Καὶ ὁ μὲν Θουκυδίδης, περιγράφων τὴν ἐν Δήλῳ πανήγυριν λέγει: «Ἦν δέ ποτε καὶ τὸ πάλαι μεγάλη ξύνοδος εἰς τὴν Δήλον τῶν Ἰώνων τε καὶ περικτιόνων νησιωτῶν. Ξύν τε γὰρ γυναῖξί καὶ παισὶν πθεαύρουσαν . . . . καὶ ἀγῶν ἐποιεῖτο αὐτόθι καὶ γυμνικός καὶ μουσικός, χωροῦς τε ἀνήγον αἱ πόλεις» (1). Ὁ δὲ Στράβων ἀφιηγόμενος τὰ αὐτὰ, λέγει: «Ἐνδοξὸν ἐποίησαν αὐτὴν (τὴν »Δήλον) αἱ περιοικίδες νῆσοι Κυκλάδες, κατὰ τιμὴν πέμπουσαι εὐδημοσίᾳ θεωροῦς τε καὶ θυσίας καὶ χοροῦς παρθένων πανηγύρεις τε ἐν αὐτῇ διάγουσαι μεγάλας» (2). Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ Μιλιάρχην, τακτικῶς ἐπεμπον εἰς Δήλον θεωρίαις διὰ τῆς νῆος Παράλλου, αὐτῆς ἐκείνης, ἥτις ἐκόμισεν εἰς

(1) Ἰβι Θεουκ. 3, γ. 104.

(2) Ἰβι Στρ. Βιβλ. ἰ, Κρ. ε, γ. 485.

Ἀθήνας ἐκ Κρήτης τὸν Θησέα, καὶ ἦν διετήρησαν, ἐπισκευάζοντες μέχρι τῶν χρόνων Δημητρίου τοῦ Φαληγέως (1).

Ἄναξ ὁπρεπὲς λοιπὸν δὲν εἶναι νὰ συμμεθέξῃ καὶ ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πρὸς τὴν ὅσον ἐνεσσι σκοπιμωτέραν καὶ ἑλληνικωτέραν ἐκτέλεσιν τῆς πανηγύρεως τῆς Τήνου· τούναντίον μάλιστα φρονοῦμεν, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιληφθῇ ὅσον τάχιον αὐτῆς καὶ μετατρέψῃ ἐπὶ τὸ συμφερότερον τῷ ἑλληνισμῷ. Ἄν δὲ καὶ οἱ Τήνιοι δὲν φιλοτιμηθῶσι νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ὅσον ἐνεσστιν ἐθιμοφελῆ καὶ διορθώσωσι τὰς ὑποδειχθείσας μικρὰς ἐλλείψεις, ἰδίως τὴν περὶ εὐρυχώρου ναοῦ καὶ ρεαπειτηρίου, φοβούμεθα, ὅτι μετὰ παρέλευσιν χρόνου θὰ παρακμάσει ἡ πανηγυρις αὕτη πρὸς βλάβην τῶν τε Τηνίων καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ταῦτα μὲν περὶ τούτων. Λυπηρὰ δὲ τινα περιστατικά καὶ ἰδίως ἡ ἐξάντλησις τῶν ἰδίων πόρων καὶ ἡ ἑλλειψις ΥΠΟΣΧΕΘΕΙΣΗΣ ἡμῖν ἐνίσχύσεως ἔκ τε τῆς Κυβερνήσεως κ' ἐκ πολλῶν ἐκ τῶν δυναμένων, ἠνάγκασαν νὰ κηρύξωμεν ἐν τοῖς Προλεγόμενοις τοῦ ἔκτου τόμου, ὅτι ἀναβάλλομεν ἢ καὶ παύομεν τὴν περαιτέρω δημοσίευσιν τῶν ὑπολειπομένων τόμων καὶ βίων. Καίτοι οὐδόλως μεταβληθέντων ἐπὶ τὸ εὐνοϊκώτερον, ἀλλὰ μάλιστα καὶ χειροτερουσάντων τῶν περιστατικῶν τούτων, δημοσιεύεται ὅμως, Θεῖα Συνάρσει, καὶ ὁ ἀνά χειρας τόμος. Τοῦτο δὲ ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν συναίσθησιν ἐκπληρώσεως ἱεροῦ μὲν καθήκοντος πρὸς τὴν πατρίδα, εὐγνωμοσύνης δ' ὑπὲρ ἐκείνων, εἰς οὓς ὀφείλομεν πᾶν ὅ,τι ἀγαθὸν κεκτήμεθα σήμερον. Ἄλλως τὴν μὲν διάθεσιν τινῶν ἐκ τῶν ἄχρι τούδε ὑπουργῶν τῆς παιδείας θὰ εἰκάσει ὁ ἀναγνώστης ἐξ ὧν σπουδαίων ἠναγκάστημεν νὰ προσθέσωμεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὀθωνος. Περὶ δὲ τῆς μελλούσης διαθέσεως τοῦ νῦν ὑπουργοῦ τῆς παιδείας οὐδὲν θέλομεν νὰ εἰκάσωμεν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς.

Μόνον λοιπὸν τῇ Θεῖᾳ Προνοίᾳ ὀφείλεται ἡ ἐνίσχυσις τοῦ ζήλου ἡμῶν εἰς τὴν ἐγκαρτέρησιν. Ἄλλως, καθ' ἦν ἐποχὴν

(1) Ἰδὲ Κυκλαδικὰ Σ. 62.

καὶ αὐτὴ ἡ Τουρκία, καίτοι ἐξελεγχόμενας βλέπουσα πολλάς τῶν προγενεστερῶν πράξεων αὐτῆς, ἀναγνωρίζουσα ὅμως τρόπον τινὰ τὸ χρήσιμον τοῦ ἔργου ἡμῶν, ἐπιτρέπει ἐπιστήμως τὴν κυκλοφορίαν αὐτοῦ εἰς τὸ Κράτος τῆς, ἤθελεν εἰσθαι παράβλεψις ἱεροῦ καθήκοντος, ἂν μὴ ἐνεκαρτερούσαμεν καὶ μὴ ἀπεπειρώμεθα παντὸς ἐντίμου μέσου πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου τούτου.

Μεγάλην δ' ὀφείλομεν νὰ ἐκφράσωμεν εὐγνωμοσύνην εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ῥιζάρειον ἐν Ἀθήναις σχολὴν, εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις Σύλλογον πρὸς διάδοσιν τῶν γραμμάτων, εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ ἐπιτροπὴν τοῦ Πετριτσείου κληροδοτήματος, εἰς τὸ ἐν Τήνῳ ἱερὸν καθίδρυμα τῆς Εὐαγγελιστρίας, εἰς οὐκ ὀλίγα δημοτικὰ συμβούλια τοῦ Κράτους καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐν διαφόροις μέρεσι τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἀναγνώστας τῶν *Παραλλήλων Βίωρ* διὰ τε τὴν ὑλικὴν ἐκ τῶν ἐνότων, ἀλλ' ἰδίως διὰ τὴν ἠθικὴν ἐνίσχυσιν, ἣν παρέσχον ἡμῖν πρὸς ἐγκαρτέρησιν. Ἄπαντες ὡς ἐκ συνθήματος ἐν μιᾷ σχεδὸν φωνῇ, ἅμ' ἀναγνόντες τὰ *Προλεγόμενα* τοῦ ἔκτου τόμου, ἐξώρικισαν ἡμᾶς νὰ μὴ ἐγκαταλείψωμεν τὸ ἔργον ἀτελές· ἰδίως νὰ μὴ ἀδικήσωμεν τοὺς ἥρωας τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης καὶ αὐτοὺς τοὺς φιλέλληνας, μὴ παραθέτοντες ἐν τῇ συγγράμματι ἡμῶν καὶ τούτων τοὺς βίους. Ἐνίας μόνον ἐκ τῶν πολλῶν πρὸς τοῦτο ἐπιστολῶν ἂν ἀνεγίνωσκεν, ὁ νῦν ὑπουργὸς τῆς παιδείας οἰκοθεν ἤθελε σπεύσει ν' ἀποδώσῃ ἡμῖν ὅσα τὸ ἔθνος ὀνομαστὶ ἐψήφισε διὰ τῶν προϋπολογισμῶν τοῦ Κράτους πρὸς ἀγορὰν ἀντιτύπων τῶν *Παραλλήλων βίωρ*. Καὶ οὔτε ἤθελεν ἀνεχθῆ ν' ἀδικῆται πρεσβύτερος συγγραφεὺς, μόνον διότι πιστεύσας εἰς ἐπιστήμους ὑποσχέσεις, ἐφιλοτιμήθη νὰ συγγράψῃ τοὺς βίους τῶν πατέρων ἡμῶν. Τοῦτο δὲ ὤφειλε νὰ πράξῃ ὁ ἀρμόδιος ὑπουργὸς τοσούτω προθυμότερον, ὅση κάλλιστα γινώσκει ἤδη αὐτός τε καὶ ἅπαντες οἱ λοιποὶ ὑπουργοί, ὅτι οἱ προϋπολογισμοὶ τοῦ Κράτους παριστῶσι μόνον τὸ πολλοστημόριον τῶν δοθεισῶν ἡμῖν καὶ μὴ ἐκπληρωθεισῶν ἐπιστήμων ὑποσχέσεων.

Ἄλλὰ παρηγορούμεθα μαθόντες, ὅτι πλείστορον παντὸς ἄλλου λυποῦσι τὴν Α. Μ. τὸν Σεβαστὸν ἡμῶν Βασιλέα αἰδυσ-

χέραι αὐται πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου ἡμῶν, οὐχὶ μόνον οὐδέποτε ἀπαιτησάντων τι, τὸ μὴ ὀφειλόμενον, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε μισθοδοτηθέντων ἐν τοῖς ὀλίγοις ἡμῶν ἔργοις· ὅτι τὴν λύπην ταύτην τῆς Α. Μ. συμμερίζονται καὶ ἅπαντες οἱ λοιποὶ ὑπουργοί, πλὴν τινῶν δυστυχῶς τῶν κατὰ καιροὺς ὑπουργῶν τῆς παιδείας· καὶ ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς ἅπασαν τὴν περιπλοκὴν ταύτην προὐκάλεσεν ὁ ἐπὶ τοῦ λογιστικοῦ τοῦ ὑπουργείου ὑπάλληλος, ὅστις, ἵνα καλύψῃ τὴν εὐθύνην του ἐπὶ τῇ φανερᾷ ταύτῃ παραβιάσει τῶν τοῦ Κράτους προϋπολογισμῶν, καθ' οὓς τὰ ψηφισθέντα ὀνομαστί ὑπὲρ τῶν *Παραλλήλων βίων* χρήματα ἐδαπανήθησαν εἰς ἄλλους, ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν παρεδώκαμεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας ὅσα ὤρισεν ἡ Βουλὴ ὑ' ἀγοράζῃ τοῦτο ἀντίτυπα. Τὸ ἐξῆς ὁμῶς ἐγγραφον ἀναირεῖ ἀρδην τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον :

Παρελήφθησαν ἀπὸ τὸν Κύριον Α. Ν. Γούδα καὶ κατατίθησαν ἐν ταῖς ἀποθήκαις τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τετρακόσια (400) ἀντίτυπα τοῦ Ε' Τόμου καὶ ἕτερα τετρακόσια (400) τοῦ ΣΤ' Τόμου τῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου Γούδα ἐκδομένων *Παραλλήλων βίων* κτλ.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 18 Ἀπριλίου 1875.

Α. Ζ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ.

Τῶν μὲν πρὸ τοῦτων ἐκδοθέντων τόμων τ' ἀντίτυπα ἐνοεῖται οἰκοθεν, ὅτι ἐδόθησαν μέχρις ενός. Τοῦ δὲ ἀνά χεῖρας παρέσχομεν διπλασίας καὶ τριπλασίας ἀξίας ἐγγύησιν, ὅτι θὰ παραδώσωμεν μετὰ τὴν τύπωσιν, ἂν μόνον ἐκδοθῶσι τὰ καθυσστερούμενα δύο τόμων ἐντάλματα, ἵνα μὴ σήπηται ἀδημοσίευτος ἡ ὕλη.

Παρηγορούμεθα ἐπίσης, μαθόντες, ὅτι οὐδεὶς τῶν λοιπῶν ὑπουργῶν ἐπέδοκίμασεν οὔτε τὸ σκάνδαλον οὔτε τὸ ἀδίκημα· ἀλλ' ἠνέχθησαν ταῦτα ἐν σιωπῇ μόνον χάριν τῶν συμφερόντων τῆς ὑπηρεσίας.

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν μάλιστα, ὡς ἀντιπροσωπεῦον τὸ Δημόσιον, ἅμα μαθὼν ταῦτα, τρὶς ἄχρι τοῦδε ἐγραψεν (ὡσπερ ἐβεβαίωσαν ἡμᾶς οἱ ἀρμόδιοι καὶ ἀξιοὶ πάσης πίστεως ὑπάλληλοι τούτου) ἐπισήμως εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας

μετὰ τὴν δικαστικὴν διαμαρτύρησιν ἡμῶν, κ' ἐζήτησε διασαφήσεις τινάς, ἐν ἀποδότησιν δικαιοσύνης ἀνευ δικαστικοῦ ἀγῶνος. Ἄλλ' ὁ ὑπεύθυνος τοῦ τε ἀδικήματος καὶ τοῦ σκανδάλου τούτου ὑπάλλληλος τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας δὲν ἠθέλησεν εἰσεῖτε νὰ ὑποβάλλῃ τῷ ὑπουργῷ ἀπάντησιν τινὰ πρὸς ὑπογραφὴν.

Ἄλλως εἰμεθα πεπεισμένοι πληρέστατα, ὅτι συνερχομένης τῆς Βουλῆς καὶ τακτοποιηθησομένων ὅσον οὐπὼ τῶν πραγμάτων τῆς πατρίδος εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ φροντίσωσιν οἱ ὑπουργοὶ ν' ἀποδοθῇ ἡμῖν οἴκοθεν μάλιστα οὐχὶ μόνον δικαιοσύνη, ἀλλὰ καὶ ἱκανοποιήσῃς τις, ἵνα ἐπαρκῶμεν εἰς τ' ἀπολύτως ἀναγκαῖα τοῦλάχιστον μέχρις ἀποπερατώσεως τοῦ ἔργου.

Ἐτοιμότατον δ' ἔχομεν πρὸς τύπωσιν καὶ τὸν ἄγδοον τόμον, περιέχοντα δώδεκα βίους τῶν ἡρώων τῆς ξηρᾶς, οἷον Ἀνδρούτσων, Κολοκοτρωναίων, Γεωργάκη Νικολοῦ ἢ Βαρνακιώτου, Μποτσαράτων, Τζαβελάτων, Πετμεζάδων, Πανουργιά, Δουβουνιώτου, Χατζῆ Πέτρου, Δημητρίου Μελετοπούλου, Ἀθανασίου Διάκου καὶ Ἀθανασίου Καρπενησιώτου.

Ὁ ἑνναίος τόμος περιέχει βίους ἡρώων τῆς θαλάσσης. Ὁ δέκατος καὶ ἐνδέκατος ἀνὰ 12—16 βίους ἐκ τῶν ὑπολειπομένων ἡρώων τῆς ξηρᾶς, καὶ ὁ δωδέκατος καὶ τελευταῖος θέλει περιέχει τοσοῦτους περίπου βίους τῶν φιλελλήνων. Ἄπασαν σχεδὸν καὶ τὴν πρὸς συγγραφὴν τῶν βίων τούτων ὕλην ἔχομεν ἀπὸ καιροῦ συλλελεγμένην. Καὶ εἶναι ἀδύνατον καθ' ἡμᾶς πᾶς οἷος δῆποτε πρωθυπουργὸς ἢ ὑπουργὸς ν' ἀρκεσθῇ μόνον εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ βίου τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ συγγενοῦς του καὶ νὰ μὴ ἐπιθυμήσῃ νὰ ἴδῃ δημοσιευομένην κ' ἐκείνην τῶν βίων τῶν ὁμοταγῶν ἢ συναγωνιστῶν τῶν ἐνδόξων προγόνων του, ὧν βεβαίως σπουδαιότατοι ὑπῆρξαν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος οἱ ἥρωες τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης. Ἄνευ μὲν τοῦ αἵματος καὶ τῶν θυσιῶν πολλῶν ἐκ τούτων οὐδὲν ἠθέλεν ἐπιτευχθῆ. Ἄν δὲ μὴ ἐκφράσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν καὶ πρὸς τοὺς φιλέλληνας θέλομεν ἐξελεγχθῆ ἐπὶ ἀγνωμοσύνη καὶ ἀχαριστία' καὶ τὸ ἔθνος ἡμῶν αἰείποτε ἐδείχθη εὐγνωμονέστατον (μετὰ θάνατον τοῦλάχιστον) ὑπὲρ τῶν εὐεργετησάντων αὐτό.

Ἐπότισε μὲν ζῶντας καὶ τὸν Σωκράτην καὶ τὸν Φωκίωνα

καὶ οὐκ ὀλίγους ἄλλους τὸ κώνειον· ἀλλὰ δὲν ὤκνησε ν' ἀνεγείρῃ αὐτοῖς μετὰ θάνατον καὶ ἀνδριάντας. Ἀνήγειρε μὲν τριακοσίους μάλιστα τοιούτους καὶ ὑπὲρ τοῦ συντελέσαντος εἰς τὴν διαφθορὰν αὐτοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ζῶντος μάλιστα εἰσέτι τούτου, ἀλλὰ μόνον οἱ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν ἀνδριάντες διαιωρίζονται ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μεταγενεστέρων. Καὶ τοιοῦτους γραπτούς μάλιστα ἀνδριάντας οὐδεὶς ὑπουργὸς ἢ βουλευτῆς θέλει φεισθῆ δαπάνης τινός, ἢ ἀνεγείρωμεν, διὰ τῶν μικρῶν ἡμῶν καὶ ὡς ἀνθρωπίνων ἀτελῶν δυνάμεων, ὑπὲρ ἐκείνων, εἰς οὓς ὀφείλομεν τὸ πᾶν, ἀφ' οὗ μάλιστα μάθη, ὅτι πρῶτος ὁ μὴ γεννηθεὶς μὲν ἐν Ἑλλάδι ἀλλ' ἑλληνικώτερα πολλῶν ἐν αὐτῇ γεννηθέντων ἔχων αἰσθήματα Σ. ἡμῶν Βασιλεὺς ἐξέφρασε τὴν περὶ τούτου εὐχὴν. Ἄνευ μὲν ταύτης, εἶπομεν καὶ ἐπαναλαμβάνομεν, οὐδέποτε ἠθέλαμεν τολμήσει οὔτε καὶ ν' ἀποβλέψωμεν εἰς ἔργον τοσοῦτον δυσανάλογον τῶν ἰδίων ἡμῶν πόρων. Πρὸς ἐντελῆ δ' ἐκπλήρωσιν αὐτῆς καὶ ἅπαντας τούτους εὐχαρίστως ἐξηντλήσαμεν, πωλήσαντες ἄρτι πρὸς τύπωσιν τοῦ ἀνά χειρας τόμου καὶ ἕτερον κτῆμα, καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν πρόθυμοι εἴμεθα νὰ προσφέρωμεν. Ὡστε μετὰ πεποιθήσεως ἀναγγέλλομεν ἤδη, ὅτι θὰ προτιμήσωμεν νὰ ἐκπνεύσωμεν, (ἔργαζόμενοι μέχρις ἀποπερατώσεως τοῦ ἔργου, ὥσπερ διετυπώσαμεν αὐτὸ ἐν ταῦθα) μᾶλλον ἢ νὰ διακόψωμεν τὴν ἐργασίαν.

Ἐρ. Ἀθήραις, τὴν 26 Ἰουλίου 1875.

ΑΝΑΣΤ. Ν. ΓΟΥΔΑΣ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΒΙΩΝ.

	Σελ.
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ	1— 48
ΘΘΩΝ Α'	49— 96
Παράρτημα σπουδαίων προσθηκῶν ἐν αὐτῷ	} 97—124
ΜΕΤΑΞΕΛΔΕΣ	125—164
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ	165—202
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΑΙ	203—244
ΝΟΤΑΡΑΔΕΣ	245—276
ΣΙΣΙΝΑΙ	277—304
ΒΑΛΤΙΝΟΙ	305—332
ΛΟΙΔΩΡΙΚΑΙ	333—358
ΛΙΝΙΑΝΕΣ	359—376
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΟΥ	377—404
ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ	405—452

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ.

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΔΕΔΩΟΙ.

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ.

Ἡ μὲν καταγωγὴ τοῦ Καποδιστρίου, καίτοι ἀρχαία, ἐνδοξος καὶ ἐκπαλαὶ ἐξελληνισθεῖσα, δὲν εἶναι ὅμως ἑλληνικὴ. αἷς πρόγονος τούτου, λέγει ὁ Σπηλιάδης, ἀνδραγαθήσας τῷ 1290, παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι τῆς Γερμανίας Φρειδερίκῳ Β', ἔλαβε τὸν τίτλον καὶ τὴν κομητείαν τῆς Ἰουστινιαιπόλεως, καλουμένης τότε *Caro d'istria*. δύο δὲ ἀδελφοὶ καὶ πιθανὸν οἱ τούτου υἱοὶ Βίκτωρ καὶ Νικόλαος Καποδίστρια μετέβησαν τῷ 1329 εἰς Κέρκυραν (1)· ἡ καρδία ὅμως ἀπάντων τῶν ζώντων ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος Καποδιστρίων ἦτο καὶ τῆς τῶν γνησίων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἑλληνικότερα.

Ἐγεννήθη δὲ ὁ Ἰωάννης ἐν Κερκύρα τῷ 1779 ὑπὸ πατρός μὲν τοῦ κόμητος Ἀντωνίου Μαρία Καποδίστρια, διασήμου δικηγόρου καὶ εὐπατρίδου, ἀξίωμα ἔχοντος κατὰ Βρετὸν ν' ἀπαιτῆ τυφλὴν ὑπακοὴν παρὰ τῶν τέκνων του (2)· μητρός δὲ Διαμαντίνας Γονίμου· καὶ ἀδελφοὺς μὲν ἔσχε τὸν πρωτότοκον Βιάρων, τὸν

(1) Ἴδι' Ἀπομνημονεύματα Ν. Σπηλιάδου, Τόμ. γ', Σελ. 477.

(2) *Memoires Biographiques-Historiques etc.* par André Papadopoulos Yvetot, Paris 1837, pag. 8.

Βέττορα ἢ Βίκτορα, ἀποβιώσαντα νέον, τὸν Αὐγουστῖνον, καὶ τὸν Γεώργιον, σπουδάσαντας ἀγρονομίαν καὶ φιλολογίαν· ἀδελφὰς δὲ εἶχε τέσσαρας, ἐξ ὧν αἱ μὲν δύο ἔλαβον τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ἐν τῇ Μονῇ τῶν εὐγενῶν γυναικῶν· ἡ δὲ τρίτη σύζυγον ἔσχε τὸν Σπυρίδωνα Πολυλαῖν, καὶ ἡ τετάρτη τὸν Νικόλαον Ῥοδόσταμον, πατέρα τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ Αὐλάρχου Ἀντωνίου Ῥοδοστάμου.

Τὰ μὲν τῆς παιδικῆς ἡλικίας αὐτοῦ μαθήματα ἐδιδάχθη ἀναντιρρήτως ἐν Κερκύρα· βραδύτερον δὲ ἀπεστάλη εἰς Ἰταλίαν, ἐνθα ἐδιδάχθη τὴν ἰατρικὴν ἐπιχειρήματα, ἐξήσκησεν ἐπὶ τινα χρόνον τὸ ἰατρικὸν ἐπάγγελμα· ἀλλὰ μόνον, ἔνθα ἀνακουφίσθη δι' αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἀείποτε ἀνοικτοῦ βαλαντίου του τοὺς πάσχοντας καὶ ἐνδοεῖς.

Μετὰ τὴν παραχώρησιν τῆς Ἰονίου δημοκρατίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλικῆς, ὁ μὲν Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρος ἐπεμφε πληρεξούσιον ὑπουργὸν εἰς τὴν Ἐπτανήσον τὸν κόμητα Γεώργιον Μοτσενῖγον· τῇ συστάσει δὲ τούτου ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας διωρίσθη τῷ 1803 γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας τῆς ἐπτανησιακῆς γερουσίας· τότε δὲ ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ προσωπικῶς ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ὀνομαστοὺς Ἑλληνας Σουλιώτας καὶ ἄλλους ἀρματωλοὺς, νὰ προσπατεύσῃ ἀποτελεσματικῶς καὶ τὴν Λευκάδα, ἐπαπειλουμένην ὑπὸ εἰσβολῶν τοῦ περιωνύμου Ἀλῆ Πασσᾶ τῆς Ἠπείρου, καὶ νὰ πράξῃ ὅ,τι δύναται πρὸς φωτισμόν.

Ἄλλ' ἡ ἀτυχὴς αὕτη δημοκρατία τῷ 1807 προσηρτήθη εἰς τὴν Γαλλίαν, κ' ἔκτοτε ἡ ἐπτανησιακὴ γερουσία, ἀπολέσασα πᾶσαν ἀνεξαρτησίαν, ὤφειλε νὰ ἐκτελῇ μόνον τὰς διαταγὰς τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ Ναπολέοντος ὡς προσάρτημα τῆς γαλλικῆς Αὐτοκρα-

τορίας. Τότε ὁ Καποδίστριας, καί τοι προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν Γαλλίαν, οὐδὲ στιγμὴν ὁμῶς ἐδίστασε νὰ δώσῃ τὴν παραίτησίν του καὶ ἀπῆλθεν εἰς Πετρούπολιν. Ἐκεῖ δὲ προσελήφθη τῷ 1809 ὡς σύμβουλος τῆς αὐτῆς ἐν τῷ τμήματι τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχιγραμματέως τῆς αὐτοκρατορίας Ῥωμαντσῶφ. Τῷ μὲν 1811 διωρίσθη ὑπεράριθμος ὑπάλληλος τῆς ἐν Βιέννῃ ῥωσικῆς πρεσβείας, ἔνθα ἠυδοκίμησε μεγάλως. Τῷ δὲ 1812 διωρίσθη ἐν τῇ ῥωσικῇ στρατιᾷ τῶν ἡγεμονιῶν διευθυντῆς τοῦ διπλωματικοῦ γραφείου. Βραδύτερον προσελήφθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν ὡς βοηθὸς τοῦ ἀντικαταστήσαντος τότε τὸν Ῥωμαντσῶφ ὑπουργοῦ Νεσελρῶδ, καὶ τῷ 1814 ἐπέμφθη εἰς Ἑλβετίαν ὡς ἕκτακτος ἀπεσταλμένος καὶ πληρεξούσιος ὑπουργὸς τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἐκεῖ δὲ ἠυδοκίμησεν εἰς τοσοῦτον, ὥστε δύο ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι ἡ Γενεύη καὶ ἡ **Vaux** ὠνόμασαν αὐτὸν πολίτην τῆς Ἑλβετίας διὰ τῶν ἐξῆς διπλωμάτων:

«Τῷ προσφιλεστάτῳ καὶ τιμημένῳ συμπολίτῃ, πιστῷ συμβούλῳ τοῦ ἡμεγάλου Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, τῷ τιμῶντι τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ἐπτάνησον, τῷ εὐγενεῖ ἀπογόνῳ τῶν Φαιάκων, τὸν ὑπὸ τῆς
» Ἀθηνᾶς ἐμπνευσθέντα τὸ εὖ πράττειν καὶ τὴν σοφίαν, ἀπόνεμομεν τὸ δῖπλωμα τοῦτο, ὡς ἐνθύμημα τῆς νέας αὐτοῦ πατρίδος.» (α)

Μετὰ τὰ συμβάντα τοῦ 1815 ὁ μὲν Ναπολέων ἐστάλη εἰς τὴν νῆσον τῆς ἀγίας Ἑλένης, οἱ δὲ συνδεθέντες διὰ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας ἡγεμόνες, συνελθόντες εἰς Παρισίους, διώρισαν τοὺς πληρεξουσίους ὑπουργοὺς νὰ κανονίσωσι τὰ τῆς Γαλλίας. Εἰς τῶν πληρεξουσίων τῆς Ῥωσσίας ἦτο καὶ ὁ Καποδίστριας. Διάφοροι τότε ὑπῆρξαν αἱ δοξασίαι περὶ τῆς

(1) Τὸ δῖπλωμα τοῦτο ἰγράφη βεβαίως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἄλλὰ μὴ εὐρόντες τὸ πρωτότυπον, μεταφράσαμεν ἐκ τῆς «Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων» 17 Ἰανουαρίου 1817.

τύχης τοῦ πρὸ μικροῦ μὲν καταταράξαντος τὸν κόσμον, τότε δὲ κύψαντος τὸν αὐχένα γαλλικοῦ κράτους· τινὲς μάλιστα προέβησαν καὶ μέχρι τῆς διανομῆς καὶ τοῦ κατακερματισμοῦ αὐτοῦ· ὁ δὲ Καποδίστριας ἀντέστη εὐθαρσῶς καὶ ἐπέτυχεν οὐ μόνον τὴν διατήρησιν τῆς ἀκεραιότητος αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ τὴν παλινόρθωσιν συνταγματικῆς μοναρχίας ἐπὶ ἐλευθέρων θεσμῶν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Λουδοβίκος ΙΗ΄ καὶ γινώσκων, ὅτι ὁ Καποδίστριας δὲν εἶχε περιουσίαν, προέτεινε βραδύτερον διὰ τοῦ ὑπουργοῦ Ῥιχελιέως ἀμοιβὴν τινα χρηματικὴν, μεγάλην· ἀλλ' ὁ ὑπερήφανος Ἕλληρ ἀπήτησε μόνον τὸ νὰ πέμψῃ ἢ Γαλλία εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Ἰονίου Πολιτείας ἀνά ἓν σῶμα ἐκ τῶν πολλαπλῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις αὐτῆς συγγραμμάτων. Τότε δὲ συνάμα ὠφελήθη τῆς περιστάσεως νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς ὑπουργοὺς αὐτῶν τὴν «Φιλόμουσον» ἑταιρίαν πρὸς φωτισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους (1). Ἡ δὲ ἀτυχὴς Ἐπτανήσος σμικροῦ ἐδέησε νὰ καταστῇ τότε τὸ μῆλον τῆς ἐριδος μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Αὐστρίας, ἀμφοτέρων ὀρεγομένων τὴν προσάρτησιν, ἢ τοῦλάχιστον τὴν ἐπ' αὐτῆς προστασίαν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἴσχυσεν ἡ δοξασία τοῦ Καποδιστρίου νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας. «Ἐδέχθημεν, ἔγραφε βραδύτερον ὁ «Χρόνος», τὴν προστασίαν τῆς Ἐπτανήσου» τῇ αἰτήσει ἑνὸς Ῥώσσου ὑπουργοῦ, καταγωγῆν «ἔχοντος ἑλληνικὴν». (2) Κατ' αἴτησιν δὲ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας ἔγραψε τότε ὁ Καποδίστριας καὶ σπουδαῖον ὑπόμνημα ὑπὸ τὸν τίτλον *Observation sur l'état actuel des îles ioniennes*. Διὰ τοῦ ὑπομνήματος τούτου δὲν ἀποκρύπτει μὲν τὴν διαφθοράν, ἣν ἐπή-

(1) Ἰδὲ Hist. de la Révolution Grecque par Alexandre Soutzo pag. 8.

(2) Ἰδὲ The «Times» 23 Août 1830.

γαγε τῇ πατρίδι του ἢ Ἑνετικῇ προστασίᾳ, ἀλλὰ πάνυ εὐλαβῶς καταδεικνύει καὶ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἐν Ἑπτανήσῳ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἂν τύχη καταλήλου προστασίας καὶ ἀνατροφῆς, καὶ ὡς τοιαύτας ὑποδεικνύει τὸ μὲν τὴν αὐτοδιοίκησιν ὑπὸ πατρικὴν ἐποπτείαν· τὸ δὲ, τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐνθέρμως δὲ συνιστᾷ τὴν ἰδρυσιν πανεπιστημίου ἐν Ἰθάκῃ, καὶ τὴν διοργανώσιν γυμνασίων, λυκείων καὶ ἐλληνικῶν καὶ δημοτικῶν σχολείων ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις. Πρὸ παντὸς δὲ ἄλλου συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, καθομιλομένης τε καὶ ἀρχαίας (1).

Καὶ ὁ μὲν πολιτικὸς σκοπὸς τοῦ Καποδιστρίου ἐπέτυχεν ἢ δ' Ἑπτάνησος ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας. Ἐκτοτε ὁμῶς ἐδίσταζεν ἂν ἤθελεν ἐπιτευχθῆ δια μόνης τῆς προστασίας καὶ ὁ Ἑλληνικὸς. δηλαδὴ ἢ ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ. Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου δὲν ἤρξασθη εἰς τὴν σύστασιν τῆς «Φιλομούσου» εταιρίας, ἀλλὰ δραστηρίως ἐπεδίωξε βραδύτερον καὶ τὴν σύστασιν Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας ἐν Κερκύρᾳ ὑπὸ τοῦ λόρδου Γκιλφόρδου. «Οὐδεὶς συνετέλεσεν εἰς τοῦτο πλειότερον τοῦ Καποδιστρίου», ἔγραψεν ἢ «Ἐγκυκλοπαιδικῇ Ἐπιθεώρησις» τῶν Παρισίων (2). Φωτοσθέστης ἄρα δὲν ἦτο ὁ Καποδίστριας, ὅπως τινὲς βραδύτερον ἐσυκοφάντησαν αὐτόν.

Μετὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν τῆς Γαλλίας καὶ ἀποκατάστασιν τῆς γενικῆς εἰρήνης, ὁ Καποδίστριας, ἀκολουθήσας τὸν Αὐτοκράτορα εἰς τὴν Πετρούπολιν, κατέστη ὁ προσφιλέστατος αὐτοῦ ὑπουργὸς, πάντοτε ὁμῶς ὑπὸ τὸν μετριόφρονα τίτλον τοῦ βοηθοῦ ἢ τοῦ ὑφ-

(1) *Idè Mémoires Biographiques-Historiques par André Papadopoulos Bretos, pag. 169—180.*

(2) *Idè Revue Encyclopédique de Paris tom. III pag. 373. Livraison d' Août 1819.*

υπουργοῦ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Νεσελρώδ. Τότε καὶ ὁ πρεσβύτερος τοῦ Καποδιστρίου ἀδελφὸς Βιάρος ἀπῆλθεν εἰς Πετροῦπολιν καὶ ἠξιώθη μεγάλων φιλοφρονήσεων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἐπεφόρτησε μάλιστα τὸν περιηλημένον του Καποδιστριανὰ νὰ προτείνῃ τῷ ἀδελφῷ του νὰ μένῃ, ἂν θέλῃ, ἐν Ῥωσσίᾳ, λαμβάνων ἔντιμόν τινα ὑπηρεσίαν. Καὶ ὁ μὲν Καποδιστριας ἐξετέλεσε τὴν παραγγελίαν τοῦ Αὐτοκράτορος· ὡς ἀδελφὸς ὅμως προσέθηκεν: *«ἀν σὺ ἀποφασίσῃς τοῦτο, ἐγὼ αὔριον δίδω τὴν παραίτησίν μου, διότι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ γίνωμεν οὐ μόνον ἡμεῖς οἱ δύο ἀδελφοί, ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ Ἕλληες ἀντι-εκείμενοι φθόνου ἐκ μέρους τῶν Ῥώσσω, καὶ ἀπολέσῃ οὕτω τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐν ἄσυντον, πολλακίς ἐν ἀνάγκῃ χρησιμεῦσαι αὐτῷ»*. Ὁ Βιάρος ἐπέισθη καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθε.

Γνωστὸν δ' εἶναι, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἀείποτε μὲν παρέσχεν ἱκανὴν φιλοξενίαν καὶ προστασίαν τοῖς εἰς τὸ κράτος τῆς προσφεύγουσιν ὁμογενέσι, τινὰς μάλιστα τούτων περιέθαλψε καὶ εὐηργέτησεν ἐξόχως. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Καποδιστρίου παρ' αὐτῇ ἡ εὐμενὴς διάθεσις τῆς Ῥωσσίας ὑπὲρ τῶν εἰς τὸ κράτος τῆς καταφευγόντων Ἑλλήνων ηὔξησε μεγάλως. Γράφοντες δὲ ταῦτα οὐδεμίαν φοβούμεθα διάψευσιν, διότι πρόχειρα ἔχομεν ἀναμφίλεκτα τεκμήρια τοῦ ἰσχυρισμοῦ μας. Ἰδιαιτέραν ὅμως εὐμένειαν ἔδειξεν ἡ Ῥωσσία κατὰ τὸ 1848 τοῖς ἐν Μαριανουπόλει πρὸ χρόνων ἐκρωσισθεῖσι σχεδὸν ὁμογενέσι, ἐπιδαψιλεύσασα αὐτοῖς ἐπικερδῆ τινα προνόμια. Οἱ Μαριανουπολιῖται, γινώσκοντες, ὅτι τὰ προνόμια ταῦτα παρεχωρήθησαν τῇ συνηγορίᾳ τοῦ Καποδιστρίου, ἔπεμψαν εἰς αὐτὸν πρεσβείαν νὰ ἐκφράσῃ μὲν τὴν εὐγνωμοσύνην των, νὰ προσφέρῃ δὲ συνάμα καὶ εὐμέγεθες ποσὸν χρημάτων, ὡς ὑλικὸν τεκμήριον εὐγνωμοσύνης.

Ἄλλ' ὁ Καποδίστριας ἔμεινεν ἀμετάπειστος νὰ δεχθῆ τὸ δῶρον. Ἐπιμενόντων δὲ τῶν Μαριανουπολιτῶν καὶ θεωρούντων τοῦτο ὡς προσβολὴν, ὁ Καποδίστριας ἠρώτησέ τινας ἐκ τούτων ἂν ἐννοῶσι τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν, τὴν ἐλληνικὴν. Ἐπὶ δὲ τῇ ἀρνητικῇ ἀπαντήσῃ: «τότε, εἶπε, δέχομαι τὸ δῶρον, ἀλλ' ὑπὸ » τὸν ὄρον νὰ καταθέσῃτε τὰ χρήματα ταῦτα εἰς μίαν » Τράπεζαν καὶ διὰ τῶν τόκων νὰ διατηρῆτε τοῦ λοιποῦ ἐν τῇ πόλει διδάσκαλον νὰ διδάσκη τὴν μητρικὴν » γλῶσσαν· διότι εἶναι αἴσχος, Ἕλληνες ὄντες τὴν » καταγωγὴν καὶ τὸ φρόνημα, ν' ἀγνοῆτε τὴν εὐγενε- » στέραν τοῦ κόσμου γλῶσσαν, ἣν διδάσκονται ἤδη καὶ » πολλοὶ ἀλλόφυλοι» (1). Ἄριστον τοῦτο κάτοπτρον.

Συνελθόντων βραδύτερον τῶν ἡγεμόνων εἰς Ἀκυί-σγρανον (Aix la Chapelle) ν' ἀποφασίσωσι τὰ περὶ τῆς περαιτέρω κατοχῆς τῆς Γαλλίας διὰ στρατευμάτων συμμαχικῶν, ὁ Καποδίστριας παρηκολούθησε τὸν Αὐτοκράτορα ὡς ἰδιαιτέρος αὐτοῦ σύμβουλος καὶ διευθυντῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γραφείου, εἰς ὃ τοσαύτη πλησμονὴ ἐργασίας ἐπεσωρεύθη, ὥστε πλὴν τῶν σπουδαίων διπλωματικῶν ὑποθέσεων, ἐστάλησαν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα καὶ ὀκτὼ χιλιάδες ἰδιαιτέροι ἀναφοραὶ καὶ ἀπαιτήσεις, εἰς ἃς ὤφειλε νὰ ἀπαντήσῃ ὁ Καποδίστριας. Ἄλλὰ τοσαύτη ἐργασία καὶ προγενέστεραι οὐκ ὀλίγαι κακουχίαι εἰς ἐκστρατείας καὶ ἀδιαλείπτους διπλωματικὰς μερίμνας, ἐκλόνησαν σπουδαίως τὴν ὑγείαν τοῦ Καποδιστρίου, καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ αἰτήσῃ ἀδειαν ἀπουσίας, ἵνα περιποιηθῆ τὴν ὑγείαν καὶ ἐπισκεφθῆ τὸν γέροντα πατέρα του. Ὁ Αὐτοκράτωρ συγκατένευσε μὲν μετὰ λύπης ν' ἀποχωρισθῆ, ἔστω καὶ προσωρινῶς, τοιοῦτου συμβούλου,

(1) 18^ο Mémoires Biographiques-Historiques etc. par André Papadopoulos Vretos, pag. 36.

ἀλλ' ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἐξῆς αὐτόγραφον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατέρα του.

«Πρὸς τὸν Κόμητα

» ΑΝΤΩΝΙΟΝ ΜΑΡΙΑΝ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΝ,

» ἱεπότην τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ.

» Ὁ παρ' ἐμοὶ ἀπὸ πολλῶν μὲν ἐτῶν, ἀλλὰ μετ' αὐξανούσης ἀείποτε ἀμοιβαίας εὐχαριστήσεως, ὑπηρετῶν υἱός σας ἐπεφορτίσθη νὰ σᾶς ἐγχειρίσῃ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην. Ἡ μὲν παρ' ὑμῖν ἔλευσις του θὰ εὐχαριστήσῃ βεβαίως τὴν πατρικὴν σας στοργὴν, ἀλλ' ἡ ἐμὴ εὐχαριστήσις εἶναι, νὰ μοι ἐποστείλῃται καὶ αὐθις ταχέως τὸν υἱόν σας, ὅταν ἀναρρώσῃ ὑπὸ τὸν πάτριον οὐρανόν. Θὰ γείνη δ' ἐλπίζω διερμηγεὺς τῶν ὑπὲρ ὑμῶν αἰσθημάτων μου, καὶ θὰ σᾶς διαδηλώσῃ τὴν ἣν εἶχον εὐχαρίστησιν νὰ ἴδω παρ' ἐμοὶ καὶ τὸν ἀδελφόν του. Τοῦτο δὲ σᾶς παρέχει τὸ ἀλάνθαστον τεκμήριον τῆς ἐμῆς εὐνοίας ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας σας.

» Περιστάσις εὐνοϊκῆ δὲν μ' ἐπιτρέπουσι νὰ σᾶς παρέξω πλείωτερα δείγματα τῆς προσωπικῆς μου ὑπολήψεως, ἀλλὰ σᾶς παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε τὴν ὅσον εὐκρινῆ τόσον καὶ περιπαθῆ διαβεβαίωσιν αὐτῆς.

» Βιέννη, τὴν 10 (22) Δεκεμβρίου 1818.

» ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ».

Εὐ τυχεῖς οἱ γονεῖς, οἱ ἀξιούμενοι τοιαύτης ἐπιστολῆς ἐκ τοιούτων ὑψηλῶν προσώπων περὶ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν υἱῶν. Ἐν τῇ πατρίδι του μόνον τρεῖς μῆνας ἔμεινεν ὁ Καποδίστριας· καὶ τούτους δὲν ἐδαπάνησεν εἰς μάτην, τούναντίον μάλιστα ἡμέρα σχεδὸν δὲν παρήρχετο χωρὶς νὰ πράξῃ τι εἴτε ὑπὲρ τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος, εἴτε ὑπὲρ τοῦ δυστυχοῦς ἔθνους, εἴτε καὶ ὑπὲρ τοῦ κράτους, ὅπερ πιστῶς ἐξυπηρετεῖ. Συχνάκις μὲν ἐλάμβανεν ἐκ Πετροπόλεως ἐγγράφα ἐμπιστευτικὰ τοῦ Αὐτοκράτορος· ἅπαξ εἶπομεν, ὅτι ἐκόμησεν αὐτὰ ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος· ἄλλοτε δὲ ἠρωτάτο παρὰ διαφόρων ἐταιριστῶν περὶ τῶν τότε διαδιδόμενων καὶ ἄλλοτε ἠνωχλεῖτο, ὡς εἶπομεν, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλλῆ πασσᾶ νὰ μεσιτεύσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, εἴτε ἵνα τὸν σώσῃ ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Σουλτάνου, εἴτε ἵνα τὸν συνδράμῃ νὰ κυρηχθῆ ἀνεξάρτητος. Ἐκ μίας δὲ τοιαύτης εὐνοϊκῆς περιστά-

σεως ώφελήθη ό Καποδίστριας, έν' άπαλλάξη έκ τών φυλακών του 'Αλή πασά τήν διάσημον οικογένειαν του Μόστρα έξ 'Αρτης.

Κατά τήν εποχήν εκείνην, ώς γνωστόν, οί άπόστολοι της «Φιλικής» εταιρίας περιέτρεχον τήν 'Ανατολήν πρός διάδοσιν τών δοξασιών εκείνης και προπαρασκευήν του άγώνος. Καί δέν εΐναι μέν επισήμως άποδεδειγμένον άν ήτο τότε μεμνημένος ό Καποδίστριας· άλλ' εΐναι δύσκολον νά παραδεχθῆ τις, ότι μέχρι της εποχής εκείνης ή ρωσική κυβέρνησις ήγγόει τήν ύπαρξιν μυστικής εταιρίας, έν τῷ κράτει αὐτῆς πρό τετραετίας σχηματισθείσης και πολλούς τών έν τῷ έξωτερικῷ ύπαλλήλων της συνεταιίρους, ώς εΐδομεν, άριθμούσης. 'Η εΐκασία αὐτη εΐναι κατά τοσοῦτον πιθανή, καθ' όσον και ή «Φιλική» εταιρία επεδίωκεν αὐτά ταῦτα, άπερ ματαίως άπεπειράθη κατά τό 1769 και 1806 αὐτή ή 'Ρωσσία. 'Ο δέ πρεσβύτερος άδελφός του Καποδιστρίου Βιάρος ήτο μεμνημένος κατά Φιλήμονα άπό του 1819 (1). Καί ή ρωσική κυβέρνησις λοιπόν και ό Καποδίστριας εγγίνωσκον τά τεχταινόμενα τότε έν τῇ 'Ανατολῇ και πολύ πιθανόν ό διπλωμάτης οὔτος νά μή ήλθεν εις Κέρκυραν μόνον χάριν ύγείας. 'Αλλως και ό αιφνίδιος αὐτου και κρυφός εκπλους και ό μέγας κύκλος πρός επάνοδον παριστῶσι πιθανότεραν τήν εΐκασίαν ταύτην. «Διά νά μη προξενήση λύπην εις τόν πατέρα του», λέγει ό Βρετός, «επέβη κρύφα αὐτου εις άγγλικήν φρεγάταν» τεθεισαν υπό τās διαταγās του, και άπῆλθεν εις Βενετιάν, αντί της Νεαπόλεως, όπου ειχε προαποφασισθῆ» (2). Διέτριψεν ένα μόνον μήνα εις τά λουτρά της Vaidagna, κ' εκείθεν άπῆλθεν εις Παρισίους, ένθα εσχε

(1) 'Ιδὲ Δοκίμ. Ἑλλ. Ἱστορ. ὑπὸ Φιλήμονος, Τόμ. 4, Σελ. 395.

(2) 'Ιδὲ Mémoires Biographiques etc., pag. 75.

πολλὰς καὶ πολυώρους συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν ὑπουργῶν του, «καί, πλὴν τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, οὐδένα σχεδὸν ἄλλον ἔβλεπεν ἕνεκα τῆς ὑγείας του», ἔγραφεν ὁ «Χρόνος» τῆς Ἀγγλίας (1). Πολλὰς δὲ καὶ μουσικὰς συνεντεύξεις ἔσχε τότε καὶ μετὰ τοῦ Δουκὸς τοῦ Richelieu, μετὰ τοῦ Κόμητος Μολέ καὶ μετὰ τοῦ Pozzo di Borgo, πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας. Ἐκ Παρισίων μετέβη εἰς Λονδῖνον, ἔνθα διέτριψεν ἕνα μῆνα, κ' ἐκεῖθεν διὰ Κοπεγχάγης εἰς Δάντσικ· ἐκεῖθεν δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1819 εἰς Βαρσοβίαν, ἔνθα διέτριβεν ὁ Αὐτοκράτωρ ἕνεκα τῶν ἐργασιῶν τῆς Πολωνικῆς Διαιτήσεως.

Μόλις ἐπανῆλθεν ὁ Καποδίστριας εἰς Πετροῦπολιν, ἀφίκετο παρ' αὐτῶ ὁ Καμαρινός, φέρων γράμματα τοῦ Μαυρομιχάλη, ἀποκαλύπτοντα τὰ μυστήρια τῆς «Φιλικῆς» ἐταιρίας καὶ ἐνοχοποιοῦντα τὴν Ῥωσσίαν· ἰδρῶσεν ὁ Καποδίστριας μέχρις οὗ ἀπαλλαγθῆ τοῦ Καμαρινοῦ, ὅστις, «ἐξήμει», κατὰ Φιλήμονα, «κατηγορίας, ἐξερχόμενος τῆς Ῥωσσιτικῆς ἐπικρατείας, κατὰ τῆς ἐταιρίας, τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ μέλλοντος κινήματός του» (2). Ἀρχομένου τοῦ Ἰανουαρίου ἀφίκετο παρ' αὐτῶ ὁ Ξάνθος, ὅστις ἐφάνέρωσεν ὅλον τὸ σύστημα τῆς ἐταιρίας καὶ ἐξητήσατο ἐξ ὀνόματος αὐτῆς ἀρχηγὸν τὸν Καποδίστριαν· ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέχθη, λέγων, ὅτι ὑπουργὸς ὢν τοῦ Αὐτοκράτορος, δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ δεχθῆ τὴν ἀρχηγίαν, ἀλλ' οὔτε νὰ συμμεθέξῃ· «ἀλλ' ἂν οἱ ἀρχηγοὶ γνωρίζουν ἄλλα μέσα πρὸς κατόρθωσιν τοῦ σκοποῦ των, ἃς τὰ μεταχειρισθῶσι καὶ εὐχεται νὰ τοὺς βοηθήσῃ ὁ Θεός» (3).

Ἀπελπισθεὶς ὁ Ξάνθος ἀπὸ τοῦ Καποδιστρίου, διη-

(1) Ἴδὲ The Times, 19 juillet 1819.

(2) Ἴδὲ Δοκ. Ἱστορ. «Φιλικῆς» ἑταιρ., σελ. 267.

(3) Ἴδὲ Ξάνθου Ἀπομνημονεύματα, σελ. 16.

θύνθη, ὡς ἄλλοτε εἶπομεν, εἰς τὸν Ὑψηλάντην· ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν ἐδέχθη τὴν ἀρχηγίαν ὀριστικῶς, πρὶν ἰδῆ τὸν Καποδίστριαν· οὗτος δ' ἐβεβαίωσεν αὐτὸν, καθ' ἃ ἐπίσημως ἔγραψεν ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Νικόλαον, ζῶντος ἔτη τοῦ Καποδιστρίου καὶ μὴ ἀναιρέσαντος αὐτὰ, ὅτι ἀρκεῖ ἡ ἐμφάνισις ὀλίγων χιλιᾶδων ἐπαναστατῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἡ Ῥωσσία συνδράμη ἐκ τῶν ἐνόττων (1)· ἐδέχθη λοιπὸν ὁ Ὑψηλάντης.

Μετὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην ἄρχεται δυστυχῶς σειρά ὄλη θλίψεων καὶ δοκιμασιῶν διὰ τὸν Καποδίστριαν. Τὸ μὲν ἐπαναστατικὸν κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου ἐγένετο, ὡς γνωστὸν, ἀπὸ τῶν Ῥωσσικῶν μεθοριῶν, ἀλλ' οὔτε προπαρασκευὴν σπουδαίαν εὔρεν ἐν ταῖς ἡγεμονίαις, οὔτε ἐντύπωσιν τινα ἀγαθὴν προὔξενησεν ἐν τῇ Δύσει· τούναντίον μάλιστα σύμπασα μὲν ἡ Εὐρώπη κατεξανέστη τότε κατὰ τοῦ κινήματος τούτου· οἱ πάντες δὲ ἀπέδωκαν αὐτὸ εἰς τὴν Ῥωσσίαν, κ' ἐθαύμαζον πῶς εἶναι ποτε δυνατόν Δύναμις, συνδεθεῖσα πρὸ μικροῦ διὰ τῆς ἱεράς συμμαχίας, νὰ ὑποτρέφη καὶ ὑποκινήῃ ἐπαναστάσεις. Ἡ θέσις τῆς τε Ῥωσσίας καὶ ἰδίως τοῦ Καποδιστρίου κατέστη τότε δυσχερεστάτη. Μετὰ συντριβῆς καρδίας ἠναγκάσθη οὗτος νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἐπίσημον ἀποδοκιμασίαν τοῦ κινήματος τοῦ Ὑψηλάντου. Ἀλλ' οὔτε τότε οὔτε αἰ μετ' οὐ πολὺ ἐπελθοῦσαι γενικαὶ σφαγαὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης καὶ ἄλλων οὐκ ὀλίγων ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων τῆς Τουρκίας, οὔτε ἡ ἀπαγχόνισις τοῦ Πατριάρχου καὶ ἡ μετ' οὐ πολὺ ἐξέγερσις σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ἐπήρκεσαν τὸ παράπαν νὰ πείσωσι τὴν Δύσιν, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς ἀγὼν καὶ ἂν μὴ προπαρασκευάζετο διὰ

(1) Ἰδιὸς Δοκ. Ἱστορ. Φιλήμονος, τόμ. α. σελ. 32.

τῆς «Φιλικῆς» ἑταιρίας, ἦτον ὁμως ἀναπόφευκτος σύγκρουσις τοῦ χριστιανικοῦ πρὸς τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον, ἢ ἄλλαις λέξεσιν, ἦτο διαμάχη, ἣν καὶ ἂν ἤθελε, δὲν ἠδύνατο νὰ καταπνίξῃ ἡ Ῥωσσία.

Τότε ὁ μὲν εὐσυνειδήτος Καποδίστριας, καίτοι εὐνοούμενος ἀείποτε, ἔν' ἀπαλλάξῃ ὁμως τὴν Ῥωσσίαν τῆς μομφῆς, ὅτι δι' αὐτοῦ συνδουλιῖζει τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἔσπευσε νὰ δώσῃ τὴν παραίτησίν του ἀπὸ πάσης ἐπισήμου ὑπηρεσίας· ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ παραίτησιν μὲν δὲν ἐδέχθη· ἀλλ' ἔδωκεν ἀπεριόριστον ἄδειαν ἀπουσίας, ἔν' ἀπέλθῃ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πρὸς ἀνάρρωσιν. Ἀπεχωρίσθησαν δὲ ἀμφοτέροι μετὰ συγκινήσεως κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1822· καὶ ὁ μὲν Αὐτοκράτωρ ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐν Βερώνῃ Σύνοδον· ὁ δὲ Καποδίστριας τὸ μὲν πρῶτον εἰς Ἐμς, ἵνα μεταχειρισθῇ ἐκεῖ ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ τὰ λουτρά· ἔπειτα δὲ ἀπῆλθεν εἰς Ἑλβετίαν καὶ ἀπεκατέστη ἐν Γενεύῃ. «Ἐκεῖ δ' ἐγνώρισά τὸν Καποδίστριαν τῷ 1825», λέγει ἡ διάσημος συγγραφεῖς Καρλόττα Δὲ Στώρ, «κατοικοῦντα εἰς δύο μικρὰ δωμάτια εὐτελοῦς οἰκίας κατέναντι τοῦ μεγάρου Ἐυνάρδου· ἔζη μετὰ τῆς μεγαλειτέρας οἰκονομίας, ἐργαζόμενος ἀπὸ πρωίας μέχρι πέραν τοῦ μεσονυκτιοῦ πρὸς διέγερσιν τῆς συμπαθείας τῆς Δύσεως ὑπὲρ τῶν ἠρωϊκῶς ἠμαχομένων τέκνων τῆς Ἑλλάδος. Ἡμέραν πινὰ οἰκογενειακῆς συναναστροφῆς μοι εἶπε: «Σὰς φαίνεται ἴσως παράδοξον, Κυρία, τὸ νὰ κατοικῶ οὕτως ἐνταῦθα, ἀλλ' εἰκάτε, ὅτι ἐφ' ὅσον κρούω τὰς θύρας τῶν Δυνάμεων νὰ ἐλεήσωσι τοὺς πεινῶντας καὶ σφαζομένους ἀδελφοὺς μου, δὲν μοι ἐπιτρέπεται νὰ δαπανῶ, σὺν τῷ ὑπηρετῇ μου, πλείοτερα πτῶν πέντε φράγκων τὴν ἡμέραν»· καὶ τὰ δάκρυα ἀμέσως ὑγράναν τοὺς ὀφθαλμοὺς του» (1). Ἄριστον τοῦτο τεκμήριον πατριωτισμοῦ.

Καίτοι δὲ οὕτω ζῶν ἐν Γενεύῃ, οὐδέποτε ὁμως διέλαθε τὴν προσοχὴν οὔτε τῆς Εὐρώπης οὔτε τῶν ἀγωνιζομένων συμπατριωτῶν του. Καὶ σύμπαντα μὲν τὰ φιλελληνικὰ κομητάτα τῆς Δύσεως ἀπ' αὐτοῦ σχεδὸν ἐλάμβανον τὰς ἐμπνεύσεις εἴτε πρὸς σύστασιν, εἴτε

(1) *Idi La Nouvelle Minerve*, Livraison 140, tom. XI, pag. 480.

πρὸς χρῆσιν τῶν δωρημάτων, εἴτε πρὸς διευθέτησιν τῶν ἐνεργειῶν των. Οἱ δ' Ἕλληνες, ἀποτυχόντες τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, καὶ διαβουκολούμενοι ὑπὸ πολλῶν, ἰδιάζουσαν ἐπέστησαν μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου προσοχὴν εἰς τὸν συμπατριώτην των Καποδίστριαν. Ἐνταῦθα ἀναγκαῖον θεωροῦμεν ν' ἀναφέρωμεν προηγουμένά τινα τῆς ἐκλογῆς τούτου ὡς Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος. Ἡ πρώτη Δύναμις, ἧς ἐξετήσαντο τὴν μεσιτείαν οἱ Ἕλληνες ἦτο ἡ Ἀγγλία· «ἀλλ' ὁ Κάνιγγ ἐδήλωσε μὲν διπλωματικῶ τῷ τρόπῳ τὴν ἀποποίησιν, ἀλλὰ προσέθετο, κατὰ Μενδελσῶνα, »καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν παραίνεσιν νὰ μὴ ἀποταθῶσιν «εἰς ἄλλην τινὰ Δύναμιν» (1). Καθ' ἃ δ' ἐξ ἀξιοπίστου πηγῆς ἐμάθομεν, ἔκτοτε ἐγίγνετο ἐν Ἀγγλίᾳ σκέψις περὶ ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλδου, οὐχὶ ὁμοῦς ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐστάλη ἐξ Ἀγγλίας ὁ ἐκεῖ χάριν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνα διατρίβων Ὁρλάνδος· ἀλλ' οὗτος, ἀφιχθεὶς εἰς Παρισίους, ἀνεκοίνωσεν ὡς χαροποιὰν εἶδησιν τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ τῶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Γαλλίας διατρίβοντι τότε ἐνθέρμῳ φιλέλληνι καὶ φίλῳ τοῦ Καποδιστρίου Ἐυνάρδῳ· καὶ οὗτος παρέπεισε τὸν Ὁρλάνδον νὰ διατρίψῃ ἐπὶ πολὺ ἐν Παρισίοις τε καὶ ἐν Μασσαλίᾳ. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τούτῳ συνεννοήθη, φαίνεται, μετὰ τοῦ Καποδιστρίου καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι φίλων του, καὶ οὗτοι ἔσπευσαν πρὸς ἰκανοποίησιν μὲν τῆς Ἀγγλίας νὰ ἐκλέξωσι δύο διασήμεους Ἀγγλοῦς, τὸν Κόχραν καὶ τὸν Τσούρτς, τὸν μὲν ἀρχιναύαρχον πασῶν τῶν ναυτικῶν δυνάμεων· τὸν δὲ, ἀρχιστράτηγον τῶν τῆς ξηρᾶς· πρὸς διευθέτησιν δὲ τῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους ἐξελέξαντο τὴν 2 Ἀπριλίου ὡς ἐπταετῆ πρόεδρον τὸν Κα-

(1) Ἰδὲ Ἰστ. Ἑλλ. Μετάφρ. Μ. Παπαρηγοπούλου, Σελ. 573.

ποδίστριαν· καὶ τὴν 8 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἔδωκαν αὐτῷ καὶ πληρεξουσιότητα νὰ διαπραγματευθῆ καὶ δάνειον. Ὅτε δὲ ἀφίχθη ὁ Ὀρλάνδος εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀνεχοίνωσε τὰ σχεδιαζόμενα ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐγένετο μὲν ψιθυρισμὸς τις, ἀλλὰ τὰ πάντα ἦσαν ἤδη τετελεσμένα. Ἄλλως καὶ αὐτὸς ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε συμβουλεύσει, κατὰ Φιλήμονα, πολὺ ἐνωρὶς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καποδιστρίου. Ἐκ τούτων ἐξηγεῖται ἡ μέλλουσα διαγωγὴ τῶν Ἀγγλων κατὰ τοῦ Καποδιστρίου· ἐνόμιζον αὐτὸν ὡς ἄρδην ἀνατρέψαντα τὰ ἀγγλικά σχέδια. Ἄλλ' οὗτος, ἅμα μαθὼν τὸ τῆς 4 Ἀπριλίου τοῦ 1826 μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας πρωτόκολλον, ἐσχίρτησεν ὑπὸ χαρᾶς, ἐγκατέλειψεν αἰφνηδῶς τὴν Γενεύην, μετέβη εἰς Παρισίους, κ' ἐκεῖ ἠσχολεῖτο νὰ πείσῃ τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν νὰ συμμεθέξῃ ἐνεργητικώτερον μάλιστα τῶν προσπαθειῶν τῶν δύο ἄλλων Δυναμέων πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ καὶ ὁ διαδεξάμενος τὸν Ἀλέξανδρον Αὐτοκράτωρ Νικόλαος εἰδοποίησε τὸν Καποδίστριαν, ὅτι ἔτρεφεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ αὐτὰ εὐμενῆ αἰσθήματα, ἅπερ εἶχεν ὁ ἀδελφός του, καὶ ὅτι θὰ τὸν ἐβλεπεν εὐχαρίστως ἐπανακάμπτοντα εἰς Πετρούπολιν· τότε ὁ Καποδίστριας ἐνόμισε καθήκόν του ν' ἀπέλθῃ καθ' ἣν δὲ στιγμὴν προπαρασκευάζετο πρὸς τοῦτο, ἔμαθε καὶ τὴν ἐκλογὴν του· ἐξέφρασε δὲ τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ πατριωτικῆς ἐπιστολῆς, κ' ἐπεμψεν ἀμέσως ὅσα ἠδύνατο ἐκ τοῦ προχείρου νὰ διαθέσῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος χρήματα, πενήκοντα χιλιάδας φράγκων, ἐκ τῆς ἰδίας περιουσίας. Καὶ εἰς μὲν τὴν Πετρούπολιν ἠξιώθη μεγίστης φιλοφροσύνης καὶ δεξιώσεως ὑπὸ τε τοῦ νέου Αὐτοκράτορος καὶ ὑπὸ πάντων τῶν μελῶν τῆς Αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας· ἅπαντες δὲ προέτρπεον αὐτὸν νὰ μείνῃ

παρ' αὐτοῖς. Ἡ πρῶν Αὐτοκράτειρα μάλιστα ἐξώρ-
κισεν αὐτὸν νὰ μὴ ἀπέλθῃ διότι θ' ἀπώλεσθῃ ἀδίκως·
ἀλλ' ὁ μέγας πατριώτης ἀπήντησεν «ἐξῆσα ἱκανῶς,
»ἄς θυσιάσω ἤδη τὸ γερόντειον σαρχίον μου ὑπὲρ τῆς
»πατρίδος».

Πρῶτιστον δὲ καθήκον του ἐθεώρησε νὰ παραιτηθῇ
ἐπισήμως πάσης ῥωσσικῆς ὑπηρεσίας καὶ προηγουμέ-
νης σχέσεως ἢ ὑποχρεώσεως· καὶ ὁ μὲν Αὐτοκράτωρ
διέταξε νὰ δημοσιευθῇ καὶ διὰ τῆς ἐπισήμου ἐφημερί-
δος τὴν 12 Ἰουλίου 1827 ἡ ἐπίσημος παραδοχὴ τῆς
παραιτήσεως ταύτης· ὁ δὲ Καποδίστριας ἔκτοτε ἀφω-
σιώθη ὅλως καὶ ἀποκλειστικῶς μόνον εἰς τὰ συμφέ-
ροντα τῆς πατρίδος του. Πολλὰ δὲ καὶ ἐπανειλημμέ-
ως λαλήσας μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος περὶ τῆς μελ-
λούσης πορείας του, ὑπέβαλεν ἐπὶ τέλος αὐτῶ καὶ
Ἑπόμνημα, ὅσω σπουδαῖον τόσω καὶ πειστικόν, δι' οὗ
περιγράφων τὴν τότε κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ
τὰς περὶ αὐτῆς ἀντιζηλίας τῶν Δυνάμεων, στέργει
μὲν τὴν παραχωρηθεῖσαν ἡμιανεξαρτησίαν· ἀλλ' ἂν οἱ

Ἕλληνας, λέγει, «λάβουν καὶ τινὰς βοθηίας, ἐξ ὧν σκεπάζοντες
τὰς πικροτέρας τῶν στερήσεις, θέλουσιν εἰσάξει τάξιν τινὰ καὶ εἰς τὴν
διοίκησιν καὶ οἰκονομίαν των. Ἄν τοῦτο ὅμως στεργῶν τὸ καταπειστι-
κώτατον μέσον, ἅμα ἀσθενῶς ὑποκρατούμενος ἐπὶ τοῦ τόπου, ἴσως οἱ
Ἕλληνας δὲν μοὶ δώσωσιν ἢν θέλω τοὺς ζητήσει πληρεξουσιότητα καὶ
παρασυσρόμενοι ἀπὸ παραινέσεις ξένας τῆς πολιτικῆς τῶν ἐπεμβαίνου-
σῶν αὐτῶν, ἴσως καὶ ἐπιμείνωσιν εἰς τὸ τῆς παντελοῦς ἀνεξαρτησίας
των. Τοῦτου γενομένου, ἡ ἀπόφασίς μου θέλει εἶσθαι, ἢ μᾶλλον ἤδη
καὶ εἶναι, νὰ μὴ λάβω οὐδὲν μέρος εἰς τὰ πράγματά των, ἀλλὰ ν' ἀπο-
τρέξω εἰς τὴν ἐστίαν μου κατὰ τὴν γενέθλιον γῆν, καὶ προβλέπων ἀνα-
πολείπτους συμφοράς, ν' ἀρκεσθῶ εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν καθήκόντων τῆς
θρησκείας καὶ τῆς φιλανθρωπίας περὶ τὸ ἐπόμενον πλῆθος τῶν δυστυχῶν.

«Καὶ ἱκετεύω τὴν Υ. Μεγαλειότητα, ν' ἀποδεχθῇ τὴν παρούσαν ἀνο-
μολόγησιν, καὶ νὰ πιστεύῃ ὅτι οὐδέποτε θέλω ἀποταχθῆ ἀπὸ τὰ ἐν
αὐτῇ. Ἐγὼ δὲ μετὰ τοῦ φόρου τῆς αἰδίου εὐγνωμοσύνης μου ἐπὶ ταῖς
εὐεργεσίαις Αὐτῆς, συντάττω καὶ τὸν τοῦ βαθυτάτου σιδασιμοῦ, μεθ' οὗ
εἰμί κτλ.» (1).

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, δημοσιευθὲν βραδύτερον, καὶ

(1) Ἰδὲ Ἐπιστ. Καποδιστρίου, Τόμ. α', Σελ. 412—416.

περιέχον παράγραφον, δι' ἧς διακηρύττει ὅτι σκοπὸς καὶ ἀγὼν τοῦ μέλλοντος βίου του ἔσεται τὸ εὐγνωμονεῖν, ἀλλὰ δικαιοῦσαι συνάμα τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὑπόμνημα, λέγομεν, τοῦτο ἐσχολίασαν οὐχὶ ὀρθῶς διάφοροι συγγραφεῖς, ὧν προεξάρχει ὁ Γερβίνοσ (1), ἰσχυριζόμενος, ὅτι δι' αὐτοῦ ὁ Καποδίστριασ τῇ μὲν Ῥωσσίᾳ ὠμολόγει τρόπον τινὰ ὄρκον πίστεωσ εἰσ τὰ Ῥωσσικὰ συμφέροντα· ἑαυτῷ δὲ ἐξησφάλιζεν ἡγεμονίαν, συγκειμένην μὲν ἐκ τῆσ Πελοποννήσου καὶ τινῶν νήσῶν, ἐξαρτωμένην δὲ ἀπὸ τῆσ Τουρκίασ, ὡσπερ ἡ Σερβία, ἡ Μολδαυία καὶ ἡ Βλαχία, καὶ οὐδὲν μέλλον ἔχουσιν. Ἀλλὰ τοῖσ ἀναγνώσταισ ἀπόκειται νὰ κρίνωσιν ἂν ἐξάγῃται τοιοῦτόν τι ἐκ τοῦ ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει ὑπομνήματοσ τούτου, οὔτινοσ καθ' οὐδὲν διαφέρει τὸ γαλλικὸν κείμενον. Ἐξορκίζομεν δὲ πάντα ἀμερόληπτον νὰ κρίνῃ ἂν ὁ Καποδίστριασ ἠδύνατο νὰ γράψῃ διπλωματικώτερον μὲν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον καὶ πρακτικώτερον καθ' ἣν ἐποχὴν τὰ πάντα ἦσαν ἀβέβαια ἐν τε τῇ διπλωματίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι. Διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου καθ' ἡμᾶσ ὁ Καποδίστριασ ἀπεπειράθη ὡσ διπλωμάτης καὶ πατριώτης νὰ ἐξασφαλῆσῃ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ μνημονεύόμενα, ἵνα θηρεύσῃ βραδύτερον πλειότερα, ὅπωσ τῷ ὄντι μετὰ προθυμίασ καὶ θυσίασ ἑαυτοῦ τὸ ἐπραξῃ.

Διευθετήσασ δ' ἐν Πετροπόλει, ὅπωσ κάλλιον ἐδύνατο, τὰ τῆσ Ἑλλάδοσ, τὴν 26 Ἰουλίου 1827 ἀπῆλθε διὰ Βερολίνου εἰσ Λονδίνον, ἐνθα παρά μὲν τῶν ὑπουργῶν ἠξιώθη τῆσ συνήθουσ διπλωματικῆσ δεξιώσεωσ, «ἀξιοσημείωτοσ ὅμωσ εἶναι», λέγει ὁ Τριχούπησ, «ὁ »τρόποσ, καθ' ὃν τὸν ἐδέχθη Γεώργιοσ ὁ Δ'». Τὸν τρόπον τοῦτον διηγῆθη αὐτοπροσώπωσ ὁ Καποδί-

(1) *Ibid* Insurrection et régénération de la Grèce. Traduction française, tom. II, pag. 684.

στρίας εἰς τὸν συγγραφέα. Φθάσας, λέγει οὗτος, ὁ Κυβερνήτης εἰς Ἀγγλίαν, ἐξήτησε νὰ προσκυνήσῃ τὸν βασιλέα καὶ μετὰ πολλὰς ἡμέρας ἀφίχθεις κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ εἰς Βινδσώρην, ὅπου διέτριβεν, εἰσῆχθη εἰς τὴν πινακοθήκην τοῦ παλατιοῦ· μετὰ πολλὴν δὲ ὥραν ἤνεώθη ἄλλη θύρα, εἰσῆλθεν ἄνθρωπος ὑψηλοῦ ἀναστήματος, ἰδιωτικῶς καὶ ἀμελῶς ἐνδεδυμένος, ἔκλεισε τὴν θύραν καὶ ἤρξατο νὰ παρατηρῇ τὰς ἀνακειμένας εἰκόνας καὶ νὰ προχωρῇ, ὅπου ἴστατο ὁ Καποδίστριας. Οὗτος καὶ ἐκ τοῦ προσώπου καὶ ἐκ τοῦ ἀναστήματος ἐπέισθη ὅτι ἦτον ὁ βασιλεὺς, ὃν εἶχεν ἄλλοτε ἰδεῖ, συνοδεύων εἰς Ἀγγλίαν τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον· ἀπορῶν δ' ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τούτῳ τρόπῳ τῆς ἐντεύξεως, ἀνέμενε τὸ ἀποδησόμενον ὄρθιος, ἀφωνος καὶ ἀκίνητος. Προχωρῶν ὁ βασιλεὺς, κατήντησεν, ὅπου ἴστατο ὁ Καποδίστριας, καὶ ὡς ἂν τὸν συνήτησεν ἀπροσδοκῆτως ἀνεφώνησεν· *Ah ! vous êtes ici, monsieur le comte ! je suis bien aise de vous voir.* Ταῦτα εἶπε καὶ μὴδ' ἀπάντησιν ἀναμείνας, ἀπεχαιρέτησεν, ἀπεμακρόνη ἡσυχῶς, παρατηρῶν τὰς λοιπὰς εἰκόνας καὶ ἐξῆλθε, δι' ἧς εἶχεν εἰσέλθει θύρας· τούτου γενομένου ἤνοιξέ τις τὴν θύραν, δι' ἧς εἰσῆχθη ὁ Καποδίστριας, καὶ τὸν πρόεπεμφεν εἰς τὴν ἀμαζάν του, ὡς λαβούσης χώραν τῆς μετὰ τοῦ βασιλέως ἐντεύξεώς του. Ὁ τρόπος οὗτος ἐξεκόνισεν ἀπογορῶντως τὴν διάθεσιν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος» (1).

Τοῦτο καὶ μόνον εἶναι, καθ' ἡμᾶς, ἰκανὸν νὰ τεκμηριώσῃ τὸ μέγεθος τῆς ἀφοσιώσεως τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του· διότι διπλωμάτης ὀξυδερκής, οἷος ἐχρημάτισεν ἐφ' ἅπαντα τὸν βίον οὗτος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἡγνῶει τὸ σημαϊνόμενον τοιαύτης ὑποδοχῆς ἐκ μέρους τοῦ ἡγεμόνος, εὖ τινος ἢ μὲν σεπτῆ διάδοχος ὑπεδέχθη πρό τινος χρόνου τὸν Σάχην τῆς Περσίας εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τῆς κλίμακος τοῦ ἀνακτόρου τῆς, « ἡ δὲ κυβέρνησις ἐπέτρεψε », σμικρὸν τι πρότερον, κατὰ Μενδελσῶνα, εἰς τὸν πρέσβυν τῆς, « τὴν χρῆσιν πεντήκοντα χιλιάδων λιρῶν στερλινῶν » πρὸς δωροδόκησιν τῶν ἐπισημοτάτων καὶ τὴν μεγίστην ἐπιρροὴν χαιρόντων μελῶν τοῦ Διδανίου» (2). Ἐγίνωσκε, λοιπὸν, ἄριστα ὁ Καποδίστριας τὰ τε αἷτια καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ὑποδοχῆς· ἀλλὰ χάριν τῆς πατρίδος του ἐγένετο ἐκούσιον θῦμα καὶ ἤχθη ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν. Περιττὸν ἴσως δὲν εἶναι

(1) Ἰστ. Ἑλλ. Τριεὺς, Τόμ. δ', Σελ. 234.

(2) Ἰστορ. Ἑλλ. Μετάφρ. Μιχ. Παπαρηγοπούλου, Σελ. 447.

νά προσθέσωμεν, ὅτι κ' ἐν Ἀγγλίᾳ ὑποσχέσεις μόνον ἔλαβεν, ἀλλ' οὐδὲν οὔτε περὶ δανείου, οὔτε περὶ ἄλλης βοήθειας χρηματικῆς κατώρθωσεν.

Ἐκ Λονδίνου ὁ Καποδίστριας μετέβη εἰς Παρισίους, ἔνθα διέτριψεν ἐπὶ πολὺ καὶ δι' ἄλλους μὲν σπουδαίους ὑπὲρ τοῦ ἔθνους λόγους, ἴσως δὲ κ' ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ ἐξευμενίσῃ ἐκεῖθεν καὶ τὴν Ἀγγλίαν διὰ τῶν φίλων του καὶ ιδίως διὰ τοῦ φιλανθρώπου καὶ ἀληθοῦς φιλέλληνος Βασιλέως Καρόλου, τὸν Βασιλέα Γεώργιον. Ἀλλὰ τὰ πάντα δυστυχῶς ἀπέβησαν εἰς μάτην· ἀμφότεραι αἱ κυβερνήσεις τῆς Δύσεως δὲν εἶδον μὲ καλὸν ὄμμα τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καποδιστρίου. Ὅσοι μὴ λησμονήσῃ δὲ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι εἶχεν ἀποβιώσει τότε ὁ Κάνιγγ, καὶ ὅτι βραδύτερον καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἐν Ναυαρίνῳ εἶχον θεωρήσει ἐν Ἀγγλίᾳ ὡς μέγα δυστύχημα. Ἐκ Παρισίων ὁ Καποδίστριας διηυθύνθη εἰς Γενεύην, ἔνθα, ἀποχαιρετήσας τοὺς φίλους καὶ συστήσας εἰς τὴν εὐνοίαν αὐτῶν τὴν Ἑλλάδα, ἐτοπότησε καὶ τριάκοντα ὀρφανοὺς ἐλληνόπαιδας. Διὰ δὲ τῆς Βενετίας μετέβη εἰς Ἀγκῶνα, κ' ἐκεῖθεν ἐξητήσατο παρὰ τοῦ ἐν Ἐπτανήσῳ ἀρμοστοῦ Ἄδαμ τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῇ διὰ τοῦ Ἰονίου ἀτμοπλοίου εἰς Κέρκυραν κ' ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἀλλ' ὁ ἀρμοστής ἠρήθη τοῦτο, προφασιζόμενος, ὅτι τὸ Ἰόνιον ἀτμόπλοιον, ἂν τεθῆ εἰς τὰς διαταγὰς του, ὠφείλε ν' ἀνυψώσῃ τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν, ἧτις οὔτε ἀνεγνωρισμένη ἦτο εἰσέτι καὶ ἐρεθισμὸν μέγαν ἤ ελε προξενήσει εἰς Κέρκυραν. Καὶ ἡ ἄρνησις αὕτη ἦτο, καθ' ἡμᾶς, δευτέρα τις εἰδοποίησις πρὸς τὸν κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' οὗτο, ἀποβλέπων μόνον εἰς τὸ καθήκον, προτεποιήθη ὅτι δὲν ἐνόησεν οὔτε τὴν εἰδοποίησιν ταύτην, οὔτε ἄλλα πολλὰ καὶ σπουδαῖα, ἅτινα διεμήνυσεν αὐτῷ διὰ τοῦ Βιάρου Καποδιστρίου ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Κάνιγγ, ὁ μετὰ

ταῦτα προβιβάσθεις Ῥεδκλήφ. Δυπηρόν ὅτι δὲν ἐδημοσιεύθησαν ταῦτα, ἵνα ἐκτιμήσωμεν κατ' ἀκρίβειαν. Ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ὁμως τοῦ Κυβερνήτου πρὸς τὸν ἀδελφόν του Βιάρον, ὃν παρήγγειλε νὰ δείξῃ τὴν ἐπιστολὴν τῷ Κάνιγγ, εἰκάζομεν, ὅτι ὁ διπλωμάτης οὗτος ἔκτοτε ἔπασχε μεγάλην ῥωσσοφοβίαν. Ἐκτοτε παρήνει τὸν Καποδίστριαν νὰ «ζητήσῃ ἄλλον δρόμον, διὰ νὰ καταστήσῃ εὐκολωτέραν καὶ ἀκινδυνωδεστέραν τὴν περιμένουσαν αὐτὸν νέαν θέσιν ἐν Ἑλλάδι» (1). Ἄλλ' οὗτος μὲν προὔτιμησε νὰ θυσιασθῇ μάλλον, ἢ νὰ ζητήσῃ τὸν ὑποδειχθέντα ἄλλον δρόμον. Ἡ δὲ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, πεισθεῖσα, φαίνεται, ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἐπεμψε τὸ πολεμικὸν πλοῖον *Warspite* νὰ παραλάβῃ τὸν Καποδίστριαν ἐξ Ἀγκῶνος καὶ μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπεμψαν δὲ συνάμα καὶ αἱ λοιπαὶ σύμμαχοι τῇ Ἀγγλίᾳ Δυνάμεις ἀνά ἓν πολεμικὸν πλοῖον νὰ συνοδεύσῃ τὸν Κυβερνήτην. Ἀλλὰ, μέχρις οὗ φθάσῃ τὰ εὐλογημένα ταῦτα πλοῖα εἰς Ἀγκῶνα, ἐδέησε νὰ παρέλθωσι πολλαὶ ἐβδομάδες· οὔτε στιγμήν ἀπώλεσεν εἰς μάτην ὁ Καποδίστριας. Ἐγραψε πανταχοῦ, ζητῶν βοηθήματα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Συνέλεξε πολλοὺς ἐλληνοπαῖδας ὄρφανούς ἢ ἀπροστατεύτους, περιφερομένους εἰς τὴν Δύσειν καὶ ἐγκατέστησέ τινας μὲν τούτων εἰς ἐλληνικὸν ἐκπαιδευτήριον ἐν Τεργέστη ὑπὸ τὸν γνωστὸν Μισαήλ Ἀποστολίδην· τινὰς δὲ ἄλλους, ἐν Γενεύῃ ὑπὸ τὸν Ῥαδινόν· ἄλλους ἐν Ἀγκῶνι καὶ ἄλλους ἀλλαχοῦ, ἐνθα ἠδύνατο. Ἐκεῖθεν δὲ προεῖδεν, ὅτι καὶ χρήματα ἂν εἶχε, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διαθρέψῃ ἅπαντας τοὺς πεινῶντας. Χωρὶς λοιπὸν νὰ παραμελήσῃ τῶν περὶ προμηθείας χρημάτων καὶ τακτικῶν τινῶν Ἑλβετῶν στρατιωτῶν, ἵνα διδάξωσι τοὺς Ἑλληνας τὴν τακτικὴν τῶν ὀπλῶν χρῆσιν καὶ τὴν πειθαρχίαν, χωρὶς, λέγομεν, νὰ παραμε-

(1) Ἰδὲ ἔπιετ. Καποδιστρίου, Τόμ. α'; Σελ. 268.

λήση οὐδενός τούτων, ἐφρόντισε νὰ μετακαλέσῃ ἐξ Ἀγκῶνος καὶ γεωπόνον τινά, ἵνα καλλιεργήσῃ ἐν Ἑλλάδι τὰ γεώμηλα καὶ θρέψῃ δι' αὐτῶν τοὺς πεινῶντας Ἑλληνας.

Ἐκπλήξιν τῶντι προξενεῖ ἡ πεποιθήσις καὶ τὸ θάρρος τοῦ ἀνδρός. Ἐφρόντιζε περὶ πραγμάτων, ἀπαιτούντων ἑκατομμύρια· ἀλλ' ὁμως μόνον τριακοσίας χιλιάδας φράγκων εἶχεν, ὅτε ἀπέπλευσεν ἐξ Ἀγκῶνος, καὶ ταῦτα προωρισμένα δι' εἰδικὰς χρήσεις· τινὰ μὲν πρὸς ἐξαγοράν αἰχμαλώτων· ἄλλα δὲ πρὸς περιθαλίψιν γερόντων ἢ ὄρφανῶν. Οὕτω δὲ ἐσκευασμένος ἐξέπλευσε διὰ τοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου ἐξ Ἀγκῶνος τὴν 26 Δεκεμβρίου 1827, ἀπέβη εἰς Μελίτην, διέμεινεν ἐκεῖ τρεῖς ἡμέρας, συνενόηθη μετὰ τοῦ φιλελλήνου ναυάρχου Κοδριγκτῶνος, ἀπέπλευσε καὶ αὐθις· προσήγγισεν ἕνεκα τριχυμίας εἰς Ναύπλιον, κ' ἐκεῖθεν ἀφίχθη εἰς Αἴγιναν, ἔδραν τότε τῆς Κυβερνήσεως, τὴν 12 (24) Ἰανουαρίου 1828, δύνοντας τοῦ ἡλίου· αὐτόθι ἤξιώθη ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς παρὰ πάντων. Δὲν ἦτο δὲ ὀλίγοι οἱ κατοικοῦντες εἰς τὴν νῆσον ταύτην τότε, ἀλλ' ἠριθμοῦντο, ὡς λέγουσι, περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας ψυχῶν· ἅπαντες μὲν οἱ σημαίνοντες, προεξαρχούσης τῆς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, εἰσῆλθον εἰς τὸ πλοῖον καὶ προσέφερον τὰ σεβάσματα των· περὶ δὲ τὴν 11 π. μ. τῆς ἐπιούσης ὁ Κυβερνήτης ἀποβάς εἰς τὴν νῆσον, ἀπῆλθεν εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν αὐτῆς, ἔνθα ἐψάλη δοξολογία κ' ἐξεφωνήθη ὑπὸ τοῦ Καίρου κατάλληλος λόγος, ὃν ἐδημοσιεύσαμεν ἤδη (1) καὶ δι' οὗ ὑπεδείκνυεν ὁ ῥήτωρ τὸ ἀκανθῶδες τῆς θέσεώς του. Ἀμέσως τότε ἡ Κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ κατέθηκε τὴν παραίτησίν της· ἀλλ' ὁ Καποδίστριας ἀνέβαλε τὴν παραδοχὴν μέχρι τῆς ἐκδόσεως ψηφίσματος ὑπὸ τῆς Βουλῆς, τροποποιούντος κατὰ

(1) Ἰδιὸν Βίον Παράλλ., Τόμ. 6', Σελ. 175—182.

τι τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Ἐθνοσυνελεύσεως (1), διότι ὡς τίμιος ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο νὰ ὀρκισθῆ, ὅτι θὰ διατρήσῃ τὴν ἀκεραιότητα Κράτους, συγκειμένου μὲν κατὰ τὸ Σύνταγμα ἐκεῖνο ἐξ ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ νήσων, ὅσαι ἔλαβον κατὰ τῆς Τουρκίας τὰ ὄπλα· ἀλλὰ μὴ ἀνεγνωρισμένου εἰσέτι, καὶ ἔχοντος τὸ ἥμισυ περίπου τῆς ἐπαναστατησάσης χώρας κατεχόμενον ἔτι ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Τὸ Σύνταγμα ἐκεῖνο εἶχε πρὸς τούτοις καὶ ἄλλας διατάξεις, ἅς δὲν ἠδύνατο ὁ Κυβερνήτης νὰ ὀρκισθῆ, ὅτι θὰ τηρήσῃ, διότι τοῦτο ἀντέβαινε εἰς τὴν συνείδησίν του, καὶ εἰς αὐτὰ ἴσως τὰ καλῶς ἐνοούμενα συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Ἀνέβαλε λοιπὸν τὴν παραδοχὴν τῆς ἐξουσίας, μέχρις οὗ συνενοηθῆ μετὰ τῶν σημαινόντων κ' ἐκδοθῆ τὸ μνημονευθὲν ψήφισμα, καθ' ὃ ἐδημιουργεῖτο Συμβούλιον, συγκειμένον ἐξ ἑννέα τῶν πρώτων μελῶν, καὶ καλούμενον *Παρελλήλιον*. Τὰ πρώτα διορισθέντα μέλη ἦσαν Γ. Κουντουριώτης, πρόβουλος εἰς τὸ τμήμα τῶν οἰκονομικῶν, Νικόλ. Σπηλιάδης καὶ Ἄνδρ. Παππαδόπουλος μέλη ἢ γραμματεῖς εἰς τὸ αὐτὸ τμήμα. Ἀνδρέας Ζαίμης, πρόβουλος εἰς τὸ τῶν ἐσωτερικῶν, Γεώρ. Ψύλλαξ καὶ Χριστόδουλος Αἰνιαν μέλη· καὶ Πέτρος Μαυρομιχάλης, πρόβουλος εἰς τὸ τῶν στρατιωτικῶν καὶ Κ. Ζωγράφος καὶ Χ. Κλονάρης μέλη. Βραδύτερον προσετέθησαν ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης καὶ ὁ Τάτσης Μαγγίνας, ὁ Ἄνδ. Μεταξᾶς καὶ ὁ Ἀποστόλης Ν. Ἀποστόλη, καὶ ἔτι βραδύτερον προσετέθησαν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ Γ. Σταῦρος, ὁ Ἄλ. Κοντόσταυλος, ὁ Γρ. Σοῦτσος, ὁ Γ. Ι. Γεννατᾶς καὶ ὁ Βιάρος Καποδίστριας. Ὑπουργὸν μὲν τῆς ἐπικρατείας διώρισεν ὁ Κυβερνήτης τὸν Σπυρίδωνα Τρικούπη, ὃν βραδύτερον ἀντικατέστησε διὰ τοῦ Ν. Σπηλιάδου· ὡς ὑπουργοὺς δ' ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὑπουργείων μετεχειρίζετο

(1) Ἰδὲ Μάμουκα, Τόμ. ι', Σελ. 39—42.

αυτοὺς τούτους τοὺς προβούλους καὶ τὰ μέλη τοῦ *Πανελληνίου*· καὶ πᾶσαν τὴν τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν ὑπηρεσίαν διεχειρίζετο αὐτοπροσώπως.

Ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τούτου τοῦ *Πανελληνίου* βλέπει τις, ὅτι ὁ Κυβερνήτης εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μετεχειρίσθη μετὰ τινος ἐπιφυλάξεως τοὺς ἐξόχως διακριθέντας ἐπὶ ἰκανότητι ἐν τῷ ἀγῶνι. Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι τινὲς τούτων εἶχον ἐνοχοποιηθῆ δυστυχῶς καὶ εἰς τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς· ἀλλ' οὐχ ἦτιον τοὺς ἀνδρας τούτους ἠκολούθει τὸ ἔθνος καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ δυσπιστήσῃ εἰς αὐτοὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Κυβερνήτης. Τοῦτο ὁμως κατ' οὐδὲν σχεδὸν ἠλάτιωσε τὴν τῶν πάντων ἐπιθυμίαν πρὸς βελτίωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων· τούναντίον μάλιστα ἅπαντες εἰργάσθησαν κατ' ἀρχὰς μετὰ πολλοῦ ζήλου. Ὁ μὲν *Μιαούλης* ἐν βραχεί διασήματι χρόνου ἀπῆλλαξε σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας ἀπὸ τῆς πειρατείας· ὁ δὲ *Μαυροκορδάτος* οὐδέποτε ἠρνήθη τὴν συνδρομὴν τῶν φώτων καὶ τῆς ἐμπειρίας του· καὶ ὁ *Κωλέττης* μετὰ προθυμίας ἀπῆλθε τὸ μὲν πρῶτον ὡς ὑγειοφύλαξ ἢ ὡς ὑγειονόμος εἰς *Σπέτσας*, ἔπειτα δὲ ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος εἰς *Σάμον*. Ὁ *Γρίβας*, ὁ *Στράτος*, ὁ *Τσαβέλλας* καὶ ἄλλοι, καίπερ ἀντιμαχόμενοι πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου, εὐθύς ὁμως παρέδωκαν αὐτῷ τὰ τε φρούρια καὶ ἑαυτοὺς.

ὑπὸ τοιούτων προσώπων, στερουμένων πείρας, διευθυνόμενα τὰ τῆς Ἑλλάδος, κατέστησαν ἐπαισθητὴν τὴν ἀνάγκην προσκλήσεως προσώπων εἰδικωτέρων καὶ ἰδίως χαιρόντων τὴν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην τοῦ *Καποδιστρίου*· ὡς τοιούτους δὲ προσεκάλεσεν ἐκ *Κερκύρας* τοὺς δύο ἀδελφοὺς του *Βιάρων* καὶ *Αὐγουστίνον* καὶ τὸν φίλον αὐτοῦ *Ἰωάννην Γεννατᾶν*, διακεκριμένον νομομαθῆ, καὶ μετεχειρίσθη αὐτοὺς εἰς ὅλως ἐμπιστευτικὰς ὑπηρεσίας· καὶ ἰῶ μὲν *Βιάρω* καὶ *Γεννατᾶ* ἀνέθηκε τὴν

δικαιοσύνην καὶ τὰ ἐσωτερικά· τὸν δὲ Αὐγουστῖνον διώρισε πληρεξούσιον ἀντιπρόσωπόν του εἰς τὰ κρατιωτικά.

Ταύτην μόνην τὴν ἐξήγησιν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς τὴν ἀτυχῆ ταύτην πράξιν τοῦ Καποδιστρίου, καὶ δὲν παραδεχόμεθα, ὅτι ἔφερε τούτους οὔτε ἵνα πλουτήσωσιν, οὔτε ἵνα τυραννήσῃ δι' αὐτῶν· διότι εἶδομεν ὅτι ἵνα μὴ διεγείρῃ τὸν φθόνον ἀπέπεμψε τὸν Βιάρον καὶ ἐκ Πετροπόλεως, ἔνθα ἠδύνατο τῷ ὄντι καὶ νὰ πλουτήσῃ καὶ δοξασθῇ. Ἄλλ' ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν δυστυχῶς πολὺ ὑποδεέστεροι τῶν τε μεγάλων ἀναγκῶν καὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς χώρας καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς πεποιθήσεως τοῦ Κυβερνήτου· ἔπραξαν μεγάλα σφάλματα καὶ ταῦτα δυστυχῶς ἐξεμεταλλεύθη ἢ διπλωματία κατ' αὐτοῦ τοῦ Κυβερνήτου. Ἄλλως οὗτος, καίπερ ἀκαταπαύστως κ' εὐθύς ἀπὸ τῆς ἐλευσεώς του ῥαδιουργούμενος ὑπὸ τῆς διπλωματίας (ὁμοίως ταῖς τοῦ Κάνιγγος παρατηρήσεις ἀπηύθυνεν αὐτῷ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1828 καὶ ὁ ναύαρχος Ῥιγνύ, ὁ δὲ Κυβερνητὴς ἠναγκάσθη νὰ τῷ πέμψῃ τὸ ἀπὸ 15 Ἀπριλίου ἔγγραφον (1), ἐν ᾧ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔγραφε καὶ τὰ ἐξῆς· «ἀγνοῶ κατὰ ποίαν φήμην δύναται νὰ δικαιωθῇ ὑπόψια ὅποιαδήποτε ἡμεροληψίας ἐν ταῖς διακοινώσεσί μου πρὸς τοὺς ἐνταῦθα κατωρμισμένους ναυάρχους»· καίπερ στερούμενος ἱκανῶν ὑπαλλήλων, ἐπήρκεσεν ὁμως διὰ μόνης τῆς ἐξειδικιασμένης ἱκανότητος καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ του νὰ φέρῃ μεγίστην βελτίωσιν σχεδὸν εἰς πάντα. «Ἡ ὄψις τοῦ δυστυχῆς τούτου τόπου», ἔγραφε τὴν 20 Μαρτίου 1828 εἰς τὸ κομητάτον τῶν Παρισίων ὁ συνταγματάρχης Ἐιδέκ, ἀμετεβλήθη ἀπὸ τῆς ἐλευσεώς τοῦ Κυβερνήτου. Ἠρξάτο νὰ ὑβασιλεύῃ ἢ τάξις· τὰ δὲ φρόνιμα καὶ ἤπια μὲν, ἀλλ' αὐστηρὰ μέτρα αὐτοῦ παρέχουσι πλήρη πεποιθήσιν περὶ τοῦ μέλλοντος· οὐδ' ἰσχυρὰν τακτικὴν οἰκονομίαν, ἀπεκατέστη ἡ πίστις . . . .

(1) Ἰδιῆ Ἐπιστ. Καποδιστρ., Τόμ. 6', σελ. 27.

«και ἅπαντα τὰ θαύματα ταῦτα ὀφείλονται εἰς τὸν Κυβερνήτην» (1).

Ἰνα δ' ἐκτιμήσῃ τις κάλλιον τὴν γενομένην ἀπὸ τῆς ἐλευσεως τοῦ Κυβερνήτου βελτίωσιν, ἐπιτραπήτω νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ Σηλιάδου σύντομον περιγραφὴν τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ἐλευσεως αὐτοῦ.

«Ἡ Ἑλλὰς τότε, λέγει, ἐψυχορράγει· ἡ Στερεὰ ἦτον ὑποταταγμένη· οὐπῆρχον ὅμως εἰς τε τὴν Ἀνατολικὴν καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν ὀλίγοι «τινὲς στρατιῶται· ὁ δὲ Ἰμβραῖμ καὶ μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ τουρκικοῦ στόλου δὲν ἀνεχώρει ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι «ἀπέκαμον, πολεμοῦντες πρὸς τοσοῦτον ἀσυγκρίτως ἀνώτερον ἐχθρὸν, «ἀφοῦ μάλιστα ἐπολεμῶντο καὶ ἀπὸ τὴν πείναν, διότι εἰς πολλὰ μέρη «δὲν ἔσπειρον, καὶ εἰς ἄλλα ἂν ἔσπειρον δὲν ἐθέριζον. . . . Εἰς δὲ τὴν «Κρήτην οὐπῆρχεν ἡ Γραμποῦσα, πλὴν ἦτο καταφύγιον πειρατῶν· οὐπῆρχον δὲ καὶ στρατεύματα ἑλληνικὰ εἰς διάφορα μέρη καὶ ἐπολέμουν τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ δὲν ἠλπίζετο νὰ τελεσφορήσωσιν. Εἰς δὲ «τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου δὲν ἔπαυον αἱ καταχρήσεις τῶν Ῥουμελιω- «τῶν· εἰς τὸ ἔθνικόν ταμεῖον δὲν οὐπῆρχον χρήματα, καὶ στόλος ἑλλη- «νικὸς δὲν οὐπῆρχε· διότι οἱ νησιῶται καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἕλληγες ἐπέ- «νοντο..... Ἀλλ' ἤδη κατεκυρίευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Ὑδρα «τῆς ἀναρχίας εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν, καὶ τὸ ἐγγλῆμα ἐβασίλευεν εἰς «τὴν ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀτιμωρητί· ἐβασίλευε καὶ ἡ πειρατεία, «ἢ δὲ κυβέρνησις δὲν οὐπῆρχεν, εἰμὴ διὰ τὸν τύπον, καὶ οἱ ξένοι τὴν «κατεφρόνουσαν καὶ τὴν ὕβριζον. . . τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου εἶναι «τὸ μόνον, ὅπου ὑπάρχει πραγματικῶς, οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ παρελύ- «θησαν, ὁ πολίτης δὲν ἀπολαύει τοῦ νόμου τὴν ὑπεράσπισιν. Μόνη τοῦ «λαοῦ ἡ ἀκούρατος μακροθυμία ἐμπόδισε τὸ νὰ φθάσῃ τὰ πράγματα «εἰς φρικωδεστέραν κατάστασιν» (2).

Ὁ δὲ Φίνλαιὺ περιγράφει αὐτὴν οὕτως : « ἡ κυβέρνησις «(πρὸ τῆς ἐλευσεως τοῦ Κυβερνήτου) ἦτο ἠναγκασμένη νὰ περι- «φέρηται ἀπὸ χώρας εἰς ἑτέραν, καὶ περιεφρονεῖτο ἔνθα καὶ ἂν «ἀπῆρχετο· τὸν Νοέμβριον τοῦ 1826 ἔφυγεν ἐκ Ναυπλίας καὶ «ἀπῆλθεν εἰς Αἴγινα· τῷ 1827 μετέβη εἰς Πόρον, καθ' ἣν δὲ «ψήφισμα τῆς ἐθνικῆς συνελευσεως τῆς Τροιζῆνος ἀπῆλθεν εἰς «Ναύπλιον· ἀλλ' ἡ παρουσία τῆς προὔξενησεν ἐμφύλιον πόλεμον, «καὶ οὕτως ἠναγκάσθη νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς Αἴγινα» (3).

(1) *Ibid* Notice Biographique etc., par André Pappadopoule Vretos, tom. II, pag. 46

(2) Ἀπομνημονεύματα Ν. Σηλιάδου τόμ. γ', σελ 548—549.

(3) *Ibid* Hist. of the greek revolution by Finlay, Vol. II, pag. 197.

Ἴνα δὲ ἐπιφέρῃ τοιαύτην βελτίωσιν ὁ Καποδίστριας τότε, οἷαν περιέγραψεν ὁ Ἐιδέκ, κατέφυγεν εἰς τὴν διέγερσιν τῆς φιλοτιμίας καὶ τοῦ πατριωτικοῦ αἰσθήματος ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, παρέχων ἑαυτὸν πρότυπον παραδείγματος πρὸς μίμησιν. Συνήθειαν εἶχε νὰ ἐγείρηται ἀπὸ ὄρθρου βαθέως καὶ νὰ ἐργάζεται δι' ὅλης τῆς ἡμέρας σχεδὸν ἀδιαλείπτως· μόνον μετὰ τὸ λιτότατον δεῖπνόν του ἐξήρχετο πεζῆ ἐπὶ τινα ὥραν εἰς περίπατον, ἀλλὰ κ' ἐν αὐτῷ προσεπάθει νὰ εὔρῃ τι πρὸς διόρθωσιν, πρὸς ἐνθάρρυνσιν, ἢ ἐντελῆ θεραπείαν· ἡμέραν τινα ἐργάσθη μετὰ τοῦ νέου τότε ὄντος Μάμουκα, ὑπηρετοῦντος ὑπὸ τὸν Σικελιανόν· ἀποπερατωθείσης τῆς ἐργασίας ὁ Μάμουκας ἠτοιμάζετο ν' ἀπέλθῃ· ὄχι, τῷ εἶπεν ὁ Καποδίστριας, «κάθου καὶ ἄκουσον»· ἐπὶ μίαν δὲ ὥραν ὀλόκληρον τῷ ἐλάλησε περὶ καθηκόντων παντός ἀνθρώπου, περὶ καθηκόντων παντός Ἑλληνοῦ καὶ περὶ καθηκόντων ὑπαλλήλων. Συχνότατα ἐπεσκέπτετο αἰφνιδίως καὶ ἅπαντα τὰ γραφεῖα, ἵνα πεισθῇ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως περὶ τῆς παρ' ἐκάστου ἐκτελέσεως τοῦ καθηκοντος. Ἡ μὲν τροφή καὶ τὰ ἐνδύματά του συνίσταντο ἐκ ποσότητος καὶ ποιότητος ἱκανῆς νὰ διατηρῶσι τὰς δυνάμεις του, καὶ νὰ προφυλάττωσιν αὐτὸν ἐκ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἐπιδράσεων. Ὡς ὄρον δὲ ἀπαραβίαστον διέγραψε τὸ νὰ ἀποφεύγῃ πᾶν περιττόν. Συνήθειαν εἶχεν ἐπίσης ἀπὸ τῆς ἐλεύσεώς του ν' ἀκροάζεται τὰ παράπονα τῶν πάντων πρῶως καὶ ὡς ἀληθῆς πατήρ καὶ νὰ θεραπεύῃ ταῦτα ἐκ τῶν ἐνόντων, ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ πόροι του ἦσαν γλίσχροι, ὥστε σπανίως ἐπήρκει νὰ ἐπιφέρῃ θεραπείαν τινα καὶ διὰ πραγμάτων, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁμως ὁ λαὸς ὠνόμασεν αὐτὸν Μ π α ρ μ π α γ ι ἄ ν η ν. Συνήθειαν εἶχεν ὁμοίως νὰ ἐπικαλῆται ἐπὶ πάντων ἐν συνειδήσει τὴν θεῖαν ἀντίληψιν καὶ νὰ συμπροσεύχεται ἐν κατανώξει μετὰ τοῦ λαοῦ. «Τοσαύτην δὲ εἶχε δραστή-

»ριότητα, λέγει ὁ Δραγούμης, καὶ τοσαύτην ἐμπειρίαν, ὥστε μέχρι τῆς 10 Φεβρουαρίου 1827, ἦτοι ἐντὸς ἡμερῶν εἴκοσι διωργάνωσε τὸ Πανελλήνιον, διέταξε τὰ ἡμερῶν ναυτηλίας διὰ τὴν κορυφοθεΐσαν πειρατείαν, ἰδρύσατο χρηματικὴν τράπεζαν, διήρσεν εἰς χιλιαρχίας τὸν στρατὸν, ἐξέδοτο νομισματικὴν διατίμησιν, προύνησε ἡπερὶ φυτείας γεωμήλων, ἡμερίμνα δὲ καὶ εἰργάζετο περὶ πάντων μόνος, κοπιῶν ὄλως σχεδὸν νυχθημερόν. . . .
 »Εἰς τὸν Κυβερνήτην ἀνήκει καὶ ἡ τιμὴ τῆς πρώτης ἡδρύσεως τακτικῶν δικαστηρίων» (1).

Πρώτιστον αὐτοῦ μέλημα ὑπῆρξε νὰ εἰσάξῃ τάξιν τινα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐν γένει, νὰ διαθρέψῃ ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ διὰ τῆς ἐργασίας τοὺς πεινῶντας, νὰ περισυμμαζεύσῃ τὰ ἀλητεύοντα ἐν τοῖς στρατοπέδοις ὄρφανὰ, καὶ νὰ συστήσῃ εἰς τὴν τοῦ Πόρου μονὴν εἰδὸς τι ἱεροσπουδαστηρίου. Μετὰ ταῦτα προύμηθεύθη γαιώμηλα πρὸς σπορὰν καὶ ἀπησχόλησεν εἰς τοῦτο οὐκ ὀλίγους πεινῶντας, παρέχων ὡς μισθὸν μερίδα ἄρτου· ἐν βραχυτάτῳ διαστήματι χρόνου ἀπησχόλησεν οὕτω μόνον εἰς Αἴγιναν περὶ τοὺς 1200. Οἱ ἐργάται οὗτοι, ἔγραφε μετὰ χαρᾶς τῷ Ἐυνάρδῳ, θὰ παρασκευάσωσι τὴν ἐνιαύσιον τροφήν δωδεκακισχιλίων. Οὐκ ὀλίγους ἀπησχόλησεν ἐπίσης καὶ πρὸς σπορὰν ἀραβοσίτου τε καὶ γαιωμήλων καὶ εἰς τινὰς εὐφόρους γαίας τῆς Ἀπαθίας ὑπὸ τὸν Στιβενσῶνα· καὶ ἦτον ἀπερίγραπτος ἡ χαρὰ του, ὅσαςκι ἐλάμβανεν ἀφορμὴν νὰ ἐπαινέσῃ τὰ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐκτελούμενα γεωργικὰ ἔργα.

Συνάμα διέταξε νὰ συλλέξωσιν ἅπαντας τοὺς ἀλητεύοντας ἐν τοῖς στρατοπέδοις παῖδας, ἐνέδυσεν ἕκαστον λιτῶς καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὴν μάθησιν γραμμάτων τινῶν.

(1) Ἰδὲ Δικαιοσύνη, Παιδεία, Ἐκκλῆσια ἐν Ἑλλάδι τῷ 1824—1834 τὰ τῶν ἀνεκδότων Ἱστορημάτων Δραγούμη 1873, Σελ. 1—2.

Τούτους ἅπαντας μετέφερεν ἔπειτα εἰς Αἴγιναν κ' ἐσχημάτισεν ἐξ ἐλεῶν τὸ περιώνυμον ὄργανοτροφεῖον. Μία τῶν μεγαλειτέρων μαστίγων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἦτο τὸ πάντῃ ἀδιοργάνιστον τοῦ στρατοῦ· ἕκαστος ὄπλαρχηγὸς ἔλεγεν ὅτι εἶχεν ὅσους ἤθελε στρατιώτας· καὶ ὁσάκις μὲν ὑπῆρχον πόροι ἐλάμβανε καὶ τὰ σιτηρέσια αὐτῶν καὶ τὸ ἀνεπαρκές πάντοτε μισθάριον· ὁσάκις δὲ τὸ σιτηρέσιον ἔλειπεν, οἱ στρατιῶται διετρέφοντο καὶ ἐμισθοδοτοῦντο ὅπως κάλλιον ἠδύναντο· πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ τούτου ὁ Κυβερνήτης διωργάνισε δύο στρατόπεδα, τὸ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τὸ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ στρατάρχας τὸν Δ. Ὑψηλάντην καὶ τὸν Τσοῦρτσην, καθῆκον κυρίως ἔχοντας νὰ παρέχωσι σιτηρέσια καὶ μισθὸν μόνον εἰς τοὺς παρόντας στρατιώτας· μετ' οὗ πολὺ διωργάνωσε τοὺς στρατοὺς τούτους καὶ εἰς χιλιαρχίας, πεντακοσιαρχίας καὶ ἑκατονταρχίας, καὶ ἐνέπνευσεν εἰς πάντας τὸ αἶσθημα, ὅτι ὑπηρετοῦσι τὴν πατρίδα καὶ οὐχὶ τὰ ἄτομα ἢ τοὺς ὄπλαρχηγούς. Τοιαύτη διωργάνωσις ἔφερεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸ νὰ διακρίνωμαι οἱ στρατιῶται οὗτοι ἀπὸ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ μόνον κατὰ τὸ ἔνδυμα καὶ τὸν ὅπλισμόν· ἄλλως καὶ παρ' αὐτοῖς εἰσῆχθη ὅσον ἦτο δυνατόν τότε τάξις, πειθαρχία καὶ ἀκριβῆς ἐκτελέσις τῶν διαταγῶν τῆς κυβερνήσεως· τούτων δ' ἕνεκα αὐτοὶ οὗτοι οἱ στρατοί, οἵτινες πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου ἐσήποντο καὶ ἀλληλομάχουν, ἐκέρδησαν μετὰ ταῦτα περιφανεῖς νίκας, οἷον τὴν τῆς Πέτρας, τὴν τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ ἄλλας τινὰς κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα· ἐξῶσαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ πολλῶν μερῶν αὐτῆς καὶ ἀπὸ οὐκ ὀλίγων ὀχυρῶν θέσεων τῆς Ἀνατολικῆς· οἱ στρατοὶ οὗτοι, οὕτω διοργανισθέντες, ἤθελον διαπράξει πλείοτερα, ἤθελον ἐξάξει καθ' ὀλοκληρίαν τοὺς Τούρκους καὶ ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Εὐβοίας, ἔσως μάλιστα ἤθελον ἐπεκ-

τείνει τὸ κράτος καὶ κατὰ τὰ σημερινὰ μεθόρια τῆς Ἑλλάδος ἂν μὴ κατερραδιουργοῦντο καὶ ἂν μὴ διωρίζετο ἐπ' αὐτῶν ὡς ἄλλος ἐγὼ πληρεξούσιος τοῦ Κυβερνήτου ὁ κατὰ πολλὰ ἀνόμοιος αὐτοῦ Αὐγουστίνος, περὶ οὗ ἰδίως εἶπεν ὁ Κολοκοτρῶνης *«κάλλιον γὰρ εἶχε σπάσει τὸν πόδα του»*.

Διὰ δὲ τοῦ σηπομένου ἐπίσης πρότερον ναυτικοῦ ὁ Κυβερνήτης ἀπῆλλαξε τὴν Ἑλλάδα τῆς μάστιγος καὶ τοῦ ὄνειδους τῆς πειρατείας. Ὁ μὲν Μιαούλης στόλον ὀλόκληρον ἐσχημάτισεν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ συληφθέντων πειρατικῶν πλοίων· ὁ δὲ Σαχτούρης ἀπῆλλαξε τῆς μάστιγος ταύτης καὶ αὐτὰ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὁ Κριεζῆς εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ μὲ μικρὰ μίστικα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ ἐπολιώρχησε στενωῶς καὶ αὐτὰ τὰ ὄχυρά φρούρια τῆς Πρεβέζης.

Ταῦτα πράττων ἐν τῇ χώρᾳ ὁ Κυβερνήτης, δὲν ἠμέλησε καὶ τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν Ἑλλήνων· ἐπραξε καὶ ὑπὲρ Κρήτης καὶ ὑπὲρ Χίου καὶ ὑπὲρ Σάμου ὅ,τι ἠδύνατο, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ τύχη αὐτῶν ἦτο ἤδη προαποφασισμένη διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 6 Ἰουλίου 1827 τῶν συμμάχων Δυνάμεων. Τοσαύτην δὲ τάξιν ἐπέφερον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὁ Κυβερνήτης τότε, ὥστε ἡ ἀσφάλεια κατέστη παροιμιώδης. *«Δὲν ἔχω ἀνάγκην»*, ἔλεγεν ἀφελῶς ὁ ποιμὴν, *«νὰ φυλάττω ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸ ποίμνιόν μου, διότι ὑπὸ τὴν οὐρανὸν τῆς προβατίνας εἶναι ὁ Μπαρμπαγιάννης»*.

Εἶναι τῷ ὄντι ἀπίστευτα, ὅσα διεπράξατο τότε ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου ὁ Καποδίστριας μόνον διὰ τριακοσίων χιλιάδων φράγκων, ἅτινα ἔφερε, καὶ δι' ἐτέρων τινῶν, ἅτινα κατὰ καιροὺς συνέλεξεν εἰς τὴν συστηθεῖσαν ἀμέσως μετὰ τὴν ἔλευσίν του ἐθνικὴν τράπεζαν. Ἀλλὰ βάσκανος δαίμων, ἢ μάλλον ἢ ἀντιζηλία τῶν συμμάχων Δυνάμεων, κατέστρεψαν δυστυχῶς κ'

ἐδγλητηρίασαν ἀμέσως ἔκτοτε ἐν τοῖς σπαργάνοις τῆς τῆν ἀρξαμένην εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ μὲν Κυβερνήτης τορρῶς καὶ ἀνυποστόλως ὑπέβαλε καὶ πολλάκις ἐπανέλαβεν εἰς τὰς Δυνάμεις, ὅτι ἄνευ δανείου ἢ προσωρινῶν τινῶν βοηθημάτων οὐδὲν δύναται νὰ διαπράξῃ, ἀλλ' οὔτε τὸ ἀξίωμα τοῦ Κυβερνήτου νὰ δεχθῆ καὶ νὰ διατηρήσῃ. Ἄπασαι δὲ αἱ Δυνάμεις, καὶ τοὶ ὑποσχεθεῖσαι, ἄφησαν ὅμως αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ χεῖρας κενάς· μόλις δὲ μετὰ παρέλευσιν πολλῶν μηνῶν ἤρξαντο νὰ πέμπωσιν ἢ μὲν Γαλλία, ἀνά πεντακοσίας χιλιάδας φράγκων κατὰ μῆνα, ἢ δὲ Ῥωσσία ἀνά ἴσην ποσότητα καὶ ἢ Ἀγγλία μόλις πεντακοσίας χιλιάδας φράγκων ἔπεμψεν ἐν συνόλῳ ἐπὶ Κυβερνήτου. Τὸ ὄλον δὲ τῶν ἐπὶ τῆς τετραετοῦς σχεδὸν διοικήσεως τοῦ Κυβερνήτου σταλέντων αὐτῷ ὑπὸ τῶν συμμάχων δυνάμεων ποσὸν αὐνέκειτο·

Ἐκ τῆς Γαλλίας	3,500,000
» Ῥωσσίας	3,500,000
» Ἀγγλίας	500,000
	<hr/>
	7,500,000

Τὸ ὄλον δὲ τῶν εἰσπραχθέντων ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου χρημάτων ἔχει οὕτως :

Ἐκ τῆς ἐθνικῆς τραπέζης κεφάλαιον . .	1,100,000
» χαρτονομισμάτων	500,000
» τοῦ κέρδους τῶν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν κοσμημάτων	100,000
» διαφορῶν κληροδοτημάτων καὶ προσφορῶν	600,000
» δανεισθέντων ἐν τῷ ἔθνει παρὰ τοῦ Κυβερνήτου	800,000
» τῶν προσόδων τῆς χώρας	14,000,000
	<hr/>
	24,600,000

Διὰ τοῦ χρηματικοῦ δὲ τούτου διετήρησεν ὁ Κυβερνήτης στρατὸν ἐν καλῇ καταστάσει, πάντοτε μείζονα τῶν δώδεκα χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ εἴκοσι δύο πλοῖα· κατεσκεύασε τὸ ἐπίνειον τοῦ Πόρου καὶ ὄλας τὰς τοῦ ναυτικοῦ ἀποθήκας· κατεσκεύασεν ἐπίσης εἰς Ἄργος, Κόρινθον, Πάτρας καὶ Ναύπακτον στρατῶνας χωρητικότητος πεντακισχιλίων ἀνδρῶν· ἐπεσκεύασεν ἐπίσης ἡ καὶ ἐκ βάρων ἀνήγειρεν οὐκ ὀλίγα ἄλλα δημόσια καταστήματα (1).

Ἄλλ' αἱ εἰσπράξεις αὗται ἤρξαντο νὰ γίνωνται πολὺ βραδύτερον τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καποδίστρια· ὅτε δὲ οὗτος ἀφίχθη, αἱ ἀνάγκαι ἦσαν τόσοσ μεγάλαι, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ πρόθυμοι πάντοτε εἰς θυσίας Ὑδραῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ υποβάλλωσιν αὐτῷ εὐσεβάστως διὰ τοῦ ἀντιναυάρχου Σαχτούρη τὰς ἀξιώσεις των, συνισταμένας, ὡς γνωστὸν, εἰς πολλὰ τινα ἑκατομμύρια· ὁ Καποδίστριας οὐδ' ὀβολὸν ἔχων διαθέσιμον τότε, συνέστησεν αὐτοῖς θερμῶς νὰ δεῖξωσιν *εὐθελησίαν* (2). Τοιαύτη ἀπάντησις καὶ ἡ μετ' οὐ πολὺ ἔλευσις τῶν ἀδελφῶν του Βιάρου καὶ Αὐγουστίνου καὶ ἡ τοῦ Γεννατᾶ, καὶ ἰδίως ὁ ἐπίσημος διορισμὸς αὐτῶν εἰς ὑψηλὰς θέσεις καὶ τὰ ἄπειρα σφάλματά των ἐγέννησαν δυστυχῶς τὴν πρώτην ψυχρότητα μεταξὺ Καποδίστρια καὶ πάντων τῶν νομιζομένων τότε ὡς ἀνηχόντων εἰς τὸ Γαλλικὸν ἢ εἰς τὸ Ἀγγλικὸν κόμμα, οὓς καὶ μετ' ἐπιφυλάξεώς τινος, εἶδομεν, ὅτι μετεχειρίσθη ὁ Κυβερνήτης· ὡς τοιοῦτοι δὲ ἐθεωροῦντο τοῦ μὲν Γαλλικοῦ ὁ Κωλέτιης· τοῦ δὲ Ἀγγλικοῦ ὁ Μαυροκορδάτος, πρὸς οὓς ἀμφοτέρους εἶχον πολλὴν ὑπόληψιν οἱ Ὑδραῖοι· τὴν ψυχρότητα ταύτην δὲν ὠκνησε νὰ ἐκμεταλλευθῆ ἡ διπλωματία. Εἶδομεν δὲ ἤδη οἷας παρατηρήσεις ἀπήθυσεν τῷ Κυβερνήτῃ, μόλις ἀφίχθέντι,

(1) Ἰδὲ Βιογρ. ἀφηγήσεις ἐν ἐπιστ. Καποδίστρια, Τόμ. α', Σελ. 94—96.

(2) Ἰδὲ αὐτόθι, Σελ. 310.

ὁ Κάνιγγ καὶ ὁ Ριγνύ. Οὗτοι λοιπὸν δὲν ἐδύναντο ν' ἀδιαφορήσωσιν οὔτε εἰς τὰ σφάλματα τῶν ἀδελφῶν καὶ οἰκείων τοῦ Καποδιστρίου, οὔτε εἰς τὰ παράπονα τῶν δυσαρεστηθέντων κατ' αὐτοῦ· διηρέθιζον τούτους νὰ αἰτήσωσι τὴν ὑποσχεθεῖσαν κατὰ Ἀπρίλιον συγχάλεσιν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως· ἀλλὰ τὰ πράγματα τότε ἦσαν ἄπηκτα εἰσέτι κατ' αὐτὸν τε καὶ τὸ Πανελλήνιον, ὥστε ἀπὸ κοινοῦ ἀπεφασίσθη ἡ ἐπ' ἀόριστον ἀναβολή.

Ἦτο ἄρ' ἀγε εὐπηκτότερα τὰ πράγματα ἐπὶ τῶν προηγηθειῶν ἐθνοσυνελεύσεων; Τοῦτο δὲ εἶναι καθ' ἡμᾶς τὸ δευτερον σφάλμα τοῦ Κυβερνήτου. Ἦ ὤφειλεν ἐξ ἀρχῆς νὰ μὴ ὑποσχεθῆ, ἢ ὑποσχεθεῖς, ὤφειλε νὰ μὴ δυσπιστήσῃ εἰς τοὺς διαπρέψαντας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἄνδρας καὶ νὰ μὴ διορίσῃ ἀντ' αὐτῶν εἰς ἐξόχους καὶ ὅλως ἐμπιστευτικὰς θέσεις ἄνδρας ὅλως ἀνικάνους, καὶ μόνον προσὸν ἔχοντας τὴν εἰς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην τοῦ Κυβερνήτου. Φρονοῦμεν δὲ ἀδιστακτικῶς, ὅτι οὗτος ἤθελεν ἐξυπηρετηθῆ ἀσυγκρίτως ἀποτελεσματικώτερον ὑπὸ τῶν ἀνηχόντων εἰς τὸ Γαλλικὸν ἢ Ἀγγλικὸν κόμμα, ἂν ἐγίνωσκεν ὁμῶς νὰ μεταχειρισθῆ αὐτοὺς καταλληλότερον· ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ Καποδίστριας, ἐπερειδόμενος εἰς τὴν εἰς αὐτὸν τελείαν τιμῶντι ἀφοσίωσιν τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀξιώσεις τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, ὠλιγώρησε τούτων, νομίσας λίαν ἐσφαλμένως, ὅτι παρ' αὐτοῖς εἶναι ἀνεξάντλητον τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ, καὶ ὅτι ἀρκεῖ μόνον νὰ περιποιητῆ τὸν λαὸν καὶ οὐδὲν ἔχει νὰ φοβηθῆ ἐκ μέρους τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. Τοιαύτη συμπεριφορὰ ἐπηύξησε δυστυχῶς τὰς τάξεις τῶν δυσηρεστημένων· πανταχοῦ, ἔνθα διήρχετο ὁ Καποδίστριας, ὁ μὲν λαὸς ὑπεδέχετο αὐτὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλ' οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ ἐδίδον δυστυχῶς ἀκρόασιν εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῶν μὴ Ἑλλήνων. Ἴνα ἐκτιμῆσῃ δὲ ὁ ἀναγνώστης τὸ ποιὸν τῶν

εισηγήσεων τούτων, μεταφέρομεν ἔνταυθα περικοπὰς ἐκ τινων ἐπιστολῶν τοῦ Καποδιστρίου. Εἰς μὲν τοὺς ὑγειονομικοὺς ἐφόρους τῆς Ὑδρας καὶ Σπετσῶν Βιάρων Καποδίστριαν καὶ Κωλέττην ἔγραψε τὴν 14 Μαΐου 1828 τὰ ἑξῆς :

«Ὁ ναύαρχος Κ. κόμης Ἔιδεν, τὸν ὅποιον εἶδον σήμερον, ἐρωτῶν ἡμε τί εἰδήσεις περὶ τῆς ὑγείας τῆς τε Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, ἐπρόσθεσε καὶ τὰ ἑξῆς· Δὲν φρονεῖτε ἄρ' ἔγε, ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὰς νήσους ταύτας κακεντρεχεῖς ἄνθρωποι, μελετῶντες νὰ μεταχειρισθῶσι ἕτὰς παρούσας συμφορὰς ὡς ἀφορμὴν εἰς διαταραγμὸν τῶν πραγμάτων ; ὑποκείμενα ξένα μὲν, ἀλλὰ πεπληροφορημένα καλῶς, θέλουσιν ὅτι ἡ » Ὑδρα καὶ αἱ Σπέτσαι μέλλουσι νὰ σᾶς βάλλωσιν εἰς ἀπροσδοκίτουσ ὀδυσχερείας » (1).

Εἰς δὲ τὸν Ἐυνάρδον ἔγραψε τὴν 6 Ἰουνίου τὰ ἑξῆς :

«Ἐνταποκρίσεις τινὲς (ἐξ Ἑλλάδος) ἔλαβον τὸν κόπον νὰ διαδώσωσιν ὅτι μ' ἐφαρμάκευσαν καὶ ἄλλαι, ὅτι ἔφυγα ἐπάνω εἰς τὰ συμμαχικὰ πλοῖα καὶ ἄλλαι, ὅτι ἔχω νὰ κάμω μὲ καθημερινὰς ἀνταρσίας » (2).

Εἰς δὲ τὸν στρατηγὸν Τσοῦρτζ ἔγραψε τὴν 17 Αὐγούστου τὰ ἑξῆς :

«Μοὶ λέγουσι μάλιστα, ὅτι οὐδὲ ὑποστέλλεσθε πλέον, ἀλλὰ παρησιᾶ ἔμνεῖτε πρὸς τοὺς περὶ ἡμᾶς... τὴν ἀμήχανον δυστυχίαν τοῦ τόπου τούτου, κυβερνωμένου ὑπὸ ἀνθρώπου ὄντος αὐτῆ ἡ Ῥωσσία καὶ χαλκεύοντος ἔρωσιτικὰς ἀλύσεις πρὸς αἰωνίαν καταδούλωσιν τοῦ ἔθνους τοῦ ἔμπιστευθέντος αὐτῷ τὴν ἔκαστου τύχην » (3).

Ἐκ τούτων πᾶς τις κατανοεῖ τὰ τεκταινόμενα· ἐπειδὴ δὲ ἡ Ὑδρα ἦτο τότε χώρα, παρέχουσα οὐ μόνον ἀσφάλειαν, ἀλλὰ καὶ εὐζωίαν τινὰ ἢ καὶ περίβαλψιν τοῖς εἰς αὐτὴν καταφεύγουσι, διὰ τοῦτο σμικρὸν κατὰ σμικρὸν συνηθροίσθησαν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ πολλοὶ τῶν μὴ ἀρεσκομένων εἰς τὸ σύστημα τοῦ Καποδιστρίου. Οὗτος δὲ βεβαίως δὲν εἶδε μὲ ἀδιαφορίαν ἀπερχομένους μὲν τῆς Ἑλλάδος τὸν Γόρδωνα καὶ τὸν Φαβδιέρον, ἀποσυρομένους δὲ τῆς ὑπηρεσίας καὶ προσερχομένους εἰς Ὑδραν τὸν Μαυροχορδάτον, τὸν Ζαίμην καὶ ἄλλους· ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουσι δυστυχῶς καὶ τεκμήρια ὅτι ἐπραξεν, ὅσα

(1) Ἰδὲ ἐπιστ. Καποδ., Τόμ. 6', Σελ. 94.

(2) Ἰδὲ αὐτόθι, Σελ. 129.

(3) Ἰδὲ αὐτόθι, Σελ. 216.

ὤφειλε καὶ ἤθελε μὲν, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ἔτιως νὰ πράξῃ, ἔνεκα ἐλλείψεως πόρων, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἐγκαταλείψεως ταύτης.

Δὲν εἶχε μὲν ἄδικον ὁ Κυβερνήτης νὰ ἐρεῖδῃται εἰς τὸν λαόν· οὐδεὶς τωόντι ἐν τῇ ὑψηλίῳ λαὸς εἶναι εὐαγωγότερος τοῦ ἐλληνικοῦ, ὅταν πατρικῶς παιδαγωγῆται· ἀλλὰ δὲν ὤφειλε νὰ ὀλιγορήτῃ οὔτε τῶν παιδαγωγησάντων τὸν λαὸν τοῦτον ἐπὶ τε τῆς δουλείας καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνός του, οὔτε τῶν δυναμένων νὰ τὸν βλάψωσιν ἐν τῇ πατρίδι των· ἄνευ μὲν τῶν πρώτων ὁ λαός, ἢ δὲν ἤθελεν ἐξεγερεθῆ, ἢ ἤθελε καὶ αὐθις ὑποταχθῆ, ἢ τέλος ἤθελεν ἐξαντληθῆ καθ' ὀλοκληρίαν· διὰ δὲ τῶν ραδιουργιῶν τῶν ἀπελθόντων ἐκ τῆς Ἑλλάδος φιλελλήνων ἢ καὶ τῶν διαμενόντων ἐν αὐτῇ διπλωματικῶν πρακτόρων, ὁ Καποδίστριας ἀπώλεσε τὰς συμπαθείας τῆς Εὐρώπης. Εἶχον μὲν ἀνθρώπινά τινα ἐλαττώματα οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἂν ὁ Καποδίστριας ἦτο τόσον ἄξιος Κυβερνήτης φιλελευθέρου ἔθνους, οἷον τὸ ἐλληνικόν, ὅσον ἀνεδείχθη τωόντι ἄξιος διπλωμάτης δεσποτικοῦ κράτους, ὤφειλε νὰ ἐπωφεληθῆ ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων τούτων μᾶλλον ἢ νὰ ἐξάψῃ καὶ πολλαπλασιάσῃ ταῦτα. Οὐδὲν δὲ καθ' ἡμᾶς εὐκολώτερον τοῦ ν' ἀφοπλίξῃ τις τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἐν Ἑλλάδι, ἐνδίδων τὸ πρῶτον καὶ πείθων αὐτοὺς διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι κακῶς σκέπτονται, ἂν τωόντι ἦναι κακαὶ αἱ σκέψεις των· διεγείρων δὲ τὴν φιλοτιμίαν των εἰς τὸ πράττειν τὸ ὀρθόν. Ἄν δ' ἐκ τῶν πραγμάτων ἀποδειχθῆ τούναντίον, ὅτι ἡ ἀντιπολίτευσις ἐσκέπετο ὀρθῶς, τότε οὐδὲν ἐντιμώτερον ἢ ἐνδοξώτερον εἰς τὸν ἡγεμόνα τὸ ν' ἀσπασθῆ εἰλικρινῶς τὴν δοξασίαν τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἄλλ' οὔτε ὁ Κυβερνήτης, οὔτε ἡ ἀντιβασίλειά, οὔτε ὁ Ὅθων, οὔτε πολλαὶ μετὰ ταῦτα κυβερνήσεις ἠθέλησαν δυστυχῶς νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ

παντοδύναμον τοῦτο ὄπλον κατὰ τῶν ἀντιπολιτεύσεων τῆς Ἑλλάδος· ἂν ὁ Κυβερνήτης συνεκάλει, ὅπως εἶχεν ὑποσχεθῆ, ἐθνοσυνέλευσιν κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1829, ἂν ὁ Ὄθων παρεχώρει εὐθὺς μετὰ τὴν ἔλευσίν του, ὅπως εἶχεν ὑποσχεθῆ, συνταγματικόν τι πολίτευμα, οὔτε τοῦ πρώτου ἢ δολοφονία ἤθελε συμβῆ, οὔτε τοῦ δευτέρου ἢ ἐκθρόνισις· ἤθελεν ἐπέλθει, οὔτε τὴν χώραν ἤθελον κατασπαράξει ἔκτοτε τσαῦτα καὶ τοιαῦτα δεινά· ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ὁ Κυβερνήτης καὶ τοι ἐξ ἀρχῆς μὲν τῆς ἐλεύσεώς του ἢ καὶ πρό αὐτῆς μάλιστα καταρραδιουργούμενος, καὶ τῆς πανώλους ἐπισκηψάσης, καὶ τοῦ Ἰμβραῖμ ἐρημῶνοντος τὴν Πελοπόννησον, οὐδέποτε ὁμως ἀπεθαρρύνθη, ἀλλ' ὑπέβαλεν εὐσεβᾶτως εἰς τὰς τρεῖς συμμάχους Δυνάμεις Ὑπόμνημα, δι' οὗ, περιγράφων τὰς ἀναποφεύκτους ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς ἐρημώσεις, ὅσας καὶ ἐκάστην ἐπηύξανεν ὁ Ἰμβραῖμης, ἐξαίτετο :

«1) Νὰ δανείσῃσι τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅσα βοηθήματα εἶνε τῆς δυνάμεώς των εἰς ζωοτροφίας, εἰς ἐπιτήδεια μάχης (πολεμφοδία) καὶ εἰς ἀργύριον. Ταῦτα δὲ ἀνάγκη νὰ μὴ ᾖνε κατώτερα ἀξίας 100, 000 ταλλήρων κατὰ μῆνα, ἐὰν μέλλωσι νὰ ἐπαμύνωσιν ὅπωςοῦν εἰς τὰς χρείας καὶ νὰ παρασκευάσῃσι καλὴν τινα ἔκθεσιν.

«2) Ἀποκλείοντες ἔτι στενωτέρον διὰ τῶν στόλων τὰ τε Μεσσηνιακὰ φρούρια καὶ τὴν Ἀττικὴν καὶ τοὺς κόλπους Βούλου καὶ Ἀρτης, ἴσως ἡδύναντο νὰ προσελκύσωσιν εἰς συνδιαλέξεις τὸν τε Ἰμβραῖμ πασσᾶν καὶ τὸν Κιουταχῆν καὶ τὸν εἰς Ἀθήνας ὀθωμανὸν φρούραρχον, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου ἤθελον προφθάσει νὰ θερσίωσι, πρᾶγμα τόσον οὐσιῶδες, ὥστε, εἰ χρεία καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τὸ συνέτρεχε, παραδεχομένη τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Πόρτας καὶ ἀκούουσα τὰς προτάσεις αὐτῶν, ἂν τῷ ὄντι ἔχουσι τι νὰ τῇ προτείνωσιν.

«3) Ἡ Κυβέρνησις διατρεῖ στολισκόν τινα παρὰ τὴν Σάμον πρὸς καθήσυσιν τῶν κατοίκων, φοβουμένων δικαίως τοὺς Τούρκους μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Χίου. Ἄν λοιπὸν οἱ ναύαρχοι τῶν συμμάχων Δυνάμεων ἐπιχειρήσωσιν ἐκεῖσε περιπολίαν τινα (ἔχοντες μάλιστα συμβοηθὸν καὶ τὸ γράμμα τῆς συνθήκης), προφυλάττοντες τὴν Σάμον πάσης ἐπιδρομῆς, θέλουσιν ἀνακουφίσει καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τῆς δαπάνης πρὸς διατήρησιν τοῦ στολισκοῦ.

«4) Τέλος, ἐὰν, ὃ μὴ γένοιτο, ἡ πανώλης διαδοθῆ καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἢ μὲν Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πάντως ἐπανδρισθῆσεται πρὸς ἐγκατάστασιν τῆς θεούσης κατὰ θάλασσαν ὑγειονομικῆς ἐπιμελείας, ἀλ-

λοις ὁμως δὲν θέλει τὸ κατορθώσει, εἰμὴ ἔχουσα συμβοηθοὺς καὶ τοὺς ναυάρχους τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων μετὰ τινῶν πλοίων, εἰς τοῦτο τὸ ὑπερέτημα ταπτομένων» (1).

Αἱ δεήσεις τοῦ Κυβερνήτου εὐτυχῶς εἰσηκούσθησαν ἐν μέρει. Ὁ μὲν Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας ἔπεμψεν εἰς συναλλαγματικὰς μὲν πεντακοσίας χιλιάδας φράγκων, εἰς εἶδη δὲ, ἐτέρας ἑκατόν. Τὸ πκράδειγμα τούτου ἐμιμήθη καὶ ὁ ἀληθῶς φιλάθρωπος καὶ φιλέλληνα Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος, πέμψας ἐτέρας πεντακοσίας χιλιάδας φράγκων εἰς νομίσματα. Καὶ οὗτοι μὲν ἐπεξέτειναν τὴν χορηγίαν ταύτην μέχρι τοῦ ποσοῦ, ὅπερ ἐσημειώσαμεν· ἡ δὲ Ἀγγλία ἔπεμψε μόνον πεντακοσίας χιλιάδας φράγκων. Βραδύτερον ἀπεφασίσθη ἀπὸ κοινοῦ νὰ πεμφθῶσιν ὑπὸ τὸν στρατάρχην Μαιζῶνα καὶ Γαλλικοὶ στρατοὶ πρὸς ἔξωσιν τῶν Τούρκων ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου. Μόλις ὁμως ἀποφασισθέντος τούτου, ἡ Ἀγγλία τὸ μὲν πρῶτον ἔξωσεν ἐν καιρῷ χειμῶνος κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον καὶ ἄνευ λόγου τινός ἢ ἀφορμῆς τὰς ἐν τῇ νήσῳ Καλάμῳ καταφυγούσας· ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἑλληνικᾶς οἰκογενείας· βραδύτερον δὲ παρενέβαλεν ἐν τοῖς διπλωματικοῖς διαβουλίαις τσοσῦτα προσκόμματα εἰς τὴν κίνησιν τῶν στρατευμάτων τούτων, ὥστε καίτοι ἱκανὰ καὶ ἐνθουσιασμένα νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στεραιᾶς Ἑλλάδος, ν' ἀπωθήσωσι μάλιστα αὐτοὺς καὶ πολὺ πέραν τῶν σημερινῶν μεθοριῶν, ἔμειναν ὁμως, ἔνεχεν ἐλλείψεως ὁδῆ γιῶν, ἀκίνητα καὶ θεώμενα τὰς ὑπὸ τοῦ Ἰβραὴμ καταστροφάς, καὶ οὐδ' ἤθελε τοῖς ἐπιτραπῆ ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τοῦ Λονδίνου νὰ κινήθῶσιν, ἂν μὴ ὁ Ναύαρχος Κοδριγκτών, ἐξ αἰσθήματος φιλάνθρωπίας ὀρμώμενος μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν διαταγῶν τῆς Κυβερνήσεώς του, ἐπήρκει νὰ ἐκδιᾶσῃ ἡμικῶς τὸν Μεχμέτ Ἀλὴν ν'

(1) Ἰδὲ Ἐπιστ. Καποδ., τόμ. 6', Σελ. 63—66.

ἀνακαλέσῃ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ οὕτως ἱκανοποιηθεῖσθαι κατὰ τὴν Ἀγγλίαν, τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα ἐπήλθον εἰς βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἐξωσιν τῶν Τούρκων· ἀλλὰ μόνον ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Πόσον δὲ ἤλγει ἡ ψυχὴ τοῦ Καποδιστρίου ἐπὶ τοῖς προσκόμμασι τούτοις ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐξῆς περικοπῆς ἐπιστολῆς τοῦ πρὸς τὸν Ἐυνάρδον· «ἀλλ' ἐξ ὧν ἐνταῦθα μετὰ τοῦ »Κάνιγγος ὠμίλησα περὶ τούτου δὲν βλέπω ἐλπίδα συνδιαθέσεως παρὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου»· αὐτὸ τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ἀπὸ 17 Ὀκτωβρίου 1828 ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἄδαμ, μέγαν ἀρμοστήν τῆς Ἐπτανήσου (1).

Ἄλλως αἱ μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Γαλλικοῦ τούτου στρατοῦ σχέσεις τοῦ Καποδιστρίου ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε ἕνεκα τῆς ἐμφύτου καλοκάγαθίας τοῦ Βασιλέως Καρόλου καὶ τοῦ στρατάρχου Μαιζώνος, ἕνεκα τῶν προὑπαρχουσῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὸν βασιλεύοντα οἶκον τῶν Βουρβόνων, οἱ ἐν Ἑλλάδι Γάλλοι ἔπραξαν τῷ ὄντι ὑπὲρ αὐτῆς ἄπειρα ἀγαθὰ. Πλὴν τῆς στρώσεως καὶ ἐξομαλύνσεως πολλῶν ὁδῶν, πλὴν τῆς ἐπισκευῆς πολλῶν φρουρίων, ἐπανερχόμενοι εἰς τὰ ἴδια, ἐδωρήσαντο ἢ ἐπώλησαν ἐν μετριωτάτῃ τιμῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ ἄπειρον ὑλικὸν τοῦ πολέμου· καὶ πτυάρια, χρησιμεύσαντα εἰς τὴν γεωργίαν, καὶ ἵππους καὶ οὐκ ὀλίγα ἄλλα εἶδη, ὧν εἶχε μεγίστην τότε ἀνάγκην ἡ Ἑλλάς.

Ματαιωθείσων πασῶν τῶν παρὰ τῇ Τουρκίᾳ διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, ἡ μὲν Ῥωσσία ἐκήρυξε κατ' αὐτῆς πόλεμον, οἱ δὲ θρίαμβοι τῶν Ῥωσσικῶν ὀπλῶν ἐξηνάγκασαν τὴν τῆς Ἀνδριανουπόλεως συνθήκην, καθ' ἣν ἐπεβάλλετο καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῶν περὶ Ἑλλάδος μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἀποφασι-

(1) Ἰδὲ Ἐπιστ. Καποδιστ., Τόμ. γ', Σελ. 94 καὶ αὐτόθι. Τόμ. 6', Σελ. 275.

σθέντων. Τοῦτο ἀνεπτέρωσε μὲν τὰς ἐλπίδας τοῦ Καποδιστρίου, ἀλλ' ἐπηύξησε δυστυχῶς καὶ τὴν ἀντιζηλίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἀπεφασίσθη καὶ ἡ συγκάλεισις τῆς ἐν Ἀργεῖ δ' τῶν Ἑλλήνων Ἔθνοσυνελεύσεως, εἰς ἣν πολλαὶ ἐκλογικαὶ περιφέρειαι ἔδωκαν ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Κυβερνήτην νὰ διευθετήσῃ, ὅπως κάλλιον ἐνόμιζε, τὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Καποδίστριας, γινώσκων πόσον τοῦτο ἤθελεν ἐπαυξήσει τὰς τε ὑπονοίας καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, οὐ μόνον τὴν πληρεξουσιότητα ταύτην ἀπέκρουσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐξ ἑκατὸν χιλιάδων φοινίκων ἐτησίαν ἐπιχορήγησιν δὲν ἐδέχθη (1).

«Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον» λέγει, «θέλομεν ἀποφύγει καὶ ἤδη τὸ νὰ δεγθῶμεν τὴν προσδιοριζομένην ποσότητα διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπικρατείας, ἀπεχόμενοι, ἐν ὅσῳ τὰ ἰδιαίτερά μας χρηματικά μέσα μᾶς ἐξαρκοῦσιν, ἀπὸ τοῦ νὰ ἐγγίσωμεν μέχρις ὀβολοῦ τὰ δημόσια χρήματα πρὸς ἴδιαν ἡμῶν χρῆσιν..... Τὰ αἰσθήματα ταῦτα τὰ συναίσθησθε, Κύριοι, καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι, καὶ τὸ ἀπειδείχτε ἐμπράκτως, ἐκτελοῦντες ἀμισθί τὰ καθήκοντα τῶν πληρεξουσίων.

«Ἐλπίζομεν ὅτι ὅσοι ἐξ ὑμῶν μεθέξωσι μετὰ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν προσωρινὴν διοίκησιν, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν πολιτῶν, ὅσοι προσληφθῶσιν ἐπὶ τούτῳ, θέλουσι γνωρίσει μεθ' ἡμῶν ὅτι εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις οἱ ἐν δημοσίοις ὑπουργήμασι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ λαμβάνουν μισθοὺς ἀναλόγους μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ὑψηλοῦ ὑπουργήματός των καὶ μὲ τὰς ἐκδοουέσεις των» (2).

Δυστυχῶς κατὰ τοῦτο μόνον ἠπατήθη ὁ Κυβερνήτης· ἐγίνωσκε μὲν ὅτι εἶχον ἐξαντληθῆ ἤδη ἅπαντες οἱ χρηματικοὶ πόροι τῶν ἐπὶ ὀκτῶ ὅλα ἔτη ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, ἀλλ' ἤλπιζε πάντοτε εἰς τὸ ἀνεξάντλητον τοῦ πατριωτισμοῦ των. Ἄλλως οὔτε πόρους εἶχε νὰ ἱκανοποιήσῃ τότε πάσας τὰς ἀνάγκας· τούτου δ' ἕνεκα εἰς μὲν τὸν αἰτήσαντα αὐτῷ χρηματικὴν τινα συνδρομὴν Πέτρον Μαυρομιχάλην ἔγραψε τὰ ἑξῆς· «Ἄν μία μικρὰ ποσότης 8 ἕως 10,000 γροσίων σὰς εὐχαριστῆ, ἕως ὅτου δι' ἐθνικῶν ἀποφάσεων δικαιολο-

(1) Ἰδὲ «Τὰ κατὰ τὴν ἀναγίνωσιν τῆς Ἑλλάδος» Μάμουκα, Τόμ. ια', Σ. 100.

(2) Ἰδὲ Γενικ. Ἐφημ. τῆς Ἑλλάδος, 4 Ἀυγούστου 1829.

γηθῶσι τὰ ὑμέτερα ὡς καὶ τὰ τῶν ἄλλων, θέλω τὴν δανεισθῆ ἀπὸ ἀνθρώπους ἔχοντας κάποιαν πίστιν εἰς ἐμὲ, καὶ θέλω σὰς τὴν δανείσειν (1). Τοῦ δ' αἰτήσαντος τὴν παρὰ τὴν Ναυπλίαν Γλυκεῖαν λίμνην Δημητρίου Α. Μιαούλη, ἔν' ἀποξηράνη καὶ καρποῦται, ὑπέβαλε τὴν αἴτησιν εἰς τὴν Γερουσίαν· ἀλλ' αὕτη δυστυχῶς ἀπέρριψε ταύτην. Ἐξ ὧσων δ' ἔγραφεν ὁ Κυβερνήτης ἐκ Πόρου τὴν 2 Νοεμβρίου 1828 πρὸς τὸν Γ. Κουντουριώτην, δὲν ἠγνῶει, φαίνεται καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ τεκταινόμενα ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν ἐκτάκτων ἐπιτρόπων τῆς Κυβερνήσεως (2). Ἀλλὰ δυστυχῶς οὐδεμίαν συναίσθησιν προὔξένησαν εἰς τοὺς ἀντιπολιτευομένους οὔτε τὸ παράδειγμα οὔτε αἱ προτρεπτικαὶ ἐξορμήσεις καὶ λόγοι τοῦ Καποδιστρίου. Εἰς τὴν φάλαγγα τῶν ἐκ πολιτικῶν ἀρχῶν ἢ μᾶλλον ἐκ διπλωματικῶν ἀντιζηλιῶν ἀντιπαραλυτευομένων τότε, δυστυχῶς προσετέθη καὶ ἡ φάλαγγς τῶν λογίων, οἵτινες, μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς τοὺς ὀκτάκισ χιλίους παῖδας, τοὺς ἀλητεύοντας πρότερον καὶ σπουδάζοντας τότε ἐν διαφόροις σχολείοις, τοῖς συσταθείσιν ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου, ἐζήτουν ν' ἀναδειχθῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ Γυμνασίων καὶ Πανεπιστημίων καὶ ἐφάμιλλοι τοῦ Δημοσθένους καὶ δὴ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀρμόδιοι καὶ Ἀριστογείτονες, οἵτινες ὄφειλον νὰ φονεύσωσι τοὺς τυράννους, ἂν ποτε ἤθελον ἀναγεννηθῆ ἐν Ἑλλάδι. Ὡς ἓνα δὲ τούτων ὑπεδείκνυόν πως καὶ τὸν Κυβερνήτην διὰ τε τοῦ Ἀπόλλωνος, διὰ τοῦ ἐν Σμύρνη Θεατοῦ καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων λιθέλλων καὶ σατυρῶν. Ἡ πρώτη τῶν ἐφημερίδων τούτων εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἐξάψεως ἐφθασεν, ὥστε καὶ ἐπλαστογράφησεν ἐπίσημα διατάγ-

(1) Ἰδί Ἐπιστ. Καποδιστρίου, Τόμ. 6', Σελ. 272.

(2) Ἰδί Ἐπιστ. Καποδιστρίου, Τόμ. 6', Σελ. 296.

ματα τοῦ Κυβερνήτου, δι' ὧν καθιέρου δῆθεν δικαστήρια τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐξάγεται ὅτι, ὅτε ἡ Ἀγγλία κατώρθωσε τέλος νὰ ὑπερισχύσῃ τῆς Ῥωσσίας ἐν τοῖς διαβουλίαις τοῦ Λονδίνου καὶ νὰ ἐκλεχθῇ δι' αὐτῶν καὶ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ ἔθνους ὁ πρίγκιψ Λεοπόλδος Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, ἢ ἐν αὐτῇ ἀντιπολίτευσις κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ἦτο ἤδη κεκορυφωμένη. Οὗτος μὲν ἐθεωρεῖτο τύραννος, αὐτόχρημα Ῥώσσοι· τοῦ δὲ Λεοπόλδου ἐμεγεθύνοντο εἰς τὸν ὑψιστον βαθμὸν τὰ πλεονεκτήματα.

Ἄλλως δὲ οὐδὲν τεκμήριον ὑπάρχει, ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἠθέλην ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον καὶ ὑπὲρ τῶν Ῥωσσικῶν συμφερόντων Ἑλλάδα μικρὰν καὶ ὑποτελεῖ· τούναντίον μάλιστα ἐκ πάσης τῆς ἀλληλογραφίας του ἐξάγεται, ὅτι διὰ παντὸς τρόπου, ἢ καὶ δι' αὐτῆς τῆς Ῥωσσίας, οὗτος ἐθήρευσε μόνον τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῆς Ἑλλάδος, ὅσον ἦτον ἐφικτόν. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι διὰ τῆς ἐξειδικιασμένης ἰκανότητος καὶ τοῦ πατριωτικοῦ ζήλου του εἶχε κατορθώσει καὶ πρὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλδου νὰ ψηφισθῇ ἐν ἀρχῇ δάνειον ἐξήκοντα ἑκατομμυρίων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Τοῖς ἀναγνώσταις ἤδη ἀπόκειται νὰ κρίνωσι τί ἠθελε γείνει ἕκτοτε ἡ Ἑλλάς διὰ τῶν ἐξήκοντα ἑκατομμυρίων, δαπανωμένων ὁμῶς ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου, τοῦ διὰ τῶν πενιχρῶν μόνον εἰσοδημάτων τοῦ κράτους καὶ τινῶν βοηθημάτων τοσαῦτα διαπράξαντος ἐντὸς μόλις τετραετίας. Ἄλλ' ἢ πραγματοποιήσις τοῦ δανείου τούτου ἀνεβλήθη δυστυχῶς ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἴσως ἐπίτηδες, ἵνα συμβῶσιν ὅσα ἐπῆλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου δεινά. Βέβαιον ἐπίσης εἶναι, ὅτι οὗτος ὄχι μόνον δὲν ἀντέπραξεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Λεοπόλδου, οὔτε ἀπεθάρρυνεν αὐτὸν ἐκλεχθέντα, ὡς

τινες ισχυρίζονται, ἀλλὰ τὸναντίον παντὶ σθένει προσεπάθησε νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ κατέλθῃ ὅσον τάχιον εἰς τὸ κράτος του. Ὡς τίμιος ἄνθρωπος ὁμως καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος ἀφορῶν, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκρύψῃ καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ κράτους τούτου εἰς ἡγεμόνα, ὅστις, ἂν ἐπέμενε, ἠδύνατο νὰ βελτιώσῃ μεγάλως διὰ τε τῶν ἀτομικῶν ἀρετῶν του, διὰ τῶν συγγενικῶν σχέσεών του καὶ διὰ τῆς μεγάλης περιουσίας του, λαμβάνοντος κατ' ἔτος πεντήκοντα χιλιάδας λιρῶν ἐπιχορήγησιν. Ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τῷ ὑφίστῳ. Ἡ παραίτησις τοῦ Λεοπόλδου ἐπέσπευσε τὴν καταστροφὴν τοῦ Καποδιστρίου. Οἱ πάντες τότε καὶ ἰδίως ἡ διπλωματία εἰς τοῦτον ἀπέδιδον καὶ ἄχρι τῆς σήμερον ἴσως εἰς τοῦτον ἀποδίδουσί τινες τὴν τε παραίτησιν τοῦ Λεοπόλδου καὶ τὰ ἕνεκα ταύτης ἐπισυμβάντα ἐν Ἑλλάδι δεινά.

Μόλις παραιτηθέντος ὀριστικῶς τοῦ Λεοπόλδου, ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος, φιλελληνικώτατος ὢν καὶ πολλὰ διαπράξας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἀγαθὰ, εἶχε μὲν καὶ ἐπὶ Κυβερνήτου ἄνδρα τῆς ἐμπιστοσύνης του, τὸν Ἐιδέκον, παρ' οὗ ἐλάμβανεν ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ Ἑλλάδος· τότε ὁμως ἐπεμψεν εἰς φιλολογικὴν περιήγησιν καὶ τὸν καθηγητὴν Θείρσιον, ὅστις δυστυχῶς καίτοι φιλέλλη, δὲν ἐβράδυνεν ὁμως νὰ προστεθῇ εἰς τοὺς ἀπαιτοῦντας παρὰ τοῦ Κυβερνήτου νὰ φέρῃ ἕκτοτε τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, καὶ τοι μεγάλας λαβῶν παρὰ τοῦ Κυβερνήτου περιποιήσεις, δὲν ὤκνησε νὰ παριστᾷ τοῦτον ὡς τύραννον, καθ' οὗ ἀφεύκτως ἔπρεπε νὰ εὐρεθῶσιν Ἀρμόδιοι καὶ Ἀριστογείτονες. Ἀλλ' οὔτε τούτου ἡ διαγωγὴ οὔτε πλείσται ἄλλαι προφανεῖς ῥαδιουργίαι ἐκ τῆς Δύσεως ἀπέτρεψαν τὸν Κυβερνήτην οὐχὶ μόνον

νά μὴ συγκατατεθῆ, ἀλλὰ καὶ νά ἐπιδιώξῃ μάλιστα τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὅθωνος, ἔν' ἀπαλλαγθῆ ἐκεῖνός τε καὶ ἡ Ἑλλάς πλειότερων δεινῶν· ἀλλ' ἦτο δυστυχῶς πολὺ ἀργά. Ἡ μὲν διπλωματία συνεδαύλιζεν ὅσον ἡδύνατο πλειότερον τὸ μῖσος τῶν ἀντιπολιτευομένων κατὰ τοῦ Κυβερνήτου· τινὲς δὲ τῶν λογίων ἤρξαντο τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀπόλλωνος, δι' οὗ ἐζητοῦντο ἀναφανδὸν οἱ Ἀρμόδιοι καὶ Ἀριστογείτονες· καὶ ὁ Κυβερνήτης δυστυχῶς ἠθέλησε νά κατάσχη καὶ νά ἐμποδίσῃ τὴν ἐκδοσὶν τῆς ἐφημερίδος ταύτης. Δὲν ἐβράδυναν δὲ δυστυχῶς νά εὐρεθῶσι καὶ μεταξὺ Ἑλλήνων τινὲς, θέλοντες νά πωλήσωσι ἐκδούλευσιν εἰς τὸν Κυβερνήτην. Οὗτοι μὲν ἐπλαττον διὰ τῆς φαντασίας τῶν συνομοσίας καὶ κατήγγελλον εἰς τὸν Κυβερνήτην σπουδαῖα πρόσωπα, ἐν οἷς καὶ τὸν Φαρμακίδην, ὃν, κακῶς ποιῶν, κ' ἐξώρισε κ' ἐφυλάκισεν οὗτος, ὡς γράψαντα πρὸς φίλον τοῦ ἐμπιστευτικὴν περὶ συνομοτικῶν πραγμάτων ἐπιστολὴν, ὑπεξαίρεθεισαν. Συγγενὴς δὲ τις τοῦ Μαυρομιχάλη πενόμενος, εἰσέπραττεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς φόρους τῆς Μάνης καὶ διήγειρεν ἀπροκαλύπτως τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν. Οἱ δὲ Ὑδραῖοι, οὐδεμιᾶς ἀξιωθέντες ἰκανοποιήσεως, καὶ πάντοτε καταρραδιουργούμενοι καὶ πενόμενοι, ἐκήρυξαν συγχάλεσιν ἐθνοσυνελεύσεως ἐν Ὑδρᾷ κ' ἐπεμψαν πλοῖά τινα νά συλλέγωσιν ἢ νά ἐπιβάλλωσι φόρους ἐνθα ἡδύναντο.

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ὁ Κυβερνήτης ἐπεκαλέσθη τῶν ναυάρχων τῶν συμμάχων Δυνάμεων νά ἐμποδίσωσι τὰ ἐξ Ὑδρας ἐξερχόμενα οὕτω πλοῖα, ἵνα μὴ ἀνακύψῃ ἡ πειρατεία. Ἄπαντες οἱ ναῦαρχοι ἔσπευσαν τῳόντι εἰς Ὑδραν· ἀλλ' οἱ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, μόλις συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων, ἀπῆλθον ἕκαστος ἐπὶ ἰδίᾳ προφάσει εἰς

τὰ ἴδια. Βλέπων τοῦτο ὁ ναύαρχος Μιαούλης, κατέλαβε διὰ τῶν Ὑδραίων τὸν ἑλληνικὸν ἀτμοδρόμωνα καὶ ἅπαντα τὰ ἐν Πόρῳ καὶ Ὑδρᾷ ἐθνικὰ πλοῖα, καὶ ἠτοιμάζετο εἰς ἔκπλουν καὶ ἀντίστασιν, ἂν παρεκωλύετο ὑπὸ τοῦ Ῥώσσου ναυάρχου Ῥικόρδου. Ὁ Κυβερνήτης ἐπεμψεν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ τὸν Καλλέργη μὲ λόχους τινὰς ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν. Ἄλλ' ὅτε καὶ ὁ Ῥώσσος ναύαρχος Ῥικόρδος ἀπεπειράθη νὰ συντελέσῃ εἰς τοῦτο καὶ διὰ θαλάσσης, ὁ Μιαούλης ἐπυρπόλησε τὸν ἑλληνικὸν ἀτμοδρόμωνα. Τοῦτο δὲ ἦτο καίριον τραῦμα κατ' αὐτοῦ τοῦ Κυβερνήτου. Ἐκτοτε ὁ ἄλλως προσηγῆς καὶ πρᾶος οὗτος διπλωμάτης ἔγεινε τόσον ὀξύθυμος, ὥστε μετὰ μεγίστης πικρίας ἐλάλει πρὸς πάντας.

Τότε ὁ μὲν Πετρόμπεης, ἐξαιτησάμενος ἀκρόασιν παρὰ τοῦ Κυβερνήτου, καὶ ἀνταλλάξας μετ' αὐτοῦ ὃν ἐδημοσιεύσαμεν διάλογον, ἀπερχομένου εἰς Ζάκυνθον θαλαμηγοῦ τινος πλοίου τοῦ Γόρδωνος, ἀπέβη δι' αὐτοῦ εἰς Κατάκωλον ἄνευ ἀδείας. Συνελήφθη ἔνεκα τούτου ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἀρχῶν, ἐπέμφθη εἰς Ναύπλιον καὶ ἐφυλακίσθη· ὁ δὲ Κυβερνήτης ἐπεμψεν εἰς Μάνην τὸν μοίραρχον Κανάρην, ἵνα ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν καὶ οὗτος προσκαλεσάμενος φιλικῶ τῷ τρόπῳ εἰς τὸ πλοῖον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Πετρόμπεη Κωνσταντῖνον, ἀπήγαγε δυστυχῶς εἰς Ναύπλιον· καὶ ὁ Καποδίστριας ἐφυλάκισε καὶ τοῦτον· ἦτο δὲ πρότερον φυλακισμένος καὶ ὁ Γεώργιος. Τῇ μεσιτείᾳ τοῦ ναυάρχου Ῥικόρδου ἐμαλάχθη βραδύτερον ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ Καποδίστριας καὶ ἐπέτρεψε τῷ μὲν Πετρόμπεη νὰ ἐξέλθῃ τῶν φυλακῶν καὶ νὰ συμφάγῃ εἰς ἐπίσημον γεῦμα μετὰ τοῦ ναυάρχου, ὑποδεικνύων τρόπον τινὰ, ὅτι ἔδωκε πλήρη ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοὺς δὲ Γεώργιον καὶ

Κωνσταντῖνον ἀπέλυσε τῶν φυλακῶν καὶ ἐπέτῃρει μόνον ἀστυνομικῶς ἐντὸς τοῦ τείχους τοῦ Ναυπλίου. Ἄλλ' ὁ μὲν Καποδίστριας, ἐρωτηθεὶς περὶ τοῦ Πετρόμπεη μετὰ τὴν ἐξοδὸν του ἐκ τῆς ναυαρχίδος, διέταξε δυστυχῶς νὰ ὀδηγήσῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὰς φυλακάς· ἡ δὲ διπλωματία εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ ἐχμεταλλευθῇ τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ Γεωργίου Μαυρομιχάλη καὶ νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτοὺς, ὅτι θὰ γείνωσιν ἐνδοξότεροι τοῦ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, ἂν ἀπαλλάξῃ τὴν πατρίδα τοῦ τυράννου Καποδιστρίου· καὶ οἱ πατριῶται οὗτοι ἐπραξάν δυστυχῶς, τὴν 26 Σεπτεμβρίου, ὅπερ ἀλλαγῆ ἀφηγήθημεν δρᾶμα (1). Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ πιστὴ ἀφήγησις τῶν γεγονότων τότε κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἀξιόπιστων αὐτοπτῶν τε μαρτύρων καὶ συγγραφέων. Ἄν δὲ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ Γεώργιος Μαυρομιχάλης προεγίνωσκον τὰ κακὰ, ὅσα συνέβησαν τῇ πατρίδι ἐκ τῆς πράξεως ταύτης, εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι καὶ διὰ τοῦ αἵματος καὶ διὰ τῶν σωματίων των ἤθελον ὑπερασπίσει τὸν Μπαρμπαγιάνην, ὃν δικαίως ἅπας ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἐθρήνησεν ὡς ἄλλον πατέρα.

Ἀποπερατοῦντες ἐνταῦθα τὸν βίον τοῦ Καποδιστρίου, δὲν ἀποδειλιῶμεν νὰ ἐκφέρωμεν καὶ γενικὰς τινας περὶ αὐτοῦ τε καὶ τῆς πολιτικῆς τῶν συμμάχων Δυνάμεων σχέσεις. Καὶ πρῶτον παρατηροῦμεν, ὅτι ἅμα ὑπεγράφη ἴσως τὸ περὶ εἰρηνοποιήσεως τῆς Ἀνατολῆς πρωτόκολλον ἐν Πέτρουπόλει, διηγέρθη ἀμέσως τὸ αἶσθημα τῆς ἀντιζηλίας τῆς Δύσεως, καὶ ἰδίως τῆς Ἀγγλίας, φοβηθείσης ἕκτοτε μὴ ἐπικρατήσῃ ἕνεκα τούτου ἡ πολιτικὴ τῆς Ῥωσσίας παρὰ τοῖς ὁμοθρήσκοις αὐτῇ Ἑλλῆσι· τοῦτο εὐτυχῶς ἐπέσπευσε τὴν σύμπραξιν ἢ συμμετοχὴν τῆς Γαλλίας. Ἀποθα-

(1) Ἰδιῶν Βίων Παραλλήλων, τόμ. ς', σελ. 446.

νότος ὁμως τοῦ Κάνιγγος, πᾶν αἶσθημα συμπαθείας τῆς Δύσεως ὑπὲρ τῆς ἐρημουμένης Ἀνατολῆς κατέπνιξεν εἰς τοσοῦτον τὸ τοῦ συμφέροντος παρά τοῖς Ἄγγλοις, ὥστε οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες αὐτῶν ἀνεκήρυξαν ὡς μέγα δυστύχημα τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου, κ' ἔκτοτε ἐσκέπτοντο πῶς ν' ἀποζημιωθῶσιν ἐκ τοῦ δυστυχήματος τούτου μᾶλλον ἢ πῶς νὰ θεραπεύσωσι τὰ δεινὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκτοτε συνέλαβον, ὡς εἶδομεν, τὴν ἰδέαν νὰ δώσωσι τῇ Ἑλλάδι ἡγεμόνα τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς ἀρεσκείας τῶν ἢ ἐκλογῇ ὁμως τοῦ Καποδιστρίου ἀνέτρεψε τὰ σχέδιά των. Ἐκτοτε λοιπὸν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἀγγλίας ἀπεφάσισαν νὰ ἄρῃσι τὸ αἷτιον, ἵνα ματαιωθῇ τὸ ἀποτέλεσμα.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εὔρον ἀντίστασιν τινα εἰς τὴν χρηστότητα καὶ εὐγνωμοσύνην τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου τοῦ Δεκάτου. Ἐκθρονισθέντος ὁμως τούτου, ἡ Δύσις ἐκήρυξεν ἀναφανδὸν διπλωματικὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Καποδιστρίου καὶ τῇ ἀγωνιώσῃ εἰσέτι Ἑλλάδι. Ἐθριάμβευσε μὲν διὰ τὸς ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλδου, ἀλλ' ὁ εὐσυνείδητος οὗτος ἡγεμὼν, καίπερ δεχθεὶς τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος, διείδεν ὁμως ἔκτοτε, ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ ἡγεμονεύσῃ αὐτῆς διὰ τῶν μισῶν λεγομένων μέτρων κατὰ τὰς τότε ἰσχυρούσας περὶ αὐτῆς διαθέσεις τῶν συμμάχων δυνάμεων. Παραιτηθέντος τούτου ἀνετράπησαν καὶ αὖθις τὰ σχέδια τῆς Δύσεως. Τότε ὁ διπλωματικὸς ἀγὼν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Ἄρκτου κατέστη ἀμείλικτος. Μετὰ τὴν ἀνάκλησιν πάντων τῶν συμπαθούντων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὑπαλλήλων τῆς Δύσεως, οἷον Κοδριγκτώνος, Μαιζῶνος, Σναϊδέρου καὶ ἄλλων, ἐπέμποντο οἱ δυνάμενοι νὰ παρεμβάλλωσιν ὅσον ἔνεστι πλείοτερα προσκόμματα εἰς τὴν πορείαν τοῦ Καποδιστρίου. Ἀναφανδὸν ἐκήρυττον αὐτὸν τύ-

ραννον και με το κηρι εις το χερι εξητουν ενα Αρμόδιον και Αριστογείτονα ν' απαλλάξη την Ελλάδα από του τυράννου Κυβερνήτου.

Ουτος δε ανέπτυξε μεν υπεράνθρωπον τωόντι διπλωματικην ικανότητα, μέγιστον πατριωτισμόν, αληθην αυταπαρνησιν και εξόχους χριστιανικας αρετας, ινα ματαιώση πάσας τας πλεκτάνας και ιδίως τας εξωτερικας ραδιουργίας, αλλά δυστυχως δεν επήρκεσεν. Ουδεις δε άλλος καθ' ημας ηθελεν επαρκέσει επιτυχέστερον τούτου εν όμοιαις περιστάσεσιν. Η πολιτικη της Δύσεως ητον αδύνατον ν' ανεχθη εν Ελλάδι και να μη καταστρέψη πάντα τα έχοντα σχέσιν τινά προς την Ρωσσίαν. Παρητήθη μεν ο Καποδίστριας επισήμως πάσης τοιαύτης σχέσεως· αλλά τουτο δεν ηρκει να εξευμενίση την Δύσιν, και ιδίως την Αγγλίαν, επιθυμούσαν εκτοτε κ' εν Ελλάδι ενα Αρμοστήν όμοιον τω Μαιτλάνδω. Ο δε Καποδίστριας και αν μη ητο τόσο φιλελεύθερος και τόσο μειλίχιος όσον απήτουν οι σφόδρα συνταγματικοί, δεν ητον όμως και εκ φύσεως επιδεκτικός να διοικήση την αιματοκυλισθεισαν και όργώσαν Ελλάδα και όπως ο Μαιτλάνδ την Επτάνησον· τούναντίον μάλιστα, εν άπασιν εδείχθη ως άλλος πατήρ· τραχύς μεν ενίοτε εις τας φράσεις του και τραχύτερος μάλιστα μετά την πυρπόλησιν του στόλου, αλλά δίκαιος άλλως. Εν τω διαστήματι τεσσάρων ετών της προεδρείας του και εν τω μέσω τοσοούτων δεινών, εφ' ών εμαστίζετο τότε η Ελλάς, δύο μόνον θανατικας ποινάς υπέγραψεν.

Το πρώτον σφάλμα, όπερ εύρίσκομεν ημείς εις τον άνδρα τουτον, είναι το να δεχθη το αξίωμα του Κυβερνήτου. Αλλά δεν είναι άρα γε και τουτο ένδειξις του μεγάλου πατριωτισμού; Εδέχθη εν γνώσει και επιγνώσει των άτομικών κινδύνων, ινα προσφέρη εαυ-

τὸν ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος του.

Δεύτερον σφάλμα τῆς πολιτικῆς τοῦ Καποδιστρίου εἶναι, τὸ νὰ μὴ ἐμπιστευθῆ ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς ἐξόχως ὑπηρετήσαντας τὸ ἔθνος ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἄνδρας· ἀλλ' εἰς τοὺς ἀνικάνους καὶ μὴ μεθέξαντας τούτου συγγενεῖς του. Καθ' ἡμᾶς ἀσυγκρίτως σκοπιμώτερον τούτων ἤθελον ἐξυπηρετήσῃ καὶ ὑπὸ τὸν Καποδίστριαν τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος τῶν αὐτοῖ οὗτοι, οἱ θεωρούμενοι ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ γαλλικοῦ ἢ ἀγγλικοῦ κόμματος. Ἀποδείξεις τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου εἶναι ἡ ἐντιμοτάτη διαγωγὴ τοῦ Μιαούλη καὶ ἡ προθυμία μετ' ἧς ἐξυπηρετήσαν τὸν Κυβερνήτην κατ' ἀρχάς ὁ τε Τρικούπης, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κωλέττης. Μὴ λησμονήσῃ ὅμως ὁ ἀναγνώστης, ὅτι τοῦτον μὲν ὁ Φραντζῆς κατὰ τὸ 1839 ἐδαπάνησεν οὐκ ὀλίγας σελίδας τοῦ συγγράμματός του νὰ ἀποδείξῃ ὡς διαπραγματευθέντα μετὰ ταῦ Μεχμέτ Ἀλῆ τὴν ὑποδοχὴν τῆς πατρίδος (!!!)· τὸν δὲ Μαυροκορδάτον ὁ Σπηλιᾶδης, ὁ καὶ ὑπουργὸς τῆς Ἐπικρατείας χρηματίσας ἐπὶ Καποδιστρίου, οὐχὶ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ τὸ 1860 περιγράφει διὰ τοῦ τριτόμου συγγράμματός του ὡς τὸν χεῖριστον τῶν πολιτῶν. Εἰς τίνα λοιπὸν ὠφείλε νὰ ἐμπιστευθῆ ὁ Καποδίστριας; Τίνα διακριθέντα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἀφῆχαν ἀσυκοφάντητον οἱ νέοι τῆς Ἑλλάδος συκσφάνται; Ἄλλως προφητικὸν πνεῦμα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ ὁ Καποδίστριας, ὥστε νὰ προῖδῃ ἔκτοτε, μὴ μετασχῶν μάλιστα αὐτοπροσώπως τοῦ ἀγῶνος, ὅτι προκειμένου περὶ τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος, ἅπαντες οἱ Ἕλληνες, οἵασδήποτε πολιτικᾶς δοξασίας καὶ ἂν πρεσβεύωσιν, εἶναι πρόθυμοι νὰ θυσιάσῃ μαλλὸν ἢ νὰ προδώσωσιν αὐτὰ εἰς οἰονδήποτε ξένον, ὡσπερ ἐμπράκτως ἀπέδειξαν τοῦτο βραδύτερον

ὄτε ὁ Παρχερ ἀπέκλεισε τὸν Πειραιᾶ διὰ στόλου καὶ ὄτε αἱ τῆς Δύσεως Δυνάμεις κατέσχον τὴν Ἑλλάδα στρατιωτικῶς.

Τὴν δὲ συκοφαντίαν τινῶν συγγραφέων, κακοβούλως σχολιασάντων τὸ ἀπὸ 3]15 Ἰουλίου 1827 ὑπόμνημα τοῦ Καποδιστρίου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, ἀναιρεῖ ἄρδην τὸ ἀπὸ 11]23 Ἰουλίου 1828 ὑπόμνημα πρὸς τοὺς ἐν Πόρῳ πρέσβεις, δι' οὗ ὁ Καποδίστριας ἀπήτησεν ὡς ὄρια πρὸς μεσημβρίαν μὲν τὴν Κρήτην ἢ καὶ αὐτὴν τὴν Κύπρον καὶ Ῥόδον πρὸς ἄρκτον δὲ γραμμὴν, ἀρχομένην μὲν ἀπὸ τοῦ Βώλου, διατέμνουσαν δ' ἐν τῷ μέσῳ τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον, ἀπολήγουσαν εἰς Σαγιαᾶδα καὶ περιλαμβάνουσαν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, πλὴν ἄλλων ὀνομαστικῶν πόλεων καὶ κωμοπόλεων, καὶ τὰ Τρίκαλα, τὸ Μέτσοβον, τὴν Ἄρταν, τὴν Πρέβεζαν, τὰ Ἰωάννινα, τὸ Σοῦλι, τὴν Πάργαν καὶ τὴν Παραμυθίαν (1). Ἄν δὲ ἦναι ἀληθές, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἤθελε τὴν Ἑλλάδα εἴτε μικρὰν καὶ ἐξαρτωμένην εἴτε κατατετμημένην εἰς τρεῖς ἡγεμονίας, τότε ἐκ τοῦ ὑπομνήματος τούτου ἐξάγεται, ὅτι ὁ Καποδίστριας ἀντεστρατεύετο ἀναφανδὸν καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Ῥωσσιτικῆς πολιτικῆς.

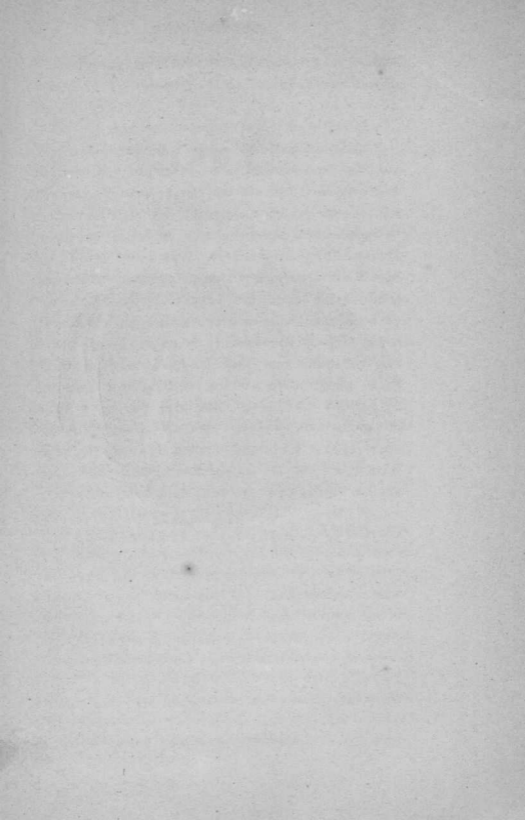
Ἐμὲμφθησάν τινες πρὸς τούτοις τοῦ Καποδιστρίου ὡς ἀποθαρρύναντος δῆθεν τὸν Λεοπόλδον, ἀλλ' ἡ ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου 1830 ἐπίσημος ἐπιστολὴ τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἀναιρεῖ ἄρδην καὶ τὴν συκοφαντίαν ταύτην: «Αἱ ἐπιστολαὶ δὲ αὗται (ἔγραφε τότε ἐκ Λονδίνου ὁ Λεοπόλδος πρὸς τὸν Καποδίστριαν) τόσῳ ἰσχυρότερον ἐνήργησαν παρ' ἐμοί, ὅσῳ συμφωνοῦσι μὲ τὰς ἄλλας ἰδιαιτέρας εἰδήσεις, τὰς ἐκ διαφορῶν μερῶν ἐρχομένας, καὶ μάλιστα τὰ γράμματα τοῦ στρατηγοῦ Τσώρτς, ἐκφράζοντος αὐτοὺς τοὺς φόβους ὑμῶν διὰ βημάτων σχετικῶς ἐπιπέσειν» (2). Ἄγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἐπετρέπετο

1) Ἰδὲ ἐπιστ. Καποδ., Τόμ. Δ', Σελ. 238—240.

2) Ἰδὲ αὐτόθι, Σελ. 59.

τότε εἰς τὸν Καποδίστριαν νὰ περιγράψῃ τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος διὰ ῥημάτων μὴ σχετλίων, ὥστε ὁ Λεοπόλδος νὰ εὕρῃ τὰ περὶ αὐτῆς ῥήματα τοῦ Ἄγγλου Τσῶρτς σχετιώτερα.

Τελευταῖον πολιτικὸν ἀμάρτημα, ὅπερ δύναται τις νὰ ψέξῃ τοῦ Καποδιστρίου, εἶναι ὅτι εἰς ἐνήλικα καὶ ἐντιμον ἡγεμόνα ὑπέδειξε καὶ τὸ χρήσιμον τῆς ταυτότητος τοῦ θρησκευματος. Εὐκταῖον βεβαίως ἦτο νὰ ἐπρέσβευεν ὁ Λεοπόλδος νηπιόθεν τὸ θρήσκευμα τοῦ ἔθνους, οὔτινος ἐκλήθη νὰ ἡγεμονεύσῃ· ἀλλ' οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων εἶχε τὴν ἀξίωσιν τότε καὶ νὰ ὑποβάλλῃ αὐτῷ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ θρησκευματος. Ἄπαντα δὲ τὰ λοιπὰ ἀποδιδόμενα περὶ τὰ ἔσχατα τῷ Καποδιστρίῳ, οἷον ἡ κατασκοπία, ἡ ἀποσφράγισις ἐπιστολῶν καὶ ἡ ἀπέλασις φαυλοβίων, καὶ ἂν ἦναι ἀληθῆ ὅπως διεσαλπίσθησαν ὑπὸ τε τῆς Ἐφημερίδος τῆς Σμύρνης καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, εὐθύνουσι τοὺς πολὺν ζῆλον ἐν τσαύταις περιστάσεσιν ἐπαδεικνυμένους ὑπαλλήλους μᾶλλον, ἢ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Κράτους. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐξάγεται, ὅτι ὁ Καποδίστριας ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἄλλος πατὴρ πρὸς ὁμαλὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ ἔθνους. Ἄλλ' ὄψονται οἱ συντελέσαντες μᾶλλον ἢ οἱ ἐκτελέσαντες τὴν καταστροφὴν του.

ΟΘΩΝ Α΄.

Ο Θ Ω Ν Α'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Συγγράφοντες τούς παραλλήλους βίους τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν, καθήκον ἡμῶν ἐθεωρήσαμεν νὰ μὴ παραλείψωμεν καὶ τὸν τοῦ βασιλέως Ὅθωνος. Καὶ τῶν μὲν ἐν τῷ φανερῷ γενομένων πράξεων αὐτοῦ ὀλιγίστας φέρομεν παρὰ τὸ σύνηθες ἀλλαχόθεν μαρτυρίας, διότι τῶν πλείστων ἐκ τούτων εἴμεθα αὐτόπται· ἐπίσης δ' ἀπεφύγαμεν καὶ τὰς ἐπὶ τῶν πράξεων τούτων ἀλλοτρίας κρίσεις, διότι τῶν μὲν σπουδαίων ἀλλοεθνῶν συγγραφέων, οἷον τοῦ Φίνλαύ, τοῦ Γκιζώτου καὶ τοῦ Ἀβούτ εἶναι πέραν τοῦ μέτρου ἐπιβαρυντικαὶ καὶ ἠθέλαμεν παρεξηγηθῆ, ἂν μετεχειριζόμεθα ταύτας. Χάριν δὲ ἀμεροληψίας δὲν φέρομεν καὶ τὰς τῶν Βαυαρῶν Θεϊρσίου καὶ Μαουρέρου· διότι ὁ μὲν τούτων, λέγεται, ὡς εἶδομεν, ὅτι καὶ ἐρραδιούργησε κατὰ τοῦ Καποδιστρίου· ὁ δὲ ἐχρημάτισεν ἀντιβασιλεὺς· τὰς δὲ κρίσεις τῶν κολάκων, ζῶντος ἔτι καὶ βασιλεύοντος μάλιστα τοῦ Ὅθωνος, οὐδεὶς συγγραφεὺς, σεβόμενος ἑαυτὸν, ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν. Ἄλλως δὲ περὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν πράξεων καὶ περὶ τὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν ἐπιθυμοῦμεν ν' ἀναδεχθῶμεν ἡμεῖς σύμπασαν τὴν εὐθύνην καὶ μόνον τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν ἐπικαλοῦμεθα, ἵνα καθοδηγήσῃ ἡμᾶς ἐπὶ τὸ ἀληθέστερον μὲν, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἐπὶ τὸ ἀπαθέστερον.

Ὁ Ὅθων ἦτο μὲν, ὡς γνωστὸν, ὁ δευτερότοκος

υἱὸς τοῦ μόνου ἐκ πάντων τῶν ἡγεμόνων ἀληθοῦς φιλέλληνος Λουδοβίκου βασιλέως τῆς Βαυαρίας, ὅστις ὀρμώμενος ἐξ εὐγενοῦς αἰσθήματος ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων καὶ ποιήματα πολλὰ ὑπὲρ τῆς ἰσότητος τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν ἔγραψε, καὶ διὰ παντοίων μέσων τὴν συμπάθειαν τῆς Εὐρώπης ὑπὲρ αὐτῆς ἐφειλκυσε καὶ εὐεργετήματα οὐκ ὀλίγα ἔπεμψε, καὶ ἑλληνόπαιδας πολλοὺς βασιλικῶς τρόντι ἀνέθρεψε καὶ ἐξεπαίδευσεν· ἐγεννήθη δὲ ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Θηρεσίας, θυγατρὸς τοῦ δουκὸς Σάξεν-Ἀλτεμβούργου ἐν Σαλσβούργῳ τῆς Βαυαρίας τὴν 20 Μαΐου (4 Ἰουνίου) 1815, καὶ ἀγωγὴν ἔλαβεν ἡγεμονικὴν μὲν, ἀλλ', ἐπειδὴ ὁ παιδαγωγὸς αὐτοῦ Oetel προεχειρίσθη βραδύτερον ἐπίσκοπος Ἄιχστατ, εἶκασάν τινες ὅτι καὶ τοῦ Ὁθωνος ἡ ἀγωγὴ ἀπέκλινε κατὰ τι πρὸς τὸ ἰερατεῖον.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς παιδικῆς ἡλικίας οὐδεὶς λόγος ἦτο περὶ θρόνου καὶ μάλιστα ἑλληνικοῦ· διότι ὅτε μὲν ὑπεγράφη τὸ πρῶτον πρωτόκολλον περὶ εἰρηνοποιήσεως τῆς Ἀνατολῆς ἡ Ἑλλάς εἶχε κηρυχθῆ ὑποτελὴς καὶ ἐξελέγη κυβερνήτης αὐτῆς ὁ Καποδίστριας. Ὅτε δὲ ἀπεφασίσθη ἡ τελεία ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος ἐλήφθησαν μὲν πρὸ ὀφθαλμῶν ἡ τε Βαυαρικὴ δυναστεία καὶ ἡ Ὀλλανδική, ἀλλ' ἡ Ἀγγλία πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν νὰ περιέλθῃ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος εἰς ἡγεμόνα τῆς ἐκλογῆς τῆς καὶ ἰδίως εἰς τὸν Λεοπόλδον, ἵνα δι' αὐτοῦ ἀνατρέψῃ τὴν ἐπικράτησιν τῆς Ῥωσσίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τὴν γενομένην ὡς ἐνόμιζεν ἐνεκα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Καποδιστρίου. Μόλις δὲ μετὰ τὴν ὀριστικὴν παραίτησιν τοῦ Λεοπόλδου ἤρξαντο νὰ σκέπτωνται ἐν Μονάχῳ περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος, καὶ ἔπεμψαν τότε τὸν καθηγητὴν Θείρισιον εἰς ἀρχαιολογικὴν ἐκδρομὴν. Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ βασιλεὺς Λου-

δοβίκος εἶχε πέμψει εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα τὸν συνταγματάρχην Ἐιδέκον καὶ ἄλλους τινὰς φιλέλληνας, ἀλλὰ ταῦτα ἐπήγαζον ἐκ καθαροῦ αἰσθήματος φιλελληνισμοῦ. Μετὰ δὲ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ Καποδιστρίου, ὁ περιηγούμενος τότε τὴν Ἑλλάδα Θείρσιος συνεχρωτίσθη τοσοῦτον μετὰ πάντων τῶν κομμάτων, ὥστε οὐχὶ μόνον οὐδεὶς ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐκδρομὴν του, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ εἰς αὐτὸν ἀπέδωκαν βραδύτερον καὶ τὴν διάλυσιν τῆς ἐν Προνοίᾳ Ἐθνοσυνελεύσεως. Ταύτην ἐθεώρησαν, φαίνεται, πάντῃ περιττὴν οἱ περὶ τὸν Θείρσιον, ἀφ' οὗ πρότερον ἐπεκύρωσεν, ἐν Ναυπλίῳ συνεδριάζουσα, τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βασιλέως, ἔσπευσεν δ' ἔπειτα νὰ πέμψῃ εἰς Μόναχον πρεσβείαν, συγχειμένην ἐκ τοῦ Μιαούλη, τοῦ Κώστα Μπότσαρη καὶ τοῦ Πλαπούτα, ἵνα παραλάβῃ τὸν ἡγεμόνα. Αἱ δὲ προστάτριαι Δυνάμεις ἐγγυήθησαν τότε ὀριστικῶς καὶ δάνειον ἐξήκοντα ἑκατομμυρίων, καὶ ὁ Λουδοβίκος συνώδευσε τὸν υἱὸν του δι' ἀντιβασιλείας τε, συγχειμένης ἐκ τοῦ Ἀρμανσπέργου προέδρου, τοῦ Ἐιδέκου καὶ τοῦ Μάουρερ, μελῶν τακτικῶν τοῦ Ἀβελ παραπληρωματικοῦ καὶ διὰ τεσσάρων περίπου χιλιάδων στρατοῦ, ἐν μέρει μὲν τακτικοῦ, κατὰ τὰ πλεῖστα δὲ προχειρῶς στρατολογηθέντος ἐξ ἐθελοντῶν. Ἄπαντα μὲν ταῦτα, ἐννοεῖται, ἐγένοντο δι' ἀδρῶν ἐξόδων τῆς Ἑλλάδος.

«Ἕλληνες δὲ, εἶπον τότε οἱ ἐν Λονδίῳ πληρεξούσιοι, συντρέξατε τὸν βασιλέα σας διὰ τῆς δικαίας ἀφοσιώσεώς σας εἰς τὸ ἔργον τοῦ νὰ δώσῃ ὀριστικὸν σύνταγμα».

«Ἡ ἀντιβασιλεία», ἔγραφεν ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ Λουδοβίκου εἰς τὸν Τρικούπην, «ἐπεφορτίσθη νὰ συνεργασθῇ μετὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως εἰς προπαρασκευὴν τοῦ ὀριστικοῦ πολιτεύματος».

Τούτων οὕτω προπαρασκευασθέντων ὁ Ὅθων, διελθὼν διὰ Ῥώμης, καὶ λαβὼν τὰς εὐλογίας τοῦ Πάπα, ἀφίχθη τέλος ἐν ἐπίδεικτικῷ συμμαχικῷ στόλῳ μετὰ τὰ μέσα Ἰανουαρ. 1833 εἰς Ναύπλιον καὶ τὴν 25 ἀπέβη ἐπισήμως εἰς τὴν ξηράν. Οὐδέποτε ὑπῆρξε, διηγοῦνται οἱ ἐπιζῶντες, συγχινητικώτερον θέαμα ἐν Ἑλλάδι. Οἱ πάντες μὲν ἐθεώρουν τὸν νεαρὸν καὶ χαριέντα ἡγεμόνα ὡς σωτῆρα ἀπὸ τε τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς ἀναρχυρίας ἀνηλίκου δ' ὄντος αὐτοῦ, ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους ἢ ἀντιβασιλεία· ἀλλ' αὕτη δυστυχῶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διεφώνησεν· ὁ μὲν Ἀρμανσπέργης ἀπέκλινε κατὰ τι πρὸς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν, περιποιεῖτο δὲ μεγάλως καὶ πάσας τὰς ἀδυναμίας τοῦ νεαροῦ βασιλέως ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἴσως νὰ γίνῃ καὶ πενθερός του. Ὁ δὲ Μάουερ καὶ Ἐιδέκος ἠκολούθουν κατὰ γράμμα τὰς ἐκ τῆς Βαυαρίας διαταγὰς, αἵτινες ἀπέβλεπον εἰς τὸ νὰ καταστήσωσιν ὅσον τάχιον τὴν Ἑλλάδα βαυαρικὴν ἀποικίαν. Μὴ συντελούντων εἰς τοῦτο τὸ πρῶτον προθύμως τοῦ Ἀρμανσπέργου καὶ τοῦ Ὅθωνος, ἡ αὐλὴ τῆς Βαυαρίας, τὸ μὲν πρῶτον ἐπεμψεν ὡς ἀντιβασιλέα καὶ τὸν Κῶβελ· ἀνεγνώρισεν ὡς τακτικὸν μέλος καὶ τὸν Ἀβελ· ἔπειτα δὲ ἀντικατέστησε τὸν Ἀρμανσπέργην διὰ τοῦ Ρουτχάρδου· τὸν δὲ Ὅθωνα ἔκτοτε συνέλαβε τὴν ἰδέαν ν' ἀντικαταστήσῃ δι' ἄλλου μέλους τῆς δυναστείας· καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου παρήγγειλε τὸν ἀρχιατρὸν Βίπμερ νὰ κηρύξῃ ἐπισήμως δι' ἀποδεικτικαῦ βλάκα τὸν ἀτυχῆ βασιλέα· ἀλλ' οὗτος βραδύτερον ἐστάθη ἰκανὸς ν' ἀποπέμψῃ τὸν τε Ρουτχάρδον καὶ τὸν Βίπμερ. Μία τῶν πρώτων πράξεων τῆς ἀντιβασιλείας ἦτο ἡ παντελὴς διάλυσις τοῦ στρατοῦ πρὸς ἀναδιοργάνωσιν, ὡς ἔλεγεν, ἐπὶ τὸ Εὐρωπαϊκώτερον· ἀλλ' ἀντὶ νὰ πείσῃ εἰς τοῦτο προὔτιμησε τὴν ἐκφό-

θησιν. Ἀπαντας μὲν τοὺς εὐρεθέντας ἐν Ναυπλίῳ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ἡγεμόνος ὀπλαρχηγοὺς ἐπεμψεν ἀμέσως εἰς τὰς φυλακὰς ἐπὶ τῇ ἀπλῇ ὑποψίᾳ ἀντιστάσεως· τοὺς δ' ἀπόντας συνελάμβανεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν στρατιωτῶν τῶν δι' ἀπλῶν χωροφυλάκων.

Τὸ μέτρον τοῦτο οὐδεμίαν μὲν οὐδαμοῦ προϋξένησεν ἀντίστασιν, ἀλλ' ἀμέσως διήγειρε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν καὶ ταύτην παρηκολούθησαν ἡ ληστεία καὶ ἡ παντελής ἀπελπισία. Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ στρατοῦ ἦτο ἀναγκαιοτάτη, διότι ἐπὶ τε τοῦ ἀγῶνος καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ πασῶν τῶν κυβερνήσεων, καὶ ἰδίως τῆς κληθείσης διὰ τὴν παντελῆ ἔνδειαν καὶ ἀτασθαλίαν *Ψωροκάστερας*, στρατιωτικοὶ βαθμοὶ τοιοῦτοι καὶ τοσοῦτοι, ὅσους καὶ οἴους δὲν ὤφειλε καὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀναγνωρίσῃ τακτικὴ τις κυβερνήτις. Ἀλλὰ πρὶν ἐξελέγξῃ τούτους αὐτὴ δὲν ὤφειλε καὶ νὰ διαλύσῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὸν στρατόν· διότι οὗτος διὰ τῆς καρτερίας καὶ τοῦ ἥρωϊσμοῦ του ἀπῆλευθέρωσε τὴν πατρίδα καὶ ἐδημιούργησε τὸν θρόνον, εἰς ὃν αἱ Δυνάμεις ἐνεπιστεύθησαν μέγα δάνειον, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πρωτίστας ἀνάγκας τῶν κτησαμένων ἀδιαφιλονείκητα δικαιώματα εἰς τὴν μέριμναν τακτικῆς τινος κυβερνήσεως. Ἄσυγκρίτως σκοπιμώτερον τῆς ἀντιβασιλείας, διωργάνισεν, ὡς εἶδομεν, τὸν στρατόν ὁ Καποδίστριας, καίπερ οὐδένα διαθέτων τότε πόρον.

Τὴν διάλυσιν τοῦ στρατοῦ παρηκολούθησεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἡ διάλυσις τῶν τῶν ὀρθοδόξων μοναστηρίων, τῶν μὴ ἐχόντων πλείονας τῶν τριῶν κληρικῶν καὶ ἡ σκανδαλωδεστάτη ἐκποίησης ἀπάσης τῆς περιουσίας αὐτῶν, οὐδὲ τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων ἐξαιρουμένων, εἰς δημοπρασίαν. Εἶναι ἐπίσης ἀληθές, ὅτι ἔπρεπε νὰ ληφθῇ καὶ περὶ τῶν Μονῶν τούτων κυβερνητικὴ τις πρό-

νοια· ἀλλ' ἔπρεπε νὰ προηγηθῆ τῆς διαλύσεως ἀναδιοργάνωσίς τις ἅπαντος ἐν γένει τοῦ Κλήρου καὶ νὰ μὴ ἐξαιρεθῶσιν αἱ τῶν καθολικῶν Μοναί. Οὔτε δικαιολογεῖ τὴν ἀντιβασιλείαν ἢ ἐπιφύλαξις τῆς Γαλλίας νὰ προστατεύῃ τὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καθολικισμόν, ὅπως καὶ ἐπὶ Τουρκίας· διότι ἢ ἐπιφύλαξις αὕτη ἀπέβλεπε μόνον τὰς αὐθαιρέσιās καὶ οὐχὶ τὸν γενικὸν νόμον χριστιανικῆς κυβερνήσεως, εἰς ὃν ὄφειλε νὰ ὑποκύψῃ ἅπας ὁ παντὸς θρησκευματος Κλήρος τοῦ δημιουργηθέντος κράτους.

Τὸ σκάνδαλον τῆς ἐξαιρέσεως ταύτης ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας ἐπηύξησε δυστυχῶς αὐτὸς ὁ Ὅθων, ὅστις μέχρι τοῦ 1852 ἐξήρесе τὰς τῶν καθολικῶν Μονὰς παντὸς φόρου καὶ ἐπὶ πάσης τῆς βασιλείας του, εἰσηγγήσει τῆς αὐτρο-γαλλικῆς πολιτικῆς περιεποιήθη ὅσον ἐδυνήθη τὰς ἐκνόμους ἀξιώσεις τοῦ καθολικισμοῦ. Ὅσον ἐντιμον καὶ εὐσεβὲς εἶναι εἰς πάντα πολίτην νὰ προστατεύῃ νομίμως τὸ θρησκευμα, εἰς ὃ ἐκ γενετῆς ἀνήκει, τόσον ὀλέθριον καθίσταται τοῦτο εἰς ἡγεμόνα, μὴ προσβέουοντα τὸ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ θρησκευμα. Ὁ τοιοῦτος ἡγεμὼν κατ' ἀνάγκην ὀφείλει ἢ νὰ ἦναι πάντῃ ἀδιάφορος, ἢ νὰ φαίνεται τοῦλάχιστον, ὅτι προστατεύει τὸ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ θρησκευμα μᾶλλον. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου, ἢ μὲν ἀντιβασιλεία διέλυσεν, ὡς εἶδομεν, σκανδαλωδῶς μόνον τὰς τῶν ὀρθοδόξων Μονὰς. Ὁ δὲ Ὅθων, καθ' ἣν ἐποχὴν ἔνεκα τῆς ἀποβιώσεως τῶν ὀρθοδόξων ἀρχιερέων κατέστησαν πολὺ σπάνιοι οὗτοι, ἐπέτρεπεν εἰς τὴν καθολικὴν προπαγάνδαν τῆς Δύσεως νὰ πλημμυρῆσῃ τὸ ὀρθόδοξον κράτος του μὲ ὅσους ἂν ἤθελεν ἀρχιεπισκόπους καὶ κληρικοὺς διαφόρων ταγμάτων καὶ εἰς τούτους μὲν πάντας παρέσχεν οὐ μόνον τὴν ὑπὸ τῶν νόμων προστασίαν, ἀλλὰ καὶ παντελεῖ ἄσυδοσίαν τῶν Μονῶν των· τὰς δὲ χειροτονίας ὀρθοδόξων ἀρχιερέων καὶ ἐπισκόπων ἀνέβαλεν εἰς ἀόριστον, καθειρωνευό-

μενος τὴν μὴ ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς μεγάλης ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας· ὡς νὰ μὴ εἶχεν ἀναγνωρισθῆ αὐτὴ αὐτοδικαίως ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος· καὶ ὡς νὰ μὴ διατάττωσι καὶ αὐτοὶ οἱ κανόνες : «τὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τὰ περὶ τῶν ἐνωριῶν δίκαια εἴωθε ταῖς πολιτικαῖς μεταβολαῖς καὶ διοικήσεσι συμμεταβάλλεσθαι» (1) καὶ ὡς νὰ μὴ ἐφώναζε πρὸ πολλοῦ ὁλος ὁ κόσμος καὶ αὐτὸς ὁ διάσημος θεολόγος Φαρμακίδης, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀναγνωρίσεως, ἵνα προβῆ εἰς χειροτονίας.

Τοῦτο εἶναι τὸ μεγαλείτερον ἴσως τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ Ὄθωνος, κληροδοτηθὲν αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας καὶ καλλιεργηθὲν ἔπειτα μεγάλως ὑπὸ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν καθολικῶν κρατῶν. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ θεωρηθῆ πρόμαχος τοῦ καθολικισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ· τοῦτο ἐγέννησε τὴν γελοῖαν φιλορθόδοξον ἐταιρίαν, τοῦτο ἐπέφερε τὰ Παπουλάχια σκάνδαλα, περὶ ὧν κατωτέρω λεχθήσεται. Ἐνταῦθα μὲν ὀφείλομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι σπουδαιότατον ἐν τῷ ὑπουργεῖῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πρόσωπον, ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὄθωνος ἐν αὐτῷ ἐργαζόμενον, ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔδειξεν οὐ τὴν τυχούσαν μέριμναν καὶ πρὸς ἀπόκρουσιν γελοίων τινῶν τοῦ Πάπα ἀξιώσεων ἐπὶ δύο ἰδίως περιπτώσεων, καθ' ἃς ὁ καθολικισμὸς ἠξίου νὰ ἐξασκήσῃ κυριαρχικά, οὕτως εἶπεῖν, δικαιώματα ἐν τῷ ἐλληνικῷ κράτει· ὑπεσχέθη μάλιστα νὰ παρέξῃ ἡμῖν καὶ ἐπίσημα πρὸς τοῦτο ἔγγραφα, ἅτινα μετ' εὐχαριστήσεως ἠθέλομεν περιλάβει ἐνταῦθα, ἀλλ' εἰσέτι δὲν ἐλάβομεν. Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ ἠθέλομεν ἀποδεχθῆ καὶ πᾶσαν ἄλλην παρατήρησιν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων κρίσεων, ἀρκεῖ μόνον αἱ παρατηρήσεις

(1) Ἰδὲ καν. - 12' τῆς 4' οἴκου, συνόδου.

αὐται νὰ ἐστηρίζοντο εἰς πράγματα καὶ ἀναμφισβητήτους ἀποδείξεις.

Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν τὰ πάντα ἐχρηζον κυβερνητικῆς τινος συνδρομῆς καὶ μερίμνης ἐν Ἑλλάδι, καθ' ἣν ἐποχὴν ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι, ἄλλοτε ὄλβιαι, ἐλίμωττον, σκάνδαλον μέγα διήγειρεν εἰς πάντας, λέγει ὁ Γκιζῶτος, ἡ πολυτέλεια, δι' ἧς ἔζων, ἀδρῶς μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τοῦ δανείου τῆς Ἑλλάδος οἱ ἐκ Βαυαρίας ἐλθόντες· οἱ μὲν Ἕλληνας ὑπουργοὶ οὐδέποτε ἐλάμβανον, προσθέτει, μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μισθὸν ἐτήσιον ἀνώτερον τῶν ὀκτῶ χιλιάδων φράγκων· οἱ δ' ἐκ Βαυαρίας ἐλάμβανον ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδων· καὶ ὑπομονὴ ἂν ἐπραττον καὶ τι ὀρθόν· ἀλλ' ὁ μόνος εὐσυνειδήτως ἐργασθεὶς ἦτο ὁ Μάουρερ, προικίσας τὴν Ἑλλάδα διὰ συλλογῆς νομοθεσίας, ἄχρις τῆς σήμερον ἰσχυροῦσης· καὶ τὸ ἀγαθὸν ὁμῶς τοῦτο προωρισμένον ἦτο φαίνεται νὰ μὴ μείνη κακοῦ τινὸς ἄμοιρον. Τὰ πρῶτα βασιλικά διατάγματα, καὶ αὐτὰ τὰ καθιερώσαντα τὴν νέαν νομοθεσίαν, ἐγράφησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν γερμανιστί. Δὲν ἀγνοοῦμεν τὴν δυσκολίαν τοῦ μὴ γεννηθέντος ἐν Ἑλλάδι νὰ γράψῃ νόμους καὶ διατάγματα εἰς τὴν τότε μὴ τελειοποιηθεῖσαν εἰσέτι καθομιλουμένην ἑλληνικὴν· ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι καὶ τοσαύτη ἑλλειψὶς Ἑλλήνων, μὴ δυναμένων νὰ μεταφράσωσι καλῶς ἀπὸ τῆς Γερμανικῆς. Σκοπὸς ὁμῶς τῆς ἀντιβασιλείας ἦτο νὰ καταστήσῃ τὴν Ἑλλάδα ὅσον τάχιον βαυαρικὴν ἀποικίαν καὶ πρῶτιστα πάντων ἐφρόντισε νὰ εἰσάξῃ τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν.

Ἄπαντα τὰ ἄσκοπα ταῦτα μέτρα διήγειραν τοσοῦτον τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἀπελπίσιν, ὥστε πολλοὶ μὲν τῶν οἰκονομησάντων τὰ ὁδοιπορικὰ ἐξοδα ἐγκατέλιπον ἀμέσως τὴν γῆν τῆς γεννήσεως καὶ ἐξεπατρίσθησαν ἐκουσίως· τινὲς μάλιστα τούτων ἐπανάκαμ-

φαν εις τὴν Τουρκίαν. Ἄλλοι δὲ τῶν μὴ ἐχόντων ὁδοιπορικὰ ἐτρόπησαν εἰς τὴν ληστείαν· καὶ ὁ λαὸς ἅπασ ἐστέναζε, μὴ δυνάμενος ἕνεκα ταύτης οὔτε νὰ ἐργασθῆ ἵνα ζήσῃ, οὔτε νὰ πληρώνη τοὺς ἀμέσως σχεδὸν ἐπιβληθέντας φόρους, οὔτε ἄλλην τινὰ τῶν κατεπειγουσῶν ἀναγκῶν του νὰ θεραπεύσῃ. Ἡ δὲ ἀντιβασιλεία ἀντὶ νὰ συνέλθῃ ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἀγανακτήσεως καὶ ἀπελπισίας, ἀπεφάσισε νὰ προβῆ εἰς τὸ μέτρον τῆς ἐκφοβίσεως· δυστυχῶς δὲ δὲν ἔλειψαν καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὄργανα πρόθυμα νὰ ἐξυπηρετήσωσι κατὰ τοῦτο μετὰ ζήλου.

Ἐκ πάντων τῶν πεφυλακισμένων ὄπλαρχηγῶν, δύο τῶν οὐδέποτε ἀπωλεσάντων τὴν ἰσχύν των ἦσαν ἀναντιρρήτως οἱ στρατηγοὶ Θ. Κολοκοτρώνης καὶ Δ. Πλαπούτας, ἀμφοτέρω ἀνήκοντες εἰς τὸ ῥωσσικὸν λεγόμενον κόμμα, καὶ εὐνοούμενοι ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου. Ἐπ' αὐτῶν λοιπὸν ἔστησε τὴν προσοχὴν τῆς ἡ ἀντιβασιλείας, ἵνα δι' αὐτῶν ἐκφοβήσῃ τοὺς πάντας· ἐπλάσε συνωμοσίαν, ἐξυφανθεῖσαν δῆθεν ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τούτων ἐπί σκοπῷ «νὰ ταραξῆ» κατὰ τὸ κατηγορητήριον «τὴν κοινὴν ἡσυχίαν καὶ προσβάλλῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν . . . . ., ὡργανίσθῃ εἰς τὸ βασιλεῖον τοῦτο σύστασις καὶ συνωμοσία . . . . . Περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1833 εἰς Τριπολιτζάν καὶ ἀλλαχοῦ οἱ εἰρημνοὶ Δ. Πλαπούτας καὶ Θ. Κολοκοτρώνης, προδίδοντες τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν ὑπέγραψαν καὶ παρέκλινσαν καὶ ἄλλους ὑπηκόους τῆς Α. Μ. νὰ υπογράψουν παράκλησιν πρὸς ξένην Δύναμιν ἐπί σκοπῷ καταργήσεως τῆς ὑψηλῆς ἀντιβασιλείας, ἤγγουν ἐπὶ σκοπῷ καταργήσεως τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος» (1).

Μόνῃ ἡ ἀπλῆ ἀνάγνωσις τῶν λέξεων τούτων ἐμφαίνει τὸν σκοπὸν τῆς ἀντιβασιλείας, ἀρχομένης μὲν ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς περιωπῆς τῆς προσβολῆς τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, μὴ αἰδουμένης δὲ νὰ καταβιάσῃ τὸ ζήτημα εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ὑψηλῆς ἀντιβασιλείας. Πλὴν

(1) Ἰδὲ ἀριθμὸν 1841 7 Μαρτίου 1834 τῆς ἐπισήμου κατηγορίας τοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἐπιμαρτυρίας.

ἀλλ' ὁμως, ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ προεφυλακίσθησαν αὐστηρότατα δύο ἐπίσημοι τοῦ ἀγῶνος στρατηγοί, ἐξητάσθησαν 44 τῆς κατηγορίας καὶ 115 τῆς ὑπερασπίσεως μάρτυρες καὶ ἐγένετο ἡ περιώνυμος δίκη τοῦ Κολοκοτρῶνῃ, καθ' ἣν οὗτός τε καὶ ὁ συγκατηγορούμενος Πλαπούτας κατεδικάσθησαν ὑπὸ τριῶν δικαστῶν εἰς τὸν διὰ τῆς λαιμητόμου θάνατον. Χάρις δ' ὀφείλεται μεγάλη εἰς τοὺς μειονοψηφῆσαντας πρόεδρον Πολυζωΐδην καὶ δικαστὴν Τερτσέτην, μὴ φοβηθέντας οὔτε τὰς ξενικὰς λόγγας, δι' ὧν ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης Σχινᾶς ἀπεπειράθη νὰ λάβῃ τὴν ὑπογραφὴν των, τὸ νὰ μὴ πέσῃσι τότε ἀμέσως αἱ κεφαλαὶ τῶν καταδικασθέντων ἐνδόξων στρατηγῶν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ δημίου. Ποιήσασα δὲ τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ἢ ἀντιβασιλεία, τότε μὲν ἐμετρίασε τὴν ποινὴν εἰς εἰκοσαετῆ δεσμὰ, ἐπὶ δὲ τῆς ἐνηλικιότητος τοῦ Ὄθωνος ἀπενεμήθη πλήρης χάρις.

Ἴνα δὲ ἐννοήσῃ τις τὴν τύφλωσιν τῆς ἀντιβασιλείας πρέπει ν' ἀναγνώσῃ τὰ πρακτικὰ τῆς δίκης ταύτης, ἰδίως τὸ κατηγορητήριον ἔγγραφον, τὰς καταθέσεις τῶν μαρτύρων καὶ τὴν νευρώδη ἀπολογίαν τοῦ Κλονάρη, συνηγόρου τῶν καταδικασθέντων, καὶ νὰ μὴ ληζμονήσῃ ὅτι οἱ ἀρνηθέντες νὰ ὑπογράψῃσι τὴν καταδικην δικασταὶ εἰσήχθησαν μὲν εἰς δίκην, ἀλλὰ παμψηφεί ἠθωώθησαν.

Οἰκτρὸν δυστυχῶς διεδραμάτισε πρόσωπον τότε καὶ ὁ νομάρχης Ἀρκαδίας, παραπεῖθων τοὺς μάρτυρας, κατὰ Τερτσέτην, νὰ καταθέσῃσι κατὰ τὰς ἐφέσεις τῆς ἀντιβασιλείας· αἰσχιστον δὲ πάντων πρόσωπον διεδραμάτισε καὶ λόγιός τις Βαυαρὸς, ὃν ἡ ἀντιβασιλεία μετεχειρίσθη ὡς ὄργανον, ἵνα σαγηνεύσῃ τοὺς κατηγορηθέντας νὰ ὑπογράψωσιν ἀναφορὰν εἰς τὸν βασιλεῆ τῆς Βαυαρίας πρὸς ἀλλαγὴν τῆς ἀντιβασιλείας· ἐν καιρῷ δὲ τῆς δίκης ἐφυγάδευσεν ἐπίτηδες δῆθεν ὡς ταραξίαν.

Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ἐπεμφεν ἀμέσως τότε καὶ τὸν Κόβελ ὡς μέλος τῆς ἀντιβασιλείας· ἀνεγνώρισεν ὡς τακτικὸν μέλος αὐτῆς καὶ τὸν Ἄβελ, ἵνα μετριάσῃσι κατὰ τι τὰ ὄργια αὐτῆς· ἀλλὰ δυστυχῶς οὔτε κατὰ κεραίαν μετεβλήθη τὸ ἅπαξ ἐγγαρχηθὲν σύστημα τῆς ἐκφοβίσεως. Ἐπεξετάθη μάλιστα καὶ εἰς τοὺς πολιτικούς ἀνδρας· καὶ τὸν μὲν Μαυροκορδάτον ἐξεσφενδόνισε τότε ἡ ἀντιβασιλεία πρέσβυν εἰς Μόναχον· βραδύτερον δέ, εἰς Λονδῖνον· τὸν δὲ Κωλέττην, ὁμοίως εἰς Παρισίους· καὶ τὸν Μεταξᾶν τὸ μὲν πρῶτον ἐπεμφε πρόξενον εἰς Μασσαλίαν, ἔπειτα δὲ πρέσβυν εἰς Μαδρίτην, ὅθεν βραδύτερον ἀνεκάλεσεν ὁ Ὅθων, εἴτε χάριν οἰκονομίας, εἴτε ὡς μὴ ἐπίφοβον· ἡ δὲ ἀφροσύνη καὶ ἡ σπατάλη προώδευον εἰς τοσοῦτον, ὥστε, ὅτε ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους ὁ ἀτυχῆς ἡγεμῶν οὔτε λεπτόν εὔρεν ἐν τῷ ταμείῳ. Εἶναι μυθῶδη καὶ ἀπίστευτα τὰ ἐπιμίθια καὶ ὁδοιπορικὰ καὶ ἔκτακτα ἔξοδα, ἅτινα ἐλάμβανον μόνον οἱ ἐκ Βαυαρίας ἐλθόντες τότε· ἡ δὲ χώρα, οὐχὶ μόνον δὲν ὠφελήθη τὸ παράπαν οὔτε ἐκ τοῦ δανείου, οὔτε ἐκ τῆς ἰδρύσεως τῆς βασιλείας, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ἐβλάβη μέγਾਲως· διότι, ὅσον ἀνεκτὴ ἦτο ἡ ἔνδεια ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, τοσοῦτον μέγα σκάνδαλον προὔξενουν αἱ πολυτελεῖς στολαὶ τῶν Βαυαρῶν, ἡ Εὐρωπαϊκὴ πολυτέλεια καὶ ἡ μεγάλη γραφειοκρατεία, ἅτινα μετέφερον εἰς τὴν Ἑλλάδα, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ φροντίσῃσι περὶ οὔθενος παραγωγικοῦ τῆς χώρας, ἧτις ἐξ ἑνὸς μὲν ἐρημοῦτο καθ' ἑκάστην πλειότερον ὑπὸ τῆς ληστείας, ἐξ ἄλλου δὲ ἐληστεύετο ἀφανδὸν ὑπὸ τῶν ἐλθόντων, ἵνα προάξῃσιν αὐτὴν.

Ὁ Ὅθων ἀπελθὼν μετ' οὐ πολὺ εἰς Γερμανίαν, ἐνυμφεύθη τὴν Ἀμαλίαν, θυγατέρα τοῦ μεγάλου Δουκὸς τοῦ Ὀλδεμβούργου, πεπρωκισμένην διὰ πολλῶν φυσικῶν τε καὶ ἐπικτήτων πλεονεκτημάτων καὶ ἰδίως διὰ

μεγάλης συναισθήσεως τῆς ἀξίας τῆς. Ἡ γυνὴ αὕτη παρ' ἄλλω τινὶ ἡγεμόνι ἤθελε συντελέσει μεγάλως, οὐ μόνον εἰς τὴν οἰκογενειακὴν εὐημερίαν, ἀλλ' ἴσως καὶ εἰς τὴν δόξαν τοῦ θρόνου του. Παρὰ τῷ Ὅθωνι ὁμως τὰ μὲν θεμέλια τοῦ θρόνου ἀνέσκαψεν ἐκ βάθρων, ὡς εἶδομεν, ἢ ἀντιβασιλεία, ὁ δ' ἐπ' αὐτῆς καθεσθεις, καὶ ὑπεράνθρωπον ἂν εἶχε δύναμιν, ἢ θέλησιν, ἦτο ἀδύνατον οὐχὶ μόνον νὰ δοξάσῃ, ἀλλ' οὔτε κἂν νὰ στερεώσῃ αὐτὸν, σαλευόμενον, νῦν μὲν κατὰ τὰς διαθέσεις τῆς μιᾶς τῶν προστατριῶν Δυνάμεων, νῦν δὲ τὰς τῆς ἄλλης, καὶ ἀείποτε βλαπτόμενον ἐκ τῶν μὴ πάντῃ ἀφιλοκερδῶν συγγενικῶν ἀξιώσεων, αἵτινες ἔκτοτε ἀπέβλεπον ἴσως εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Ὅθωνος δι' ἄλλου τινὸς μέλους τῆς οἰκογενείας· διὸ καὶ ὁ ἀρχιατρός Βίπ-μερ ἐπιστοποίησεν, ὡς εἶπομεν, ἐπισήμως ὅτι ὁ Ὅθων ἦτο βλάξ.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἡ μὲν κυβέρνησις μετέθεσε τὴν ἐδραν αὐτῆς εἰς Ἀθήνας· ὁ δὲ Ἀρμανσπέργης εἰς τοσοῦτον, λέγεται, ὅτι ἐφθασε βαθμὸν ἀπονοίας, ὥστε ὠνειρεύετο καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος· μαθὼν δὲ, ὅτι ὁ Ὅθων φέρει ἀντικαταστάτην τὸν Ῥουτχάρδον, ἐξέδωκεν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης εἰδήσεως τοῦ βασιλέως διάταγμα περὶ συστάσεως Πανεπιστημίου· καὶ τοῦτο μὲν ἠνέχθη ὁ ἡγεμὼν, ἐπροίκισε μάλιστα ἀμέσως καὶ διὰ τοῦ ὀνόματός του· ἀλλ' ἀνέθηκεν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοιοῦτων ἀνδρῶν, ὥστε μόνον διὰ καθηγητῶν, ὅσον πλείστων ἐφρόντισαν νὰ τὸ παραγεμίσωσιν οἱ κατὰ καιροὺς ὑπουργοί, ὀριστικοῦ δὲ ὀργανισμοῦ στερεῖται δυστυχῶς ἄχρι τῆς σήμερον. Τὸν δὲ Ἀρμανσπέργην ἐπυσε μετ' ὀργῆς ἀπὸ τοῦ πλοίου ὁ Ὅθων καὶ διώρισε πρῶθυπουργὸν τὸν Ῥουτχάρδον, ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν ἔφερεν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀναχαίτισιν τοῦ καχοῦ.

Τὴν ἔνεκεν τῆς κακοδιοικήσεως γενικὴν ἀγανάκτησιν

διεδέχθησαν στάσεις και επαναστάσεις. Ἐπήρκεσε μὲν ἡ ἀντιβασιλεία και πρὶν μεταβῆ εἰς Ἀθήνας νὰ καταπνίξη διὰ τοῦ λαοῦ τὴν τοῦ Γκρίτζαλη ἐν Μεσσηνίᾳ· νὰ τουφεκίσῃ μάλιστα αὐτόν· ἀλλὰ, μὴ ἀρθέντων τῶν αἰτίων, ἐξερράγησαν ἀλληλομαχίαι και καθαρὰ ἀνταρσία ἐν Μάνη· ὄσους δὲ νεοσυλλέκτους Βαυαροὺς ἠχμαλώτιζον οἱ Μανιάται, μὴ δυνάμενοι νὰ διατρέψωσιν, ἐπώλουν ἐπὶ δημοπρασίας ἀντὶ εὐτελεστάτου τιμήματος, και μόλις μετὰ πολλῆς δυσκολίας ὁ Φέδερ, τῆ συμπράξει τοῦ Πιεράκου και τῶν Μαυρομιχαλαίων, ἐπήρκεσε νὰ δαμάσῃ πως τὴν Μάνην. Τὰς ταραχὰς τῆς Πελοποννήσου διεδέχθησαν ἄλλαι ἐπιφοβώτεραι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος· ὁ μὲν Χουσάδας και Μπαλάφας, ὀλισθήσαντες εἰς τὸν ληστρικὸν βίον, και πολλοὺς περὶ αὐτοὺς συσσωματώσαντες, κατέστρεφον τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα· ὁ δὲ Σωτήριος Στράτος και Νικόλαος Ζέρβας μικροῦ ἐδέησε νὰ γείνωσι κύριοι και αὐτῆς τῆς περιωνύμου πόλεως τοῦ Μεσολογγίου. Ἐσπευσε μὲν ὁ Λουδοβίκος νὰ μεταβῆ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Ἑλλάδα και οἱ Ἕλληνες μετὰ μεγίστης προθυμίας ἐπάταξαν κατακέφαλα τὴν τε ληστείαν και τὴν ἀνταρτησίαν και τὰς στάσεις και επαναστάσεις ἐπὶ τῆ ἐλπίδι βελτιώσεώς τινος τῆς τύχης των· ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν ἡ βασιλικὴ ἐπίσκεψις οὐδὲν ριζικὸν ἴαμα ἐπέφερε. Τὸ μόνον, εἰς ὃ ἐχρησίμωσεν ἡ ἔλευσις τοῦ Λουδοβίκου, ἦτο νὰ σχηματισθῆ τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας.

Τὸ σῶμα τοῦτο, και περ μὴ ἔχον μεγάλην τινὰ δικαιοδοσίαν, πολλάκις ὁμως και συλλήβδην και ἰδίᾳ ὕψωσε φωνὴν κατὰ τε τῆς κακοδιοικήσεως και ὑπὲρ τῶν πρωτίστων ἀναγκῶν τοῦ τόπου. Ἴνα δὲ μὴ παρεξηγηθῆ, ἤρξατο ἀπὸ τῆς ψηφίσεως τριακοσίων χιλιάδων δραχμῶν πρὸς ἀνέγερσιν τῶν ἀνακτόρων. Οὐδέποτε μὲν ἔκαμε χρῆσιν τῆς συνδρομῆς ταύτης ὁ Ὅθων, ἀλλ' οἱ

σύμβουλοι αὐτοῦ, οὐδέποτε δυστυχῶς δυνηθέντες νὰ ἐννοήσωσι καὶ νὰ ἐξηγήσωσι τῷ νεαρῷ ἡγεμόνι καὶ τὴν λεπτοτάτην σημασίαν αὐτῆς, μόνον περὶ ἀφωσιωμένων ἐφρόντιζον. Τοιαύτη οἰκτρὰ κατάστασις πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ ἰδίως ἐν Ἑλλάδι ἀνευ λυπηρῶν ἀποτελεσμάτων. Τῷ 1839 οἱ ἀφωσιωμένοι ἀνεκάλυψαν ἢ ἐπλάσαν γελοῖάν τινα μυστικὴν ἐταιρίαν, τὴν φιλορθόδοξον, σκοπὸν ἔχουσαν δῆθεν τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων· θύματα δ' αὐτῆς ὑπῆρξαν ὁ στρατηγὸς Νικήτας ὁ Τουρκοφάγος, συγγενὴς τις τοῦ Καποδιστρίου, καὶ ὁ Δημήτριος Ῥαζῆς, ὁ μετὰ ταῦτα Ἀρειοπαγίτης· καὶ δὲν κατεδικάσθησαν μὲν οὗτοι εἰς τὸν διὰ τῆς λαιμητόμου θάνατον, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα ἐν φυλακαῖς. Κατ' ἐκείνην μὲν τὴν ἐποχὴν εἶχεν ἐρριζωθῆ ἢ πρόληψις παρὰ τῷ λαῷ ὅτι τῷ 1840 γενήσεται μία ποίμνη ὑπὸ ἓνα ὀρθόδοξον ποιμένα.

Ἡ πανταχόθεν δ' ἐκδηλουμένη γενικὴ τε ἀγανάκτησις καὶ ἐπιθυμία παραχωρήσεως καταλλήλου τινὸς πολιτεύματος καὶ μᾶλλον οἱ ἐκ τῆς ἰδανικῆς φιλορθόδοξου ἐταιρίας φόβοι ἠνάγκασαν τέλος τὸν Ὄθωνα ν' ἀνακαλέσῃ ἐκ Λονδίνου τὸν πρέσβυν Μαυροκορδάτον, ἵνα ἀναθέσῃ αὐτῷ τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου, παραχωρήσοντος τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἐσπευσεν ὁ χρηστὸς πολίτης εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους, ἀλλ' ἔπαθεν ὅσα ἀφηγήθημεν ἤδη ἐν τῷ βίῳ του. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ δεύτερον καὶ τὸ μεγαλείτερον ἴσως πολιτικὸν ἀμάρτημα τοῦ Ὄθωνος· διότι ἂν ἤκουε τότε τὰς φρονίμους συμβουλὰς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ παρεχώρει κατάλληλόν τι συνταγματικὸν πολίτευμα, δὲν ἤθελον συμβῆ ὅσα ἀπέληξαν εἰς τε τὴν ἐκθρόνισιν αὐτοῦ καὶ εἰς μεγάλους κλονισμοὺς τοῦ ἔθνους, ἄχρι τῆς σήμερον δυστυχῶς ἐπιδρωῶντας.

Ἴνα δὲ ἀναγκάσῃ ὁ Ὄθων τὸν Μαυροκορδάτον κα

τούς συναδέλφους του νὰ παραιτηθῶσι, δὲν ὑπέγραφε τὰ ὑποβαλλόμενα διατάγματα ἐπὶ μικρολόγοις καὶ γελοίοις προφάσεσι. Τοῦτο ἐπέφερε μὲν τὴν ἣν ἐπεδίωκον οἱ σύμβουλοι τοῦ Ὀθωνος παραίτησιν, ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ κορυφώσῃ τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν καὶ ἀπελπισίαν.

Δὲν ἐξερράγη μὲν τότε ἀμέσως οὐδεμία ἐπανάστασις· ἀλλ' ἤρξατο νὰ ἐγκυμονῇ ἡ ἐπελθοῦσα τῷ 1843 ῥιζικὴ μεταπολίτευσις. Ἴνα δὲ προλάβῃ ταύτην ὁ Ὀθων, ἡ ἵνα ἀποτρέψῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς κακοδιοικήσεως, ἠσπάρθη τὴν μεγάλην ἰδέαν, τούτέστι τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανῶν καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἀποκατάστασιν μιᾶς μεγάλης Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὅσον ἐντιμον εἶναι εἰς πάντα ἡγεμόνα τὸ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν δεδουλωμένων λαῶν ἢ καὶ τὴν προσάρτησιν τῶν ὁμαίμων τοῖς ἰδίαις ὑπηκόοις εἰς τὸ κράτος του, ὅταν τοῦτο μὲν εὐήμερῇ, ἐκεῖνοι δὲ στέργωσιν, τόσῳ γελοῖον καὶ ἐπίβουλον καθίσταται τὸ νὰ θέλῃ νὰ ὑποβάλλῃ διὰ τῆς βίας εἰς τὸ σύστημα τῆς ἰδίας αὐτοῦ κακοδιοικήσεως λαοὺς, ἀλλοτρίαν ἔχοντας ὑπηκοότητα, νὰ ἐγείρῃ ἐν αὐτοῖς ματαίους πολέμους καὶ νὰ χειροτερεύῃ τὴν θέσιν των· ἄνευ λοιπὸν τῆς ἐλαχίστης βελτιώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ὁ Ὀθων, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐν αὐτῷ τε καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ προπαρασκευῆς, ἐπωφελοῦμενος μὲν τῶν τε διενέξεων τῆς Τουρκίας μετὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ τῆς εἰς τοῦτον αὐτομολήσεως τοῦ τουρκικοῦ στόλου, προτρεπόμενος δὲ ἴσως καὶ ὑπὸ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, διεγείρει ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασιν, ἐξαποστέλλει καὶ τινὰς ὀπλοφόρους εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν· ἀλλ' ἡ ἐπελθοῦσα τετραπλῆ συμμοχία τῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ ἡ ἀπομόνωσις τῆς Γαλλίας, θέσασαι τέρμα εἰς τὰς διενέξεις τῆς Τουρκίας μετὰ τοῦ Σατράπου τῆς Αἰγύπτου, κατέπνιξαν μὲν τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης πρὸς

μεγάλην βλάβην τῶν χριστιανῶν· ἀνέστειλαν δὲ καὶ τὰ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ κινήματα ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ὠφελείας, οὔτε τῶν ἐλευθέρων οὔτε τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων.

Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς ἐν τῇ ἐλευθερωθείσῃ Ἑλλάδι νὰ σχεφθῶσιν ὠριμώτερον περὶ τῆς μελλούσης τύχης των· διωργάνωσαν συνομοσίαν, ἀπολήξασαν τὴν 3 Σεπτεμβρίου 1843 εἰς γενικὴν τε ἐξέγερσιν τοῦ ἔθνους κατὰ τῶν Βαυαρῶν καὶ εἰς ἀπαίτησιν συνταγματικοῦ πολιτεύματος· ἡ ἐξέγερσις αὕτη ἐπέφερε τὴν τότε μεταπολίτευσιν. Τῆς δὲ συνομοσίας αἱ μὲν δυτικαὶ Δυνάμεις δὲν ἀπεδείχθη ἂν συνεμέθεξαν· ἡ δὲ Ῥωσσία δὲν ἔμεινε μὲν ἀδιάφορος, ἀλλὰ καὶ καθ' ὁλοκληρίαν δὲν ἐπέτυχεν· ἐπὶ τῆς μεταπολιτεύσεως ταύτης, ὁ Ὅθων ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς ἅπαντα, νὰ ἐκφράσῃ μάλιστα τὴν εὐγνωμοσύνην του καὶ δι' ἀπονομῆς παρασῆμων εἰς αὐτοὺς ταύτους τοὺς συνομότας· ἀλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ὑπέγραψε τὸν ὄρκον πρὸς τήρησιν τοῦ συντάγματος, ἐμελέτησεν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὴν καταστροφὴν του· εἰς τοῦτο δὲ, λέγεται, ὅτι προετράπη καὶ ὑπὸ συγγενοῦς δυναστείας.

Πολὺς λόγος ἐγένετο τότε περὶ τινος ὑπομνήματος, κληθέντος Βαλερστανείου, δι' οὗ ἐδίδοντο τῷ Ὅθωνι συμβουλαὶ νὰ στέρξῃ μὲν τὰ ἐπιβληθέντα, ἀλλὰ νὰ ἐφαρμώσῃ οὕτω πως τὸ πολίτευμα, ὥστε νὰ καταστήσῃ αὐτὸ ἐπαχθὲς καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τὸ ἔθνος νὰ ζητήσῃ οἰκοθεν ἢ τὴν μεταρρυθμίσιν ἢ τὴν καταστροφὴν του.

Τὸ τεσσαρακοστὸν ἰδίως ἄρθρον τοῦ πολιτεύματος τούτου, τὸ καθιεροῦν τὴν διάταξιν, ὅτι ὁ διάδοχος, ἵνα θεωρηθῇ τοιοῦτος, πρέπει νὰ πρεσβεύῃ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, ἐγένετο πέτρα σκανδάλου. Ἄπασαι μὲν σχεδὸν αἱ δυτικαὶ Δυνάμεις, καὶ ἰδίως ἡ Βαυαρία καὶ Αὐστρία παντὶ σθένει ἐπεδίωκον τὴν κατάργησιν τοῦ συντάγματος μό-

νον ἵνα καταργηθῆ συνάμα καὶ τὸ τεσσαρακοστὸν ἄρθρον αὐτοῦ. Ἡ δὲ Ῥωσσία ἐθεώρει ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ μόνον τὸ τεσσαρακοστὸν ἄρθρον· διηγέρθη ἔνεκα τούτου τρομερὰ διπλωματικὴ διαμάχη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ὅθωνος καὶ ἐν τῇ μὴ ἐπουλωσάσῃ εἰσέτι οὐδεμίαν τῶν πληγῶν τῆς Ἑλλάδι. Εἶναι ἀπίστευτα τὰ δεινὰ, ὅσα υπέστησαν τό τε ἔθνος καὶ ὁ Ὅθων ἔνεκα τῆς διαμάχης ταύτης· σμικρὸν μὲν τι ἂν ἀπέκλιναν εἰς τὴν μίαν τῶν Δυναμέων, ἠπειλοῦν καταστροφᾶς αἱ ἕτεραι· συνεννοηθείσης δ' ἐπὶ τέλος τῆς Ῥωσσίας μετὰ τῆς Ἀγγλίας, υπεγράφη ἐν Λονδίῳ καὶ ὑπὸ τῶν τριῶν προστατριῶν Δυναμέων πρωτόκολλον, ἐγγυώμενον τὴν διατήρησιν τοῦ ἄρθρου τούτου καὶ ἐν περιπτώσει καταργήσεως τοῦ συντάγματος· καὶ ὁ Ὅθων ἠσπάσθη δυστυχῶς τὰς συμβουλάς τοῦ Βαλερστανείου ὑπομνήματος, οὔτινος καὶ περ ὑπὸ πασῶν τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων δημοσιουθέντος καὶ παντοειδῶς καὶ πολυτρόπως σχολιασθέντος, οὐδεμία ὁμῶς διάψευσις ἐγένετο οὔτε ἐν Ἑλλάδι οὔτε ἐν Εὐρώπῃ· περίληψιν δὲ αὐτοῦ κατὰ γράμμα ἐδημοσίευσεν ἡ «Ἑλπίς» (1).

Ὁ Ὅθων ἔσπευσε μετὰ πολλῆς προθυμίας νὰ ἐφαρμώσῃ διὰ τῶν ἀφωσιωμένων τὰς ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ διατυπωθείσας ἀρχάς «Τὸ σύνταγμα καταργηθῆτω διὰ τοῦ συντάγματος». Μόλις ἐσχηματίσθη τὸ πρῶτον πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ὑπουργεῖον Μαυροκορδάτου, μὴ συμμεθέξαντος τοῦ Κωλέττου, ἐπαναστατεῖ ὁ πολιτικὸς φίλος τούτου στρατηγὸς Γρίβας. Τοῦτον δὲ ἐκπατρισθέντα, τὰ γαλλικὰ πλοῖα μετέφερον εἰς Αἴγυπτον ὡς ἐν θριάμβῳ· μετ' οὐ πολὺ ἔπεσε τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο δι' ὀχλαγωγίας, προπαρασκευασθείσης, ὡς ἐλέγετο, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνακτόροις ὑπὸ τοῦ ὑπασπιστοῦ καὶ ἀφωσιωμένου τοῦ Ὅθωνος Γαρδικιώ-

(1) Ἰδί «Ἑλπίδος» ἀριθμ. 189. 20 Νοεμβρ. 1844.

του Γρίβα, ἀδελφοῦ τοῦ ἐπανακάμψαντος ἀμέσως ἐξ Αἰγύπτου πράγματι ὡς ἐν θριάμβῳ. Μετὰ χρόνον τινὰ ἐκρήγνυται ἑτέρα τρομερὰ ἐν Εὐβοίᾳ ἐπανάστασις ὑπὸ τὸν Κριεζώτην καὶ μόλις μία ἐπιτυχὴς βολὴ σφαίρας, ἀφαιρέσασα τὸν βραχίονα τοῦ Κριεζώτου, ἀπήλλαξε τὸν Ὅθωνα νὰ μεταφερθῇ ἔκτοτε ἀνεπιστρεπτὴ δι' Ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς Μόναχον. Χάριν μὲν τῆς ἀληθείας ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αἱ ἐπεμβάσεις τῆς ἐξουσίας εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς ἤρξαντο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου. Πρὸς ἀποκλεισμὸν τοῦ Δημητρίου Μελετοπούλου, φίλου τοῦ Κωλέττου, ἐξ Αἰγίου, καὶ τοῦ Κ. Ζωγράφου, φίλου τοῦ Μεταξᾶ, ἐκ Καλαβρύτων ἐλέγετο τότε, ὅτι διεπράχθησαν πολλαὶ ἐπεμβάσεις καὶ ἐγένοντο οὐκ ὀλίγοι φόνοι. Συνελήφθη δὲ καὶ ἐδημοσιεύθη καὶ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης ἐπιστολὴ πρὸς τοῦτο, δι' ἧς διατάσσεται εἰς ὑπάλληλους νὰ διαπράξῃ πλεῖστα ὅσα παράνομα.

Ἴνα δὲ ἐννοήσῃ κάλλιον ὁ ἀναγνώστης τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συντάγματος τότε, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ διαταχθῶσιν οἶαι δῆποτε ἐκλογαί, χωρὶς νὰ θέσῃ ἡ κυβέρνησις ἐν Ἀθήναις τοὺς ὑποψηφίους, οὓς διατάσσοντο ἔπειτα οἱ ὑπάλληλοι ν' ἀναδείξωσιν ἄρχοντας τοῦ λαοῦ ἐπὶ ποινῇ παύσεως. Ὅσακις δὲ σπανιώτατα ἀπετύγχανον οἱ τοιοῦτοι ὑποψήφιοι τῆς κυβερνήσεως, πρόχειρον ὑπῆρχε τὸ μέσον τῆς θεραπείας ἐν Ἀθήναις, διὰ τῆς ἀκυρώσεως καὶ οὕτως ἠκυρώθησαν ἐπὶ Κωλέττου, ὡς εἶδομεν, αἱ ἐκλογαὶ ὀκτώ περιφερειῶν, ἐκλεξασῶν βουλευτὴν τὸν Μαυροκορδάτον.

Καὶ τοι δὲ οὕτω πως γενομένων ἀνεξαιρέτως ἀπασῶν τῶν ἐκλογῶν, ὑπῆρξαν ὁμῶς καὶ δήμαρχοι καὶ βουλευταὶ, ὑψώσαντες πολλαχίς φωνὴν κατὰ τῆς τοι-

αύτης ἐφαρμογῆς τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος· ἀλλὰ τούτους ἢ ἐφίμωνεν ἢ κυβέρνησις διὰ παραχωρήσεων, καὶ ἐντεῦθεν αἱ ἐπαρχιακαὶ ψευδεῖς ἐπιβροαί, ἢ πληθὺς τῶν ὑπαλλήλων, καὶ ἡ ἀένναος κίνησις αὐτῶν, ἢ ἀπέχλειεν εἰς μεταγενεστέρας ἐκλογάς· καὶ ἐντεῦθεν ἢ πληθὺς τῶν κλονισμῶν, τῶν στάσεων καὶ τῶν ἐπαναστάσεων ἐπὶ πάσης σχεδὸν τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας τοῦ Ὅθωνος.

Οὕτω λοιπὸν ἐφαρμωζομένων μετ' ἐπιμελείας τῶν συμβουλῶν τοῦ Βαλερστανείου ὑπομνήματος καὶ ἀφινιαζούσης τῆς βουλῆς, διελύθη μὲν αὕτη πρὸς τιμωρίαν, ἀλλ' ἐξεβράγη τὸ μὲν πρῶτον ἡ στρατιωτικὴ στάσις τοῦ Μερεντίτου ἐν Πάτραις, καὶ τότε τ' ἀγγλικά πλοῖα ἔλαβον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ μεταφέρωσιν εἰς Μελίτην ἅπαντας τοὺς ἀρχιστασιαστάς, ὡσπερ πρότερον τὰ γαλλικὰ τὸν Γρίβαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Βραδύτερον δ' ἐξεβράγη ἑτέρα τρομερὰ εἰς τὴν Φθιώτιδα ὑπὸ τὸν Παπακώσταν, Βελέντζαν, Μπαλατζὸν, Αἰνιᾶνα καὶ ἄλλους ἐπαναστάσις, ἣτις ἐξηπλώθη καὶ μέχρι σχεδὸν τῆς Λεβαδείας. Κατετροπώθη μὲν εὐτυχῶς καὶ αὕτη χάρις εἰς τὴν ὀρθοφροσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· ἀλλ' ἀμέσως ἐγεννήθησαν αἱ Μουσουρείαι περιπλοκαί, ἃς ἐν τῷ βίῳ τοῦ Κωλέττου ἀφηγήθημεν μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπῆλθεν ὁ ἀποκλεισμός τοῦ Πειραιῶς δι' ἀγγλικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Πάρκερ καὶ πρὸς ἐκθρόνισιν τοῦ Ὅθωνος. Καὶ τὰς μὲν Μουσουρείους περιπλοκάς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἄφησε τὸν Ὅθωνα νὰ διαλύσῃ, ὅπως κάλλιον ἠδύνατο, μετὰ τοῦ Κωλέττου. Εὐθύς δὲ ὡς ἐπὶ τῶν Παρκερικῶν εἶδεν, ὅτι ἀπειλεῖται ὁ θρόνος, ἔσπευσε νὰ συσπειρωθῇ περὶ αὐτὸν καὶ νὰ τὸν σώσῃ. Αἴτιον τῆς καταφορᾶς ταύτης τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοῦ Ὅθωνος ἐλέγετο τότε τὸ ἐξῆς. Πρέσβυν εἶχεν ἡ Ἀγγλία ἐπὶ πολὺ τὸν Λάυγιον, ὅστις ἐπὶ πάσης περι-

πτώσεως προσεφέρετο τραχέως κατὰ τοῦ Ὀθωνος. Μετὰ πολλὰς παραστάσεις ἡ μὲν Ἀγγλία ἐπέισθη ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν Λάυγιονς διὰ τοῦ μειλιχίου Οὐάις, ὁ δὲ Ὀθων ὑπεσχέθη μὲν ν' ἀλλάξῃ σύστημα πρὸς εὐλιχρινεστέραν ἐφαρμογὴν τοῦ συντάγματος, ἀλλὰ δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσίν του.

Ἐκέρδησε μὲν τότε ἡ Ἀγγλία ὑλικῶς χιλιάδας τινὰς δραχμῶν, πληρωθείσας, ὑπὸ τῆς πτωχῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Ἰουδαῖον Πατισίφικον καὶ ἄλλους ὑπηκόους Ἀγγλοῦς, ὑποκινήσαντας τὸ σκανδαλῶδες τοῦτο ζήτημα· ἀμφίβολον ὅμως εἶναι ἂν ἐκέρδησε καὶ πολιτικῶς, οὕτω προσβαλοῦσα τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους· ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦλάχιστον ἐξάγεται τούναντίον διότι, εὐθύς μετὰ τὴν λύσιν τῆς περιπλοκῆς ταύτης, καὶ αὐτὸς ὁ Μαυροκορδάτος προσῆλθε νὰ ὑπηρετήσῃ εὐλιχρινῶς τὸν Ὀθωνα.

Ἄλλ' οὗτος ἔπεσε δυστυχῶς εἰς ἕτερα ὀλεθριώτερα συγγενικὰ δύκτια· δύο πλούσιοι Ἕλληνες, ὁ Στουρνάρης καὶ Τοσίτζας, βαρυνθέντες τὸν ἐν Αἰγύπτῳ ἐμπορικὸν βίον, δέκα ἑκατομμύρια δραχμῶν ἰδίαν αὐτῶν περιουσίαν ἔχοντες, καὶ μεγάλην ἐμπορικὴν πίστιν, ἦλθον ν' ἀποκατασταθῶσιν ἐν Ἑλλάδι, κ' ἐπρότειναν τῇ κυβερνήσει ν' ἀναδεχθῶσι τὴν σύστασιν ἑλληνικῆς ἀτμοπλοικῆς ἐταιρίας διὰ μετοχῶν. Ὁ Ὀθων δὲν ἀπέκρουσε μὲν τὴν πρότασιν, ἀλλὰ χάριν τῆς αὐστριακῆς ἀτμοπλοικῆς ἐταιρίας τοῦ Λούδ ἀνέπτυξε τοσοῦτους δισταγμοὺς καὶ παρενέβαλε τοσαύτας δυσκολίας εἰς τὴν παραχώρησιν ἀναγκαιούντων τινῶν προνομίων, ὥστε οἱ ἀγαθοὶ οὗτοι πατριῶται ἠναγκάσθησαν ν' ἀπέλθωσι μετὰ πολλοὺς μῆνας ἄπρακτοι. Τοῦ κακοῦ τούτου τὰς πικρίας πίνει δυστυχῶς ἄχρι τῆς σήμερον τὸ ἔθνος, διότι ἡ βραδύτερον ἐπιβλήθεισα τῷ Ὀθωνι ἀτμοπλοικὴ ἐταιρία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὐδοximήσῃ κάλ-

λιον. Ἐλλάς δὲ καθ' ἡμᾶς, ἄνευ μὲν ἀληθοῦς παιδείας οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν νὰ δοξασθῇ, ἄνευ δὲ ὑπερέχοντος καὶ εὐημεροῦντος ναυτικοῦ οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν νὰ εὐημερήσῃ. Περίεργον δὲ εἶναι ὅτι, τὴν μὲν περὶ τὰ γεωργικὰ ἀκηδεῖαν τοῦ Ὀθωνος ἀείποτε ἐξήλεγξεν ἡ Ἀγγλία· περὶ δὲ τοῦ ναυτικοῦ αὐτῆς καὶ περὶ τῆς ἐπιδεικτικῆς μᾶλλον, ἢ ὠφελίμου παιδείας οὔτε γρὺ εἶπε.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τῆς δημοτικότητος τοῦ Ὀθωνος καὶ τῆς παντελοῦς σχεδὸν παύσεως πάσης ἀντιπολιτεύσεως καὶ ὁ ἐκ Βιέννης Σίνας προέτεινε νὰ κατασκευάσῃ τὸν ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ σιδηρόδρομον, ὡς εὐεργέτημα μᾶλλον ἢ ὡς ἐπικερδῆ ἐπιχείρησιν. Ἐτοιμοὶ δ' ἦσαν, ὡς ἐμάθαμεν, καὶ ὁ Βερναρδάκης καὶ ἄλλοι, νὰ προτείνωσιν, ἄλλας τοιαύτης φύσεως ἐπιχειρήσεις καὶ μάλιστα τὴν διάτρησιν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου· ἀλλ' ἡ ἀποτυχία τῶν προτάσεων τοῦ Σίνα τοῦ Στουρνάρη καὶ τοῦ Τοσίτζα ἐψύχρανε τοὺς πάντας. Ἐν τοσοῦτοις ὁ Ὀθων ἐπωφεληθεὶς τῆς δημοτικότητός του ἀπῆλθε τῷ 1850 εἰς Μόναχον, εἴτε ἔν' ἀντλήσῃ νέας συμβουλὰς πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, εἴτε ἵνα διευθετήσῃ ὅπως κάλλιον ἠδύνατο τὸ περὶ διαδοχῆς ζήτημα· ἀλλ' εἰς μάτην διέτριψε πολλοὺς μῆνας.

Μόλις ἐπανέκαμψεν ἐκ Γερμανίας, ἐγεννήθησαν ἐν Πελοποννήσῳ τὰ Παπουλάκια σκάνδαλα, καθ' ἃ ἀγροϊκὸς τις καὶ πάντῃ ἀγράμματος Μοναχὸς Παπουλάκης, ὄργανον γενόμενος ἄλλων, ἐπεχείρησε στάσιν πρὸς λύσιν δῆθεν τοῦ περὶ διαδόχου ζητήματος· ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν ὀρθοφροσύνην τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν στάσιν ταύτην οὔτε ρανίδα αἵματος ἀπώλεσεν ἡ Ἐλλάς. Ὁ μὲν Παπουλάκης ἐκλείσθη εἰς Μονήν· ὁ δὲ Ὀθων ἠναγκάσθη τότε νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς

Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ μετὰ δεκαεπταετῆ βασιλείαν τὴν χειροτονίαν ἀρχιερέων καὶ ἐπισκόπων. Ἐν ἄλλαις χώραις τὸ σκάνδαλον τοῦτο ἤθελε γεννήσει ἴσως καὶ σήμερον συμφορὰς ὁμοίας τῶν ἐπὶ τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου τῆς Γερμανίας· ἐν Ἑλλάδι ὅμως ἓνα μόνον ἀγροῖκον καὶ πάντῃ ἄξεστον Παπουλάχην ἐγέννησεν.

Ἄλλὰ μόλις καθησύχασαν ἐν Ἑλλάδι τὰ Παπουλάχια, ἤρξαντο νὰ γεννῶνται δυστυχῶς ἀλλαγῶν τὰ γνωστά περὶ τῶν ἀγίων τόπων σκάνδαλα, ἅτινα δυστυχῶς ἀπέληξαν εἰς τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. Τότε δὲ τὰ μὲν ἔθνικὰ συμφέροντα ἀπήτουν αὐστηρὰν οὐδετερότητα· ἀλλ' οἱ σύμβουλοι τοῦ Ὄθωνος εὐθετον ἐνόμισαν τὴν περίστασιν ἐκείνην νὰ ὠθήσωσιν αὐτὸν εἰς πραγματοποιήσασιν τῆς μεγάλης ἰδέας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔπεμψε πανταχοῦ τῆς γῆς, ἔνθα ὑπῆρχον ἑλληνικαὶ κοινότητες εὐημεροῦσαι, ἀποστόλους νὰ συλλέξωσι συνδρομὰς· καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἐφείσθησαν τοῦ ἀργυρίου των· βραδύτερον δ' ἐξώπλισε δι' αὐτοῦ καὶ ὀμάδας πάντῃ ἀδιοργανίστους καὶ ἔπεμψεν εἰς Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον· διεμαρτυρήθη τότε μέγα μέρος τοῦ τύπου τῆς πρωτευούσης, ἀλλ' ὁ Ὄθων ἐφρόντισε τινὰς μὲν δημοσιογράφους πατριώτας νὰ φυλακίσῃ· τινὰς δ' ἄλλους νὰ φιμώσῃ ἄλλως· καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις δύο τεθέντων ἐπὶ παιδιᾶς ἑσπερινῆς ἐρωτημάτων «ἐμπρὸς μετὰ φρονήσεως, καὶ ἐμπρὸς μετ' ἀφροσύνης» προὔτιμήθη τὸ δεύτερον· τ' ἀντίποινα ταύτης ἐπλήρωσε δυστυχῶς ὑπέρογκα τὸ τε ἔθνος καὶ ὁ τύπος. Τὸν μὲν ἀποτρέποντα τὰ κινήματα ταῦτα συντάκτην τῆς Μερίμνης Θερμογιάννην, καταδικασθέντα ὁ Ὄθων ἄφησε νὰ σαπήσῃ δύο ἔτη εἰς τὰς φυλακάς· τὸν δ' ἐπευφημοῦντα Φιλήμονα ἢ κατοχὴν ἀνῆρπασε διὰ νυκτός, μετέφερεν εἰς Γαλλίαν σιδηροδέσμιον, ἐφυλάκισε καὶ

ήνάγκασε νά ύποστῆ πολλές καί μεγάλας ζημίας.

Τοσοῦτον δὲ φιλύποπος ἦτο ὁ Ὅθων τότε, ὥστε εἰς οὐδένα τῶν προθύμως ἐξεληθόντων παρέσχε τελείαν ἐμπιστοσύνην· ἀλλὰ παρ' ἐκάστῳ ἀρχηγῷ εἶχε καί μυστικούς κατασκόπους, ἵνα μανθάνῃ δι' αὐτῶν τὰ πάντα ἐν λεπτομερεία καί ρυθμίζῃ οὕτω τὸ κίνημα κατὰ τὰς ἀλλοτρίας ἐμπνεύσεις. Λέγεται μάλιστα, ὅτι αἱ μόναι Δυνάμεις, μεθ' ὧν εἶχε συνεννοηθῆ τότε ὁ Ὅθων πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν κινήματων τούτων, ἦτο ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ῥωσσία. Καὶ αὕτη μὲν ἐπεμφεν, ὡς ὑπὸ πολλῶν πιστεύεται, ἱκανὰς συνδρομὰς χρημάτων καὶ ἄλλου ὕλικου· ἡ δὲ Αὐστρία ἔδωκε τοιαύτας συμβουλάς, ὥστε οὔτε ἡ Ῥωσσία νὰ ὠφεληθῆ τὸ παράπαν ἐκ τῶν κινήματων τῆς Ἑλλάδος καὶ αὕτη νὰ πάθῃ τότε τὰ πάνδεινα. Οἱ δ' ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνες ἐκτοτε ἠναγκάσθησαν ἐξ ὅσων ἔπαθον νὰ θεωρῶσι τοὺς ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἀδελφούς αὐτῶν ὡς ἐπικινδυνωδεστέρους καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν· διότι πάντῃ ἀδιοργάνιστοι καὶ ἀπρομήθευτοι ἐξεληθόντες, καὶ εἰς ἐν μόνον ἀποβλέποντες, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, τινὲς μὲν ἠναγκάσθησαν νὰ προμηθευθῶσι τροφῶν διὰ τῆς βίας καὶ λεηλασίας· τινὲς δὲ καὶ νὰ δυσφιμισθῶσι καὶ ἀδοξήσωσιν. Ὁ μὲν ἦρωσ τῆς Κλείσοβας καὶ τόσων ἄλλων μαχῶν Τσαβέλας ἐθεωρήθη τότε ὡς δειλός, διότι δὲν ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τὴν Ἄρταν. Ὁ δὲ Χατζηπέτρος ἐθεωρήθη ὡς ἀνανδρός, διότι ὑπεχώρησεν ἐν Θεσσαλίᾳ. Μόνον οἱ πράκτορες τῆς Αὐστρίας, καὶ οἱ πλοίαρχοι τοῦ Loyd ἀνεδείχθησαν ἐλεήμονες καὶ φιλελεύθεροι, ἐφοδιάζοντες δωρεὰν εἰσητήριά τε καὶ διαβατήρια εἰς ἅπαντας τοὺς ἀλήτας τῆς Ἀνατολῆς, ἵνα σπεύσωσιν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου καὶ ἀπαλλάξωσιν αὐτὰς πάντων τῶν ἐν αὐταῖς οἰκούντων λογικῶν τε καὶ ἀλόγων.

Κ' ἐνταῦθα ὀφείλωμεν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι, καθ' ἃς ἐλάβομεν θετικωτάτας πληροφορίας ἐπισήμως μὲν καὶ διπλωματικῶς οὐχὶ μόνον δὲν προέτρεπε τὸν Ὅθωνα εἰς τὰ κινήματα ταῦτα ἢ Αὐστρία, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ἀπέτρεπεν. Οἱ γινώσκοντες ὁμῶς τὴν πολιτικὴν τῆς Αὐστρίας δὲν θὰ δυσκολευθῶσι νὰ ἐννοήσωσι διὰ τί ἢ μὲν κυβέρνησις ἐπισήμως ἀπέτρεπεν ἢ δὲ ἑταιρία τοῦ Λούδ, ἢ καθ' ὀλοκλήριαν ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῆς Κυβερνήσεως, κρύφα συνεδαύλιζε καὶ προέτρεπε καὶ ἐνίσχυεν ἅπαντα τὰ περιτρίμματα τῆς μικρᾶς Ἀσίας.

Τὰ κινήματα ταῦτα προὐκάλεσαν, ὡς γνωστὸν, τὴν στρατιωτικὴν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν δυτικῶν Δυνάμεων κατοχὴν καὶ τὴν ἀνάκλησιν ἁπάντων τῶν ἐξεληθόντων. Τοῦτο ἐγέννησε μὲν ἐπίφοβον ἐν Ἑλλάδι ληστεϊάν, ἀλλ' ὁ Ὅθων δὲν ἀπώλεσε πολὺ τῆς δημοτικότητός του. Ὁ μὲν ἐπιβλήθεις ἐπὶ τῆς καταχῆς πρωθυπουργὸς Μαυροκορδάτος, μόλις τὴν σύστασιν τῆς ἀτμοπλοικῆς ἑταιρίας ἐπέτυχε νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ ἔπειτα ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ τελείως τῆς πολιτικῆς σκηνῆς διὰ τε τὸ γῆρας καὶ διὰ τὸ ἀδιόρθωτον τῶν πραγμάτων ἴσως καὶ μᾶλλον διὰ τὴν ἀπότομον συμπεριφορὰν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν καὶ εὐνοουμένου τοῦ Ναπολέοντος Καλλέργη, θέλοντος διὰ παντός τρόπου νὰ ταπεινώσῃ τὸν Ὅθωνα καὶ γράψαντος μάλιστα περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς Βασιλίσσης τότε εἰς τὸν πρωθυπουργὸν ἐπιστολὴν τινα ἀπρεπεστάτην, ἣν ἔσπευσαν καὶ νὰ δημοσιεύσωσιν αἱ Γαλλικαὶ ἐφημερίδες.

Ἄλλ' ὅσω περισσότερον προσεβάλλετο ὁ Ὅθων ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς κατοχῆς, τοσοῦτω πλειοτέραν δημοτικότητα ἐκέρδιζε παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις, θεωρῶν αὐτὸν θῦμα τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων του ὑπὲρ τῆς μεγάλης ιδέας, οὐ μόνον τὴν ληστεϊάν ἐπάταξε κατακέφαλα, ἀλλὰ καὶ τελείαν σχεδὸν σιγὴν ἐπέβαλεν εἰς

πάσαν ἀντιπολίτευσιν. Ἄν ὁ Ὅθων ἐγιγνωσκεν ἢ ἀφίνετο ἀνεπηρέαστος νὰ ἐπωφελήθῃ τῶν εὐνοϊκῶν ἐκείνων περιστάσεων καὶ ἀπεσκοράχιζε τοὺς περὶ αὐτὸν κόλακας, ἐδύνατο νὰ κατασταθῇ ὁ λαοφιλέστερος βασιλεὺς τοῦ κόσμου.

Μόνη ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἐπωφελήθη κατὰ τι αὐτῶν. Καλῶς διατεθεῖσα ἐκ τῆς ἀγαθῆς διαγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀνέλαβε τὸ μὲν πρῶτον τὴν προστασίαν τοῦ Ὀρφανοτροφείου τῶν θηλέων, ὀνομασθέντος τότε πᾶν δικαίως Ἀμαλείου, ἀνέπτυξε δὲ τοσαύτην δραστηριότητα, ὥστε ἐντὸς βραχέως διαστήματος χρόνου οὐ μόνον μέγαρον, πέραν μάλιστα τοῦ δέοντος, πολυτελὲς ἀνήγειρεν, ἀλλὰ καὶ προίχισιν οὐκ εὐκαταφρόνητον συνέλεξε διὰ συνδρομῶν συνάμα δὲ ἐπεμελήθη καὶ τῶν λίαν παρημελημένων ὄντων πρότερον ἀνακτορικῶν κήπων καὶ κατέστησε τῶ ὄντι ὠραιοτάτους· ἠγόρασε καὶ περιεποιήθη τῶ ὄντι βασιλικῶς τὴν ἐν Λιοσίοις ἑπαυλιν, ἀνήκουσαν ἤδη τῷ Σίγα.

Ἄλλως δὲ ὁσάκις ἐπὶ ταῖς συχναῖς ἀπουσίαις τοῦ Ὅθωνος ἐβασίλευεν ἡ Ἀμαλία τὰ τοῦ Κράτους ἔβαινον κατὰ τι εὐρυθμότερον· ἔλειπε τοῦλάχιστον ὁ αἰώνιος ἐκεῖνος δισταγμὸς καὶ ἡ μικρολογία, ἅτινα κατεμάρανον τὰ πάντα. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ Ἀμαλία ἐσχημάτισε καὶ ἴδιον ἑαυτῆς κόμμα· λέγεται, ὅτι συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ φέρῃ ἓνα τῶν ἀδελφῶν της ὡς διάδοχον. Ὁ δὲ Ὅθων, ἔμεινε δυστυχῶς ἐφ' ὅλης τῆς βασιλείας του μὲ τὸ κέρδος μόνον τῶι πολλῶν ἀφωσιωμένων.

Ἐνσκηψάσης τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις τῆς χολέρας ἐπὶ τῆς κατοχῆς, ὁ Ὅθων καλῶς ποιῶν, δὲν ἤκουσε τοὺς ἀφωσιωμένους, οἵτινες συνεβούλευσαν αὐτῶ τὴν ἀπομάκρυνσιν καὶ ἀπομόνωσιν εἰς ἐξοχὴν· ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις, ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἐξήρχετο εἰς περίπατον

ἔφιππος κατὰ τὸ σύνθηρες· καλῶς ποιῶν ἐπίσης, περιώρισεν ἓνα τῶν ἀρχιατρῶν του, τὸν ἀληθῶς φιλέλληνα καὶ φιλάνθρωπον Ροέξερ, ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἵνα χρησιμεύῃ ἐν αὐτοῖς ἀμόλυντος· ἀλλ' ὁ ἕτερος τῶν ἀρχιατρῶν του, καίτοι πρόεδρος ὢν τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, μόλις μαθὼν τὴν ἐπίτασιν τῆς χολέρας, ἀπεμονώθη δυστυχῶς ἐν τῷ οἴκῳ του, οὐδένα βλέπων καὶ μετ' οὐδενὸς συγχοινωνῶν, καὶ οὐδόλως ἐμερίμνησε περὶ ἀντικαταστάσεώς του· ἐλλειψάσης οὕτω πάσης ἰατρικῆς διευθύνσεως, ἡ χολέρα προὔξενησεν ἐν Ἀθήναις ξενήκουστον θραῦσιν. Εἰς δὲ τὸν ἐπιστημονικῶς ἐρευνήσαντα βραδύτερον ἐν ἐπιστημονικῷ συγγράμματι τὰ αἷτια τῆς θραύσεως ταύτης ἰατρὸν καὶ συγγραφέα ὁ πρόεδρος τοῦ ἰατροσυνεδρίου διήγειρε διὰ τῆς Κυβερνήσεως τοσοῦτους καταδιωγμούς, ὥστε ἐπὶ τέλους ἠνάγκασε νὰ γίνῃ καὶ ἐπαναστάτης.

Ἠλείστων ὅσων οἰκογενειῶν πενθηφορουσῶν εἰσέτι ἐκ τῶν δεινῶν τῆς τε κατοχῆς, τῆς ληστείας καὶ τῆς χολέρας, οἱ ἀφωσιωμένοι τοῦ Ὅθωνος συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ ἐορτάσῃ ὅσον ἔνεστι πολυτελῶς καὶ ἐπιδεικτικῶς τὴν εἰκοσιπενταετηρίδα τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλεύσεώς του. Τριακόσiai περίπου στήλαι ἀπὸ χαρτί Κορινθιακῆς ἀπομιμήσεως ἀνηγέρθησαν τότε ἀμέσως ὑπὸ τὸν Παρθενῶνα καὶ ἄπειροι ἀψίδες καὶ στοαὶ ἀπὸ πανὶ παρὰ τῷ ναῷ τοῦ Ὀλυμπίου Διός· ἓνα δὲ τῶν ἀφωσιωμένων ἀρχαιολόγων ἰδίως ὡσὶν ἠκούσαμεν κηρύττοντα ἐν τῷ θεάματι τούτῳ, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς ἀγὼν, ὡς ἔργον μόνης ἀπελπισίας, κατέστρεψε τὰ πάντα καὶ ὅτι ἅπαντα τὰ ὑπάρχοντα εἶναι προϊόντα τῆς μερίμνης τοῦ Ὅθωνος. Δικαία ἄρα ἡ ἐθνικὴ αὕτη δαπάνη.

Τοιαύτη σπατάλη τοῦ δημοσίου πλούτου εἰς στήλας ἀπὸ χαρτί καὶ ἀψίδας ἀπὸ πανὶ καὶ τοιαύτη γλῶσ-

σα ἀφωσιωμένου ἐγέννησαν ἀμέσως μὲν τότε τὸ «μοι-
ριολόγι τοῦ Σουλιώτου» ποιημάτιόν τι ἐν εἶδει ραψω-
δίας ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Α καὶ Β εἰς στίχους ὁμοιοκατα-
λήκτους, ἀχομψους μὲν, ἀλλὰ δηχτικωτάτους, σαρ-
κάζοντας τὴν κακοδιοίκησιν καὶ τὰ τότε διαδραματι-
ζόμενα καὶ ἐξυμνοῦντας τὰς ἀρετὰς τῶν ἐπὶ τοῦ
ἀγῶνος. Τὸ ὅλως ἀχομψον τοῦτο προῖον ἐξαφθείσης
ἐξ ἀγανακτήσεως φαντασίας καὶ ἡ συνήθως ἐν τοῖς
ἀνακτορικοῖς χοροῖς πολυτέλεια ἐγέννησαν εἰς τοὺς
πολλοὺς σπουδάζοντας ἐν Ἀθήναις νέους τὴν ιδέαν
νὰ φέρωσιν ἐκ συνθήκης τοῦ λοιποῦ, ἀντὶ πέλων ξε-
νικῶν, ψάθινα ἐν Σίφνῳ κατασκευαζόμενα λιτὰ σκιά-
δια, μόνον κόσμον ἔχοντα ταινίαν βαμβακεράν, τὰ
ἐθνικὰ χρώματα παριστῶσαν. Τὸ ἀπλούστατον τοῦτο
περιστατικὸν ἐγέννησε σοβαρὰς ὑπονοίας εἰς τὸν
Ἰθῶνα· οἱ δὲ ἀφωσιωμένοι ἀντὶ νὰ ἐξηγήσωσιν αὐτὸ,
ὡς ὠφειλον, καὶ νὰ συμβουλευσωσι τὸν ἀτυχῆ ἡγε-
μόνα νὰ ἐπωφεληθῆ τοῦ διδακτικοῦ τούτου μαθήμα-
τος, καὶ ὑπὸ τῶν παιδῶν διδομένου, συνεβούλευσαν
φαίνεται, αὐτὸν νὰ πνίξῃ διὰ παντὸς τρόπου ἐν τοῖς
σπαργάνοις τὴν συνωμοσίαν τῶν παιδῶν. Καὶ ὁ μὲν
ἀστυνόμος κατέφθειρεν ἐν δημοσίῳ περιπάτῳ Κυρια-
κῆς τοιαῦτά τινα σκιάδια, ἐρράπισε δυστυχῶς καὶ
τινας τῶν φοροῦντων τοιαῦτα ἀλλομίσητα ἐμβλήματα.
Ἐπωφεληθεὶς δὲ τῆς περιστάσεως ταύτης εἰς τῶν
σφόδρα ἀντιπολιτευομένων ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν
ἡρεθισμένων νέων, ἐκραύγαζε τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο «en
avant la jeunesse» καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐγένετο ὑπουργὸς
καὶ μάλιστα ἀφωσιωμένος.

Τὸ σκάνδαλον τῶν σκιάδιων, ἐρεθισθὲν ὑπὸ τῆς
ἀφροσύνης τῶν ἀφωσιωμένων, ἔλαβε μεγάλας διαστά-
σεις· ἔκτοτε ἤρξατο ἅπας ὁ μὴ ἀφωσιωμένος τύπος
οὐχὶ μόνον ἀναφανδὸν ν' ἀποδίδῃ ἅπαντα τὰ κακὰ

εἰς τὸν ἀτυχή βασιλέα, ἀλλὰ καὶ νὰ μεγαλοποιῇ αὐτά. Εἰς μὲν δημοσιογράφος ἐξωμοίαζεν αὐτὸν ἀπροκαλύπτως πρὸς τοὺς χειρίστους τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς παρακμῆς της, καθ' ἣν εἰς τούτων, σύμβουλον εἶχε καὶ αἰσχιστόν τινα αὐλοκόλακα Πατέρκουλον· εἰς δ' ἕτερος, παραβάλων ἐξ ἑνὸς μὲν τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἰταλίαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐξ ἄλλου δὲ τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν καὶ τὸν Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ πρὸς τὸν Ὀθωνα, ἐξήγαγεν ὡς συμπέρασμα ὅτι ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς, καίτοι Ὀθωμανὸς καὶ ἁμαθής, ἐπολιτεύθη κάλλιον τοῦ Ὀθωνος, διότι κατέστησε τὴν Αἴγυπτον πηγὴν πλοῦτου καὶ γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ὁ δὲ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ κατέστησε τὸ μικρὸν Κράτος μέγα, καλλιεργήσας ὅμως πρότερον τὴν μικρὰν καὶ οὐχὶ τὴν μεγάλην ιδέαν αὐτῆς· τὴν δὲ δυστυχῆ Ἑλλάδα ἐμάστισαν ἄπειρα δεινὰ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος.

Μὴ πραγματοποιηθέντων τότε καθ' ὀλοκληρίαν καὶ τῶν πόθων τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ, ὁ Ὀθων συνεννόηθη μετ' αὐτοῦ πρὸς κοινὴν σύμπραξιν εἰς πραγματοποίησιν τῆς μεγάλης ιδέας τῆς τε Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Λέγεται μάλιστα, ὅτι τῷ ὑπεσχέθησαν ἐξ Ἰταλίας πεντήκοντα χιλιάδας στρατοῦ, τρία μεγάλα πολεμικὰ πλοῖα, καὶ πεντήκοντα χιλιάδας ὀπλῶν· καὶ ἐπέμφθησαν εἰς ἀξιωματικὸς νὰ παραλάβῃ ταῦτα, εἰς δ' ἕτερος νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Σερβίας· ἀλλ' οἱ Ἰταλοὶ δὲν ἐβράδυναν ἐξ ἑνὸς μὲν νὰ συμβιβασθῶσι μετὰ τοῦ Ναπολέοντος· ἐξ ἄλλου δὲ ν' ἀνακαλύψωσιν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀναγκαία σύμπνοια μεταξὺ ἔθνους καὶ ἡγεμόνος καὶ οὕτως ἠρνήθησαν αὐτῷ τὰ πάντα.

Σχηματισθείσης τότε ἰσχυρᾶς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἐν τῇ Γερουσίᾳ τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ὀθων παρεγέμισεν αὐτὴν δι' ἀφωσιωμένων, ἐξ ὧν πρῶτιστοι ἦσαν οἱ καταστρέψαν-

τες αὐτὸν διὰ τῶν συμβουλῶν των. Ἰσχυρὰν ἐπαπει-
 λούσης ἀντιπολίτευσιν τῆς Βουλῆς, ὁ Ὅθων ἤλπισε νὰ
 ἐπιβάλλῃ αὐτῇ, ὡς ἀφωσιωμένον δῆθεν πρόεδρον, ἄνδρα,
 ὃν ἀποτυχόντα, ἠναγκάσθη βραδύτερον νὰ καταδιώξῃ
 ὡς ἐπαναοτάτην. Ὅσῳ δὲ πλειότερον ἐσκληρύνετο ὁ
 βασιλεὺς κατὰ τοῦ τύπου, τόσῳ προκλητικώτερος καθί-
 στατο οὗτος. Τὴν καταδίκην καὶ φυλάκισιν τοῦ ποιητοῦ
 Ἀλεξάνδρου Σούτσου καὶ ἄλλων διεδέχθησαν ἄλλοι
 σκληροτραχηλότεροι. Εἷς τούτων ἔγραψεν ἀλλεπάλλ-
 ληλα δριμύτατα ἄρθρα κατὰ τῆς πολιτικῆς πορείας τοῦ
 Ὅθωνος· ἐπέτυχε μὲν οὗτος νὰ καταδικάσωσιν οἱ ἔνορ-
 κοι αὐθημερὸν μάλιστα τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς τὸν
 γράψαντα ταῦτα εἰς ἑνὸς ἔτους φυλάκισιν ἀλλὰ τοῦτο
 οὐδόλως ἐπτόησεν ἕτερον νὰ προκαλέσῃ διὰ μικρᾶς τι-
 νος ἐφημερίδος «Ὁρας» ἀναφανδὸν τοὺς δυναμένους νὰ
 σώσωσι τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ Ὅθωνος
 διὰ παντὸς οἰουδήποτε τρόπου. Ἡ εἰς πέντε καὶ ἡμισυ
 ἔτη καταδίκη τούτου δὲν ἐπτόησεν οὔτε τὸν Δόσιον ν'
 ἀποπειραθῆ ἀποτροπαίου δολοφονίας κατὰ τῆς βασιλευ-
 ούσης Ἀμαλίας, οὔτε δύο ἄλλους ἀξιοματικούς τοῦ
 ἵππικου νὰ βυσσοδομεύσωσι τὰ αὐτὰ κατὰ τοῦ μέλλον-
 τος ἐπανελθεῖν ἐκ Γερμανίας βασιλέως, οὔτε ἄλλους νὰ
 γράψωσιν ἐκ τῶν φυλακῶν μύδρους τῶντι κατ' αὐτοῦ.

Ὁκλάσε μὲν τότε πρὸς στιγμήν ὁ ἡγεμὼν καὶ ἀνέ-
 θηκε τῷ Κανάρῃ τὸν σχηματισμὸν λαοφιλοῦς ὑπουργείου·
 ἀλλ' οὔτε οἱ συμβουλευτάντες τοῦτο ᾔσων εἰλικρινεῖς, οὔτε
 ὁ Κανάρης ὑπῆρξεν εὐτυχῆς οὔτε ὑπουργεῖον λαοφίλῆς
 νὰ σχηματίσῃ, οὔτε τὸν κίνδυνον τὸ παράπαν ν' ἀποσο-
 θήσῃ· τούναντίον μάλιστα, ἡ ἔλλειψις εἰλικρινείας αὐτοῦ
 τοῦ μεσάζοντος τότε πρέσβεως συγγενοῦς τινοῦ Δυνα-
 μεως πρὸς τε τὸν ἡγεμόνα καὶ πρὸς τὸν Κανάρην περιέ-
 πλεξε δεινότερον τὰ πράγματα.

Μὴν δὲν εἶχε παρέλθει ἀπὸ τῆς κωμωδίας ταύτης καὶ

ἐξεργάγη ἐν Ναυπλίῳ ἐπανάστασις. Ἄντι δὲ νὰ συνέλθωσι τότε οἱ ἀφωσιωμένοι καὶ συμβουλευώσῃσι τὸν ἡγεμόνα νὰ ριφθῆ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἔθνους, τοῦναντίον σενεβούλευσαν αὐτὸν νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν διὰ τῆς ἐκφοβήσεως· «αἷμα! αἷμα», ἐμάθομεν ὅτι ἐφώναζεν εἰς τῶν σφόδρα ἀφωσιωμένων: «πρέπει νὰ ποτίσῃ τὴν γῆν, ἣτις τρέφει τοιοῦτους ὄφεις». Τῶν πάντων λοιπὸν ἡσυχάζοντων τότε εἰσέτι ἐν Ἀθήναις, συνελήφθησαν ἄπειροι καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακὰς ἐπὶ ἀπλῆ ὑπονοίᾳ συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἐπαναστατησάντων. Ἄλλ' ἢ φυλάκισις καὶ παράνομος ἐξορία τούτων εἰς Κύθνον, οὔτε τὸν Λεωτσάκον ἐκώλυσε νὰ ἐπαναστατήσῃ τὴν ἐμπορικωτέραν τοῦ κράτους πόλιν, τὴν Σύρον, οὔτε ἄλλους νὰ προκαλέσῃσι τοὺς χωρικοὺς τῆς Ἀττικῆς εἰς ἐπανάστασιν τῆς πρωτευούσης.

Ἐπέτυχε μὲν ὁ Ὄθων νὰ καταπνίξῃ ἅπαντα ταῦτα, ἀλλὰ δυσηχεῖς ἐχίθη αἷμα ἐν τε τῇ Κύθνῳ, ἐνθα ἀπῆλθεν ὁ Λεωτσάκος ἐκ Σύρου, καὶ ἐν Ναυπλίῳ. Καὶ ἐν Κύθνῳ μὲν ἐσφάγησαν τρεῖς ἀγγελόμορφοι ἡρώες ὁ Λεωτσάκος, ὁ Μωραϊτίνης καὶ ὁ Σκαρβέλης· ἐν Ναυπλίῳ δ' ἐφονεύθησαν πλὴν ἄλλων τινῶν καὶ ὁ ἀξιωματικὸς Δουβουινιώτης καὶ ὁ Παγώνης, ἡρώων πατέρων ἄξια τέκνα. Αἱ μὲν εἰκόνες ἀπάντων τούτων ἐκυκλοφόρουν ἕκτοτε καὶ ἄχρι τῆς σήμερον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὡς εἰκόνες μαρτύρων. Τὸ δ' αἷμα ἐξῆψεν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τὰ πάθη καὶ τὴν ἀγανάκτησιν, ὥστε ἡ μὲν μήτηρ τοῦ Δουβουινιώτου, ἐλέχθη, ὅτι ἰδοῦσα διαβαίνοντας τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισταν ἐξύβρισε μεγάλη τῇ φωνῇ ἀπὸ τῶν παραθύρων τῆς· ἐτέρα δὲ γυνή, ἀκούσασα ψαλλόμενον τὸν βασιλικὸν ὕμνον ἐν τινὶ ναῶ τῆς πρωτευούσης, ἄμα ὡς ὁ ψάλτης ἐμνημόνευσε τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως, ἐκραύγασε μεγάλη τῇ φωνῇ ἀνάθεμα!»

Ἀπὸ πολλῶν δὲ ἐλληνικῶν κοινοτήτων ἐν τῇ ἀλλο-

δαπή επέμποντο δριμύταται κατὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ὁθωνος ἀναφοραὶ καὶ διαμαρτυρήσεις εἰς ἐπίσημα ἐν Ἀθήναις πρόσωπα, καὶ παρεκαλοῦντο ταῦτα ν' ἀναγνώσωσιν ἐπίσημως ἐν τε τῇ Γερουσίᾳ καὶ ἐν τῇ Βουλῇ. Μίαν μὲν τῶν ἀναφορῶν τούτων ἀνέγνω μετὰ πολλῆς περιπαθείας ὁ γερουσιαστῆς Δημήτριος Βούλγαρης καὶ ἀπηύθυνεν ἐντόνους ἐπερωτήσεις εἰς τὴν κυβέρνησιν· ἡ δ' ἐν Σμύρνη ἐλληνικὴ κοινότης, εἰς ἣν προσέφυγον ἅπαντες οἱ ἐκπατρισθέντες καὶ καταδιωκόμενοι, ἐθεώρει αὐτοὺς ὡς μάρτυρας καὶ περιποιήθη λίαν φιλανθρώπως καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ· ψαλλομένου μὲν ἐν τῷ ναῶ τῆς ἁγίας Φωτεινῆς τῇ 25 Μαρτίου τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου, μόλις ὁ πρόξενος ἐπέφερε τὴν λέξιν «Ζήτω!» ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ βασιλέως, καὶ ἅπας ὁ λαὸς ἐξεφώνησε «κάτω! κάτω! κάτω!» Ἀποπειραθέντος τοῦ προξένου νὰ ἐπιβληθῇ δι' ἐντονωτέρας φωνῆς, ἐπῆλθον τσαῦται ἀταξίαι καὶ γρονθοκοπήματα, ὥστε ἡ τοπικὴ ἀρχὴ ἐδέησε νὰ πέμψῃ εἰς τὸν ἐλληνικὸν ναὸν τάγμα ὄλον Τούρκων, ἵνα σώσωσι τὸν πρόξενον ἀπὸ τῶν ὑπηκόων του καὶ ἐξασφαλίσωσιν αὐτὸν εἰς τὸ προξενεῖον.

Μετ' οὐ πολὺ τότε παρεδόθησαν καὶ τὰ φρούρια Ναυπλίας εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ σιωπήσωμεν οἰκτρόν τι ἐπαισόδιον τοῦ δράματος ἐκείνου. Χεῖριστα βεβαίως ἔπραξαν οἱ ἐπαναστάται Ναυπλίας, ν' ἀπελευθερώσωσιν ἄνευ ὄρου καὶ ἄνευ ἐγγυήσεως τινος τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς καταδίκους· διότι πᾶσα ἐπανάστασις, ἵνα κερδίσῃ τὴν συμπάθειαν τῆς κοινωνίας, ἔχει ἀνάγκην μεγίστης ἠθικότητος· ἄνευ ταύτης ὁ ἐπαναστάτης, τιθέμενος ἐκτὸς τοῦ νόμου, καταστρέφεται ἀμέσως ὡς ἀνήθικος ἢ ὡς ληστής. Κακῶς λοιπὸν ἔπραξαν οἱ ἐπαναστάται τῆς Ναυπλίας ν' ἀπολύσωσιν εἰς τὴν κοινωνίαν ἄνευ ὄρου καὶ ἐγγυήσεως τοὺς καταδίκους· ἀλλ'

οίας μομφής αξία είναι κυβέρνησις καθεστηκυῖα καὶ ἰσχυρὰ, ὅταν συνθηκολογῇ μετὰ κακούργων καὶ προτρέπη αὐτοὺς εἰς τὴν διάπραξιν νέων κακουργημάτων ; Διὰ τοῦ ἀπὸ Μαρτίου 1862 βασιλικοῦ διατάγματος ἡ κυβέρνησις ἔλεγεν «εἰς τοὺς ἐντὸς τῆς πόλεως Ναυπλίας πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς καταδίκους χαρίζομεν τὸ ὑπόλοιπον τῆς ποινῆς, εἰς ἣν προηγουμένως κατεδικάσθησαν, ἐὰν δι' ἔργων συντελέσωσιν εἰς τὴν πρὸς τὴν νόμιμον ἀρχὴν παράδοσιν τῆς φηθείσης πόλεως καὶ τῶν φρουρῶν αὐτῆς». Τίνα ἦσαν ἄρά γε τὰ ὑποδεικνύμενα ; βεβαίως τὰ προχειρότερα πάντων ἦσαν τὸ νὰ δολοφονήσωσιν οἱ κατάδικοι αὐτοὺς ἐκείνους, οἵτινες ἀπέδωκαν αὐτοῖς πλήρη παράνομον ἐλευθερίαν.

Κοπάσαντος πανταχοῦ τοῦ κράτους τοῦ βιαίου σάλου εἶχεν εἰσέτι ἴσως καιρὸν νὰ σώσῃ τὴν δυναστείαν τοῦ Ὁθων, ἂν μόνον ἀπεσκοράκιζε τοὺς καταστρέψαντας αὐτὸν ἀυλικούς, κ' ἐρρίπτετο εἰλικρινῶς εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἔθνους, ἀπαρνούμενος διὰ παντὸς τὸ σύστημα τῆς διαφθορᾶς τοῦ συντάγματος κ' ἐκλέγων ἑπτὰ τιμίους ὑπουργοὺς πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ. Χάριν τῆς ἀληθείας ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τινὲς μὲν τῶν ὑπουργῶν τοῦ Ὁθωνος δὲν ἦσαν ἀδιάλλακτοι· ἄλλοι δὲ ἦσαν τοσοῦτον πειθήνιοι, ὥστε οὐδέποτε ἐτόλμων ν' ἀντείπωσιν· ἀλλὰ τὸ πᾶν δυστυχῶς ἐξήρητο πάντοτε ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων διδασκάλων τοῦ Ὁθωνος καὶ οὗτος μὲν δὲν ἦτο βεβαίως μέγας Φριδερίκος, ἀπειλήσας ποτὲ ταραχώδη ἐπαρχίαν, ὅτι πρὸς ποινὴν θὰ πέμψῃ διδασκάλους νὰ τὴν διοικήσωσιν, οὗτοι δὲ δὲν ἦσαν καὶ τόσον ἀφιλοκερδεῖς, ὥστε νὰ παραιτηθῶσιν οἴκοθεν.

Δυστυχῶς καὶ μετὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ σάλου εἰσηκούσθησαν συμβουλαὶ μὴ εἰλικρινεῖς. Ἐκ τῆς παραχωρηθείσης ἀμνηστίας ἐξηρέθησαν εἰκοσιτέσσαρες, οἱ

ἐκπατρισθέντες καὶ πρὶν συλληφθῶσι· μεγαλειτέρα μωρία ταύτης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ· διότι ἀντὶ νὰ ὑποδειχθῇ αὐτοῖς ἡ ὁδὸς τῆς συνδιαλλαγῆς, ὑπεδείχθη ἡ τῆς ἐκδικήσεως. Ἄπαντες μὲν οὗτοι διεσπάρησαν εἰς τε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν· θεωρούμενοι δὲ πανταχοῦ ὡς μάρτυρες, διὰ μόνης τῆς παρουσίας των διήγειρον μῖσος καὶ ἀγανάκτησιν κατὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ὄθωνος· ἓνα δ' ἐξ αὐτῶν, ἀποπειραθέντα νὰ δικαιολογήσῃ δι' ὑπομνήματος τὴν ἐπανάστασιν, ἀπήτησεν ἡ ἑλλ. κυβέρνησις παρὰ τῆς τοῦ Σουλτάνου ἢ νὰ τὸν περιορίσῃ εἰς Ἰκόνιον ἢ νὰ τὸν ἀπελάσῃ τοῦ κράτους τῆς· ἐπέτυχε μὲν τοῦ δευτέρου, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ὑπόμνημα διεδέχθησαν δύο ἕτερα· ἡ γαλλικὴ μάλιστα μετάφρασις τοῦ τρίτου ἐτυπώθη ἐν Παρισίοις· διέταξε μὲν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ὑπομνημάτων τούτων εἰς τὸ κράτος· ἀλλ' ἅπαντες οἱ ἐξῶθεν ἐρχόμενοι ἐν Ἑλλάδι ἐτίθεντο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ συγγραφέως πρὸς διάδοσιν. Ἐδέχθη μὲν καὶ ὁ Ὄθων τὴν πολλακίς ὑποβληθεῖσαν παραίτησιν τοῦ ὑπουργείου του καὶ ἀντεκατέστησεν αὐτὸ δι' ἄλλου· ἀλλὰ καὶ τούτου τὴν διεύθυνσιν εἶχον πάντοτε ἀφωσιωμένοι αὐλιχοί. Οὗτοι δὲ, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς κοινῆς γνώμης ἀπὸ τῆς ἐλείνης καταστάσεως τῶν ἐσωτερικῶν, ἤρξαντο ν' ἀναμοχλεύωσι καὶ αὐθὶς τὴν μεγάλην ἰδέαν. Εἶχε πεμφθῆ πρότερον, ὡς εἶπομεν, ἀξιωματικὸς εἰς Σερβίαν νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Μιλόση, ἀλλ' ἐπανῆλθεν, ὡς λέγεται, ἀπρακτος· εἶχον κρουσθῆ ἐπίσης καὶ αἱ θύραι τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως· ἀλλὰ αὕτη ἐπὶ τέλους ἐνόησεν, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἔχῃ πλήρη ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Ὄθωνα, ὅστις ἐπὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου μόνον τὰς συμβουλὰς τῆς Ῥωσσίας ἤκουσε. Τὰ πάντα λοιπὸν ἐκ τε τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς Σερβίας ἐναυάγησαν· ἡ

πρώτη μάλιστα τῶν Δυνάμεων τούτων ἔκτοτε δὲν ἔβλεπε μὲ καλὸν ὄμμα τὰ τοιαῦτα διαβήματα τοῦ Ὅθωνος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ λίαν δικαίως ἐφοβεῖτο μὴ γίνωνται ταῦτα μυστικῇ συνεννόησει τῆς Αὐστρίας.

Ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ ταύτῃ ὁ Ὅθων ἐπεμφε διαφόρους ἀποστόλους εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ἵνα πείσωσιν ἐξ ἑνὸς μὲν τοὺς εὐπόρους Ἑλληνας, ὅτι τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα πρὸς πραγματοποίησιν τῆς μεγάλης ἰδέας, καὶ ὅτι, ἂν μὴ ἐγίγνοντο τὰ τελευταῖα ἐπαναστατικὰ κινήματα, ὁ βασιλεὺς ἤθελε πραγματοποιήσῃ αὐτήν· ἐξ ἄλλου δὲ, ἵνα πείσωσιν τὸν ἀπρακτοῦντα τότε ἐν Καπρέρα Γαριβάλδην, ὅτι ἀσυγκρίτως εὐρύτερον στάδιον δόξης παρέχει ἢ Ἀνατολῇ, καὶ ὅτι ἂν συμπράξῃ μετὰ τοῦ Ὅθωνος, δύναται ν' ἀπελευθερώσῃ ἅπαντας τοὺς λαοὺς αὐτῆς. Ἄλλ' οὔτε οἱ εὐποροὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἑλληνας, οὐδένα μάλιστα ἰδόντες ἀπολογισμὸν τῶν ἐπὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου χορηγηθέντων χρημάτων των, ἐπίεσθησαν νὰ δώσωσι πλείοτερα· οὔτε ὁ Γαριβάλδης ὑπεσχέθη νὰ συμπράξῃ, πρὶν ἰδῆ οὐ μόνον ἐντελῆ ὁμόνοιαν μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἐντελῆ συνεννόησιν μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν φυλῶν.

Τὸ στρατήγημα λοιπὸν τοῦτο τῶν ἀφωσιωμένων τοῦ Ὅθωνος ἀπέτυχε, καὶ ἐχρησίμεισε μόνον νὰ διεγείρῃ τὰς ὑπονοίας τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἀμέσως ἐπεμφεν ἐσπευσμένως τὸν Ἐλιότ πρὸς ἀποτροπὴν πάσης τοιαύτης ἀποπειρας. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ Ὅθων, χαριζόμενος εἰς τὴν μεγάλην ἰδέαν, ἔσπευσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν πρώτην ἐκ τῶν συμβουλῶν τοῦ Γαριβάλδου. Οὐδὲν δ' ἐλπίζων ἐκ τῆς πρωτευούσης, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ ἠτοιμάζετο νὰ κάμῃ λεπτομερῆ ἐν αὐταῖς περιήγησιν, ἵνα ἐξοικειωθῇ μετὰ τοῦ λαοῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ δὲν ἔμειναν ἀδιάφοροι καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀντιπολιτευόμενοι. Εἷς μάλιστα τούτων, μαθὼν τὴν προπαρασκευὴν τοῦ Ὀθωνος, διεμήνυσεν αὐτῷ διὰ τινος τῶν σφόδρα ἀφωσιωμένων, ὅτι ἡ περιουσία ἀνευ μὲν ἀλλαγῆς συστήματος, κατ' οὐδὲν θὰ ὠφελήσῃ, ἐνδέχεται μάλιστα νὰ βλάψῃ· διότι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἐξαπατᾶται πλέον διὰ ξηρῶν ὑποσχέσεων. Ἄν δ' ὁ βασιλεὺς ἀλλάξῃ σύστημα, δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ περιοδεύσῃ, ἀρκεῖ μόνον ν' ἀποσκορακίσῃ διὰ παντὸς τοὺς ἀφωσιωμένους καὶ δώσῃ τὴν διεύθυνσιν εἰς ἀνδρας, δυναμένους νὰ φέρωσι τὴν συνδιαλλαγὴν. Μὴ πεισθέντος τοῦ βασιλέως, ἡ συνεννόησις τῶν ἀντιπολιτευομένων ἐγένετο ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον.

Ἀποτυχόντων πάντων τῶν λοιπῶν προσώπων, ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὀριστικῆς ἐπαναστάσεως ὁ Γερουσιαστὴς Δημήτριος Βούλγαρης, ὁ εὐπορος καὶ μεγαλοκτηματίας Βενιζέλος Ῥοῦφος καὶ ὁ στρατηγὸς Θεόδωρος Γρίβας. Οὗτος ἔδωκε τὴν ὑπογραφήν του τῷ Ἐπαμεινώνδῃ Δεληγιώργῃ εἰς λευκὸν χάρτην καὶ παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ γράψῃ ὅ,τι ἂν θέλῃ, πάντοτε ὁμῶς ὡς ἀντιπολιτευόμενος. Προθυμότατοι εὐρέθησαν εἰς ἀποφασιστικὰ μέτρα καὶ ἅπαντες οἱ ἐντιμότεροι καὶ δραστηριώτεροι τῶν τότε πολιτευομένων: ὁ Ζαΐμης, ὁ Κουμουνοῦρος, ὁ Δ. Μαυρομιχάλης, ὁ Μαγκίνας, ὁ Διαμαντόπουλος, ὁ Κεχαγιᾶς, ὁ Ν. Μαυροκορδάτος, ὁ Αὐγερινός, ὁ Ν. Χατζόπουλος, ὁ Καλισπέρης, ὁ Τριγγέτας, ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης καὶ ἅπαντες οἱ νέοι, ὧν προεξῆρχον ὁ Γλαράκης, ὁ Ἅγις Κλεομένης, ὁ Γλήνης, ὁ Μητζάκης, ὁ Παράσχος, ὁ Δ. Παπαθανασίου, ὁ Ἰάλεμος, ὁ Καλός, ὁ Σεραφῆμ καὶ ὁ Γεννάδιος· πρόθυμοι ἐδείχθησαν ἐπίσης καὶ τινες τῶν πολιτῶν, οἳ οἱ Ὁ. Γιαννόπουλος, ὁ Ῥεβελάκης, ὁ Νάκης, ὁ Τσαγκλῆς, ὁ Ἰγγλέσης καὶ τινες ἄλλοι.

ἐκ τούτων τινὲς μὲν προσέφερον αὐθορμήτως καὶ χρηματικά τινα βοηθήματα· ὁ δὲ Νάκης εἶχεν ὑποβληθῆ καὶ εἰς προγενεστέρως οὐκ ὀλίγας θυσίας.

Ζήτημα πρῶτον ἐτέθη τὸ χρηματικόν, οὗ ἄνευ δὲν ἦτο δυνατόν (ἐφρόνουν οἱ γεροντότεροι) νὰ προπαρασκευασθῆ ἐπανάστασις. Ἔσπευσαν τότε ὁ μὲν Χατζόπουλος εἰς Σύρον ἀλλὰ μόνον δισχιλία φράγκα ἔφερον· ὁ δὲ Καλὸς, εἰς τὰς Ἡγεμονίας· ἀλλὰ καὶ οὗτος μόνον ὀκτῶ χιλιάδας δραχμῶν ἔπεισε τοὺς ἐκεῖ νὰ πέμψωσι βραδύτερον τῷ Βούλγαρι. Ἐπεμφαν μὲν καὶ ἄλλαι τινὲς κοινότητες καὶ πολῖται ποσά τινα, ἀλλὰ βραδύτερον, μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τὴν ἔλλειψιν χρημάτων ἐξοικονομοῦν οἱ ἐν Ἀθήναις ὅπως κάλλιον ἠδύναντο· ἀλλὰ τοῦτο σμικροῦ ἐδέησε νὰ φέρῃ ῥῆξιν μεταξὺ τῶν ἐν Ἀθήναις τινῶν τούτων φοβουμένων μὴ ἕκαστος τῶν δαπανώντων προπαρασκευάζει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ἀρχηγίαν. Πρὸς διοργάνωσιν δὲ τῶν ἐπαρχιῶν ὁ μὲν Ροῦφος καὶ ὁ Π. Χαλκιοπούλου ἐδανείσθησαν εἰς ἴδιον ἑαυτῶν λογαριασμὸν 75,000 δραχμῶν ὑπὸ τοῦ ἐν Πάτραις ὑποκαταστήματος τῆς Τραπεζῆς καὶ ἐπεμφαν τῷ στρατηγῷ Γρίβα πρὸς παρασκευὴν δραχμῶν 28,000. Οὗτος δὲ συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ ἐν Καρβασαῶν διαμένοντος τότε Πέτρου Λεωτσάκου, ἀδελφοῦ τοῦ ἐν Κύθῳ φονευθέντος Νικολάου, προπαρασκεύασε καταλλήλως ἅπαντα τὸν ἐν Ἀχαρνανίᾳ τακτικὸν στρατὸν καὶ πολλοὺς πολίτας.

Ἄπαντες οἱ συνομόται ἐπεθύμουν νὰ ἔχωσιν ὡς ἄσυλον καὶ φρούριόν τι ὄχυρόν καὶ ἀπετάθησαν πρὸς τοῦτο εἰς τὴν ἐν Ναυπλίῳ διατρίβουσαν Καλλιόπην Παππαλεξοπούλου, γυναῖκα μεγαλοπράγμονα τῶντι καὶ πολλῶν ἀνδρῶν ἀνταξίαν, χρησιμεύσασαν ἐπὶ τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν κινήματων ὡς ψυχὴ αὐτῶν ἐν Ἀργολίδι· ἀλλ' ἡ εὐσυνείδητος αὐτῆ γυνὴ ἓνα μό-

νον ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν ἔπεισε νὰ ὑποσχέθῃ συνδρομὴν, οἱ δὲ λοιποὶ οὐδὲν μὲν ὑπεσχέθησαν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἐπρόδωκαν. Ταῦτα πάντα εἰδοποίησεν ἀπροκαλύπτως τοῖς συνωμόταις ἡ Παππαλεξοπούλου· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ ἐν Ἀθήναις εἰργάζοντο ὅσον ἠδύναντο· ὑπεσχέθη δὲ καὶ ὁ Καλλιφρονᾶς τὴν συνδρομὴν του.

Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν ὁ μὲν βασιλεὺς, ἐξελθὼν εἰς περιδείαν, ἐθεοποιεῖτο ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐν Καλάμαις, ὁ δὲ μοίραρχος Μεσολογγίου ἔσπευδεν εἰς Βόνιτσαν, ἵνα προπαρασκευάσῃ ὁμοίαν ὑποδοχὴν, ὁ Γρίβας συλλαμβάνει τὸν ἀξιωματικὸν τοῦτον, συναθροίζει τοὺς Ἀκαρνανᾶνας, κηρύττει τὴν ἐπανάστασιν, εἰδοποιεῖ τὸν Λεωτσάκον, συλλαμβάνει καὶ οὗτος τὸν διοικητὴν τοῦ τάγματος, τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ, ἐνοῦται καθ' ὁδὸν μετὰ τοῦ Γρίβα, καὶ ἀμφότεροι εἰσέρχονται ὡς ἐν θριάμβῳ εἰς Μεσολόγγιον μετὰ ἐπτακισχιλίων περὶπου. Ἀμέσως τότε σύμπασα ἡ Ἀκαρνανία ἀσπάζεται τὸ κίνημα· αὐθωρεὶ σχεδὸν ἀσπάζεται τοῦτο καὶ σύμπασα ἡ Ἀχαΐα, ἡ Ἥλις καὶ ἡ Κόρινθος· εἰδοποιοῦνται ταῦτα πάντα οἱ ἐν Ἀθήναις· ἀλλ' ἐνταῦθα σμικροῦ ἐδέησε νὰ ναυαγήσῃ ἡ ἐπανάστασις. Ἐν ὑπουργικῇ μὲν συμβουλίᾳ ἀπεφασίσθη ἡ σύλληψις τοῦ Βούλγαρη καὶ Ζαίμη· ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς Γενναῖος Κολοκοτρώνης ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, εἰπὼν «*Αναρστέια, ἀπολέσασα τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, δὲν πρέπει νὰ ὑποστηρίξηται ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς βίας*». Εἰδοποιηθέντες οὗτοι τοῦτο ἀμέσως παρὰ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀσυνομίας Μπαχάλογλου, ἐκρύπτοντο εἰσέτι. Τέλος ὁ πρέσβυς τῆς Ἰταλίας Μαμιάνης, εὐρῶν μετὰ δυσκολίας τὸν Ζαίμην ἐν τῇ χρῆστῃ του, ἐδήλωσεν αὐτῷ τὴν πρῶταν τῆς 10 Ὀκτωβρίου ἀπροκαλύπτως, ὅτι, ἂν δὲν σπεύσωσιν ἐντὸς τῆς ἡμέρας τὴν ἐπανάστασιν ἐν Ἀθήναις, ἀπόλλυνται· διότι οἱ πρέσβεις, προσέθηκεν, ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγ-

μὴν προσμένουσιν ἀπὸ τῶν κυβερνήσεών των διαταγὰς νὰ ἐπέμβωσιν ὑπὲρ τῆς δυναστείας τοῦ Ὀθωνος.

Ἀπὸ πρωίας δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ἡ Κυβέρνησις ἤρξατο νὰ συλλαμβάνη καὶ νὰ φυλακίζη ἀθρόως πολλοὺς ὡς ὑπόπτους· καὶ οὕτως ἐφυλάκισε τὸν Λεωνίδα Δεληγιώργην, τὸν Καλὸν, τὸν Ἰάλεμον, τὸν δικηγόρον Νικολαΐδην, τὸν Νικόλαον Χαρατζάρην καὶ ἄλλους, ἐν ὅλοις εἴκοσι τρεῖς. Ἡ φυλάκισις αὕτη καὶ ἡ ἐκμυστήρευσις τοῦ Μαιμιάνη πείθουσι τὸν Βούλγαρην νὰ δεχθῆ ὀριστικῶς τὴν ἀρχηγίαν περὶ τὰ πολιτικά. Τὰ δὲ στρατιωτικά ἀνεδέχθη νὰ ὀργανίσῃ ὁ Δ. Παπαδιαμαντόπουλος, ταγματάρχης τότε ὢν τοῦ πυροβολικοῦ· καὶ οὗτος μὲν αὐθεςπερὶ ἐξετέλεσε τὰ ὑποσχεθέντα. Προπαρασκευάσας τοὺς ὑπ' αὐτὸν, περὶ τὴν 9 μ. μ. τῆς 10ης Ὀκτωβρίου ἔσυρε τὰ ὄρεινὰ πυροβόλα ἐξω τοῦ στρατῶνος, ὡς εἰς ἐκστρατείαν, παρέταξεν εἰς γραμμὴν τοὺς στρατιώτας, κ' ἔδωκε τὸ σύνθημα. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως μέρος τοῦ πυροβολικοῦ, τὸ πεδινὸν ἀπέσυρεν ἡ κυβέρνησις ἐνωρίτερον, τάξασα αὐτὸ ὑπὸ τὸν Σ. Πετμεζᾶν πρὸ τῶν ἀνακτόρων πρὸς ἄμυναν αὐτῶν· τὸ κίνημα τοῦτο ἐφόβισε καὶ αὐθις τοὺς τε ἀρχηγοὺς τῆς συνομοσίας καὶ τοὺς πολίτας καὶ ἅπαντες σχεδὸν ὠκλαζον. Ἠκούοντο μὲν ἄχρι τῆς 10 μ. μ. πυροβολισμοὶ τινες σποράδην, ἀλλὰ καὶ οὗτοι βαθμηδὸν ἔπαυσαν. Τότε καὶ ὁ Παπαδιαμαντόπουλος ἀπέσυρε τὸ τε πυροβολικὸν καὶ τοὺς στρατιώτας ἐντὸς τοῦ στρατῶνος. Ἐσπευσέ μετ' οὐ πολὺ εἰς αὐτὸν καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Σ. Μήλιος, συνοδευόμενος ὑπὸ τινων χωροφυλάκων καὶ ἐκτάκτων ἐμμίσθων Χειμαρέων· ἀλλὰ δὲν εἰσῆλθε, φοβούμενος μὴ συλληφθῆ· παρήγγειλεν ὅμως τὰ δεόντα.

Μόνοι σχεδὸν οἱ προμνημονευθέντες νέοι τότε ἔτρεχον ἀπὸ κρύπτῃς εἰς κρύπτῃν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ

εἰς τὰς γνωστὰς αὐτοῖς οἰκίαις τῶν πολιτῶν καὶ ἐξώρ-
κίζον τοὺς πάντας νὰ σπεύσωσιν εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ Πα-
παδιαμαντοπούλου, καὶ οὕτω μέχρι μὲν τοῦ μεσονυ-
κτίου τὰ πάντα ἐφαίνοντο ἀμφίβολαι· τότε δὲ, πεφυ-
λαχισμένου ὄντος ἐντὸς τοῦ στρατῶνος τῶν πυρο-
βεστῶν τοῦ ὑπολογαγοῦ Διαμαντίδου, οἱ στρατιῶται
ἀφοπλίζουσι τὸν ἀρχηγόν των Μάνον, ἐλευθερώνουσι
τὸν Διαμαντίδην, τίθενται εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀγ-
γελινίδου, τοῦ Μπούρμπαχη καὶ τοῦ Διαμαντίδου,
λαμβάνουσι τὰ ὄπλα, ἐξέρχονται τοῦ στρατῶνος, πυ-
ροβολοῦσι διὰ μιᾶς, κρᾶζοντες, «Ζήτω ἡ ἐπανάστασις»,
σπεύδουσι καὶ οἱ νέοι εἰς τοὺς κρύπτας τῶν πο-
λιτικῶν ἀνδρῶν παραλαμβάνουσι καὶ ὅσους εὔρισκον
πολίτας καθ' ὁδὸν καὶ ὀδηγοῦσιν εἰς τὸν αὐτὸν στρα-
τῶνα. Τὰ πράγματα δὲ ἦσαν τόσον ὠριμα, ὥστε ἐντὸς
δύο ὥρῶν οἱ ἐπαναστάται γίνονται κύριοι τῶν πάντων
ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀντιστάσεως. Ἄπας ὁ στρατός,
τὸ μὲν πρῶτον κατ' ἀποσπάσματα, ἔπειτα δὲ ἀθρῶος
ἠνώθη μετὰ τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου.

Παρὰ πολλῶν συναθροισθέντων οὕτως ἐν τῷ στρα-
τῶνι τοῦ πυροβολικοῦ προτείνεται ἡ σύστασις προ-
σωρινῆς Κυβερνήσεως, καὶ ὁ Βούλγαρος μετὰ πολλῆς
δυσκολίας συνέστησε τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὴν προεδρείαν
του. Ἀμέσως τότε ἐξέρχεται εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς
Ὁμονοίας, παινιζούσης τῆς μουσικῆς καὶ ὁ Δελη-
γεώργης, προτείνων τὴν κατάργησιν τῆς δυναστείας
τοῦ Ὁθωνος, ἣν πολλοὶ μὲν ὑπέγραψαν, ἅπαντες δ'
ἐπεδοκίμασαν· μόνον ὁ Ζαήμης εἶπεν, ὅτι ταῦτα δὲν
ὑπογράφονται οὕτως· ἀλλ' ἐπιδοκιμάζονται ὑπὸ τοῦ
λαοῦ, ὅπως τῷ ὄντι ἐπεδοκιμάσθησαν καὶ ἐπραγματο-
ποιήθησαν ἤδη· μόνη δὲ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἔχει τὸ δι-
καίωμα νὰ ἐπικυροῖ ἢ ἀποδοκιμάζῃ· ἄλλοι δὲ παρατή-
ρησαν, ὅτι ἵνα συγκαλεσθῇ Ἐθνοσυνέλευσις, πρέπει νὰ

καταργηθῆ ἡ βασιλεία· ἄλλως ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὑφισταμένης τῆς βασιλείας.

Διαλυθείσης εὐκόλως τῆς διαφωνίας ταύτης ὁ Βούλγαρος ἀπεσύρθη εἰς τὸ Γερουσιαστήριον, μετεπέμφθη ἐκεῖ καὶ ὁ Κανάρης· ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέχθη, καὶ μικροῦ ἐδέησε ν' ἀποχωρήσῃ· μόλις μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐπείσθη τέλος καὶ οὗτος νὰ δεχθῆ. Μετὰ μείζονος ἔτι δυσκολίας ἐπείσθη καὶ ὁ Βούλγαρος νὰ δεχθῆ ὑπουργὸν τὸν Δεληγεώργην, ὃν ἐπιτακτικῶς ἐζήτηι τότε ἡ κοινὴ γνώμη· ἵνα δὲ πεισθῆ εἰς τοῦτο ὁ Βούλγαρος, ἐδέησε νὰ διαιρέσῃ ἐν ὑπουργεῖον εἰς δύο· καὶ εἰς μὲν τὸ τῆς παιδείας διώρισε τὸν Δεληγεώργην· εἰς δὲ τὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, τὸν Νικολόπουλον.

Ἄμα γνωστῶν γενομένων ἐν Ἀθήναις τῶν ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἡ μὲν κυβέρνησις διὰ δύο ἀτμοπλοίων ἔπεμψεν εἰς τὸν βασιλέα χιλίους διακοσίους στρατιώτας ὑπὸ τὸν ἄξιον φρούραρχον Ἀθηνῶν Τριαντάφυλλον Λαζαρέτον, διατάξασα αὐτὸν νὰ διέλθῃ διὰ Καλαμῶν, νὰ λάβῃ καὶ τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως καὶ νὰ σπεύσῃ ἔπειτα εἰς Ἀκαρνανίαν πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως· ὁ δὲ ἀτυχῆς ἡγεμὼν, ἀκούσας καὶ παρὰ τῶν ἀκολουθούντων αὐτὸν καὶ ἰδίως τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας Χατζίσκου, διὰ τὸ κυβερνητικὸν σύστημα ἀποδοκιμάζεται παρ' ὄλου τοῦ ἔθνους, καὶ μαθὼν, ὅτι ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἤρμεϊ εἰσέτι, ἀπεφάσισε νὰ ἐπανακάμψῃ. Ἐπιθεωρήσας δὲ τὸν στρατὸν ἐκ τοῦ ἀτμοπλοίου, διέταξε καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ νὰ ἐκτελέσῃ τὰς διαταγὰς τῆς κυβερνήσεώς του. Ἀλλὰ τὸν μὲν Λαζαρέτον ἀφώπλισαν οἱ στρατιῶται καὶ τὸ πλήρωμα κατὰ τὸν διάπλουον ἐν Πάτραις· εὐτύχημα δὲ μέγα νὰ μὴ εὑρεθῆ ἐν Ἀθήναις ὁ ἄξιος οὗτος φρούραρχος ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως· ἄλλως δὲν ἤθελε μὲν βεβαίως ἀποτύχει αὐτῆ, ἀλλὰ πιθανὸν νὰ προὔκλειαι αἵματοχυσίαν τινὰ ἢ

ἴσως καὶ στυγερόν τι ἔγκλημα. Οὐδεμιᾶς δ' ὑπαρξάσης ἀντιστάσεως τότε, ἐν Ἀθήναις μὲν οὔτε ῥάνις αἵματος ἐχύθη· ἐν Πειραιεὶ δὲ ἐφονεύθη μόνον ὁ φρούραρχος, ὡς ἐξυβρίσας τὸν λαόν. Οὐδαμοῦ δὲ τοῦ κράτους εὐρέθη εἰς τοῦλάχιστον ἐκ τῶν πολλῶν ἀφωσιωμένων καὶ κολάκων τοῦ ἡγεμόνος πρόθυμος οὐχὶ νὰ θυσιασθῆ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῆς δυναστείας, ἀλλ' οὔτε κἂν τὴν ῥινά του νὰ αἱματώσῃ. Σκληρόν μὲν, ἀλλὰ διδακτικώτατόν τοῦτο μᾶθημα εἰς τοὺς ἀσπαζομένους τοὺς κόλακας καὶ τὰς κολακείας των.

Ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Ὅθων ἐν Πειραιεὶ, τὰ πάντα ἦσαν τετελεσμένα. Πρῶτος ἔσπευσε διὰ λέμβου νὰ ἐξέλθῃ τοῦ λιμένος εἰς προὔπαντησιν τοῦ βασιλέως ὁ ναύαρχος τῆς Γαλλίας Τουσιάρ, ὃν, ἅμα ἰδοῦσα ἡ βασίλισσα, τὰ χεῖριστα οἰωνισθεῖσα, «Θεὲ μου», εἶπεν. Ὁ ναύαρχος, ἀφηγηθεὶς ἐν λεπτομερείᾳ τὰ πάντα, ἐδήλωσεν, ὅτι, ἂν εἰ σέλθῃ εἰς τὸν λιμένα, δὲν θὰ τῷ ἀποδώσῃ βασιλικὰς τιμὰς. Μετὰ τὸν ναύαρχον ἔσπευσεν ὁ νεοδιορισθεὶς ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν Καλλιφρονᾶς, ὅστις, ἀναγγείλας τῷ βασιλεῖ τὴν κατάργησιν τῆς δυναστείας, διέταξε καὶ τὸν πλοίαρχον τοῦ φέροντος αὐτὸν ἀτμοδρόμονος νὰ παραδώσῃ τὸ πλοῖον εἰς τὸν διάδοχόν του Δ Σαχτούρη. Μετὰ τὸν Καλλιφρονᾶν ἔσπευσαν προθύμως καὶ ἅπαντες οἱ πρέτβεις τῶν ξένων Δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ἰδόντες τὴν γενικὴν ἐξέγερσιν καὶ οὐδὲν ἐλπίζοντες ἐκ πάσης ἀντιστάσεως, ἐδήλωσαν ἀπροκαλύπτως, ὅτι δὲν ἐγγυῶνται οὐδὲ περὶ τῆς ζωῆς τοῦ βασιλέως, ἂν ἀποπειραθῆ νὰ ἐξέλθῃ καὶ ἀντισταθῆ.

Σταθμίσας ἅπαντα ταῦτα ὁ ἀτυχὴς ἡγεμὼν καὶ μὴ ἐπιθυμῶν αἱμάτοχυσίαν, μετέβη μὲ εὐαγγελικὴν τῷ ὄντι πραότητα ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ εἰς ἀγγλικὸν πλοῖον καὶ δι' αὐτοῦ ἀπεχαιρέτησε τὴν 12ην Ὀκτωβρίου διὰ παντός τὴν Ἑλλάδα.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἔγραψεν ἰδιοχείρως τὰ ἑξῆς:

«Ἐλλήνες!

Συνειδώς ὅτι ἕνεκα τῶν παλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως ἐν τῇ πει-
τευοσῇ συμβάντων ἢ ἐν Ἑλλάδι διαμονῇ μου δυνατόν νὰ ἐμβάλῃ τοὺς
κατοικοὺς εἰς αἰματηροὺς καὶ ἀτελευτήτους ἀγῶνας, ἀπεράσιμα νὰ μα-
κρυνθῶ πρὸς καιρὸν τοῦ τόπου, ὃν ἠγάπησα πάντοτε καὶ διατελῶ ἀγα-
πῶν καὶ ὑπὲρ οὗ τριάκοντα σχεδὸν ἔτη ἐπιμόνωσ καὶ μετὰ ζήλου ἐρ-
γάσθην. Ἀπέχων πάσης ματαίας ἐπιδείξεως, πρὸς οὐδὲν ἄλλο ἀπέ-
βλεψα πάντοτε, ἢ πρὸς τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος, πᾶσαν
καταβαλὼν προσπάθειαν ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς καὶ ὀλικῆς αὐτῆς ἀναπτύ-
ξεως, καὶ ἰδίως ἐπιτηρῶν ἀμερόληπτον διανομὴν τῆς δικαιοσύνης.

« Ἄλλ' ὅμως πρὸς πάντας τοὺς διαπραξαμένους ἐγκλήματα πολιτικά,
ἀφορῶντα εἰς ἐμὲ αὐτὸν, ὑπῆρξα πάντοτε ἐπιεικῆς καὶ ἀμνηστιακός.
Καὶ νῦν ἐπερχόμενος εἰς τὴν γενέθλιον γῆν, καταθλίβομαι, ἀναλογιζό-
μενος τὰς ἕνεκα τῶν τελευταίων συμβάντων ἐπαπειλούσας τὴν φιλό-
την μοι Ἑλλάδα συμφορὰς, καὶ καθικτεύω τὸν Παντοδύναμον Θεόν,
ὅπως εὐδοίῃσῃ τὰς τύχας αὐτῆς εἰς αἰσίον τέλος.

Ἐγένετο ἐν τῷ λιμένι τῆς Σαλαμίνας, τῇ 12(24) Ὀκτωβρίου 1862.

«ΘΘΘ».

Παρηκολούθησαν δ' αὐτὸν ὁ συμπεριφεύων ὑπουργὸς
τῆς Παιδείας Δ. Χατζίσκος καὶ ὁ αὐλάρχης Νοταρᾶς· οἱ
ὑπασπισταὶ Ἀθανάσιος Βαλτινὸς καὶ Ἰωάννης Δράκος·
οἱ διαγγελεῖς Σπ. Καραισκάκης, Κ. Φώρρας καὶ Ψ. Χα-
τζῆ Πέτρος· αἱ κυριαὶ τῆς αὐλῆς καὶ σύμπασα ἢ λοιπὴ
βασιλικὴ θεραπεία. Τὸ αὐτὸ ἑσπέρας εἰσῆλθε πάντῃ ἀνε-
νόχλητος εἰς τὸ πλοῖον καὶ ἦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις μεί-
νασα μεγάλῃ κυρία. Πολλοὶ μὲν τούτων, καλῶς ποιούν-
τες, ἔμειναν χάριν παρηγορίας μέχρι τέλους παρὰ ἀτυ-
χεῖ ἡγεμόνι.

Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως καὶ στιγματισμοῦ μάλιστα
εἶναι, ὅτι οὐδεὶς τῶν πολλῶν ἀφωσιωμένων, οὐδεὶς τῶν
παντοειδῶς καὶ πολυτρόπως εὐεργετηθέντων ὑπὸ τοῦ
ἀτυχοῦς βασιλέως κολάκων ἀπεπειράθη νὰ προσέλθῃ εἰς
τὸ ἐξωθεν τοῦ λιμένος πολλὰς ὥρας σταθμεύσαν πλοῖον
τουλάχιστον χάριν παρηγορίας. Τοιαύτη δὲ συγκοινωνία
δὲν ἦν ἰσχυρὰ ἀδύνατον, φρογοῦμεν, νὰ ἐπιτευχθῇ εἴτε
ἀδεία τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, εἴτε μεριτεία τῶν
πρέσβειων, εἴτε προστασία τῶν πολλῶν ὄντων τότε ξένων
πολεμικῶν πλοίων ἀλλ' εἰς μὲν τῶν ἀφωσιωμένων, μό-

λις μαθὼν τὴν ἐκθρόνισιν, ἔφυγε νύκτωρ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν καὶ ἔκτοτε δὲν ἐνθυμήθη οὔτε τὸν βασιλέα, οὔτε τὰς εὐεργεσίας· ἐπανῆλθε δὲ πρὸ μικροῦ, μόνον ἵνα κανονίσῃ τὰ δικαιώματα τῆς συντάξεώς του. Ἦν δ' ἕτερος ἀπ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς ἐφρόντιζε νὰ εὕρῃ ἄλλον κύριον, ἵνα ἐπικαθίστῃ ὡς βδέλλα εἰς τὴν ῥάχιν του καὶ τῷ παρέχῃ τὰς ἀφιλοκερδεῖς (!!!) συμβουλὰς του.

Χάρις δὲ μεγάλη καὶ ἔθνικὴ μάλιστα ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀτυχεῖ ἡγεμόνα Ὅθωνα, ὅστις, πεισθεὶς εἰς τὰς φρονίμους συμβουλὰς τῶν πρέσβων, ἀπέφυγε τὴν αἵματοχυσίαν. Τὴν ἀρετὴν ταύτην καὶ οὐκ ὀλίγας ἄλλας ἀτομικὰς ἐκτιμήσας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, οὔτε πράσινον φύλλον κατεδέχθη νὰ βλάψῃ ἐκ τῶν κήπων τῶν ἀνακτόρων, οὔτε βελόνην ν' ἀφαιρέσῃ ἐκ τῶν ἐν αὐταῖς βαρυτίμων βασιλικῶν ἐπίπλων καὶ ἄλλων πραγμάτων. Ὁ δὲ Ὅθων διὰ τοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου ἀπέβη ἐν σικωπῆ εἰς Ἑνετιάν, ἐκεῖθεν δ' ἀπῆλθεν εἰς Μόναχον. Καὶ ἦ ἐν τῇ πατρίδι του ὑποδοχὴ ὑπῆρξε συμπαθητικὴ καὶ ζωηρά.

Διατρίψας χρόνον τινὰ ἐν Μονάχῳ, ἀπεσύρθη εἰς Βαμβέργην, καὶ ἐκεῖ οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ ἐρευνᾷ φιλοστόργως καὶ περιπαθῶς περὶ Ἑλλάδος, νὰ εὐχῆται μάλιστα εἰλικρινῶς τὴν ταχεῖαν κατάπαυσιν τῶν σπαραγμῶν καὶ τὴν ἐναρξιν τῆς εὐημερίας τῆς. Λέγεται δὲ, ὅτι οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ μεριμνᾷ καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἰδέας, ἀλλ' ἀείποτε ταύτην ἐν τε τῷ στόματι καὶ ἐν τῷ νῷ ἔχων, ἀπεβίωσεν ἐν Βαμβέργῃ ἕνεκα ἐρυσσιπέλατος τοῦ προσώπου κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1867. Αἱ δὲ ἀπόπειραι πρὸς ἀνάκτησιν τῆς δυναστείας, καὶ ἂν ἦναι ἀληθεῖς, ἐκ πηγῆς βεβαίας ἐμάθομεν, ὅτι ἐγένοντο μόνον ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ Ὅθωνος ἄνευ τῆς ἐλαχίστης εἰδότησεως οὔτε αὐτοῦ οὔτε τῆς Ἀμαλίας.

Ἀποπερατοῦντες δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸν βίον τοῦ Ὅθωνος

καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν ἡμεῖς ἰδίως, οἱ πολλὰ παθόν-
τες ὡς γνωστὸν ἐπὶ τῆς δυναστείας αὐτοῦ, νὰ ἐκφέρω-
μεν καὶ γενικὰς τινὰς περὶ τοῦ χαρακτήρος του κρίσεις.

Καὶ τὰς μὲν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, εἰς ἃ
ἐπέδρασεν ὁ χαρακτήρ οὗτος, εἶδον ἤδη οἱ ἀναγνώσται
ἐν τῇ ἄχρι τοῦδε ἀφηγήσει. Ἄλλ' ὁ Ὅθων εἶχε καὶ με-
γάλας ἀτομικὰς ἀρετάς· καὶ πρῶτον πάντων ἦτο σωφρο-
νέστατος, εὐσεβής, ἐλεήμων, ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἐλευ-
θέριος· οὐδεὶς σχεδὸν τῶν πολλῶν ἀποταθέντων πρὸς
αὐτὸν χάριν ἰδιαιτέρας εὐεργεσίας ἀπέτυχε καθ' ὀλοκλη-
ρίαν· ἀείποτε διετήρει ἰατροὺς ὑπ' αὐτοῦ πληρωνομένους
καὶ φαρμακεῖον ἔμπλεον ὑπὲρ τῶν ἐνδεῶν· ἐν αὐτῷ ἐγί-
νοντο καὶ πολλαὶ καταγρήσεις· ἀλλ' ὁ Ὅθων παρέ-
βλεπε ταύτας χάριν τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος.

Ἦτο μὲν παρά τισι φιλέκδικος, ἀλλὰ τὸ φιλέκδικόν
του περιωρίζετο μόνον μέχρις οὗ κάμψει τὸν αὐχένα ὁ
ἀντιτέινων. Ἡπέδουε δυστυχῶς πολλὴν τημεσίαν εἰς
τὴν ὀρθότητα τῶν κρίσεών του κ' ἐθεώρει ὡς προσβολὴν
κατὰ τῆς ἀξιοπρεπείας του πᾶσαν ἐπ' αὐτῶν παρατήρησιν·
κ' ἐντεῦθεν ἢ πληθὺς τῶν περὶ αὐτὸν αὐλοκολάκων.

Ὅσω δὲ ἀξιοπρεπῆς ἦτο ἐν ταῖς ὑποδοχαῖς, ἐν ταῖς
βασιλικαῖς ἀκροάσεσι καὶ τελεταῖς, τόσω χθαμαλὰ κα-
τεβιάζετο ἐν ταῖς συζητήσεσιν ἐπουσιωδῶν πραγμάτων.
Πολλάκις λέγεται, ὅτι ἔφερεν εἰς μεγίστην καὶ ἀπελ-
πιστικὴν ἀμηχανίαν πολλοὺς τῶν ὑπουργῶν του ἐν
ταῖς συζητήσεσιν. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι τύραννος βε-
βαίως ὁ Ὅθων δὲν ἦτο· τούναντίον μάλιστα λέγεται,
ὅτι εἶχε τρυφερὰ αἰσθήματα, καὶ οὐχὶ μόνον τὴν ἀδικίαν
ἀπεστρέφετο, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν δικαίως ὑπὸ τοῦ νό-
μου ἐπιβαλλομένην αὐστηρότητα ἐμετρίαζε διὰ τῆς βα-
σιλικῆς χάριτος. Μίαν μόνην ἐξαίρεσιν τοῦ γενικοῦ
τούτου κανόνος ἔπραττε δυστυχῶς ὁ Ὅθων ὁσάκις ἢ
ποινὴ ἐπεβάλλετο ἕνεκα προσβολῆς τῆς βασιλικῆς αὐ-

τοῦ ἀξιοπρεπείας. Τότε ἦτο ἀμείλικτος, ἂν μὴ ἔταπει·
 νοῦτο ὁ καταδικασθεὶς· λέγεται, ὅτι καὶ προέτρεψε διὰ
 τῶν ἀφωσιωμένων ἢ καὶ αὐτοπροσώπως τοὺς ἐνόρκους
 νὰ καταδικάζωσιν αὐστηρῶς συγγραφεῖς ἢ δημοσιογρά-
 φους μόνον πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀξιο-
 πρεπείας· ὁσάκις δὲ οἱ καταδικασθέντες κ' ἐκ τούτων
 ἐζήτησαν χάριν, συνήθως δὲν ἐκώφευεν. Ἐπαξ μόνον
 ὑπεσχέθη αὐτὴν πλήρη μάλιστα καὶ οἰκοθεν, ἂν μόνον
 καταδικασθῇ ὁ κατηγορούμενος· καὶ δὲν ἠρνήθη μὲν αὐ-
 τὴν οὔτε ὅτε συνεδριάζοντες ἔτι οἱ ἐνορκοὶ ἐζήτησαν,
 οὔτε ὅτε δι' εὐπρεπῶν ἀναφορῶν ἐζήτησαν ἅπαντες σχε-
 δὸν οἱ κάτοικοι Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς· ἀλλὰ προσαπή-
 τησε νὰ ταπεινωθῇ καὶ αἰτήσῃ ταύτην καὶ ὁ καταδικα-
 σθεὶς. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἐνόμισεν ἀνάξιον τοῦ χαρακτή-
 ρός του, οὐχὶ νὰ ταπεινωθῇ, ἀλλὰ νὰ ὁμολογήσῃ οὕτω
 ὅτι ἔσφαλεν, ἐν ᾧ εἶχε τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὅσα ἔγραψεν
 ἀπέβλεπον μόνον τὴν ἀποτροπὴν τῶν δεινῶν, ὁ Ὅθων
 ἔβρενεν ἀμετάπειτος. Καὶ ἔπαθε μὲν (1) ἕνεκα τούτου
 ὁ καταδικασθεὶς μεγάλας ζημίας, μικροῦ ἐδέησε μάλι.

(1) Χρὴν τῆς ἀληθείας ὀφειλομέν νὰ προσθίσωμεν, ὅτι ὁ μὲν ἀτυχὴς ἡγεμῶν,
 ἄμα μαθὼν νοσοῦντα τὸν κατάδικον, ἐπέμψεν ἑπαιτημένως τὸν ἀρχιατρὸν τοῦ
 Ροίξερ, ὅστις μετὰ τὴν θεραπείαν ἐξώρκισε τὸν κατάδικον νὰ αἰτήσῃ χάριν· οὗτος
 δὲ ἐπέμψε μὲν σωζωμίνην ἴσως εἰσὶ ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Ὄθωνος καὶ ἰσφα-
 ρισμίνην διὰ τοῦ Ροίξερ εὐπρεπῆ ἐπιστολὴν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς ἐξώρκιζε τὸν Βα-
 σιλέα νὰ προλάβῃ τοὺς κινδύνους· ὡς χάριν δ' ἐζήτησε νὰ τῷ ἐπιτραπῇ ν' ἀναφῶσῃ
 ἢ νὰ διανύσῃ τοὺς ὑπολείπου· ἔξ μῆνας τῆς ποινῆς του, φρουρούμενος δι' ἐξόδων
 του, ἐν τινὶ τῶν ἑξοχικῶν οἰκιῶν του.

Ἀναπαρκοῦς θεωρηθείσης ὑπὸ τῶν ἀφωσιωμένων τῆς ταπεινώσεως ταύτης, ὁ μὲν
 Ροίξερ καὶ ἄλλοι ἐξώρκισαν τὴν σύζυγον νὰ συμπληρώσῃ ταύτην, ὁμολογοῦσα ὅτι
 ἔσφαλεν ὁ καταδικασθεὶς σύζυγός της· ἀλλ' ἡ ἄθλις ἀπάντησεν, ὅτι αὐτὴ μὲν δὲν
 ἀνεμιγνύετο εἰς τὰ τοῦ συζύγου· ἂν δ' οὗτος πράξῃ τοῦτο, δὲν θὰ θεωρῇ αὐτό,
 τοῦ λοιποῦ σύζυγον ἄξιον ἐαυτῆς.

Ἀπαγορευομένης ἐνίοτε τῆς γραφικῆς ὕλης ἐν ταῖς φυλακαῖς ἰδίως παρὰ τῷ
 συζύγῳ της, αὕτη οὐ μόνον τὰ κἀντα προὔμψιεν ἀφθόνως, ἀλλὰ καὶ δριμυ-
 φυλλάδιον, γραφὴν ἀνωλύτως ὑπὸ τοῦ συζύγου της ὑπὸ τὸν τίτλον κἢ ἐπιστολῆς
 κατάστασις τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδίως τῆς Ἑλλάδος· ἐτόπωσεν ἐν Ζακύνθῳ εἰς
 πολλὰ ἀντίτυπα καὶ ἐπέμψεν εἰς τὸν Βασιλέα ἐν ἐντὸς φακέλλου. Δι' αὐτοῦ δ'
 συγγραφεὺς ἐξώρκιζε τὴν Δύσιν νὰ προλάβῃ τοὺς κινδύνους τῆς Ἀνατολῆς.

στα καὶ ν' ἀποδιώσῃ ἐν φυλακαῖς· ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ τὰ δεινὰ, ὅσα προεῖπε καὶ ἐξώρκισε τοὺς δυναμένους νὰ προλάβωσι, δὲν ἀπετράπησαν οὔτε ἀπὸ τῆς δυναστείας, οὔτε ἀπὸ τῆς πατρίδος.

Οὕτω λοιπὸν ὁ Ὅθων τύραννος μὲν δὲν ἦτο ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐτυράννει ἐνίοτε διὰ τῶν πολλῶν κολάκων καὶ ἀφωσιωμένων του, καίτοι ἐν γνώσει ὦν τῆς ποιότητος καὶ ἀφιλοκερδείας (') τινῶν ἐκ τούτων. Ἄλλως ὁ Ὅθων ἡγάπα εἰλικρινῶς καὶ περιπαθῶς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰλικρινέστερον καὶ περιπαθέστερον τὴν μεγάλην ἰδέαν. Οἱ τρόποι ὅμως, καθ' οὓς ἐπολιτεύθη ὑπὲρ αὐτῶν ἐπὶ πάσης τῆς βασιλείας του, οὐδόλως ὠφέλησαν, ἢ μᾶλλον εἰπέιν, ἔβλαψαν ἀμφοτέρως· τὴν μὲν Ἑλλάδα, ὡς μὴ χρησιμοποίησας ὑπὲρ αὐτῆς οὔτε τὸ μέγα δάνειον, οὔτε τὴν πολυετῆ βασιλείαν του, ὡς ἐδύνατο, οὔτε τὴν ἀγαθὴν ποιότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· τὴν δὲ μεγάλην ἰδέαν ἔβλαψεν, ὡς ἀφυπνίσας διὰ τῶν ἀστοχῶν ὑπὲρ αὐτῆς κινήματων του τὸν τε Ἕανσλαβισμόν τῆς Ἀρχτοῦ καὶ τοὺς ἐκ τοῦ φάσματος τούτου φόβους τῆς Δύσεως.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων· συνειδότες δὲ τὸ ὑπὸ πολλὰς πολιτικὰς ἰδίως ἐπόψεις δυσχερὲς τῆς συγγραφῆς δύο βίων, τοῦ τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ τοῦ Ὅθωνος, κατεβάλαμεν πᾶσαν προσπάθειαν ν' ἀποφύγωμεν τὰ ἐνδεχόμενα παράπονα τῶν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τούτους συμπαθούντων. Εἰς πολλοὺς τούτων ἐνεπιστεύθημεν ἐν χειρογράφῳ τοὺς βίους τούτους, ἵνα τροποποιήσωσι κατὰ τὸ δοκοῦν μὲν, ἀλλ' ἐπὶ ἀναμφιλέκτων τεκμηρίων. Καὶ ἐν μὲν τῷ βίῳ τοῦ Καποδιστρίου εὐτυχῶς ἀπεφύγαμεν οὕτω πᾶσαν αἰτίαν. Τὸν δὲ βίον τοῦ Ὅθωνος πρῶτον μὲν ἐπέμψαμεν ἐν σχεδίῳ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ζῶσαν ἔτι πρῶην βασίλισσαν Ἀμαλίαν, συνοδεύσαντες αὐτὸν διὰ τῆς παρὰ πόδας ἐπιστολῆς. Μηδεμίαν λαβόντες ἀπάντησιν, ἐνεπιστεύθημεν ἕτερον ἀντίγραφον εἰς τὸν

ταγματάρχην Ἰωάν. Δράκον, ὑπασπιστὴν χρηματήσαντα τοῦ Ὀθωνος· χάριτας δὲ ὁμολογοῦμεν τῷ φιλαλήθει τούτῳ ἀξιωματικῷ ὡς ἐν πολλοῖς ἡμᾶς διαφωτίσαντι.

Μὴ ἀρκεσθέντες εἰς τοῦτο, ἐξετυπώσαμεν τριάκοντα λιθογραφημένα ἀντίτυπα καὶ ἐπέμψαμεν εἰς πολλοὺς μὲν τῶν δυναμένων νὰ κρίνωσιν· εἰς ἅπαντας δὲ σχεδὸν τοὺς συμπαθοῦντας ὑπὲρ τοῦ Ὀθωνος. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Φίλων Φιλωνος ἐθεώρησε τὸν βίον τοῦτον ἀορίστως ὡς κατηγορητήριον, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκφέρῃ οὔτε λέξιν πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ του. Οἱ δὲ Μάμουκας, Καλίνσκης καὶ Πρεβελέγιος ἀπηύθυναν προφορικῶς παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τῶν κρίσεων ἡμῶν περὶ τῶν θρησκευτικῶν συμπαθειῶν τοῦ βασιλέως. Τὰς παρατηρήσεις ταύτας οὐχὶ μόνον δὲν ἀπεκρούσαμεν, ἀλλὰ καὶ παρεδέχθημεν μετ' εὐγνωμοσύνης· ἐπεφυλάχθημεν ὅμως νὰ δημοσιεύσωμεν αὐτάς ἐν λεπτομερείᾳ, ἣ καὶ νὰ τροποποιήσωμεν κατ' αὐτάς τὰς ἡμετέρας κρίσεις, ὅταν δοθῶσιν ἡμῖν τὰ μὴ δοθέντα εἰσέτι τεκμήρια. Ὁ Πρεβελέγιος προσέθηκεν, ὅτι ἡ μὲν ἀπαλλαγὴ τῶν μοναστηρίων τῶν Δυτικῶν ἐκ τῆς γενικῆς τοῦ κράτους φορολογίας ἐπήγαγεν ἐκ πίεσεως τῆς Γαλλίας· ἀλλ' οὐδ' ἡμεῖς ἠρνήθημεν ταύτην· ἡ δὲ ἀτασθαλία τῆς ἀντιβασιλείας, ἐξ ἀντιζηλίας τῶν συζύγων τῶν ἀντιβασιλέων καὶ ἰδίως τῆς Ἀρμανσπεργ. Ἄγνοοῦμεν κατὰ πόσον τοῦτο ἀπαλλάττει τῆς εὐθύνης ἓνα ἀντιβασιλέα. Τελευταῖον ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου Γ. Βούλγαρης, καὶ τοι μὴ μελετήσας, ὡς εἶπεν ἡμῖν, ἐπισταμένως τὸ πεμφθὲν αὐτῷ πρὸ πολλοῦ λιθογραφημένον ἀντίτυπον τοῦ βίου τούτου, συνέστησεν ὁμως ἡμῖν τὴν ἐπιείκειαν. Οὐδὲν ἀσπασότερον τούτου καὶ ἡμῖν αὐτοῖς, ἄνευ ὅμως βλάβης τινὸς τῆς ἱερᾶς ἀληθείας.

Πρὸς τὸν σκοπὸν μὲν τοῦτον ἐδημοσιεύσαμεν καὶ διὰ τῆς «Νέας Ἑλλάδος» τὸν ἀνά χειρας βίον καὶ παρε-

καλέσαμεν τοὺς πάντας νὰ ἐκφέρωσι τὰς ἐπ' αὐτοῦ κρίσεις των. Ἡ δὲ πρὸς τὴν πρώην βασίλισσαν Ἀμαλίαν ἐπιστολὴ ἡμῶν ἔχει οὕτως:

«Ἐν ΑΘΗΝΑΙΣ, τὴν 15)27 Σεπτεμβρίου 1873.

«Μεγαλειοτάτη!

«Τὴν δόξαν τῆς πατρίδος μου ἐπιδιώκων διὰ τοῦ συγγράμματός μου, πρώτιστον καθήκόν μου θεωρῶ νὰ ὑποδείξω μὲν τὰς πρὸς μίμησιν ἀρετὰς τῶν βιογραφουμένων, ἀλλὰ νὰ μὴ κρύψω τελείως καὶ τὰς ἀνθρωπίνους αὐτῶν ἀδυναμίας. Ἐπὶ πάντων δὲ καὶ ἐν πᾶσι νὰ ἐρευνήσω ἀπαθῶς καὶ ἐκ τῶν ἐνότων τὴν ἀλήθειαν, ἵν' ἀποδώσω ἐκάστην κατὰ τὴν ἐμὴν ἀνθρωπίνην κρίσιν τὰ ἴδια. Ἐκ τῶν ἀρχῶν μὲν τούτων ὀρμώμενος, συνήθειαν δ' ἔχων νὰ αἰτῶ πληροφορίας καὶ παρὰ τῶν συγγενῶν ἐκείνων, ὧν τοὺς βίους γράφω καὶ μὴ ἐπιθυμῶν οὔτε κατὰ τοῦτο, ν' ἀδικήσω τὴν μνήμην τοῦ ἀειμνήστου βασιλέως Ὀθωνος, περικλείω ἐν χειρογράφῳ τὸν βίον τοῦτον, συνταχθέντα ἐξ ἰδίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀντιλήψεως, ἧς ἐνδέχεται νὰ ἦναι καὶ ἐσφαλμένη κατὰ τινα· καὶ σὰς ἱκετεύω ἐν ὀνόματι τῆς μνήμης τοῦ βασιλέως κ' ἐν ὀνόματι τῆς ἀληθείας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἣν περιπαθῶς πάντοτε ἠγαπήσατε καὶ ἦν, εἰμὶ βέβαιος, ὅτι καὶ νῦν εὐλικρινῶς ἀγαπᾶτε, νὰ καταβάλητε πᾶσαν προσπάθειαν νὰ δικαιολογήσῃτε εἴτε δι' ἰδίας ἀντιλήψεως εἴτε δι' ἐπιστήμων ἐγγράφων, ὅσας δύνασθε πλειοτέρας ἐκ τῶν ἐπιστήμων πράξεων τοῦ σεπτοῦ συζύγου σας.

«Ὡς τεκμήριον δὲ σεβασμοῦ σὰς προσφέρω τοὺς ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντας πέντε τόμους τοῦ συγγράμματός μου· ἐν αὐτοῖς θέλετε ἰδεῖ, ὅτι οὐδὲν σχεδὸν ἰσχυρίζομαι ἄνευ ἀξιοπίστου μαρτυρίας. Θέλετε μ' ἐπιτρέψαι λοιπὸν, Μεγαλειοτάτη, νὰ πράξω μὲν τὸ αὐτὸ κ' ἐν τῷ βίῳ τοῦ βασιλέως δι' ὅσων πληροφοριῶν σὺν τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ χειρογράφου θέλετε εὐαρεστηθῆν νὰ μὲ τιμήσῃτε ἄνευ ἐπιφυλάξεώς τινος. Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ὅσας ἠθέλατε εὐαρεστηθῆν νὰ μ' ἐμπιστευθῆτε, ὑπόσχομαι πᾶσαν ἐπιμέλειαν τῆς πηγῆς, ἐξ ἧς ἀρυσθήσομαι ταύτας.

«Εὐελπὶς ὅτι δὲν θέλετε παρεξηγήσει τὸ διάβημά μου τοῦτο,

Ἐπισημειοῦμαι μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ

ΑΝΔΡΕΥΣ Ν. ΓΟΥΔΑΣ».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΣΠΟΥΔΑΙΩΝ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ (1).

Καὶ ταῦτα μὲν ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν ἐπιφυλλίσι τῆς «Νέας Ἑλλάδος» περὶ τοῦ βίου τοῦ Ὀθωνος μέχρι τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1874· ἠθέλαμεν δὲ ἀρκεσθῆ εἰς ταῦτα, προθυμότερα μάλιστα ἠθέλαμεν διορθώσαι καὶ τὰ τυχόν εἰσφρήσαντα ἐν αὐτοῖς ἀνθρώπινα λάθη, ὅσα τε ἐμπιστευτικῶς ἢ καὶ δημοσίᾳ ἤθελον ἀνακοινωθῆ ἡμῖν, καὶ ὅσα ἠθέλαμεν ἀναγνωρίσει ὡς τοιαῦτα, ὅπως δημοσίᾳ ἡμεῖς αὐτοὶ προεκαλέσαμεν τοῦτο, ἠθέλαμεν ἀρκεσθῆ, λέγομεν, εἰς ταῦτα, ἂν μὴ συνέβαινον τὰ ἑξῆς·

Ἐν ἀκροάσει, ἧς ἠξιώθημεν τὴν 16 Ἰανουαρίου, ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, εὐαρεστηθεὶς νὰ βεβαιώσῃ ἡμᾶς, ὅτι πολλάκις συνέστησε τοῖς ἀρμοδίοις ὑπουργοῖς τὴν ἐκ τῶν ἐνότων ἀποχρῶσαν πρόνοιαν πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν παραλλήλων βίων «ἀλλ' ἔμαθον», προσέθηκεν, «ὅτι ἐγράφατε κακῶς τὸν βίον τοῦ Ὀθωνος καὶ ὅτι ἡ βουλή ἀποκρούει ἤδη τὰ ἔργα σας». Ὑποβαλλόντων εὐσεβάστως ὅσα ἐπράξαμεν πρὸς ἐξασφάλισιν ἐπιτυχίας τινός καὶ τῆς συγγραφῆς ταύτης, προστεθειμένων μάλιστα, ὅτι ἐπίτηδες ὑπαινιξάμεθα ἐν τῷ βίῳ τούτῳ δύο σοφοὺς τῆς Ἑλλάδος, εὐεργετηθέντας ὑπὸ τοῦ Ὀθωνος, ἵνα ἀκούσωμεν τὰς κρίσεις αὐτῶν πρὸ τῆς ὀριστικῆς δημοσιεύσεως «οὐδὲν τούτων ἐγίνωσκον», προσέθηκεν ἡ Α. Μ., «οὔτε τὸν βίον τοῦ Ὀθωνος ἀνέγνων· ἀλλ' οὔτω μ' ἐβεβαίωσαν». Ἀμ. ἕως σχεδὸν τότε ὑπεβάλομεν εὐσεβάστως τῷ βασιλεῖ τὰς περιεχούσας τὸν βίον τοῦτον ἐπιφυλλίδας, συνοδεύσαντες αὐτάς καὶ δι' ἀναφορᾶς, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς :

(1) Εἰς τὰς προσθήκας ταύτας ἠναγκαίωθημεν νὰ προβῶμεν μόνον, ἵν' ἀπολογηθῶμεν δημοσίᾳ ἐπὶ τῶν γενομένων καθ' ἡμῶν καὶ τῶν ἔργων ἡμῶν ἐπιστήμων συκοφαντιῶν ὡς το πρῶην ὑπουργοῦ τῆς παιδείας Βαλασσοπούλου.

«Καίτοι φρονῶν, ὅτι διὰ τοῦ πρὸ τριῶν μηνῶν δημοσιευθέντος σὺν αὐτῷ τούτῳ τῷ βίῳ ἐπιλόγου μου, δι' οὗ προκαλῶ τοὺς πάντας νὰ μὲ φωτισῶσιν ἢ διαφύσωσιν, ἐξήντησα πανθ' ὅσα ἐδυνάμην νὰ διαθέσω μέσα πρὸς ἐξασφάλισιν ἐπιτυχίας τινὸς καὶ τοῦ ἔργου μου τούτου, οὐδὲν ἤττον ὅμως θέλω ἐκτελέσει μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας καὶ ὅσα ἤθελεν εὐαρεστηθῆ νὰ μὲ διατάξῃ περὶ τούτου ἢ Ὑμετέρα Μεγαλειότης, διότι πέπεισμαι, ὅτι ταῦτα ἐξ ὅσῳ Ὑψηλῆς περιοπῆς, καὶ ἐξ εὐγενῶν καὶ ὄντως βασιλικῶν αἰσθημάτων ἀπορρέουσι, τοσούτω συνάδοντα ἔσονται πρὸς τε τὴν ἱερὰν ἀλήθειαν, ἣν πρὸ παντὸς ἄλλου ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν γηραιὸς συγγραφεὺς καὶ πρὸς τὰ τῆς πατρίδος συμφέροντα, ἅτινα πρὸ παντὸς ἄλλου προστατεύει ἢ Ὑμετέρα Μεγαλειότης. Ὑποσημειοῦμαι μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος πιστὸς ὑπῆκοος καὶ θερέπων.

ΑΝΑΣΤ. Ν. ΓΟΥΔΑΣ.

Ἀπελθόντες μετὰ τινὰς ἡμέρας εἰς τοῦ πρωθυπουργοῦ εὐρομεν παρ' αὐτῷ καὶ τὸν ὑπουργὸν τῆς παιδείας, ὅστις ἐβεβαίω ἐκείνον ἐνώπιον ἡμῶν αὐτὰ ταῦτα, ὅσα οὗτος πιθανὸν ὡς νόμιμος σύμβουλος τοῦ στέμματος ὑπέβαλε καὶ τῷ βασιλεῖ. Τοῦτο δ' ἔπραττεν ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας, ἵν' ἀποποιηθῆ εὐσχήμως ἤττόν τι τῆς ἀπονομῆς αὐστηρᾶς δικαιοσύνης. Ἡμῶν μὲν αἰτησάντων τὴν 22 Νοεμβρίου δι' ἀναφορᾶς πρὸς τε τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον καὶ πρὸς τὴν βουλὴν νὰ ἐξομοιωθῆ κατὰ τὴν τύπωσιν τοῦλάχιστον ἢ συνδρομῆ τῆς κυβερνήσεως εἰς ἕκαστον τόμον τῶν παραλλήλων βίων πρὸς ἕκαστον τόμον τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν ἐπὶ Τουρκίας χειρογράφων, τῶν δαπάνη τοῦ δημοσίου συλλεγομένων καὶ τυπουμένων ἐν Παρισίοις· τοῦ δὲ ὑπουργοῦ ἀπειλήσαντος ἐνώπιον τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὅτι θὰ ἀπαλείψῃ τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ τὰς δισχιλίας δραχ. ὑπὲρ τῶν ἔργων ἡμῶν· διότι ταῦτα **ΑΠΟΚΡΟΥΕΙ ΗΔΗ Η ΒΟΥΛΗ.**

Ἐκτοτε ἐγένοντο τῶνόντι ἡμῖν πολλαὶ ὑπὸ πολλῶν, ἀντίθετοι ὁμῶς καὶ ἅπασαι κατ' ἰδίαν, παρατηρήσεις περὶ τοῦ βίου τοῦ Ὀθωνος. Οἱ μὲν π. χ. ὠνόμασαν τὸ ἔργον τοῦτο κατηγορητήριον, χωρὶς ὁμῶς νὰ δείξωσιν οὐδὲν τὸ πρὸς διόρθωσιν. Ἄλλοι ἐμέμφθησαν ἡμᾶς πικρότατα, ὡς λίαν ἐπεικῶς κρίναντας τὸν Ὀθωνα καὶ ἀποδόντας

ἄλλοις καὶ ἰδίως τῇ ἀντιβασιλείᾳ, τῇ Βαυαρικῇ Δυναστείᾳ καὶ ταῖς ἀλλοτρίαις ἐπεμβάσεσι πολλὰ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ βασιλικῶν ἀμαρτημάτων. Ἄλλοι νομίζουσιν, ὅτι ἐθωπεύσαμεν ἐνσκόπως τὴν ζῶσαν βασιλισσαν Ἀμαλίαν, καὶ ἄλλοι, συγγέοντες πάνυ ἀδίκως τὴν βασιλείαν πρὸς τὸν βασιλέα, νομίζουσιν, ὅτι ἡρνήθημεν τούτῳ, ὅσα ἐκείνη μόνη ἀνήκουσι καὶ οὐδεὶς ποτε ἡμφισβήτησε παρ' ἡμῖν.

Εἰς ἀπάντησίν τινα τῆς πρώτης τοῦλάχιστον ἐκ τῶν μομφῶν τούτων, τῆς τόσο ἐπιστήμως γενομένης παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πρωθυπουργῷ, ἠθέλαμεν καταχωρίσει ἐνταῦθα τὴν ἑκατοντασέλιδον βιογραφίαν τοῦ Ὀθωνος ὑπὸ τοῦ μηδὲν παθόντος, ἀλλὰ μάλιστα καὶ εὐεργετηθέντος Μαρίνου Π. Βρετοῦ, τὴν καταχωρισθεῖσαν γαλλιστί μὲν ἐν τῇ *Revue Moderne*, Octobre 1868, ἑλληνιστί δὲ, ἐν τῷ γνωστῷ ἡμερολογίῳ αὐτοῦ τοῦ 1869. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι ἀνέφικτον ἡμῖν, παραπέμπομεν τὸν ἀρμόδιον ὑπουργὸν τῆς παιδείας εἰς τὰς σελίδας 252, 259, 260—264, 266, 268, 271—277 καὶ 342 ἕως 354 τοῦ ἡμερολογίου τούτου· ἐν αὐταῖς θέλει ἰδεῖ λεπτομερῶς ἐκτραγωδούμενα ἄλλα τε πολλὰ καὶ δὴ καὶ τὰ προκαλέσαντα τὴν τε μεταπολίτευσιν τοῦ 1843 καὶ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ 1862 αἷτια. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα πάντα ἡμεῖς ἀπλῶς μόνον καὶ ὅσον ἐνεστιν ἀβρῶς ὑπεδείξαμεν, ἐπιτραπήτῳ ἢ ἀνακεφαλαιώσωμεν ἐνταῦθα τὰ παρ' ἡμῶν λεχθέντα.

Ὁ Ὀθων εἶχεν ἀναντιρρήτως ὡς ἄτομον πολλὰς καὶ μεγάλας ἀρετάς, ἅς οὐχὶ μόνον δὲν ἀπεκρύψαμεν, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων κατεδείξαμεν· ἐπαναλαμβάνομεν δὲ, ὅτι ἤτο τόσο εὐσεβής, ὥστε πρὶν ἐνθρονισθῆ ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ κράτει του, ἀπῆλθεν αὐτοπροσώπως εἰς Ῥώμην καὶ ἔλαβε σὺν ταῖς εὐχαῖς καὶ εὐλογίαις βεβαίως

καὶ τὰς ὁδηγίας τοῦ Πάπα (1), ὅτι ἦτο ἐλεήμων, ἐνίοτε μάλιστα ἐγίνετο καὶ εὐεργετικὸς εἰς τοὺς ἀφωσιωμένους, καὶ εἰς μέγαν βαθμὸν σώφρων ὡς βασιλεὺς ὅμως τῆς Ἑλλάδος, δικαιοῦται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι σύμπασαν τὴν τριακονταετῆ σχεδὸν βασιλείαν τοῦ ἐδαπάνησεν εἰς τέσσαρά τινα.

1) Εἰς τὴν διατήρησιν τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ ἀξιοπρεπείας.

2) Εἰς τὴν δημιουργίαν ἀφωσιωμένων, σχηματιζόντων τότε τὸ βασιλικὸν κόμμα.

3) Εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ δι' αὐτῶν τὸ ἔθνος ἀνάξιον συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ

4) Εἰς τὸ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν μεγάλην ἰδέαν, καθ' ὃν μόνον ἐνόει καὶ ἕστεργε τρόπον.

Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἐπέτυχε τῶν δυο τούτων τελευταίων, κατὰ πόσον ἐχρησίμευσαν αὐτῷ καὶ οἱ ἀφωσιωμένοι, ἐγένετο κατάδηλον ἐκ τῶν πολλῶν ἐπ' αὐτοῦ στάσεων καὶ ἐπαναστάσεων, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν δύο μεταπολιτεύσεων, καὶ ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου, ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν τελευταίαν.

Εἰς δὲ τὴν διατήρησιν τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ ἀξιοπρεπείας ὁ Ὅθων συνήθως ἐπέμενε πεισματωδῶς μάλιστα μόνον, ὡσάκις ἐνόμιζεν, ὅτι παρεγνωρίσθη ὑπὸ τινος τῶν ὑπηκόων. Ἀπεπειρᾶτο μὲν νὰ διατηρῇ ταύτην καὶ κατ' ἑναντι ἰσχυρωτέρων ἄλλ' ὡσάκις ἀπετύγχανε, συνήθως

(1) Ἰδὲ Γενικῆς ἐφημερίδος τῆς Αὐγούστου 4 Ἰανουαρίου 1833 καὶ παράρτημα αὐτῆς Σελ. 4 καὶ 14 καὶ πρὸς τούτοις παράρτημα τῆς 19 Ἰανουαρίου Σελ. 75. Ἰδὲ πρὸς τούτοις Θεϊροῖσι περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Τόμ. 6'. Σελ. 360. Ἐξεδόθη δὲ τότε ἐν Μονάχῳ καὶ ἴδιον ἡμερολόγιον. Καὶ ἡ μὲν Γενικὴ ἐφημερίς τῆς Αὐγούστου περιγράφει λεπτομερῶς τὴν τε ἐπίσκεψιν τοῦ νεανίου Βασιλέως καὶ τὴν ἀντεπίσκεψιν τοῦ Πάπα. Ὁ δὲ Θεϊροῖσι ἀποδοκιμάζει τὸ μέτρον ὡς ἄσκοπον. Παραπέμπομεν Ἑλληνοῖσι εἰς ταῦτα, διότι οὕτω ἐπέμφθησαν ὑπὸ τινος τῶν ἐλεγξάντων ἡμᾶς ἐπὶ ὑπερμέτρῳ ἐπικεικίᾳ.

ἡνῆχέτο τὰ πάντα ἐν χριστιανικῇ πραότητι· καὶ δὲν ἐλησμόνησαν, φρονοῦμεν, οἱ ἐν Ἀθήναις, οὔτε τὸ μαστίγιον τοῦ Λάϋονος, οὔτε τὰ ἀγέρωχα καλπάσματα (ἐνώπιον τῶν ἀνακτόρων μάλιστα) τοῦ Πισκατώρη καὶ τοῦ Ὁζερῶφ, οὔτε τὰ Μουσούρεια. Ἵνα μὴ δὲ διαβληθῶμεν καὶ αὐθις ἐπισήμως, τοιαῦτα ἀναμιμνήσκοντες ἢ πρὸς ἀπόκρουσιν μόνον τῆς συκοφαντίας, ὅτι ἐγράψαμεν ἐμπαθῶς τὸν βίον τοῦ Ὅθωνος, ἐπιτραπήτω νὰ παραλλήλισωμεν ἐνταῦθα τὰ Μουσούρεια, τὰ παρ' ἡμῶν ἀφηγηθέντα, πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Βρετοῦ.

Ἡμεῖς μὲν χάριν ἀβροφροσύνης σύμπασαν τὴν ἀηδεστάτην ταύτην ὑπόθεσιν ἀφηγήθημεν ἀκριβέστερον ἴσως καὶ ἀδρότερον βεβαίως τοῦ Βρετοῦ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Κωλέττου καὶ μόνον δι' εἴκοσι στίχων (1). Ἐν δὲ τῷ βίῳ τοῦ γεννήσαντος αὐτὴν Ὅθωνος ὑπεδείξαμεν μόνον διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων: «ἀλλ' ἀμέτως ἐγεννήθησαν αἱ Μουσούρειαι περιπλοκαί, ἅς ἐν τῷ βίῳ τοῦ Κωλέττου ἀφηγήθημεν»· ὁ δὲ Βρετὸς ἀφηγῆται οὕτως:

«Μικρὸν πρὸ τοῦ Θανάτου τοῦ Κωλέτου συνέβη ἀπροσδόκητόν τι ἐπιτόδιον, ἐξ οὗ ὁ βασιλεὺς Ὅθων ἀπόλειπε πᾶσαν γοητείαν ἐν ταῖς ἐλληρικαῖς ἐπαρχίαις τῆς Τουρκίας. Εἶς τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ βασιλέως, ὁ συνταγματάρχης Τσάμης Καρυτάσσοσ, ἠτήσατο παρὰ τοῦ Κυρίου Μουσούρου πρέσβειος τῆς Τουρκίας ἐν Ἀθήναις, νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὸ διαβατήριον αὐτοῦ, ἀπερχομένου εἰς Μακεδονίαν, τὴν γενέθλιον αὐτοῦ γῆν. Ὁ δὲ Κύριος Μουσούρος ἀνέμνησε τῷ συνταγματάρχει, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὡς μετασχόντος τῆς ἐν ἔτει 1841 γενομένης ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαναστάσεως, ὑπάρχει ἐγγεγραμμένον ἔκτοτε εἰς τὸν κατὰλογον τῶν ἐκ τῆς Τουρκίας ἐξωρισμένων· ἀλλ' ὁμως ὑπέσχετο, ὅτι θὰ γράψῃ περὶ τούτου πρὸς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ, ἢ πιθανώτατα ἔμελλε νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ διαβατηρίου τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ βασιλέως.

Γνωστοποιήσαντος δὲ τοῦ Καρυτάσου τῷ βασιλεῖ τὴν ἀπάντησιν ταύτην τοῦ πρέσβειος, οὕτως ἠγανάκτησεν ὁ βασιλεὺς, ὥστε τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἐσπέραν, συντυχῶν τῷ Κυρίῳ Μουσούρῳ ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ χορῷ τῆς Αὐλῆς, εἶπε πρὸς αὐτὸν Γαλλιστὶ «j'espérais Monsieur le ministre que vous auriez eu plus d'égards pour moi» καὶ ταῦτα εἰπὼν ἔστρεψε τὰ νῶτα πρὸς αὐτὸν, οὐδένα δοῦς καιρὸν πρὸς ἀπάντησιν. Ὁ Κύριος

(1) Ἰδὲ Βίον Παραλλήλων Τόμ. στ' σελ. 283—284.

Μουσοῦρος ταταραγμένος, καὶ ἀγνοῶν, τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ, ἀπατάθη πρὸς τὸν Κύριον Λάιον, τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ἀγγλίας, πρὸς ὃν διηγήθη τὸ συμβᾶν αὐτῷ δυστύχημα. — Καὶ μένετε εἰσέτι ἐνταῦθα, εἶπε πρὸς αὐτὸν μετ' ἐκπλήξεως ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς βασιλείας Βικτωρίας; ὁ δὲ Κύριος Μουσοῦρος, οὐδένα περιμείνας δεύτερον λόγον, ἀπεσύρθη τοῦ χοροῦ μετὰ πάντων τῶν ὑπαλλήλων τῆς πρεσβείας μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἀπῆλθεν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως ἐπανεῖλθῃ βραδύτερον, καὶ λάβῃ ἱκανοποίησιν διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ· ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἔγραψε πρὸς τὸν Σουλτάνον τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος

τῷ Σουλτάνῳ

Μεγαλειότατε!

Δυσάρεστόν τι συμβᾶν ἐπαπειλεῖ τὴν διάρρηξιν τῶν φιλικῶν σχέσεων τῶν δύο ἐπικρατειῶν, ἅς ἡ Θεία πρόνοια ἐνεπιστεύσατο ἡμῖν. Αἱ φιλικαὶ αὗται σχέσεις, ὧν ἡ διατήρησις ἐστὶ πολύτιμος, δυνατόν νὰ ἐνισχυθῶσιν ἐν τῷ παρόντι, καὶ νὰ στερεωθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι δι' ἐξηγήσεως ἐλευθέρως καὶ εἰλικρινοῦς· καὶ τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν ἐρχομαι νὰ ποιήσω αὐθόρμητος· ἡ δὲ Υ. Μ. κατανοήσει, ὡς πέποιθα, τὰ αἰσθήματα τῆς ἀκρας ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς βαθείας ὑπολήψεως, ἐξ ὧν ὀδηγοῦμαι εἰς τὸ τοιοῦτον ἀνεπίδεκτον πάσης παρεξηγήσεως.

Ἀπαιτῶν ὑπὲρ τῆς βασιλικῆς ἐγγυήσεώς μου τὸ ὀφειλόμενον αὐτῇ σέβας, πέποιθα ὅτι ἐκπληρῶ καθήκον, ὅπερ ἐν τῷ συμφέροντι τῆς βασιλικῆς ἀξίας θὰ ἴδω ἀσφαλῶς ἐμπιστευμένον εἰς τὰς χεῖρας τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος. Ἐκ τοῦ αἰσθήματος τούτου κινούμενος, ὅτε ἀπέτεινα μομφὴν τινα πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον ἀδελφοῦ, πρὸς ὃν ὁμολογῶ εἰλικρινῆ ἀγάπην, δὲν ὠδηγήθην ὑπὸ μόνου τοῦ γεγονότος, ὅπερ φαίνεται, ὅτι ὑπῆρξε τὸ μόνον αἷτιον τῆς ἐκφράσεώς μου ἐκείνης.

Πρὸ πολλοῦ ὁ τρόπος καὶ ἡ διαγωγή τοῦ Κυρίου Μουσοῦρος, ὃς ἐστὶ τὸ ὄργανον διαφορῶν παραστάσεων τῆς Κυβερνήσεως μου πρὸς τὴν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, πολλὰς μοι παρείχεν ἀνησυχίας ὡς πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς φιλίας τῶν γειτονευόντων Κρατῶν, ἣν ἐγὼ θεωρῶ πολύτιμον· καὶ ἀληθῶς λίαν ἐστὶν ὀφελίμος πρὸς ἀμφοτέρα τὰ Κράτη, ὧν τὰ συμφέροντα ταυτίζοντα, ἐν πολλοῖς καὶ ὑπὸ παντοίας ἀφορμάς. Δηλώσας δὲ τὴν δυσἀρέσκειαν, ἣν ᾤσθάνθη οὐ τοσοῦτον διὰ τὴν ἀρνήσιν τῆς ἐπικυ-

ρώσεως ἐνὸς διαβατηρίου, ὅσον διὰ τὰ προηγηθέντα αὐτῆ, παρέσθησα πρὸ πάντων μέριμναν, ἦν πολλακίς ἠσπάσατο, ὡς οὐδὰ μῶς ἀμφιβάλλω, καὶ ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης, μετὰ θάρρους εὐγενοῦς ἀγωνιζομένη ὑπὲρ τῆς εἰρηνικῆς προόδου τῶν εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτῆς ἐμπιστευομένων λαῶν. Ἐν τούτῳ ἐγκείται ἡ ἀληθής, ἢ πλήρης ἐρμηνεία τῶν λόγων μου, ἀποτεινομένων ἰδίως πρὸς ἄνθρωπον, ἐπιλαθόμενον τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ τῆς ἑαυτοῦ ἀποστολῆς· καὶ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην δικαίαν ἐνόμισα νὰ ποιήσω πλήρη. Ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης σκεφθήσεται καὶ ἀποφανθήσεται ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτῆς.

Ἐγὼ δὲ πέποιθα, ὅτι ἡ ἐξήγησις αὕτη, ἐλευθέρως δοθεῖσα συνάδει πρὸς τε τὸ καθήκον καὶ πρὸς τὴν καρδίαν μου. Οὐχ ἤττον δὲ ἐλπίζω, μᾶλλον δ' εἰπεῖν πέποιθα, ὅτι ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης εὐρήσει ἐν αὐτῇ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι καὶ γὰρ, ὡς καὶ ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης, ἐναποτίθημι τὴν ἀληθῆ δόξαν μου, ὅπου ὁ παντοδύναμος Θεὸς διατάττει ὑμᾶς, καὶ ὅτι θερμοτάτην αἰσθάνομαι τὴν ἐπιθυμίαν τῆς διατηρήσεως τῶν φιλικῶν σχέσεων δύο λαῶν, ὧν ἡ δόξα καὶ ἡ εὐημερία, ἀντὶ τοῦ νὰ ὦσιν ἀντίθετοι καὶ ἀντιζῆλοι, ἐξαρθῶνται μάλιστα ἐκ τῆς ἀμοιβαίας τῶν λαῶν τούτων βοήθειας.

Ἐπὶ τούτοις ἱκετεύω τὸν Θεόν, ὅπως δικτηρῆ Σε, ὑπέρτατε, ἐνδοξότατε καὶ κραταιότατε Αὐτοκράτωρ φίλτατε γείτον καὶ σύμμαχε ἡμῶν, ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ παντοδύναμον Αὐτοῦ προστασίαν.

Ὁ εἰλικρινέστατος καὶ ἀκριβέστατος φίλος Σου,

Ἀθήνησι, τῆ 1 Φεβρουαρίου 1847. (1) ΟΘΩΝ.

Αὐτὸ τοῦτο ἐπράξαμεν καὶ περὶ ἄλλα τινὰ, ἀναίρουντα μάλιστα ἄρδην ὅσας ὑποσχέσεις εἰλικρινοῦς φιλίας καὶ ἐναρμονίων γειτονικῶν σχέσεων ἔδωκε διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὁ Ὅθων· καὶ π. γ. τὰ Ἡπειρο-Θεσσαλικά ἐπὶ τῶν Κριμαϊκῶν. Ἐν μὲν τῷ βίῳ τοῦ Ὅθωνος περιεγράψαμεν ταῦτα ὅσον ἐνεστὶν ἀβρῶς καὶ συντόμως, ἀποσιωπήσαντος τελειῶς τὰς τε ἐπί-

(1) Ἰδὲ ἡμερολόγιον Μαρτίου κ. Βρετοῦ, ἔτους 1869, Σελ. 279.

τῆδες πρὸς ἐκστρατείαν παρὰ τῷ Μόζνερ κατασκευασθείσας γελοίας στρατιωτικὰς κλίνας, τὴν περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης δυσοίωνον καὶ κακόφημον πρόρρησιν τοῦ Φαρμακίδου, τὴν ἀπάντησιν τούτου εἰς τὸν κατὰ παραγγελίαν τοῦ βασιλέως ἐνθουσιασθέντα σοφὸν τῆς Ἑλλάδος, καὶ αὐτὰς τὰς τραπεζομαντείας Ἑλληνος διπλωμάτου ἤδη, δι' ὧν ἀνηγγέλοντο τῷ ἀτυχεῖ ἐκείνῳ ἡγεμόνι νίκαι λαμπραὶ τῶν ἐξεληθόντων καὶ προεμνηστεύετο αὐτῷ ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως· σύμπαντα, λέγομεν, ταῦτα ἀπεσιωπήσαμεν τελείως ἐν τε τῷ βίῳ τοῦ Ὄθωνος κ' ἐν ἅπασιν τοῖς λοιποῖς· μόνον τῆς τοῦ Φαρμακίδου ἀπαντήσεως ὡς εὐφρεστάτης ἐμνήσθημεν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ. Πολλὰς δὲ ἄλλας εἶτε ὑπὲρ τοῦ κατασυχοφαντηθέντος τότε ἔθνους ὡς ἀνάνδρου λεπτομερείας, εἶται κατὰ τῆς διεπούσης αὐτὸ ἀνοήτου πολιτικῆς, χάριν ἀβροφροσύνης πρὸς τὸν Ὄθωνα, παρεπέμψαμεν ἐν ἄλλοις βίοις. Οὕτω π. γ. ἐν μὲν τοῖς τοῦ Γρίβα καὶ Χατζῆ Πέτρου, ἀφηγηθέντες, ὅτι παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχε καὶ εἰς ἀξιωματικὸς τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ὁ ἤδη ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ εἰς ἐπιλογίας, ὁ Λεωτσάκος, ἔχοντες παρ' αὐτοῖς καὶ τινὰς ἀνδράς τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, κατεδείξαμεν τί δύναται τις νὰ ἐλπίσῃ παρὰ στρατοῦ τοιοῦτου, διοικουμένου ὁμῶς παρὰ τοῦ υἱοῦ Γρίβα καὶ τοῦ ἐπιλοχίου Λεωτσάκου, καὶ ἀρχηγὸς ἔχοντος τὸν πατέρα Γρίβαν καὶ Χατζῆ Πέτρον. Ἐν δὲ τῷ βίῳ τοῦ Τζαβέλα ἀφηγήθημεν, ὅτι ὁ ἦρωσ τῆς Κλείσσοβας καὶ ὁ ὄσω μεγαλόκαρδος τόσω καὶ χαρίης Τισαμενός, διευθυνόμενοι ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῶν Ἀθηνῶν, ὁ μὲν ἐδυσφημίσθη τότε ὡς ἀνάνδρος καὶ ἔσκασεν ὑπὸ τῆς λύπης του. Ὁ δὲ, ὡς κομπορρήμων κ' ἐγένετο μισάνθρωπος. Ἐν δὲ τῷ βίῳ τοῦ Μεταξᾶ ἀφηγηθησόμεθα τὴν εὐκολίαν καὶ τοὺς τρόπους, δι' ὧν ὁ

Ὁθων ἐσαγίνευε τινὰς τῶν σφόδρα ἀντιπολιτευομένων.

Ἄλλως πρῶτοι ἡμεῖς λίθον ἀναθέματος κατὰ τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν ἐκθρόνησιν τοῦ ἔστω καὶ ἀτομικὰς τινὰς ἀρετὰς ἔχοντος Ὁθωνος δὲν δυνάμεθα νὰ βάλλωμεν, διότι, μὴ ἀναιρέσαντες ὅσα μόνον πρὸς ἀποσόβησιν κινδύνων ἐγράψαμεν, πολλὰ παθόντες, ἐκπατρισθέντες καὶ πάσης ἀμνηστείας ἐξαιρεθέντες, βεβαίως ἄνευ τῆς ἀποφασιστικότητος τούτων ἠθέλαμεν ἀποβιώσει ἐν ξένῃ γῆ μακρὰν τῆς φίλης οἰκογενείας καὶ τῆς φιλτάτης πατρίδος.

Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ἐμπαθῶς τοῦλάχιστον δὲν ἐγράψαμεν τὸν βίον τοῦ Ὁθωνος, ὅπως εὐηρεστήθησάν τινες νὰ παραστήσωσιν ὁ δὲ ὑπουργὸς τῆς παιδείας προσέθηκεν, ὅτι ἡ βουλή ἀπέχρυσεν ἄλλοτε τὰ ἔργα ἡμῶν.

Ἄντι πάσης ἀπαντήσεως εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην παραθέτομεν τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς βουλῆς.

«Ἀνακοινώσαντος δὲ κατόπιν τοῦ προέδρου, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν παραλλήλων βίων τῶν διαπρεψάντων ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπεμψε πρὸς τὴν βουλήν δύο ἀντίτυπα τοῦ συγγράμματός του καὶ ἀναγνωσθεῖσθαι εἶτα τῆς ἀναφορᾶς τοῦ αὐτοῦ, ἐξαιτουμένου τὴν ὕλικὴν συνδρομὴν τῆς κυβερνήσεως πρὸς ἐκτύπωσιν τῶν ἐπομένων τόμων τοῦ συγγράμματός αὐτοῦ, εἰς μὲν τῶν βουλευτῶν, ἐξέθετο, ὅτι ἤθελε παραλήψει σπουδαῖον καθήκον, μὴ συνιστῶν πρὸς τὴν βουλήν σύγγραμμα, πραγματοποιοῦν μίαν τῶν ἐθνικοτέρων ἰδεῶν, τὴν ἐξιστόρησιν τῶν πράξεων τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ἐν τούτοις οὐδεμίαν μέχρι τοῦδε ἐδείξαμεν εὐγνωμοσύνην, μήτε δέκα ἀνδριάντας ἀνεγέρσαντες πρὸς εὐγνωμοσύνην εἰς αὐτούς· ἄς ἐπιληφθῆ τοῦλάχιστον ἡ βουλή τῆς ἐκπληρώσεως ἐν μέρει τοῦ καθήκοντος τούτου, ποιουμένη ἔναρξιν ἀπὸ τῆς ἀποδογῆς τῆς αἰτήσεως τοῦ Κ. Γούδα»

Ἐτερός τις προσθεῖς εἰς ταῦτα, ὅτι ἡ χρησιμότης τοῦ συγγράμματός τούτου ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ πάντων, καὶ ὅτι ἐθνικὴ ζήμια ἤθελεν εἶναι, ἂν διεκόπτετο ἡ τύπωσις του ἕνεκα ἐλλείψεως ὕλικῶν μέσων, ὑπέβαλε τὴν ἑξῆς πρότασιν»

Ἡ κυβέρνησις ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ ἀπὸ τὸ σύγγραμμα τοῦ Κυρίου Ἀναστ. Γούδα, ἐπιγραφόμενον «Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως διαπρεψάντων, ἀνὰ τριάκοντα σώματα ἐξ ἑκάστου τόμου, καὶ νὰ σημειοῦται εἰς τὸν προϋπολογισμὸν ἑκάστου ἔτους

τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τὸ τίμημα αὐτῶν ἀνά δραχμὰς 2800.» (1)

Ἐνταῦθα ὀφείλομεν νὰ διορθώσωμεν τυπογραφικὰ τινὰ λάθη ἀντὶ τριακοσίων, γράφει τετρακοσίων, καὶ ἀντὶ σωμάτων γράφει ἀντιτύπων· διότι τοσαῦτα ἐξ ἐκάστου τόμου ἀντίτυπα φέρουσι τὸ ποσὸν τῶν 2800 δραχμῶν, τοσαῦτα ἐδίδομεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον καὶ ἀντὶ τοσούτων ἐλαμβάνομεν τὰ σχετικὰ ἐντάλματα μέχρι τοῦ τετάρτου τόμου.

Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἐπραγματοποιήθη ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς Βουλῆς ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἐν τοῖς προϋπολογισμοῖς τοῦ 1873 καὶ 1874 οὐδ' ὀβολὸς ἐσημειώθη, καὶ ὅτι πρὸς ἀποπληρωμὴν τῶν ψηφισθέντων ποσῶν διὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν ἐν μέρει μὲν τυπωθέντων τόμων, ἐν μέρει δὲ ἐτείμων ὄντων, ἠναγκάσθημεν πρὸ πολλοῦ νὰ προβῶμεν καὶ εἰς δικαστικὴν αἴτησιν θεραπείας, κηρύξαντες μάλιστα διὰ ἀναφορᾶς, ὅτι ἔχομεν ἔτοιμα γὰ παραδώσωμεν τὰ σχετικὰ ἀντίτυπα τῶν τυπωθέντων τόμων, ἔτοιμον δὲ καὶ ἀποχρῶσαν ἐγγύησιν τοῦ δημοσίου, ὅτι θὰ παραδώσωμεν τὰ τοῦ μὴ τυπωθέντος ἐβδόμου τούτου τόμου, ἀμέσως μετὰ τὴν τύπωσιν αὐτοῦ, ἂν ὁ ἀρμόδιος ὑπουργὸς συγκατατεθῇ νὰ ζητήσῃ ὑπὸ τῆς βουλῆς τὴν ἀναγκαίαν πίστωσιν ἐκ τῶν κεκλεισμένης χρήσεως προϋπολογισμῶν τοῦ 1874 καὶ 1872.

Ἐπιδιώκοντες δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ συγγράμματος ἡμῶν, ἐσιωπήσαμεν, χάριν εὐσχημοσύνης καὶ ἑτερόν τι ὑπὸ τὰς ὀψεις ἡμῶν γενόμενον σκάνδαλον. Ἐὰν ἀγοραζόμενα ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας ἀντίτυπα τοῦ συγγράμματος ἡμῶν, κλεπτόμενα ἐν ἀγνοίᾳ βεβαίως τοῦ ὑπουργοῦ καὶ τοῦ γενικοῦ γραμματέως, πωλοῦνται ἀναφανδὸν εἰς τοὺς βιβλιοπώλας. Τοιαύτη

(1) Ἰδὲ Πρακτ. τῆς βουλῆς 1869 σελ. 429 καὶ 685 καὶ 687.

δὲ φρονοῦμεν δὲν ἦτο ἡ ἔννοια τῆς ἀποφάσεως τῆς βουλῆς· ἀλλ' ἡ ἐκ τῶν ἐνόητων συνδρομὴ καὶ ἡ διάδοσις εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μάλιστα. Καὶ ταύτην ὁμῶς ἐπεδιώξαμεν ἐκ τῶν ἐνόητων ἡμεῖς δωρεάν καὶ διὰ περιουσιῶν εἰς τε τὸ ἐσωτερικὸν καὶ πανταχοῦ σχεδὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ, κατὰ τὰ παρ' ἡμῖν πολλὰ εὐχαριστήρια ἔγγραφα.

Ἴνα μὲν ἐκτιμήσῃ τις κάλλιον τὴν εὐθύτητα τοῦ τέως ὑπουργοῦ τῆς παιδείας, τοῦ τὸν φίλον μάλιστα ἡμῶν ἐπαγγελθέντος παρὰ τῷ πρωθυπουργῷ, ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἠρνήθη νὰ δώσῃ ἐκ τοῦ ὑπουργείου του ἀντίγραφον ἐπισήμου πράξεως τοῦ προκατόχου του, δι' ἧς οὗτος ἐδήλωσεν ἐπισήμως ἐν τῇ αἰσῆσει θεραπείας τὴν 6 Ἰβρίου 1873 ὑπ' ἀριθμ. 6649, ὅτι ὑπόσχεται νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναγκαίαν πίστωσιν ὡς κεκλεισμένης μὲν οὔσης τότε τῆς χρήσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1874. ἐξηγητημένης δὲ τῆς πιστώσεως τοῦ 1872. Ὡς νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἐν Ἑλλάδι δικαιοσύνη καὶ ὡς νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ ἐξαναγκάσωμεν δι' αὐτῆς τὸν ὑπουργὸν νὰ σεβασθῇ τὰ διὰ τῶν προϋπολογισμῶν τοῦ Κράτους κεκτημένα καὶ ἀναμφισβήτητα δικαιώματα ἡμῶν.

Πόσον δὲ ἐννόμως κ' εὐσυνειδήτως θὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἀπόφασις τῆς Βουλῆς εἰς τὸ μέλλον ἀρκεῖ νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἐν τῷ ψηφισθέντι προϋπολογισμῷ τοῦ 1875 δύο μόνον χιλιάδες δραχμῶν ἐσημειώθησαν ὡς συνδρομὴ πρὸς τύπωσιν δύο τόμων, οὓς πρὸ καιροῦ καὶ δι' ἀναφορᾶς ἡμῶν ἐδηλώσαμεν, ὅτι ἔχομεν ἐτοιμοὺς τὸν ἀνά χειρας καὶ τὸν ὄγδοον.

Καὶ αἰτούμενοι τελευταῖον ἔλαττόν τι, ὡς εἶπομεν, τῆς αὐστηρᾶς δικαιοσύνης, ἰδίως ὡσὶν ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἀρμοδίου ὑπουργοῦ τῆς παιδείας,

ὅτι ἡ βουλή ἀποκρούει ἤδη τὰ ἔργα ἡμῶν. Καίτοι δὲ σιωπήσαντος τοῦ παρόντος πρωθυπουργοῦ καὶ οὐδὲν ἀντιλέξαντος, ὅτι οὗτος τοῦλάχιστον δὲν ἀποκρούει τὴν συνδρομὴν τοῦ δημοσίου πρὸς δημοσίευσιν τῶν βίων τῶν ἐφαμίλλων τοῦ πατρός του, καθήκον ὅμως θεωροῦμεν ἡμεῖς ν' ἀποκρούσωμεν τὴν βλασφημίαν, ὅτι οἱ υἱοὶ καὶ ἀπόγονοι ἐκείνων, ὧν τοὺς βίους ἐδημοσιεύσαμεν, δὲν ἐπιθυμοῦσι νὰ ἴδωσι δημοσιευομένους καὶ τοὺς ὑπολειμένους βίους τῶν συναγωνιστῶν τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων ἐλλήνων τε καὶ φιλελλήνων· ὁ δὲ ἀρμόδιος ὑπουργὸς καὶ ἠπειλήσεν ἐνώπιον τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὅτι ἐπὶ τῆς συζητήσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ θ' ἀπαλείψει καὶ τὸ σημειωθὲν πρὸς τύπωσιν δύο τόμων τῶν παραλλήλων βίων ποσόν, διότι περὶ τούτων μὲν οὐδεὶς!!! ἔγραψεν ἢ ἐλάλησέ τι. Τὴν δὲ δημοσίαν δαπάνην συλλογὴν καὶ τύπωσιν τῶν Βυζαντινῶν χειρογράφων συνιστᾷ, εἶπεν ἅπας ὁ τύπος.

Δὲν ἀπόκειται ἡμῖν νὰ διαφιλονεικήσωμεν τὸ δικαίωμα τοῦ ὑπουργοῦ νὰ διαθέτῃ κατὰ τὸ δοκοῦν, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας αὐτῷ συστάσεις καὶ τὰς διὰ τοῦ τύπου, τὰς ἀπὸ τοῦ δημοσίου παροχάς. Καὶ ἠθέλαμεν καλύψει τὸ πρόσωπον ὑπ' αἰσχύνης, ἂν τῷ ὄντι ἀπέκρουεν ἤδη ἡ βουλή τὰ τε γενόμενα καὶ τὰ ὑπολειπόμενα ἔργα ἡμῶν. Ὀλίγα βεβαίως καὶ σμικρὰ καὶ ἀτελῆ εἰσὶ ταῦτα, συνιστάμενα εἰς δέκα ἐξ ἰσχυρῶν δημοσιευθέντας ἐν πρώτῃ ἐκδόσει τόμους καὶ εἰς ἐξ ἀδημοσιεύτους· καὶ συγχέμενα ἐξ ἐπιστημονικῶν τινῶν μεταφρασμάτων, ἐξ ἄλλων τοιοῦτων ἀπανθισμάτων, καὶ ἐξ ὀλίγων ἀθροισμάτων περιοδειῶν καὶ μελέτης, ἅτινα ἢ κοινωνία, ἐλλείψει ἄλλων, ὀνομάζει πρωτότυπα· ὀλίγα, λέγομέν, εἰσὶ ταῦτα, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἄλλων πλειότερά τε, μεγαλειότερα καὶ τελειότερα. Ἀλλὰ παρηγορούμεθα, ὅτι οὐδέποτε ἐμισθοδο-

τήθημεν πρὸς ταῦτα. Μόχθους τινὰς μόνον ἐπὶ τριάκοντα καὶ δύο ἔτη κατηναλώσαμεν, καὶ οὔτε τούτων οὔτε δαπανῶν τινῶν ἐπετρέπετο νὰ φεισθῶμεν πρὸς ταῦτα.

Πρῶτοι ἡμεῖς ἀξιοθέντες τῷ 1843 ἐκ τύχης διδακτορικοῦ διπλώματος ἐν τῇ ἰατρικῇ σχολῇ τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου, πρῶτοι ὠφείλαμεν καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν ἀνάγκην καὶ τὸ καθήκον πρὸς μεταφύτευσιν καὶ σκόπιμον καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων εἰς τὴν ὠραίαν ἡμῶν πατρίδα, τὴν τοσαῦτα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας καὶ ἔνεκα τῆς παντελοῦς ἀμελείας, ἣ τῆς ἀσκόπου καλλιέργειας τούτων παθοῦσαν. Τὸ παράδειγμα ἡμῶν εὐτυχῶς ἐμιμήθη μέχρι τινὸς καὶ ὁ πρῶτος μὲν ἀξιοθής διδακτορικοῦ διπλώματος ἐν τῇ νομικῇ σχολῇ τοῦ αὐτοῦ πανεπιστημίου, ἀλλὰ τέως διευθύνων ὡς ὑπουργὸς δύο ὑπουργεῖα. Τοῦτόν τε καὶ ἡμᾶς ἐμιμήθησαν βραδύτερον καὶ ἄλλοι· ἐλπίζομεν δὲ νὰ μὴ χρησιμεύωσι τοῦ λοιποῦ τοῖς ὀργῶσι πρὸς μάθησιν φοιτηταῖς μόνον τὰ πρῶτα μεταφράσματα ἡμῶν ὡς ἔντυπα ἐγχειρίδια.

Ἄν μὲν ἐξ ἀρχῆς τοῦ σταδίου ἡμῶν προεβλέπομεν τὴν ἐν τοιαύτῃ ἐργασίᾳ ἀποτυχίαν, τὴν ἐπισήμως τρόπον τινὰ βεβαιωμένην ὑπὸ ἰατροῦ μάλιστα ὑπουργοῦ, ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Ἑλληνικῷ Πανεπιστημείῳ τὰς ἰατρικὰς αὐτοῦ σπουδὰς ἀρξαμένου, ἠθέλαμεν ἀσχοληθῆ ἔκτοτε, ἂν οὐχὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ κερδαλέου ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος, ἂν οὐχὶ εἰς τὴν πολιτικὴν, ἣν οὐδέποτε ἠγαπήσαμεν καὶ πρὸς ἣν ὁμολογοῦμεν εἰλικρινῶς οὐδόλως ἐπλάσθημεν, ἵνα μετερχώμεθα καθ' ὃν τρόπον θεωροῦσιν αὐτὴν τινες ὡς κερδαλέον ἐμπόρευμα, τοῦλάχιστον ὁμῶς ἠθέλαμεν ἀσχοληθῆ εἰς τὴν στενογράφησιν ἐνίων ἐκ τῶν διὰ τοῦ στόματος μόνον διδασκομένων ἰατρικῶν καὶ γενικῶν μαθημάτων· ἠθέλαμεν λιθογραφήσθαι

ταῦτα μόνον πρὸς χρῆσιν τῶν ἀτυχῶν φοιτητῶν καὶ ἠθέλαμεν προλάβει οὕτω παρά τισι τὴν φθίσιν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν, τὰς ἐκ τῆς ἀντιγραφῆς καὶ διορθώσεως τῶν ἀδιορθώτων σημειώσεων προερχομένης. Μόνον οἱ μὴ διδαχθέντες ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ δὲν δύνανται νὰ ἐννοήσωσι τὴν σπουδαιότητα τῆς ὑπηρεσίας, ἣν θὰ παρείχομεν αὐτοῖς· κ' εὐτυχῶς εἰς τῶν μὴ διδαχθέντων κ' ἐν αὐτῷ δὲν εἶναι καὶ ὁ τέως ὑπουργὸς τῆς παιδείας. Λυπηρὸν, ὅτι δὲν ἐμαθήτευεν εἰσέτι ἐπὶ τῆς τελευταίας μεταπολιτεύσεως· ἄλλως ἤθελε παρακολουθήσει τοὺς ἀθρόους ἐλθόντας παρ' ἡμῖν φοιτητὰς, ἵνα ἐνθρονήσωσιν ἐπαναστατικῶ δικαίωματι καθηγητὴν τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λευκία πολλὰ ἔτη κενῆς μεινάσης καθηγητικῆς ἐδρας τῆς Γενικῆς νοσολογίας, ἧς εἶχομεν μεταπεφρασμένον ἐγχειρίδιον καὶ εἰς ἣν ἐπαναστατικῶ δικαίωματι διώρισεν ἕτερον συνάδελφός τις τοῦ τέως ὑπουργοῦ τῆς παιδείας ἀλλὰ καὶ ἂν διετέλει τότε οὗτος φοιτητῆς καὶ ἂν ἤθελε παρακολουθήσει τοὺς συμφοιτητὰς, ἤθελεν ἀποπεμφθῆ ἀθροῦδως· διότι διὰ τῶν ὀλίγων ἡμῶν ἔργων οὐδέποτε ἐθηρεύσαμεν δικαίωματα καὶ μάλιστα ἐπαναστατικά· ἀλλὰ μόνην τὴν ἐκπλήρωσιν καθήκοντος. Ἄν ἐθηρεύαμεν ἐκεῖνα καὶ ξένοι καὶ πάντῃ ἄγνωστοι καὶ παρά μὴ Ἑλλῆσιν, ἴσως μάλιστα καὶ παρά Κάφροις ἠθέλαμεν τύχει, ἂν οὐχὶ προστασίας τινός, τοῦλάχιστον ὅμως ἀπονομῆς αὐστηρᾶς δικαιοσύνης.

Ἄν δὲ κατὰ τὸν ὑπουργὸν τῆς παιδείας ἀπετύχαμεν εἰς τὴν τοιαύτην ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, καὶ τούτου ἕνεκα ἀποκρούει κατ' αὐτὸν τὰ ὑπολειπόμενα ἔργα ἡμῶν ἢ Βουλῇ, ἔνοχοι εἴμεθα μόνον ἡμεῖς, οἱ μὴ γινώσκοντες οὔτε σπουδάσαντες πάντας τοὺς τρόπους, δι' ὧν ἐπιτυγχάνει τις σήμερον εἰς πάσας τὰς ἐργασίας καὶ ἐπιχειρήσεις του· διότι ἡ Βουλῇ οὐχὶ

μόνον δὲν ἀποκρούει τὰ παρ' ἄλλων, ὑπὸ τῶν ἀρροδίων ὁμῶς ὑπουργῶν προτεινόμενα, ἀλλὰ μάλιστα ἐνισχύει καὶ ἀμείβει γενναίως, προκαλοῦσα οὕτω τοὺς πάντας εἰς ἐργασίαν, ἵνα μὴ κατασταθῶμεν, ἡ μὲν καὶ κατὰ τὰ γράμματα ἐνδοξος ἐξεληθοῦσα τοῦ ἀγῶνος πατρίς, *θησακόγετος* ἡμεῖς δὲ, οἱ ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ καλλιεργοῦντες ταῦτα ἤδη, αὐτόχροημα Γραικύλλοι, οὗς, ὡς γνωστὸν, διεδέχθησαν ἄλλοι, ἐξ ὧν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τινὲς μὲν ἔρριπτον εἰς τὴν ἀσβεστοκάμινον καὶ αὐτὰ τ' ἀριστουργήματα τῶν προγόνων τῶν ἄλλοι δὲ ἔκυπτον τὸν αὐχένα κ' ἐφώναζον « κ ὀ ψ ε μ' ἄ γ ἄ μ ο υ ν ἄ σ ω θ ῶ » καὶ μόνοι ἐκεῖνοι, ὧν τοὺς βίους γράφομεν πρὸς μίμησιν, ἐξήγαγον ἡμᾶς τε καὶ τὴν πατρίδα τῆς τοιαύτης οἰκτρᾶς καταστάσεως καὶ δουλείας.

Καθ' ἃ δὲ βλέπομεν ἐν τοῖς προϋπολογισμοῖς τοῦ Κράτους ἢ Βουλῆ δὲν ἀπαιτεῖ σήμερον παρὰ τῶν περὶ τὰ γράμματα ἀσχολουμένων καὶ ἔργα πολλὰ καὶ γενναῖα· ἀλλ' ἀρκεῖται καὶ εἰς συλλογὴν καὶ τύπωσιν καὶ ἀνατύπωσιν τῶν ἔργων ἄλλων, ἔστω καὶ τῶν ἐπὶ τῆς οἰκτροτέρας τῶν παρακμῶν ἐργασθέντων, ἔστω καὶ τὴν ἀξιοδακρυτωτέραν δουλικὴν κατάστασιν ἡμῶν ἀναμνησκόντων. Πλὴν τῆς ἐνιαυσίας δαπάνης ὀκτώ χιλιάδων δραχμῶν, ἃς ἀπὸ ἐξαετίας ψηφίζει ἡ Βουλὴ πρὸς συλλογὴν καὶ τύπωσιν καὶ μετατύπωσιν τῶν χειρογράφων τούτων, παρέσχε πρὸ σμικροῦ καὶ ἕτερον τρανότατον μάλιστα δείγμα τῆς συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς περὶ τὰ γράμματα ἀσχολουμένους, ψηφίσασα νόμον, καθ' ὃν παρέχεται καὶ ἐπὶ ἀποχωρήσεως ἰσόβιος καὶ ἀνελλιπῆς μισθοδοσία καθηγητῆ, πολλὰ ἔτη ἐμμίσθως διδάξαντι, πολλῶν ἄλλων ἀποδοχῶν καὶ τιμῶν ἀξιοθέντι, ἀλλὰ πάρεργά τινα μόνον καὶ δύο βασιλικὰς ὠδὰς δημοσιεύσαντι. Τί δὲν ἤθελε ψηφίσει

ἡ Βουλὴ, ἂν ἐδημοσιεύοντό ποτε καὶ τὰ ἔργα καὶ ἰδίως τὰ ἐγχειρίδια ἀπάντων τῶν σοφῶν καθηγητῶν καὶ λογίων ἀνδρῶν; καὶ ἂν μάλιστα ταῦτα ἦσαν, ὡς ὠφείλε, τελειότερα καὶ χρησιμότερα τῶν πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀκμασάντων Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, Θεοτόκη, Κοραῆ, Λευκία, Τριχούπη καὶ ἄλλων, ὧν τοὺς βίους ἐγράψαμεν, καὶ οἵτινες εἰργάζοντο καὶ πρὶν ἰδῶσι τὴν πατρίδα ἐλευθέραν.

Ἡ Βουλὴ λοιπὸν ἐνισχύει καὶ βραβεύει τοὺς περὶ τὰ γράμματα ἀσχολουμένους· μόνον τὰ ἔργα ἡμῶν καὶ ἰδίως μόνον τοὺς ἀπολειπομένους παραλλήλους βίους ἀποκρούει κατὰ τὸν τέως ὑπουργόν· οὐχὶ ὁμῶς ἵνα μὴ δημοσιευθῶσι καὶ οἱ βίοι τῶν συναθλητῶν ἐκείνων, ὧν τοὺς βίους ἐδημοσιεύσαμεν, καὶ ὧν οἱ ἀπόγονοι ἀποτελοῦσι τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον τῆς τε Βουλῆς καὶ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου τοιαύτην βλασφημίαν πρῶτοι ἡμεῖς ἀποκρούομεν· ἀλλὰ μόνον διότι κατὰ τὸν ὑπουργόν ὁ τύπος δὲν ἔγραψε περὶ τούτων.

Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἀποκρούει τὰ ὑπολειπόμενα ἔργα ἡμῶν ἡ Βουλὴ, κατὰ πόσον ἦτο ἀναγκαῖον νὰ γράψῃ περὶ αὐτῶν ὁ τύπος, κατὰ πόσον δὲν ἔγραψεν οὗτος, καὶ κατὰ πόσον καὶ ἡ Α. Μ. ὁ σεβαστὸς ἡμῶν Βασιλεὺς δὲν ἐμερίμνησε περὶ τούτων, ἢ κατὰ πόσον ἅπαντα ταῦτα ἦτο ἀναγκαῖα, μὴ ἀνακληθείσης εὐτυχῶς τῆς περὶ τούτων ὑποχρεωτικῆς, φρονοῦμεν, ἀποφάσεως τῆς Βουλῆς, ἄλλοις ἀπόκειται καὶ ἰδίως τοῖς μᾶλλον ἡμῶν ἐνδιαφερομένοις νὰ κρίνωσιν· ἡμεῖς δὲ καθῆκον μόνον θεωροῦμεν νὰ κηρύξωμεν, ὅτι, καὶ τοὶ μὴ ἀντικρουσθέντων τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας, ὑπὸ τοῦ παρόντος τέως Πρωθυπουργοῦ, ἀλλὰ μάλιστα καὶ διὰ τῆς σιωπῆς ἐπιδοκιμασθέντων, ἔχομεν ὁμῶς ἐτοιμοὺς μὲν πρὸς τύπωσιν εἴκοσι τέσσαρας βίους· δώδεκα τοὺς ἐν τῷ ἀνά χει-

ρας τόμῳ τυπουμένους τῶν ὑπολειπομένων πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐν τῷ ἐβδόμῳ τόμῳ· καὶ δώδεκά τινων ἐκ τῶν πολλῶν ἡρώων τῆς ξηρᾶς ἐν τῷ ὀγδόῳ· τινὰς μὲν τῶν βίων τούτων ἐδημοσιεύσαμεν καὶ δι' ἐπιφυλλίδων· τινὰς δ' ἄλλους εἶδον χειρογράφους οἱ διαφερόμενοι ἀπόγονοι· ὅτι ἔχομεν ἐπίσης ὕλην συλλελεγμένην πρὸς συγγραφὴν δώδεκα μὲν βίων τῶν ἡρώων τῆς θαλάσσης ἐν τῷ ἐνάτῳ τόμῳ· καὶ εἴκοσι τεσσάρων ἄλλων βίων τῶν ὑπολειπομένων πολλῶν ἡρώων τῆς ξηρᾶς ἐν τῷ δεκάτῳ καὶ ἐνδεκάτῳ τόμῳ· καὶ ὅτι τὸν δωδέκατον καὶ τελευταῖον τόμον θέλουσι συμπληρῶσι οἱ βίοι τῶν φιλελλήνων. Καὶ ἂν μὲν μὴ ἐκωλύετο ἡ κυκλοφορία μόνον τῶν παραλλήλων βίων ἐκ τῶν ἔργων ἡμῶν ἐν τῷ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν ἑλληνισμῷ, οὐδεμίαν ἴσως θὰ εἶχομεν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς καὶ μερίμνης τοῦ ὑπουργοῦ· ἀλλ' ἐργαζόμενοι, ὅπως ἐν τοῖς ἄλλοις φιλοπονήμασιν, ἠθέλαμεν ἐπαρκέσει ἴσως καὶ εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ὑπολειπομένων· ἐπειδὴ ὁμως οὔτε αἱ ἰδιαιτέρας ἡμῶν προσπάθειαι οὔτε αἱ ἐπίσημοι τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικῆς πρεσβείας ἤρκεσαν ν' ἄρῳσι τὸ πρόσκομμα, διακηρύττομεν, ὅτι πλὴν τοῦ ἀναφαιρέτου δικαιώματος τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ἔργων ἡμῶν, οὐδεμίαν ἔχομεν ἀξίωσιν ἐπὶ τῶν ἄχρι τοῦδε γενομένων μόχθων καὶ δαπανῶν πρὸς συλλογὴν καὶ συγγραφὴν τῆς ὕλης ταύτης· ἀρκεῖ μόνον ν' ἀποζῶμεν καὶ μόνον μέχρι οὗ χρησιμοποίησωμεν αὐτήν, νεκρὰν ἤδη οὔσαν καὶ εἰς παντοίας ἀνθρωπίνους περιπετείας καὶ ἀπωλείας ὑποκειμένην.

Ἐπειδὴ δὲ ἐν χώρᾳ, γεννησάσῃ ἄλλοτε καὶ αὐτὴν τὴν λέξιν τῆς συκοφαντίας, ἐνδέχεται ποτε νὰ γεννηθῶσι καὶ ἄλλοι, ὅμοιοι τῷ ὑπουργῷ Βαλασσοπούλῳ, καὶ συκοφαντήσωσιν, ὅτι καὶ ἡ κοινωνία ἀποκρούει τὰ πάντως μὲν ἀτελῆ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐνόντων εὐσυνεί-

δητὰ ἡμῶν ἔργα, ἐπιτραπήτω νὰ παραθέσωμεν καὶ τινὰ ἐπίσημα περὶ αὐτῶν ἔγγραφα, ἐξ ὧν δύο τὰ πρῶτα ἀφορῶσιν εἰς μαθήματα, διδασκόμενα ἀπὸ πανεπιστημιακῶν ἐδρῶν, καὶ δι' ἐκουσίας ἀποχωρήσεως, καὶ διὰ παύσεως καὶ διὰ φυσικοῦ θανάτου κενωθείσων πολλὰ ἔτη μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν περὶ τὰ μαθήματα ταῦτα μεταφρασμάτων ἡμῶν.

Πρωτ. 4343.

Ἄριθ. —————

Δρ. 652.

Ο ΠΡΥΤΑΝΙΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Ο Θ Ω Ν Ο Σ

*Πρὸς τὸν Κύριον Α. Ν. Γούδαρ, Διδάκτορα
τῆς ἰατρικῆς.*

Ἡ Ἀκαδημαϊκὴ Σύγκλητος, λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπὸ 8 Μαΐου τ. ε. ἀναφορὰν ὑμῶν, δι' ἧς, ὑποβαλόντες εἰς αὐτὴν τὴν παρ' ὑμῶν ἐπιτεργασθεῖσαν μετάφρασιν τοῦ Ἐγγυριδίου τῆς Πρακτικῆς Παθολογίας τοῦ Χ. Βιλγ. Οὐφελάνδου, ἐζητήσατε ν' ἀπονεμηθῆ εἰς ὑμᾶς ἢ παρὰ τῆς φιλογενούς οικογενείας τῶν Ἰωνῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν κατακατινομένων εἰς σύνταξιν διδασκτικῶν καὶ ὠφελίμων συγγραμμάτων προσδιοριθεῖσα χρηματικὴ χορηγία, θεωρήσασα, ὅτι τὸ πόνημα τοῦ Οὐφελάνδου ἀνήκει εἰς τὰ ἀξιολογώτερα τοιοῦτου εἶδους συγγράμματα, καὶ ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα δημοσίευσίς αὐτοῦ θέλει συντελέσει εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ διάδοσιν τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν τῆς Ἱπποκρατικῆς ἰατρικῆς μεθόδου, παρατηρήσασα δὲ προσέτι, ὅτι ἡ παρ' ὑμῶν φιλοπονηθεῖσα μετάφρασις ἔγινε μετὰ τῆς προσηκούσης γνώσεως τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἰκανῆς περὶ τὴν γλῶσσαν ἀκριθείας, ἐνέκρινε νὰ χορηγηθῆ εἰς ὑμᾶς ὀλόκληρον τὸ διὰ τὸ ἐνεστὸς ἔτος εἰς βράβειυσιν τοιοῦτων κοινωφελῶν πονημάτων προσδιωρισμένον ποσόν, συνιστάμενον εἰς δραχμὰς ἑξακοσίας.

Ἀναγγέλλοντες εἰς ὑμᾶς εὐχαρίστως τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς Συγκλήτου, πεποιθήμεν, ὅτι, βλέποντες τοὺς κόπους ὑμῶν ἀναγνωρίζομένους, θέλετε προθυμοποιηθῆ νὰ πλουτίσῃτε τὴν ἰατρικὴν φιλολογίαν καὶ μὲ ἄλλα ἐπωφελῆ πονήματα.

Τὸ ἀνωτέρω ποσόν θέλει πληρωθῆ εἰς ὑμᾶς παρὰ τοῦ Γραμματέως τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 28 Νοεμβρίου 1845.

Ὁ Πρύτασις
Θ. ΜΑΝΟΥΣΗΣ.

Ἄριθ. Πρωτ. 218.

Δρ. 97.

Ο ΠΡΥΤΑΝΙΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Ο Θ Ω Ν Ο Σ

*Πρὸς τὸν Διδάκτορα τῆς Ἱατρικῆς, Κύριον Ἀναστ.**N. Γούδαρ.*

Τὴν αἴτησιν περὶ τῆς βραβεύσεως τῆς φιλόπονηθείσης παρ' ὑμῶν μεταφράσεως τῶν Στοχείων τῆς Γενικῆς Παθολογίας τοῦ ἐν Παρίσιος Καθηγητοῦ Κυρίου Σχομέλου ἐκ τῆς προσενηχθείσης εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἐτησίου συνδρομῆς παρὰ τῆς φιλογενεστάτης τῶν Ἰωνιδῶν οἰκογενείας ὑπέβαλον εἰς τὴν Ἀκαδημαϊκὴν Σύγκλητον ἡ δὲ, λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τοῦ συγγράμματος καὶ τὴν ὠφέλειαν, ἣτις θέλει προκόψει ἐκ ταύτης εἰς τοὺς φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ πεπεισμένη περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς μεταφράσεως, ἔκρινεν αὐτὴν ἀξίαν βραβεύσεως καὶ ἤτήσατο, δυνάμει τοῦ ἀπὸ 23 Δεκεμβρίου 1844 δωρητηρίου ἐγγράφου, παρὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἰωνιδῶν τὴν ἐπὶ τούτῳ ἔγκρισιν.

Λαβόντες δὲ ἤδη αὐτὴν, κοινοποιούμεν ὑμῖν ὀπισθογράφως καὶ συγχάρουμεν ὑμᾶς διὰ τὴν ἐκ νέου βράβεισιν τῶν ἔργων ὑμῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῆ 4 Σεπτεμβρίου 1847.

Ὁ Πρύτανις
Α. BENIZEAΟΣ.

Ἄριθ. Πρωτ.

Δεκτ. 730.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς

Ἑλλάδος

Πρὸς τὸν ἱατρὸν Κ. Α. Ν. Γούδαρ.

Ἀσμένως καὶ ἐν καιρῷ ἐκομίσατο ἡ Σύνοδος τὰ διὰ τῆς ἀπὸ 3 ὑπερμεσουῆτος ἐπιστολῆς ὑμῶν πεμφθέντα αὐτῇ ἀντίτυπα τοῦ ἄρτι ἐκδοθέντος Α'. τόμου τοῦ συγγράμματος ὑμῶν «Βίαι Παράλληλοι.»

Εὐχαριστοῦσα δ' οὖν ὑμᾶς ἐπὶ τούτοις ἡ Σύνοδος καὶ συγχάρουσα ὅτι ἂν πρόθεσθε ἀγαθὸν σκοπὸν πᾶν δεξιῶς ἐπετύχατε διὰ τῆς τοιαύτης κοινῶν τῶν τοῦ γένους ἐκπαιδευτηρίων ἀνάγνωμα, καὶ τῶν οἰκογενειῶν ἡ ψυχαγωγία· ἐκεῖνο μὲν, ὅπως διδάσκονται αἱ νέαι γενεαὶ τοὺς μόχθους καὶ τὰς θυσίας, δι' ἧν οἱ γῆθες μόλις ἀκμάσαντες πατέρες αὐτῶν ἀνεκτίησαν τὴν τῆς πατρίδος ἐλευθερίαν· τοῦτο δ' ὅπως ἠλεκτριζόμενοι,

ἐνδελεγῶς οἱ νέοι ὑπ' ἀφελοῦς μὲν, ἀλλὰ ζωηρῶς περιγραφῆς τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν παραδειγμάτων τῶν πατέρων των, εἰς μίμησιν αὐτῶν φιλοτιμῶνται. Ἰδίᾳ δ' εὐχεται ἡ Σύνοδος, ἵνα ἴδῃ ὑμᾶς μέχρι τέλους ἐγκαρτεροῦντας πρὸς τελείαν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅσῳ ἐπιμύχθου τοσοῦτω καὶ κοινωφελοῦς ἔργου, στεφθησομένου πάντως ὑπὸ τῆς κοινῆς ἐπιδοκιμασίας, ὡς καὶ τὸ ἄρτι δημοσιευθὲν περὶ Κλήρου μέρους αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, 22 Αὐγούστου 1869.

- + Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΦΙΔΟΣ (πρόεδρος).
- + Ὁ Κυθήρων ΕΥΓΕΝΙΟΣ.
- + Ὁ Πατρῶν καὶ Ἡλείας ΚΥΡΙΑΛΟΣ.
- + Ὁ Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ.
- + Ὁ Ἰθάκης ΓΑΒΡΙΗΛ.

Ὁ ἀ. Γραμματεὺς
Ἀρχιμανδρ. Ἀβέρκιος Λαμπίρης.

Ἡ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΠΑΣΣΩΝ ΤΩΝ ΡΩΣΣΙΩΝ

Ι Ε Ρ Α Σ Υ Ν Ο Δ Ο Σ.

Λαβοῦσα παρὰ τοῦ διαμείνοντος ἐν Ἀθήναις ἱατροῦ Ἀναστασίου Γούδα τὰ προσφερθέντα ὑπ' αὐτοῦ, ὡς δῶρον, δύο ἀντίττυπα τοῦ πρώτου τόμου τοῦ συγγράμματός του, ἐκδομένου εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, «Βίοι Παράλληλοι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος» πρὸς ἀνταμοιβὴν τοσοῦτου κόπου, ἢ ἀνεδέχθη ὁ συγγραφεὺς πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἱστορίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ τῷ ἀποστέλλει τὴν ἐπίσημον εὐλογίαν.

Ὁ προεδρεύων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου
ΙΣΙΔΩΡΟΣ,
Μητροπολίτης Νόβογγορν καὶ Πετροπόλεως.

ΕΚ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΙΟΥ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Πρὸς τὸν Κύριον Ἀναστάσιον Γούδα.

Ἀγαπητὲ Κύριε,

Σᾶς παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε τὰς εὐχαριστήσεις μου διὰ τὸν πρώτον τόμον τοῦ συγγράμματός σας «Βίοι Παράλληλοι» τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεφάντων ἀνδρῶν, ἢ εὐρησετήθητε νὰ μοι πέμψητε, καὶ ἢ θεωρῶ ὡς μεγάλην κτήσιν πάντες βιβλιοθήχαις.

Δεχθῆτε κλπ.
Τῆν 27 Δεκεμβρίου 1869.

GRANT.

Ἀθήνησι, τῇ 76ρίου 1869.

Πρὸς τὸν κ. Α. Γούδα ἱατρόν.

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 21 Αὐγούστου ε. ε. πρὸς ἡμᾶς ἀνεφορᾶς σας, κοινοποιούμεν ὑμῖν ἐν ὀπισθογράφῳ ἀπόσπασμα τῆς ἐν τῇ συνεδριάσει

τῆς 28 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὑπ' ἀριθ. 8 πράξεως τοῦ παρ' ἡμῖν Δημοτικοῦ Συμβουλίου δι' ἧς συγγαίρει ὑμᾶς διὰ τὸ σύγγραμμά σας, καὶ σᾶς προ-
τρέπει εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ κοινοφελοῦς τούτου ἔργου.

Διερμηνεῖς τῶν αἰσθημάτων τοῦ Δημ. Συμβουλίου γινόμενοι, δρα-
τόμεθα τῆς εὐκαιρίας νὰ σᾶς συγχαρώμεν καὶ ἡμεῖς ἐγκαρδῶς διὰ τὴν
ἐπιτυχίαν τοῦ πρώτου τόμου τοῦ πονήματός σας, ἧτις δικαίως θέλει σᾶς
ἐνθαρρύνῃ εἰς τὴν πολύπονον ἐξακολούθησιν καὶ ἀποπεράτωσιν τοῦ το-
σοῦτον κοινοφελοῦς ἔργου, ὅπερ ἐπαξίως ἀνεδέχθητε.

(Τ. Σ.) Ὁ Δήμαρχος
ΣΚΟΥΦΟΣ.

Ἀριθ. Πρωτ. 709.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ἐν Πείραι, τῇ 23 Μαΐου 1870.

Πρὸς τὸν κύριον Ἀναστάσιον Ν. Γούδα.

Ἐγκριθέντος διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3064 διαταγῆς τῆς Νομαρχίας τοῦ
ὑπ' ἀριθ. 16 ψηφίσματος τοῦ παρ' ἡμῖν Δημοτικοῦ Συμβουλίου, σπεύ-
δομεν εὐχαρίστως νὰ διαδιδάσωμεν ὑμῖν αὐτὸ, καὶ νὰ σᾶς παρακαλέ-
σωμεν νὰ μᾶς πέμψητε μετὰ τὴν τύπωσιν τοῦ δευτέρου τόμου τῶν
«Παραλλήλων Βίων» τὰ ἀντίτυπα, ἐξ ὧν ἐγένετο συνδρομητῆς ὁ Δῆ-
μος, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ σᾶς ἀποστείλωμεν μετὰ τὴν παραλαβὴν καὶ
τὸ τίμημα.

(Τ. Σ.) Ὁ Δήμαρχος
ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ.

Ψ Η Φ Ι Σ Μ Α.

Τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Πειραιῶς ὑπ' ἀριθ. 16.

Συνεδριάσεως ἐνόμου γενομένης τῇ 15 τοῦ μηνὸς Μαΐου τοῦ ἔτους
1870, ἐν τῷ Δημοτικῷ καταστήματι προέδρευε τοῦ Συμβουλίου ὁ τα-
κτικὸς αὐτοῦ Πρόεδρος κ. Ἀθ. Ζωγράφος παρὼν ὁ Δήμαρχος κ. Δ.
Μουτσόπουλος, εἰς δὲ τῶν Συμβούλων εἶπε:

Ἐπειδὴ, καθὰ πρὸς τὸν Δήμαρχον ὁ κ. Γούδας συγγραφεὺς τῶν
Βίων τῶν Νεωτέρων τῆς Ἑλλάδος ἀνδρῶν ἐδήλωσεν, ἀπὸ πολλοῦ ᾗδῃ
ἤρξατο καὶ ἐξακολουθεῖ προχωροῦσα ἡ τύπωσις τοῦ δευτέρου τόμου
τῶν παραλλήλων βίων. Πρόκειται δὲ μετ' οὐ πολλῷ, περατουμένης τῆς
τυπώσεως, νὰ δημοσιευθῇ καὶ ὁ τρίτος τόμος· θεωρεῖ δὲ διὰ ταῦτα δι-
καιον, ἔχων ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τὴν εὐδοκίμησιν τοῦ συγγράμματος, καὶ
εἰς ξένας μεταφρασθέντος γλώσσας, νὰ παράσχη ὁ Δῆμος ὑπὲρ τοῦ
Συγγραφέως ἀνάλογον συνδρομὴν διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν ζῆλον αὐτοῦ
ὑπὲρ τοσοῦτον ὠφελίμου διὰ τὸ ἔθνος συγγράμματος.

Ἐδοξε τῷ δημοτικῷ συμβούλιῳ, μετὰ προηγουμένην περὶ τούτου σύ-
σκεψιν, παρασχεῖν ὑπὲρ τοῦ συγγραφέως τῶν «Παραλλήλων Βίων» κ.
Γούδα ἑκατοντάδραχμον συνδρομὴν ἐκ τῶν ἀποθεματικῶν κεφαλαίων

τοῦ ἐφετεινοῦ προϋπολογισμοῦ, πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ τελείαν αὐτοῦ ἐγκαρτέρησιν ἐν τῷ τῆς συγγραφῆς σταθμῷ, ἀναθεῖναι δ' εἰς τὸν Διμαρχὸν μετὰ τὴν νομίμων τοῦ παρόντος ἐγκρισιν ἐκτελεῖσαι τὰ ἐν αὐτῷ διατεταγμένα καὶ ἀναγράψαι αὐτὸ ἐν τῇ τῶν ψηφισμάτων τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου βίβλῳ.

Ὁ πρόεδρος
ΑΘ. ΖΩΓΡΑΦΟΣ.

Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον :

Γ. Καψαμπέλης, Π. Δαμάσκος, Ἰω. Σέρφος, Θ. Ρετινάρας, Γρ. Μουτσόπουλος, Σταμ. Σέρπος, Γ. Ἀναστασόπουλος, Ἀθ. Βαρλαμῆς.

Διὰ τὴν ἀτιγραφήν. — Ἐν Πειραιεῖ, τὴν 23 Μαΐου 1870.

Ὁ πρόεδρος
ΑΘ. ΖΩΓΡΑΦΟΣ.

Ἄρ.β. 18.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ Ε΄.

Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Ἐρμουπόλεως, συγκείμενον ἐκ τῶν ὑπογεγραμμένων μελῶν, συνεδριάσασιν σήμερον ἐν τῷ Δημαρχεῖῳ παρόντος καὶ τοῦ κυρίου δημάρχου.

Ἐκτιμῶν τὴν ἀξίαν τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων ἐπὶ κοινῇ ὠφελείᾳ συγγραφεῶν τοῦ Ἀναστασοῦ Γούδα ἱατροῦ, ἰδίως δὲ τὴν τῆς τελευταίας αὐτοῦ συγγραφῆς ὑπὸ τὸν τίτλον «Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεφάντων ἀνδρῶν», ἧτοι ἔργου ὅσῳ κοινωφελούς, τοσούτῳ καὶ ἐπιμόχθου καὶ πολυδαπάνου, καὶ ἐπομένως ἀξίου σπουδαίας ἐνισχύσεως.

ΨΗΦΙΖΕΙ

Α΄.) Νὰ παρέχεται ἐκ τοῦ δημοτικοῦ ταμείου πρὸς τὸν συγγραφέα τῶν «Παράλληλων βίων» Ἀναστάσιον Γούδαν ὡς συνδρομὴ τοῦ δήμου Ἐρμουπόλεως ἢ ποσότης τῶν δραχμῶν διακοσίων ἐξήκοντα ἕξ (266) καὶ 60 0 0 ἑφ' ἐκάστου τῶν τριῶν τόμων τῆς συγγραφῆς τοῦ ταύτης ἀπὸ τοῦ Α' μέχρι τοῦ Γ', ἧτοι ἐν συνόλῳ δραχ. 800, διηρημένας εἰς τρεῖς ἴσας δόσεις.

Β΄.) Ἀπέναντι τῆς χρηματικῆς ταύτης συνδρομῆς νὰ λαμβάνονται τριάκοντα ἀντίτυπα ἕξ ἐκάστου τόμου, ἕξ ὧν δύο ἀντίτυπα νὰ κατατίθενται εἰς τὴν δημοτικὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἐνταῦθα Γυμνασίου, τὰ δὲ λοιπὰ νὰ χρησιμεύωσι πρὸς βράβειυσιν τῶν διακρινομένων διὰ τε τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν χρηστὴν διαγωγὴν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν τῶν ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ δημοσίων καὶ δημοτικῶν ἐν γένει καταστημάτων.

Γ΄.) Συγχάριον τὸν συγγραφέα διὰ τὴν ἄχρι τοῦδε ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τούτου, εὐχεται αὐτῷ ἐγκαρτέρησιν μέχρις ἀποπερατώσεως.

Εἰς τὸν κ. δήμαρχον ἀνατίθεται ἡ ἐκτέλεσις τοῦ παρόντος.

Ἐγένετο ἐν Ἐρμούπολει, τὴν 4ην Ἰουνίου 1870.

Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον

Z. A. Βοῦρος πρόεδρος, Z. Νεγρεπόντες, A. Γλαράκης, Σταμ. Κ. Πρώιος, Ἀτῶν. Κασαβέτης, Ν. Γ. Τριπούσης, Ν. Χειλάς, A. Μαρινάκης, Ἐλ. Λαδόπουλος, A. Εὐμορφόπουλος, Ἐμμ. Καλάρης, Ἰωάννης Κοσμάς, Γ. Βέλτσος, Ἀλ. Μαυρογορδάτος, Κοσμάς Σιγαλός.

Ἀκριβῆς ἀντίγραφον. — Ἐρμούπολις, τὴν 16 Σεπτεμβρίου 1870.

Ὁ δήμαρχος
Δ. ΒΑΦΙΛΑΔΑΚΗΣ.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸν κύριον Ἀναστάσιον Ν. Γούδαρ ἱατρόν.

Εἰ καὶ ἡ Σύνοδος διὰ τοῦ ἀπὸ 22 Αὐγούστου 1869 καὶ ὑπ' ἀριθ. 404 ἐγγράφου Αὐτῆς ἐξέφρασεν ὑμῖν τὴν Αὐτῆς εὐαρέσκειαν ἐπὶ τῇ σπουδαίᾳ συγγραφῇ ὑμῶν κ' εὐχθῆθ, ὅπως τοῦτο καταστῆ κοινὸν τῶν τοῦ γένους ἐκπαιδευτηρίων ἀνάγνωσμα καὶ τῶν οἰκογενειῶν ἢ φυγαγωγία, ἀλλ' ὅμως βλέπουσα ἤδη μετ' εὐχαριστήσεως μεγάλης τὴν εὐχὴν τῆς ἐκεῖνης ἡμέραι ἐκπληρουμένην, ἐπαίγεται, ἵνα καὶ αὐτὴς συγχαρῆ ὑμῖν ἐπὶ τούτῳ καὶ εὐχθῆθ διακαῶς, ἵνα τάχιον ὅσον εὐρεθῆ τις τῶν ἀπανταχοῦ ὁμογενῶν καὶ ὁμοδόξων, τῶν τὴν ἀληθῆ δόξαν ἐπιθυμούντων, καὶ ὑπὸ ὄντως χριστιανικῶν φιλοanthρώπων αἰσθημάτων ἐμπορευμένων, καὶ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὰς ἐλληνοσωτηρίους καὶ φιλοanthρωποτάτας ἰδέας ὑμῶν, ἅς τόσον ἐπιτυχῶς ἐπενοήσατε καὶ σαφῶς ἐκτίθετε ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ ἄρτι ἐκδοθέντος τετάρτου τόμου περὶ ἀνεγέρσεως γενικῶν σωφρονιστηρίων πρὸς ἠθικοποίησιν τῶν ἐν αὐτοῖς καθαργμένων· διότι ὁ τοιαῦτα ἔργα ἐπινοῶν καὶ διαπράττων ἐξυπηρετεῖ θαυμασιῶς τὴν τ' Ἐκκλησίαν καὶ πατρίδα, ὡς καὶ ὄλην τὴν ἀνθρωπότητα, καθιστάμενος οὕτως ὁ εὐεργέτης τοῦ Κόσμου.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 14 Ἰουλίου 1871.

- + Ἀθηνῶν ΘΕΟΦΙΛΟΣ πρόεδρος.
- + Μαντινείας καὶ Κυκουρίας ΘΕΟΚΑΝΤΟΣ.
- + Ὁ Γουθίου ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ.
- + Ὁ Ζακύνθου ΝΙΚΟΛΑΟΣ.
- + Ὁ Οἰτύλου ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ.

(Γ. Σ.)

Ὁ γραμματεὺς Ἀρχιμανδρίτης
ΔΒΕΡΚΙΟΣ ΛΑΜΠΙΡΗΣ.

Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Ἄργους, συγκείμενον ἀπὸ τὰ κάτωθι τῆς παρούσης ὑπογεγραμμένα μέλη,

Συνελθὼν σήμερον τὴν 27ην τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1871, ἐν τῷ δημοτικῷ καταστήματι, παρουσία τοῦ δημάρχου Ἀργείων Μιχαὴλ Παππαλεξοπούλου, πρὸς συζήτησιν καὶ

Λαβὼν γνώσιν τοῦ συγγράμματος τοῦ ἱατροῦ κυρίου Γουδά, τοῦ ἐπιγραφομένου «Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεφάντων ἀνδρῶν».

Λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν τε δημοσίᾳ ἐκφρασθεῖσαν εὐχὴν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Συνόδου «νά κατασταθῇ τὸ σύγγραμμα τοῦτο κοινὸν πάντων τῶν τοῦ γένους ἐκπαιδευτηρίων ἀνάγνωσμα καὶ τῶν οικογενειῶν ἢ ψυχαγωγία» καὶ τὰς ὑπ' ἀριθ. 401 καὶ 183 ἐγκυκλίους τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου πράξεις τῶν δημοτικῶν συμβουλίων Ἀθηναίων, Ἐριμουπόλεως καὶ Πειραιῶς.

Ἰδὼν ὅτι ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ περιέχονται καὶ βίοι ἐνόδων συνδημοτῶν του.

Μελετήσαν ἐπισταμένως τοὺς τε βίους καὶ τὰ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τισσάρων τόμων προλεγόμενα καὶ ἰδίως τὰ ἐν τῷ Δ' τόμῳ, ἐνθα, ἀρ' οὐ ὁ συγγραφεὺς δεικνύει λίαν ἐπιτυχῶς τὴν κατάλληλον χρῆσιν τοῦ πλοῦτου, διαιρῶν αὐτὴν εἰς εὐεργετήματα, οἷα τὰ τῶν Ζωσιμάδων, τοῦ Καπλάνη, τοῦ Βαρβάκη, τοῦ Ἀρσάκη, τοῦ Σκουρναρη, τοῦ Χατζῆ Κόνστα, τοῦ Ζάππα, τοῦ Σίνα, καὶ ἄλλων, καὶ εἰς ἐπικερδεῖς καὶ εὐεργετικὰ συνάμα ἐπιχειρήσεις, οἷαι ἡ ὁδοποιία, ἡ δασοποιία, ἡ ἀποξήρασις λιμνῶν, ἡ χρησιμοποίησις τῶν παντοίων ἱαματικῶν ὑδάτων τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς πληθύος τῶν ἐν αὐτῇ μεταλλείων κτλ. καὶ πάνυ εὐδοκίμως ἀποφαινόμενος, ὅτι ἡ κατασκευὴ κεντρικῶν φυλακῶν ἐν τινι ἀκατοικητῷ νήσῳ τοῦ Κράτους, καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς ἐπασχόλησις τῶν καταδικῶν εἰς τέχνας ἢ καὶ ἄλλας ἐργασίας, ἦθειεν εἶσθαι μέγα τε εὐεργέτημα εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ συνάμα λίαν ἐπικερδῆς ἐπιχειρήσις, περιγράφει ἔπειτα μετὰ πολλῆς ζωηρότητος τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν ἡμετέρων προγόνων' καὶ ἐπὶ τέλους ἀποφαίνεται πάνυ ὀρθῶς, ὅτι μόνον πρὸς διατήρησιν τῆς τε θρησκείας καὶ τῶν πολιτικῶν τούτων ἠθῶν καὶ ἔθιμων τῶν προσήνεγκον οἱ πατέρες μας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος τσαυτάς καὶ τηλικαύτας θυσίας καὶ διεπράξαντο τσαυτὰ ἀνδραγαθήματα.

Ἀναγνωρίζον ἅπαντα ταῦτα ὡς ὀρθὰ καὶ λίαν ωφέλιμα, θεωρεῖ καθήκον του πρῶτον μὲν νὰ συγχαρῇ τὸν συγγραφεὰ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου του' ἔπειτα δὲ καθήκον του θεωρεῖ ἐπίσης τὸ μὲν νὰ συτελέσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἀρχῶν τούτων, τὸ δὲ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν συγγραφεὰ εἰς τὸ ἐπίπονον καὶ θάπνηρόν τουτο ἔργον.

ΨΗΦΙΖΕΙ

α') Ἐξ ἐκάστου τόμου τοῦ συγγράμματος «Βίοι παράλληλοι» ν' ἀγοράζῃ ὁ Δῆμος ἀντίτυπα δέκα.

β') Τὰ ἀντίτυπα ταῦτα νὰ μεταχειρίζηται πρὸς βράβευσιν τῶν εὐδοκίμησάντων ἐν ταῖς ἑξετάσει μαθητῶν, ἵνα διαπλάσσηται ἡ καρδία αὐτῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν περιεχομένων βίων τῶν πατέρων των καὶ ὑπεκαλεται ὁ ζῆλος των πρὸς μίμησιν.

γ) Παραγγέλλει δε τὸν δήμαρχον νὰ δημοσιεύσῃ τὸ ψήφισμα τοῦτο καὶ διὰ τινος τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἐφημερίδων.

Ὁ δήμαρχος
Ν. ΠΑΠΠΑΔΕΞΟΠΟΥΛΟΣ.

Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον

Δ. Τσόκρης, Κ. Ι. Μπακόπουλος, Π. Παρασκευόπουλος,
Γ. Α. Μπίσμπας, Ν. Πλατανίτης, Ἰω. Κοβάλης, Σωτήριος
Ἀραστασίου, Γ. Θ. Ανζουρίδας, Ν. Τσοροβίλης. Στ. Δερε-
ζάκος, Ζαχ. Σακελλαρόπουλος, Χ. Καζάκος, Ἰω. Λαγοδη-
μόπουλος, Π. Κούζης.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Ὡς πρόεδρος τῆς ἐπὶ τοῦ Πετριθείου κληροδοτήμ. ἐπιτροπῆς
Πρὸς τὸν κύριον Ἀραστάσιον Γούδαρ.

Σὰς πληροφοροῦμεν, ὅτι δι' ἀποφάσεως ἡ Ἐπιτροπὴ παρεδέχθη νὰ ἐγγραφῇ συνδρομήτρια εἰς τοὺς ὑφ' ὑμῶν ἐκδομένους «Παραλλήλους βίους» δι' ἀντίτυπα εἰκοσι, πληρωτέα ἢ συνδρομῇ ὡς ἐξῆς· τὸ ἥμισυ μὲν τῆς ἀξίας τῶν ἤδη ἐκδοθέντων ἅμα τῇ παραλαβῇ αὐτῶν, τὸ ἕτερον κατὰ τὸν Νοέμβριον ε. ε., τὸ δὲ ὑπόλοιπον κατὰ τὴν ἐκδοσιν ἐνὸς ἐκάστου τόμου.

Ἡ Ἐπιτροπὴ, ἀποβλέπουσα εἰς τὸν ἀξιόλογον καὶ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἀξιέπαινον σκοπὸν ὑμῶν, κύριε, ἐξ οὗ ὁρμηθέντες ἀπεφασίσατε τὴν ἐκδοσιν τοιοῦτου ἔθνικοῦ συγγράμματός, ἐνεγράφη συνδρομήτρια εἰς εἴκοσι σόματα ὅπως διανείμη ταῦτα δωρεὰν εἰς τοὺς Δήμους καὶ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς νήσου Κερκύρας, διότι ἐπιθυμεῖ τὸ πατριωτικὸν αὐτὸ σύγγραμμα νὰ κατασταθῇ κοινὸν ἀνάγνωσμα εἰς τοὺς ἑλληνοπαιδας.

Πρόεδρος
ΑΝΤΩΝΙΟΣ
(Ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας).

Μόνον ἕνεκα τοῦ ὀφειλομένου ἀπεριορίστου σεβασμοῦ πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν σεβαστὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ἐξητησάμεθα τὴν ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεως καὶ τῶν προσθηκῶν τούτων. Καίτοι δὲ μὴ ἀξιωθέντες εἰσέτι ταύτης, ἕνεκα τῆς ἐπασχολήσεως τῆς Α. Μ. εἰς σπουδαῖα τοῦ Κράτους συμφέροντα, οὐδὲν ἤττον ὅμως, τυπουμένου ἤδη ὀριστικῶς τοῦ βίου τοῦ Ὁθωνος ἐν

τῷ συγγράμματι ἡμῶν, προβαίνομεν εἰς τὴν δημοσίευσιν καὶ τῶν προσθηκῶν τούτων, κ' ἔχομεν τὴν πλήρη πεποιθήσιν, ὅτι δὲν θέλομεν ἀποδοκιμασθῆ· διότι ἡγεμῶν τόσῳ εὐσυνειδήτος καὶ ἱπποτικὸς, οἷος ἀνεδείχθη ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος, ἐσχάτως μὲν ἀποδοὺς δικαιοσύνην καὶ πολλοῖς ἄλλοις συκοφαντηθεῖσι παρὰ τῇ Α. Μ. πολλάκις δ', ὡς ἐμάθομεν, ἰδίως βασιλικοῖς χεῖλεσιν εὐαρεστούμενος ν' ἀποκαλύπτῃ τοῖς παρὰ τῇ Μεγαλειότητί του συκοφαντούμενοις τὰ ὀνόματα τῶν συκοφαντῶν, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ γηραιῷ συγγραφεῖ ν' ἀπολογηθῇ δημοσίᾳ ἐπὶ συκοφαντιῶν, γινομένων εἰς ἔργα, τῇ προτροπῇ τῆς Α. Μ. καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ ἔθνους ἐκτελούμενα.

Ἐπωφελοῦμενοι δὲ τῆς περιστάσεως ταύτης ἐκφράζομεν τὴν ἄπειρον ἡμῶν εὐγνωμοσύνην εἰς τὴν Α. Μ. τὸν σεβαστὸν ἡμῶν Βασιλέα, εἰς ὃν ὀφείλεται ἡ δημοσίευσίς τῶν παραλλήλῳ βίων τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν.

Πολλὰ παθόντες, ὡς γνωστὸν, πρὸ τῆς τελευταίας μεταπολιτεύσεως καὶ μετ' αὐτὴν, καὶ μὴ ἐπιτευχθείσης (μόνον ἔνεκα ἐλλείψεως ἀπαρτίας τῆς τελευταίας ἐθνοσυνελεύσεως) τῆς δημοσίας δαπάνης δημοσιεύσεως τῶν ἔργων ἡμῶν, ἠναγκάσθημεν, τῷ 1866, ὑπουργοῦ ὄντος τοῦ Βαλασσοπούλου, νὰ ἐκπατρισθῶμεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πᾶσαν δὲ ἀπώλεσαντες τότε ἐλπίδα δημοσιεύσεως τῆς ὕλης, ἦν ἀπὸ χρόνων πολλῶν συνελέγαμεν, καθ' ἣν μὲν ἐποχὴν ἡσχολούμεθα μόνον εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἱατρικοῦ ἡμῶν ἐπαγγέλματος ἐξεῤῥάγη ὁ τελευταῖος Κρητικὸς ἀγὼν· καθ' ἣν δ' ἐχύνετο τότε ὄσῳ ἀφειδῶς τόσῳ καὶ ματαίως ἑλληνικὸν αἷμα, ἐνομίσαμεν καὶ ἡμεῖς καθήκον νὰ χύσωμεν ὀλίγην μελάνην πρὸς συγγραφὴν δύο ἀνωνύμων φυλλαδίων ὑπὸ τὸν τίτλον *ἘἘἘἘἘἘ* καὶ

Δίαις». Μικρά τις εὐδοκίμησις τούτων καὶ ἡ εἰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας μετάφρασις κατέστησεν ἐκ τύχης γνωστὸν τὸν συγγραφέα ἀληθεῖ τινι φιλέλληγι. Οὗτος ἐξώρκισεν ἐκεῖνον ἐν ὀνόματι τοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος του νὰ γράψῃ καὶ τρίτον καὶ ὑποβάλλῃ εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων.

Μὴ τολμῶντες νὰ πράξωμεν τοῦτο ἀπευθείας, ἐπέμψαμεν τὸ χειρόγραφον διὰ τοῦ πρώην Μητροπολίτου Θεοφίλου, ὅστις καὶ παρήγγειλε νὰ ἐπανακάμψωμεν. Ἐν ἀκροάσει, ἧς ἤξιώθημεν, ἡ Α. Μ. νυχῆθη νὰ μείνωμεν τοῦ λοιποῦ ἐνταῦθα καὶ ἀσχολώμεθα εἰς τοιαύτης φύσεως ἔργα. Γινώσκουσα δὲ τὸ ὑπὸ οἰκονομικὴν ἰδίως ἔποψιν ἀνεπαρκὲς ἡμῶν «καὶ ἡ Βουλὴ», προσέθηκε πᾶν φιλανθρώπως, «πέπεισμαι θὰ σᾶς συνδράμῃ, καὶ τῇ κυβερνήσει μου θὰ συστήσω τὴν ἀναγκαίαν πρόνοιαν, ἵνα διορισθῆτε εἰς ἑμμισθόν τινα κατάλληλον θέσιν καὶ ζῆτε ἐξ αὐτῆς, ἐργαζόμενοι». Πᾶν δ' εὐσεβῶς ὑπέδειξε ταῦτα ἡ Α. Μ., διότι καὶ εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται εἰς τοὺς ἀναδείξαντας τὴν Ἑλλάδα ἐλευθέραν, καὶ υἱοὶ καὶ ἀπόγονοι τούτων εἶναι οἱ σήμερον βουλευταὶ ἢ ὑπουργοί.

Καὶ ἡ μὲν Βουλὴ ἐξετέλεσεν ἕκτοτε, ὡς εἶδαμεν, τὰς εὐχὰς τοῦ Βασιλέως καὶ οὐδέποτε ἀνεκάλεσεν ἡ εἶναι δυνατόν ν' ἀνακαλέσῃ τὰ τότε ἀποφασισθέντα. Ἡ δὲ Α. Μ. καὶ ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου Αὐτῆς ταμείου ἕκτοτε ἀνεδείχθη προστάτης τοῦ ἔργου ἡμῶν, ἀγοράζουσα ἀνὰ δέκα ἀντίτυπα ἐξ ἐκάστου τόμου. Μόνον δὲ τινὲς τῶν ὑπουργῶν εὐρέθησαν δυστρυποῦντες, καὶ μόνον τῷ Βαλασσοπούλῳ, πρωθυπουργοῦ ὄντος τοῦ Βούλγαρη, ἀπέκειτο ἡ τιμὴ τὸ νὰ συκοφαντήσῃ ἡμᾶς οὕτως ἐπισήμως, ὥστε ν' ἀναγκάσῃ νὰ αἰτήσωμεν εὐσεβάστως τὴν βασιλικὴν ἀδειαν, ἵν' ἀπολογηθῶμεν δημοσίᾳ διὰ τῆς ἐξῆς ἀναφορᾶς:

Ἐν ΑΘΗΝΑΙΣ, τὴν 7 Μαρτίου 1875.

Μεγαλειότατε!

Ἵψιστον θεωρῶν καθῆκόν μου νὰ διαφωτίζω δημοσίᾳ τὴν τε κοινὴν γνώμην καὶ τὴν ὑμετέραν Μεγαλειότητα περὶ τῶν

ἀφορώντων εἰς τὰ τῆ προτροπῆ Αὐτῆς καὶ τῆ συνδρομῆ ἐκείνης δημοσιευθέντα καὶ δημοσιευθησόμενα, ὡς ἐλπίζω, τελευταῖα ἔργα μου, ὑποβάλλω εὐσεβάστως εἰς τὴν πεφωτισμένην κρίσιν Αὐτῆς ἐντυπον μὲν, ἀλλ' ἀδημοσίευτον εἰσέτι προσθήκην ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὁθωνος.

Ἐπειδὴ δ' ἐν αὐτῇ περιέχεται καὶ ἀπόσπασμα τῆς ἀπὸ 20 Ἰανουαρίου ἀναφορᾶς μου κ' ἐν πολλοῖς ἄλλοις χωρίοις αὐτῆς γίγνεται μνεία τοῦ σεπτοῦ ὀνόματος τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος, εὐδοκῆσετε νὰ μοὶ ἐπιτρέψητε τὴν δημοσίευσιν καὶ τῆς προσθήκης ταύτης, ὅπως ἔχει, ἢ ὅπως ἤθελεν εὐαρεστηθῆ νὰ με διατάξῃ νὰ τροποποιήσω αὐτὴν ἐντὸς τῶν ὄρων τοῦ ὀφειλουμένου ἀπεριορίστου σεβασμοῦ μου πρὸς τε τὴν ὑμετέραν Μεγαλειότητα, πρὸς τὸν ἀείμνηστον προκάτοχον Αὐτῆς, καὶ πρὸς τὴν ἱεράν ἀλήθειαν.

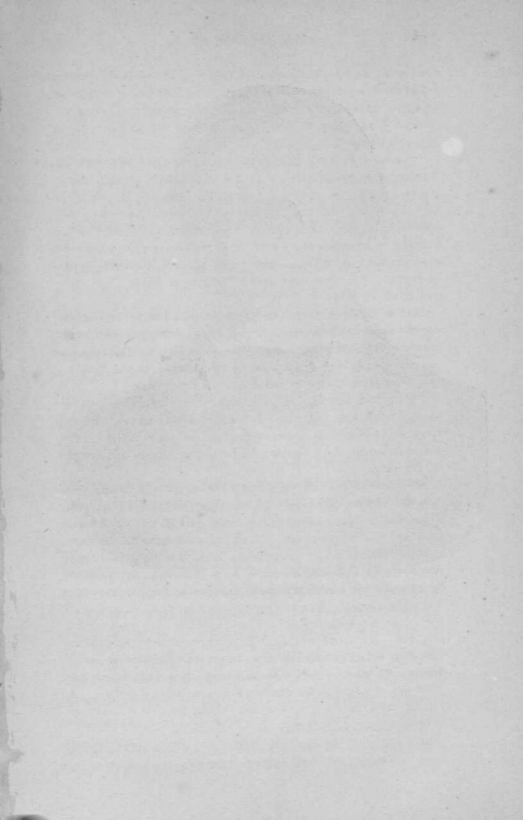
Ἄν' ἐν ὁμοίον τοῦ περικλειομένου ἐπεμψα ἐμπιστευτικῶς μόνον τῷ κυρίῳ πρωθυπουργῷ καὶ τοῖς κυρίοις ὑπουργοῖς τῶν Στρατιωτικῶν, τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ τῶν Ναυτικῶν, ὡς ἐνδιαφερομένοις τοῖς μὲν ἐκ τοῖς δημοσιευθεῖσιν ἤδη, τοῖς δ' ἐν τοῖς ἐτοίμοις πρὸς δημοσίευσιν βίοις τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων.

Ἐπιτρέψατέ μοι δὲ, Μεγαλειότατε, νὰ ὑποβάλλω εὐσεβάστως, ὅτι σήμερον ἐκενώθη ἐκ φυσικῆς αἰτίας κατάλληλός τις θέσις, εἰς ἣν δὲν ἤθελε δυσκολευθῆ ἴσως νὰ με προτείνῃ ὁ ἀρμόδιος ὑπουργός, ἂν ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης ἤθελεν εὐαρεστηθῆ νὰ ἐπινεύσῃ.

Μὴ λησμονήσατε ! Μεγαλειότατε ! ὅτι ἴν' ἀποζῶ ἐργαζόμενος πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν εὐχῶν τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος, τρεῖς ἄλλας ὁμοίας θέσεις εὐφρεστήθητε ἰδίως χεῖλεσι νὰ μοὶ ὑποδείξῃτε ἀλληλοδιαδόχως καὶ πρὸ βξ ἐτῶν. Καίτοι δὲ οὐδεμιᾶς τούτων δοθείσης μοι, ἐνεκαρτέρησα ὅμως καὶ μέχρι τελευταίας μου πνοῆς θὰ ἐγκαρτερῆσω μόνον διότι πέπεισμαι, ὅτι οὐδέποτε θὰ στερηθῶ τῆς ἀποτελεσματικῆς προστασίας Σας, ἂν οὐχὶ πρὸς ἀπονομὴν αὐστηρᾶς δικαιοσύνης, τοῦλάχιστον ὅμως πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν εὐχῶν Σας. Καὶ λογίζομαι ἀσέβειαν, ἐμὲ μόνον ἐπιβαρύνουσαν, ἂν μετὰ τὴν ἐπισήμως μαρτυρουμένην εὐδοκίμησιν τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων ἔργων μου, μὴ ἐγκαρτερῆσω καὶ μὴ ἀποπειραθῶ πάντων τῶν ἐντίμων μέσων πρὸς δημοσίευσιν τῶν βίων καὶ τῶν ὑπολοίπων ἀποβιωσάντων πολιτικῶν ἀνδρῶν, καὶ τῶν ἡρώων ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης καθὼς καὶ τῶν φιλελλήνων.

Ἵποσημειοῦμαι μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ.

Τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος πιστὸς ἐπῆκοος καὶ θεράπων
ΑΝΑΣΤ. Ν. ΓΟΥΔΑΣ.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΕΤΑΞΑΣ.

ΜΕΤΑΞΑΔΕΣ.

Πρωρισμένον ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας ἦτο φαίνεται αἱ Ἴόνιοι νῆσοι, καίτοι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας, τῆς δυσμενέστερον πασῶν τῶν λοιπῶν Δυνάμεων διατεθείσης ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, διατελοῦσαι, οὔτε ἐν αὐτῷ ὁμῶς νὰ καθυστερήσωσι καὶ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων νὰ πρωταγωνιστήσωσι. Καὶ ἡ μὲν Κέρκυρα πρωτηγωνίστησε καὶ ἐδοξάσθη μάλιστα, ὡς εἶδομεν, διὰ τοῦ Καποδιστρίου, τοῦ Θεοτόκη καὶ ἄλλων· ἡ δὲ Ζάκυνθος διὰ τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, τοῦ Ῥώμα καὶ ἄλλων· καὶ ἡ Κεφαληνία ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος διὰ τῶν Μεταξάδων, τῶν Πανάδων, τῶν Φωκάδων καὶ ἄλλων· σήμερον δὲ σεμνύεται, ὅτι ἀνέδειξε τοὺς Βαλιάνους, τοὺς Κούπα, τοὺς Βαλσάμους, τοὺς Σβουρώνους, τοὺς Βαλσαμάκιδας, τοὺς Φωκάδας, τοὺς Δελαπόρτας καὶ ἄλλους, οἵτινες διὰ μὲν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ νοῦς ἀμιλλῶνται πρὸς τοὺς Χίους· διὰ δὲ τοῦ φρονήματος ἀποκλίνουσι πρὸς τοὺς Ἠπειρώτας. Ὅσα δὲ ὁμοιάζουσι κατὰ τινα οἱ Χῖοι καὶ Ἠπειρώται τόσῳ διαφέρουσι κατ' ἄλλα· ἀμφοτέροι π. χ. εἶναι εἰς μέγιστον βαθμὸν ἱκανοὶ μὲν νὰ προαχθῶσιν, εὐδιάθετοι δὲ νὰ πράττωσι τὸ καλόν. Οἱ Χῖοι ὁμῶς προτιμῶσι πάντοτε τὸ ὑπὲρ τῶν Χίων· οἱ δὲ Ἠπειρώται δυστυχῶς μόνον τοὺς Ἠπειρώτας καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν πατρίδα ἀποκλείουσιν, ὅταν πράττωσι τὸ καλόν. Ὁ ἰδιάζων τοῖς Ἠπειρώταις χαρακτήρ τοῖς μὲν εὐπόροις δὲν ἐπιτρέπει νὰ κατέλθωσιν εἰς μερικὰ, τοῖς

δὲ δεομένοις ἀντίκειται νὰ θωπεύσωσι. Τούτων ἕνεκα ὅσῳ ὀλίγοι Χῆοι καθίστανται χρήσιμοι τοῖς μὴ Χῆοις, τόσῳ ὀλίγοι Ἕπειρῶται τοῖς Ἕπειρώταις. Οἱ δὲ Κεφαλήνες, βαδίζοντες τὴν μέσσην κατὰ ταῦτα ὁδὸν, καθίστανται χρησιμώτεροι πρὸς τε τοὺς οἰκείους, πρὸς τὴν ἰδίαν καὶ πρὸς τὴν γενικὴν πατρίδα. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω.

Οἱ δὲ Μεταξᾶδες, κατάγονται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἀρχηγὸς αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Μάρκος Ἀντώνιος Μεταξᾶς, διάσημος γερουσιαστὴς ἐν τῇ τελευταίᾳ Βυζαντινῇ Αὐτοκρατορίᾳ. Ἐπὶ δὲ τῆς μάχης, καθ' ἣν ἔπεσεν ἐνδόξως ὁ τελευταῖος Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, ἠγωνίσθη ἐκθύμως πρὸς διάσωσιν τῆς πατρίδος του. Ἀποτυχὼν δὲ, περιεσώθη εἰς τι τῶν ἐν τῷ λιμένι τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρεθὲν Γενουίνσιον πλοῖον, δι' οὗ κατέφυγεν εἰς Κρήτην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κεφαλληνίαν, ἐνθα καὶ ἀπεκατέστη.

Ὁ Μεταξᾶς οὗτος δὲν ἦτο φαίνεται ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες μετὰ μέγα τι δυστύχημα σταυρώνουσι τὰς χεῖρας· ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ὅσῳ πλειότερον καταδιώκονται ὑπὸ τῆς τύχης, τόσῳ μεγαλειότεραν ἀναπτύσσουσι δραστηριότητα· ὑπερνικῶντες δὲ τα προσκόμματα, καθίστανται ἄξιοι μιμήσεως ὑπὸ τε τῶν κληρονόμων καὶ τῶν διαδόχων. Σειρὰν μὲν ἀδιάκοπον τῶν ἀπογόνων τούτου δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξιχνιάσωμεν. Εἰκάζεται ὁμῶς ὅτι ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ οὗτός τε κατέστη διάσημος καὶ ἀπογόνους κατέλειπε διαπρέποντας.

Πρῶτος δ' ἀπόγονος τούτου, ἀναφαινόμενος ἐν τῇ ἰσορρίᾳ τῆς Κεφαλληνίας ὡς διαπρέψας, εἶναι ὁ Μοναχὸς Νικόδημος Μεταξᾶς, ὅστις κατὰ Βελοῦδον εἶναι καὶ ὁ πρῶτος συστήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Λουκάρως

τυπογραφείον. Καταστραφέντων δ', ὡς εἶδομεν (1), τούτων, ὁ Νικόδημος ἀνεδείχθη διὰ τε τοῦ ἐξόχου νοός, διὰ τῆς θαυμασίας εὐγλωττίας καὶ οὐ τῆς τυχούσης ἄλλης παιδείας του τὸ μὲν πρῶτον ἐπίσκοπος Ναυπλίας· ἔπειτα δέ, Ἀρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας. Καὶ ἐπὶ τέλους ἡ Ἐνετικὴ Δημοκρατία, θέλουσα ν' ἀνισταθμίση κατὰ τι τὴν ἰσχὺν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχῶν, οἵτινες ἠναγκάζοντο πολλάκις νὰ ἐνοδιδώσωσιν εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Τουρκίας, μετεπέμψατο τὸν Νικόδημον Μεταξᾶν εἰς Ἐνετίαν καὶ προήγαγεν εἰς Ἀρχιεπίσκοπον Φιλαδελφείας, ἐδρεύοντα ἐν Ἐνετίᾳ, ἔν' ἀντικρούῃ ἐκεῖθεν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πεμπομένας εἰς τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ Ἐνετικὰς κτήσεις μὴ συμφερούσας τῇ Δημοκρατίᾳ πατριαρχικὰς διαταγὰς. Τῶν μὲν χριστιανικῶν ἀρετῶν τοῦ ἐξόχου τούτου ἀνδρὸς μνεῖαν ποιοῦνται διάφοροι συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· πλήρη δὲ βιογραφίαν αὐτοῦ κατεχώρισε καὶ ὁ Michaud ὑπὸ τὸν τίτλον «*L'Archiveque Nicodème Metaxas*» (2).

Ἐν δὲ ταῖς μάχαις τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν διεκρίθη μεγάλως ὁ Ἰω. Βαπτιστῆς Μεταξᾶς, προαχθεὶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ συνταγματάρχου. Βραδύτερον δὲ περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος διεκρίθησαν πλειότερον οἱ ἀνεψιοὶ αὐτοῦ ἀδελφοὶ Ἀναστάσιος, Ἀγγελος καὶ Θεόδωρος Μεταξᾶ. Ἐκ μὲν τοῦ Ἀναστασίου κατάγεται ἡ τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ οἰκογένεια· ἐκ δὲ τοῦ Ἀγγέλου, ἡ τοῦ Κωνσ. Μεταξᾶ· κ' ἐκ τοῦ Θεοδώρου ἡ τῶν Εὐσταθιάδων Μεταξᾶ. Ἄπαντες οὗτοι, στρατολογήσαντες ὑπὸ τὸν γνωστὸν Μουρουζίνην σῶμα ἐκ δισχιλίων Κεφαλήνων καὶ διατηροῦντες αὐτὸ ἰδίαις δαπάναις,

(1) Ἴδὲ Βίον Παρ. Πραλλ. Τόμ. α', Σελ. 5.

(2) Ἴδὲ Biographie universelle Michaud Édition ij Paris 1861.

ἠρίστευσαν εἰς διαφόρους μάχας ἐν τε τῇ Ἀκαρνανίᾳ καὶ τῇ Ἀχαΐᾳ κατὰ Ὀθωμανῶν. Ἡ δὲ Ἑνετικὴ Δημοκρατία, ἀμοίβουσα πάνυ δικαίως τὰς τε στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ τὰς θυσίας τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἀνέδειξεν εὐγενεῖς καὶ ὠνόμασε Κόμητας.

Υἱὸς τοῦ Ἀναστασίου ὑπῆρξεν ὁ Ἀνδρέας καὶ τοῦτου υἱοὶ ἦσαν ὁ Πέτρος, ὁ Σπυρίδων καὶ ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶ. Οὗτοι ὑπέπεσαν εἰς δυσμένειαν, διότι, ἅμα ἐκραγείσης τῷ 1769 ἐν Πελοποννήσῳ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, οἱ δύο τελευταῖοι, παραλαβόντες καὶ τὸν ἐξαδέλφον αὐτῶν Νικόλαον, πατέρα τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ καὶ μεγάλως διαπρέψαντος ἐν τῷ ἀγῶνι Κωνσταντίνου Μεταξᾶ, ἐξεστράτευσαν εἰς βοήθειαν τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων. Ἀποτυχούσης τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, ὁ μὲν Σπυρίδων καὶ Ἰωάννης, ἐκπατρισθέντες εἰς Ῥωσσίαν, ἄσπονδον μῖσος πνέοντες κατὰ τῶν Τσερκῶν καὶ εὐρόντες ἐκεῖ εὐρύτατον σάδιον ἐνεργείας, τὴν τε ἐπιθυμίαν αὐτῶν ὑπερεξεπλήρωσαν καὶ εἰς μεγάλα ἀξιώματα προήχθησαν· ἀλλ' ἀμφοτέροι ἀπεβίωσαν ἄγαμοι. Ὁ δὲ ἐξαδέλφος τῶν Νικόλαος, ἐπανελθὼν λάθρα εἰς Κεφαλληνίαν, καὶ δικασθεὶς, ἐκηρύχθη ἀθῶος διὰ τὴν τρυφερὰν αὐτοῦ ἡλικίαν. Καὶ οὕτω σύμπασα ἡ δυσμενεια τῶν Ἑνετῶν ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Πέτρου Μεταξᾶ, ἐξαδέλφου τούτου καὶ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τῶν ἐκπατρισθέντων Σπυρίδωνος καὶ Ἰωάννου. Ὁ Πέτρος οὗτος, καίτοι φιλήσυχος καὶ μὴ συμμεθέξας προσωπικῶς τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, συνελήφθη ὁμῶς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ἀπήχθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐρρίφθη εἰς τὰς ἐν αὐτῇ φυλακὰς καὶ ἐστέναζεν ἐπὶ δεκά ὄλα ἔτη, καὶ ὅτε ἐπανέκαμψεν εἰς Κεφαλληνίαν εὗρε τὰ πάντα κατεστραμμένα.

Μιμηθεὶς μὲν τὸ παράδειγμα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας, δὲν ἐβράδυνε ν' ἀνακύψῃ, συζευχθεὶς δὲ τὴν

Βιολέταν Λοβέρδου, ἔσχε τέσσαρας υἱούς, τὸν ζῶντα πρωτότοκον Ἀναστάσιον, πατέρα τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ Γερασίμου, ὑπασπιστοῦ τοῦ βασιλέως· τὸν ἐξόχως διαπρέψαντα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος Ἀνδρέαν· τὸν Παναγῆν, γενόμενον Κληρικὸν καὶ μετονομασθέντα Παΐσιον· καὶ τὸν ζῶντα Ἰωάννην.

Ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, καθὼς ἠλεκτρίσθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐπτανήσιοι, οὕτω καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἐν ἡλικίᾳ ὄντες Μεταξάδες καὶ πολλοὶ ἄλλοι Κεφαλῆνες ἐφιλοτιμήθησαν τίς πρῶτος νὰ σπεύσῃ εἰς αὐτόν. Μεταξὺ τοῦ πρωτοτόκου μάλιστα Ἀναστασίου καὶ τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ συνέβη καὶ ἕρις περὶ τούτου. Ὁ Ἀναστάσιος, στρατολογήσας κρύφα περὶ τοὺς τριακοσίους, ἤτοιμάζετο ν' ἀποπλεύσῃ διὰ τοῦ πλοίου Πανᾶ Τσιμπούκη. Μαθὼν τοῦτο ὁ Ἀνδρέας, ἔσπευσεν ἐκ τῶν πρώτων. Φιλονεικίας δὲ γενομένης μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν καὶ ἐπεμβάντων τῶν λοιπῶν συνεχστρατευσάντων εὐπατριδῶν, ἀπεφασίσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ Ἀνδρέας καὶ νὰ μείνῃ ἐν τῷ οἴκῳ ὁ Ἀναστάσιος ὡς πρεσβύτερος. Ἀλλὰ καὶ οὗτος, μὴ ἀνεχόμενος νὰ οἰκουρῆ, τῶν ἄλλων ἀνδρείως μαχομένων, ἀφίκετο εἰς τὸν ἀγῶνα περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821. Παρευρέθη ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ναυπλίου κ' ἐν πλείσταις ἐκ τῶν μαχῶν, ὅσαι ἐγένοντο μέχρι τοῦ 1824. Κυρίως ὁμῶς ἠγωνίσθησαν καὶ διέπρεψαν ὁ Ἀνδρέας καὶ ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, περὶ ὧν ἐκτενέστερος ὁ λόγος ἐνταῦθα.

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι καθ' ἃς ἐλάβομεν πληροφορίας οἱ ἄνδρες οὗτοι καίτοι συγγενεῖς καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ εὐγενοῦς αἰσθήματος τοῦ πατριωτισμοῦ ἐμφορούμενοι, καὶ οὐδέποτε ἄλλως φθονούμενοι, τότε ὁμῶς φοβούμενοι, φαίνεται, μὴ κωλυθῶσιν ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν νὰ σπεύσωσιν εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐνήργουν ἕκαστος κατ'

ιδίαν· και οὕτω ὁ μὲν Εὐαγγέλης Πανᾶς, ὁ Δανιήλ Πανᾶς, ὁ Γεράσιμος Φωκᾶς και ὁ Ἄνδρέας Μεταξᾶς μετὰ τῶν οἰκείων ἐπεβιάσθησαν, ὡς εἶπομεν, ἐν τοῖς πλοίοις τοῦ Τιμπούκη· αὐτὸ δὲ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, ἔγραψαν ἡμῖν, μετὰ τριακοσίων, ἐν τοῖς πλοίοις τῶν ἀδελφῶν Γερασίμου και Ἀναστασίου Φωκᾶ, ἄπερ ἐναύλωσαν, ἐξώπλισαν κρύφα, και ἰδίαις δαπάναις διετήρουν οἱ στρατευόμενοι. Εἶχον προμηθευθῆ οὗτοι τότε και τέσσαρα κανόνια, ἐξ ὧν δύο εἶχεν ἀγοράσει ἰδίαις δαπάναις ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς. Ἐν ὅλοις δὲ τὸ σῶμα τῶν ἐπτανησίων συνεποσοῦτο ἐκ τετρακοσίων περίπου, ἐν τούτοις συνεσωματώθησαν ἐν Ἑλλάδι και τινες Ζακύνθιοι ὑπὸ τὸν Σεμπρικόν».

Περίεργον ἐπίσης εἶναι, καθ' ἃ ἀφηγεῖται ὁ Πουκεβήλ, ὅτι οἱ Κεφαλήνες, ἵνα ἐξαπατήσωσι τότε προσωρινῶς τὴν τοπικὴν ἀρχὴν κ' ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς τὴν προμήθειαν πολεμεφοδίων και ἰδίως κανονίων, ἔπλασαν μῦθον, και διέδωκαν, ὅτι πειρατικὸν πλοῖον ἐφάνη περὶ τὴν Ἰθάκην, ἀπειλοῦν πειρατείαν. Ἐφωπλήσθησαν λοιπὸν ἀδεία τῆς ἀστυνομίας και ἐξέπλευσαν ἔν' ἀποκρούσωσι δῆθεν ἢ συλλάβωσι τὸ πειρατικόν. Ἀλλὰ μόλις ἐξελθόντες τοῦ λιμένος, διευθύνθησαν πρὸς τὴν ἀγωνιζομένην και ποθητὴν αὐτῶν μητέρα (1). Τοῦτο ὅμως, καθ' ἃ ἐβεβαιώθημεν, δὲν εἶναι ἀληθές· ἀλλ' ἅπαντες οἱ Κεφαλήνες προμηθεύθησαν ὅπως κάλλιον ἠδυνήθησαν ὄπλα και πολεμεφόδια, συνηθροίσθησαν οἱ μὲν πλεῖστοι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κωνσταντῖνου Μεταξᾶ· πολλοὶ δὲ ἄλλοι εἰς τὴν ἐξοχικὴν τοῦ Ἄνδρέα, και ἀπῆλθον ἅπαντες εἰς τὸ παράλιον χωρίον Σκάλας τὸ κατ' ἀντικρυ τῆς Ζακύνθου και ἐκεῖθεν ἀπέπλευσαν.

Μέλλοντες δὲ ν' ἀφηγηθῶμεν τὰ ἐκάστῳ τῶν δύο

(1) Id. Pouqueville Hist. de la régènerrtin de la Grèce Vol. ij. pag. 547.

Μεταξάδων ιδία, δίκαιον θεωροῦμεν νὰ προτάξωμεν τὰ τοῦ Ἀνδρέου. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τῷ 1790 ἔνθα καὶ ἐδιδάχθη ὅσα ἐγίνωσκε γράμματα. Ἐγραφεν εὐκρινῶς καὶ καθαρῶς τὴν καθομιλουμένην ἐλληνικὴν ἐτέρπετο ἐκ τῆς ἀναγνώσεως συγγραμμάτων, περιγραφόντων τὴν δόξαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ συνεκινεῖτο μάλιστα πολλάκις μέχρι δακρύων ἐκ ταύτης. Ἐλάλη τὴν ἰταλικὴν ὡς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μητρικὴν γλῶσσαν· ἐλάλη δ' ἐπίσης καὶ τὴν γαλλικὴν, ὡσπερ ἅπαντες οἱ μὴ διδαχθέντες ὑπὸ Γάλλων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Διεκρίνετο μεταξὺ τῶν συνομηλικῶν διὰ τε τὴν ζωηρότητα τοῦ χαρακτῆρος καὶ διὰ τὰ πατριωτικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα. Ἐτη τινὰ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς Μαριέτης, ἀδελφῆς τοῦ Μπούρμπαχη, συνταγματάρχου τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἐξ ἧς ἔσχε δύο υἱοὺς τὸν Σπύρον καὶ τὸν Πέτρον, καὶ δύο θυγατέρας. Τοιοῦτος ὢν ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, ἐξεστράτευσε μετὰ τῶν ἄλλων ὑπὲρ τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἕκαστος τῶν ἀρχηγῶν Μεταξάδων ἀπέβη μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ, ἔνθα ἐδυνήθη· ἐπειτα ὅμως ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἐπτανήσιοι, συνεννωθέντες, ἀπετέλεσαν, ὡς εἵπομεν, ἐν σώμα, καὶ ἀπεσύρθησαν ἐκ τῶν παραλίων εἰς Μανωλάδα, ἔνθα εἶχεν ἀποσυρθῆ καὶ ὁ Σισίνης.

Μόλις δ' ἐγνώσθη ἡ ἀπόβασις αὐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ συμμετοχὴ ἐν τῷ ἀγῶνι, ἡ Ἴόνιος Πολιτεία καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Ἀγγλοῦ ἀρμοστοῦ ἀπεκήρυξε τοὺς ἐξεληθόντας καὶ κατέσχε τὴν παρουσίαν των διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου :

Β. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

*ἐκ μέρους τῆς Αὐτοῦ Ὑψηλότιτος τοῦ Προέδρου καὶ
τῶν ἐκλαμπροτάτων Βουλευτῶν τοῦ ἠνωμένου
κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων :*

Ἐπειδὴ ἡ διοίκησις τοῦ κράτους τούτου ἐπληροφόρηθη, ὅτι μερικὰ ὑποκειμένα, ὑπῆκοι ἰονικὰ, ἐτόλμησαν μ' ἓνα προκήρυγμα, τῇ 4 Ἰουνίου 1821 σημειωμένον (τὸ πρωτότυπον τοῦ ὁποίου σώζεται εἰς τὰς χεῖρας τῆς διοικήσεως), νὰ κηρυχθῶσιν ἀρχηγοὶ καὶ ὄηγοὶ τῶν Κεφαλήνων καὶ Ζακυνθίων, καὶ ἐν ταυτῷ ἐκπληρωταὶ τῶν προσταγῶν ἐνὸς ξένου χαρακτηριστικοῦ ὑποκειμένου· καὶ ὅτι οἱ εἰρημίνοι μὲ τέτοιον ψευδῆ καὶ ἐγκληματικὸν φέρεσιμον, γινόμενοι ὄηγοὶ μερικῶν καθωπι-σμένων ἀνθρώπων, παρομοίως ἰονικῶν ὑπῆκων, ἀπέρασαν εἰς τὴν Πελοπόννησον νὰ γίνωσι μὲ τὸ ἔργον συμμέτοχοι τοῦ ἐκεῖ πολέμου, πράττοντες οὕτως ἐναντίον τοῦ κοινῆς δικαιοῦματος τῶν ἐθνῶν, καὶ φανερῶς παραβαίνοντες τὴν περὶ τῆς οὐδετερότητος πράξιν τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους τούτου, ἡ ὁποία δὲν ἔχει πόλεμον, μήτε αὐτῆ, μήτε ὁ Αὐγουστος Βασιλεὺς, ὅπου τὴν προστατεύει, μὲ κανένα ἀπὸ τὰ δύο μέρη ὁποῦ πολεμοῦν εἰς τὴν ἄνωθεν Χερσονήσον· διὰ τοῦτο ἡ τελεσιουργὸς ἐξουσία τοῦ Κράτους τούτου κάμνει γνωστὸν τοῖς πᾶσι διὰ τῆς παρουσίας, ὅτι, εἰ μὲν οἱ ἄνωθεν ὀνομαζόμενοι ἀρχηγοὶ, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα θὰ σημειωθῶσιν, ὡς κάτωθεν, δὲν παραιτηθῶσιν ἀπὸ τὴν κακὴν τῶν ταύτην ἰπυκέρειν εἰς τὸ διέκτομα δεκαπέντε ἡμερῶν ἀπὸ τὴν δημοσίευσιν τῆς παρουσίας, καὶ δὲν ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς νήσους, διὰ νὰ κριθῶσιν, αὐτοὶ θὰ ἐννοοῦνται παντοτενὰ ἐξορίστοι ἀπὸ τὰ ἰονικὰ χῶματα, τὰ ἀγαθὰ τῶν θὰ γένωσιν αὐθεντικά, καὶ εἰς κάθε καιρὸν, ὁποῦ πέσωσιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς διοικήσεως, θὰ τοὺς μεταχειρίζεται, καθὼς ὁ νόμος διορίζει περὶ τῶν κεφαλικῶς ἐξορίστων.

Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ὑποκειμένων, ὅσοι εἶναι ὑπῆκοι τοῦ Κράτους τούτου, οἱ ὁποιοὶ ὑπὸ τὴν ὄηγιάν τῶν τοιούτων Ἰονικῶν ψευδαρχηγῶν, καὶ μὲ τὸν χαρακτήρα, ὁποῦ τοὺς δίδει ἡ αὐτῆ πολιτικὴ τῶν κατὰστασις, φαίνεται, ὅτι ἐπλανήθησαν ἀπὸ τοὺς ἄνωθεν ἀρχηγούς, νὰ κάμωσι τὸν πόλεμον εἰς τὴν ἄνωθεν Χερσονήσον, καθὼς καὶ περὶ παντός ἄλλου Ἰονικοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖον μὲ τοιούτους τρόπους παρεσύρη νὰ φερθῆ ἐχθρικῶς εἰς κανένα ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ὁποῦ πολεμοῦσιν εἰς τὴν ἄνωθεν Χερσονήσον, ἢ εἰς ἄλλο μέρος, προστάζεται ἀδιαφόρως πρὸς ὅλους αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψωσι τὸ ὄγλιγωρότερον εἰς τὰς φαμίλιας τῶν, διὰ νὰ μὴν ὑποπέσωσιν εἰς τὴν αὐστηρότητα ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ φέρεσιμόν τους, ὁποῦ ἐναντιοῦται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς οὐδετερότητος, ὁποῦ ἦδη ἡ διοίκησις τῶν ἐποκέρυξε, πρέπει ἀφεύκτως νὰ τοὺς ὑποβάλῃ.

Ἡ διοίκησις εἶναι πληροφορημένη καλῶς, ὅτι τὰ ἄνωθεν μέτρα θὰ εἶναι ἀρκετὰ ν' ἀνευρῶσι τὰ ἴχνη τοῦ φερέματος κάθε ἄλλου ὑπῆκους, ὁ ὁποῖος προσπαθῆσι νὰ μιμηθῆ τὸ τολμηρὸν καὶ ἀξιοκατηγόρητον παράδειγμα τῶν ἄνωθεν ὑπῆκων.

Ἀκολουθεῖ ἡ σημείωσις τῶν ἄνω εἰρημένων ὀνομάτων.

Κ. ΜΕΤΑΞΑΣ,

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΣ,

Α. ΦΩΚΑΣ,

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΕΜΠΡΙΚΟΣ,

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΕΤΑΞΑΣ,

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΤΟΥΡΖΑΣ.

ΜΙΧΑΗΛ ΚΟΥΤΟΥΦΑΣ, ἐξ ἀποράητων καὶ διερμηνευτῆς,

Ἡ παροῦσα θὰ τυπωθῆ καὶ εἰς τὰς δύο γλώσσας, τὴν Ἀπλοελληνικὴν καὶ τὴν Ἰταλικὴν, καὶ θὰ δημοσιευθῆ ἀπανταχοῦ, διὰ νὰ τὴν μάθωσιν ὅλοι.

Κορφοί, 18]6 Ἰουλίου 1821.

Ἐξ ἐπιταγῆς τῆς Βουλῆς

ΣΙΑΝΕΑΣ Γ. ΣΒΟΡΝΗΣ.

Ἐξ ἀποβρήτων τῆς Βουλῆς εἰς τὸ Γενικὸν Διαμέρισμα (1).

Χάριν τῆς ἀληθείας ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ἐν Ἑπτανήσῳ Ἀγγλικὴ προστασία μόνον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ἀγῶνος ἐτιμῶρει τοὺς μετασχόντας αὐτοῦ Ἰονίους ὑπηκόους· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ἰδίως μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ ἀγῶνος παρέσχεν ἐκάστῳ τὰ κατασχεθέντα κτήματα. Σκληρὰν ἐν τούτοις ὑπέστησαν δοκιμασίαν ἐπὶ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ μέτρου τούτου οἱ συγγενεῖς τῶν ἀπελθόντων ἐξῶσαν αὐτοὺς τῶν οἰκιῶν, ἐσφράγισαν ταύτας, κατέσχεον πᾶσαν τὴν κινητὴν καὶ ἀκίνητον περιουσίαν των. «Πολλάκις τότε ἐκοιμήθην ἐπὶ ἀχύρων νύστις καὶ βίγῶν», διηγῆθη ἡμῖν ὁ ὑπασπιστῆς τοῦ Βασιλέως Γεράσιμος Μεταξᾶς. Μετὰ ταῦτα ὁμως ἐμετριάσθη ἡ αὐστηρότης τῶν Ἀγγλῶν· περὶωρίσθησαν ἀπλῶς εἰς τὴν τυπικὴν κατάσχεσιν μόνον τῶν ἀνηκόντων τοῖς ἐν Ἑλλάδι ἀγωνιζομένοις· καὶ τούτοις δὲ ἀπέδωκαν μετὰ τὸν ἀγῶνα ἅπαντα τὰ κατασχεθέντα, πλην ἴσως τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰσοδημάτων.

Οἱ Ἑπτανήσιοι, μαθόντες ἐν Μανωλάδῃ, ὅτι πλησίον αὐτῶν ὑπάρχουσιν οἱ ἐπιφοβώτεροι τῶν ἐγγχωρίων Τούρκων, οἱ Λαλαῖοι, οἵτινες καὶ πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἔπραξαν πολλὰ κακὰ κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ τότε ἠπειλοῦν πλείοτερα ὡς μαχιμώτεροι ἀπάντων τῶν ἐγγχωρίων Τούρκων, οἱ Ἑπτανήσιοι μαθόντες, λέγομεν, ταῦτα καὶ συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐγγχωρίων

ὄπλαρχηγῶν Γ. Σισίνη, Χ. Βιλαέτου καὶ Γ. Πλαπούτα, ἔσπευσαν νὰ πολεμήσωσι τοὺς ἐπιφόβους τούτους ἐχθροὺς, ἐξεστράτευσαν κατὰ τοῦ Λάλα, συμποσοῦμενοι εἰς τρεῖς περίπου χιλιάδας. Οἱ Λαλαῖοι ἀντεπεξήλθον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον οἱ Ἕλληνες ἀντέστησαν γενναίως. Τὸ κέντρον μάλιστα αὐτῶν, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Ἑπτανησίων, ἔδειξε μεγίστην ἀφοβίαν καὶ προὔξενησε πολλὴν βλάβην εἰς τοὺς ἐχθροὺς. Ἐπειτα ὁμως, πεσόντος τοῦ ἀρχηγοῦ ἐνὸς τῶν κεράτων Γ. Πλαπούτα, ἐπῆλθε δυστυχῶς ἡ λειποταξία εἰς ἑκάτερα τὰ κέρατα· καὶ τὸ κέντρον δὲν ἐδυνήθη νὰ πέμψῃ ἐπικουρίαν. Τούτου ἕνεκα τὸ στρατόπεδον ἐκεῖνο ἐκινδύνευε νὰ διαλυθῇ ἕνεκα τῆς λειποταξίας.

«Αὐτὴν λοιπὸν βλέποντες τὴν ἀνάγκην οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Πελοποννησίων, λέγει ὁ Φιλήμων, ἔνθεν μὲν ἐπεκαλέσθησαν βοήθειαν ἐκ τοῦ γενικοῦ στρατοπέδου τῶν Τρικορόφων, ἔνθεν δ' ἐσκέφθησαν, ἵνα ἀποσυρθῶσιν ὅλως ἐκ τοῦ Λάλα, πρὶν ἢ πάθωσι δεινότερόν τι. Ζητηθείσης δὲ πρὸς τοῦτο καὶ τῆς συμφωνίας τῶν Ἰονίων, ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς ὤμιλησεν ἀποφατικῶς, ἀλλὰ περίθυμος, ἐν ὀνόματι αὐτῶν, καὶ τὴν σκέψιν τῶν Πελοποννησίων κατέκρινεν ὡς πολλῶ ἀπέγουσαν τῆς ἀνάγκης κινδύνου ἐπικειμένου. «Ὁ λόγος, εἶπε, τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ δώσωμεν μίαν ἡμέραν πρὸς τοὺς μεγάλους ἀρχηγοὺς τοῦ ἔθνους, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ μὴ παρασαλεύσωμεν ἀπὸ τὰς θέσεις μας. Ἡμεῖς δὲν βλέπομεν τὸν κίνδυνον, ὥστε ν' ἀναγκασθῶμεν νὰ ἀποχωρήσωμεν. Ἡ ἀπόφασίς μας εἶναι νὰ κάμωμεν τὸ χρέος μας* καὶ χρεωστοῦμεν νὰ σᾶς εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἂν ὑμεῖς ἀναχωρήσητε, οἱ Ἑπτανήσιοι θέλομεν μείνει εἰς τὰς θέσεις μας» (1).

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Μεταξᾶ καὶ ἡ ἐπελθοῦσα ὑπὸ τὸν ἔμπειρον ἀρχηγὸν Δημήτριον Πλαπούταν, ἀδελφὸν τοῦ φονευθέντος, ἐπικουρία ἐνέπνευσε τοῖς πᾶσι θάρρος καὶ ἀπεφάσισαν νὰ μείνωσι καὶ πολιορκῶσι τοὺς Λαλαίους. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι ἔπαθον βλάβας οὐ σμικρὰς ἐπὶ τῆς πρώτης μάχης ἢ ἐπιθέσεως, οἱ Ἕλληνες, μαθόντες ταύτας τε καὶ τὰς νίκας τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Βαλτετσίῳ, ἔλαβον τόσον θάρρος, ὥστε ἐνόμιζον, ὅτι κατεπόνεσαν τὸν ἐχθρὸν καὶ δύνανται νὰ

(1) 188 ἄκ. ἑλλ. ἔστ. τόμ. Δ', σελ. 58.

προτείνωσιν αὐτῷ συνθήκην περί παραδόσεως. Ἄν-
τηλλάγησαν λοιπὸν τότε τρεῖς μεταξύ πολιορκούν-
των καὶ πολιορκουμένων ἐπιστολαί, ἃς σκόπιμον θεω-
ροῦμεν νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς «Ἱστορίας
τοῦ Τρικούπη», μεθ' ὧσιν ὁ ἱστορικός οὗτος συνώ-
δευσε παρατηρήσεων.

«Διατεταγμένοι ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἀπὸ τὸν γενικὸν ἐπίτρο-
πον, πρίγκηπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἤλαβμεν ἐνταῦθα νὰ σᾶς πο-
»λεμήσωμεν ὡς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος· ἀλλ' ὡς ἀνέ-
»καθεν καλοὶ φίλοι σας καὶ γείτονες, σᾶς προβάλλομεν, ὅτι, ἂν θελή-
»σετε νὰ παραδοθῆτε χωρὶς πόλεμον εἰς ἡμᾶς, σᾶς ὑποσχομέθα ἀσφά-
»λειαν ζωῆς, τιμῆς καὶ ἰδιοκτησίας· ἄλλως, ἀφ' οὗ ἐκάμαμεν τὸ
»χρέος μας, τὸ κρίμα ἔς ἦναι εἰς τὸν λαϊμὸν σας».

Περιποιηθέντες οἱ Λαλιῶται τὸν γραμμματοφόρον, τὸν ἐξεπροβόδησαν
δῶσαντές τῷ τὴν ἀκόλουθον ἀπάντησιν.

«Πρὸς σᾶς κύρ Μεταξᾶ καὶ λοιποὶ φίλοι μας καπεταναῖοι Κεφαλο-
»νήτες καὶ Ζακυνθιοὶ. Ἐλάβαμεν τὸ γράμμα σας καὶ εἶδαμεν ὅσα μᾶς
»γράφετε· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μπέηδες καὶ οἱ ἀγάδες εἶναι τριγύρω
»στοῦ Λάλα μὲ τὰ ἀσκήρια, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ σᾶς ἀποκριθῶμεν σή-
»μερον μὲ τὸν ἐδικὸν σας κύρ Παναγιώτην, ἀλλ' αὐριον μὲ ἐδικὸν μας
»ξεμοτόχου ἐλτοσῆν. Λάβετε ὡς τόσον ὀλίγα κερᾶσια τοῦ Λάλα καὶ οὗο
»ῤεβανιά διὰ ἀγάπην, καὶ μένομεν».

Τὸ γράμμα τοῦτο εἶχε τὰ σφραγίσματα ὑποκάτω πρὸς τιμὴν τῶν
πρὸς οὓς ἐστέλλετο.

Τὴν δ' ἐπαύριον ἐφάνη ἵππεὺς ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ Λάλα πρὸς τὸ
ἑλληνικὸν στρατόπεδον, βασιτῶν πρασίνην σημαίαν, καὶ ὠδηγήθη ὅπου
ἦσαν οἱ Ἐπτανήσιοι ἀρχηγοί, πρὸς οὓς ἐπέδωκε τὴν ἀκόλουθον ἐπι-
στολήν.

«Πρὸς τοὺς φίλους μας καπεταναῖους Κεφαλονίτας καὶ Ζακυνθίους.
»Καθὼς χθὲς σᾶς ἐγράψαμεν μὲ τὸν ἐδικὸν σας Παναγιώτην, ἰδοὺ ἐξα-
»ποστέλλομεν τὸν ἐδικὸν μας Μπέικον Κεχαγιᾶν, ἄνθρωπον, ὅστις χαί-
»ρει ὄλην τὴν ἐμπιστοσύνην μας διὰ νὰ σᾶς ὁμιλήσῃ καὶ στοματικῶς
»ὅσα δὲν ἔχομεν καιρὸν νὰ γράψωμεν πλατύτερα. Εἶναι ἀλήθεια, κα-
»θὼς λέγετε, ὅτι ἐσταθήκαμεν φίλοι καὶ καλοὶ γείτονες, ἀλλ' ἴσια ἴσια
»διὰ τοῦτο δὲν ἐλπίζαμεν ποτε, ὅτι πιστεύοντες τὰ ψεῦματα τῶν Μω-
»ραϊτῶν καὶ ξεχωριστὰ αὐτοῦ τοῦ ψευτο-Γεωργῆ (ἐνόουν τὸν Γεωργῆν
»Σισίην) νὰ ἔλθετε νὰ μᾶς φορτωθῆτε μέσα εἰς τὰ σπήτια μας. Ὅτι
»ἔγεινεν, ἔγεινεν· ὅσα μᾶς λέγετε εἶναι χάλτια, τὰ ὅποια δὲν στοχα-
»ζομέθα πῶς καὶ ἐσεῖς πιστεύετε· διὰ τοῦτο λοιπὸν σᾶς λέγομεν νὰ ἔλ-
»θετε εἰς τοῦ Λάλα, ὅπου θέλει σᾶς δεχθῶμεν ὡς καλοὺς φίλους, καὶ
»θέλει σᾶς συνοδύσομεν ἕως τὸ Κατάκωλον ἢ τὴν Γλαρένσαν, διὰ νὰ
»πάτε στὰ σπήτιά σας καὶ νὰ μένωμεν πάντα φίλοι· ἀλλῶς καὶ δὲν
»ἀκούσατε αὐταῖς ταῖς φιλικαῖς συμβουλαῖς μας, τὸ κρίμα ἔς ἦναι στὸν
»λαϊμὸν σας.
»Λάλα, ἡ Ἰουνίου 1821». (1)

(1) Ἰδί. ἱστ. Ἑλλ. ἔπ. τόμ. Α, σελ. 290—294.

Ὡσπερ δὲ οἱ Ἕλληνας ἐπεκαλέσαντο ἐπικουρίαν τῶν ἐν Τριχόρφοις μετὰ τὴν πρώτην μάχην, οὕτω καὶ οἱ Τούρκοι τὴν τῶν ἐν Πάτραις. Καὶ ὁ Ἰσοῦφ Πασσᾶς, λαβὼν ἐκεῖθεν χιλίους ἐπιλέκτους ἵππεῖς εἰσῆλθεν ἀμαχητὶ εἰς τοῦ Λάλα! Τὴν ἐπιούσαν ἐδόθη καὶ αὐθις μάχη, ἣτις ὑπῆρξε μία τῶν σπουδαιοτέρων καὶ φονικωτέρων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἐπ' αὐτῆς μὲν ἠρίστευσε καὶ ἐπληρώθη ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς μετ' αὐτὴν δὲ διεσκορπίσθησαν οἱ Λαλαῖοι. Ἀχμαζούσης τῆς μάχης ἐσώθη κ' ἐσθυσεν ἡ Θρυαλὶς ἐνὸς τῶν κανονίων· βλέπων δὲ ὁ Μεταξᾶς τὸν πυροβολιστὴν ἐτοιμάζοντα ἴσκαν, ἔν' ἀναφλέξῃ δι' αὐτῆς τὸ τοῦ πυροβόλου ἐναύσμα, πυροβολεῖ ἀμέσως διὰ τοῦ πιστολίου του ἐπὶ τοῦ ἐναύσματος, ἐκπυρσοκροτεῖ τὸ κανόνιον κ' εὐτυχῶς προξενεῖ μεγάλην θραυσιν. Καὶ ἡ μὲν μάχη, καίτοι φονικὴ καὶ πεισματώδης, παρίστα ὁμως κατ' ἀρχὰς ἀμφίβολον τὴν νίκην. Ἀλλὰ ταύτης τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἐκώλυσε οὔτε τοὺς Ἕλληνας νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἐπιούσης, οὔτε τοὺς Τούρκους, πλειότερα τούτων παθόντας, νὰ διασκορπισθῶσι διὰ παντός.

«Οἱ Τούρκοι ὄρμησαν πολλάκις, λέγει ὁ Τριχοῦπης, ὑπὸ τὴν ὄψιν αὐτοῦ τοῦ Ἰσοῦφ Πασσᾶ εἰς κυρίευσιν τῶν ὑπὸ τὸν Πλαπούταν καὶ τοὺς Ἐπτανήσιους, ἀλλὰ . . . ὀπισθοδρόμησαν ἐπειδὴ δὲ ἔκλινεν ἡ ἡμέρα, ἀφῆκαν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἀκροβολιστάς τινας, τὸ δὲ πλῆθος κατέβη κατ' ὀλίγον εἰς τὴν πεδιάδα, καὶ περὶ τὴν ἦν ὄραν μετὰ μεσημβρίαν ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς ὑποχωρήσεως, καὶ εἰσῆλθαν ὅλοι εἰς τὴν κοινόπολιν. 70 Ἕλληνας ἐφρονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν, καὶ πενταπλάσιοι ἐγῆθοι, ὡς ὁρμῶντες ἀνώγυροι ἐπὶ ὀχυρωμένους. Ἐφρονεύθη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ Σιλιγτάρης τοῦ Ἰσοῦφ. Μεταξὺ δὲ τῶν πληρωθέντων Ἑλλήνων ἦσαν διάφοροι ἀξιωματικοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς πληρωθεὶς εἰς τὴν χεῖρα, καὶ ὁ Διονύσιος Σαμπρικός. Οἱ Τούρκοι ἦσαν τόσοον βέβαιοι, ὅτι θὰ ἐνίκων, ὥστε ἔφεραν καὶ σχοινία εἰς δέσμευσιν τῶν αἰχμαλώτων.

»Τελειωθείσης τῆς μάχης, οἱ Ἕλληνας εἶδαν, ὅτι δὲν ἐδύναντο πλέον νὰ διατηρήσωσι τὴν θέσιν των· εἶχαν δὲ ἀνάγκην καὶ ἰατρικῆς ἐπισκέψεως οἱ τραυματῆται· ὅθεν, θάψαντες τὴν νύκτα τοὺς νεκροὺς, ἀνεχώρησαν τὴν ἡν ὄραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἐγκαταλείψαντες καὶ τὰ κα-

νόνα' καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Πλαπούταν ὑπῆγαν εἰς Μπέτσι, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς μεγάλην Δίβρην, ὅπου ἔμειναν μέχρι τῆς 27ης, κ' ἐκεῖθεν διχωρίσθησαν. Τὴν αὐτὴν δὲ νύκτα, καθ' ἣν ἔφυγαν οἱ Ἕλληνες, ἔκαυσαν καὶ οἱ Ἀαλιῶται τὰ δυσκόμιστα πράγματά των, καὶ τὰ ἐξημερώματα σουθλίσαντες αἰχμαλώτους τινάς, ἀνεχώρησαν ὅλοι σὺν γυναῖξί καὶ τέκνοις εἰς Πάτρας ὑπὸ τὸν Ἰσούφην κατὰ τὸ σχέδιόν των, καίοντες τὰ καθ' ὁδὸν χωρία' γνωσθείσης δὲ τῆς φυγῆς των, εἰσῆλθαν οἱ πέραξ Ἕλληνες εἰς τὴν κωμόπολιν, τὴν ἐληλάτησαν καὶ τὴν ἔκαυσαν» (1).

Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης Ἐθνοσυνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ὁ Ἄνδρέας Μεταξᾶς εἶτε ὡς ἀσχολούμενος εἰς ἕτερα ἔργα, εἶτε ὡς Θεραπειῶν τὰ τραύματά του, οὐδὲν τι μέρος ἔλαβε. Βραδύτερον ὁμως ἐπέμφθησαν αὐτῷ τὰ ἐξῆς ἐπίσημα καὶ σπουδαῖα ἐγγράφα.

«Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Πρὸς τὸν Εὐγενέστατον Βουλευτὴν Κύριον Ἀδρ. Μεταξᾶν.

Ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου, γνωρίζουσα τὸ φιλογενὲς καὶ φιλόπατρι τῆς καρδίας σας, τὰ προτερήματά σας καὶ τὰ ἑλληνικά σας φρονήματα, καὶ πρὸς τούτοις τὸν ὑπὲρ πατρίδος πόθον καὶ ζῆλόν σας, σώζουσα κλίσει ἰδιάζουσαν καὶ ἀγάπην εἰς τὸ ὑποκείμενόν σας, ἐξελέξατο τὴν εὐγενεῖαν σας μέλος τῆς ἐθνικῆς Βουλῆς παραστατικὸν τῆς Πελοποννήσου. Σᾶς ἀναγγέλλει δὲ τοῦτο εὐχαρίστως· ὑγιαίνετε.

Ἐν Τριπόλει, τῇ 5ῃ Μαΐου 1822. Ὁ Βρεσθένης πρόεδρος.

(Ἔπονται αἱ λοιπαὶ ὑπογραφαί).

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΥ

*Κατὰ τὰ πρακτικὰ τῆς σημερινῆς Συνελεύσεως
Διατάττει.*

Ἐπειδὴ ὁ Κύριος Κόμης Ἄνδρέας Μεταξᾶς, ἅμα ἐξοπλισθείσης τῆς Ἑλλάδος ἔδραμε κατὰ τοῦ ἐγθροῦ με ἰδιαιτέραν στρατολογίαν, καὶ συγκροτήσας μάχας κατ' αὐτοῦ ἔλαβε καὶ φέρει ἐπιστήμους ἐνδείξεις τῆς ἀνδρείας καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτοῦ τῶν πληγῶν τὰ σημεῖα' καὶ

Ἐπειδὴ κατὰ πάντα λόγον ἀνεφάνη καλὸς καὶ ἀγαθὸς πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα' ὁμοφύρως ἐγκρίνεται νὰ πολιτογραφηθῇ καὶ πολιτογραφεῖται σήμερον Ἕλλην καὶ κάτοικος τῆς Πελοποννήσου, καὶ γινόμενος ὡς τοιοῦτος, διὰ ν' ἀναγνωρίζεται παρὰ πάντων τῶν ὁμογενῶν

(1) Ἰβὶ ἴστ., ἑλλ. ἔπ. Τέμ. Α', Σελ. 296.

καὶ παντὸς ἀνθρώπου, οἶδεται αὐτῷ τὸ παρὸν ἐπίσημον ἔγγραφον τῆς Διοικήσεως. Ἐν Κορίνθῳ, τῇ 25ῃ Μαΐου 1822.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ, ἀντιπρόεδρος.

Ὁ ἀρχιγραμματεὺς Δ. ΝΕΓΡΗΣ.

Φιλογενέστατε Κόμητα!

Ἦκουσα παρὰ πολλῶν τὰς ἀνδραγαθίας καὶ τὰς πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα θυσίας σας· εὐχῆς ἔργον ἂν ἡ Ἑλλὰς εἶχε πολλὰ τοιαῦτα τέκνα.

Ἡ εὐγνωμονοῦσα πατρίς θέλει ἐν καιρῷ βραβεύσει τὸν ζῆλον καὶ τὰς πρὸς αὐτὴν ἐκδουλεύσεις ἐκάστου· ἐλυπήθην διὰ τὰς πληγὰς σας· ἀλλ' αὐταὶ εἶναι πληγαὶ τιμῆς καὶ δόξης· ὑπομείνετε γενναίως, καὶ σπεύσετε ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐλθῆτε πρὸς ἐμὲ μετὰ τῶν ἀνδρείων συμπατριωτῶν σας πλησίον μου διὰ νὰ ἦμαι μάρτυς εἰς τὸ ἐξῆς αὐτόπτης τῶν ἀνδραγαθημάτων σας.

Τρίκορφα, τῇ 7ῃ Αὐγούστου 1822.

Ὁ πατριώτης
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΨΥΧΑΛΑΝΤΗΣ. (4)

Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ὁ Πουκεβὴλ περιγράφει τὸν Μεταξᾶν ὡς ὑπουργὸν τῆς Ἀστυνομίας (2). Ἄλλ' ἐπισήμως μὲν τοιοῦτος εἶχε διορισθῆ τότε ὁ Λάμπρος Νάκος· οὐδὲν ἀπίθανον ὅμως ν' ἀνεδέχθη τότε χρέη ὑπουργοῦ τῆς Ἀστυνομίας καὶ ὁ Μεταξᾶς· διότι ἐν τῇ κρίσει μὴ ἐκείνη περιστάσει ἕκαστος ἐπραττεν, ὅ,τι ἠδύνατο κ' ἐνόμιζεν ἰκανὸν ν' ἀποσοβῆσῃ τὸν κίνδυνον τῆς πατρίδος.

Συνελθόντων βραδύτερον εἰς Βερῶναν τῶν ὑπογραψάντων τὴν ἱεράν συμμαχίαν ἡγεμόνων, οἱ Ἕλληνες ἐνόμισαν καθήκόν των νὰ πέμψωσιν εἰς αὐτοὺς πρεσβείαν, ἐξητησομένην τὴν τε ἀναγνώρισιν τοῦ ἀγῶνός των ὡς ἱεροῦ καὶ χριστιανικῆν τινα ἀντίληψιν. Τὴν σπουδαιοτάτην δὲ ταύτην ἐντολὴν ἀνέθηκαν τῷ Μεταξᾶ, καὶ οὗτος διὰ τῆς δεξιότητος καὶ τῶν σχέσεών του πρὸς τὸν Καποδίστριαν κατέωρθωσεν ἂν οὐχι

(1) Ἰδὲ Ἰωαν. Ι. Κολοκοτρώνη, Σελ. 94—95.

(2) Ἰδὲ Pouqueville. Hist. de la régénération de Grèce vol. iv. pag. 112.

τὴν ἀναγνώρισιν, τοῦλάχιστον ὁμῶς τὴν ἐπίσημον διακήρυξιν τῶν συμμάχων, ὅτι οὐδεὶς θ' ἀναμιχθῆ εἰς τὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν πάλην. Σπουδαιοτάτη αὕτη ἢ ἐπιτυχία, ὀφειλομένη ἐν μέρει μὲν εἰς τὸ κατάλληλον τοῦ πρέσβεως, ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν διπλωματικὴν ἰκανότητα τοῦ Καποδιστρίου καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν χρηστότητα τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ πρώτου. Ἄνευ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν τριῶν τούτων εὐνοϊκῶν περιστάσεων ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἤθελε καταπνιγῆ· διότι ἡ διακήρυξις αὕτη ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς ἀθέτησιν τῆς συνθήκης τῆς ἱεραῆς συμμαχίας, καθ' ἣν ἅπαντες οἱ ὑπογράψαντες ἡγεμόνες ὑπεχρεοῦντο ν' ἀποδοκιμάζωσι καὶ καταπνίγωσι πᾶσαν οἷαν δῆποτε ἐπανάστασιν οἴου δῆποτε λαοῦ καθ' οἷων δῆποτε ἀνεγνωρισμένων ἡγεμόνων. Καὶ δὲν συμμετέσχε μὲν τῆς ἱεραῆς συμμαχίας ὁ Σουλτάνος, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἅπαντες οἱ σύμμαχοι ἀνεγνώριζον αὐτὸν ὡς ἡγεμόνα, κατέχοντα τὸν θρόνον τοῦ δυνάμει τοῦ κατακτητικοῦ αὐτοῦ δικαιώματος. Εἶχον συνάψει μετ' αὐτοῦ διαφόρους συνθήκας, καὶ δυνάμει τῶν ὄρων τῆς ἱεραῆς συμμαχίας ἠδύναντο νὰ ἐπεμβῶσιν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ καταπνίξωσιν αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου αἰ μὴ συμπαθοῦσαι ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων Δυνάμεις, καὶ τοιαῦται δυστυχῶς ἦσαν πολλαὶ τότε.

Ἡ ἐπιτυχία λοιπὸν αὕτη ἦτο μεγίστη καὶ κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον ἐπαινεῖται ὁ Μεταξᾶς, καθ' ὅσον κωλυθεὶς ἐν Ἀγκῶνι ἔνεκα ὑγειονομικῆς καθάρσεως, ἐπέμψεν εἰς τὸν Καποδίστριαν ἀντίγραφα τῶν ἐπισήμων ἀναφορῶν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τε τοὺς συμμάχους συλλήβδην καὶ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς καθάρσεως ἡ αὐλὴ τῆς Ῥώμης, κατ' ἀπόφασιν ἴσως τῶν συμμάχων ἀπηγό-

ρευσε τὴν περαιτέρω πορείαν τῷ Μεταξᾶ, ἀλλ' οὗτος ἠδυνήθη, ὡς εἶπομεν, νὰ ἐκτελέσῃ πρότερον τὴν ἐντολὴν τοῦ ἐπιτυχῶς μάλιστα.

Καὶ τὰς μὲν ἀναφορὰς ταύτας τῶν Ἑλλήνων, δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ Τρικούπη, περιττὸν, νομίζομεν, νὰ περιλάβωμεν ἐνταῦθα. Συνοψίζομεν λοιπὸν τὴν περὶ τῆς πρεσβεύσεως ταύτης λογοδοσίαν ἢ ἀναφορὰν τοῦ Μεταξᾶ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἐρανιζόμενοι ταύτην ἐκ τοῦ συγχρονωτέρου πάντων τῶν γραψάντων περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος Πουκεβήλ:

α' Ἐν τῇ ἀνταποκρίσει μου μετὰ τῶν ὑπουργῶν τῶν ἡγεμόνων, ἔγραψεν ὁ Μεταξᾶς ἐξ Ἀγκῶνος τὴν 15 Ἰανουαρίου 1823, εἶπον πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς ἐνεστώσης πολιτικῆς, οἰκονομικῆς, καὶ στρατιωτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος· διότι ἀλλοίμορον ἂν ἤθελε τοιμήσει τις νὰ κρυφῆ καὶ μίαν κεραίαν, εἰς τοιαῦτα πρόσωπα ἀποτεϊνόμενος. Κατέβαλον δὲ πᾶσαν προσπάθειαν ν' ἀποδείξω, ὅτι ὁ ἀγὼν ἡμῶν εἶναι ἰσρὸς καὶ οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν ἢ συνάφειαν πρὸς τὸν καρβονναρισμὸν, ὅπως προσεπάθουν νὰ πείσωσι τοὺς ἡγεμόνας περὶ τοῦτον κακόβουλοί τινες· τὸ μὲν ἴν' ἀποτρέψωσιν αὐτοὺς νὰ τείνωσιν ἄρωγὸν χεῖρα εἰς χριστιανοὺς, ἀγωνιζομένους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος· τὸ δὲ, ἵνα ἐνισχύσωσι τὸν Σουλτάνον νὰ καταπρίξῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ νὰ μετέλθωσιν ἔπειτα ε' ἐν τῇ ἀγωνιζομένῃ Ἑλλάδι αὐτὸς τε καὶ ἐκεῖνοι ὅσα μετῆλθον παρὰ τοῖς ἀτυχέσι Παργίοις, οἷς δὲν ἐπέτρεψαν οὔτε τὴν κόριν τῶν πατέρων τῶν νὰ μεταχομίσωσι καὶ ἐναποθέσωσιν εἰς γῆν ἑλευθέραν.

α' Ἀφοῦ οἱ ἡγεμόνες δαμάσωσι τὸ ἀγέρωχον τοῦ Σουλτάνου οὗτος θέλει προτείνει ἡμῖν ἀμνηστειαν, ἴσως θέλει δώσει καὶ χρήματά τινα καὶ γαίας, θέλει ὑποσχεθῆ καὶ ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας. Ἀλλ' ἀπωλέσθημεν ἂν δεχθῶμεν..... Τὴν ἐπιούσαν τῆς παύσεως τοῦ πολέμου ἢ ζωῇ ἡμῶν καὶ τῶν τέκνων καὶ τῶν συζύγων καὶ τῶν συγγενῶν ἡμῶν, ἢ τιμῇ αὐτῶν καὶ πάν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ἔχει προσφιλες ἐν τῷ

κοσμῷ τούτῳ ἔσεται ἐκτεθειμένον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν τυράνων ἡμῶν».

« Ἐκ πάντων τῶν ἀγαθῶν ὅσα ἡ Θεία Πρόνοια ἐδωρήσατο τῇ ἀνθρωπότητι τὸ ἀρετικμητότερον εἶναι ἡ ἐλευθερία. Πόσον δ' ἐκτιμᾶτε ταύτην, τὸ ἀπεδείξατε διὰ τῆς ἐπιμονῆς σας, μαχόμενοι ὡς Μόρτες, καὶ πρέεστες ἐκδίκησιν τοῦ χυθέντος ἐν Χίῳ καὶ ἀλλοτρίῳ ἑλληνικοῦ αἵματος. Ἀλλὰ τί λέγω; Δὲν εἶναι μόνη ἡ ἐκδίκησις, οὔτε μόνον τὸ αἷμα τῶν σφαγέντων, οὔτε μόνα τ' ἄχρι τοῦδε δευρὰ τῆς πατρίδος, ἅτινα σᾶς ἐξορκίζω νὰ λάβητε ὑπ' ὄψιν ἐπὶ τῶν σκέψεών σας. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σκεφθῆτε περὶ τῆς ἀγαμερούσης ἡμᾶς αὐτοὺς τῆς ἀρετικῆς ἐν ἐνδύσσητε..... Τὸ πᾶν ἐν τοῖς τυράννοις ἡμῶν εἶναι....., ἀρηθικότης, ἀναρχία. Ἐπικαλοῦνται τὸν Θεὸν μόνον, ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ των. Ἀλλὰ θέλουσι σᾶς εἶπει ἴσως, ὅτι οἱ Τοῦρκοι μετῆλθον ἄχρι τοῦδε ταῦτα μόνον, διότι εὖρον ἀντίστασιν..... Οὕτω λοιπὸν οἱ ἡγεμόνες ἐγκαταλείπουσι μὲν ἡμᾶς εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀλλ' ὑπόσχομαι τοῦλάχιστον αὐστηρὰν οὐδετερότητα. Τῇ Θεῷ δὲ Συναρῶσι ἐρικησάμεν ἄχρι τοῦδε. Ἐξομεν πλήρη πεποθήσιν ἐν τῇ ἰερίῳ ἰσότητι τοῦ ἀγῶνος ἡμῶν, καὶ θριαμβεύσωμεν ἀφρεύτως κατὰ τῶν βαρβάρων» (1).

Τοιαῦτα, κατὰ Πουκεβῆλ, ἐπραξε καὶ ἔγραφεν ὁ Μεταξᾶς τότε. Ἀμφιβάλλομεν ἂν ἦτο δυνατόν νὰ πράξῃ τις ἢ νὰ γράψῃ συνετώτερον καὶ πατριωτικώρον. Λυπηρὸν, ὅτι δὲν εὖρομεν ταῦτα, ἵνα μεταφέρωμεν ἐν πρωτοτύπῳ. Ἡ ἀφελῆς γλῶσσα τοῦ Μεταξᾶ θὰ ἦτο ἴσως ζωηροτέρα τῆς μεταφράσεως. Μὴ ἐπιτραπίσης αὐτῷ τῆς περαιτέρω πορείας ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ ἴδια.

Ἄμα δ' ἀφιχθέντα ἡ δευτέρα ἐν Ἀστρεῖ Ἐθνοσυνέλευσις ἐξελέξατο μέλος τοῦ νομοτελεστικοῦ ὑπὸ τῆν προεδρείαν τοῦ Πετρόμπεη. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐξε-

(1) Pouqueville Hist. de la régen. de la Grèce vol. IV. pag. 277.

στράτευσαν, κατὰ τὰ τότε ἀποφασισθέντα, καὶ τὰ μέλη τοῦ νομοτελεστικοῦ· καὶ ὁ Μεταξᾶς παρηκολούθησεν ὡς πολιτικός Ἄρχων τοὺς εἰς Μέγαρα. Διενέξεως δέ τινος γενηθείσης εἰς Κόρινθον, ἔδραν τότε τῆς Κυβερνήσεως, ἐπανεκάμφε μετὰ δύο συναδέλφων εἰς Ναύπλιον, ἔνθα εἶχε μεταβῆ καὶ ἡ Κυβέρνησις. Ἐκραγείσης δὲ βραδύτερον εἰς Ἄκοβαν ἐτέρας διενέξεως καὶ μάχης μάλιστα μεταξὺ δύο σπουδαίων ἐν Πελοποννήσῳ οἰκογενειῶν, τῶν Πλαπουταίων, ὑποστηριζομένων ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρῶνη καὶ τῶν Δεληγιανναίων, μεγάλως ἰσχυόντων, τὸ νομοτελεστικὸν ἔπεμψε τὸν Μεταξᾶν πρὸς καθησύχασιν. Συμπράττωντος δ' εἰς τοῦτο εἰλικρινῶς καὶ τοῦ Κολοκοτρῶνη ἐπετεύχθη μὲν τοῦτο, ἀλλ' ὁ Μεταξᾶς καθήρεθι τοῦ ἀξιώματος διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν.

Κατὰ τὸν ἰσχύοντα τότε νόμον, ἵνα ἔχῃσι κῦρος τὰ θεσπίσματα τοῦ νομοτελεστικοῦ, ἔπρεπε νὰ φέρῃσι τὰς ὑπογραφὰς τριῶν τοῦλάχιστον μελῶν τοῦ σώματος τούτου. Ἀπελθόντων τοῦ μὲν Μεταξᾶ εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην ὑπηρεσίαν, ἄλλων δὲ, εἰς ἄλλας ἐπίσης σπουδαίας, ἔμειναν ἐν Ναυπλίῳ δύο μόνον μέλη, ἅτινα οὐδὲν ἤττον συνεδρίαζον καὶ ὑπέγραφον ψηφίσματα. Τοῦτο θεωρήσασα ὡς παρανομίαν ἢ Βουλὴν, καθήρεσε τὸν Μεταξᾶν, ὡς παραλύσαντα τὸ νομοτελεστικὸν καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἐπιτηδείου Κωλέττου. Ἄλλ' οἱ μὴ καθαιρεθέντες νομοτελεσταί, οὔτε τοῦτον ἐδέχθησαν, οὔτε τὸν Μεταξᾶν ἐθεώρησαν ὡς ἐκπτωτον. Τοῦτο ἔδωκεν ἴσως ἀφορμὴν εἰς τὰς μετὰ ταῦτα σφοδρὰς διενέξεις, τὰς ἀποληξάσας δυστυχῶς εἰς ἐμφυλίους σπαραγμούς.

Βραδύτερον ἠθέλησάν τινες καὶ κατ' ἀνάγκην ἴσως, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ πολιτικούς λόγους, νὰ πέμψῃσι τὸν Μεταξᾶν εἰς Κρήτην. Τότε δὲ ἀντηλλάγησαν μεταξὺ

τούτου και τοῦ Κολοκοτρώνη αἱ ἐξῆς ἐπιστολαί, τιμῶσαι τὴν μνήμην ἀμφοτέρων.

Μετὸ παρὸν γράμμα μου δὲν ἔχω καιρὸν νὰ σοῦ γράψω τι περισσότερον, εἰμὴ τὴν ἀκόλουθον ὑπόθεσιν, ἣν παρακαλῶ νὰ θεωρήσῃς ὡς πιστὸς ἀδελφός, εἰλικρινὴς φίλος καὶ φιλόστοργος πατήρ.

Ἡ Διοίκησις, θέλουσα νὰ ὑπερασπισθῇ τὸν ἀντιπερισπασμὸν τῆς Κρήτης, μὲ ἐπρόβαλε νὰ ὑπάγω ἐκεῖ ὡς πολιτικὸς καὶ πολεμικὸς ἀρχηγός· τὰς μεγάλας δυσκολίας καὶ δεινότητας τοῦ ἐπιχειρήματος εἰμπορεῖς νὰ τὰς στοχασθῆς χωρὶς ἐγὼ νὰ τὰς περιγράψω, πλὴν διὰ τὰ βαστάξω ἐκείνον τὸν πατριωτικὸν χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον πάντοτε ἔδειξα, δὲν ἤδυνήθην ἀποφασιστικῶς νὰ τὸ ἀποποιηθῶ, δὲν ἐλησμόνησα ὅμως, ὅτι εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν πολεμικῶν ἐπροβλήθην ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ λοιπῶν φίλων του, καὶ ὅτι τὸ μέγα βῆρος τῶν στρατιωτικῶν Πελοποννησιακῶν δικαιωμάτων εἶναι ὅλον εἰς ἐμὲ ἀφιερωμένον, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο δὲν ὀρίζω τὸν ἑαυτὸν μου. Ἐὰν πρῶτον δὲν σὲ ἐρωτήσω καὶ λάβω τὴν ἀδειάν σου καὶ τὴν εὐχὴν σου· διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐπειδὴ καλὴ τύχη ὁ γραμματικὸς σου Κύρ Μιχαλάκης ἦτον ἔτοιμος πρὸ δύο ἡμερῶν νὰ ἔλθῃ εἰς Βέρβενα, τὸν ἐπεδάρυνα νὰ σᾶς ἐξηγηθῇ διὰ λόγου καλλιώτερον καὶ νὰ ἐκφρασθῇ τοὺς στοχασμοὺς μου πρὸς τὸν εἰλικρινέστατον ἀδελφὸν καὶ πατέρα μου Κολοκοτρώνη. Σήμερον δὲ, πληροφορηθεὶς ἀπὸ τὸ πρὸς τὴν Διοίκησιν γράμμα σου, ὅτι διευθύνεσαι κατ' εὐθείαν εἰς Καρύταινα· ἰδοὺ τὸν ὠδήγησα νὰ ἔλθῃ εἰς ἀντάμωσίν σου καὶ τοῦ ἔδωσα καὶ τὸ παρὸν γράμμα μου νὰ σᾶς τὸ ἐγγειρίσω καὶ νὰ σᾶς ὀμιλήσῃ τὰ ὅσα δίκαια καὶ συλλογισμοὺς τοῦ ἔκαμα ἐπάνω εἰς τοιαύτην ὑπόθεσιν· ὅθεν παρακαλῶ στοχασθῆτε τὰ πάντα μὲ προσοχὴν καὶ ἀποφασίσατε καὶ νὰ μοῦ γράψετε ὡς πρέπει τὸ συμφερότερον καὶ φρονιμώτερον δι' ἐμὲ πρὸς ὀδηγίαν, διὰ νὰ πληροφορήσω τὴν Σεβαστὴν Διοίκησιν· ἐντοσούτω περιμένοντας τὴν ἀπόκρισίν σου μὲ τὸν ἀπσταλμένον ἐπὶ τούτου ἄνθρωπόν μου, μένω μὲ τὴν συνήθη εἰλικρινῆ ἀγάπην καὶ φιλίαν.

1825 Αὐγούστου 8 ἐν Ναυπλίῳ.

Ὁ εἰλικρινὴς φίλος Σας
ΑΝΔΡΕΑΣ Κ. ΜΕΤΑΞΑΣ.

Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικὸν Σῶμα.

Ὁ ἐξοχώτατος Κύριος Ἀνδρέας Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος ἐπεβαρύνθη ἀπὸ τὸ μέρος ἡμῶν τῶν Πελοποννησίων ν' ἀναδεχθῇ τὸν Πελοποννησιακὸν τόπον κοντὰ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου, γράφει πρὸς ἐμὲ, ζητῶν τὴν ἀδειάν μου εἰς τὸ νὰ δεχθῇ τὸ βῆρος μιᾶς ἄλλης δουλεύσεως, ἣτις τῷ ἐπεβλήθη παρὰ τῆς Σεβ. Διοικήσεως τὸ νὰ ἀπέλθῃ δηλαδὴ εἰς τὴν Κρήτην. Σ. ἐκτελεστικὸν, ἀδικοῦνται μεγάλας οἱ Πελοποννήσιοι, ὅταν ἡ Διοίκησις θελήσῃ νὰ στείλῃ εἰς Κρήτην ἐκείνον, εἰς τὸν ὁποῖον αὐτοὶ ἐνεπίστευσαν τὴν τήρησιν τῶν πολεμικῶν τῶν δικαιωμάτων καὶ νὰ τὸν ὑποχρέωσῃ ν' ἀφήσῃ τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Κρήτην, ἐνῶ ἡ Πελοπόννησος εὐρίσκεται εἰς περιστάσεις δεινοτέρας ἴσως παρὰ ἐκείνας τῆς Κρήτης· καὶ ἐνῶ μάλιστα ἡ Σεβαστὴ Διοίκησις εἰμπορεῖ νὰ κάμῃ τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ τόσων ἄλλων καλῶν καὶ ἀξίων πατριωτῶν καὶ ἴσως ἄνευ ὑπουργημάτων, διὰ ταῦτα οὔτε γνώμην οὔτε ἀδειάν μας

τοῦ δίδομεν εἰς τὸ νὰ δεχθῆ ἕν τοιοῦτον βῆρος, ἀφίνοντας τὸ εἰδικόν μας, καὶ παρακαλοῦμεν καὶ τὴν Σεβ. Διοίκησιν νὰ βίβη τὰ βλέμματά της εἰς κανένα ἄλλον καὶ ν' ἀφήσῃ τὴν ἐξοχότητά του νὰ ἐπέχη τὸν τόπον καὶ νὰ ἐπιτηρῆ τὰ χρέη, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπιφορτισμένος· δὲν ἐλπίζω νὰ πέσῃ ἢ ἀκτῆσις μας αὕτη· ὅθεν μένω εὐσεβῶς.

Τὴν 14 Αὐγούστου 1825 ἀπὸ Διάσειλον τῆς Ἀλωνισταίνης.

Θ. ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ. (4)

Ἐπὶ πασῶν δὲ τῶν πολλῶν περιπετειῶν τῶν ἐμφυλίων πολέμων οὐδαμοῦ εὐτυχῶς εὐρομεν τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν πρωταγωνιστοῦντα. Ὑπερισχύσαντος, ὡς γνωστὸν, τότε τοῦ Κωλέττου, ὡς συμπήξαντος Κυβέρνησιν, ὁ Μεταξᾶς ἤρχεσθη νὰ πράττῃ ὅπως κάλλιον ἠδύνατο τὸ καθήκον του, χωρὶς νὰ θέλῃ οὔτε νὰ ἐπιδείκνυται οὔτε νὰ πρωταγωνιστῆ καὶ κινή τὸν παρά τοῖς Ἑλλήσι μέγα δυστυχῶς κράτος ἔχοντα φθόνον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην συνέβη τῷ Μεταξᾶ καὶ μεγάλη τις εὐχαρίστησις, ἀλλὰ δυστυχῶς ταύτην διεδέχθη μετ' οὐ πολὺ ἄφατος λύπη.

Ὁ ἀδελφὸς τῆς συζύγου αὐτοῦ Διονύσιος Μπούρμπαχης, διαπρέψας ἐπὶ Ναπολέοντος ἐν ταῖς μάχαις τῶν Γάλλων κατὰ τῶν Ἰσπανῶν καὶ προαχθεὶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ συνταγματάρχου, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀπρακτῶν ἐν Γαλλίᾳ, τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγωνιζομένων. Ἐσπευσε λοιπὸν καὶ οὗτος ν' ἀγωνισθῆ ἐν Ἑλλάδι τὸν καλὸν καὶ ἱερὸν ὑπὲρ πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα. Ἀπέβη δὲ τὸ πρῶτον εἰς Ναύπλιον, ἠσπᾶσθη περιπαθέστατα τὸν σύζυγον τῆς ἀδελφῆς καὶ ἐφάμιλλον αὐτοῦ Μεταξᾶν καὶ οὗτος ἀμέσως τῷ ἔδειξε τὸ πεδίον τῆς δόξης, τὴν Ἀττικὴν. Ὁ Μπούρμπαχης, στρατολογήσας δι' ἐξόδων του ὀλίγους ἐν Ναυπλίῳ, συλλέγων καὶ καθ' ὁδὸν, ἀφίκετο, ἄγων ἀξιόμαχον σῶμα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν

(4) Ἰδὲ Ἰστορ. Γ. Κολοκοτρώνη Σελ. 233—234.

ἔκείνην δυστυχῶς ἔλειπεν ὁ Καραϊσκάκης εἰς τὴν ἐνδοξον τῆς Ἀραχῶβης ἐκστρατείαν, καὶ ἀντεπροσωπεύετο ἐν τῷ τῆς Ἀττικῆς στρατοπέδῳ ὑπὸ τῶν Βάσου καὶ Παναγιωτάκη Νοταρᾶ.

Ὁ Μπούρμπαχης, ἅμ' ἀφιχθεὶς, συνενόηθη μὲν μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου· ἀλλ' ἦτο τόσον ἀκράτητος, ὥστε δὲν ἠθέλησε νὰ πεισθῇ οὔτε εἰς τὴν αὐστηρὰν παραγγελίαν τοῦ Καραϊσκάκη (τοῦ νὰ μὴ συνάπτωσιν ἐκ τοῦ συστάδην μάχας οἱ Ἕλληνες, ὀλίγοι ὄντες, μετὰ τῶν ἐχθρῶν)· οὔτε εἰς τὰς ὀρθὰς παρατηρήσεις τῶν συναδέλφων του Βάσου καὶ Νοταρᾶ. Ἦθελε νὰ ἔλθῃ ὅσον ἐνεστί τάχιον εἰς χεῖρας μετὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐκ τοῦ συστάδην, ἠπεῖλει δὲ ν' ἀναχωρήσῃ, διαμαρτυρόμενος, ἂν μὴ συγκατατεθῶσι καὶ συμπράξωσιν οἱ συναδέλφοι. Δυστυχῶς ἐνέδωκαν οὗτοι κ' ἐτοποθετήθησαν ἐν τῷ χωρίῳ Καματερῶ· σχηματίσαντες ὁ μὲν Βάσος τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν· ὁ δὲ Μπούρμπαχης, τὸ κέντρον· καὶ ὁ Παναγιωτάκης Νοταρᾶς, τὴν ἐπιφυλακὴν. Πρὶν δὲ προφθάσωσι νὰ ὀχυρωθῶσιν, ἐπετέθη πανστρατιᾷ ὁ Κιουταχῆς, ἄγων μάλιστα καὶ ἰππικόν. Ὁ Βάσος καὶ ὁ Μπούρμπαχης δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀναχαιτήσωσι τὸν ἐχθρὸν, ὁ τελευταῖος μάλιστα, μαχόμενος ὡς λέων, ἐγένετο ἄφαντος. Μόνον ὁ Παναγιωτάκης Νοταρᾶς, πολεμῶν ἔσωσέ τινας τῶν ὑπὸ τοὺς Μπούρμπαχην καὶ Βάσον, καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἐνδοξον τῷ ὄντι ἀγωνιστὴν, τὸν ἐν πολλαῖς ἄλλαις μάχαις ὡς θὰ ἴδωμεν ἀριστεύσαντα. Τὴν πράξιν ταύτην τοῦ Νοταρᾶ ὁ Φίνλαῦ εὐηρεστήθη, ὡς θὰ ἴδωμεν, ν' ἀποκαλέσῃ ἀνανδρίαν. Μετὰ τὴν ὑπέρμετρον λοιπὸν χαρὰν ὁ Μεταξᾶς ὑπέστη καὶ τὴν ἄφατον λύπην.

Μόνον δὲ ἐπὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κόχραν βλέπομεν αὐτὸν ἀπερχόμενον μετὰ τοῦ Κολοκοτρῶνη, τοῦ Π. Μπότση καὶ τοῦ Τζαβέλα, νὰ χαιρετήσωσιν ἐν ὄνῳ

ματι τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τὸν νομιζόμενον τότε Μεσίαν. Πόση ἐθνικὴ δόξα προσήλθε νὰ ὑποδεχθῆ περιλάλητον ξένον, οὐχὶ μόνον οὐδὲν εἰς αὐτὴν προσθέσαντα, ἀλλὰ καὶ συντελέσαντα βεβαίως διὰ τῶν ἀσκόπων ἐξορμήσεών του εἰς τε τὴν ἐθνικὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ Φαλήρου συμφορὰν, καὶ εἰς τὴν παρακολουθήσαντα ταύτην πτώσειν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἴνα δὲ ἐκτιμῆσῃ τις κάλλιον τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Μεταξᾶ κατ' ἐκείνας τὰς δεινοτάτας τῆς πατρίδος περιστάσεις, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην.

«... Γνωρίζω πόσον δύσκολος εἶναι ἡ περίστασις, ἀλλὰ διὰ τοῦτο στοχάζομαι, ὅτι πρέπει νὰ γενῆς ἀνώτερος πάσης περιστάσεως καὶ δυσκολίας διὰ νὰ γνωρισθῆ παρὰ πάντων καὶ ἰσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὅτι εἶσαι ὁ ἔνθερος τῆς πατρίδος ὑπερασπιστῆς, καὶ ὅτι ἀπὸ ἐσὲ περιμένει καὶ εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην περίστασιν τὴν ἀνόρθωσίν της· μὴν ἀπιπίζεσαι, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔχει πολλοὺς φίλους, οἱ ὅποιοι εἶναι ἰδιοὶ σου φίλοι· οἱ καὶ αὐτοὶ πανταχόθεν θέλουσιν συνδράμει. Στοχάσου, ὅτι ἂν καὶ κατὰ δυστυχίαν τίποτε δὲν δυναθῆς νὰ κατορθώσῃς, τοῦλάχιστον ἑκάμεις τὰ χρέη σου, ἐλευθέρωτες ἀπὸ κάθε ἔλεγχον τὴν συνείδησίν σου· ἀκουσον τοῦτο καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν πληροφορεῖσαι τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων, καὶ τὴν εὐχαρίστησιν ὅπου ὁ ἴδιος θέλει δοκιμάσεις . . . . . Ὑποθέτεις ἀντενεργείας εἰς τὰς πατριωτικὰς ἐργασίας σου; δὲν τὸ πιστεύω· ἀλλ' ἄς ἦναι, μ' ὄλας τὰς ἀντενεργείας καὶ τὴν παντελῆ στέρησιν τῶν ἀναγκαίων, πρέπει νὰ κινηθῆς καὶ ν' ἀσφαλίσῃς τὴν πατρίδα ἀπὸ τὸν επικείμενον κίνδυνον, καὶ τότε ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρα· κανεὶς μεγάλος ἄνθρωπος μὲ τὰς εὐκολίας δὲν ἐκατόρθωσε ποτὲ τίποτε, ἀλλὰ μὲ τὰς μεγάλας δυσκολίας καὶ τότε ὀνομάσθη μέγας καὶ ἄξιος. Σὲ ἐρωτῶ ὡς πατριώτης καὶ φίλος, ἡ ἀπόκρισίς σου θὰ ἦναι καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν σου νὰ θυσιάσῃς διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος μας. . . . Εἰς ἓνα λόγον ἐνθυμήσου τὸν πρῶτον χρόνον τῆς ἐπαναστάσεώς μας. Τὴν μεγάλην λαμπάδα τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐσὺ τὴν ἀναψες, τώρα κοντίβει νὰ σβύσῃ· εἰς τὴν ἀξιοσύνην καὶ πατριωτικισμόν σου στέκεται νὰ τὴν ξανανάψῃς. Ἀκουσον τὸν φίλον πρὸ πάντων· ἐνέργησον, καὶ ὁ Θεὸς θέλει σὲ ὁδηγήσῃ καὶ βοηθήσῃ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν σου.

Σὰς ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς καὶ μίγω.
Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 9 Ἰουνίου 1827.

Ὁ ἀδελφός Σας
ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΕΤΑΞΑΣ. (1)

(1) Ἰδὲ Ἰπομνήματα Ἰωάννου Θ. Κολοκοτρώνη, Σελ. 473—476.

Τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καποδιστρίου, παρ' οὐδενὸς τῶν Ἑλλήνων διαφιλονεικηθεῖσαν, ὁ Μεταξᾶς ἐθεώρησεν ὡς ἔμπνευσιν καὶ δῶρον τῆς Θείας Προνοίας. Διωρίσθη δὲ ὑπ' αὐτοῦ μέλος τοῦ Πανελληνίου καὶ προϊστάμενος τοῦ Φροντιστηρίου τῶν στρατιωτικῶν, οἷονεὶ ὑπουργὸς τοῦ τμήματος τούτου. Καίτοι δὲ συμπατριώτης τοῦ Καποδιστρίου ὁ Μεταξᾶς καὶ τιμῶν μεγάλως τὸν ἄνδρα διὰ τὰ σπάνια τῷ ὄντι αὐτοῦ πλεονεκτήματα, εἰκάζεται ὅμως, ὅτι δὲν ἐθώπευε καὶ τὰ κυβερνητικὰ παραπτώματα, οὔτε ἐπεδοκίμαζεν ἅπαντα τὰ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Κυβερνήτην διενεργούμενα, τοῦναντίον μάλιστα ἀπεδοκίμαζε πολλὰ τούτων. Τοῦτο δὲ πάνυ εὐλόγως τεκμαίρεται ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ πάντων μὲν σχεδὸν τῶν περιστοιχισάντων τὸν Κυβερνήτην τότε νεηλίδων Ἑπτανησίων ἠκούοντο πολλαὶ καὶ τινες δίκαιαι μομφαί, οὐδεμία δὲ κατὰ τοῦ Μεταξᾶ. Ἄνηκε μὲν καὶ οὗτος εἰς τὸ Ῥωσικὸν λεγόμενον κόμμα καὶ ἐθεωρεῖτο μάλιστα ὡς ὁ πολιτικὸς ἀρχηγὸς αὐτοῦ· ἀλλ' ἐγίγνωσκε, φαίνεται, νὰ συμβιβάζῃ τὰ καθήκοντα τοῦ χρηστοῦ πολίτου πρὸς τὰ τοῦ ἀρχηγοῦ κόμματος· τούτου δ' ἔνεκα οὔτε τὰ ἐπὶ Κυβερνήτου οὔτε τὰ ἐπὶ Αὐγουστίνου οὔτε τὰ μετ' αὐτὸν ἠλάττωσαν τὴν ὑπόληψιν τοῦ Μεταξᾶ· τοῦναντίον μάλιστα ἠὔξησαν αὐτήν· διότι, καίτοι ἀνήκων τῷ Ῥωσικῷ κόμματι καὶ μεγάλην ἔχων πρὸς τὸν Καποδιστριαν ὑπόληψιν, πρῶτος αὐτὸς ὅμως ἀπεδοκίμασε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Αὐγουστίνου, ὡς ἀντικαταστάτου, διεμαρτυρήθη μάλιστα κατ' αὐτῆς· τὰ δὲ ἀποτελέσματα ἐδικαίωσαν πληρέστατα τὸν Μεταξᾶν.

Καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὄθωνος οὗτος ἐθεώρησεν ὡς δῶρον Θεόπεμπτον. Ἄλλὰ πεπρωμένον ἦτο, φαίνεται, νὰ πῆ καὶ ὁ Μεταξᾶς πολλὰ πικρὰ ποτήρια ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἡγεμόνος τούτου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διωρίσθη νομάρχης Λακωνίας· ἔπειτα δὲ συνελήφθη, λέ-

γει ὁ Δραγούμης (1), ἐπέμφθη ὑπὸ συνοδείαν εἰς Σύρον κ' ἐκεῖ ἔμεινεν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς Νομαρχίας πολλὰς ἐβδομάδας, μέχρις οὗ εὐρέθη πλοῖον, καὶ ἐπέμφθη εἰς Μασσαλίαν ὡς ἐξόριστος, ἔνθα ἔμεινεν ἄνευ ὑπηρεσίας τινὸς ἐπὶ ἓν περίπου ἔτος. Προέβη δὲ εἰς τὸ διάβημα τοῦτο κατὰ τοῦ Μεταξᾶ ἢ Ἀντιβασιλεία, ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκφοβίσεως διὰ τῆς φυλακίσεως ἀπάντων τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῆς δίκης κατὰ τῶν Κολοκοτρῶνῃ καὶ Πλαπούτα· διότι ἄριστα ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ Μεταξᾶς δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀδιαφορήσῃ κατὰ τῶν ὀργίων τούτων. Ὅτε δὲ κατεδικάσθη ὁ Κολοκοτρῶνῃς, τότε ἀνεκλήθη καὶ ὁ Μεταξᾶς· ἀλλ' ἵνα ἐκσφενδονισθῇ εἰς ἑτέραν εὐφημον ἐξορίαν ὡς πρέσβυς εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἔνθα διέμεινε τρία ἔτη, κ' ἔπειτα, ἀνακληθεὶς, διωρίσθη σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας. Καθ' ἣν μὲν ἐποχὴν ἀνεκλήθη καὶ ὁ Μαυροκορδάτος νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον πρὸς παραχώρησιν συνταγματικοῦ πολιτεύματος εἰργάσθη πρὸς τοῦτο ἐκθύμως καὶ ὁ Μεταξᾶς, διορισθεὶς μάλιστα τότε ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν. Μὴ ἔχων δὲ στρατιωτικὸν τινα βαθμὸν, προσεκάλεσεν εἰς κύκλον ἅπαντας τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς καὶ εἶπεν, ἀγνοῶ, ἂν δέχησθε νὰ σᾶς διοικήσῃ ἀνὴρ τοιοῦτον μόνον στρατιωτικὸν βαθμὸν ἔχων», κ' εἶδειξε τὴν τετραυματισμένην χεῖρα· ἅπαντες δὲ, συσφίζαντες αὐτὴν καὶ ἀσπασάμενοι περιπαθῶς, ἀνεβόησαν, «εἶθε ἅπαντες οἱ διοικήσοντες τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν, τοιοῦτους μόνον βαθμοὺς καὶ τοιοῦτον ὁμῶς πατριωτικὸν νὰ ἔχωσιν».

Ὅσον δὲ εἰλικρινῶς εἰργάζοντο ἅπαντες οἱ τότε ὑπουργοὶ ν' ἀποσοβήσωσι τοὺς κλονισμοὺς τῆς πατρίδος τῶν καὶ τοὺς κινδύνους τῆς Δυναστείας, τόσοι κακῶς

(1) Ἰβὶ ἴστω. Ἀγκων., ἐν Ἀθήναις, 1874, σελ. 493.

συνεβούλευον τὸν Ὅθωνα οἱ περὶ αὐτὸν κόλακες. Ἐν τῷ διαστήματι πενήτηντα καὶ ὀκτῶ ἡμερῶν ἅπαντες οἱ ὑπουργοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτηθῶσι· καὶ ὁ Μεταξᾶς δὲν ἦτο ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες παρορῶνται εὐκόλως ὑπὸ τῶν αὐλοκολάκων τῶν ἡγεμόνων. Κατ' ἐπίμονον μὲν παράκλησιν τοῦ Ὅθωνος ἔμεινεν ἡμέρας τινὰς εἰσέτι ὑπουργός· ἔπειτα δὲ παρητήθη· καὶ ὡς ἄριστος μὲν πατριώτης εὐκόλως συνενοήθη μετὰ πάντων τῶν λοιπῶν ὁμοφρόνων, καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ Λόντου, τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου, τοῦ Σπύρου Μήλιου, τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἄλλων καὶ συνέστησαν μυστικὴν ἐταιρίαν πρὸς βελτίωσιν τῶν τῆς πατρίδος διὰ γενικῆς ἐξεγέρσεως. Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι καθ' ἃ μὲν διεδόθησαν τότε ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας Κατακάκης ὑπεστήριξε ταῦτα· ἄρτι ὁμως ἐμάθομεν, ὅτι οὗτος ἐγένετο θῦμα τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Λάβου. Ἄλλ' ἐνδόντος, ὡς γνωστὸν, τοῦ Βασιλέως οἱ καλοὶ πατριῶται, ἀρκεσθέντες εἰς τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς μεταπολιτεύσεως ἐκείνης, ἀπεσόθησαν πάντα κίνδυνον ἐξώσεως τοῦ Ὅθωνος· καὶ ὁ Μεταξᾶς, σχηματίσας ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προεδρίαν ὑπουργεῖον λαοπρόβλητον, προσεκάλεσεν ἀμέσως καὶ τοὺς ὁμοταγεῖς του Μαυροκορδάτου καὶ Κωλέττην νὰ συμμεθέξωσι τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀμέσως τότε συγκληθείσης Ἐθνοσυνελεύσεως.

Περίεργον ἐπίσης εἶναι, ὅτι, καθ' ἃ ἄρτι ἐμάθαμεν, ὁ Κωλέττης ἐχολώθη ἐπὶ τοῖς γενομένοις, οὐχὶ ὁμως ὡς ἀποδοκιμάζων ταῦτα, ἀλλ' ὡς γενόμενα ἄνευ τῆς συμμετοχῆς του, θέλοντος νὰ θεωρηται, ὅτι αὐτὸς μόνος κινεῖ τὰ πάντα ἐν Ἑλλάδι. Ἀνέβαλεν ἐπὶ μῆνα σχεδὸν τὴν ἐκ Παρισίων ἀναχώρησίν του, καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθε διὰ μεγάλης, ὡς εἵπομεν, ἐπιδείξεως καὶ συνεμέθεξε τῶν προπαρασκευαστικῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως.

Ἐπ' αὐτῆς δὲ ἀναδειχθέντος, τιμῆς ἕνεκα, προέδρου τοῦ ὑπεργήρου Πανούτσου Νοταρᾶ, ἀντιπρόεδροι ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πραγματικοὶ πρόεδροι ἐψηφίσθησαν ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Κωλέττης, ὁ Λόντος καὶ ὁ Μεταξᾶς· ἀλλ' οὗτος οὐδέποτε προήδρευσε τοῦ σώματος, ἅτε ἔχων νὰ ἐκτελέσῃ σπουδαιότερα ὡς πρωθυπουργὸς καθήκοντα. Θὰ φανῆ ἴσως παράδοξος ἢ ἀνωμαλία αὕτη τοῦ νὰ δεχθῆ ὁ Μεταξᾶς καὶ τὴν ἀντιπροεδρίαν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, πρόεδρος τυγχάνων τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Ἀλλὰ τόσο βαθέως ἦτο τοῖς πληρεξουσίοις ἐβρίκωμένη ἢ πεποιθήσις, ὅτι ἄνευ τοῦ Μεταξᾶ δὲν ἠθέλην ἐπιτύχει ἢ μεταπολίτευσις, ὥστε ἐκεῖνοι μὲν δὲν ἠθέλησαν νὰ στερήσωσιν αὐτὸν τῆς τιμῆς, ἣν μόνην διέθετον· οὗτος δὲ δὲν ἠθέλησε νὰ ἀποποιηθῆ.

Τὸν πρωθυπουργὸν Μεταξᾶν, ἀποπερατώσαντα τότε καλῶς τὴν ἐντολήν του πρὸς ψήφισιν τοῦ Συντάγματος, διεδέχθη, ὡς γνωστὸν, ὁ Μαυροκορδάτος πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ· ὁ δὲ Μεταξᾶς τὸ μὲν πρῶτον ὑπεστήριξεν αὐτὸν εἰλικρινῶς· ἰδὼν ὁμῶς τὰ ὄργια, ἅτινα μετῆρχοντο τότε οἱ συνυπουργοὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐξ ὧν ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης, ὡς εἶπομεν, καὶ ἀπρеспῆ ἐπιστολὴν ἔγραψεν, ἐν' ἀποκλεισθῶσι τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν πολλοὶ φίλοι τοῦ τε Κωλέττου καὶ τοῦ Μεταξᾶ, ἐτάχθη καὶ οὗτος βραδύτερον εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ συνέπραττεν εἰς τὴν πτώσιν τοῦ πρώτου ἐκείνου συνταγματικοῦ ὑπουργείου.

Ἐπιτευχθέντος δὲ τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ δι' ὀχλαγωγίας, ἐξυφανθείσης, ὡς ἐπιστεύετο τότε, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνακτόροις, ὁ Μεταξᾶς ἀνεδέχθη τὸ ὑπουργεῖον τῶν οἰκονομικῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Κωλέττου· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν συνέπραττεν εἰλικρινῶς πρὸς παγίωσιν ἀληθοῦς συνταγματικῆς κυβερνήσεως· πρόσέφερε μάλιστα καὶ θύματά τινα ἐκ τοῦ κόμματός του, οἷον τὸν

στρατηγὸν Τζαβέλαν, παραπέισας κατ' ἐντολὴν τοῦ Ὅθωνος νὰ δεχθῆ τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν, κ' ἐξολισθήσας οὕτω ἐνδοξον μὲν, ἀλλὰ πάντῃ ἀγράμματον στρατηγὸν εἰς τὸ ν' ἀναδεχθῆ βραδύτερον τὴν διεύθυνσιν καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς παιδείας· ἀλλ', ἅμα ἀνεκάλυψε τοὺς μὴ εἰλικρινεῖς σκοποὺς τοῦ Ὅθωνος ὁ Μεταξᾶς, παρητήθη καὶ ἐτάχθη αὐθις εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν. Ἐν αὐτῇ δὲ ἔπιε τὰ πικρότερα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ποτήρια. Μετὰ συγχινήσεως διηγῆθη ἡμῖν ποτε τὸ ἐξῆς περιστατικόν: Ἐξαντληθέντων πάντων τῶν εἰρηρικῶν καὶ νομίμων μέσων τῆς φρονίμου ἀντιπολιτεύσεως, κατέφυγόν τινες καὶ εἰς βίαια μέτρα. Ἐκραγείσης ἐν Φθιώτιδι τῆς ὑπὸ τὸν Βελέντζαν, Παπακώσταν, Μπαλατσὸν καὶ Αἰνιᾶνα ἐπαναστάσεως ἢ ἐν Ἀθήναις ἀντιπολίτευσις ἠθέλησε νὰ ἐνισχύσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τινῶν χρηματικῶν πόρων, ἵνα μὴ συμβῶσι παρεκτροπαί· ἔλαβε παρά τινος ἀντιπολιτευομένου πεντήκοντα χιλιάδας δραχμῶν καὶ ἐνεπιστεύθη ταύτας εἰς ἀντιπολιτευόμενον, ἵνα μετακομίσῃ αὐτοπροσώπως τοῖς ἐπαναστάταις καὶ παρέξῃ αὐτοῖς συνάμα καὶ τὴν λοιπὴν ἐγγώριον συνδρομὴν του. Ὁ ἀντιπολιτευόμενος, ἐξελθὼν τῆς οἰκίας τοῦ Μεταξᾶ, φέρων μάλιστα καὶ τὰ χρήματα, ἀπῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα· ἐκεῖ δὲ, λαβὼν πλειότερα, ἐξεκίνησε τὴν ἐπιούσαν ἐπὶ κεφαλῆς σώματος καὶ κατέστρεψε τὴν ἐπανάστασιν.

Ὁ Ὅθων εἶχε, φαίνεται, μέχρι τινὸς τὴν δεξιότητα νὰ διασπᾷ πᾶσαν ἀντιπολίτευσιν ἢ συνεννόησιν πατριωτῶν, ἐλκύνων μάλιστα εἰς ἑαυτὸν αὐτοὺς τούτους τοὺς σφοδρὰ ἀντιπολιτευθέντας, οὕτω π. χ. ἐπὶ δύο σπουδαίων τοιοῦτων συνεννοήσεων ἀπέσπασε δύο, μέχρις αἵματος ἀντιπολιτευθέντας, καὶ ἀνέδειξεν ὑπουργούς. Ἐπῆρξε δ' ἐπίσης νὰ μεταβάλῃ, δι' ὧν ἐγίγνωσκε τρόπων καὶ διέθετεν ἐθνικῶν πόρων, καὶ τὴν δριμύτητα μιᾶς

τῶν σπουδαιοτέρων τότε ἡμεριδῶν εἰς θωπεύματα, ἀποτεϊνόμενα καὶ μέχρι τοῦ μαγείρου τοῦ Βασιλέως καὶ μέχρι τοῦ Ἀραβὸς τῆς Βασιλείσης. Τοῦτο μὲν ἤθελεν ἀπελπίσει ἴσως τοὺς ἀγαθοὺς πατριώτας καὶ φιλέλληνας περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος, ἂν μὴ ὑπῆρχον καὶ χαρακτηῆρες ὅλως ἀντίθετοι, εὐτυχῶς μάλιστα πολλαπλασιαζόμενοι. Ὁ δὲ Ὅθων δὲν εἶναι ἴσως πολὺ ἀξιοκατάκριτος, διότι, διαθέτων ὡς δελεάσματα ἅπαντας τοὺς ἐθνικοὺς πόρους καὶ τὰς βασιλικὰς προνομίας, εὕρισκεν ἄφθονον ἄγγραν. Ἀλλ', ὅτε μὲν ἠπειλήθη ἔξωθεν δις ὁ θρόνος τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τε τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1843 καὶ ἐπὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Πάρκερ, οἱ σφόδρα ἀντιπολιτευόμενοι Μεταξᾶς, Μαυροκορδάτος καὶ λοιποὶ ἔσωσαν τὸν τε θρόνον καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῦ καθεζόμενον. Ὅτε δὲ οὗτος ἐθωπεύετο ὑπὸ τῶν κολάκων καὶ ἐθεοποιεῖτο, ὡς εἶδομεν, ἐν τῇ ἐσχάτῃ περιουσίᾳ του, σύσσωμον τὸ ἔθνος, ἀπώλεσαν πᾶσαν ἐλπίδα εἰρηνικῆς βελτιώσεως τῶν κακῶς κειμένων, ἔκλεισεν ἐνώπιόν του τὰς θύρας τῶν ἀνακτόρων καὶ οὐδεὶς τοῦ σμήνου τῶν ἀφωσιωμένων ἔχυσεν οὔτε ρανίδα αἵματος ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως. Μετὰ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Πάρκερ ὁ Μεταξᾶς διωρίσθη πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Καθ' ἣ δὲ ἐπιτοπίως ἐμάθομεν, ἡ ἑλληνικὴ πρεσβεία ἴσχυε μεγάλως ἐπὶ Μεταξᾶ καὶ δὲν ὑπῆρξεν, ἐβεβαίωσαν ἡμᾶς οἱ πείραν λαβόντες, ζήτημά τι, ἀφορῶν εἰς τὸν ἑλληνισμόν, χωρὶς γὰρ δυνήθη ὁ ἄξιος ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ Μεταξᾶς γὰρ ἐφελκύσει τὴν προσοχὴν καὶ κερδίσει τὴν συμπάθειαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπων ἅπασων τῶν Δυνάμεων. Μόνον ἐπὶ τοῦ ἀκανθώδους ζητήματος τῶν ἀγίων τόπων εὐρέθη μειονοψηφῶν, ὡς συμεριζόμενος τὰς τῶν ὀρθοδόξων Ῥώσων ἀξιώσεις. Τὰς διπλωματικὰς διενέξεις τοῦ ζητήματος ἐκείνου διεξέχθη ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος, καθ' ὃν οὔτε ὁ Μεταξᾶς

οὔτε ἄλλος τις Ἑλλήν ἠδύνατο ν' ἀντιπροσωπεύῃ τὸν ἑλληνισμόν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἐκείνῃ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, εἰς ὃ εἶχεν ἀναπτυχθῆ φανατισμὸς, ὁμοίος σχεδὸν τῷ ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ὁ δὲ Μεταξᾶς, προῖδὼν τοῦτο, ἀνέθηκεν εἰς ἄλλας πρεσβείας τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Ἑλλήνων, καί, αἰτήσας κατὰ διαταγὴν τῆς κυβερνήσεως τὰ διαβατήριά του, ἐπανέκαμψεν ἐγκαίρως καὶ ἀξιοπρεπῶς εἰς Ἀθήνας.

Ἐπὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ὁ Μεταξᾶς, συμπαθῶν ἀείποτε ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας, εὐεξήγητον εἶναι, ὅτι ἐτάχθη μετὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης μερίδος τοῦ ἔθνους, ἧτις ἐπὶ τινα χρόνον ὠνειροπόλει τὴν ἀνάστασιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Συνέπραξε λοιπὸν μετ' ἄλλων οὐκ ὀλίγων εἰς διαρρήθμισίν τινα τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν κινήματων, ἀλλ' οὔτε ταῦτα ἦτο δυνατόν νὰ διευθετηθῶσιν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῶν Ἀθηνῶν, οὔτε τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα νὰ δοξασθῶσιν ὡσπερ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος· οὐχὶ ὁμως δι' ἔλλειψιν ἀνδρείας τῶν ἐξεληθόντων, ἀλλὰ διὰ τὴν κακὴν αὐτῶν διεύθυνσιν καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης τῶν χριστιανικῶν λαῶν εἰς τοὺς ἐξ Ἑλλάδος σπεύσαντας νὰ ἐπαναστατήσωσι, καὶ ἀπογυμνοῦντας αὐτούς.

Ἐπὶ τῶν κινήματων ἐκείνων πολλὰ τινα παρατράγωδα ἐγένοντο. Περιουσίαι πολλαὶ τῶν ἐν Ἡπειρῷ καὶ Θεσσαλίᾳ χριστιανῶν τε καὶ Τούρκων διηρπάγησαν· χρήματα οὐκ ὀλίγα δημόσιά τε καὶ ἐξ ἔκουσίων συνεισφορῶν τῶν ἀπανταχοῦ εὐπορούντων Ἑλλήνων καὶ Ῥωσικὰ κατεβροχθίσθησαν· πολεμφοδία ἄπειρα κακὴν κακῶς κατεσπαταλεύθησαν καὶ ὑπόληφεις τινῶν ἐδυσφημίσθησαν. Εὐτυχῶς οὐδὲν τούτων ἠλάττωσε τὴν πρὸς τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν ὑπόληψιν τοῦ δημοσίου. Ἐπαθεν ὁμως οὗτος πολλὰ τότε καὶ ἕνεκα μὲν τοῦ ἰδίου αἰσθήματος, ἀλλ' ἰδίως ἕνεκα ἐκείνου τε καὶ τῆς νεανικῆς

ζωηρότητος καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ ἀνεψιοῦ του Γεράσιμου Μεταξᾶ. Ὁ ἄριστος οὗτος ἀξιωματικὸς καὶ πατριώτης διετέλει τότε λοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ ἐν Σύρῳ. Συνενοήθη μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμένοντος εἰσέτι θείου του, ἀλλ' ὅσῳ οὗτος προσεπάθει νὰ μετριάξῃ τὸν ζῆλον τοῦ ἀνεψιοῦ διὰ διπλωματικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἰνιγμάτων, τόσῳ ἐφλογίζετο ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀξιωματικοῦ νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Διελθόντος τοῦ πρέσβευος διὰ Σύρου, ὁ Γεράσιμος τὸν ἠκολούθησε βραδύτερον, μεταφέρων καὶ ὅσα εἶχε συλλέξει ἐκεῖ στρατιώτας καὶ πολεμφοδία. Ἐπελθούσης βραδύτερον τῆς κατοχῆς, παρεχωρήθησαν ταῦτα τῷ ἰατρῷ Τασαίῳ, ἵνα χρησιμοποιήσῃ εἰς Θεσσαλίαν. Συλληφθέντος, ὡς γνωστὸν, τοῦ Τασαίου, ἐτέθησαν εἰς ἀνάκρισιν καὶ ἀμφότεροι οἱ Μεταξάδες κ' ἔμελλον μάλιστα νὰ προσφυλακισθῶσιν, ἀλλ' ἡ φρόνησις τοῦ Ἀνδρέα διεσκέδασε τὰ πάντα.

Ἐξαφθείσης βραδύτερον σφοδρᾶς ἀντιπολιτευσεως κατὰ τοῦ Ὄθωνος, οὗτος ἐνετείλατο τῷ Μεταξᾶ νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον καὶ τὴν ἐπιούσαν ὑπεβλήθη τῷ Βασιλεῖ κατάλογος, περιέχων τοὺς κορυφαίους τῶν ἀντιπολιτευομένων, οὐδὲ τοῦ Κανάρη καὶ Καλλέργη ἐξαιρουμένων. Ἀποδοκιμάσαντος ταῦτα τοῦ Ὄθωνος καὶ παραπονεθέντος, ὁ Μεταξᾶς ἀπήντησε, «Μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου φρονῶ, ὅτι δύναται τις ν' ἀποσοβῆσθαι τοὺς κινδύνους. Διότι ἂν μὲν εὐδοκιμήσῃ τοιοῦτον ὑπουργεῖον, οὐδὲν λυσιτελέστερον τῆ τε πατρίδι καὶ τῷ θρόνῳ νὰ ἐξυπηρετῶνται ὑπὸ τοιούτων ὑπουργῶν· ἂν δ' ἀποτύχῃσι, θέλουσι συντριβῆναι καὶ παύσει νὰ δημοκοπῶσιν». Ἄλλ' ὁ Ὄθων, δυστυχῶς, δὲν ἤτο ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐννοοούντων τοιαῦτα εἰλικρινείας καὶ ἀληθοῦς ἀφοσιώσεως συμβουλᾶς, συμφώνους πρὸς τε τῆς πατρίδος καὶ τοῦ

θρόνου τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα. Προϋτίμησε τὰς τῶν κολάκων, κ' ἔπαθεν ὅσα ἀφηγήθημεν ἤδη.

Ἐκτοτε ὁ Μεταξᾶς, προβλέπων τοὺς μέλλοντας κλονισμοὺς τῆς πατρίδος καὶ νοσηρῶς ἕκ τινος χρόνου διακείμενος, τσσαύτην πικρίαν ἠσθάνθη, ὅτε ἔμαθε τὴν προφυλάχισιν φίλου του συγγραφέως, γράψαντος πατριωτικά τινα ἄρθρα πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κινδύνων τῆς τε πατρίδος καὶ τοῦ θρόνου, ὥστε ἐγένετο διαρκῶς κλινῆρης καὶ ἀρχομένου Σεπτεμβρίου τοῦ 1860 ἐτελεύτησε σχεδὸν ὑπὸ λύπης διὰ τὰ προβλεπόμενα δεινὰ τῆς τε πατρίδος, τοῦ θρόνου καὶ τοῦ φίλου του.

Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ θανάτου τοῦ Μεταξᾶ συνεταράχθη οὐ μόνον ἡ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ κοινωνία, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἐτίμα ὑπερβαλόντως τὸν ἄνδρα οὐχὶ τόσον διὰ τὸ μέγα αὐτοῦ ἀξίωμα, πρὸ πολλοῦ ἀναδειχθέντων αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Κωλέττου ἀντιστρατήγων, οὔτε διὰ τὸ πλῆθος τῶν παρασῆμων, οὔτε διὰ τὰς πολιτικὰς πεποιθήσεις του, ἀλλὰ μόνον διὰ τὸν ἀκραιφνῆ πατριωτισμὸν του.

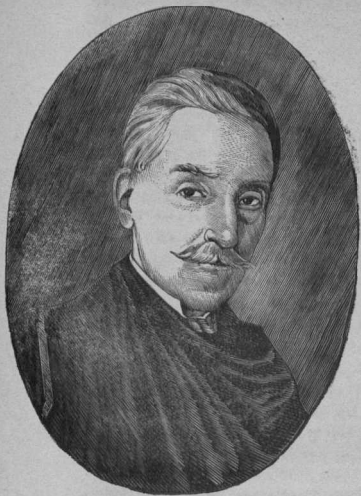
Λυπηρὸν ἐν τούτοις εἶναι ν' ἀναμνηροῖ τις, ὅτι δὲν ἐπετρέπη τῷ προπεφυλακισμένῳ φίλῳ του συγγραφεὶ νὰ δώσῃ τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν τῷ Μεταξᾶ, ὡς ἂν ἐκινδύνευσεν τὸ Κράτος ὑπὸ τῆς γραφίδος τοῦ συγγραφέως, ἂν ἐξῆρχετο συνωδευμένος ὑπὸ χωροφυλάκων ὁ προπεφυλακισμένος φίλος τοῦ Μεταξᾶ μόνον, ἵνα ἐκπληρώσῃ εὐσεβὲς καθῆκον. Λυπηρὸν ἐπίσης εἶναι, ὅτι οὐδὲν τῶν τεσσάρων ἐγγόνων τοῦ Μεταξᾶ ἔτυχεν ὑποτροφίας τινός· ὡς νὰ μὴ εἶχεν ὁ Μεταξᾶς δικαιώματά τινα ἐν τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ. Ἄλλ' ἄς στρέψωμεν τὸ πρόσωπον ἡμῶν ἀπὸ τῶν λυπηρῶν τούτων σκηνῶν.

Τὸ μέγιστον τῶν προτερημάτων τοῦ Μεταξᾶ ἦτο αἰετοτε ὁ ἀκραιφνὴς αὐτοῦ πατριωτισμός· οὐδέποτε ἠνέχετο γὰ μὴ πράττειν τι ὑπὲρ τῆς πατρίδος· ὅσάκις

δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπηρετῇ αὐτὴν ἐξ ὑψηλῆς περιωπῆς, ἤρκειτο νὰ ὑπηρετῇ καὶ ἐκ σμικρᾶς. Τούτου ἕνεκα ἐπὶ πολλὰ ἔτη διετέλεσε πρόεδρος τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρίας. Ἄλλως, γράμματα ὀλίγα ἐγένωσκεν ὁ Μεταξᾶς, ἀλλ' ἠγάπα εἰλικρινῶς τοὺς ἀληθεῖς πεπαιδευμένους καὶ λογίους καὶ ἠρέσκετο νὰ συνδιαλέγηται μετ' αὐτῶν. Ἐν δὲ τῇ διοικήσει σκληρὸς καὶ ἀκαμπτος δὲν ἦτο ὁ Μεταξᾶς, ἀλλ' οὔτε φανατικὸς ὑπὲρ τοῦ κόμματος. Πανταχοῦ δὲ καὶ πάντοτε ἐπεθύμει οὐχὶ μόνον νὰ φαίνεται, ἀλλὰ καὶ πράγματι νὰ ἦναι δίκαιος. Τὸ δὲ μέγιστον τῶν ἐλαττωμάτων του ἦτο τὸ ὀξύθυμον τὸ «ἀλλοίμονον ἂν πάρῃ φωτὶν ὁ Μεταξᾶς», κατέστη παρὰ πολλοῖς παροιμιῶδες. Ἦτο δὲ εἰς μέγαν βαθμὸν φιλόστοργος πατὴρ κ' ἔδωκεν ὄσσην ἠδυνήθη ἐπιμεμελημένην ἀνατροφὴν εἰς τὰ τέκνα του. Ἐκ τούτων ὁ μὲν πρεσβύτερος, ὁ Σπῦρος, διέπρεψεν ὡς πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος ἐν Πετροπόλει κ' εἴλκυσε ἐκεῖ εἰς μέγαν τινα βαθμὸν οὐ μόνον τὴν εὐμένειαν ἀπάσης τῆς Αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸ σέβας τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν, οἵτινες, ἀποθανόντος ἐκεῖ τοῦ πεφλημένου πρέσβεως τῶν, τῷ 1868, ἐφιλοτιμήθησαν νὰ πέμψωσι πομπῶδῶς μάλιστα τὸ λείψανόν του, ἵνα ἐνταφιασθῇ εἰς Ἀθήνας παρὰ τῷ πατρὶ. Ὁ δὲ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ Πέτρος διέπρεψεν ὡς ἀνώτερος λειτουργὸς τῆς Θέμιδος, Ἐφέτης. Μόνον δὲ οὗτος ἦλθεν εἰς γάμου κοινωνίαν μετὰ τῆς σεβασμίας Πολυμνίας Ζαφειρόγλου, τὸ γένος Μυλωνᾶ, ἐξ ἧς ἔσχε τέσσαρα τέκνα. Εἶθε οἱ ἀπόγονοι οὗτοι τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ νὰ πολλαπλασιάσωσι τὸ ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου κληροδοτηθὲν αὐτοῖς τάλαντον, τὴν ἀρετήν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ.

Τὰ δὲ περὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπεμψαν ἐκ Κεφαλληνίας τοσοδτον σαφῆ καὶ ἀκριβῆ, καὶ οὐδόλως ὑπερβαίνοντα τὰ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΤΑΞΑΣ.

θρια τῆς εὐπρεπείας καὶ τῆς μετριόφροσύνης, ὥστε προτιμῶμεν νὰ περιλάβωμεν ἐνταῦθα, ὅπως ἐγράφησαν.

Ὁ πατὴρ τοῦτου Νικόλαος Μεταξᾶς, νομφευθεὶς μετὰ τῆς ἐκ Ζακύνθου καὶ ἐκ πλουσιῶν εὐπατριδῶν ἐλκούσης τὸ γένος, μονογενοῦς Διαμαντίνας, θυγατρὸς Γαέτα Ἀνδρίτζη, ἔσχε τέσσαρας υἱοὺς, ἐν οἷς ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, γεννηθεὶς ἐν Κεφαληνίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1793, ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου ἔλαβε τὸ πτυχίον τοῦ διδάκτορος τῆς Νομικῆς· ἐπανελθὼν δὲ εἰς Κεφαληνίαν, κατεγίνετο εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἐπιστήμης του καὶ διεκρίνετο μετὰ τῶν νομομαθῶν.

Ἄλλὰ, φλεγόμενος ὑπὸ διακαοῦς ζήλου τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους, τὴν ἱεράν ταύτην παρακαταθήκην, ἦν παρὰ τῶν προγόνων του ἔλαβεν, ἐγένετο ἐκ τῶν πρώτων μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, καὶ συνεννοούμενος μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ, ἐδιοργάνισεν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐκστρατείαν. Εὐαρίθμων δὲ ὄντων τῶν ἐταιριστῶν καὶ κινδύνου ἐπικειμένου νὰ γίνῃ τὸ κίνημα τῆς ἐκστρατείας γνωστὸν τοῖς Ἀγγλοῖς, τὸ βάρος τῆς δαπάνης πρὸ πάντων ἔπεσεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μεταξᾶν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου 1821, τριακόσιοι Κεφαληνεὶς ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ τοῦ πλοίου τῶν ἀδελφῶν Γερσίου καὶ Ἀναστασίου Φωκά, ὅπερ ὥπλισαν καὶ διετήρουν ἰδίᾳ αὐτῶν δαπάνη· ἐπλευσαν δὲ εἰς Πελοπόννησον καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς Κυλλήνην. Τὸ σῶμα τοῦτο ἠνώθη μετὰ ταῦτα μετὰ πάντων σχεδὸν τῶν Ἑπτανησιῶν. Συνηρχηγεῖτο δὲ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου Μεταξᾶ, Ἀνδρέα Μεταξᾶ, Εὐαγγέλη Πανᾶ· καὶ ἅπαντες ἔσπευσαν ἀμέσως εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Λάλα μετὰ τῶν ἄλλων Πελοποννησιακῶν σωμάτων.

Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ οἷας ἀξίας ὑπῆρξεν ἡ μικρὰ μὲν τὸν ἀριθμὸν, ἀλλ' οὐσιωδῶς μεγίστη ἐκείνη ἐπικουρία.

Αἱ ἐν Λάλα νίκαι, αἵτινες ὀφείλονται πρωτίστως εἰς τοὺς Κεφαλῆνας, ἐνίσχυσαν τὰ πρῶτα διαβήματα τοῦ ἐξεγερθέντος ἔθνους, καταστρέψασαι τὸ κέντρον τῶν ἐπιφοβωτέρων Τούρκων τῆς Πελοποννήσου. Εἰς τὰς κατὰ τῶν Λαλαίων μάχας διεκρίθη ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Λάλα, ὅπου μετὰ τοῦ Εὐαγγέλη Πανᾶ ἐνέμεινον σταθεροὶ εἰς τοῦ κινδύνου τὴν θέσιν, καὶ διὰ τῆς τόλμης ὀδηγοῦντες τοὺς Κεφαλῆνας ἐν μέσῳ τοῦ πυρός, ἀπέδειξαν οὐχὶ ἀκαταμαχῆτους τοὺς Λαλαίους. Μετὰ ταῦτα ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς ἔλαβε τὴν σπουδαίαν παρὰ τῇ Γερουσίᾳ τῆς Πελοποννήσου ἀποστολὴν, ὅπως αἰτήσῃ ἐπικουρίας. Ἐν τούτοις, φθάσαντος τοῦ Ἰουσοῦφ Πασᾶ ἐκ Πατρῶν μετ' ἐπικουριῶν, ἐφώρμησαν οἱ Λαλαῖοι συσσωματωμένοι κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων εἰς Ποῦσι, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μετ' ἄκρας γενναιότητος παρὰ τῶν Κεφαλῆνων. Πλεῖστοι δὲ ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν Κεφαλῆνες, ἐν οἷς ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς καὶ ὁ Δ. Σεμπρικός. Ἐν τούτοις εἶχε φθάσει καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς μετὰ τοῦ ἐπικουρινοῦ τῶν Πελοποννησίων, ὅπερ εἰσελθὼν εἰς Λάλα, ἔθεσε πῦρ καὶ κατέκαυσε τὴν κώμην ταύτην. Ὁ δὲ Ἰουσοῦφ, καταληφθεὶς ὑπὸ πανικοῦ φόβου, ἀνεχώρησεν εἰς Πατρας μετὰ τῶν ἀπομεινάντων Λαλαίων.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐν Λάλα καταστροφῆς τῶν Τούρκων, ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Κεφαλῆνων, μετέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, ἐπολέμησε δὲ εἰς τὰς ἐν Γηροκομείῳ καὶ Σαραβαλίῳ μάχας· προσβληθεὶς εἶτα ὑπὸ τύφου, μετεκομίσθη ἡμιθανὴς εἰς Μεσολόγγιον, ἀναθεὶς τὴν ἀρχηγίαν τῶν Κεφαλῆνων εἰς τὸν Γεράσιμον Β. Φωκᾶν.

Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1822, προσκλήθεις ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως, ἐδρευούσης εἰς Κόρινθον, διω-

ρίσθη ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης· ἡ ὑπηρεσία αὕτη τῷ ἀπενεμήθη μᾶλλον ὡς δεῖγμα τιμῆς, ὀφειλομένης εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ, καθότι εἰς ἦν κατάστασιν διετέλει τότε τὸ ἔθνος, τοιοῦτου εἴδους ὑπηρεσία ἀπέδαινε ἀπραγματοποίητος. Καὶ τῶνόντι, ἀναλογιζομένη ἡ Διοίκησις, ὅτι ἀνὴρ εὐπαιδευτος καὶ δραστήριος, οἷος ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, ἠδύνατο νὰ παράσχη πραγματικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἀγῶνα, τὸν διώρισεν Ἀρμοστὴν τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἐπιφορτίσας αὐτὸν, ἵνα ἐπαναστατήσῃ ὅσας νήσους ἔμενον ἕως τότε οὐδέτεροι, νὰ διοργανίση αὐτάς, νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὰς νέας ἀρχὰς καὶ νὰ συλλέξῃ ἐράνους. ὅπως δι' αὐτῶν δυνηθῆ ἡ Διοίκησις ν' ἀντιέξῃ εἰς τὰς δαπάνας τοῦ ἐθνικοῦ στόλου. Τὴν δὲ λίαν ἀκροσφαλῆ καὶ δυσχερῆ συνάμα ἀποστολὴν ταύτην, ἐξετέλεσεν ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας, ῥίψκοινδυνεύσας πολλάκις καὶ τὴν ζωὴν αὐτήν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1823 ἐπέστρεψεν εἰς Ἑρμιόνην παρὰ τῆ Διοικήσει, παρ' ἧς ἔλαβε τὸν βαθμὸν τοῦ Στρατηγοῦ, ὅπερ ἐνεκρίθη καὶ παρὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος· μόνος δ' ἐκ τῶν Ἑπτανησίων ὁ Κωνσ. Μεταξᾶς ἐτιμήθη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διὰ τοῦ βαθμοῦ τούτου (1).

Ἐν τῇ Συνελεύσει τοῦ Ἄστρους ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς ἐξελέχθη πληρεξούσιος τῶν ὀπλων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὰ ἔργα τῆς Συνελεύσεως ταύτης, προεδρεύσας μάλιστα διαφόρους Ἐπιτροπάς. Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος 1823, ὅτε ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Χαμιλτὼν ἐμελλε νὰ διαπραγματευθῆ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως περὶ ἀναγορεύσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς Ἡγεμονίαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, ἡ Διοίκησις ἐξέλεξεν ἐπιτροπὴν, συγχειμένην ὑπὸ τῶν Κωνσταντῖνου Μεταξᾶ, Θ. Νέγρη καὶ Καρακατζάνη,

(1) Ὁρα «Ἀρχαῖα Παλιγγενεσία», Τόμ. Δ', Σελ. 134 καὶ 308.

ὅπως συνδιαλεχθῶσι μετὰ τοῦ Χαμιλτῶν ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος. Ὁ Μεταξᾶς, λαβὼν πρῶτος τὸν λόγον, ἀπέκρουσε θαρραλέως ἐν ὀνόματι τοῦ Ἔθνους τὰς προτάσεις τοῦ Χαμιλτῶν, καὶ οὕτως ἀπέτυχον αἱ πρῶται ἐκεῖναι διαπραγματεύσεις τῆς Ἀγγλίας περὶ ἡμιανεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ τὴν συνέλευσιν τοῦ Ἀστρους ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν τότε καταρτισθεῖσαν Διοίκησιν, ἀναλογιζόμενος μετὰ τῆς ἐμβριθείας ἐκείνης καὶ τῆς συνέσεως, ἧτις τὸν διέκρινεν, ὅτι ἀπέβαινεν ὠφελιμώτερος τῇ πατρίδι ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Τούτου ἕνεκα, μεταβὰς εἰς Ναύπλιον καὶ συσσωματώσας τοὺς Κεφαλήνας, παραλαβὼν δὲ καὶ ἄλλους Ῥουμελιώτας, ἐσχημάτισε σῶμα ἐκ 500 ἀνδρῶν· ὠπλίσε δὲ τοῦτο καὶ διετήρει ἰδίᾳ δαπάνῃ. Ἡ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος, εὐγνωμονοῦσα, ὠνόμασεν αὐτὸν «Ἀρχηγὸν τῶν Κεφαλῆνων» καὶ τὸν ἀπέστειλεν, ὅπως στρατοπευθεῖσθαι παρὰ τὰς Πάτρας, ἐνθα εὕρισκοντο καὶ ἄλλα σώματα.

Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1823, ὅτε μεγάλη ἐκστρατεία τῶν Τούρκων, ἀρχηγούντος τοῦ Μουσταῆ Πασᾶ τῆς Σκόδρας, προπαρασκευάζετο κατὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἡ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος, ἐκτιμῶσα τὴν ἀξίαν τοῦ Κωνσταντῖνου Μεταξᾶ, ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτὸν τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ προπυργίου τούτου τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ διῴρισεν Γενικὸν Ἐπαρχὸν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος μετὰ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς παναρχίας. Μετέβη τότε ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς εἰς Μεσολόγιον, διελθὼν μετὰ μεγίστου κινδύνου, ἐν μέσῳ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου, πολιορκουμένου αὐτοῦ. Ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς διετέλει τότε ἐν ἄκρῃ συγχύσει καὶ ἀταξίᾳ· ἡ διχόνοια εἶχε παρεισφρήσει μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν, καὶ τὸ πολυπαθὲς Μεσολόγιον εὕρισκετο εἰς τὴν διάκρισιν

τοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλὰ διὰ τῶν συνετῶν μέτρων καὶ τῶν ἀτρύτων ἀγώνων, οὓς κατέβαλεν ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν, νὰ προμηθευθῇ τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων ἐκ Κεφαλληνίας, καὶ νὰ συμφιλίωσῃ τοὺς ὀπλαρχηγούς, οὓς πρὸς τοῦτο ἐκάλεσε πρὸς Συνέλευσιν εἰς Κερασσοβίτικα Καλύβια (τὸ χωρίον τοῦτο ἔκτοτε καὶ ἄχρι σήμερον ὀνομάζεται «Μεταξᾶ»). Ἐπὶ τέλους δὲ ἀπεφασίσθη ἡ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατεία καὶ ἡ τοποθέτησις τῶν διαφορῶν σωματίων. Καὶ οὕτως ὁ μὲν Μ. Βότζαρης διὰ τοῦ πολεμικοῦ ἐκείνου κατορθώματος ἐν Καρπενησίῳ ἀπέκτησε τὴν ἀθανασίαν ἢ δὲ Ἑλλάς εἰλκυσσε τὰς συμπαθείας ὅλης τῆς Εὐρώπης.

Διαρκούσης τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Αἰτωλικοῦ ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς ἔδωκε δείγματα οὐ μόνον πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ στρατιωτικῆς ἰκανότητος. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν μεγαθύμων Κεφαλήνων καὶ τῶν ἀνδρείων Μεσολογγιτῶν κτυπᾶ εἰς Γαλατᾶν πολυάριθμον Τουρκικὸν σῶμα, ὃπερ ὁ Ὄθωμανὸς ναύαρχος εἶχεν ἀποβιβάσει πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Μεσολογγίου· δις ὁ ἐχθρὸς ἠττήθη καὶ κατέφυγε κακῶς ἔχων εἰς τὰ πλοῖά του· ἐν μέσῳ τῆς συμπλοκῆς πίπτει νεκρὸς ὁ ἵππος τοῦ Μεταξᾶ· περὶ δὲ καταδιώκει τοὺς Ὄθωμανοὺς μέχρι τῆς παραλίας. Τῇ ἐπιμελείᾳ αὐτοῦ ὠχυρώθη τὸ Μεσολόγγιον καὶ κατόπιν τὸ Αἰτωλικὸν διὰ κανονοστασίων καὶ προμαχώνων, καὶ οὕτως οὐ μόνον ἀνθεῖξαν ἀμφοτέραι αἱ πόλεις κατὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ σπουδαίως ἔβλαψαν αὐτούς· μετὰ δέμηνον δὲ περίπου πολιορκίαν ἠναγκάσθησαν οὗτοι ν' ἀναχωρήσωσιν ὡς ἀποτυχόντες καὶ οὕτως ἅπασα ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς ἔμεινεν ἐλευθέρα.

Μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα, κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1823, ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον ὁ Βυγον, μεθ' οὗ πολλὰς ἔλαβε συνδιαλέξεις περὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως,

εἰς ἣν διετέλει τότε ἡ πατρίς καὶ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς. Ὁ εὐγενὴς Λόρδος ἐκτιμῶν τὸν ἄνδρα, προέτρεψε νὰ μείνη παρ' αὐτῷ, ἀλλ' οὗτος, θεωρῶν τὴν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ἀποστολὴν τοῦ περαιωθεῖσαν, ἀνεχώρησεν εἰς Πελοπόννησον.

Ἐν ἔτει μὲν 1825 εἰσέβηλεν ὁ Ἰβραήμης· ὁ δὲ Κωνσ. Μεταξᾶς μετὰ τοῦ Εὐαγγέλη Παναῶ, ἐπὶ κεφαλῆς 300 Κεφαλήνων, ἐστρατοπέδευον παρὰ τὰς Πάτρας, ἐνθα ἀνέμενον τὸν Κολοκοτρώνην, ἵνα ἐνωθῶσι μετ' αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁ Ἰβραήμης, προχωρήσας, εἰσέρχεται μὲν εἰς Τρίπολιν, ἣν εἶχε πυρπολήσει ὁ Κωνσταν. Μεταξᾶς ἡμέρας τινας πρότερον κατὰ προτροπὴν τῆς Διοικήσεως· ἠπειλεῖ δὲ τὸ Ναύπλιον, ἐνθα εἶχε κατασύγει ἡ Διοίκησις, προσπαθοῦσα νὰ συγκεντρώσῃ τὰς τελευταίας δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Φοβουμένη δὲ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πόλεως καὶ τῶν φρουρίων, ἀνέθεσε τὴν φρουρῆσιν τοῦ Παλαμηδίου εἰς τὸν Μεταξᾶν, ὡς πατριώτην μὲν ἐν πολέμοις, πειθαρχοῦντα δ' ἐν εἰρήνῃ.

Παρελθόντος τοῦ κινδύνου, ἡ Διοίκησις, σκεπτομένη περὶ καταρτισμοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ἐσχημάτισεν ἐπιτροπὰς ἐκ τῶν μᾶλλον εὐπολήπτων, ἵνα ἐπιφορτισθῶσι τὴν νεοσυλλεξίαν. Καὶ κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τοῦ Μεταξᾶ, ὅστις ἀνεδέχθη τὴν ἐν ταῖς Νήσοις τοῦ Αἰγαίου νεοσυλλεξίαν καὶ ἐπέτυχε πληρέστατα, συλλέξας περὶ τοὺς χιλίους ἄνδρας.

Κατὰ δὲ τὸ 1826, ὅτε τὰ ἐκ Μεσολλογίου διασωθέντα στρατεύματα, πνέοντα ἐκδίκησιν κατὰ τῆς Διοικήσεως, ὡς παραμελησάσης τὴν ἐπισίτησιν τοῦ Μεσολογγίου, συνήλθον εἰς Περαχώραν καὶ ἠπειλοῦν τὸ Ναύπλιον, προσκλήθεις ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς ὑπὸ τῆς τότε Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, κατώρθωσεν ὡς φίλος τῶν ὀπλαρχηγῶν ἐκείνων, διὰ τοῦ συνδιαλλακτικοῦ χαρακτήρος του, νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα· βραδύτερον

δέ ὁ στρατὸς οὗτος καὶ ἐξεστράτευσε κατὰ τε τοῦ Ἰβραήμη καὶ Κιουταχῆ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Μεταξᾶς καὶ ἄλλην δυσχερῆ ὑπηρεσίαν προσήνεγκεν εἰς τὸ ἔθνος. Κορυφωθείσης τῆς πειρατείας ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, οὐδεμία σημαία εἶχεν ἀσφάλειαν, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ φίλαι πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα Δυνάμεις ἐδυσφόρουν. Ἐπὶ τούτοις ἡ Διοίκησις διώρισε τριμελῆ ἐπιτροπὴν, προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Μεταξᾶ· κύριον δ' ἔργον αὐτῆς ἦτον ἡ ἐξάλειψις τῆς πειρατείας. Καὶ τότε μετὰ προφανοῦς κινδύνου κατώρθωσεν ὁ Μεταξᾶς νὰ καθάρῃ τὰς θαλάσσας ἐκείνας ἀπὸ τῆς μάστιγος ταύτης καὶ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν ἐν ταῖς Νήσοις τοῦ Αἰγαίου, καὶ οὕτως ἐπεραιώσεν εὐτυχῶς τὴν ἀποστολὴν του. Ἐπανελθὼν εἶτα εἰς Ναύπλιον, ἐσύστησε μετὰ τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ νέον στρατιωτικὸν σῶμα ἐκ Κεφαλήνιων καὶ Ζακυνθίων, ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν τοῦ Δανιὴλ Πανᾶ καὶ Διονυσίου Πέτα· τὸ σῶμα δὲ τοῦτο ἠρίστευσεν εἰς Ὀρωπὸν καί εἰς Ἀθήνας.

Ἐν ἔτει 1827 διετέλεσεν ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατηγοῦ Τζούρτζι, προσενεγκὼν τότε καὶ ἄλλας δευτερευούσας στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας.

Ἐπὶ Κυβερνήτου ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς διωρίσθη ἑκτακτος ἐπίτροπος καὶ πληρεξούσιος εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὠφέλησε τὰ μέγιστα· διωργάνισε τὰς νήσους, καὶ ἐπαγίωσε τὴν τάξιν.

Εἰς τὴν ἐν Ἀργεὶ Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐξελέχθη πληρεξούσιος τῶν ὄπλων τῆς Πελοποννήσου, καὶ εἰργάσθη μέχρι τέλους.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ἐκείνην ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς ἐξέλεξεν ὡς σύντροφον τοῦ βίου του τὴν ὠραίαν καὶ σεμνὴν παρθένον Ἑλένην, ἣτις καταγομένη ἐξ ἐπιφανοῦς καὶ πλουσίας Ὀθωμανικῆς οἰκογενείας τῆς Λακεδαιμόνος, διεσώθη ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τῶν σφαγῶν τῷ 1825. Δωδεκαετὲς δὲ κοράσιον περιήλθεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Μεταξᾶ, ὅστις ἐνεπιστεύθη αὐτὴν εἰς τὸν ἐν Πάρῳ φίλον του Δημητρακόπουλον. Ἀσπασαμένη δὲ τὸν χριστιανισμὸν ἡ Ἑλένη, συνεζεύχθη μετὰ τοῦ Μεταξᾶ, διήγαγον δὲ ἐπὶ 40 ἔτη βίον εὐδαίμονα καὶ ἔσχον ὀκτώ τέκνα.

Μετὰ τὴν ἐν Ἀργεῖ Συνέλευσιν διώρισεν ὁ Κυβερνήτης τὸν Μεταξᾶν ἑκτακτον ἐπίτροπον καὶ πληρεξούσιον ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι. Καὶ ἐν τῇ ὑψηλῇ ταύτῃ ὑπηρεσίᾳ διεκρίθη διὰ τοῦ διοικητικοῦ νοός του, σπανίου τότε ἐν Ἑλλάδι. Ἐν βραχεῖ διαστήματι ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ πολέμου ἀνηγέρθησαν πόλεις, ἐσυστήθησαν σχολεῖα, ἐνεθαῦρύνθη ἡ γεωργία, κατεστράφη ἡ ληστεία, κ' ἐν γενεῖ ὁ τόπος ἔλαβεν ὄψιν πεπολιτισμένης χώρας.

Ἡ ἀντιβασίλειά, προκατειλημμένη κατὰ πάντων τῶν συμπαθούντων ὑπὲρ τοῦ Καποδιστρίου, προέγραψε καὶ τὸν Μεταξᾶν. Ἄλλ' οὗτος ἐπωφελούμενος τῆς ἐν τῇ Ἰονίῳ πολιτείας ἀμνηστίας, ἐπανέκαμψεν εἰς Κεφαλληνίαν, ἀνέκτησε τὰ κτήματά του, ἐπεμελήθη τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων του καὶ ἀνεδείχθη πρότυπον οἰκογενειάρχου.

Ἐπανελθὼν ἐν Ἑλλάδι τὸ μὲν 1843 διωρίσθη σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας εἰς ἑκτακτον ὑπηρεσίαν. Τὸ δὲ 1855, συνταγμασάρχης τῆς φάλαγγος· ἀλλὰ τοῦ βαθμοῦ τούτου δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῆ, ἅ τε πολλῶν, ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ διατελεσάντων ἐν τῷ ἀγῶνι, λαβόντων ἐπειτα ἀνωτέρους. Μόλις τῷ 1861 ὁ Ὄθων ἀπέδωκε δικαιοσύνην τινὰ καὶ τῷ Μεταξᾶ, διορίσας γερουσιαστήν. Καὶ ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ ὁ Κωνσταντῖος ἀνεδείχθη οἶος καὶ καθ' ἅπαντα τὸν βίον του, σώφρων πατριώτης καὶ ἀνεξάρτητος τὸ φρόνημα. Καταργηθείσης τῆς Γερουσίας, ἀπεσύρθη οἶκος εἰς τὸν ὅλως ἰδιωτικὸν βίον, συγγράφων κατὰ τὰ ἔσχατα αὐτοῦ ἀπομνημονεύματα τοῦ ἀγῶνος. Ἐτελεύτησε δ' ἐν Κεφαλληνίᾳ τῷ 1870.

Τὰ μεγαλείτερα τῶν προτερημάτων τοῦ Μεταξᾶ ἦτο ὁ πατριωτισμὸς, ἡ εὐσέβεια, ἡ μετριοφροσύνη, καὶ ἡ αὐταπάρνησις. Ἄριστα ταῦτα πρὸς μίμησιν ποραδείγματα οὐ μόνον ὑπὸ τῶν υἱῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων τῶν ἀπογόνων. Εἷς τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου Μεταξᾶ ὁ Ἀγαμέμνων, ἐκπαιδευθεὶς τὰ νομικὰ, ἐχρημάτισε πολλάκις καὶ βουλευτῆς, ἐκλεγόμενος ἐκ Κεφαλληνίας, καὶ ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ.

Ὡς περ ἐπὶ μὲν τῆς ἀρχαιότητος αἱ Ἀθηναίαι καὶ ἡ Σπάρτη, ἐπὶ δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἡ Ὑδρα, αἱ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρά ἐκτίσαντο μέγα ὄνομα διὰ τοὺς ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντας μᾶλλον ἢ διὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα πλεονεκτήματα, οὕτω καὶ τὸ Μεσολόγγιον ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν τε Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων διὰ τοὺς ἐν αὐτῷ οἰκοῦντας μᾶλλον ἢ διὰ τὴν θέσιν καὶ τὰ περίξ αὐτοῦ τέλματα καὶ τὰ πάντη ἀνόχυρα αὐτοῦ τείχη· διότι ταῦτα καὶ ἀλλαχοῦ ὑπάρχουσι καὶ οὐδὲν μέγα πλεονέκτημα ἤθελον δώσει τοῖς μὴ ἱκανοῖς οὔσι νὰ ὠφελῶνται ἐκ τε τῆς θέσεως, ἐκ τῶν τελμάτων καὶ ἐκ τῶν τειχῶν, ὡς περ τοῦτο ἀπεδείχθη βραδύτερον, ὅτε ὁ μὲν Γόρδων, προσκαλούμενος νὰ πολιορκήσῃ τὸ Μεσολόγγιον ἐπὶ Τούρκων «δὲν ἀξίζει τὸν κόπον», εἶπε, «νὰ δαπανηθῶσι δέκα πέντε ἢ εἴκοσι χιλιάδες διστήλων ἢ δι' ὀλίγων στρεμμάτων γῆν»· ἀμαχητί δὲ σχεδὸν ἐξεδιώχθησαν ἐτι βραδύτερον οἱ Τούρκοι τῶν θέσεων τούτων.

Τὸ Μεσολόγγιον λοιπὸν ἐκτίσατο πάνυ δικαίως μέγα ὄνομα μόνον διὰ τὰς ἀρετὰς τῶν ἐν αὐτῷ οἰκούντων, τῶν τριῶν πολιορκηθέντων κ' ἐκθύμως ἀγωνισαμένων· ἡκιστα δὲ συνετέλεσαν εἰς τοῦτο ἢ τε φυσικὴ θέσις, αἱ πρὸς θάλασσαν λίμναι, τὰ πρὸς τὴν ξηρὰν τέλματα καὶ τὰ πάντη ἀνόχυρα τείχη, τὰ μὴ ὑφιστάμενα μάλιστα οὔτε ἀρχῆθεν οὔτε ἤδη.

Είδομεν δὲ ἀλλαγῶν (1), ὅτι οἱ Μεσολογγῖται οὐ μόνον ἐν τῇ χώρᾳ πρόηγοντο ἀπὸ τοῦ 1735, ἀλλὰ καὶ πρόξενόν των ἀπήτησαν νὰ ἔχωσιν ἐν Ζακύνθῳ τὸν Φραγκίσκον Ῥώμαν. Ἐν δὲ τῇ χώρᾳ ἐνωρίς φαίνεται εἶχον καὶ σχολεῖον καλῶς ὅπως οὖν κατηρτισμένον, ἐν ᾧ ἐδίδασκον οἱ Παλαμᾶδες, καὶ ἐν ᾧ ἐδιδάσκοντο καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν πέριξ, καὶ ἐξ οὗ μάλιστα ἐξῆλθον καὶ διδάσκαλοι οὐκ εὐκαταφρόνητοι· εἰς τούτων, Παλαμᾶς λεγόμενος, ἐδίδαξε καὶ ἐν Ἀθήναις.

Τοιοῦτου ὄντος τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ἐγεννήθη ἐν αὐτῷ ὁ Ἰωάννης Τρικούπης περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὑπὸ πατρός Ματθαίου· γονεῖς μὲν ἔχων φιλομούσους, φύσιν δὲ δεξιάν, καὶ διδάσκαλον τὸν Παναγ. Παλαμᾶν, ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ ἔπειτα ἐπέμφθη εἰς Ἰθάκην, ἐν' ἀκροασθῆ καὶ φιλοσοφικῶν τινῶν μαθημάτων. Ἐκεῖ δὲ πάνυ ῥαδίως ἐδιδάχθη καὶ τὴν Ἰταλικὴν, ἐγχώριον σχεδὸν οὖσαν καὶ καθομιλουμένην τότε παρὰ τοῖς Ἑλλησιν Ἐπτανησίαις.

Οὕτω κατηρτισμένος ὢν ὁ Ἰωάννης Τρικούπης, μετέβη εἰς Πάτρας πρὸς ἐπασχόλησιν τῶν γνώσεών του· ἐκεῖ δ' ἀμέσως ἐσχετίσθη μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Π. Πατρῶν Γαβριήλ, ἀνδρὸς εὐπρεποῦς τὸ σῶμα, ἀγαθοῦ τοῦς τρόπους, ἐκκλησιαστικωτάτου, εὐφώνου καὶ ἐγκρατοῦς τῆς μουσικῆς, κατὰ Ζαχαρίαν Μαθᾶν, ἐπίσκοπον Θήρας (2). Τοῦ Γαβριήλ δ' ἐκλεχθέντος τῷ 1780 Πατριάρχου καὶ μεταβάντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, προσεκλήθη ἐκεῖ καὶ ὁ Τρικούπης. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ μετεκλήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰς Μεσολόγγιον, ἵνα βοηθῆ αὐτὸν ἐν ταῖς ἰδίαις καὶ ταῖς κοιναῖς τῆς χώρας δου-

(1) Ἰδὲ Βίον Παράλληλων, Τόμ. Δ', Σελ. 123.

(2) Ἰδὲ Κατάλογον Πατριαρχῶν Σελ. 261.

σχερέσειν ὑποθέσειν ἅ τε τοῦ πατρὸς διατελοῦντος Να-
ζήρη, τουτέστι προεστοῦ τῆς πόλεως.

Παιδείαν δὲ ἔχων ἱκανὴν ὁ Ἰωάννης, καὶ σύνοισιν οὐ
τὴν τυχοῦσαν, δὲν ἐβράδυνε νὰ συγκεντρώσῃ ἐν ἑαυτῷ
καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς πολλὴν ἐξουσίαν. Μετα δὲ
τὸν θάνατον τούτου, διεδέχθη ἐπισήμως εἰς τὸ ἀξίωμα
τῆ ἐλευθέρα ἐκλογῆ τῶν συμπολιτῶν του, καὶ διετήρη-
σεν αὐτὸ ἐπὶ ὀκτῶ ὅλα καὶ συνεχῆ ἔτη. Ἐπειτα δὲ
παρητήθη μὲν τοῦ ἀξιώματος, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσε καὶ νὰ
καθοδηγῇ ἅπαντας τοὺς ἀλλεπαλλήλως διαδεξαμένους
αὐτὸν, συνέταττε μάλιστα καὶ ἅπαντα τὰ ἐπίσημα ἐγ-
γραφα τῆς πόλεως πρὸς τε τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Σουλ-
τάνου καὶ πρὸς τὸν Σατράπην τῆς Ἰπείρου Ἀλῆ Πασ-
σᾶν. Τούτου δ' ἕνεκα ἐτήρει σχεδὸν πάντοτε ἐν τῷ οἴκῳ
του τὰς ἐπισήμους σφραγίδας, δι' ὧν ἐσφραγιζόντο τὰ
ἐγγραφα ταῦτα. Τινὲς τῶν σφραγίδων τούτων σώζονται
καὶ ἄχρι τῆς σήμερον παρὰ τοῖς ἀπογόνοις.

Πῶς μὲν διεχειρίζετο τὴν δημοσίαν ταύτην λειτουρ-
γείαν ὁ Ἰωάννης Τρικούπης ἐξάγεται, πλὴν πολλῶν
ἄλλων τεκμηρίων, κ' ἐκ τοῦ ἐξῆς ἐπισήμου ἐγγράφου,
σωζομένου παρὰ τοῖς ἀπογόνοις.

«Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος ἀηλοποιούμεν ἡμεῖς οἱ ἐγκάτοικοι
τοῦ Μεσολογγίου ὅλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅτι θεωρήσαμεν λεπτομε-
ρῶς τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ κυρ Ἰωάννου Τρικούπης δι' ὅσους χρόνους
ἔκαμε Ναζήρης τῆς πατρίδος μας, εἰς ὅσα ἔλαβε καὶ ἔδωκε εἰς διαφό-
ρους μαντέδες τῆς πολιτείας μας, καὶ ἐμείναμεν κατὰ πάντα εὐχαρι-
στημένοι διὰ τοὺς καθαρὸς καὶ παστρικοὺς λογαριασμοὺς, ὅπου μᾶς
ἔδωκε καὶ δὲν ἔγει ὁ τόπος νὰ ζητῇ πλέον ἀπὸ αὐτὸν μῆτε ὀβο-
λὸν, μὲ τὸ νὰ ἐξῴφλησε καὶ παρέδωκε κάθε λογαριασμὸν τῆς πατρίδος
μας καὶ μένει εἰς τὸ ἐξῆς ἀκαταζήτητος. Καὶ ἂν τις, κακία φερό-
μενος, ἤθελε κινῆθῃ ἐναντίον τοῦ κυρ Ἰωάννου περὶ ταύτης τῆς ὑποθέ-
σεως διὰ νὰ τὸν ζημιώσῃ, νὰ ἔχη νὰ δίδῃ εἰς τὸ μουτπάκι τοῦ ὑπερ-
τάτου Βεζῆρ Ἀλῆ Πασσᾶ ἐφέντη μας γρόσια τρεῖς χιλιάδας. Ὅθεν
τοῦ ἐδώκαμεν καὶ τὸν παρόντα κατηλακά μας διὰ νὰ ἔχη τὴν ἰσχὺν
καὶ τὸ κύρος ἐν παντὶ κριτηρίῳ. » 1807 Νοεμβρίου 22 Μεσολόγγιον.

»(Τ. Σ.) Ἐπονταί τέσσαρες ὑπογραφαὶ τουρκιστὶ καὶ μετ' αὐτὰς
ὑπογράφονται: Ἀναστάσιος Ραζής, Ἀναστάσιος Καψάλης, Σταῦρος
Καλογαρῆς, Ἀναγιώστης Φατάλλας, Παντελῆς Παλαμάς, Ἀθανάσιος

Μπονιάρης, Βασίλειος Ψωμάκης, Ἀποστόλης Ψωμάκης, Ἰωάννης Ραζής, Χρῆστος Ζαβογιάννης, Ἀναστάσιος Παλαμᾶς, Μῆτσος Φράγκος, Τριαντάφυλλος Σποντής, Θανάσης Σταμόπουλος, Δημητράκης Πλάτυνας, Ἀναστάσιος Πολύδωρος, Γιάννης Παπαζαφείρης, Δημητράκης Ψωμάκης, Λουκᾶς Καψάλης καὶ διὰ Κώστα τῆς Πετρούσας Γιαννάκης Παπαγεωργίου, Ἀπόστολος Γουναράκης, Γρηγόριος Κωστόπουλος, Στάμος Στάικος, Διονύσιος Μεντζελόπουλος διὰ Γεράσιμον Μπούρμπαχην, μὴ ἤξεύροντας γράμματα· Ἀνδρέας Καρθούνης, Σπύρος Πεταλούδης, Κωνσταντῖνος Σόντουγας, Πάνος Παπουλάκης, Παντολέος Χρυσικόπουλος, Γιαννάκης Δελῆ Παπαδημητρίου, Γιάννης Συκολᾶς, Γεράσιμος Στελλίου, Δημητράκης Γεραντώνης, Πέτρος Μαράτος, Ἀποστόλης Χαρατζάρας, Γιαννάκης Πάσσης, Νικόλαος Σωτηρίου».

Καίτοι δὲ τοιοῦτος ὢν ὁ Ἰωάννης, δὲν ἦτο δυνατόν ὁμῶς γ' ἀποφυγῆ καὶ πλαστῆν τινα καταγγελίαν παρὰ τῷ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὅς τις ἐπεμψεν ἐπίτηδες Μπουμπασήρην, ἵνα τὸν μεταφέρῃ εἰς Ἰωάννινα. Ἀλλ' ὁ Τρικούπης ἐγίγνωσκε, φαίνεται, τὸν τρόπον τοῦ ἐξευμενίζειν τοὺς τυράννους καὶ τούτου ἕνεκα οὐχὶ μόνον οὐδὲν κακὸν ἐπαθεν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ἀλλὰ τοῦναντίον ἠξιώθη καὶ ἐκτάκτων φιλοφρονήσεων· ἔλαβε μάλιστα καὶ ἐγγραφα, δι' ὧν ἐχορηγοῦντο αὐτῷ καὶ τὰ συνήθη ἐκεῖνα προνόμια, ἅτινα οἱ τύραννοι ἠρέσκοντο ἐνίστε νὰ παραχωρῶσι τοῖς εὐνοουμένοις χριστιανοῖς, οἷον ἀτέλειαν τοῦ χαρταίου, ἄδειαν τοῦ φορεῖν ἐνδύματά τινα, ἀπηγορευμένα ἄλλοις, καὶ τὰ παρόμοια, ἅτινα τότε ἐθεωροῦντο ὡς τεκμήρια μεγίστης εὐνοίας.

Διαδοθέντων μὲν τῶν μυστηρίων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας ὁ Τρικούπης ἐμυθήθη τούτων ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀρτης Πορφυρίου. Ἐκραγείσης δὲ τῆς ἐπαναστάσεως ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του τὸ μὲν πρῶτον πρόεδρος τῶν δημογερόντων· ἔπειτα δὲ πρόεδρος τῶν ἐφόρων. Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, τῆς γενομένης, ὡς εἶδομεν, ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὸ ἐν Πέτρῃ δυστύχημα, πολλοὶ τῶν τε Μεσολογγιτῶν καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καταφυγόντων, πάντῃ ἀνέτοιμοι ὄντες καὶ πεφροτισμένοι, διελογίζοντο νὰ ἐγκαταλείψωσι

τὴν πόλιν καὶ διασωθῶσιν ἀλλαγῶν. Εἰς τοῦτο δὲ ἀνθίστατο πάντοτε ὁ Τρικούπης καὶ οὕτω συνετέλεσε μεγάλως, ἵνα παρέξωσιν οἱ ἐν Μεσολογγίῳ προθύμως τῷ Μαυροκορδάτῳ πᾶσαν τὴν ἐκ τῶν ἐνόνητων συνδρομὴν πρὸς τὴν ἐκ τοῦ προχείρου διοργάνωσιν τῶν μέσων τῆς ἀντιστάσεως καὶ τῆς τόσῳ ἐνδόξου ἀποβάσεως, ὡς εἶδομεν, ἐκείνης πολιορκίας (1).

Συστηθείσης μὲν Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἐξελέγη Γερουσιαστὴς καὶ ὁ Ἰωάννης Τρικούπης· συστηθείσης δὲ βραδύτερον καὶ Γενικῆς Διευθύνσεως τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἐξελέγη μέλος τοῦ πολιτικοῦ τμήματος τοῦ συμβουλίου αὐτῆς· κατόπιν δὲ καὶ μέλος τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς, εἰς ἣν ἀνετέθη ἡ διοίκησις, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Μαυροκορδάτου. Διετέλεσε δὲ τοιοῦτος μέχρι τῆς ἀποβιώσεως, συμβάσης τὴν 30 Ἰουλίου 1824. Τὸν δὲ θάνατόν του τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» ἀνήγγειλον ὡς ἐξῆς: «Σήμερον ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν Τηχτικὴν θέρμην ὁ Κ. Ἰωάννης Τρικούπης, σύμβουλος κτλ. Ἡ πατρίς χρεωστεῖ πολὺ εἰς αὐτόν· ἦτο πατὴρ καλῆς οἰκογενείας καὶ καλὸς πατριώτης, ἀφιερωμένος ὅλως εἰς τὰ κοινὰ πράγματα τῆς πατρίδος, ἦτον ἄσκνος εἰς τοὺς κόπους του, ἀγαπῶν πάντοτε τὰ καλὰ καὶ τιμῶμενος παρὰ πάντων» (2).

Μία τῶν ἀνεκτιμήτων τῶ ὄντι ἀρετῶν τοῦ Ἰωάννου Τρικούπη ἦτο, φαίνεται, ἡ ἀρίστη καὶ ὅλως χριστιανικὴ ἀνατροφή τῶν τέκνων του, ἐξ ὧν ἐπιζῶσι μὲν ὁ Ἀπόστολος, διατελέσας ἀνώτερος διοικητικὸς ὑπάλληλος· καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπόστρατος ταγματάρχης· ἔπесαν δ' ἐνδόξως, ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας δύο, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ

(1) Ἰδὲ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. σ', Σελ. 242—248.

(2) Ἰδὲ «Ἑλλ. Χρονικά» Ἔτος α', ἑβδομὴς Β', Σελ. 79.

ὁ Ματθαῖος, καὶ πρωτότοκος πάντων ὑπῆρξεν ὁ παρ' ἡμῖν γνωστός καὶ μεγάλως διαπρέψας Σπυριδῶν Τρικούπης. Ἀπορον ἐφάνη ἡμῖν διὰ τί παρὰ τὸ σύνηδες ὁ πρωτότοκος δὲν ὠνομάσθη Ματθαῖος, ὅπως καὶ ὁ παππος· ἐρωτήσαντες δὲ οὐδὲν ἠδυνήθημεν νὰ μάθωμεν. Τοῦτου ἔνεκα εἰκάζομεν, ὅτι οἱ γονεῖς μόνον ἔνεκα μεγάλης εὐσεβείας ἀπέδωκαν τῷ πρωτοτόκῳ αὐτῶν υἱῷ τὸ ὄνομα τοῦ πολιούχου Ἀγίου, οὗ τινος ὁ ἐνοριακὸς ναὸς εἶναι ἐγγύτατα τοῦ οἴκου Τρικούπης.

Ἐπειδὴ δ' ἐνταῦθα ὁ λόγος ἔσται κυρίως περὶ τοῦ πρωτοτόκου Σπυριδῶνος κ' ἐπειδὴ καὶ δύο νεώτεροι αὐτοῦ ἀδελφοί, ἐκτελοῦντες τὸ καθήκον, ἔπεσαν ἐνδόξως μαχόμενοι ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, καθήκον θεωροῦμεν νὰ προτάξωμεν ἐν ὀλίγοις τὰ περὶ αὐτῶν καὶ δῆ. Ἐκ τούτων ὁ Κωνσ. Τρικούπης ἠγωνίζετο μὲν, ὅσον ἐδύνατο, καὶ ἐν ταῖς κατὰ ξηρὰν, καὶ ταῖς ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων, καὶ ταῖς ἐν ταῖς ἐξόδοις μάχαις, τασσόμενος μετὰ τῶν πρώτων· ἀλλὰ προὔτιμα τὰς ναυμαχίας. Εἶχεν ἰδίαν αὐτοῦ πάσσαραν, ἣν καὶ ἐξώπλισεν, ὅσον ἐδύνατο, καὶ ὅσον ἐπέτρεπον αὐτῷ τὰ ἀβαθῆ ὕδατα τοῦ Μεσολογγίου. Τοσαύτην δὲ ἀφοβίαν καὶ τοσαύτην τόλμην ἀνέπτυσσεν, ὡσάκις συνηντᾶτο μετὰ τῶν μεγάλα μάλιστα καὶ πολλὰ τηλεβόλα καὶ ἄλλα φονικὰ ὄπλα ἐχόντων ἐχθρικῶν πλοίων, ὥστε οὐχὶ μόνον οὐδέποτε ὠκλαζε καὶ ἀπεχώρει, ἀλλὰ τούναντίον κατεπολέμει καὶ κατεδίωκεν ἐκείθεν ταῦτα μὲ τὴν πάσσαραν ἢ λέμβον του. Ἴνα δὲ μὴ ἐκληφθῶμεν ὑπερβολικοί, μεταφέρομεν ἐνταῦθα ἀπὸ τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» τὰ ἑξῆς :

«Τὴν 4 Νοεμβρίου 1825, γράφει ὁ συντάκτης αὐτῶν Ἑλθετὸς Μάγερ, ὁ ἀμοιβαῖος πυροβολισμὸς ἐξακολουθεῖ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὡς συνήθως. Τὰ ἀπὸ τῶν κόλπων τῶν Η. Πατρῶν χθὲς ἐκπλεύσαντα ἐπτὰ ἐχθρικὰ καράβια ἀπηντήθησαν σήμερον ἀπέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Πάπα μὲ τρία μικρὰ ἔνοπλα ἰδικὰ μας πλοῖα, διοικούμενα παρὰ τῶν

κυβερνητῶν Κωνσταντίνου Τρικούπη, Χρυσάνθου Μωραϊτάκη καὶ Δημητρίου Παναγιώτη ἦλθον λοιπὸν εἰς ναυμαχίαν, ἣτις ἐπεκράτησε δύο ὥρας. Ἀπίθανον ἤθελε φανῆ ἴσως νὰ διακηρύξωμεν, ὅτι ἡ νίκη τῆς ἀνίσου ταύτης ναυμαχίας ἔκλινεν εἰς τὸν ὀλιγαριθμὸν τοῦτον στολίσκου μας, καὶ ὅτι τὰ ἐχθρικά καράβια, συνιστάμενα ἀπὸ μίαν κορδέταν, δύο βρικόια καὶ τέσσαρας γαλέτας, διέλυσαν τὰς γραμμάς των καὶ ἠναγκάστησαν . . . . . ν' ἀπέλθωσι πάλιν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν φρουρῶν τῶν Π. Πατρῶν, πυροβολοῦντα ἀπὸ τὴν πρύμνη· εἶναι ἀληθέστατον μὲλον τοῦτο, καὶ θέλει μαρτυρησεῖ ἴσως τὰ λεγόμενά μας, μὲ περισσοτέραν μάλιστα ἔκφρασιν, ὁ διοικητὴς ἐνὸς πολεμικοῦ ἀγγλικοῦ βρικόιου, ὅστις ἐστάθη μακρόθεν θεατὴς τοιαύτης μάχης. Τὰ διαλυθέντα τουργικὰ πλοία, ἐπαναλαμβάνομεν, προσωρμίσθησαν νῦν ὑπὸ τὰ φρούρια τῶν Π. Πατρῶν καὶ δὲν εἶναι πλέον εἰς τὴν ὄρζοντά μας» (1).

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν εἰκοστὴν τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὁ ναύαρχος Μιαούλης κατεναυμάχησε τὸν ἐχθρικόν στόλον ἐν τῇ μεταξὺ Πατρῶν, Μεσολογγίου καὶ Ζακύνθου θαλάσση. Ἐν τῇ ναυμαχίᾳ δὲ ταύτῃ εὔρεν εὐκαιρίαν ν' ἀριστεύσῃ καὶ ὁ Κωνσταντῆς Τρικούπης μὲ τὴν μικρὰν πάσσαράν του: «Ἡ μάχη ἐπεκράτησε», λέγει ὁ Μάγερ, «μὲ τοιοῦτον πεισματώδη τρόπον ὑπὲρ τὰς τέσσαρας ὥρας· ἡ ναυαρχίς τῶν βαρβάρων, περιστραφεῖσα πολλάκις, κανονοβολοῦσα καὶ ἀπὸ τὰς τέσσαρας σειράς τῆς ἐστερέθη τὸν ἄνεμον. Μετ' οὐ πολὺ πεῦρέθησαν εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν καὶ οἱ δύο ἀντιμαχόμενοι στόλοι. Τότε τὸ πείσμα τῆς μάχης ἐπήυξησεν ἔτι μᾶλλον· τότε καὶ μία μικρὰ παρευρεθεῖσα ἐκεῖ ἐλληνικὴ πάσσαρα τοῦ μοιράρχου Κ.Κ. Τρικούπη, πλησιάσασα ἤρχισε νὰ κανονοβολῇ γενναίως τὴν πρύμνην τῆς ἐχθρικῆς ναυαρχίδος, ἣτις ἀμέσως ὕψωσε σημεῖα, καὶ ὅλα τὰ ἀκάτια ἔσπευσαν καὶ τὴν ἐτράδησαν ἀπὸ τὴν σειρὰν τῆς μάχης· διὰ τῶν ἀκατίων ἀπεσύρθησαν ὁμοίως καὶ ἀπεμακρύνθησαν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἐχθρικά, ἐκτὸς τοῦ διαληφθέντος πλησιεστέρου βρικόιου, τοῦ ὁποῖου οἱ ναῦται ἰδόντες τὸν κίνδυνον τὸ ἐρρίψαν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἀποβάντες τὸ ἔκαυσαν,

(1) ἰδὲ ἑλλ. χρον. ἔτος Β', δεδ. Β', σελ. 147.

» ἐν ᾧ ὁ ἥρωσ τῆς Ἑλλάδος μὲ ἀταραξίαν ἔμενον εἰς
» τὴν θέσιν του» (1).

Ἡρωα βεβαίως ἐνταῦθα ὁ Μάγερ ἐνοεῖ τὸν Μιαού-
λην. Ἄλλ' ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἀπολείπεται τοῦ πα-
νετίμου τούτου ὀνόματος καὶ ὁ Κωνσταντῆς Τρικούπης,
ὁ πολεμῶν ἀφόδως ναυαρχίδα μὲ τὴν μικρὰν πάσσαράν
του. Βραδύτερον ἠνδραγάθησεν ὁ Κωνσταντῆς καὶ ἐν
τῇ ἐνδόξῳ μάχῃ τῆς Κλείσοβας. Μὴ ἐκδιδομένων δὲ
τότε τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν», δὲν περιγράφεται ὑπ'
αὐτῶν τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο τοῦ Τρικούπη· ὁ δὲ ἀδελ-
φός αὐτοῦ, περιγράφων τὰ τῆς μάχης ταύτης, «ἥρωσ»,
λέγει, «αὐτόχρημα ἀνεδείχθη πᾶς πολεμιστῆς τῆς Κλεί-
»σοβας· ἡ δὲ πάσσαρα τοῦ Τρικούπη, φέρουσα ἐν καὶ
»μόνον κανόνι τριῶν λιτρῶν καὶ πολεμοῦσα ἐν τῷ μέσῳ
»τῶν ἐχθρικῶν κανονοφόρων, ἐβυθίσθη κανονοβολουμένη,
»ἀλλ' οἱ ἐν αὐτῇ, πεσόντες εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τὴν
»χάλαζαν τῶν ἐχθρικῶν βολίων, διεκολύμβησαν εἰς τὸ
»νησίδιον» (2). δυστυχῶς ὅμως καὶ ὁ Μεσολογιγίτης
οὗτος μικρὸς ἥρωσ, ὁ λατρευόμενος ὑπὸ πάντων τῶν
Μεσολογιγιτῶν καὶ τῆς ἐνδόξου φρουρᾶς τῆς πό-
λεως ταύτης, ἀπωλέσθη ἐπὶ τῆς ἐνδοξοτέρας αὐτῆς
πτώσεως.

Τὰς ναυμαχίας, φαίνεται, προϋτίμα καὶ ὁ Ματθαῖος
Τρικούπης, ἀδελφός τοῦ Κωνσταντῆ αἰεὶ τὴν ναυμαχίαν
»ταύτην (τῆς 25 Ἰουλίου 1825)», λέγει ὁ Μάγερ, ἀεφρονεῦθη-
σαν ἑπτὰ καὶ ἐπληρώθησαν πέντε, ἐν οἷς θανατηφόρως καὶ ὁ
»Μάνθος, υἱὸς τοῦ Ι. Τρικούπη» (3). ἀπεδίωξε δὲ τὴν ἐπιου-
σαν. Ἐν τῇ πλοιαριομαχίᾳ ταύτῃ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος
καὶ ὁ ἐπιζῶν ἀδελφός τοῦ φονευθέντος Θεμιστοκλῆς
Τρικούπης.

(1) Ἰδὲ «Ἑλλ. Χρον.» ἔτος Β', ἐκδ. Β', Σελ. 423.

(2) Ἰδὲ Ἰς. Ἑλλ. ἑπανασ. ὑπὸ Σ. Τρικούπη, τόμ. Γ', Σελ. 381.

(3) Ἰδὲ «Ἑλλ. Χρον.» ἔτος Β', ἐκδ. Β', Σελ. 80.

Ὁ δὲ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Τρικούπη Σπυριδῶν ἐγεννήθη ἐν Μεσολογγίῳ τὴν 8 Ἀπριλίου 1788· καὶ τὰ μὲν πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη ἐν τῇ πατρίδι ὑπὸ τὸν αὐτὸν τοῦ πατρὸς διδάσκαλον Παναγιώτην Παλαμᾶν τὸ πρῶτον, καὶ ἀκολούθως ὑπὸ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γρηγόριον, καὶ διέπρεπε παρ' ἀμφοτέροις. Ἐκ νεαρᾶς δὲ ἡλικίας, ἔχων κλίσιν εἰς τὴν ῥητορικὴν, συνέθετε κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ πατρὸς, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων καὶ ἀπήγγειλεν, ἔσθ' ὅτε μάλιστα καὶ αὐτοσχεδίως, λόγους ἐπ' ἄμβωνος. Ἄριστα καταρτισθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ περὶ τὴν Ἰταλικὴν, μετέβη εἰς Πάτρας, ὡς εἰς εὐρύτερον κέντρον, ἵνα διδαχθῇ ἐκεῖ καὶ ἄλλας γλώσσας, πρὶν ἢ ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἑσπερίαν Εὐρώπην πρὸς σπουδὴν ἐπιστήμης. Διδασκόμενος δ' ἐκεῖ τὴν Γαλλικὴν καὶ Ἀγγλικὴν, εἰργάζετο συνάμα ὡς γραμματεὺς καὶ παρὰ τῷ γενικῷ προξενεῖῳ τῆς Ἀγγλίας· ἡ δὲ θέσις αὕτη παρεῖχε τῷ νέῳ Τρικούπη τριβὴν τινα εἰς τὰ τοῦ δημοσίου βίου καὶ σχέσεις καὶ ἰσχὺν οὐ τὰς τυχοῦσας ἕνεκα τῆς μεγάλης σημασίας καὶ πάντων μὲν τῶν προξενείων, ἀλλ' ἰδίως τῶν τῆς Ἀγγλίας τότε ἐν Τουρκίᾳ. Ἐκτοτε δὲ ὁ Τρικούπης συνέδεσε στενὰς σχέσεις μετὰ πολλῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, μεθ' ὧν διετήρησε ταύτας δι' ὅλου τοῦ ἀγῶνος καὶ μετὰ τοῦτον. Ἐν Πάτραις συνέταξε τότε καὶ τὸ γνωστὸν θούριον ἄσμα: «Ὁ καιρὸς, ἀδελφοί, τῆς ἐλευθερίας φθάνει», ὅπερ, ἅμα δημοσιευθὲν, κατέστη δημοτικώτατον· καὶ σήμερον ἐτι ἄδεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ μετὰ πολλῆς περιπαθείας.

Ὅτε δ' ἐσπούδαζεν εἰσέτι ἐν Μεσολογγίῳ ὁ Τρικούπης, διήλθεν ὁ λόρδος Γκυλφῶρδ, ὅστις, σχετισθεὶς μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου, ἐζήτησε τὸν υἱόν, ἵνα ἐπιμεληθῇ αὐτοπροσώπως τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεώς του ἐν

Ευρώπη· ἀλλ' ὁ μὲν πατὴρ ἠρνήθη, προτιμήσας ν' ἀποπερατώσῃ πρότερον τὰς σπουδὰς τῆς πατρίου γλώσσης ἐν Ἑλλάδι ὁ Σπυρίδων. Οὗτος δὲ ἀνεπέωσεν τὴν πρὸς τὸν Γκυλφώρδ γινωριμίαν καὶ ἐν Πάτραις, κ' ἔκτοτε διετήρησε μετ' αὐτοῦ τακτικὴν ἀλληλογραφίαν, περιστροφομένην κυρίως εἰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας· διότι συχνὰς ἐπεχειρεῖ τότε ἐκ Πατρῶν ἐκδρομὰς, χάριν ἀρχαιολογικῶν σπουδῶν ὁ Τρικούπης καὶ οὕτω περιηγήθη σχεδὸν τὸ πλεῖστον τῆς Ἑλλάδος. Κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν πάσας τὰς τῆς ἀνέσεως αὐτοῦ ὥρας ἐδαπάνη εἰς μετάφρασιν τοῦ περὶ ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος συγγράμματος τοῦ Ἄγγλου Ἰωάννου Πόττερ, ὅπερ μάλιστα πολλαχοῦ εἶχε σχολιάσει καὶ συμπληρώσει ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ μελετῶν καὶ ἠτοίμαζε πρὸς δημοσίευσιν, ἀλλ' ἀτυχῶς τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἐξεδόθη.

Μεθ' ἱκανῶν δ' ἐτῶν διαμονὴν ἐν Πάτραις ὁ Τρικούπης μετέβη εἰς Ῥώμην κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Γκυλφώρδ. ἐκεῖ δὲ ἐξ ὅλα ἔτη διήνυσεν, ἀκρωόμενος φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ μαθήματα ἐν διαφόροις Πανεπιστημίσις τῆς Ευρώπης, ἀείποτε ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Γκυλφώρδ, ὃν καὶ ἐπεσκέπτετο συχνάκις ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ συνώδευεν ἐπὶ τῶν πανεπιστημιακῶν ἐτησίων διακοπῶν ἐν διαφόροις περιηγήσεσιν. Ἐν Ἀγγλίᾳ, εὐνόητον εἶναι, ὅτι ὁ Τρικούπης διὰ τῆς ὄλως ἐμπιστευτικῆς θέσεώς του παρὰ τῷ λόρδῳ Γκυλφώρδ, ἀγαπῶντι αὐτὸν ὡς υἱόν του, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τῆς σωζομένης ἀλληλογραφίας, ἐσχετίσθη καὶ μετὰ διαφόρων ἐπιστήμων Ἀγγλῶν πιθανώτατα δὲ καὶ μετὰ τοῦ Γεωργίου Κάννινγκος, ὅστις ἔφηβος καὶ μαθητῆς τοῦ λυκείου εἰσέτι ὢν, λέγει ὁ Τρικούπης, ἐμοιρολόγησε τὴν δούλην Ἑλλάδα δι' ὠδῆς, ἐπιγραφομένης «*ἡ δουλεία τῆς Ἑλλάδος*». Τῆς ὠδῆς ταύτης ἡ ἀνάγνωσις πολλάκις ἀπέσπασε τὰ δάκρυα τοῦ Τρικούπης, ὅστις ἔκτοτε ἴσως μετέφρασε καὶ βραδύτερον

ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ συγγράμματί του τὸν ἐξῆς ἐπίλογον :

«Τὰ τέκνα σου, ὦ Ἑλλάς, στενάζουσι σήμερον ὑπὸ . . . . . Ζυγόν' οὐδαίς τὰ παρηγορεῖ μοχθοῦντα, οὐδαίς τὰ κλαίει ἀποθνήσκοντα' καταναλισκεται ἡ ἀθλία ζωὴ των ὑπὸ τὰ ἔλκη τῆς βαρείας κωπηλασίας, ἢ ἐν τοῖς λατομείοις' ἢ καταπληκτικῆ τυραννίᾳ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ ἡ φρικώδης πομπή, ἢ περιστοιχοῦσα τὸν θρόνον αὐτῶν, κατέβληψαν διὰ τῆς φρίκης τὰ πνεύματά των' τὰ τέκνα σου, ὦ Ἑλλάς, γονυπετοῦν τρέμοντα ἐνώπιον τῶν περιζόντων αὐτά' οἱ κόποι τῆς ἡμέρας, αἱ πικραὶ καὶ ἄβνοι ὥραι τῆς νυκτός, ἢ βαρεῖα μάστιξ αὐθαιρέτου ἐξουσίας, ἢ αἰμοχαρῆς φρίκη τῆς ὀξείας μαχαίρας, τὸ βδελυρὸν σουβλίον, ὁ κατασπαράττων τὰς σάρκας τροχός, ὁ βρόχος, τὸ δηλητήριον, ὅλα ἐξασθενοῦν τὸν νοῦν των καὶ χαινόνουσι τὴν καρδίαν των' φρικτὴ εἰμαρμένη! Οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, ὦ Ἑλλάς, εἶναι πάντοτε πλήρεις δακρύων' πικροὶ στεναγμοὶ ἀναδιδόνουσι πάντοτε ἐκ βάθους τῶν καρδιῶν, ὅταν ἀνακαλῶμεν τὴν ἀρχαίαν σου δόξαν καὶ βλέπωμεν τὴν σημερινήν σου ἀδοξίαν. Ὅμοιάσεις, ὦ Ἑλλάς, τὸν ὑπερήφανον βράχον, οὐτινος ἡ γυμνὴ κορυφή, ὑπερυψουμένη τῆς γῆς, μυκτιηρίζει τὰς καταιγίδας' τὰ σκυθρωπά νέφη χύνουσι ἐπὶ τῆς μεγάλης κορυφῆς του τὰ βαγδαῖα ρεύματά των' βρέμεται πρὸ τῶν ποδῶν του ὁ παταγώδης ὠκεανός' ὁ γιγαντιαῖος καὶ ὀγκώδης οὗτος κολασσὸς ῥίπτει γύρω ἐν τῇ δικαίᾳ ὑπεροφίᾳ του ἡγεμονικὸν βλέμμα καὶ ὀλιγορεῖ πᾶσαν καταιγίδα' ἀλλὰ φθίρεται ὑπὸ τοῦ χρόνου, τὸ δόλιον κύμα ὑποτρίβει τὴν βάσιν του, καὶ τότε πίπτει, καὶ πίπτων διαβρῆγγνύει τὴν κλονουμένην γῆν καὶ διαχέει περίξ θύελλαν καταστροφῆς» (1).

Ἐν Παρισίοις δὲ διατρίβων ὁ Τρικούπης, ἐξέδωκεν οἰονεὶ ὡς ἀπάντησιν εἰς τὴν ᾠδὴν ταύτην κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως «τὸν Ἀῆμον», ποίημα κλέπτικον καὶ σήμερον εἶτι ἐμπνέον τὰ ἡρωικώτερα αἰσθήματα. Τοῦ ὀλιγοσελίδου μὲν, ἀλλὰ πλήρους χάριτος, εὐσεβείας καὶ πατριωτισμοῦ τούτου ποιήματος μόλις ἐκ διακοσίων πεντήκοντα ὁμοιοκαταλήκτων στίχων συγχειμένου, ἐγένετο καὶ δευτέρα ἔκδοσις ἐν Ἀθήναις τῷ 1863.

Σχοπὸν μὲν τῶν σπουδῶν του εἶχεν ὁ Τρικούπης ν' ἀναλάβῃ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Γκυλφῶρδ τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, δι' ἧς ὁ διακαέστατος οὗτος φιλέλληνας ἐπροίκισεν ἕκτοτε καὶ σπουδαίως εὐηργέτησε τὸν Ἑλληνισμόν. Ἔργασθαι δὲ εἰς τὰ τοῦ κα-

(1) Ἰδὲ ἴσθ, Ἑλλ. Ἐπ. Σ. Τρικούπη Τόμ. Γ', Σελ. 28.

ταρτισμοῦ αὐτῆς, προπαρασκευάζετο ν' ἀναδεχθῆ καὶ τὴν διεύθυνσιν ὡς ἔφορος, νὰ καθέξῃ μάλιστα ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ἐδραν τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως. Ἄλλ' ἡ ἔκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ μεταβάλῃ σχέδιον καὶ μεταβῆ εἰς τὴν ἀγωνιζομένην πατρίδα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον, συμπράττων μετὰ τοῦ πατρὸς, εἰργάσθη πρὸς καταρτισμὸν τῆς ἐν ἔτει 1822 ἐκστρατείας ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον, ὃν καὶ παρηκολούθησε μέχρι Μακρυνόρους· ἐκεῖθεν δὲ μετέβη δι' ὑπηρεσίαν εἰς Τρίπολιν, ἐδραν τότε τῆς διοικήσεως. Ἐκεῖθεν ἀπεστάλη εἰς Ζάκυνθον καὶ ἀκολούθως μετέβη εἰς Κέρκυραν χάριν γενικῶν τινῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους καὶ τινῶν ἰδιαιτέρων μετὰ τοῦ Γκυλφῶρδ, ἀφορώντων εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν.

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὁ εὐγενῆς οὗτος λόρδος περιῆλθεν εἰς μεγάλην πρὸς σύστασιν αὐτῆς ἀμυχανίαν ἕνεκα τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ μὲν Φαρμακίδης, ὃν ἠτοίμαζεν, ὡς εἶδομεν, ἵνα καθέξῃ τὴν ἐδραν τῆς θεολογίας, ἔσπευσε ν' ἀγωνισθῆ ὑπὲρ πατρίδος· τούτου τὸ παράδειγμα ἐμιμήθησαν ὁ τε Τρικούπης καὶ ἄλλοι. Ὁ Γκυλφῶρδ λοιπὸν εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συμβουλευθῆ τὸν Τρικούπην περὶ τοῦ πρακτέου, καὶ οὗτος δὲν ἠδύνατο ν' ἀδιαφορήσῃ. Ἐν Ζακύνθῳ δ' ἐγνώρισεν τότε καὶ τὸν Διονύσιον Σολωμὸν, μεθ' οὗ συνέδεσεν ἐγκάρδιον φιλίαν καὶ δι' αὐτῆς καὶ τῆς ἐπιδεξιότητός του συνετέλεσε μὲγάλως εἰς τὸ νὰ ἐγκαταλείψῃ ὁ ποιητῆς τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν καὶ ν' ἀσπασθῆ τὴν νεοελληνικὴν, εἰς ἣν συνέγραψεν ἕκτοτε πολλὰ, ἐν οἷς καὶ τὴν ἀθάνατον αὐτοῦ ᾠδὴν ἐπὶ τῆς πτώσεως τῶν Ψαρῶν. Ὁ γράψας τὸν βίον τοῦ Σολωμοῦ Ἰάκωβος Πολυλάς ἀποφαίνεται περὶ τῆς μετατροπῆς ταύτης τοῦ ποιητοῦ ὡς ἐξῆς :

«Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1822 ὁ Τρικούπης ἔφθασεν εἰς Ζάκυνθον, καλεσμένος ἀπὸ τὸν ἀείμνηστον λόρδον Γκυλφόρδ καὶ ἐπατακίφθη τὸν Σολωμόν· ὁ ποιητὴς δὲν τοῦ ἐξεφώνησε τοὺς ἀποελληνικοὺς στίχους του, ἀλλὰ τὴν ἰταλικὴν ᾠδὴν «per prima Messa», τὴν ὅποیان εἶχε συνθέσει ἀκόμη εὐρισκόμενος εἰς Ἰταλίαν· ὁ Τρικούπης τοῦ παρετήρησεν, ὅτι ὁ προσρισμὸς του ἦτον ὄχι νὰ λάβῃ μίαν λαμπρὰν θέσιν εἰς τὸν ἰταλικὸν Παρθασόν, ἀλλὰ νὰ ἔβῃ θεμελιωτὴς νέας φιλολογίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοῦτα τὰ λόγια, τὰ ὅποια ἐφαίνοντο ὡσάν ἐνὸς ἀπεσταλμένου τῆς κοινῆς ἀγωνιζομένης μητέρας πρὸς τὸ καλλίτερον ἀπὸ τὰ τέκνα τῆς, ἀναταπεινόντο εἰς τὴν διάθεσιν καὶ εἰς τὰ πρῶτα βήματα τοῦ Σολωμοῦ, ὥστε γεμάτος θάρρους ἐξηκολούθησε τὴν μελέτην τῆς μητρικῆς του γλώσσης, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Τρικούπην· καὶ ὅσον καιρὸν ἔμεινεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἦτον ἀχώριστοι, καταγινόμενοι ἀδιακόπως εἰς τὴν ἀπλήν καὶ μετὰ ταῦτα, ἀλλὰ πολλὰ ὀλίγον, εἰς τὴν ἀρχαίαν. «Παρατηρῶ, τοῦ εἶπεν ὁ Τρικούπης, ὅτι ὅσα προκόπτεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν, τόσον ἀπλούστερα γράφεις, ὅταν συνθέτῃς εἰς τὴν ὁμιλουμένην». — «Τοῦτο σημαίνει, ἀπεκρίθη ὁ Σολωμὸς, ὅτι ἐννοῶ καλλίτερα καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην» (1).

Τὰ αὐτὰ περὶ καθομιλουμένης γλώσσης ἐπρέσβευε καὶ ὁ Τρικούπης, φρονῶν, ὅτι ἔθνος σφιγῶν καὶ προσδεῦον χρῆζει γλώσσης, ὑπηρετούσης οὐχὶ μόνον τὰς διανοητικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας, ἀλλὰ καὶ τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον, τὰ ἤθη, τὰς ἐξεις, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ αἰσθήματα· δηλαδή γλώσσης οὐχὶ μόνον γραπτῆς, ἀλλὰ καὶ ζώσης ἐν τῷ λαῷ καὶ μεταβαλλομένης καὶ συμπροοδουούσης.

Καίτοι δὲ ἀναγνωρίζων ἀκάθεκτον φορὰν τοῦ κοινοῦ πρὸς τὴν ἀττικωτέραν διατύπωσιν τῆς νεοελληνικῆς καὶ ὁμολογῶν, ὅτι, γράφων χάριν τοῦ κοινοῦ, παρεσῦρετο ἐνίοτε ἄκων ὑπὸ τοῦ ἐπικρατοῦντος ρεύματος, δὲν ἔπαυεν ὁμως νὰ καταπολεμῇ τὴν τάσιν ταύτην, ἣτις, ἐπιτεινομένη, ἐκινδύνευε, κατὰ τὴν κρίσιν του, νὰ προικίσῃ τὸν νεώτερον ἑλληνισμόν διὰ γλώσσης νεκρᾶς, οἷαν εἶχε καὶ ὁ Βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς, ὑποστὰς ἐνεκὰ τούτου μεγάλην ζημίαν, διότι ὁ λαὸς, μὴ ἐννοῶν τὰ τότε γραφόμενα, δὲν εἶδύνατο νὰ διδαχθῇ ἐξ αὐτῶν καὶ νὰ ἐξάξῃ τ' ἀναγκαῖα πορίσματα.

(1) Ἰβὶ Σολωμὸς τὰ εὐρισκόμενα ὑπὸ Μακρόδου Παλαιᾶ περιγεγραμμένα Σελ. 17.

ταρτισμοῦ αὐτῆς, προπαρασκευάζετο ν' ἀναδεχθῆ καὶ τὴν διεύθυνσιν ὡς ἔφορος, νὰ καθέξῃ μάλιστα ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ἐδραν τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως. Ἄλλ' ἡ ἔκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ μεταβάλῃ σχέδιον καὶ μεταβῆ εἰς τὴν ἀγωνιζομένην πατρίδα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον, συμπράττων μετὰ τοῦ πατρὸς, εἰργάσθη πρὸς καταρτισμὸν τῆς ἐν ἔτει 1822 ἐκστρατείας ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον, ὃν καὶ παρηκολούθησε μέχρι Μακρυνόρους· ἐκεῖθεν δὲ μετέβη δι' ὑπηρεσίαν εἰς Τρίπολιν, ἐδραν τότε τῆς διοικήσεως. Ἐκεῖθεν ἀπεστάλη εἰς Ζάκυνθον καὶ ἀκολούθως μετέβη εἰς Κέρκυραν χάριν γενικῶν τινῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους καὶ τινῶν ἰδιαιτέρων μετὰ τοῦ Γκυλφῶρδ, ἀφορώντων εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν.

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὁ εὐγενῆς οὗτος λόρδος περιῆλθεν εἰς μεγάλην πρὸς αὐτῆς ἀμνηχανίαν ἕνεκα τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ μὲν Φαρμακίδης, ὃν ἠτοίμαζεν, ὡς εἶδομεν, ἵνα καθέξῃ τὴν ἐδραν τῆς θεολογίας, ἔσπευσε ν' ἀγωνισθῆ ὑπὲρ πατρίδος· τούτου τὸ παράδειγμα ἐμιμήθησαν ὁ τε Τρικούπης καὶ ἄλλοι. Ὁ Γκυλφῶρδ λοιπὸν εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συμβουλευθῆ τὸν Τρικούπην περὶ τοῦ πρακτέου, καὶ οὗτος δὲν ἠδύνατο ν' ἀδιαφορήσῃ. Ἐν Ζακύνθῳ δ' ἐγνώρισεν τότε καὶ τὸν Διονύσιον Σολωμὸν, μεθ' οὗ συνέδεσεν ἐγκάρδιον φιλίαν καὶ δι' αὐτῆς καὶ τῆς ἐπιδεξιότητός του συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸ νὰ ἐγκαταλείψῃ ὁ ποιητῆς τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν καὶ ν' ἀσπασθῆ τὴν νεοελληνικὴν, εἰς ἣν συνέγραψεν ἕκτοτε πολλὰ, ἐν οἷς καὶ τὴν ἀθάνατον αὐτοῦ ᾠδὴν ἐπὶ τῆς πτώσεως τῶν Ψαρῶν. Ὁ γράψας τὸν βίον τοῦ Σολωμοῦ Ἰάκωβος Πολυλάς ἀποφαίνεται περὶ τῆς μετατροπῆς ταύτης τοῦ ποιητοῦ ὡς ἑξῆς :

«Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1822 ὁ Τρικούπης ἔφθασεν εἰς Ζάκυνθον, καλε-
 μένος ἀπὸ τὸν αἰμίμηστον λόρδον Γκυλφὸρδ καὶ ἐπεσκέψθη τὸν Σο-
 λωμόν· ὁ ποιητὴς δὲν τοῦ ἐξεφώνησε τοὺς ἀπλοελληνικοὺς στίχους
 του, ἀλλὰ τὴν ἰταλικὴν ᾠδὴν «*per prima Messa*», τὴν ὅποιαν εἶχε
 συνθέσει ἀκόμη εὐρισκόμενος εἰς Ἰταλίαν· ὁ Τρικούπης τοῦ παρατήρησεν,
 ὅτι ὁ προσορισμὸς του ἦτον ὄχι νὰ λάβῃ μίαν λαμπρὰν θέσιν εἰς τὸν
 ἰταλικὸν Παρθασόν, ἀλλὰ νὰ ἔδῃ θεμελιωτὴς νέας φιλολογίας εἰς
 τὴν Ἑλλάδα. Τοῦτα τὰ λόγια, τὰ ὅποια ἐφαίνοντο ὡσάν ἐνὸς ἀπει-
 σταλμένου τῆς κοινῆς ἀγωνιζομένης μητέρας πρὸς τὸ καλλίτερον ἀπὸ
 τὰ τέκνα τῆς, ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὴν διάθεσιν καὶ εἰς τὰ πρῶτα βή-
 ματα τοῦ Σολωμοῦ, ὅστε γεμάτος θάρρους ἐξηκολούθησε τὴν μελέτην
 τῆς μητρικῆς του γλώσσης, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Τρικούπην· καὶ ὅσον
 καιρὸν ἔμεινεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἦτον ἀχώριστοι, καταγινομένοι ἀδια-
 κόπως εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ μετὰ ταῦτα, ἀλλὰ πολλὰ ὀλίγον, εἰς τὴν
 ἀρχαίαν. «Παρατηρῶ, τοῦ εἶπεν ὁ Τρικούπης, ὅτι ὅτῳ προκόπτεις εἰς
 τὴν ἑλληνικὴν, τόσον ἀπλούστερα γράφεις, ὅταν συνθέτῃς εἰς τὴν ὀμι-
 λουμένην». — «Τοῦτο σημαίνει, ἀπεκρίθη ὁ Σολωμὸς, ὅτι ἐννοῶ καλ-
 λίτερα καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην» (1).

Τὰ αὐτὰ περὶ καθομιλουμένης γλώσσης ἐπέσβευε
 καὶ ὁ Τρικούπης, φρονῶν, ὅτι ἔθνος σφιγῶν καὶ προ-
 δευὸν χρήζει γλώσσης, ὑπηρετούσης οὐχὶ μόνον τὰς
 διανοητικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας, ἀλλὰ καὶ τὸν ὄλον αὐτοῦ
 βίον, τὰ ἦθη, τὰς ἔξεις, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ αἰσθή-
 ματα· δηλαδὴ γλώσσης οὐχὶ μόνον γραπτῆς, ἀλλὰ καὶ
 ζώσης ἐν τῷ λαῷ καὶ μεταβαλλομένης καὶ συμπρο-
 δευούσης.

Καίτοι δὲ ἀναγνωρίζων ἀκάθεκτον φορὰν τοῦ κοινοῦ
 πρὸς τὴν ἀττικωτέραν διατύπωσιν τῆς νεοελληνικῆς
 καὶ ὀμολογῶν, ὅτι, γράφων χάριν τοῦ κοινοῦ, παρεσύ-
 ρετο ἐνίοτε ἄκων ὑπὸ τοῦ ἐπικρατοῦντος ρεύματος, δὲν
 ἔπαυεν ὁμως νὰ καταπολεμῇ τὴν τάσιν ταύτην, ἣτις,
 ἐπιτσινομένη, ἐκινδύνευε, κατὰ τὴν κρίσιν του, νὰ προι-
 κίσῃ τὸν νεώτερον ἑλληνισμόν διὰ γλώσσης νεκρᾶς,
 οἷαν εἶχε καὶ ὁ Βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς, ὑποστὰς ἐνεκα
 τούτου μεγάλην ζημίαν, διότι ὁ λαὸς, μὴ ἐννοῶν τὰ
 τότε γραφόμενα, δὲν ἐδύνατο νὰ διδαχθῇ ἐξ αὐτῶν καὶ
 νὰ ἐξάξῃ τ' ἀναγκαῖα πορίσματα.

(1) Ἰδὲ Σολωμὸς τὰ εὐρισκόμενα ὑπὸ Μακρόπου Πολυεῖ περιγεγραμμένα Σελ. 17.

Ἐκ Κερκύρας ὁ Τρικούπης ἐπανήλθεν εἰς Μεσολόγγιον, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη αὐθις εἰς τὴν ἑδραν τῆς διοικήσεως καὶ ἀποκατέστη. Τότε δὲ ἔγραψε καὶ ὁ Γκύλφωρδ πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον τὴν ἐξῆς περὶ Τρικούπης καὶ Ἑλλάδος ἐπιστολὴν :

«*Τῷ Ἐκλαμπροτάτῳ Πρίγκιπι Ἀλεξάνδρῳ Μαυροκορδάτῳ.*

«*Ζάκυνθος 4)13 Μαρτίου 1823.*

»*Ἐκλαμπρότατε!*

»Διὰ τοῦ ἡμετέρου Κυρίου Τρικούπης ἐτιμήθην μὲ τὴν πρὸς ἐμὲ τῆς ἐκλαμπρότητός σας ἐπιστολῆν. Ἀγκαλιὰ ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ ἐξαιρέτου αὐτοῦ νέου εἶναι πρὸς ἐμὲ πολλὰ ἀνιάρως, μὲ ὅλον τοῦτο εἶμι πρόθυμος εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀξιώσεώς σας· καὶ ἐλπίζω νὰ γίνῃ ὠφέλιμος εἰς τὴν πατρίδα του.

»Θαρρῶ, μᾶλλον δὲ πέποιθα, ὅτι ἡ πατρίς θέλει καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὀδηγεῖται ἀπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς φρονήσεως καὶ σταθερότητος, τὸ ὅποιον ἔβαλε μὲ τὰς πλέον χρηστὰς καὶ ἀσφαλεῖς ἐλπίδας ὅλους τοὺς φιλέλληνας. Ἡ ἀνδρεία τῆς Ἑλλάδος ἠράνισε τὰς κακὰς προλήψεις ὧσων ἔστοχάσθησαν, ὅτι ἔπεσαν ἀπὸ τὸν παλαιὸν τῆς ἡρωισμῶν. Τώρα μένει εἰς αὐτὴν νὰ ἀναίρεσῃ καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς πολλοὺς ἰδέαν, ὅτι ὁ ἀγὼν, τὸν ὅποιον ἀνεδέχθη, ἐπιστηρίζεται εἰς βάσεις ἐπικινδύνους καὶ φιλοταράχους, βάσεις πολλὰ θανασίμους εἰς τὴν ἀληθῆ τῆς εὐδαιμονίαν.

»Ἐυχόμενος ἐξ εὐχρινούσας καρδίας εἰς τὴν ἐκλαμπρότητά σας ὅσα εὐκαταῖα, ὑποσπμειοῦμαι μὲ βαθύ σέβας καὶ ἀκραν ὑπόληψιν.

»Τῆς ἡμετέρας ἐκλαμπρότητος πιστότατος καὶ ταπεινότατος δοῦλος
»**ΚΟΜΗΣ ΓΚΙΑΦΟΡΑ**».

Καίτοι δὲ ἀπὼν τῆς πατρίδος ὁ Τρικούπης, ἐξελέγη ὅμως βουλευτὴς αὐτῆς τῷ 1824 ζῶντος ἔτι τοῦ πατρός. Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν διέτριβεν εἰσέτι ἐν Μεσολογγίῳ, συνειργάζετο διαρκῶς μετὰ τοῦ Βύρωνος, ὃν εἶχε γνωρίσει ἐξ Ἰταλίας· ἀποθανόντος δ' αὐτοῦ ὁ Τρικούπης ἀπήγγειλε τὸν γνωστὸν ἐκεῖνον ἐπικηδεῖον, ἐπικροτηθέντα τότε ἐν Εὐρώπῃ καὶ πολλάκις ἔκτοτε ἐν πρωτοτύπῳ καὶ ἐν μεταφράσεσιν ἀναδημοσιευθέντα. Κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν ἐδόθη τῷ Τρικούπῃ καὶ ἑτέρα ἀφορμὴ νὰ μεταγεραισθῇ τὴν φυσικὴν εὐγλωττίαν

πρὸς ὠφέλειαν τῆς πατρίδος. Σπουδαῖον μέλημα τῆς ἐν Αἰτωλικῷ συγκροτηθείσης γενικῆς συνελεύσεως τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἦτο νὰ κατορθώσῃ τὴν εἰσπραξίν τῶν ἐγγείων φόρων ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ταμείου αὐτῆς· ἀλλ' ἡ συνέλευσις εἶχε φθάσει πρὸς τὸ τέρμα τῆς, καὶ ὁμως τινὲς τῶν ὄπλαρχηγῶν ἐδυστρόπουν εἰσέτι νὰ υποβληθῶσιν εἰς λογοδοσίαν, θέλοντες νὰ διαθέτῃ ἕκαστος τὰ δημόσια εἰσοδήματα τῆς ἐπαρχίας του ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀκολουθίας. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἐγίγνετο μεγάλη λογοτριβὴ ἐν τῇ συνέλευσει, ἐπῆλθε σεισμὸς δυγατός· ἐπωφεληθεῖς ἐκ τοῦ περιστάτικου τούτου ὁ Τρικούπης, μέλος ὢν τῆς Συνελεύσεως καὶ ἑτοιμὸς νὰ λαλήσῃ, ἀπέδωκε τὸν σεισμόν εἰς Θεῖαν ὀργὴν κατὰ τῶν σφετεριζομένων τὰ δημόσια. Τοσοῦτον δὲ συνέκίνησε τοὺς πάντας τὸ τέχνασμα τοῦτο τοῦ Τρικούπης, ὥστε ἀμέσως συνήνεσαν εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὀφειλομένων· ἡ δὲ συνέλευσις τόσον εὐχαριστήθη ἐκ τοῦ λόγου τούτου, ὥστε διέταξεν ἀμέσως τὴν ὀλοσχερῆ τύπωσιν αὐτοῦ εἰς πληθὺν ἀντιτύπων καὶ εἰς αὐτὰ πρὸς τούτοις τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» ἐνταῦθα δὲ μεταφέρομεν μόνον τὴν τελευταίαν περὶ ἀγράφων, ἧτις εἶναι καὶ ἐπίλογος ἡ ἀνακεφαλαίωσις τοῦ ὅλου λόγου· ἔχει δὲ οὕτως:

«Ἄλλ' ἐδασλεύσε τάχα ἡ δικαιοσύνη, ἐφανήκαμεν ἄξιοι τῆς Θεῆς βοηθείας, τὴν ὁποίαν τόσον φανερὰ καὶ πλουσιπάροχα ἀπολαμβάνομεν; ὅχι βέβαια, ὅχι· δὲν εἶμαι ἐγὼ ὅπου σὰς τὸ λέγω. Σὰς τὸ ἐμαρτύρησε σήμερον ὁ ἴδιος Θεὸς ἐκ τῆς τρομερῆς τοῦ σεισμοῦ τοῦ σημεῖα· εἶναι ἡ φωνὴ τῆς ὀργῆς τοῦ Κυρίου· ἡ ὀργὴ του βλέπετε ἐσάλευσε καὶ αὐτὰ τῆς γῆς μας τὰ θεμέλια. Μάθετε (λέγει ἡ φωνὴ τῆς ὀργῆς του), ὅτι ὁ Θεὸς ἀπεφάσισε νὰ ἔλευθερώσῃ τὸν λαόν του ὅχι μόνον ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅσους μεταξὺ τῶν ὀνομαζομένων Χριστιανῶν ἀγαποῦν τὴν ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν. Ὁ Θεὸς ὀργίζεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ὅλους τοὺς ἀνόμους καὶ ἀδίκους, ὅποια καὶ ἂν ἦναι ἡ πίστις τους· τρομάζετε ὅσοι ἦσθε ἄνομοι καὶ φιλάδικοι, τρομάζετε. Ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν εἶναι Θεὸς νόμου καὶ δικαιοσύνης, εἶναι Θεὸς ἐνδικήσεων! Τρομάζετε οἱ ἄνομοι καὶ φιλάδικοι, τρομάζετε!» (1)

(1) Ἰβὶ Ἐλλ. Χρον. ἔτος Β'. ἔκδ. Β'. Σελ. 2.

Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐκλογὴν ἀνεδεικνύετο συνεχῶς βουλευτὴς καὶ πληρεξούσιος Μεσολογγίου, καὶ αἰεποτε σχεδὸν μετεῖχε τῆς διευθύνσεως τῶν τῆς πολιτείας· ἡ δὲ γνώσις, ἣν εἶχε τῶν πραγμάτων τῆς Εὐρώπης καὶ αἱ σχέσεις του μετὰ τῶν ξένων, καθίστων αὐτὸν ἓνα τῶν σπουδαιότερων ἀνδρῶν τοῦ ἔθνους πρὸς διεξαγωγὴν τῶν παντοειδῶν ἐξωτερικῶν αὐτοῦ ιδίως ὑποθέσεων. Τὴν σπουδαιότητα ταύτην τοῦ Τρικούπη ἀγομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ ἐχθιστος πάντων τῶν Ἑλλήνων Finlay, λέγων: «Ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Τρικούπη» ἦσαν ἐν γένει τὸ μέσον, δι' οὗ μετεβιβάζοντο αἱ «ἐξωτερικαὶ δοξασαίαι εἰς τὴν πλειονότητα τῶν μελῶν τοῦ ἐκτελεστικοῦ. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ὑπηρετήσαν ἄκαλῶς τὴν πατρίδα» (1). Καὶ δὲν ἦτο μόνον τοῦτο τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ Τρικούπη· ὁ αὐτὸς ἐπέδρα μεγάλως διὰ τε τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ σχέσεων, διὰ τῆς εὐγλωττίας του ἐν ταῖς συνελεύσεσι καὶ διὰ τῶν ἐγγχωρίων γνώσεών του καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς τῆς πατρίδος του ὑποθέσεις. Καίτοι δὲ συμπαθῶν μεγάλως πρὸς πολλοὺς ἄνδρας τοῦ ἀγῶνος, ἰδίως πρὸς τοὺς Ζαΐμην καὶ Μαυροκορδάτον, δὲν συνεμερίζετο ὁμως καὶ πασῶν τῶν πράξεων καὶ σκέψεων αὐτῶν, ὡς αἰετὶ ἐνόμιζεν, ὅτι ἀντίκεινται εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος. Τοῦτου δ' ἕνεκα καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ζαΐμης καὶ πολλοὶ τῶν φίλων του ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων ἐκηρσσοντο ἀντάρται, ὁ Τρικούπη πάντα κελων ἐκίνει νὰ διαλλάξῃ τὰ διεστῶτα πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος. Ἐξαιλλος δ' ἐγένετο ὑπὸ χαρᾶς, ὅτε ἐπήρκεσεν εἰς τοῦτο· καὶ ἐξεφώνησε τὴν 19 Μαΐου 1825 τὸν περὶ συμφιλιώσεως λόγον, ἐξ οὗ ἀποσπῶμεν μόνον τὴν ἐξῆς περιχοπὴν :

(1) Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. ii. pag. 436.

« Ἄγ ! διὰ τοὺς οἰκτιρομὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὅλος ἀγάπη· διὰ τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος, ἡ ὁποία εἶναι ὅλη ἀρετή· ἄς καθαρῶς μὲν τὴν ψυχὴν μας κἂν ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου ἀπὸ τὸν βύσσον τῆς διγυνοίας· ἄς θάψωμεν εἰς τὸν τάφον τῆς λησμονησίας τάγματα καὶ ἀνόητα πάθη μας· ἄς πλύνωμεν τὰς μεμολυσμένας καρδίας μας εἰς τὸ ἱερὸν λουτρόν τῆς ἀγάπης. Ὁ πατριωτισμὸς ἄς λαμπρύνῃ εἰς τὸ ἐξῆς τὸν θολωμένον νοῦν μας· ἡ εὐλικρίνεια ἄς βασιλεύσῃ εἰς τὰς καρδίας μας· ἡ ἀγάπη καὶ ἡ σύμπνοια ἄς προπορεύωνται ὡς νεφέλαι πυρὸς ὅλων τῶν βουλῶν μας καὶ ὅλων τῶν ἔργων μας» (1).

Ἔργον τῆς πρωτοβουλίας καὶ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Τρικούπη ἰδίως εἶναι καὶ ἡ κατὰ τὸ 1826 ψήφισις δικτατορικῆς κυβερνήσεως, συγκεντρούσης ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Ἡ ἀληθῶς σωτήριος αὕτη ψήφισις δὲν ἐξετελέσθη ἐντελῶς, καθ' ἃ ὑπέδειξεν ὁ Τρικούπης, συστήσας τὴν δικτατορίαν εἰς χεῖρας τριῶν· ἀλλ' ἐξετάθη τὸ μὲν πρῶτον εἰς ἑπτὰ, ἔπειτα δ' εἰς ἐννέα καὶ ἀκολούθως εἰς ἑνδεκα, ἐν οἷς συμπεριελήφθη καὶ αὐτὸς ὁ Τρικούπης, δι' οὗς λόγους μνημονεύουσιν ὁ τε Σπηλιάδης καὶ ὁ Δραγούμης (2). Κατ' αὐτὴν μὲν ταύτην τὴν ἐποχὴν ὁ Τρικούπης, ζηλωτῆς ὢν τῆς ἀνεκτιμήτου τῶν οἰκογενειακῆς εὐημερίας καὶ σεβόμενος τὰς ἀρετὰς τοῦ Μαυροκορδάτου, ἤλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς ἀξίας τούτου μὲν αὐταδέλφης, ἐκείνου δὲ προσφιλοῦς συμβίας Αἰκατερίνης, μεθ' ἧς ἐβίωσε βίον τῶν οἰκτιρομένων ὑπὸ τῆς Θεῆς Προνοίας.

Ἐπὶ πάσης δὲ μεγάλῃς θλίψεως ἢ χαρᾶς ὁ Τρικούπης ἐπωφελεῖτο ἐκ τῆς περιστάσεως, ἵνα ἐκφωνήσῃ λόγους πατριωτικούς, ἐμπνέοντας ὁμόνοιαν, ἀγάπην καὶ ἀληθῆ ἀφωσίωσιν εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος. Οὕτω π. χ. τοιοῦτον λόγον ἐξεφώνησεν ἐν Μεσολογγίῳ τὴν 10 Ἀπριλίου 1824, κηδευομένου τοῦ Βύρωνος. Τοιοῦτον,

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη λόγους, Σελ. 18.

(2) Ἰδὲ Ἀπομνημονεύματα Σπηλιάδου. Τόμ. Β' Σελ. 542. Ἰδὲ πρὸς τοῦτοις ἐκτενίσταρον τὰς περὶ τούτου εἰστορικὰς Ἀναμνήσεις» ὑπὸ Ν. Δραγούμη. Σελ. 48—23.

τὸν μνημονευθέντα ἐπὶ τῆς ἀμνηστίας. Τοιοῦτον τὸν ἐπὶ τῆς ἐνδόξου ναυμαχίας τοῦ Καφηρέως. Τοιοῦτον, τὸν ἐπὶ τῆς νίκης τῆς Ἀραχώβης. Τοιοῦτον, τὸν ἐπὶ τῆς ἐνδόξου θανῆς τοῦ Καραϊσκάκη. Τοιοῦτον, τὸν ἐπὶ τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου. Τοιοῦτον, τὸν ἐπὶ τῆς ἐνδόξου θανῆς τοῦ Ἀστιγγος. Τοιοῦτον, τὸν ἐπὶ τῆς ἀνακτήσεως τοῦ Μεσολογγίου. Τοιοῦτους ἐπικηδεῖους μετὰ ταῦτα τρεῖς ἐπὶ τῆς θανῆς τριῶν ἐνδόξων τῆς Ἑλλάδος ἀνδρῶν, τοῦ Ζαήμη, τοῦ Μαυρομιχάλη καὶ τοῦ Πανούτσου Νοταρᾶ. Ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις τούτοις διαλάμπει ἰδίως ἡ εὐσέβεια καὶ ὁ ἀκραιφνῆς πατριωτισμὸς τοῦ ῥήτορος, τοῦ συγκινήσαντος ἐπὶ τε τοῦ ἀγωνος καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς ἀκρωμένους εἰς μίμησιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ τούτων αἰσθημάτων. Ἀπαντας τοὺς λόγους τούτους ἀνετύπωσεν εἰς δευτέραν ἔκδοσιν ἐν Ἀθήναις 1862 ὁ Χ. Ν. Φιλαδελφεύς.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐλευσεως τοῦ Καπρδιστρίου διωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ γενικὸς γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας, τουτέστι πρωθυπουργός. Καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπῆρέτησε κατ' ἀρχὰς (μετὰ τῆς χαρακτηρισάσης αἰείποτε τὸν ἄνδρα τοῦτον εἰλικρινείας) τὸν τε ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του, ἅπαντα τὰ λοιπὰ καὶ φιλίαν καὶ συγγενικὰς σχέσεις ἐν δευτέρῳ λόγῳ τιθέμενος. Μὴ ἐγκρίνων ὁμως βραδύτερον τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Κυβερνήτου, καὶ ἰδίως τὰ περὶ τῶν ἐκλογῶν μέτρα αὐτοῦ, παρητήθη ἀμέσως τῆς πρωθυπουργίας καὶ μόλις συγκατετέθη νὰ διατηρήσῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐξωτερικῶν μόνον ὑποθέσεων, πεισθεὶς εἰς τοῦτο ἐκ τῶν παραστάσεων τοῦ τε Κυβερνήτου καὶ τῶν πρέσβων, παρατηρησάντων αὐτῷ, ὅτι ἐν ὥρᾳ τοσοῦτον κρίσιμῳ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐγκαταλίπη τὸν σπουδαιότατον τοιοῦτον κλάδον, ἀσχετον ἄλλως πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους. Ἐπὶ τρίτῳ δ' ἐδημιουργήθη

τότε ἐπίτηδες θέσις γραμματέως τῆς ἐπικρατείας ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν μόνον ὑποθέσεων καὶ εἰς τὴν θέσιν ταύτην διωρίσθη ὁ Τρικούπης.

Ἐκλεχθεὶς βραδύτερον πληρεξούσιος Μεσολογγίου εἰς τὴν τότε συγκαλεσθεῖσαν συνέλευσιν, ὑπῆρξεν ὁ μόνος, ὅστις ἀρχῆθεν ἀπέρριψε τὴν ἐντολήν, ὑφ' οὓς ὄρους ὁ Κυβερνήτης ὑπεδείκνυεν αὐτὴν τοῖς ἐκλογεῦσι. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι καθ' ὑπαγόρευσιν βεβαίως ἂν οὐχὶ τοῦ Κυβερνήτου, τοῦλάχιστον ὁμως τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐμπιστοσύνης του, οἱ ἐκλογεῖς ἀπασῶν σχεδὸν τῶν ἐπαρχιῶν ἔδιδον ὡς παραγγελίαν εἰς τοὺς πληρεξούσιους τῶν νὰ ᾔναι σύμφωνοι μετὰ τοῦ Κυβερνήτου. Πρῶτος δὲ ὁ Τρικούπης ἀπέκρουσε τὴν ἐντολήν ταύτην καὶ παρητήθη· τὸ παράδειγμα τούτου ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλοι· καὶ μετὰ τινα χρόνον ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ καὶ αὐτῆς τῆς θέσεως τοῦ γραμματέως τῶν ἐξωτερικῶν, ἐπειδὴ δὲν ἠνείχετο νὰ καταδιώκωνται οἱ φίλοι του ὑπὸ κυβερνήσεως, ἧς καὶ οὗτος ἀπετέλει μέρος. Καὶ τοι δὲ παραιτηθεὶς μόνον ἕνεκα τούτου ὁ Τρικούπης, δὲν ἠσπάσθη ὁμως καὶ τὴν βιαίαν ἀντιπολίτευσιν, οὔτε διενεόθη τὸ πρῶτον ν' ἀπέλθῃ εἰς Ὑδραν οὔτε θὰ ἀπήρχετο ἰσως, ἂν μὴ ἐκωλύετο ἡ ἐν Ἀργεὶ διαμονὴ αὐτοῦ καὶ ἡ εἰς Σπέτσας καὶ ἄλλαχού, ἐνθα ἀπεπειράθη ν' ἀποσυρθῆ, ἀποβίβασις ὑπὸ τῶν δημοσίων ἀρχῶν κατ' ἀνωτέραν, ὡς ἐλέγετο, διαταγὴν.

Ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ Κυβερνήτου ἐλύπησε μεγάλως τὸν Τρικούπην. Ἀναγορευθείσης δ' ἀμέσως προσωρινῆς κυβερνήσεως ἐκ τῶν Αὐγουστίνου, Κολοκοτρώνη καὶ Κωλέττου καὶ διαμαρτυρηθέντων τῶν πρέσβειων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας κατὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης, ὡς γενομένης παρὰ τῶν μὴ ἐχόντων τοιαύτην ἐντολήν, ἀπεστάλησαν ἐξ Ὑδρας εἰς Ναύπλιον ἐν συνοδίᾳ Ἀγγλικῶν καὶ Γαλλικῶν πλοίων ὁ Τρικούπης,

ὁ Ζαήμης καὶ ὁ Μιαούλης, ἐν ἀπαιτήσωσι τὴν νόμιμον συγκρότησιν κυβερνήσεως (1). ἀλλ' ἡ Γερουσία ἐπέμεινε εἰς τὰ πεπραγμένα. Μετὰ τινα δὲ χρόνον, ἅμα ἀφιχθέντος εἰς Ναύπλιον τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβειος τῆς Ἀγγλίας Σὶρ Στρατφόρδ Κάνιγγ, ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ Συνεδρίου τῶν τριῶν Δυνάμεων, ἀπεστάλη ἐκ νέου ὁ Τρικούπης ἐκεῖσε ἐξ Ὑδρας, ἵνα διαλεχθῇ μετ' αὐτοῦ. « Ἄλλ' ἐπὶ τῇ ἀφίξει » τούτου, λέγει ὁ Πρόεδρος, ὁ Κόμης (Αὐγουστίνος) διέταξεν ὅπως ἀποπεμφθῇ ἐπληρώθη ὁμως πικρίας, ὅτε λό πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Κάνιγγ διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ μέτρου τούτου, ὡς αὐθαιρέτου καὶ διέταξε καὶ μετέφερε τὸν Τρικούπην εἰς Ναύπλιον Ἀγγλικὸν πολεμικὸν πλοῖον, χάριν συνεντεύξεως » (2).

Συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Κάνιγγος ὁ Τρικούπης εἰργάσθη, κατὰ τὰ μετ' αὐτοῦ συμφωνηθέντα, εἰς διαβρύθμισιν τῶν τῆς κυβερνήσεως, δυναμένων νὰ διευκολύνωσι τὸ ὑπὲρ Ἑλλάδος ἔργον τοῦ Συνεδρίου. Ἐπικρατησάντων δὲ τῶν ἐν Μεγάροις, ὁ Τρικούπης, καὶ τοι μὴ συμπράξας, ἀνεδείχθη ὁμως μέλος τῆς Κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς· ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη, προτιμήσας, ὡς καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργοῦ.

Ἰδίως δὲ ὁ Τρικούπης, ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, διηύθυνε τότε πάσας τὰς σπουδαίας διαπραγματεύσεις περὶ ἐκλογῆς Βασιλέως μετὰ τε τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ μετ' αὐτῆς τῆς Βαυαρικῆς Αὐλῆς. Εἰς τὸν Τρικούπην ἰδίως, ὡς ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν, ὑπεσχέθη ἐπισήμως αὐτῇ, ὅτι ὁ Ὄθων θὰ διοικήσῃ τὴν χώραν συνταγματικῶς.

Ἐλθόντος τοῦ Ὄθωνος ὁ Τρικούπης διωρίσθη ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμ-

(1) Ἰδὲ ἱστορ. τῆς ἑπαν. τῶν Ἑλλ. Τόμ. Β', Σελ. 464.

(2) Ἰδὲ αὐτόθι Σελ. 475.

βουλίου καὶ ὑπουργός τῶν ἐξωτερικῶν. Θεωροῦσα δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1833 ἡ ἀντιβασιλεία, ὅτι ὑπουργεῖον, πρόεδρον μὲν ἔχων τὸν Τρικούπην, ὑπουργούς δὲ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὸν Κωλέττην, ἤχιστα ἤθελε συντελέσῃ εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀπολύτου αὐτῆς ἐξουσίας· δυσαρεστηθεῖσα δὲ καὶ ἐκ τῶν φρονίμων παρατηρήσεων τοῦ τε Τρικούπη καὶ τῶν συναδελφῶν του ἐπὶ τῆς δίχης τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα, ἀπεφάσισε νὰ παραλύσῃ τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο βαθμηδόν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον διώρισε τὸν πρόεδρον αὐτοῦ Τρικούπην πρέσβυν εἰς Λονδίνον· ἔπειτα δὲ τὸν Μαυροκορδάτον, ὡς εἶδομεν, εἰς Μόναχον· καὶ τέλος, καὶ αὐτὸν τὸν Κωλέττην εἰς Παρισίους καὶ βραδύτερον καὶ τὸν Μεταξᾶν εἰς Μαδρίτην.

Καὶ πόσα μὲν ἔπαθεν ἡ τε βασιλεία καὶ ἡ χώρα ἐκ τῆς ἀσυνέτου ταύτης ἀπομακρύνσεως ἀνδρῶν, μεγάλην πείραν λαθόντων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ δυναμένων νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐπωφελῶς τὴν πατρίδα των καὶ τὴν βασιλείαν· πόσα, λέγομεν, ἔπαθεν αὐταὶ τότε ἐκ τούτου, ἀφηγήθημεν ἤδη ἀλλαχοῦ, ἰδίως ἐν τοῖς βίοις τοῦ Ὁθωνος, τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ τοῦ Κωλέττου. Ἐκτοτε δυστυχῶς ἐτέθησαν χεῖριστα τὰ θεμέλια τῆς κοινωνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα οὔτε θὰ δυνηθῶμεν ἴσως ἐπὶ πολὺ εἰσέτι νὰ ὀρθοποδήσωμεν ἄνευ τῆς εἰλικρινείας καὶ τῆς συμπράξεως τῶν δεδοκιμασμένων μὲν, ἀλλ' ἐναρέτων ἀνδρῶν.

Ὁ δὲ Τρικούπης πεμφθεὶς πρέσβυς εἰς Ἀγγλίαν, δὲν ἐβράδυνε νὰ συνδέσῃ στενάς σχέσεις μετὰ πολλῶν πολιτικῶν Ἀγγλῶν καὶ ἄλλων, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγους εἶχε γνωρίσει καὶ ἐξοικειωθῆ ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐπεσκέπτετο ἐν Λονδίνο τὸν λόρδον Γκιλφῶρδ· ἰδίως δὲ μεγάλην ἐπεδαψίλευσε τῷ Τρικούπη ὑπόληψιν καὶ ἐμπιστοσύνην ὁ λόρδος Παλμερστών, ὁ πολὺ ἐπιδράσας μετὰ ταῦτα εἰς τὴν διευθέτησιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐξάγεται δὲ ἡ οἰκειότης

της αὐτῆ καὶ ἐμπιστοσύνη τούτου πρὸς τὸν Τρικούπην ἐκ τῆς σωζομένης ἰδιαιτέρας αὐτοῦ ἀλληλογραφίας· ἀλλ' οὗτος μὴ δυνάμενος, φαίνεται, νὰ ἱκανοποιῇ πάσας τὰς ἀξιώσεις τῆς τε ἀντιβασιλείας καὶ τῆς Βαυαρικῆς δυναστείας, ἠναγκάσθη τῷ 1838 νὰ παραιτηθῇ. Πρὶν δ' ἐπανεῖλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, διωρίσθη πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ τὴν θέσιν ταύτην ὁ μὲν Τρικούπησ δὲν ἐδέχθη ὡς προβλέπων ἔκτοτε ὅσα προέκυψαν μετὰ ταῦτα τῇ πατρίδι διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθήκης δεινᾶ· ὁ δὲ Ὄθων, ἐπιθυμῶν μὲν μεγάλως ν' ἀπομακρύνῃ καὶ αὐτὸς τῆς Ἑλλάδος τὸν Τρικούπην, δυσαρεστηθεὶς δὲ κ' ἐκ τῶν ἐξαιρετικῶν τιμῶν, ἃς ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐπεδαψίλευσε τῷ Τρικούπῃ, θείσα εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἐπίτηδες πολεμικῶν δίκροτον, ἵνα μεταφέρῃ ἐκ Μασσαλίας εἰς Πειραιᾶ, ἐπέμεινε, παριστῶν τὴν ἀποποίησιν ταύτην ὡς ἄρνησιν ὑπηρεσίας, καὶ ὡς παντελεῖ ἀποχώρησιν ἀπὸ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ ὑποδεικνύων συνάμα τὴν προκύψουσαν ἐκ τούτου ἀτομικὴν ἰδίως βλάβην τῷ Τρικούπῃ· ἀλλ' οὐδὲν ἤτιον ἐπέμεινε καὶ οὗτος προτιμήσας νὰ ὑποστῇ πάντα τὰ δεινὰ δυσμενείας πείσμονος μάλιστα βασιλείας μᾶλλον ἢ νὰ δεχθῇ ὑπηρεσίαν, θεωρουμένην ἐπιβλαβῆ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος. Ἐκτοτε ὁ Τρικούπησ ὑπέσθη τῷ ὄντι ἅπαντα τὰ δεινὰ τῆς δυσμενείας ἀπολύτου Κυβερνήσεως, ἀπαγορευσάσης εἰς πάντας τοὺς ὅπως δῆποτε ἐξαρτωμένους ἐξ αὐτῆς ἄνδρας καὶ ἰδίως εἰς τοὺς ὑπὸ λλήλους νὰ διατελῶσι εἰς σχέσεις μετὰ Τρικούπη.

Τὰ μὲν προκύψαντα ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθήκης δεινᾶ, τὰ προκαλέσαντα μάλιστα καὶ ἄδικον ἀνάθεμα κατὰ τοῦ ὑπογράφαντος ταύτην πρέσβεως Ζωγράφου, τοῦ μόνου ἀμάρτημα πράξαντος νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἐξ Ἀθηνῶν δοθείσας αὐτῷ ὁδηγίας, ἐδικαίωσαν

πληρέστατα τὸν Τρικούπην. Τὰ δὲ ἐκ τῶν στάσεων καὶ ἀνταρσιῶν τῆς τε ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, τὰ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὁθωνος μνημονευθέντα, καὶ ἰδίως ὁ φόβος ἐκ τῆς μετ' οὐ πολὺ πλασθείσης μᾶλλον ἢ ἀνακαλυφθείσης φιλορθοδόξου ἑταιρίας, ἠνάγκασαν τὸν ἡγεμόνα νὰ ὀπισθοδρομήσῃ κατὰ τι, ὡς εἶπομεν, ἐκ τῶν σχεδίων του ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐκ τῶν διδομένων αὐτῷ ὑπὸ τῆς Βυβαρικῆς δυναστείας ὁδηγιῶν, καὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ πρὸς σωτηρίαν τοῦ θρόνου του μᾶλλον ἢ πρὸς παραχώρησιν τοῦ ὑποσχεθέντος συνταγματικοῦ πολιτεύματος τὴν συνδρομὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὃν ἀνεκάλεσεν ἐπίτηδες ἐκ Λονδίνου. Ἀνέλαβε μὲν τὸ ἔργον τῆς ἀποσοφίσεως τῶν κινδύνων εἰλικρινῶς, ὡς εἶδομεν, ὁ μέγας οὗτος πατριώτης τῷ 1841, δὲν ἐμνησικάκησε δὲ κατὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ ὁ Τρικούπης, δεχθεὶς καὶ αὖθις τὴν εἰς Λονδίνον πρεσβείαν· ἀλλ' ἡ ὀπισθοδρομήσις τοῦ ἡγεμόνος ἐκ τοῦ ἀπολυτισμοῦ δὲν ἦτο εἰλικρινής. Καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο, τὸ περιλαμβάνον ἐν τοῖς κόλποις του τοὺς μᾶλλον πεπειραμένους καὶ τοὺς ἰκανωτέρους ἀνδρας τοῦ ἔθνους ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ, ὡς εἶδομεν, μετὰ ἐβδομάδας τινὰς ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς του.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πρέσβυς μὲν τῆς Ἀγγλίας ἦτο ἐν Ἑλλάδι ὁ Λάϋονς· ἀρχηγὸς δὲ τοῦ Ἀγγλικοῦ λεγομένου κόμματος ἐθεωρεῖτο ὁ Τρικούπης. Ἄλλ' οὗτος πολλάκις ἤλθεν εἰς ῥῆξιν μετὰ τοῦ πρέσβεως· τούτου μὲν ἐπιθυμοῦντος τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Ἀγγλικοῦ κόμματος, τοῦ δὲ Τρικούπη θεωροῦντος ἀναγκαίαν χάριν τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος, ἢ τὴν συγχώνευσιν τῶν τριῶν κομμάτων εἰς ἓν, τὸ Ἑλληνικόν· ἢ τούτου μὴ ἐφικτοῦ κατὰ δυστυχίαν ὄντος τότε, τὴν ὑπαρξιν καὶ τῶν τριῶν συνάμα κομμάτων Ἀγγλικοῦ τε, Γαλλικοῦ τε καὶ Ῥωστικοῦ, ἵνα ματαίωγῶνται αἱ ἐπιβλαβεῖς

τῆ πατρίδι ἐνέργειαι τοῦ ἐνὸς διὰ τῆς ἀντιπράξεως τῶν ἐτέρων. Ἡξίου ὁμῶς ὁ Τρικούπης νὰ τηρῶσι τὰ κόμματα πλήρη αὐτοβουλίαν καὶ ἀξιοπρέπειαν ἀπέναντι τῶν ξένων. Ὁ δὲ Λάϋονς μετὰ τὰς διενέξεις καὶ τὰς ἐντελεῖς ἐνόησε ταύτας ῥήξεις ἀνεγνώριζε σχεδὸν πάντοτε τάχιον ἢ βράδιον τὸ σφάλμα του καὶ ἐπεζήτηει ἐκ νέου τὴν φιλίαν τοῦ Τρικούπης. Πολλὰ δὲ ἔτη μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτῶν ῥῆξιν ὁ Λάϋονς, ἐπανελθὼν ἐκ Κριμαίας εἰς Λονδίνον νικητῆς, ἔσπευσε πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ πρέσβευς καὶ τότε διατελοῦντος Τρικούπης ἤλθον εἰς ἐξηγήσεις καὶ συμφιλίωσιν, ἧτις ἐκτοτε οὐδέποτε διαταράχθη. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν συνέβησαν βραδύτερον.

Καταργηθεισῶν δὲ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Σεπτεμβριανῆς μιταπολιτεύσεως τῷ 1843 τῶν πρεσβειῶν ἐπανεκαμψαν εἰς Ἀθήνας ὁ τε Τρικούπης καὶ ὁ Κωλέττης. Ἄλλ' ἀμφοτέροι οὗτοι ὡς καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, διατελῶν εἰσέτι πρέσβυς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἦσαν, ὡσπερ καὶ ἀλλοχοῦ εἶπομεν, ἀμέτοχοι τοῦ κινήματος ἐκείνου, μόνον δὲ πρωτουργοὶ ΕΦΑΙΝΟΝΤΟ οἱ τοῦ Ῥωσικοῦ λεγομένου κόμματος. Τούτου ἕνεκα ὁ Μεταξᾶς ἀνεκηρύχθη λαοπρόβλητος πρωθυπουργός· οὐδὲν ἤτιον ὁμῶς ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ἐπεκράτει μᾶλλον τὸ Ἀγγλικὸν κόμμα· ὁ δὲ ἀρχηγός τότε τούτου Μαυροκορδάτος ὡς ἐλκύων πάνυ δικαίως τὸ σέβας ἀπάντων καὶ ὡς εἰλικρινῆς πατριώτης μᾶλλον, ἢ ὡς διαρκῶς σχεδὸν προεδρεύων τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ ὁ ἐφάμιλος αὐτοῦ κατὰ πολλὰ Τρικούπης ὡς δεινός ῥήτωρ συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὸ νὰ ψηφισθῇ ὅσον ἐνεστί φιλελεύθερον, ἀλλὰ συντηρητικὸν ἅμα κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα. Φρονιμώτερον δὲ καὶ συντηρητικώτερον ἐκείνου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ψηφισθῇ τότε, διότι δὲν παρεχωρήθη οὔτε ὅπως ὑπεσχέθη ἡ Βαυαρικὴ δυναστεία, οὔτε ὅπως συνεβούλευσαν τὸν Ὁθωνα ὁ τε Τρικούπης καὶ ὁ Μαυ-

ροκορδάτος τῷ 1841, ἀλλ' ἐξεβιάσθη διὰ γενικῆς ἐξεγέρσεως καὶ ἐπαναστάσεως· καὶ οἱ μὲν ἐκτελέσαντες ταύτας, πολλὰ πρότερον παθόντες ὑπὸ τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀρκεσθῶσιν εἰς ὀλιγωτέρας ἢ φρονιμοτέρας ἐλευθερίας. Ὁ δὲ διὰ τῆς λόγῃ παραχωρήσας ταύτας Βασιλεὺς, ὠρκίσθη μὲν ἐπισήμως τὴν τήρησιν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν τῆς ὀριστικῆς ἐπικυρώσεώς του ἤρξατο καὶ νὰ τὸ ἐπιβουλεύηται σχεδὸν ἀπροκαλύπτως.

Μέγα δυστυχῶς ἐλάττωμα τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας εἶναι τὸ, ὃ μὲν διὰ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ λαμβάνων τι, νὰ μὴ ἀρκῆται μόνον εἰς τὸ ἀναγκαιοῦν αὐτῷ πρὸς εὐημερίαν· ὃ δὲ διὰ τῆς βίας παραχωρῶν τοῦτο, νὰ δολιεύηται καὶ νὰ ὑποκλέπτη, ἵνα μὴ χρησιμεύῃ τῷ λαβόντι αὐτό. Τούτου ἕνεκα οὐδέποτε οἱ λαοὶ πρέπει νὰ ἐμπιστεύωνται εἰς τὰς ἐξ ἀνάγκης παραχωρουμένας αὐτοῖς ἐλευθερίας· ἀλλὰ πρὸς παγίωσιν αὐτῶν πρέπει ἀναποφεύκτως νὰ προηγηθῇ καὶ διὰ παντὸς μάλιστα νὰ ὑπάρχῃ πλήρης συνενόησις κυβερνῶντων καὶ κυβερνωμένων. Ἡ ἐλαχίστη ἔλλειψις εἰλικρινείας μεταξὺ αὐτῶν ἄγει ἀναποδράστως ἢ εἰς δεινὰ, ὅμοια τοῖς ἔκτοτε ἐνταῦθα καὶ πρό τινων ἐτῶν ἐν Μεξικῷ συμβᾶσι καὶ ἀπολήξασιν εἰς δεινοὺς κοινωνικοὺς κλονισμοὺς καὶ ἀποτροπαίους καταστροφάς· ἢ εἰς δεινότερα, ὅμοια τοῖς ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ καὶ σήμερον ἐτι διαδραματιζομένοις καὶ σπαράττουσι τὴν καρδίαν παντὸς ἀγαθοῦ πολίτου καὶ πατριώτου.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος ὁ Τρικούπης διορίσθη ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν καὶ γερουσιαστής. Παραιτηθέντος δὲ τοῦ ὑπουργείου ἐκενοῦ, δι' οὗς λόγους ἀφηγήθημεν ἤδη ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὄθωνος, ὁ Τρικούπης ὡς γερουσιαστής διηύθυνεν ἐν τῇ Γερουσίᾳ τὴν ἀντιπολίτευσιν· ἔχοντας δὲ τοῦ σώματος τὸ δι-

καίωμα τῆς ἐκλογῆς ἀντιπροέδρων, ὁ Τρικούπης ἐξελέ-
γετο πάντοτε πρῶτος.

Προβάσῃς ὁμως τότε τῆς ἀντιπολιτευσεως εἰς στα-
σιαστικὰ κινήματα παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Τρικούπης,
εὖτος οὐδόλως ἐδυσκολευθῆ οὐ μόνον ν' ἀποχωρισθῆ
τῶν φίλων του ὡς πρὸς ταῦτα, ἀλλὰ νὰ ἔλθῃ καὶ αὐτὸς
εἰς διάσταςιν καὶ μεγαλὴν μάλιστα ῥῆξιν μετὰ τοῦ
Layons διὰ τὰς ἐξῆς αἰτίας, κατὰ Δραγούμην.

«Ἄλλ' εἰς τῆς ἐσωτερικῆς ἀντιπολιτευσεως τὰς καθ' ἐκάστην αὐξά-
νοῦσας δυνάμεις προστέθησαν καὶ φόβοι ἐξωτερικοί. Ἡ κατάργησις
τῆς βασιλείας ἐν Γαλλίᾳ, ἡ ἐπανάστασις τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Ἰτα-
λίας, αἱ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἰδίως αἱ ἐν Πρωσσίᾳ καὶ Βαυαρίᾳ ταραχαί,
ἡ μεταβολὴ τῆς αὐθαιρέτου αὐστριακῆς μοναρχίας εἰς συνταγματικὴν,
αὐτῶν τῶν γειτόνων Ἰονίων αἱ ὑπὲρ ἐλευθεροτυπίας καὶ ἐλευθερῶν ἐκ-
λογιῶν καὶ ἐγγωρίου στρατοῦ ἀπαιτήσεις, ἐφάνησαν ἐξεγείραται ἀπὸ τοῦ
ληθάργου τὴν ἐξουσίαν, πέντε μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρωθυπουργοῦ
(Κωλέττου) τότε ἐφάνη ἐννοήσασα καὶ αὐτὴ, ὅτι μετὰ τοῦ παγκοσμίου
ἐκείνου κλύδωνος, τοῦ καταποντίζοντος θρόνονος καὶ αναβράζοντος δημο-
κρατίας, ὑπουργεῖον διευθυνόμενον ὑπ' ἀνδρὸς γενναίου μὲν κατὰ τὰς
μάχας, ὄλιως δὲ ἀγραμμάτου καὶ ἀμαθειστάτου περὶ τὴν κυβέρνησιν
. . . . . ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ναυαγήσῃ συμπαράστρον καὶ τὴν δημο-
σίαν τάξιν» ἔθεν ὁ βασιλεὺς, καλίσας τὸν Τρικούπην, ἀνέθετο αὐτῷ τὴν
σύνταξιν ὑπουργείου. Δὲν εὔρε δὲ τὸν προσκληθέντα ἀνέτοιμον, δότι
αὐτὸς καὶ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Μεταξᾶς, βλέποντες ἐγγίζουσαν τὴν
ῥῆξιν ταύτην, εἶχον συζητήσει προηγουμένως τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως,
ἅμα δὲ καὶ εἶχον συμφωνήσει νὰ συνυπερητήσωσι προθύμως, ὅποιοσδήποτε
τῶν τριῶν καὶ ἂν ἐκαλεῖτο πρόεδρος. Ἄλλ' ὁ Τρικούπης συνε-
βούλευσε τὸν ἡγεμόνα, ὅτι καὶ διὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν γενικῶν περι-
στασέων καὶ διὰ τὸ προσωπικὸν ἀξίωμα καὶ τὴν διοικητικὴν δεξιότητα,
προτιμότερον ἦτο νὰ καλίσῃ τὸν Μαυροκορδάτον. Ὁ βασιλεὺς ὁμως
ἀπεκρίθη ὅτι πρόεδρον μὲν ἐπέθουμι αὐτὸν, τὸν Τρικούπην, αὐτὸς δὲ
εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ προσλάβῃ καὶ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ ὄντινα
ἄλλον ἐνέκρινε φαινεται δὲ ὅτι ἡ προτίμησις αὐτῆ λόγον εἶχε τὴν με-
τριοπάθειαν, ἣν εἰδείξεν πάντοτε ἀντιπολιτευόμενος. Καὶ ὁ μὲν Μεταξᾶς
εἰσοπονηθεὶς συνήνεσε, κατὰ τὰ προσυμφωνηθέντα ὁ δὲ Μαυροκορδάτος,
ἰδὼν μεταβληθείσας τὰς περιστάσεις καὶ ἄλλας προφάσεις προβαλό-
μενος, ἀπεποιήθη. Διὸ καταθεὶς τὴν ἐντολήν ὁ Τρικούπης, παρεκλήθη
παρὰ τοῦ βασιλέως νὰ συνδράμῃ τοῦλάχιστον εἰς τὴν συγκρότησιν
ἐτέρου ὑπουργείου. Καὶ τότε συνετίθη τὸ ὑπὸ τὸν Γ. Κουντουριώτην,
πολλάκις μετὰ ταῦτα διαρρυθμισθῆν.

Ἡ συνδρομὴ ὁμως αὐτῆ τοῦ Τρικούπης ἐγέννησε σχίσμα μετὰ
αὐτοῦ, τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας ὁ δὲ λόρδος
Πάμερστον, μαθὼν τὰ γινόμενα καὶ ὀργισθεὶς, ἐκήρυξεν ὅτι τοσοῦτην
διευθετημένα ἔθετορε τὰ πῆς Ἑλλάδος, ὥστε, τὸ κατ' αὐτὸν, οὐδέποτε
ἦθελον ἐγκρίνει κυβέρνησιν, μὴ ἔχουσαν πρῶτον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀγ-

γλικῆς μερίδος καὶ συμπράττουσαν μετὰ τῆς καθεστώς παρανόμου βουλῆς» (1).

Ἀποχωρισθεὶς ὁ Τρικούπης μετὰ τῶν φίλων ἀπὸ τῶν λοιπῶν βιαίως ἀντιπολιτευομένων καὶ παρασχῶν τὴν ἐθνικὴν συνδρομὴν του εἰς συγχρότησιν ἀχρόου ὑπουργείου ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Γεωργίου Κουντουριώτου, ἐτήρησε πλήρη ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τοῦ Βασιλέως, ὡσπερ ἀπεδείχθη τοῦτο προφανέστατα, ὅτε περὶ τὰ μέσα τοῦ 1849 ὁ μὲν Βασιλεὺς, θέλων νὰ καταργήσῃ τὴν μυστικὴν ψηφοφορίαν ἐν τῇ Γερουσίᾳ, προσεκάλεσεν ἐξ Αἰγίνης τὸν Τρικούπην καὶ ἐξητήσατο τὴν συνδρομὴν του· οὗτος δὲ οὐχὶ μόνον δὲν ἐνέδωκεν, ἀλλ' ἀπροκαλύπτως ἐδήλωσεν εἰς τὸν Βασιλέα, ὅτι θὰ ἐργασθῆ πρὸς ματαίωσιν τῆς προτάσεως ταύτης ὡς περιορίζουσης τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν γερουσιαστῶν ἀπέναντι τοῦ ἡγεμόνος. Ὁμιλήσαντος δὲ τούτου καὶ ἐν τῇ Γερουσίᾳ καταλλήλως ἀπερρίφθη τῶ ὄντι ἡ πρότασις καὶ διετηρήθη ὁ θεσμὸς τῆς μυστικῆς ψηφοφορίας.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐποχῆς τῶν στάσεων καὶ ἀνταρσιῶν ἐν Ἑλλάδι ἡ μὲν Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἔδωκεν, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἐντολὴν εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν αὐτῆς Σίρ Στρατφόρδον Κάνιγν, ἐπανερχόμενον εἰς τὴν ἑδραν του, νὰ διέλθῃ δι' Ἀθηνῶν, νὰ διαφωτίσῃ μὲν τὴν Κυβέρνησιν του περὶ τῶν ἐνταῦθα διαδροματιζομένων, νὰ δώσῃ δὲ καταλλήλους τινὰς συμβουλάς καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἰδίως μάλιστα εἰς τὸν Βασιλέα Ὁθωνα. Οὗτος δ' ἐπεμφε τότε τὸν Τρικούπην εἰς Μόναχον, ὡς ἀπεσταλμένον τῆς Ἑλλάδος νὰ συγχάρῃ τὸν Βασιλέα Μαξιμιλιανὸν ἐπὶ τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσει του. Οἱ δύο διπλωμάται συνητηρήσαν ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐλάλησαν ἐμπιστευτικῶς περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι

(1) Ἱστορ. Ἀγκυρ., ὑπὸ Ν. Δραγούμη. Ἐν Ἀθήναις 1874. Σελ. 322—323.

συμβαινόντων. Καί ὁ μὲν Τρικούπης ἔπεισε τὸν Κάνιγχα, ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ Λάϋονος ἦτο ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς αὐτὰ ταῦτα τ' Ἀγγλικά συμφέροντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐγραψε δὲ συνάμα καὶ πρὸς τὸν Ὄθωνα, συνιστῶν αὐτῷ τὴν ἀποδοχὴν τῶν συμβουλῶν τοῦ Κάνιγχος πρὸς εἰλικρινῆ ἐφαρμογὴν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Οὗτος δὲ λαβὼν τὴν βασιλικὴν ὑπόσχεσιν ἔγραψεν εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, καὶ αὕτη ἀντεκατέστησε τὸν βίαιον τῷ ὄντι Λάϋονος διὰ τοῦ ἡπίου Οὐάης. Ἄλλ', ὡς παρατηρεῖ ὁ Σίρ Ἐρρίκος Βουλβερ, ἡ μεγάλη κρίσις τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων ἐπῆλθεν οὐχὶ ἐπὶ τῆς πολεμικῆς πολιτικῆς τοῦ ναυμάχου Λάϋονος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἡπίας τοῦ φιλοσόφου τοῦ σπουδαστηρίου Οὐάης (1). Ὁ Ὄθων ὁμῶς, παραπεισθεὶς, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ ἀλλοτρίων εἰσηγήσεων, δὲν ἐτήρησεν, ὥσπερ οἱ πλείστοι τῶν ἡγεμόνων, τὰς προφορικὰς ὑποσχέσεις του. Ἐντεῦθεν τῷ 1850 στόλος Ἀγγλικὸς ὑπὸ τὸν ναύαρχον Πάρκερ ἀπέκλεισε τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀπεπειρᾶτο ἐκθρόνισιν. Οὔτε ὁ Τρικούπης τότε οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος οὔτε ἄλλος τις τῶν πολλὰ παθόντων ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος καὶ σφόδρα ἀντιπολιτευθέντων αὐτὸν ἐμνησικάκησαν, ἀλλ' ἅπαντες συνεσπείρωθησαν, ὡς εἶδομεν, πέριξ τοῦ Θρόνου, ἵν' ἀποκρούσωσι τὴν ξενικὴν ἐπέμβασιν καὶ ῥαδιουργίαν καὶ ὁ Τρικούπης τὸ μὲν πρῶτον κατεξανέστη ἐν τῇ Γερουσίᾳ κατὰ τῆς ξενικῆς πίσεως, παρέσχε τὴν συνδρομὴν του εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν κυβερνήσιν πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῆς καὶ ἐδέχθη ἀκολούθως τὴν ἑκτακτον ἀποστολὴν του εἰς Παρισίους, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως. Ἐν Παρισίοις δὲ τυγχάνοντες τότε, ἰδίαις αἰσθήσεσιν ἀντελήφθημεν πόσῃν προσπάθειαν κατέβαλεν ὁ Τρικούπης,

(1) The Life of Viscount Palmerston, by sir Henry Bulwer, Tom. iij, Cap. vj.

τὸ μὲν, ἵνα ἐπιτύχη ὁ σκοπὸς τοῦ τὸ δέ, ἵνα χρησιμεύη ὡς ἄλλος φιλόστοργος πατὴρ εἰς πάντας τοὺς ἐκεῖ σπουδάζοντας τότε Ἑλληνας.

Περαιωθείσης τῆς διαπραγματεύσεως ταύτης συνεστήθησαν καὶ αὖθις αἱ πρεσβεΐαι· καὶ τῷ μὲν Μαυροκορδάτῳ ἐδόθη ἡ τῶν Παρισίων· τῷ δὲ Τρικούπη, ἡ ἐν Λονδίῳ, ἔνθα διέμεινε πρεσβεύων καὶ ὑπὸ πάντων τιμώμενος μέχρι τέλους τοῦ ἔτους 1861. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εὗρεν ἄνεσίν τινα νὰ ἐκπεραιώσῃ καὶ κληροδοτήσῃ τοῖς μεταγενεστέροις ἀνεκτίμητον τῷ ὄντι κειμήλιον, τὴν τετράτομον τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Ἱστορίαν, περὶ ἧς κατωτέρω λεχθήσονται τὰ δέοντα ἐκτενέστερόν πως. Διαρκούσης τῆς πρεσβεύσεως ταύτης ὁ Τρικούπη διεξήγαγεν ἐπιτυχῶς καὶ κατὰ τὰς πεποιθήσεις τοῦ διαφόρου σπουδαίας διαπραγματεύσεις· οἷον τὴν περὶ ἀναγνωρίσεως τῶν ἄρθρων τοῦ συντάγματος καὶ τοῦ ψηφίσματος, τῶν κανονιζόντων τὰ περὶ διαδοχῆς τοῦ θρόνου καὶ ἀντιδασιλείας. Ἐν τῇ διαπραγματεύσει ταύτῃ ἐνήργησε κατὰ τὰς πεποιθήσεις τοῦ μᾶλλον ἢ κατὰ τὰς ὁδηγίας. Ἄλλὰ τόσον ὀρθαί ἦσαν αἱ πεποιθήσεις τοῦ Τρικούπη, ὥστε οὔτε ἡ κυβέρνησίς του ἐτόλμησε νὰ τὰς ἀποδοκιμάσῃ καὶ ἅπασαι αἱ συμμαχοὶ Δυνάμεις, καίτοι ἀντίθετα, ὥσπερ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὁθωνος εἶδομεν, ἔχουσαι συμφέροντα, ἐπέισθησαν ὁμῶς νὰ παραδεχθῶσι.

Σπουδαίαν ἐπίσης διαπραγμάτευσιν διεξήγαγεν ὁ Τρικούπη καὶ τὴν περὶ ἄρσεως ξένης κατοχῆς ἐν Ἑλλάδι τῷ 1856. Τότε δὲ χάριν τούτου μετέβη κατ' ἐντολὴν τῆς κυβερνήσεως καὶ εἰς Παρισίους, ἵνα παραμένῃ καὶ ἐνεργῇ ἐφ' ὅσον ἐδρευεν ἐκεῖ τὸ διεθνὲς περὶ εἰρήνης συνέδριον. Ἀμέσως ὕστερον διεξήγαγε καὶ ἑτέραν σπουδαίαν καὶ ἀκανθώδη διαπραγμάτευσιν τὴν περὶ μὴ ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐπήρκεσε

νά ἐκδοθῶσιν ἔντονοι περὶ τούτου διαταγαί ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων. Ἐκτοτε τῶντι ἀπηλλάγη ἡ Ἑλλάς τῆς ἀφορήτου πίεσεως, ἦν πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐξήσκουν εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν ἅπαντες σχεδὸν οἱ πρέσβεις, θεωροῦντες αὐτὴν ὡς πεδίον διαμάχης, ἔνθα ἀνέπτυσσον πᾶσαν τὴν διπλωματικὴν αὐτῶν δεινότητα καὶ σκευωρίαν. Ἐν τῶν σπουδαιότερων μελημάτων τοῦ Τρικούπη ἦτο πάντοτε ἐν Ἀγγλίᾳ νὰ πείσῃ τὴν τε Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν καὶ τὸ δημόσιον φρόνημα, ὅτι ἡ Ἐπτάνησος, ὡς ἑλληνικὴ γῆ, ἀνήκει τῇ ἐλευθερωθείσῃ Ἑλλάδι, ἦν ἡ Ἀγγλία, καὶ τοι βοηθήσασα ἄλλοτε μεγάλως ν' ἀποτεινάξῃ τὸν ζυγὸν, ἀδικεῖ ὁμως ἤδη, κατέχουσα ἀναγκαστικῶς τὸ αὐτῇ μόνῃ ἀνήκον.

Τοιαύτη γλῶσσα τοιοῦτου ἀνδρός, ἐνισχυομένου ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς τοῦ τε λαοῦ καὶ τῆς Βουλῆς τῶν Ἰονίων νήσων, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ φέρῃ παρὰ τοῖς Ἀγγλοῖς μάλιστα τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐμορφώθη τῶντι κοινὴ γνώμη, ὅτι ἡ προστασία τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἄδικος εἶναι καὶ φορτίον δαπανηρὸν καθίσταται τῇ Ἀγγλίᾳ. Βραδύτερον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Παλμερστὼν ἔδειξε διαθέσεις, ὅτι δὲν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν παραχώρησιν, ἂν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐφήρμοζεν εἰλικρινῶς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ ἠσπάζετο πολιτικὴν, οἷαν ἡ Ἀγγλία ἐθεώρει συμφέρουσαν τῇ Ἑλλάδι. Ἀλλὰ τούτου δυστυχῶς οὐδέποισε γενομένου, ὑπεδείχθη ἔκτοτε, ὅτι ἡ παραχώρησις πασῶν τῶν λοιπῶν νήσων, τῇ ἐξαιρέσει τῆς Κερκύρας καὶ τῶν Παξῶν, δὲν θὰ ἦτο ἀκατόρθωτος. Εἰς δὲ τὴν Ἐπνάνησον ἐπέμφθη βραδύτερον ὁ Γλάδστων νὰ ἐξετάσῃ τὸ δημόσιον πνεῦμα. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τούτου αἱ μὲν περὶ παραχωρήσεως εὐνοϊκαὶ διαθέσεις ἠϋξήσαν· ἀλλ' αἱ ἀναμνήσεις τῆς διαγωγῆς

τοῦ Ὄθωνος ἐπὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἦσαν δυστυ-
χῶς εἰσέτι ζῶνται.

Κατὰ δὲ τὸ 1856 μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουρ-
γείου Μαυροκορδάτου, ὁ Τρικούπης προσεκλήθη ὑπὸ
τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἵνα προεδρεύσῃ τοῦ ὑπουργείου,
ἐξεδόθη μάλιστα καὶ τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ του
ὡς ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ἀνεκοινώθη ὁ διορισμὸς
αὐτοῦ ὡς προέδρου καὶ ἐπισήμως εἰς τοὺς πρέσβεις·
ἀλλ' ὁ Τρικούπης ἀπεποιήθη, παρατηρήσας, ὅτι ἐν
συνταγματικῇ πολιτείᾳ ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ
συμβουλίου καταρτίζει ἅπαν τὸ προσωπικὸν τοῦ ὑπουρ-
γείου καὶ ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν ἐν τῷ κανονισμῷ τῆς
πολιτικῆς αὐτοῦ. Προσκληθεὶς δ' ἐντόνως νὰ ὑπα-
κούσῃ, ἀνεχώρησε μὲν ἐκ Λονδίνου· ἀλλὰ σταθμεύσας
ἐν Παρισίοις ἕνεκα νόσου, ἔλαβεν ἐκεῖ τὴν εἶδησιν τῆς
ἀπαλλαγῆς του ἐκ τῆς πρωθυπουργείας καὶ τὴν ἐντο-
λὴν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρωτέραν θέσιν του, ἐνθα διέ-
μεινε μέχρι τέλους τοῦ 1861· τότε δὲ, μαστιζόμενος
πρὸ πολλοῦ ὑπὸ ἀρθρίτηδος, ἐζήτησεν ἐπιμόνως τὴν
ἀνάκλησίν του, ἵνα ἐγκαταθιώσῃ τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ
πατρίῳ ἐδάφει.

Ἐπανελθὼν ἐν Ἑλλάδι κατ' ἐποχὴν διαρκοῦς σχεδὸν
πολιτικῆς κρίσεως, συνεχῶς προσεκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ Βα-
σιλέως εἰς ἀκροάσεις· τῷ προσεφέρθη μάλιστα τότε καὶ
ἡ πρωθυπουργία· ἀλλ' ὁ Τρικούπης ἤρκεσθη μόνον νὰ
καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν εἰς τὸ νὰ πείσῃ τὸν
Ὄθωνα ν' ἀποδεχθῆ καθαρῶς κοινοβουλευτικὸν σύστημα,
ὅπως δι' αὐτοῦ ἀποσοβῆσθῃ μὲν τὴν ἐπερχομένην καται-
γίδα, ἐξευμενίσῃ δὲ τὴν ἐπιμόνως ἀπαιτοῦσαν τοῦτο
Ἀγγλίαν καὶ ἰδίως τὸν Παλμερστῶνα ἐπὶ τῇ ὑποδει-
χθείσῃ μάλιστα εὐμενεῖ διαθέσει τῆς παραχωρήσεως, ἂν
οὐχὶ πάσης τῆς Ἐπτανήσου, τοῦλάχιστον ὁμῶς τῶν 5
Ἴονικῶν νήσων εἰς κυβέρνησιν καθαρῶς κοινοβουλευτικῇν

Καί τὸν μὲν κατακερματισμὸν τοῦ Ἴονίου κράτους ἀπέκρουε διαρρήδην καὶ ὁ Τρικούπης ἐπισήμως τε καὶ ἰδιαιτέρως· οὐδὲν ἤττον ὁμως συνεβούλευσε τὸν Ὅθωνα νὰ πράξῃ τὸ πρῶτον διάβημα πρὸς ἐξευμένισιν τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῇ βεβαίᾳ σχεδὸν ἐλπίδι, ὅτι αὕτη καὶ τὴν Ἐπτανήσον θὰ παραχωρήσει καὶ εἰς ἑτέραν τινὰ ἐπέκτασιν πρὸς τὴν ξηρὰν θὰ συνετέλει. Ἄλλ' ὁ Ὅθων δυστυχῶς δὲν ἐθεώρησε ταῦτα ὡς βέβαια ἀποτελέσματα τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, ὅπερ, καίτοι ὀλέθριον καταδειχθὲν ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς, ἐθεώρει ὁμως ὁ ἀτυχῆς ἐκεῖνος ἡγεμῶν, ὡς τὸ μόνον κατάλληλον ἐν τῷ τόπῳ.

Φιλοφρονήσας δ' οὐχ ἤττον τὸν Τρικούπην διὰ τὰς παρατηρήσεις του, διέκοψε πᾶσαν διαπραγματεύσιν μετ' αὐτοῦ περὶ ἀλλαγῆς συστήματος καὶ ἐσχημάτισε τὸ ὑπουργεῖον τοῦ στρατηγοῦ Γ. Κολοκοτρῶνη. Τοσαύτην δὲ πεποιθήσιν εἶχεν ὁ Τρικούπης τότε, ὅτι ἡ πολιτικὴ, ἣν συνίστα ἤθελε τελεσφορῆσαι πρὸς τε τὴν ἀποσόβησιν τοῦ κινδύνου, πρὸς τὴν προσαρτήσιν τῆς Ἐπτανήσου καὶ πρὸς τὴν ἐνδεχομένην ἐπέκτασιν τῶν ὀρίων, ὥστε εἶχεν ἀποφασίσει ν' ἀναδεχθῇ αὐτὸς ὡς πρωθυπουργὸς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἔργου. Ἄλλὰ τὸν τε Ὅθωνα καὶ τὴν Ἑλλάδα ἔσπρωχνε, φαίνεται, ἡ εἰμαρμένη εἰς τὸ πεπρωμένον. Ἐκεῖνος μὲν ἀκριδῶς καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Τρικούπης συνεβούλευε τὴν ἐξευμένισιν τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῇ βεβαίᾳ ἐλπίδι τῆς παραχωρήσεως τῆς Ἐπτανήσου καὶ ἄλλης ἐπεκτάσεως τῶν ὀρίων τῆς Ἑλλάδος, συνενοεῖτο, ὡς εἶδομεν, τὸ πρῶτον μετὰ τῆς Ἰταλικῆς κυβερνήσεως· ἔπειτα μετὰ τοῦ Γαριβάλδη, πρὸς κοινὴν καὶ ἐνοπλον ἐπιδίωξιν τῆς μεγάλης ἰδέας τῶν τε Ἰταλῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ Ἀντιτολῇ. Οἱ τελευταῖοι δὲ οὗτοι, πρακτικώτεροι ὄντες, ἀπεφάσισαν νὰ δώσωσι, κατὰ τὸν ἰδιάζοντα αὐτοῖς μόνους τρόπον, ὀριστικόν τι

τέλος εἰς τὰς φαντασμαγορίας καὶ ὄνειροπολήσεις τοῦ Ὅθωνος. Τὰ περὶ τῶν τότε διαθέσεων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Τρικούπη παρὰ τῷ Ὅθωνι ἐδημοσίευσαν ἐσχάτως ὁ τε Δραγούμης, ὑπουργὸς τοῦ Ὅθωνος χρηματίσας ἐπὶ μῆνας τινὰς (1) καὶ ὁ Κ. Παπαρῥηγόπουλος (2). Ἐντεῦθεν δὲ προσέκυψε καὶ ἀμοιβαῖαι τις δι' ἐφημερίδων (3) πικρὰ ἐπίκρισις μεταξύ δύο ἀρχαίων φίλων καὶ συγγραφέων. Οἱ ἐπιθυμοῦντες λοιπὸν τὴν λεπτομερῆ μελέτην τούτων, ἄς ἀναγνώσωσι τὰ ἐνταῦθα μνημονευθέντα.

Ἐπελθούσης τῆς μεταπολιτεύσεως, ὁ Τρικούπης εἰργάσθη μόνον ἐφ' ὅσον ἐπρόκειτο περὶ ἐκλογῆς τοῦ Ἀλφρέδου, θεωρῶν αὐτὴν καὶ μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἀποποίησιν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ στέμματος ὡς τὴν αἰσιωτέραν τροπὴν τῆς μεταπολιτεύσεως πρὸς τε τὴν παραχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου, ὅπως τῷ ὄντι καὶ ἀπέβη, καὶ πρὸς πλειοτέραν τινὰ ἐπέκτασιν τῶν ὀρίων τῆς Ἑλλάδος. Ἀληθῶς δὲ ὁ ἐπίτηδες σταλείς τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας Ἑλλιοτ εἶχεν ἐντολὴν νὰ μεταβῇ καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐπιμείνῃ εἰς τὴν τῇ Ἑλλάδι παραχώρησιν τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἄλλ' ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις, μαθοῦσα τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς, ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ἐπέτρεπε νὰ τῇ ὑποβληθῇ τοιαύτη πρότασις. Ὅθεν οὐδὲν περαιτέρω ἐγένετο διάδημα. Πιθανὸν δὲ νὰ συνετέλεσαν εἰς τοῦτο καὶ ἡ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1863 ἐκραγεῖσα τότε ἐν Ἀθήναις ἀντεπαναστασις, ἡ ἀπολήξασα δυστυχῶς εἰς ἐτέραν μεγαλειτέραν κατὰ Ἰούνιον. Αἱ τοιαῦται μὲν ἀσχημίαι τῆς ἀναιμάκτου μεταπολιτεύσεως ἐκείνης καὶ πολλὰ ἐκ τῶν

(1) Ἴδι Ἱστορ. Ἀναμν. Δραγούμης. Σελ. 386.

(2) Ἴδι Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθνους. Τόμ. Ε'. Σελ. 936 καὶ 999.

(3) Ἴδι «Αἰῶνας» ἐπιθ. 3086, 3088, 3090.

μετὰ ταῦτα ἐψύχραναν δυστυχῶς καὶ αὐθις οὐ μόνον τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ καὶ σύμπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον. Ὁ δὲ Τρικούπης μετὰ τὴν ὀρεστικὴν παραχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου ἀπέσχε πάσης ἐπισήμου ἐντολῆς ἢ θέσεως. Καίτοι πάσγων δεινῶς τοὺς πόδας, διετήρησεν ὁμως ἀκραιῶς τὰς διανοητικὰς του δυνάμεις μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς τῆς ζωῆς του, ἐκλειπούσης αὐτὸν τὴν 12 Φεβρουαρίου 1873. Μέχρι δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης οὐδέποτε ἔπαυσεν, ἐπιδρῶν ἐμμέσως εἰς τὰ τῆς πολιτείας διὰ τῶν συμβουλῶν του, ἅς πολλοὶ τῶν πολιτευομένων ἐπεκαλοῦντο ἐπὶ σπουδαίων καὶ γενικῶν ζητημάτων. Φυσικοὶ κληρονόμοι τῶν μεγάλων ἀρετῶν τοῦ τε Τρικούπη καὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ συζύγου, σμικρόν τι πρὸ αὐτοῦ ἀποθανούσης, δύο ἐπιζῶσιν, ἀμφοτέροι φερώνυμοι· ὁ ΧΑΡΙΔΑΟΣ, πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, καὶ ἡ ΣΟΦΙΑ.

Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Τρικούπη. Ἐξ ὧν δὲ ἀφηγήθημεν ἀριδῆλως ἐξάγεται, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ἀκραϊφνῆς πατριώτης, ἐνθερμος ζηλωτῆς τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του καὶ εἰλικρινῆς θιασώτης τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος αὐτῆς. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἡ πατρίς ἠγωνίζετο πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας, ὁ Τρικούπης οὐδενὸς ἐφείσθη πρὸς τοῦτο. Μετὰ δὲ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἐλευθερίας εἰργάσθη ἐκθύμως πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως· καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς παγίωσιν ἀμφοτέρων· ἀλλὰ μόνον διὰ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, θεωρῶν τοῦτο ἀπαραίτητον εἰς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸν ἐν αὐτῇ δημιουργηθέντα συνταγματικὸν θρόνον. Ἐπί τε τοῦ Κυβερνήτου, ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας, ἐπὶ τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐπὶ τῆς ἐνεστώσης δυναστείας συνηγόρει καὶ εἰργάζετο πάντοτε ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς καὶ τῆς εἰλικρινοῦς ἐφορμογῆς τῶν κοινοβουλευτικῶν ἀρχῶν, καθ' ἃς πρέπει νὰ συμμετέχη καὶ τὸ ἔθνος διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του βουλευτῶν εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν κοινῶν. Διὰ παντός τοῦ βίου του ὁ Τρικούπης ἀπέτρεπε πάντοτε τοὺς πολιτικοὺς φίλους του ἀπὸ τῆς χρήσεως βιαίων μέτρων καὶ ἰδίως ἐμφυλίων πολέμων. Ὅσακις δὲ αἱ ἀντιπολιτεύσεις, μετ' ὧν συνέπραττεν ἐφθάναν εἰς

τὸ σημεῖον τοῦτο, ὁ Τρικούπης, ἂν μὴ ἐπῆρχει νὰ τὰς ἀποτρέψῃ, δὲν ἔπαυε μὲν νὰ ἀντιπολιτεύηται, οὐδὲ προσήρχετο τοῖς συμπολιτευομένοις, δὲν ἐδίσταζεν ὁμως ν' ἀποχωρίζεται καὶ τῶν στενωτέρων φίλων καὶ συγγενῶν, καὶ νὰ ἐμμένῃ ἀείποτε ἐντὸς τοῦ πεδίου τῆς νομίμου ἀντιπολιτεύσεως. Τοιαύτην ἐτήρησε πολιτικὴν ἐπίπασῶν τῶν περιστάσεων τοῦ ἀγῶνος, τοιαύτην καὶ ἐπὶ πᾶσῶν τῶν μετὰ ταῦτα δυναστειῶν καὶ Κυβερνήσεων.

Ἐφρόνει ἐν πεποιθήσει, ὅτι κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα ἡ κοινὴ γνώμη ἔχει ἀκατάγνωστον ἰσχὺν, καὶ ὅτι ὁσάκις τὸ ἔθνος ἢ ἡ πλειονοψηφία αὐτοῦ ἐπιθυμῆι τι σπουδαίως, ἐπαρκέστατά εἰσι τὰ εἰρηνικὰ μέσα, ἵνα ἐπιβάλλῃ τὴν θέλησίν του. Ἄν δὲ τὰ μέσα ταῦτα δὲν ἐπῆρκουν, τοῦτο, κατὰ τὸν Τρικούπην, ἦτο τεκμήριον, ὅτι ἡ θέλησις τοῦ ἔθνους δὲν ἦτο εἰσέτι ἱκανῶς μεμορφωμένη καὶ ἐκπεφρασμένη. Ἔργον δὲ τῶν προμάχων ἦτο τότε οὐχὶ νὰ ἐπιδιώκωσι τὴν ἐπικράτησιν τῆς δοξασίας των δι' αἱμάτων καὶ ἀνατροπῶν, προξένων ἀνυπολογίστου ζημίας, ἀλλὰ νὰ ἐργάζωνται ἀνευδρότως πρὸς μόρφωσιν τῶν πεποιθήσεων τοῦ κοινοῦ καὶ πρὸς τὴν ἔννομον καὶ εἰρηνικὴν αὐτῶν ἐκδήλωσιν. Χάριν τῆς συνταγματικῆς ταύτης ἀρχῆς τῆς νομίμου προόδου ὁ Τρικούπης ἐπεζήτηει ἐν τοῖς θεσμοῖς σέβας πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ ἔθνους καὶ ἄκραν ἐλευθερίαν πρὸς τὴν εἰρηνικὴν ἐκδήλωσιν τῆς γνώμης αὐτοῦ. Τὴν πολιτικὴν ταύτην καὶ διευτύπου ἀείποτε εὐκρινέστατα καὶ δὲν ὤκνει νὰ συνιστᾷ κατὰ τὰς ἐκάστοτε παρεχομένας περιστάσεις. Οὐδέποτε δὲ, ὡς εἶδομεν, παρεξέτραπῃ αὐτῆς ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐντάκτων περιπετειῶν ἀγωνιζομένου ἔθνους καὶ ἀρτισυστάτου κράτους. Ὅθεν δικαίως ἐθεωρεῖτο μὲν ὡς ἀρχηγὸς σχολῆς· οὐχὶ ὁμως, καὶ κόμματος· διότι τοιαῦται δοξασίαι, καίτοι πολλάκις ἐπικρατοῦσαι ἐν τοῖς συμβουλίοις τῶν πολιτευομένων, ὀλίγους ὁμως ἔχουσι συστηματικούς ὁπαδούς.

Διέπρεπεν, ὡς εἶδομεν, ὁ Τρικούπης μετὰ τῶν συγχρόνων του ἐπὶ εὐγλωττίᾳ καὶ ἐχρημάτισεν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὁ μόνος ἴσως δημοφιλὴς καὶ συγγινῶν τὰς καρδίας ῥήτωρ. Ἐξ ὧν ἡμεῖς γινώσκομεν μόνον ὁ Γεννάδιος ἐπέτυχεν ἅπαξ ἐν Ναυπλίῳ νὰ συγγινῆσῃ τοὺς ἀκροα-

τάς του τοσοῦτον, ὅσον πάντοτε ὁ Τρικούπης λαλῶν μάλιστα ἐκ στήθους εἶτε ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἄμβωνος εἶτε ἐν ὑπαίθρῳ. Τοῦ Τρικούπη ἀγορεύοντος ἅπαν τὸ ἀκροατήριον οὐ μόνον τὴν βῆχα ἢ τὸν πταρμόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀναπνοὴν προσεπάθει νὰ καταστέλλῃ, ἵνα μὴ ἐνοχλῆται ὁ ῥήτωρ. Μόνον πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀγορεύσεως διεγείρετο ψιθυρισμός τις ἀναστεναγμῶν ἐκ τῆς συγκινήσεως καὶ ἐπιδοκιμασίας ἢ καὶ μικρᾶς λύπης διὰ τὴν ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν τῆς ὀμιλίας. Ἴσως νομίσαι τις τοῦτο ὑπερβολὴν· ἀλλ' εὐτυχῶς τὴν κρίσιν ἡμῶν ταύτην ἐπικυροῖ καὶ Γάλλος διάσημος ῥήτωρ καὶ συγγραφεὺς, ὁ περιηγούμενος τὴν Αἴγιναν ἐπὶ τινος ἀγορεύσεως τοῦ Τρικούπη Λενορμὰν, ἐν τῷ τότε ἐκδοθέντι συγγράμματι αὐτοῦ περὶ Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων αὐτῆς. Δὲν ἔχομεν πρόχειρον τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ἵνα παραπέμψωμεν ἐξηκριβωμένως. Ἄλλ' ἐνθυμούμεθα ἄριστα τὸν θαυμασμὸν τοῦ συγγραφέως περιηγητοῦ ἐπὶ τῆς συκινήσει τοῦ ἀκροατηρίου, ἀγορεύοντος τοῦ Τρικούπη.

Ἄπαντες δὲ οἱ τε πανηγυρικοὶ καὶ ἐπικηδεῖοι λόγοι τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη ἠξιώθησαν καὶ δευτέρως ἐκδόσεως ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει. Ἄλλὰ τὸ σπουδαιότερον ἔργον, τὸ προωρισμένον ὄν ν' ἀποθανατίσῃ τὴν δόξαν τοῦ τε ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, τῶν ἐν αὐτῷ ἀγωνισαμένων, καὶ αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως εἶναι ἡ τετράτομος «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», δις ἄχρι τοῦδε ἐκδοθεῖσα καὶ χρησιμεύουσα ἡμῖν ἐν πολλοῖς ὡς ὁδηγός. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη ὡς ἀνθρώπινον δὲν εἶναι βεβαίως ἐν ἅσιν ἀναμάρτητον. Ἡμεῖς αὐτοὶ πολλάκις ἀνεσχευάσαμεν δοξασίας τινὰς, ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν προκυψάσας. Ἄλλὰ πανταχοῦ τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου θαυμάζει τις πλὴν τῆς εὐκρινείας, καὶ τὴν ἐκπληκτικὴν προσπάθειαν τοῦ συγγραφέως πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὸ ἀπειρίοριτον σέβας αὐτοῦ πρὸς ταύτην. Χάριν αὐτῆς οὐδενὸς φείδεται ὁ συγγραφεὺς οὔτε φίλων, οὔτε συγγενῶν, οὔτε αὐτῶν τῶν ἰδίων αὐτοῦ πράξεων. Τὸ μόνον ἑλάττωμα, ὅπερ εὔρομεν ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ εἶναι ὁ ὑπερβολικὸς φόβος τοῦ συγγραφέως μὴ ἐκληφθῇ ὑπὸ

τῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης ἀνδρῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Ἑγγλων, μεθ' ὧν ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνέζησε καὶ συναναστράφη, ὡς ὑπερμέτρως ἐπαινῶν τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Τούτου ἕνεκα ἐνιαχοῦ, καὶ ἐπὶ προσώπων μάλιστα φίλων αὐτοῦ, καταβιβάζει τὸν ἀγῶνα πέραν τοῦ μέτρου. Οὕτω π. χ. ὁ μὲν Τρικοῦπης ἀφηγεῖται τὴν ἐν Τριπόλει ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ὑποδοχὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐπιστρέφοντος ἐκ Μεσολογγίου μετὰ τὴν δι' αὐτοῦ διάλυσιν τῆς πρώτης πολιτορκίας τῆς πόλεως ἐκείνης οὕτως :

« Ἀρχιγραμματεὺς ἐξελέχθη ὁ Μαυροκορδάτος, ὃν τιμῶσα ἡ Συνέλευσις διὰ τὴν ἐν Μεσολογγίῳ διαγωγὴν αὐτοῦ ὑπήντησε προσερχόμενον » (1).

Ὁ δὲ Γόρδων οὕτω :

« ΣΥΜΠΑΣΑ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἐξῆλθε τῆς Τριπολιτζᾶς εἰς δύο ὥρων ἀπόστασιν, ἵνα ὑποδεχθῆ καὶ χαιρετήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον. » The whole assembly « going forth two hours journey on the Tripolitza road, to meet and welcome him (Maurocordatos) » (2).

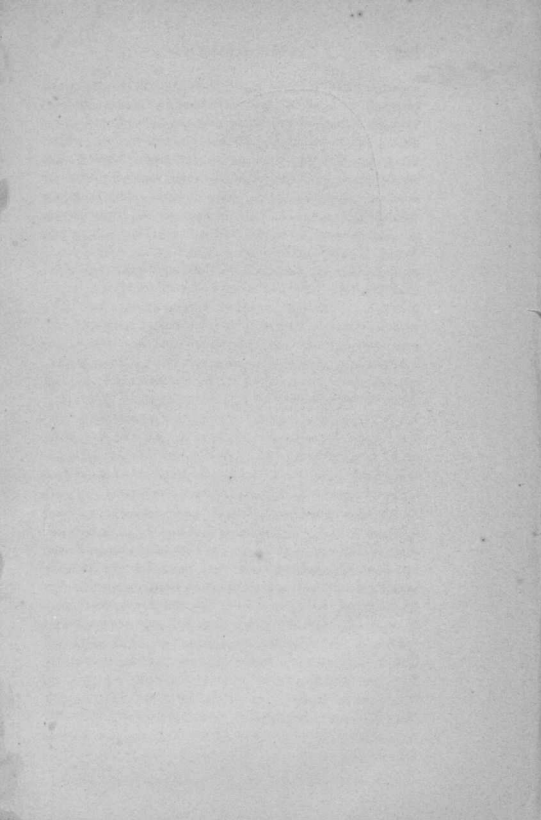
Ἡ διαφορὰ τῆς ζωηρότητος τῆς φράσεως εἶναι καταφανής· ἀλλὰ μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι ὁ μὲν Ἑγγλος ἔγραψεν ὡς εὐγενὴς στρατιώτης, ἐξυπηρετῶν ἐλευθέρως τότε μόνον τὰ τῆς καρδίας του αἰσθήματα. Ὁ δὲ Ἕλληνας ἔγραψεν ὡς πεπειραμένος διπλωμάτης, γιγνώσκων καλλίστα, ὅτι ὁ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ συγγενοῦς του ἔπαινος καὶ δίκαιος τυγχάνων, διεκινδύνευε τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του. Ἐκ τοῦ φόβου λοιπὸν τούτου κατεχόμενος ὁ Τρικοῦπης δὲν περιέγραψε μεθ' ὅσης ἐπεθύμει ἴσως καὶ ἡδύνατο ζωηρότητος πολλὰς θαυμασίας τῶ ὄντι σκηνας τοῦ ἀγῶνος. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην τοῦ διπλωμάτου συγγραφέως δὲν θὰ ὀκνήσωσι βεβαίως νὰ θεραπεύσωσιν ἐκ τῶν ἐνότων οἱ γράφοντες σήμερον. Ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἐπιζῶντος καὶ τοῦ πολὺ ἐπιζήσοντος ἀναντιρρήτως ἔργου τούτου τοῦ Σπυριδῶνος Τρικοῦπης. Τὰς δὲ περὶ ἀμφοτέρων τε τούτων καὶ πάντων σχεδὸν τῶν συναγωνιστῶν τοῦ Σπυρι-

(1) Ἰδί Ἱστορ. Ἑλλ. ἑπαν. Τόμ. Γ'. Σελ. 37.

(2) Ἰδί Hist. of the greek revol. by Gordon vol. ii. pag. 5—6.

δωνος Τρικούπη κρίσεις τοῦ φιλοφρογωτάτου ἀπάντων τῶν συγγραφέων, οὓς ἡμεῖς ἀνέγνωμεν, Φίνλαϋ, οὐδεις σεβόμενος ἑαυτὸν θὰ λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν περὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ χαρακτήρος τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος. Εἶθε καὶ τινες τῶν σήμερον ζώντων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἂν μὴ ἐδύναντο, ὅπως ὄφειλον, νὰ προσθέσωσι τι εἰς τὰς ἀρετὰς τῶν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διαπρεψάντων πατέρων ἡμῶν, μὴ ἐσμίκρυνον τοῦλάχιστον τὸ μεγαλεῖον τῶν πράξεων ἐκείνων διὰ συμπεριφορᾶς, ἥκιστα συναδούσης βεβαίως πρὸς τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῆς πατρίδος, εἰς ἣν καθ' ἡμᾶς τοῦλάχιστον δύο τινὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εὐδοκιμήσωσι ποτε ὁ δόλος, ὡς λίαν νοημόνων καὶ πονηρῶν ὄντων τῶν Ἑλλήνων, καὶ πρὶν παγιδευσῶσι παγιδεύουσι συνήθως· καὶ ἡ αὐθαιρεσία, ὡς λίαν φιλοτίμων καὶ οὐχὶ μόνον μὴ ἀνεχομένων, ἀλλὰ καὶ ἀποκρουόντων μάλιστα αὐτὴν, καὶ οὐχὶ πάντοτε εὐγενῶς καὶ φιλοφρόνως. Διὰ μὲν τοῦ δόλου ὁ Ἕλληρ γίνεται καὶ τοῦ πονηροῦ πονηρότερος· διὰ δὲ τῆς αὐθαιρείας, καὶ τοῦ θηρίου θηριωδέστερος· καὶ διὰ τῆς πραότητος, τῆς εἰλικρινείας καὶ τῆς πατρικῆς μερίμνης δύναται τις πάνυ ῥαδίως νὰ ἐξαλείψῃ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα ἐλαττωμάτων, ἅτινα ἐκληροδότησεν αὐτοῖς πολλῶν αἰῶνων δουλεία.

Διὰ τῶν τελευταίων τούτων πολιτικῶν ἀρετῶν καὶ δι' ὅσων ἄλλων, ἐδιδάχθη μὲν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐκληρονόμησε δὲ ὑπὸ τῶν γενητόρων καὶ ἐπολλαπλασίασεν ὁ νῦν πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἰδίως διὰ τῆς ἐν πᾶσι καὶ ἐπὶ πάντων ἀπονομῆς αὐστηρᾶς δικαιοσύνης καὶ διὰ τῆς ἐξιδιασμένης αὐτοῦ συνέσεως καὶ τοῦ ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ, οὐδεμίαν ἐχομεν ἀμφιβολίαν, ὅτι θὰ προαγάγει τὰ τῆς πατρίδος συμφέροντα ἐκ τῆς ἐνεστώσης αὐτῶν ἐκρύβμου κατὰ τι καὶ μὴ πάνυ βεβαίως εὐαρέστου καταστάσεως εἰς ἀνάλογον ἐκείνης, εἰς ἣν προήγαγον τὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἀγγλίας, ὡσπερ εὐχρήθημεν καὶ κατεδείξαμεν τοῦτο ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ τε ἕκτου καὶ τοῦ ἀνά χειρας τόμου.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ.

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΑΙ.

Τριῶν μεγάλων οἰκογενειῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τοσοῦτων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἀναδειξασῶν πολλοὺς συνάμα καὶ σπουδαίους πολιτικούς ἀνδρας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, παραθέτομεν ἐνταῦθα κατὰ σειρὰν ἐξ βίους, προτάσσοντες τοὺς ἐκ Πελοποννήσου. Ἐντελής βεβαίως παραλληλισμὸς καὶ σύγκρισις οὔτε μεταξὺ αὐτῶν οὔτε μεταξὺ πολλῶν ἄλλων βίων, εἶναι δυνατὸν νὰ γείνη ἐπὶ τοῦ παρόντος διὰ λόγους εὐλήπτους· τούτου δ' ἕνεκα ἤδη μὲν ἀρχοῦμεθα εἰς τὴν ἐκ τῶν ἐνόνητων ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν ἐν ἐκάστη οἰκογενείᾳ ἀνηκόντων. Θεοῦ δὲ θέλοντος θὰ γράψωμεν ὡσπερ ἐγράψαμεν ἤδη καὶ τινὰς παραλληλισμοὺς καὶ συγκρίσεις, ἀλλὰ ταῦτα προτιμῶμεν νὰ δημοσιευθῶσι μετὰ θάνατον.

Τὸ μὲν ἐπιφανὲς τῆς οἰκογενείας τῶν Δεληγιανναίων καὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν ἐξ εὐγενῶν μάλιστα τῆς Δύσεως καταγωγὴν ἀνομολογοῦσί πως καὶ διάσημοι τῆς Εὐρώπης συγγραφεῖς. Τὸ δὲ χρήσιμον, πολλῶν μάλιστα μελῶν τῆς οἰκογενείας, θέλομεν ἀποδείξει διὰ τῶν πραγμάτων. Οὕτω π. χ. ὁ μὲν Πουκεβίλ ἀποφαίνεται περὶ αὐτῆς ὡς ἐξῆς :

«Ἡ Ἄνω Ἀρκαδία, ἐξ ἧς πηγάζει ὁ Ἄλφειος, ἐγείρεται ἐπὶ τῇ φοβερᾷ φωνῇ τῆς Δεληγιαννικῆς οἰκογενείας, ἥτις παστὴ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων τῆς, συγκροτεῖται ἐξ ἑπτὰ ἀδελφῶν, καὶ ἀξιοὶ ὅτι κατὰ γέναι ἐξ εὐγενῶν τῆς Καμπανίας (nobles, sires de Champagne)»

Κανέλλος δὲ ὁ πρεσβύτερος (τῶν ἐν τῇ χώρᾳ εὐρεθέντων τότε) συνήθροισεν ἀμέσως τοὺς κατοίκους. Καὶ οἱ μὲν Τούρκοι νικηθέντες πανταχοῦ διεσκορπίσθησαν· ὁ δὲ Κανέλλος, καταλαβὼν τὸ φρούριον Καρυταίνης, ἀνεκήρυξε τὴν βασιλείαν τοῦ σταυροῦς (1).

Παράδοσις τις ἀληθῶς ὑπάρχει, ὅτι ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1200 μ. Χ. οἰκοδομήσας τὸ ἐν τῷ χωρίῳ Γαλατᾶ φρούριον Φεοῦδαρχος Γάλλος De-Lienne εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης· ὅτι οὗτος εἶχε θυγατέρα, ἣν περιπαθῶς ἠγάπα, ὀνομαζομένην Ἄκοβαν. Ταύτην θανοῦσαν ἔθαψεν ἐν τῷ φρουρίῳ κ' ἐκ τοῦ ὀνόματος ταύτης ὠνομάσθη «Ἄκοβα» καὶ ἅπαν τὸ τμήμα τοῦτο τῆς Γόρτυνος· ὅτι εἶχεν ἐπίσης καὶ υἱὸν καλούμενον Jean De-Lienne, καὶ ὅτι τούτου οἱ ἀπόγονοι, ὁμολογήσαντες τὸ τῶν ὀρθοδόξων δόγμα, ἐχρημάτισαν ἰδρυταὶ καὶ ἀρχηγοὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης.

Ὁ δὲ Micheaud (2) δὲν μνημονεύει μὲν τοὺς De-Lienne, διηγεῖται ὅμως, ὅτι ὁ Cautier De Baumon ὑποδόμησε ἐν Μεσσηνίᾳ ἐπὶ Ξηροποτάμου φρούριον Ἄκοβαν· ἀλλ' ἢ ἀφήγησις αὕτη τοῦ Micheaud δὲν ἔχει συναφές τι πρὸς τὴν ἐν Γόρτυνι Ἄκοβαν· διότι Ἄκοβα λέγεται καὶ ἄχρι τῆς σήμερον τὸ τμήμα τῆς Γόρτυνος, τὸ ἀποτελοῦν τὸν Δῆμον Τροπαίων· ἐν δὲ τῷ χωρίῳ Γαλατᾶ, τῷ ἀνήκοντι τῷ δήμῳ τούτῳ καὶ ἀπέχοντι μίαν περίπου ὥραν τῆς κωμοπόλεως Λαγκαδίων, τῆς πατρίδος τῶν Δεληγιανναίων, σώζονται εἰσέτι τὰ εἰρεῖπια τοῦ φραγκικοῦ τούτου φρουρίου.

Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρχε καὶ ἐπίσκοπος Ἄκοβης, καὶ ὡς τοιοῦτος διωρίζετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ χρησιμεύσας ὡς διδάσκαλος τῶν τέκνων τῆς ἰσχυρᾶς οἰκογενείας τῶν Δεληγιανναίων. Τοὺς εὐδοκιμοῦντας ἐκ τῶν διδασκάλων τῶν τέκνων των οἱ Δεληγιανναῖοι,

(1) *Ist. Hist. de la régénération Hellenique*, [par Puqueville.] Volum. ij. pag. 352.

(2) *Ist. Hist. des Croisades*. Volum. ij. 461.

φαίνεται, ἐφρόντιζον νὰ προαγάγωσιν εἰς ἀρχιερεῖς· οὕτω π. χ. προήγαγον καὶ τὸν Τριπόλεως Δανιὴλ, διδάσκαλον τῶν Δεληγιανναίων ὄντα πρότερον ἐν Λαγκαδίοις, λέγει ὁ Ζαφειρόπουλος (1). Πλὴν δὲ τῆς παραδόσεως ταύτης περὶ τῆς ἀρχαίας καταγωγῆς τῶν Δεληγιανναίων ὑπάρχει καὶ ἄλλη τις. Ὁ οἰκοδομήσας τὸ ἐν Γαλατᾷ φρούριον Γάλλος παρέλαβεν ὡς γραμματέα του Πέτρον τινὰ Σμυρναῖον (Γραμματικὸν κληθέντα ἕως διὰ τὸ ἐπάγγελμά του). Οὗτος, ἀπαγαγὼν ἑκουσίως τὴν θυγατέρα τοῦ κυρίου του εἰς τὴν θέσιν Λαγκαδία, ὠκοδόμητε τὴν ἐκεῖ κωμόπολιν καὶ ἐνυμφεύθη. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν εἰς τῶν ἀπογόνων τούτου, Ἰωάννης τοῦνομα, ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ τε τὴν παρρησίαν καὶ εὐγλωττίαν του Ντιλιάννης, ἥτοι γλωσσᾶς ἢ εὐγλωττος Γιάννης· τούτου δ' ἕνεκα ἀπόγονοί τινες τῆς μεγάλης ταύτης οἰκογενείας ὑπογράφονται Ντιλιγιανναῖοι. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω.

Πρὸ δὲ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, ἀπόγονός τις τῆς οἰκογενείας ταύτης, χρηματίσας, φαίνεται, ἱερεὺς ἢ Κληρικὸς, μετέδωκε τοῖς ἀπογόνοις αὐτοῦ τὸ ὄνομα Παπαγιαννόπουλος. Τὸ δὲ 1762 οἱ μὲν ὀθωμανοὶ Πελοποννήσιοι ἤθελον νὰ ἐξώσωσι δίκαιόν τινα καὶ προσιάτην τῶν χριστιανῶν Βεζύρην τῆς Πελοποννήσου· οἱ δὲ χριστιανοὶ, ὑπερασπιζόμενοι αὐτὸν, ἐπεμφαν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβεῖαν πρὸς τωτηρίαν του. Τὴν πρεσβεῖαν ταύτην ἀπετέλουν ὁ Ἀναγίας, ὁ Μητροπολίτης Λακεδαίμονος πρὸς πατρός θεῖος μὲν τῶν Δεληγιανναίων, συγγενῆς δὲ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ζαρνάτας Νεοφύτου, εἰς πρὸς πατρός θεῖος τοῦ Ἀσημάκη Ζαίμη, ὁ πάππος τοῦ Κρεβάτᾳ καὶ ὁ θεῖος τοῦ

(1) Ἴδιαι ἀρχιερεῖς καὶ πρῶτοντας, ὑπὸ Ζαφειρόπουλου. Σελ. 76.

Πανούτσου Νοταρά. Καί τότε μὲν εἰσηκούσθησαν αἱ δεήσεις τῶν χριστιανῶν ὑπερισχυσάντων ὁμῶς τῶν Τούρκων, καὶ ἀντικατασταθέντος τοῦ ἀγαθοῦ Βεζύρου διὰ τοῦ ἐξ Εὐβοίας φανατικοῦ καὶ αἰμοδόρου Χαμουντσῆ Πασσᾶ, οὗτος συνέλαβεν ἀμέσως καὶ ἀπεκεφάλισε τοὺς τέσσαρας ἐκ τῶν ἀπελθόντων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐν οἷς καὶ τὸν Δεληγιάννην. Μόνον ὁ Ἀνανίας δὲν συνελήφθη τότε ἀμέσως ὡς ὀχυρωθεὶς ἐν τῇ Μητροπόλει καὶ πολεμήσας ἐπὶ τινα χρόνον· ἐξαντληθέντων ὁμῶς τῶν ἐφοδίων, συνελήφθη καὶ οὗτος βραδύτερον καὶ ἀπεκεφαλίσθη.

Ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769 εἷς τῶν ἀσπασθέντων τὸ κίνημα ἐκεῖνο ἦτο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ζαρνάτας Νεόφυτος, υἱὸς τοῦ πρὸ πέντε ἐτῶν ἀποκεφαλισθέντος Δεληγιάννη. Ἀποτυχόντος δὲ τοῦ κινήματος ἐκείνου, ὁ Νεόφυτος καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ῥέοντος καὶ Πραστοῦ τὸ μὲν πρῶτον περιεσώθησαν εἰς Ζάκυνθον, ἔπειτα δὲ ἀπῆλθον εἰς Πετρούπολιν. Παρουσιασθέντες δὲ εἰς τὴν αὐτοκράτειραν ἔτυχον μεγάλων τιμῶν καὶ περιποιήσεων· πρὸς δὲ τούτοις ἐδωρήθησαν αὐτοῖς καὶ δύο κτήματα ἐν Ταίγανίῳ, ἐνθα ἀπεκατεστάθησαν ἀμφοτέροι καὶ ὁ Νεόφυτος Δεληγιάννης ἔζη μέχρι τοῦ 1798.

Ἐξάδελφος τούτου ὦν ὁ Ἰωάννης Δεληγιάννης, γεννηθεὶς τῷ 1738, ἄμοιρος μὲν παιδείας, ἀλλὰ τολμηρὸς καὶ εὐφυής, μετέσχεν ἐπίσης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769, ἀλλὰ, περισωθεὶς, προήχθη τῷ 1787, μετὰ τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ Ἀνδρούτζου Ζαίμη, καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Μωραγιάννη, συνάρχοντα ἔχων τὸν Σωτήριον Λόντον, τὸν ἀποκεφαλισθέντα βραδύτερον ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ διαδεχθέντα ὑπὸ τοῦ ἐξ Ὀλυμπίας Παπαλέξη, περὶ οὗ κατωτέρω ἐκτενέστερον.

Ὁ Δεληγιάννης οὗτος, καὶ τοι ἄμοιρος ὦν, ὡς εἵπομεν, παιδείας, ἦτο ὁμῶς ἐνθερμὸς προστάτης αὐτῆς τε

καὶ τῆς θρησκείας. Συνέστησεν ἢ παντοίοις τρόποις ἐπροστάτευσεν τέσσαρας ἐν Γόρτυνι σχολάς· τὴν τῆς Δημητριάδης περίφημον, τὴν τῆς Βυτινῆς, τὴν τῆς Στεμνίτης καὶ τὴν τῶν Λαγκαδίων· πρὸς δὲ τούτοις ἀνήγειρεν ἱκανοὺς ναοὺς καὶ παρέσχεν ἀποτελεσματικὴν προστασίαν εἰς τὰς Μονάς. Τοιοῦτος δὲ ὢν, ὑπεβλέπετο ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἀπεπειράθησαν καὶ νὰ δολοφονήσωσιν αὐτὸν, ἀλλ' ἀπέτυχον, μόνον τὴν δεξιὰν αὐτοῦ καταστήσαντες ἄχρηστον. Εἶχε δὲ οὗτος ὀκτῶ υἱοὺς καὶ δύο θυγατέρας· ἐκ τούτων τὴν μὲν μίαν ἔδωκεν εἰς γάμον τῷ Ἀνδρέᾳ Ζαίμῃ· τὴν δ' ἑτέραν, τῷ Ἀθανασίῳ Ἀντωνοπούλῳ, ἀνεψιῷ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμόνος Ἀνανίου, τοῦ ἀποκεφαλισθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Υἱοὶ δ' αὐτοῦ ἦσαν ὁ Ἀναγνώστης, καλούμενος πρότερον Σοφιανὸς καὶ γεννηθεὶς τῷ 1774· ὁ Θεόδωρος, ὁ Ἀνάστος, ὁ Κανέλλος, ὁ Δημήτριος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Πανάγος, ὁ ἐπιζῶν Νικόλαος καὶ ὁ Γεώργιος, ὁ μόνος ἀποθανὼν πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἄγαμος.

Τὸν μὲν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ Ἀναγνώστην, τὸν μεγάλως διαπρέψαντα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, ἐκπαιδευθέντα πρότερον ἐν τῇ πατρίδι τὰ τότε διδασκόμενα γράμματα ὁ γέρον Δεληγιάννης ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς βεκίλῃν τῆς Πελοποννήσου· τὸν δὲ Θεόδωρον, ἱκανώτατον ὄντα καὶ λόγιον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μετεχειρίζετο ὡς βοηθὸν καὶ σχεδὸν συνάρχοντα. Τῷ δὲ 1807 ἐπεμφεν αὐτὸν καὶ εἰς Ἰωάννινα, ἵνα μεσιτεύσῃ παρὰ τῷ Ἀλῆ Πασσᾷ πρὸς μετρίασιν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ τυραννίας τοῦ υἱοῦ τοῦ Βελῆ Πασσᾶ κ' ἐπέτυχεν. Ἐκτοτε οὗτος, λαβὼν, φαίνεται, αὐστηρὰς διαταγὰς τοῦ πατρὸς του, ἠλάττωσεν εἰς τοσοῦτον τὴν αὐστηρὰν πίεσιν καὶ τυραννίαν κατὰ τῶν χριστιανῶν, ὥστε διήγειρε τὸ μῖσος καὶ αὐτῶν τῶν ἐγγχωρίων Τούρκων, οἵτινες μάλιστα ἤρξαντο νὰ συνομώτως καὶ βυσσωδο-

μῶσι κατ' αὐτοῦ. Ἐπωφελοῦμενοι τότε ἐκ τῆς τοιαύτης διχονοίας τῶν Τούρκων οἱ χριστιανοὶ καὶ ἤλεκτρι-σθέντες ἐκ τῶν τροπαίων τοῦ Ναπολέοντος, ἔγραψαν μυστικῶς πρὸς αὐτὸν ἀναφορὰν, ἐξαιτούμενοι συνδρομὴν πρὸς ἐπανάστασιν. Περιέργον μὲν εἶναι, ὅτι ἐν τῇ συνωμοσίᾳ τῶν ταύτη οἱ χριστιανοὶ παρέλαβον καὶ τὸν ὀθωμανὸν Ἄλῃ Φαρμάκην· ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῶν συνωμοτῶν, δὲν ἔχομεν ἰσως καὶ ἀνάγκην νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἦτον ὁ Ἰωάννης Δεληγιάννης, ὁ ἄξιος αὐτοῦ υἱὸς Θεόδωρος, ὁ Σωτήριος Λόντος, ὁ Ἀσημάκης Ζαίμης, ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης, ὁ Ἀναγνώστης Παπαγιάννης, ὁ πατὴρ τοῦ Ἀθανασίου Γρηγοριάδου, ὁ Σισίνης, ὁ Καλαμαριώτης, ὁ Θεοδόσιος, Δραγουμάνος τῆς Πελοποννήσου, πενθερὸς τοῦ Πανάγου Διληγιάννη, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ διαμένων τότε ἐν Ζακύνθῳ. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἔλθει, φαίνεται, τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Οἱ πατριῶται Ἑλληνας μόνον ξηρὰς ἐλπίδας ἔλαβον.

Ἀρχομένου τοῦ 1815 ὁ Ἰωάννης Δεληγιάννης ἠσθένησε νόσον χρονίαν κ' ἔκειτο κλινῆρης· ἀντ' αὐτοῦ δὲ Μωραγιάννης διωρίσθη ἐπισήμως ὁ ἄξιος αὐτοῦ υἱὸς Θεόδωρος. Ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τούτου καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀδελφοῦ του Ἀναγνώστη ὁ Βεζύρης τῆς Πελοποννήσου λαμβάνει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως χάτι (αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν ἢ ἄδειαν) ν' ἀποκεφαλίσῃ τὸν νοσοῦντα γέροντα Δεληγιάννην, κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ὡς τραχοποιὸν, πράγματι ὁμῶς ὡς πανίσχυρον ἐν Πελοποννήσῳ διὰ τε τοῦ πλοῦτου καὶ διὰ τῶν ὀκτῶ υἱῶν του. Τότε δὲ γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπεφάσισε νὰ καταστρέψῃ πάντας τοὺς ἐν τῷ Κράτει τῆς ἰσχυροὺς ὀθωμανοὺς τε καὶ χριστιανοὺς καὶ μάλιστα τοὺς πλουσίους. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ἰσχύς τῶν Δεληγιανναίων τότε ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τοσοῦτος ὁ φό-

θος τοῦ Βεζύρου ἐκ τούτων, ὥστε οὗτος δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐκτελέσῃ φανερὰ τὴν σουλτανικὴν διαταγὴν· ἀλλὰ προσποιούμενος, ὅτι ἔχει ἀνάγκην νὰ πέμψῃ στρατὸν εἰς τὰ περίξ καὶ ἐπέκεινα μάλιστα τῆς Λαγκάδος, ἔπεμψε σὺν αὐτῷ καὶ τοὺς δημίους, φέροντας τὴν αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν τῆς ἀποκεφαλίζεως· διερχομένου τοῦ στρατοῦ διὰ Λαγκάδος, εἰσῆλθε μέρος καὶ εἰς τὴν χώραν, ἵνα ἀποσβέσῃ τὴν δίψαν τοῦ δήθεν δι' ὕδατος. Ἀμέσως δὲ τότε τινὲς μὲν τῶν στρατιωτῶν ἐπολιώρησαν αἴφνης τὴν οἰκίαν τῶν Δεληγιανναίων· οἱ δὲ δῆμιοι εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν κ' εὐρόντες μόνην τὴν ἐκ γυναικῶν καὶ τῶν ἀνηλίκων τέκνων οἰκογένειαν καὶ τὸν γέροντα κλινῆρη, εἷς μὲν τούτων ἀνεπέτασεν ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ τὴν σουλτανικὴν διαταγὴν καὶ ἤρπασε τὴν μόνην εὐχρηστον ἀριστερὰν χεῖρα τοῦ νοσοῦντος· ὁ δ' ἕτερος, πηδήσας ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ στρέψας πρὸς τὰ ἄνω τὴν κεφαλὴν τοῦ γέροντος κατέσφαξεν αὐτὸν ὡς κριὸν τὴν 22 Φεβρουαρίου τοῦ 1816· ἔπειτα δὲ στρατὸς καὶ δῆμιοι ἠσυχολήθησαν εἰς τὴν δῆωσιν τῆς μεγάλης περιουσίας τῶν Δεληγιανναίων, ἐν ἧ ὑπῆρχον καὶ ἑπτὰ προῖκες τῶν νυμφῶν τοῦ σφαγέντος· εὐρέθησαν δὲ εἰς μετρητὰ μὲν τριακόσαι χιλιάδες γροσίων, ἅτινα καὶ παρέλαβον· σύμπασαν δὲ τὴν λοιπὴν κινητὴν περιουσίαν ἐσφράγησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας καὶ τρόπον τινὰ κατέσχον. Ἐπὶ τῷ πάντῃ ἀπροσδοκῆτῳ τούτῳ ἀκούσματι ὁ μὲν Θεόδωρος καὶ ὁ Κανέλλος, συνεννοηθέντες καὶ μετὰ τοῦ Θάνου Κανακάρη, ἀπῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τῷ ἐκεῖ ἀδελφῷ αὐτῶν Ἀναγνώστῃ, τῷ προστατευομένῳ ὑπὸ τοῦ Χαλέτ Ἐφέντη. Τῇ προστασίᾳ δὲ τούτου καὶ ἰδίως τῇ ἐξειδικιασμένῃ παρὰ τοῖς Τούρκοις ἐμπειρίᾳ καὶ ἱκανότητι τοῦ Ἀναγνώστου ἐδυνήθησαν οὐ μόνον νὰ περισώσωσι τὴν μὴ ἀρπαγεῖσαν περιουσίαν των, ἀλλὰ καὶ ν' ἀποζημιωθῶσι κατὰ μέρος διὰ τὴν

ἀρπαγεῖσαν, ἰδίως τὴν προικῶν, ἣν θεωροῦσιν ὡς ἀπαρβίαστον καὶ ἱερὰν καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι. Βραδύτερον δὲ οἱ Δεληγιανναῖοι καὶ λοιποὶ βεκιλίδες ἐδυνήθησαν καὶ νὰ ἐξώσωσι τὸν Βεζύρην. Καὶ τοιοῦτον ἔλαβε τέλος ἐν ἡλικίᾳ ἐξῶμῃκοντα ὀκτῶ ἐτῶν ἀνὴρ μεγαλοφυῆς, διατελέσας τριάκοντα μὲν καὶ δύο ἔτη προεστὼς Γόρτυνος· δέκα δὲ καὶ ὀκτῶ, Μωραγιάννης, δηλαδὴ γενικὸς προεστὼς τῆς Πελοποννήσου· καὶ τρία βεκίλης, δηλαδὴ πληρεξούσιος ἢ ἀπεσταλμένος αὐτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ἰωάννης.

Ὁ δὲ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης, γνωστὸς πρὸ τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τὸ ὄνομα Παπαγιαννόπουλος εἴλκυσεν ἐνωρὶς τὴν προσοχὴν τῶν ἑταιριστῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει· εἰς δ' ἐξ αὐτῶν ἀπεπειράθη νὰ τὸν κατηχήσῃ πάντῃ ἀπροσέκτως καὶ σχεδὸν ἀπροκαλύπτως· ἀλλ' ὁ Ἀναγνώστης, ἐμπειρότατος ὢν ἐδείξεν, ὅτι ἀποκρούει τὰ σχέδια τῶν ἑταιριστῶν· τοῦτο δὲ σμικροῦ ἐδέησε νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑπαρξιν. Ὁ κατηχητὴς, ὑποπτευθεὶς ἐκμυστήρευσιν ἀπεπειράθη νὰ τὸν δολοφονήσῃ δι' ἑταίρων. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἀπερχόμενον εἰς τὴν νῆσον Ἀντιγόνην, ἐτραυμάτισαν τῷ ὄντι τὸν Δεληγιάννην εἰς τὸν μηρὸν διὰ κοπτεροῦ ὄργάνου δύο μυστηριώδεις, ἐκκενώσαντες πρότερον κατ' αὐτοῦ ματαίως τὰ πιστόλιά των. Οὗτοι συνελήφθησαν ἀμέσως· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ Δεληγιάννης ἐνόμισεν αὐτοὺς ὄργανα ὀθωμανοῦ τινός, ἰδίως τοῦ διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἐξωσθέντος τῆς Πελοποννήσου Βεζύρου· κ' ἐδείξεν ἀδιαφορίαν περὶ τῆς τύχης τῶν δολοφόνων. Μόλις ὁμῶς ὑποπτευθεὶς, ὅτι οὗτοι ἦσαν ἑταῖροι, οὐχὶ μόνον δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν ποινὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ μεγάλης δόσεως χρημάτων τοὺς ἀπῆλλαξε παντὸς κινδύνου, καὶ ἐγένετο ἐκ πεποιθήσεως βραδύτερον τὸ δραστηριώτατον μέλος τῆς

Φιλικῆς Ἑταιρίας· τούτου ἕνεκα ἐν τῷ δημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ Φιλῆμονος καταλόγῳ τῶν ἑταιριστῶν σημειοῦνται ὡς συνῆταιροι περιληπτικῶς ἅπαντες οἱ ἀδελφοὶ Παπαγιαννόπουλοι, ἐξ ὧν μάλιστα εἷς, ὁ ἐπιζῶν Νικόλαος, παρέσχεν ἀμέσως καὶ γρόσια διακόσια.

Ὁ δὲ Κανέλλος κατηχηθεὶς συνάμα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπανῆλθε τῷ 1819 εἰς Τρίπολιν, ἐνθα, πλὴν τῶν ἄλλων ἐνεργειῶν πρὸς διάδοσιν τοῦ μυστηρίου, ἐσχημάτισε καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἀληθῆ ἀποθήκην ὄπλων καὶ πολεμεφοδίων· ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος εὔρεθησαν, καθ' ἃς ἔχομεν πληροφορίας, ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ ἐβδομήκοντα δύο χιλιάδες δεκάρια φουσεκίων· ἑπτακισχίλιοι πυριτόλιθοι· πλείονα τῶν ἑκατὸν βοείων οὐγγρικῶν δερμάτων, πλείστα ἄλλα εἶδη, καὶ ὀκτακόσiai χιλιάδες γροσίων· ἅπαντα δὲ ταῦτα ἐτοιμώτατα, ἵνα χρησιμεύσωσιν, ὅπως τῶντι ἐχρησίμευσαν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος. Τὸ δὲ ἀξιειπαινετώτερον πάντων εἶναι, ὅτι ἐνθερμότερον πολλῶν ἄλλων ἠσπᾶσθη τὸν ἀγῶνα, αὐτὸς οὗτος ὁ λαβὼν πρὸ τῆς ἐκρήξεως τὸν βαθμὸν τοῦ Μωραγιάννη Θεόδωρος· παντὶ σθένει εἰργάζετο καὶ οὗτος μετὰ τῶν λοιπῶν προεστῶν καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Κανέλλου εἰς προπαρασκευὴν· τοσοῦτον δὲ δραστήρια ἦσαν αἱ ἐνεργεῖαι τῶν Δεληγιανναίων ἐν Πελοποννήσῳ, ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ διεγείρωσιν ὑπονοίας τῶν Τούρκων. Τούτου δ' ἕνεκα ἐπέκειτο πρόωρος ἀνακαλύψις, ἀλλ' ὁ μὲν Παπαβῆργόπουλος, μαθὼν τοῦτο, ἔσπευσε νὰ εἰδοποιήσῃ τοῖς Δεληγιανναίοις τὸν κίνδυνον. Ὁ δὲ Θεόδωρος πρὸς ἀποτροπὴν προώρου ἀνακαλύψεως, ἐν γνώσει προσέφερεν ἑαυτὸν ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος.

Αἰτουμένων, ὡς γνωστὸν, τῶν προεστῶτων καὶ ἀρχιερέων νὰ συγέλθωσιν εἰς Τρίπολιν, εἷς τῶν πρώ-

των προσελθόντων ἦτο ὁ Θεόδωρος· ἐπραξε δὲ τοῦτο μόνον, ἵνα μὴ διεγείρῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Τούρκων· καὶ πόσα μὲν ὑπέστησαν μαρτύρια ὅσοι ἐκ τῶν προσκληθέντων προσῆλθον εἰς Τρίπολιν, εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγράψωμεν ἐν λεπτομερείᾳ· ἀλλὰ ταῦτα πάντα εὐτυχῶς ἐδημοσιεύθησαν παρὰ τοῦ Θεοδώρου Ζαφειροπούλου καὶ ἀποτελοῦσι σελίδας 78 εἰς μέγα ὄγδον. Ἐνταῦθα δὲ περιοριζόμεθα μόνον εἰς μερικὴν τινα ἀφήγησιν.

Τὸ μὲν πρῶτον οἱ Τούρκοι μετεχειρίσθησαν ἐπιεικῶς τοὺς προσελθόντας· ἅμα ὅμως μαθόντες τὴν γενικὴν ἐξέγερσιν, καὶ ἰδίως ὅμα μαθόντες τὰ ἐν Βαλτετσίῳ, ἐν Δολιανοῖς, ἐν Γράνα καὶ ἀλλαχοῦ περιγραφησόμενα δεινὰ, ἔδεσαν ἀπάντων σχεδὸν τῶν ἐγκλείστων τὸν μὲν τραχήλον ἐντὸς βαρείας καὶ μακρᾶς ἀλύσεως, περιδενούσης οὕτω δέκα καὶ ὀκτῶ συνδεδεμένους· ἀμφοτέρους δὲ τοὺς πόδας αὐτῶν ἔθεσαν εἰς τὸ κούτσουρον, εἶδος ποδοκάκης, ἣν περιεγράψαμεν ἄλλοτε (1). Οὕτω πως συνδεδεμένοι διὰ βαρειῶν ἀλύσεων καὶ ἕκαστος τοὺς πόδας λίαν ἀφεστηκότας ἀπ' ἀλλήλων ἔχοντες καὶ μὴ δυνάμενοι ἕνεκα τούτων νὰ κινηθῶσι, διήγαγον οἱ μάρτυρες οὗτοι ἡμέρας καὶ νύκτας ὀλοκλήρους· ἐννοεῖται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὐπνοὶ καὶ οὐδὲν εἶδος στρωμνῆς ἔχοντες· ἵνα δὲ λάβῃ τις ἀμυδρὰν τινα γινῶσιν τοῦ εἶδους τοῦ μαρτυρίου τούτου, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῇ, ὅτι μόνον ἅπαξ τοῦ ἡμερονοκτίου ἤνοιγον οἱ δῆμοι τὸ κούτσουρον καὶ ἐπέτρεπον ἐπὶ στιγμὰς τινας τοῖς βασανιζομένοις νὰ ἐκτελέσωσι τὰς φυσικὰς ἀνάγκας· καὶ τότε μάλιστα οὐχὶ ἀνευτῆς ἐπὶ τοῦ τραχήλου ἀλύσεως· ὅτε δὲ σπανίως ἐφαίνοντο φιλανθρωπότεροι καὶ δὲν ἔθετον τοὺς πόδας

(1) Ἴδὲ Βίον Παράλληλων. Τόμ. 4, Σελ.

τῶν βασανιζομένων εἰς τὸ κούτσουρον, καὶ τότε ἕκαστος τούτων, ὁσάκις ἐβιάζετο νὰ ἐκπληρώσῃ φυσικὴν τινα ἀνάγκην, ὥφειλε νὰ συμπαρασύρῃ εἰς τὸν ἀπόπατον καὶ ἅπαντας τοὺς λοιποὺς συμμάρτυρας, τοὺς μετ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ τραχήλου συνδεδεμένους· ἄλλως ὁσάκις εἶχον καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐντὸς τοῦ κουτσούρου ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἐκτελῶσιν ἀπάσας τὰς φυσικὰς τῶν ἀνάγκας ὅπως ἔκειντο ἀκίνητοι καὶ μὴ δυνάμενοι οὔτε τὰ ἐνδύματά των νὰ παραμερίσωσι. Τοιαῦτα βασανιστήρια, ἐπὶ πολλοὺς μῆνας παραταθέντα· ἀνεπαρκεστάτη τροφή, συγκεϊμένη ἐκ κριθῆς καὶ ὀρόβου· ἢ δυσωδία ἐκ τῶν περιττωμάτων καὶ ὁ δυσωδέστατος ἀήρ προσέβαλον εἰς τοσοῦτον τοὺς μάρτυρας, ὥστε πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπεβίωσαν ἐν φυλακαῖς· ὁ δὲ Θεόδωρος, τὸ εὐγενὲς τοῦτο θῦμα τῆς Πελοποννησιακῆς ἀριστοκρατείας, ἀπεβίωσε καθ' ὁδόν, μεταχομιζόμενος ἐπὶ φερέτρου ἀπὸ τῶν φυλακῶν εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπόλεως.

Πρῶτον λοιπὸν ἐκούσιον θῦμα προσῆλθεν, ὡς εἰπομεν, ὁ μνημονευθεὶς Θεόδωρος Δεληγιάννης, ἀφιπεύσας μάλιστα ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ παλατίου, παρουσιάσθη ἀμέσως εἰς τὸν Κεχαγιάμπεγην καὶ διεσκέδασεν οὕτω πᾶσαν ὑπίνοιαν. Τοῦτον παρηκολούθησεν ἕτερον εὐγενὲς θῦμα, ὁ Παπαλέξης, ἀπὸ μικροῦ διαστήματος καὶ προεστὼς τῶν προεστῶν μάλιστα γενόμενος μόνον διὰ τῆς ἰκανότητός του κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον.

Τῆς Ὑψηλῆς Πύλης προσκαλεσάσης μετ' ὀργῆς τῷ 1778 ἅπαντας τοὺς προεστοὺς τῆς Πελοποννήσου ν' ἀπέλθωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τῶν πάντων φοβουμένων, προσεφέρθη ὁ Παπαλέξης, καὶ τοι μὴ προεστὼς ὢν, ν' ἀπέλθῃ μόνος καὶ ἐξιλεώσῃ τὴν κυ-

βέρνησιν· παρ' αὐτῆς ὁμως ἐξητήσατο δι' ἀναφορᾶς παράτασιν τινα, παρὰ δὲ τῶν προεστῶν ἱκανὰ χρήματα, διακοσίας χιλιάδας γροσίων· δοθέντων ἀμφοτέρων ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου, ἐξέμαθεν ἐν Τριπόλει νὰ λαλῇ τὴν τουρκικὴν. Σπουδαῖον τοῦτο μέλημα πᾶσι τοῖς Ἀνατολίταις, παραμελούμενον δυστυχῶς σήμερον παρ' ἡμῖν. Παρουσιασθεῖς δ' ἔπειτα εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Σουλτάνου διὰ μὲν τῶν χρημάτων ἔτυχεν ἀκροάσεως· διὰ δὲ τῆς Πελοποννησιακῆς εὐγλωττίας, καὶ συγγνώμης· καὶ διὰ τοῦ ωραίου ἀναστήματος καὶ τῆς φυσιογνωμίας του εἴλκυσε τὴν συμπάθειαν καὶ αὐτῆς τῆς Μπεὰν Σουλτάνας, ἀδελφῆς τοῦ Σουλτάνου, ἥτις ἐνέμετο τότε τὰ εἰσοδήματα τῆς Πελοποννήσου. Ἀνεδείχθη ἀμέσως προεστῶς τῶν προεστῶν, ἔλαβε μεγάλα δῶρα, ἰδίως κτήματα καὶ διήγαγεν ἕκτοτε σχεδὸν διαρκῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει· κατηχήθη ἐνωρὶς εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας· ἀπῆλθεν ἐπ' ἀδεία καὶ εἰς Ῥωσίαν, ἵνα ἐκμάθῃ δῆθεν τὴν ζωγραφικὴν.

Σμικρὸν πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰργάζετο σπουδαίως εἰς προπαρασκευὴν ἐκείνης καὶ εἰσῆλθεν εἰς Τρίπολιν ἐκούσιον θῦμα, ἵνα καθησυχάσῃ τοὺς ὀθωμανοὺς. Οὗτοι δὲ εἰς τοσαύτην ὑπόληψιν εἶχον τὸν Παπαλέξην, ὥστε οὐχὶ μόνον δὲν ἐπέμειναν τότε, ἀλλὰ ἰδόντες προσελθόντας τοῦτον τε καὶ τὸν Θεόδωρον Δεληγιάννην, οἵτινες ἦσαν οἱ σπουδαιότεροι τῶν προεστῶν, νὰ προσκαλέσωσι καὶ τοὺς ἄλλους νὰ σπεύσωσιν, ἀλλ' ἐπεμψαν τὸν Τριπόλεως Δανιὴλ νὰ περιοδεύσῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, καὶ νοθεύσῃ τὸν λαὸν εἰς ἡσυχίαν. Μαθὼν δὲ οὗτος, ὅτι παρηκολουθεῖτο ὑπὸ κατασκόπου, φανερῶς μὲν ἐξώρχιζε τῶ ὄντι τὸν λαὸν εἰς τοῦτο, κρύφα ὁμως παρήγγειλε τοὺς πάντας νὰ ᾧσιν ἐτοιμοί.

Αύξηθεισῶν ἐκ τούτου βραδύτερον τῶν ὑποψιῶν τῶν Τούρκων, προσεκλήθησαν ἐντόνως καὶ οἱ λοιποὶ προσετώτες καὶ Ἀρχιερεῖς· καὶ πρῶτος μὲν ἦλθεν ὁ Ἀναστάσιος Μαυρομιχάλης· ἔπειτα δέ· ὁ Μονεμβασίας Χρῦσανθος· ὁ Ἀνδρούτσος Ἰωσήφ· ὁ Πανάγος Κυριακός, ἐκ Καλαμῶν· ὁ Ἀναγνώστης Κωστῆπουλος, ἐκ Μεσσηνίας· ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανός· ὁ Ἰωάννης Τομαρᾶς καὶ ὁ Ἀντωνάκης Καραπατάς, ἐκ Τριφυλίας· ὁ Ὠλένης Φιλάρετος· ὁ Ἰωάννης Βιλαέτης, ἐκ Πύργου· ὁ Ἀνδρέας Καλαμογάρτης καὶ Μήτρος Ῥοδόπουλος, ἐκ Πατρῶν· ὁ Κορίνθου Κύριλλος· ὁ Σωτηράκης Νοταρᾶς· ὁ Ἀργολίδος Γρηγόριος· ὁ Ἰωάννης Περούκας· ὁ Γιαννούλης Καραμάνος, ἐκ Πραστοῦ· ὁ Κοπανίτζας καὶ ὁ Μελέτιος, ἐκ Σπάρτης· καὶ ὁ Δημητρίζης Φιλόθεος.

Ἐκαστος μὲν τούτων εἶχε κατὰ τὴν τότε συνήθειαν καὶ τοὺς ὑπηρέτας καὶ οἰκείους του. Σύμπαν δὲ τὸ μῖσος τῶν Τούρκων ἐξεδηλοῦτο ἐκάστοτε κατὰ τοῦ Παπαλέξη, καὶ μετὰ τὴν εἰς Λεβίδι ἤτταν των, θέλοντες νὰ ἐνοχοποιήσωσι καὶ ἐκφοβίσωσι τοῦτον παρέστησαν ψευδομάρτυρα, εἰπόντα ἐνώπιον τῶν Μπέρηδων Τούρκων, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεψιὸς τοῦ Παπαλέξη, πεφυλακισμένος ὢν, ἐπεμψε τοῦτον εἰς τοὺς ἡμετέρους, νὰ εἰδοποιήσῃ δῆθεν, ὅτι οἱ Τούρκοι ἐμελλον νὰ ἐκστρατεύσωσι μετὰ πολλῶν δυνάμεων, κ' ἐντεῦθεν ἢ ἀποτυχία. Ἀλλὰ τόσον ἀθλίως ἐπαιξε τὸ πρόσωπον τοῦ συκοφάντου ὁ ψευδομάρτυς οὗτος, ὥστε οἱ Τούρκοι, θυμωθέντες ἀπεκεφάλισαν ἀμέσως τοῦτόν τε καὶ τὸν συκοφαντηθέντα Κωνσταντῖνον Παπαλέξην ἐνώπιον τῶν ἄλλων δεσμιῶν μετὰ τῆς διαφορᾶς μόνης, ὅτι τὴν μὲν κεφαλὴν τοῦ ψευδομάρτυρος ἀπέτεμον δι' ἐνός κτύπου, τὴν δὲ τοῦ μάρτυρος διὰ δύο. Βραδύτερον ἐφόνευσαν, ὡς γνωστὸν,

συλλήβδην καὶ ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ἀκολούθους τῶν ἀρχιερέων καὶ προεστῶν μόνον, ἵνα κενώσωσι τὴν εἰρκτὴν, εἰς ἣν μετέφερον τὰ εὐγενέστερα ταῦτα θύματα. Τότε δὲ εἰς τῶν Τούρκων εἶπε τῷ Παπαλέξῃ: *«κ' ἐσένα Παπαλέξη τσηγκέλια κάμνουμεν γὰρ σὲ βήνωμεν»* (1). Καὶ ταῦτα μὲν εὐτυχῶς δὲν ἐπρόφθασαν νὰ κάμωσι κατεσκεύασαν ὁμῶς σούβλας, ἐχρωμάτισαν ταύτας ἐπὶ τὸ ἐπιδεικτικώτερον ἐρυθρὰς κ' ἔδειξαν εἰς τὰ θύματα αὐτῶν λέγοντες, ὅτι δι' αὐτῶν θὰ τοὺς σουβλίσουν ἅπαντας.

Ἐνεκα δὲ τῶν δεινοπαθημάτων καὶ τοῦ μεμολυσμένου ἀέρος ἀπεβίωσαν ἐν ταῖς φυλακαῖς ὁ Μονεμβασίας Χρῦσανθος, ὁ ἱεροδιάκονος τοῦ Χριστιανουπόλεως Μελέτιος, ὁ Ναυπλίου Γρηγόριος, ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανός, ὁ Δημητσάνης Φιλότηος, ὁ Παπαλέξης, τὸ κάρφος τοῦτο τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Τούρκων ὁ Ἀναγνώστης Κωστόπουλος καὶ ὁ πρωτοσύγγελός του Ἀνδρούτσης, μάρτυρες ἅπαντες τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των. Καθ' ἃ δὲ ἐκ πηγῆς ἀξιοπίστου ἐμάθομεν ὁ Παπαλέξης δὲν ἦτο ἀπλοῦς τις ἱερεὺς ἢ τυχαῖος προεστῶς, ἀλλ' ἀνὴρ συνετὸς καὶ μεγάλως ἰσχύων ἐν Πελοποννήσῳ. Ἄν ἐπέζη τότε, οὐδὲν παράδοξον ν' ἀνεδεικνύετο ἄλλος Βρεσθένης ἐν τοῖς συμβουλίοις ἢ ἄλλος Παπαφλέσας ἢ Παπανδρέας ἐν ταῖς μάχαις· διότι οὔτε τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς συνέσεως ἐκείνου ἔστερεῖτο, οὔτε τῆς τόλμης καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ τούτων ἀπελείπετο. Προκειμένου μάλιστα περὶ πατρίδος τὸ πᾶν ἦτο ἱκανὸς νὰ θυσιάσῃ. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ἀξία δὲ θαυμασμοῦ εἶναι ἡ διαγωγή τῶν λοιπῶν ἐξ ἀδελφῶν Δεληγιανναίων ἐπὶ τῆς καθείρξεως τοῦ

(1) Ἴδι' Ἀρχιερ. καὶ προεστῶτων ὑπὸ Ζαφειροπούλου Σελ. 41.

ἀδελφοῦ αὐτῶν Θεοδώρου ἐν Τριπόλει· δὲν ἔχομεν δὲ ἀνάγκη νὰ εἰπώμεν, ὅτι τὸν ἄνδρα τοῦτον οὐ μόνον ἠγάπων περιπαθέστατα ἅπαντες οἱ λοιποὶ ἀδελφοί, ἀλλὰ λίαν δικαίως ἐσέβοντο καὶ ἅπαντες οἱ Πελοποννήσιοι. Οἱ συμμάρτυρές του μάλιστα εἰς τούτου τὴν περίνοιαν ἐστηρίζοντο, καθ' ἃ διηγεῖται ὁ Ζαφειρόπουλος, ἔν' ἀπαλλαγῶσί ποτε τῶν ἀνηχούστων δεινῶν των. Ἄπαντες δὲ οἱ μεμυημένοι Πελοποννήσιοι τοσοῦτον φόβον εἶχον διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος ἕνεκα τῆς ὑποτιθεμένης ἀπραξίας τῆς ἰσχυρᾶς οἰκογενείας τῶν Δεληγιανναίων, τῆς λίαν δεδικοιολογημένης διὰ τὴν ἐν Τριπόλει φυλάκισιν τοῦ ἀδελφοῦ των Θεοδώρου, ὥστε ἅπαντες μὲν οἱ μὴ φυλακισθέντες προεστῶτες καὶ ἀρχιερεῖς ἔγραψαν ἀμέσως ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Δεληγιανναίους.

«Εὐγενέστατοι ἄρχοντες ἀδελφοὶ κύριοι Δεληγιάνναι!

»Μετὰ θλίψεως ἐμάθομεν, ὅτι ὁ ἐκλαμπρότατος κύρ Θεοδωράκης, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς Τρίπολιν μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων καὶ τοῦτο κατέθλιψε τὴν καρδίαν μας· διότι ἐσυλλογισθήκαμεν ὅχι μόνον τὰ δεινὰ, τὰ ὅποια ἡ ἐκλαμπρότης του θέλει ὑποφέρει, ἀλλὰ καὶ τὴν δεινὴν θέσιν, εἰς τὴν ὅποian ἡ οἰκογένειά σας θὰ εὐρίσκεται εἰς τὰς περιστάσεις τῆς πατρίδος μας».

Οἱ δὲ Δεληγιανναῖοι μεγαλοφρόνως καὶ τῶνόντι Σπαρτιατικῶς ἀπήντησαν τῇ χειρὶ τοῦ Πανάγου Δεληγιάννη, πατρὸς τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν Θεοδώρου, Νικολάου καὶ Κωνσταντίνου Δεληγιάννη οὕτως:

«Ὁ μὲν ἀδελφός μας Θεόδωρος εἰς Τριπολιτζᾶν θὰ ὑπηρετήσῃ τὴν βασιανίζομένην πατρίδα μας (ἐννοεῖται ὅπως κάλλιον δυνήθη)· ἡμεῖς δὲ οἱ ἄλλοι ἀπ' ἔξω θὰ τὴν ὑπηρετήσωμεν μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον· εἰμεθα ἔπτά, ἂν λείψῃ ὁ ἕνας θὰ μείνωμεν πάλιν ἕξ.»

Τόσον δὲ εἶναι βέβαιον, ὅτι οἱ Δεληγιανναῖοι ἐτή-

ρησαν ἐπακριβῶς τὸν λόγον των καὶ ὑπερέτησαν μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον τὴν πατρίδα, ὥστε ὁ τε Κανέλλος καὶ ὁ Δημήτριος, διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως, ἔσπευδον νὰ πολεμήσωσι ἐνθα ἦτο ἡ μεγαλειτέρα ἀνάγκη· καὶ εἰς τὰς μάχας τοῦ Βαλτεταίου καὶ τὴν τῆς Γράνας καὶ εἰς πάσας τὰς περίε τῆς Τριπόλεως γενομένας οὐχὶ μόνον πολλοὺς ἤγον ὡς ἀρχηγοί, ἀλλὰ καὶ προσωπικῶς καὶ ἀπροκαλύπτως ἐμάχοντο ὡς λέοντες. Τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τοὺς ἐν Τριπόλει Τούρκους νὰ εἴπωσιν ἡμέραν τινα τῷ μάρτυρι Θεοδώρῳ: «ὁ ἀδελφός σου Κανέλλος ἐπιππος τρέχει μὲ τὴν φαριὰν φοράδα του καὶ μᾶς πιστολίζει»· μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐννοεῖται ζήλου ἔσπευδον πανταχοῦ καὶ ἅπαντες οἱ λοιποὶ ἀδελφοί, ἰδίως ἐφημιζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Τριπόλει Τούρκων ὁ Νικόλαος καὶ ὁ Δημήτριος.

Ἐὸ δὲ Κανέλλος ἐπὶ τοῦ διασκορπισμοῦ τῶν περὶ τὴν Καρύταιναν Ἑλλήνων, λέγει ὁ Τρικούπης, φεύγων καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς Καρυταίνης, ὡς καὶ οἱ λοιποί, μετέβη εἰς τὴν πατρίδα του Λαγκαδία, καὶ εὔρεν ὄλον τὸ χωρίον ἔρημον, καὶ αὐτὴν τὴν οἰκονόμειαν φυγοῦσαν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Καλαβρύτων. Ἐδραμε δὲ κατόπιον αὐτῆς πεζὸς καὶ ἀνυπόδητος, τὴν ἐπρόφραξεν εἰς τὸ Σωποτόν, καὶ τὴν συνώδυσεν εἰς Μ. Σπήλαιον. Ἐκεῖ μαθὼν, ὅτι οἱ ἐπαρχιώται του, ἀπέλπισθέντες, ἀπεφάσισαν νὰ προσκινήσωσιν, ἀπέστειλεν εἰς πρόληψιν τοῦ κακοῦ τὸν ἀδελφόν του Δημητράκην εἰς Λαγκαδία μὲθ' ὧσων δυνεθῆ νὰ συλλέξῃ στρατιωτῶν. Φθάσας ἐκεῖ οὗτος εὔρε τὸς ἐντοπίους Τούρκους συνθηροσιμένους ὄλους ἀόπλους ἐν τῇ ἀγορᾷ, διότι τὴν ἡμέραν τῆς παναστάσεως τοῖς ἀφῆρσαν τὰ ὄπλα οἱ περὶ τὸν Κανέλλον καὶ τοὺς ἐπικουκλωσαν, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐφυλάκισαν· εὔρε δὲ σὺν αὐτοῖς καὶ πολλοὺς χωρικoὺς χριστιανοὺς ἐτοιμοὺς, ἐπὶ τῇ προτροπῇ τῶν Γούρκων, νὰ προσφέρωσι, διὰ πρεσβείας πρὸς τοὺς ἐν Τριπόλειτζᾷ, τὴν ὑποταγὴν τοῦ λαοῦ. Ὁ Δημητράκης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ (διότι πολλοὶ τῶν διασκορπισμένων συνεπαρχιωτῶν του τὸν παρηκολούθησαν καθ' ὅδον) τοὺς ἐτουφείσαν καὶ τοὺς ἐφόνευσαν ὄλους, ἀναγκάσαντες τοὺς συνεπαρχιώτας των νὰ γίνωσι καὶ αὐτοὶ συμμέτοχοι τοῦ φόνου, ὥστε νὰ μὴ τολμήσωσι πλέον νὰ προσκινήσωσι, φοβούμενοι τὴν ἀγανάκτησιν καὶ ἐλόγκησιν τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν. Ταῦτα ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ διασκορπισμοῦ των περὶ τὴν Καρύταιναν καὶ ὡς πρὸς τὸ στρατιωτικὸν καὶ ὡς πρὸς τὸν λαόν» (1).

(1) Ἱστ. Ἑλλ. ἔθν. τόμ. 4, σελ. 206 καὶ 207.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀφηγεῖται ὁ Τρικούπης, ἅτινα χάριν τοῦ ὀφειλομένου σεβασμοῦ πρὸς τοιοῦτον ἱστορικὸν συναγωνιστὴν μετεφέραιμεν κατὰ γράμμα. Ἐκ πηγῆς ὁμῶς ἀξιοπίστου ἐμάθομεν, ὅτι ὁ Κανέλλος κατώρθωσε νὰ συγκειτρώσῃ καὶ αὖθις στρατόπεδον· ἀλλὰ βλέπων, ὅτι οἱ Ἕλληνες δυσκόλως ἐπέιθοντο ν' ἀντισταθῶσι κατὰ τῶν Τούρκων καὶ πολεμήσωσιν αὐτούς, ἐπέμενεν εἰς τὸ ν' ἀναδειχθῇ ὁ Κολοκοτρῶνης ἀρχιστράτηγος. Τοῦτον δὲ εἶχε προσκαλέσει καὶ πρότερον πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Μὴ συγκαταθέεντος τοῦ Κολοκοτρῶνη νὰ δεχθῇ ἀρχιστρατηγίαν, ἀνήκουσαν τῷ Κανέλλῳ Δεληγιάννη. Ἐπὶ τέλους δι' εἰλικρινοῦς ἐξηγήσεως, τιμώσης ἀμφοτέρους, ἐπετεύχθη τὸ ποθοῦμενον, συντελέσαν εἰς σωτηρίαν τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ὥσπερ ἔν τε τῷ βίῳ τούτῳ καὶ ἰδίως ἐν τῷ τοῦ Κολοκοτρῶνη καταδειχθήσεται τοῦτο διὰ τῶν πραγμάτων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν περίπου ταύτην ἀφίκετο ἐκ Θεσσαλίας καὶ ἐνθουσιῶν τις πατριώτης, καλούμενος Ἀρμηριώτης, ἄγων σῶμα ἑκατὸν περίπου ἐπιλέκτων στρατιωτῶν, τῶν πλείστων Θεσσαλῶν. Οὐδένα δὲ ἄλλον ἐπιδιώκων σκοπὸν, πλὴν τοῦ νὰ συναγωνισθῇ ὑπὲρ πατρίδος μετ' ἐντίμου καὶ ἐνθουσιῶντος ἀρχηγοῦ, κ' εὐρῶν τοιοῦτον τὸν Κανέλλον, προσεκολλήθη ὡς σωματάρχης, χρησιμεύων συνάμα καὶ ὡς ὑπασπιστῆς τὰ μέγιστα ἐμπειστευμένος· ὁ Γέρω Καπετάνιος ἦτο ἐκτοτε ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Κανέλλου· ἠγωνίσθη μετ' αὐτοῦ ἐκθύμως καὶ προήχθη μέχρι τοῦ βαθμοῦ χιλιάρχου, διορισθεὶς διὰ διπλώματος τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως. Μέγα τῷ Κανέλλῳ τοῦτο βοήθημα. Ἐνταῦθα διακόπτομεν τὴν ἀφήγησιν τῶν περὶ τὸν Κανέλλον, ἵνα σχιαγραφῆσωμεν τὰ περὶ τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Ἀναγνώστην.

Ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἀγῶ-
νος κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1824
ἡ Ὑψηλὴ Πύλη μετεπέμψατο τοὺς τέσσαρας ἐν Κων-
σταντινουπόλει βεκιλίδας (ἐπιτρόπους) τῆς Πελοπον-
νήσου· καὶ δύο μὲν ὁ Δημήτριος Περούκας καὶ ὁ Θεο-
χαρόπουλος προσῆλθον· ὁ δὲ Δεληγιάννης καὶ Κανα-
κάρης, προβλεπτικώτεροι ὄντες, τότε μὲν ἀπεκρύ-
βησαν, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἐσώθησαν ἐπὶ ἀποπλέοντος
ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Σπετσιωτικοῦ πλοίου καὶ
ἀφίχθησαν εἰς Σπέτσας. Κατὰ Θεῖαν Πρόνοιαν διε-
σώθη εἰς Ὑδραν σῶα καὶ ἀσφαλῆς καὶ σύμπασα ἡ
οικογένεια τοῦ Ἀναγνώστου Δεληγιάννη κατὰ τὸν
ἐξῆς μὴ πάντῃ ἀνάξιον ἀφηγήσεως τρόπον.

Ἡ ἀξία τοῦ Ἀναγνώστου σύζυγος, ζητουμένου
τοῦ Βεκιλή ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, καίτοι ὑποπτεου-
μένη τὴν αἰτίαν, ἔδειξεν ὁμως τὴν μεγαλειτέραν ἀπά-
θειαν καὶ ἀδιαφορίαν· καὶ τὴν ἐπιούσαν τὰ μὲν ἄρβρενα
τέκνα τῆς ἐπεμψε κατὰ τὸ σύνθητες εἰς τὸ σχολεῖον
δήθεν· ἀλλὰ μόλις ἐξελθόντα τῆς οἰκίας, ἤρπάγησαν
ὑπὸ Ὑδραίων ναυτῶν καὶ ἐπεβιάσθησαν εἰς ὕδραϊκὸν
πλοῖον. Αὐτὴ δὲ μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, τῆς ἐπι-
ζώσης Δ. Μελετοπούλου, ἵτοιμάσθησαν νὰ ἀπέλ-
θωσι δὴθεν εἰς τὸ λουτρό· κατὰ δὲ τὴν ταχθεῖσαν ὥραν
παραλαβοῦσαι ὅσα ἠδυνήθησαν ἐκ τῆς οἰκίας πράγ-
ματα, ὡς ἀναγκαῖα δὴθεν ἵνα λουσθῶσιν, ἐξῆλθον τῆς
οἰκίας καὶ ἐγένοντο ἄφαντοι· διὰ πολλῶν στενωπῶν
ἀπέληξαν εἰς τὸ παράλιον, ἐπεβιάσθησαν εἰς τὸ ἀνα-
μένον αὐτὰς ὕδραϊκὸν πλοῖον καὶ ἀφίκοντο εἰς Ὑδραν.

Ἄμ' ἀφικόμενος εἰς Πελοπόννησον ὁ Ἀναγνώστης,
εὐρῶν αὐτὴν ἐπαναστατημένην, πρώτιστον πάντων
ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ συστηθῇ εἰδὸς τι ἐθνικῆς κυ-
βερνήσεως. Συνεννοηθεὶς λοιπὸν καὶ μετὰ τῶν λοι-
πῶν συμπολιτῶν του, συνέστησε μετ' αὐτῶν ἐν Καλ-

τατσαῖς τὴν γνωστὴν Πελοποννησιακὴν γερουσίαν, τὴν ἐκλέξασαν ἐξαμελῆ ἐπιτροπὴν ὡς κυβέρνησιν. Ἐν μὲν τῶν μελῶν ταύτης ἦτο καὶ ὁ Ἀναγνώστης. Ἡ δὲ κυβέρνησις ἐκείνη μετὰ τὸ γνωστὸν συντομώτατον πρακτικὸν αὐτῆς ἢ πρωτόκολλον, ἢ ἐγκύκλιον, ἀναγγέλουσα τὴν σύστασίν της, πρῶτιστον αὐτῆς καθήκον ἐθεώρησε νὰ μεταβῆ ἐπιτοπίως εἰς τὸ ἐν Τριπόλει στρατόπεδον, ἵνα συντελῆ, ἔστω καὶ διὰ μόνης τῆς παρουσίας καὶ τοῦ παραδείγματος της εἰς τὴν ὅσον ἐνεσσι στενωτέραν πολιορκίαν καὶ ταχυτέραν ἄλωσιν τῆς τότε πρωτεύουσος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀφίκετο ἐν Ἑλλάδι καὶ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὅστις ἄπειρος ὢν καὶ μὴ καλῶς συμβουλευόμενος, εἶχεν, ὡς γνωστὸν, κατ'ἀρχὰς τὴν ἀξίωσιν ν' ἀναδεχθῆ τὸ σύνολον τῆς ἐξουσίας καὶ νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἐπιτρόπου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας· ἀλλ' ὁ Δεληγιάννης καὶ ἅπαντες οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ ἀπέχρυσαν εὐθαρσῶς τὰς γελοίας ἐκείνας ἀξιώσεις καὶ διώκησαν μετὰ ζήλου τὴν ἐπαναστατημένην χώραν μέχρι τῆς συγκαλέσεως τῆς Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Ἐπὶ μὲν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως ὁ Ἀναγνώστης διηνεχῶς ἐνησχολεῖτο, ὡς εἶπομεν, εἰς ἐπίσπευσιν τῆς πτώσεως· ἐπιστάσης δὲ τῆς ὥρας ἀπειράθη μὲν μετὰ τοῦ Γερμανοῦ καὶ τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη νὰ προλάβῃ τὴν ἀνωφελῆ αἵματοχυσίαν καὶ τὰς λοιπὰς καταστροφὰς διὰ συμβιβασμοῦ ἐντίμου μεταξὺ πολιορκούντων καὶ πολιορκουμένων, ἀλλ' ἀπρόοπτόν τι περιστατικὸν ἀνέτρεψε τὸ φιλάνθρωπον τοῦτο ἔργον. Εὐθύς δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἢ τότε κυβέρνησις ἐνησχολήθη εἰς τὴν συγκάλεσιν ἔθνοσυνελεύσεως, ἐξ ἧς ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης ἐξελέχθη μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

Καὶ πόσον μὲν θαυμασίως καὶ μετὰ πόσου πατριωτισμοῦ ἐξυπηρέτησαν τότε τὴν πατρίδα ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, εἰκάζομεν ἐκ τῶν ἐνδόξων καὶ περιφανῶν τῶ ὄντι κατορθωμάτων, ἅτινα διέπραξαν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης. Ἄνευ οὐδενὸς σχεδὸν πόρου, ἄνευ ὀπλῶν, ἄνευ στρατιωτῶν, ἄνευ πλοίων, ἄνευ πολεμοφοδίων οἱ τότε κυβερνῶντες τὴν πατρίδα διωργάνωσαν, ὅπως εἶπομεν τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ στρατοὺς καὶ στόλους· καὶ δι' αὐτῶν ἀπέχρυσαν ἐνδόξως μεγάλας στρατιάς καὶ πανμεγέθεις ναυτικὰς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ. Κατ' ἐκείνην τὴν περίοδον ἰδίως κατεστράφη καθ' ὀλοκλήριαν ἡ μεγάλη στρατιὰ τοῦ Δράμαλι· κατ' ἐκείνην ἀπέτυχεν ἡ εἰσβαλοῦσα εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν Κιουταχὴν καὶ Ὅμηρ Βριόνην· κατ' ἐκείνην ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ λύσωσι τὴν πρώτην πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου. Κατ' ἐκείνην ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν πλοιαρίων καὶ ναυαρχίδες καὶ τρίχροτα καὶ δελφίνα τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐξεδιώχθησαν οὗτοι ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν. Τὰ μόνα ἀτυχήματα, ἅτινα ἔπαθον οἱ Ἕλληνες τότε, ἦσαν αἰσφαγαὶ τῆς Χίου καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Πέτα· ἀλλ' ἀμφότερα ταῦτα συνέβησαν τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ ὑπερμέτρου ζήλου τῶν Ἑλλήνων· ἐκεῖνο δέ, ἐκ τῆς ἐνισχύσεως, ἣν ἀπροκαλύπτως παρέσχον ἅπασαι σχεδὸν αἱ χριστιανικαὶ μεγάλαι τῆς Εὐρώπης Δυνάμεις εἰς τοὺς ἐχθρούς των ὀθωμανούς· τούτους μὲν χειραγωγῶσαι εἰς τὸ νὰ καταπνίξωσι τὴν ἐπανάστασιν· τοὺς δὲ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνιζομένους Ἕλληνας κηρύττουσαι ληστὰς καὶ ἀνάρτας.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐθνοσυνελεύσεως συνέβησαν δυστυχῶς παρατράγωδά τινα, εἰς ἃ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀδιαφορήσωσιν ὁ τε Δεληγιάννης, ὁ Κολοκοτρώνης,

καὶ ἄλλοι. Ἐν τῷ Νομοτελεστικῷ δὲν παρελήφθησαν οὔτε οὔτοι, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε οὐδείς σχεδὸν τῶν συναδέλφων των, τῶν ἀληθῶς δοξασάντων τὸν ἀγῶνα ἐπὶ τῆς πρώτης περιόδου. Ὀλιγώρηθησαν δὲ κατ' ἀρχάς καὶ αἱ ναυτικαὶ νῆσοι, αἱ ἐπιβρώσασαι διὰ τῶν θυσιῶν καὶ τῆς ἀνδρίας τῶν τέκνων των τὸν ἀγῶνα. Οὐδείς κ' ἐκ τῶν νησιωτῶν παρελήφθη ἐν τῷ νομοτελεστικῷ. Συναισθανθέντες τὸ ἄδικον τοῦτο οἱ πληρεξούσιοι προσέφερον μὲν τὴν προεδρίαν τῆς Βουλῆς εἰς τὸν Λάζαρον Κουντουριώτην, ἀλλ' οὔτος ἀπεποιήθη· ἀποποιηθέντος δὲ ταύτης καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Γεωργίου ἀνεδείχθη πρόεδρος τῆς Βουλῆς ὁ γαμβρὸς τῶν Κουντουριωτῶν Ὁρλάνδος· τοῦτο δυσηρέστησε καὶ τοὺς τῶν ἄλλων νήσων πληρεξουσίους. Τοῦτο φυσικὸν ἦτο· τὰ ψυχράνη καὶ πάντας τοὺς τόσον ἐνδόξως διαπρέψαντας ἐπὶ τῆς πρώτης περιόδου· καὶ οἱ μὲν Δεληγιάνναι, συμφιλιωθέντες χάριν τῶν γενικῶν συμφερόντων καὶ μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, διαπραγματευθέντες μάλιστα καὶ συνοικέσιον τῶν ἀηελίκων εἰσέτι ὄντων τότε τέκνων των Κωνσταντίνου ἢ Κολίνου Κολοκοτρώνη καὶ μιᾶς τῶν θυγατέρων τοῦ Κανέλλου, συνέπραττον μετ' ἐκείνου πρὸς ἐκλογὴν προέδρου τῆς Βουλῆς ἐξ ἱκανοῦ τινὸς Πελοποννησίου· καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπεδεικνύετο ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων διὰ τὰ σπάνια τότε πλεονεκτήματά του καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἀναγκαίαν πᾶσι τοῖς πολιτευομένοις ἐχεμύθειάν του ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης· διότι κοινῇ τῷ ὄντι πεποιθήσεις ἦτο τότε παρὰ τοῖς Πελοποννησίοις, ὅτι οὐδείς ἦτο ἱκανώτερος τοῦ Ἀναγνώστη οὔτε εἰς τὸ προβλέπειν τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν ἢ καὶ αὐτῶν τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων, οὔτε εἰς τὸ ματαιῶναι καὶ μετατρέπειν ταῦτα πρὸς ὠφέλειάν του ἐκ τοῦ ἀφανοῦς. Τὸ πλεονέκτημα τοῦτο, εὐεξήγητον

εἶναι, ὅτι ὄσω ἀνεκτίμητον ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἰδίως κατὰ τὰς ἀνωμάλους ἐκεῖνας περιστάσεις τῆς πατρίδος των, τόσω ἀλλόκοτον ἴσως καὶ ἀποτρόπαιον ἐφαίνετο εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ἐν τῇ Ἀμερικῇ γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος ἱατροῦ Χάου.

Οὗτος, παρακολουθήσας τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ πολλὰς τινὰς πράξεις αὐτοῦ οὐδόλως δυνηθεὶς ἕνεκα τῶν ἐξεῶν του νὰ ἐννοήσῃ, ἔγραψε κ' ἐδημοσίευσε τῷ 1828 ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ τῆς Ἀμερικῆς ἱστορικὰς ἐρεύνας περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. An Historical Schetch of the Greek revolution. Πολλαχοῦ δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου περιστᾶ τὸν Ἀναγνώστην Δεληγιάννην ὡς τὸν ἐπιδεξιότατον ῥαδιοῦργον. Ὁ δ' ἐν πολλοῖς ἀντιγράψας τὸν Ἀμερικανὸν καὶ ἐν πλειοτέροις παραγνωρίσας τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα Ἀγγλος Γόρδων, προστιθεὶς εἰς ταῦτα καὶ ὅσα ἢ ἀποτυχοῦσα φιλοδοξία του ὑπηγόρευσεν αὐτῷ, περιέγραψε τῷ 1832 ἐν συγγράμματί του τὸν Ἀναγνώστην Δεληγιάννην καὶ ὡς ἐκτρωμα τῆς φύσεως καὶ ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ διὰ τοῦ «Ὅσα ἡ μορφή τοιαύτη καὶ ἡ ψυχή» ὁ δὲ οὐδέποτε ἰδὼν οὔτε τὸν ἀγῶνα, οὔτε τὴν Ἑλλάδα ἴσως Γερμανὸς Γερβῖνος ἔγραψε πολὺ βραδύτερον, ὅτι «ὁ Δεληγιάννης εἰδέχεε τὸν δηλητηριώδη ἰόν του »εἰς τὰς συζητήσεις, καὶ ὅτι εἶχε χαμηρπῆ ψυχὴν εἰς σῶμα εὐσμορφον »

Καὶ κατὰ πόσον μὲν ὁ Δεληγιάννης ἦτο δὺσμορφος εἰκάζουσιν οἱ μὴ ἰδόντες αὐτόν, ἔκ τε τῆς ἐνταῦθα εἰκονογραφίας κ' ἐκ τῆς μορφῆς τῶν τέκνων του, ἅτινα ὁμοιάζουσι τὰ πλεῖστα τὸν πατέρα καὶ ἰδίως ἡ σεβασμία θυγάτηρ του, χήρα Μελετοπούλου. Κατὰ πόσον δὲ ἐξετίμησε τοὺς χαρακτῆρας τῶν Ἑλλήνων ὁ Γερβῖνος εἵχομεν ἀφορμὴν ν' ἀποδείξωμεν καὶ ὅτε διὰ ψηλαφητῶν πραγμάτων ἠναγκάσθημεν ν' ἀνασκευά-

σωμεν τὰς περὶ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ἐσφαλ-
 μένας κρίσεις του (1). Κατὰ πόσον δὲ καὶ ὁ Ἄμερι-
 κανὸς Χάου ἦτο κατάλληλος νὰ ἐκτιμήσῃ τὰς περι-
 πετείας τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος καὶ νὰ ἐξάξῃ ἐκ τού-
 των ὀρθὰ περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων συμπερά-
 σματα, εἰκάζει εὐκόλως ὁ ἀναγνώστης, ἂν μόνον ἀνα-
 λογισθῇ, ὅτι ὁ Ἄμερικανὸς οὗτος πρώτην ἴσως χῶ-
 ραν, ἣν εἶδεν ἐν Εὐρώπῃ, ἦ τοῦλάχιστον ἐν τῇ Ἀνα-
 τολῇ, ἦτο ἡ Ἑλλάς, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνός
 της. Τὰς δὲ περὶ Δεληγιανναίων κρίσεις τοῦ Γόρδω-
 νος καὶ τοῦ Φίνλαῦ, θεωροῦμεν πάντῃ περιττὸν ν' ἀνα-
 σκευάσωμεν· διότι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐξωμοίωσαν καὶ
 αὐτὸν τὸν Λάζαρον Κουντουριώτην τοῖς νοσφιζομέ-
 νοις τὰ δημόσια καὶ τοῖς συνεταίροις τῶν πειρατῶν·
 καὶ τοῦτο μόνον καὶ μόνον, διότι διέθηκεν ἐκ τοῦ ἐλ-
 ληνικοῦ δανείου περισσότερα ὑπὲρ τοῦ ναυτικοῦ τῆς
 Ἑλλάδος.

Ἐκλεχθέντος δὲ καὶ ἄκοντος, ὡς εἶδομεν, τοῦ Μαυ-
 ροκορδάτου τότε προέδρου τῆς Βουλῆς, ἀντὶ τοῦ ὑπο-
 δεικνυμένου Δεληγιάννη, ἐξώκειλεν οὗτος, κατὰ Τρι-
 κούπην, εἰς ἀπρεπεῖς τινὰς λόγους ἐντὸς τῆς Βουλῆς
 καὶ καθρέθη· ἔνεκα δὲ τῶν ἀσχημιῶν τούτων δυστυ-
 χῶς ἐξερράγη βραδύτερον καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος·
 ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐπιστόλισέ τις τὸν Ἀνάστον, ἀδελφὸν
 τοῦ Ἀναγνώστου, καὶ οἱ περὶ τὸν πιστολισθέντα ἐφό-
 νευσαν ἀμέσως τὸν πιστολίσαντα· ἔκοψαν καὶ τὴν
 κόμην τῆς συζύγου του· ἡ φρόνησις ὅμως καὶ ἡ με-
 τριοπάθεια τοῦ Ἀναγνώστου, οὐ μόνον τότε προέ-
 λαβον πᾶσαν περαιτέρω ἔξαψιν τῶν παθῶν ἐκ μέρους
 τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Δεληγιανναίων, ἀλλὰ
 χάριν πῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος, ἐσταύρωσαν

(1) Ἰδὲ Βίων Παράλλ. Τόμ. α', Βίον Γρηγορίου Ε'.

αὐτός τε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης τὰς χεῖρας, καὶ τοὶ πανίσχυροὶ ὄντες ἀμφοτέρω, κ' ἐπέμφθησαν ὑπὸ συνοδείαν εἰς Ἰθῶραν, ἔνθα ἔμειναν πεφυλακισμένοι πέντε ὅλους μῆνας ἐντὸς τῆς Μονῆς ὡς κατάδιχοι. Ὁ Τρικούπης μάλιστα λέγει, ὅτι συνελήφθησάν τότε κ' ἐφυλακίσθησαν τέσσαρες Δεληγιανναῖοι.

Ἀποβάντος μετ' οὐ πολὺ τοῦ Ἰβραήμη εἰς τὴν Πελοπόννησον, μία μόνη ἐπιτακτικὴ ἤκούετο τότε ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος φωνή: «*ν' ἀπελευθερωθῶσι οἱ ἐν Ἰθῶρα, ἵνα σώσῃσι τὴν πατρίδα ἐκ τῶν μεγάλων κινδύνων*». ἀπολυθέντων δὲ τούτων, ἐπελθούσης μάλιστα βραδύτερον καὶ τῆς συμφιλιώσεως, ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης ἐξελέγη μέλος τῆς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ζαήμη κυβερνητικῆς ἢ μᾶλλον δικτατορικῆς ἐπιτροπῆς. Καὶ δὲν εἶναι μόνη ἢ περίπτωσις αὕτη, καθ' ἣν διετρανώθη ἡ μετριοπάθεια ἀπάσης τῆς οἰκογενείας τῶν Δεληγιανναίων καὶ ἡ φρόνησις ἰδίως τοῦ Ἀναγνώστου. Ἐπὶ τῆς μεταξὺ τῶν δύο φρουράρχων τῶν Ναυπλιακῶν φρουρίων Γρίβα καὶ Φωτομάρα ἀλληλομαχίας ὁ Ἀναγ. καὶ ὁ Κανέλλος διέτριβον οἰκογενειακῶς ἐν Ναυπλίῳ, καὶ κατόικουν ἐν τῇ μεγάλῃ μὲν καὶ εὐρυχώρῳ ἀλλὰ γυμνῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἀγᾶ πασσᾶ. Ὑπερισχύσαντος τοῦ Γρίβα, οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἀπήγαγον εἰς τὸ Παλαμίδι ὡς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἰσχυροὺς τούτους ἀδελφοὺς, οἵτινες ἐλυποῦντο μὲν διὰ τὴν ἀλληλομαχίαν μεταξὺ Ἑλλήνων, ὀφειλόντων γὰρ μάχωνται μόνον ὑπὲρ πατρίδος· ἀλλ' οὐχὶ μόνον οὐδόλως ὑπέκαυσαν αὐτὴν, οὐδὲ συμμετέσχον τὸ παράπαν εἰς τὴν διὰ δόλου ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν τῶν Πελοποννησίων, καὶ ἰδίως τοῦ Κολοκοτρώνη, πρὸς ἄλωσιν τοῦ Παλαμηδίου· ἀλλὰ τούναντίον συνετέλεσαν, ὅσον ἐδυνήθησαν, εἰς τὴν μετρίασιν τῶν παθῶν

καί εἰς τὴν μετὰ ταῦτα παράδοσιν ἀμφοτέρων τῶν φρουριῶν εἰς τὰς χεῖρας τῆς κυβερνήσεως.

Ἐνταῦθα ἄσκοπον δὲν εἶναι νὰ εἰπωμέν τινα κα περὶ τοῦ εἶδους τοῦ βίου, ὃν διῆγε τότε ἐν Ναυπλίῳ ἢ ἄλλοτε ὀλβία οἰκογένεια τῶν Δεληγιανναίων. Ἡ μὲν μεγάλη οἰκία, ἐν ἣ κατώκου, στέγην μόνην, ὡς εἴπομεν, καὶ τοιχώματα παρέσχεν ἢ δὲ οἰκογένεια, ἢ ἐκ πολλῶν καὶ πλείοτέρων ἴσως τῶν πεντήκοντα γυναικοπαίδων συγκεκμημένη, γυμνὴ καὶ ῥακένδυτος καὶ ἀνυπόδυτος ἕνεκα τῶν μακρῶν ὁδοιποριῶν ἐκεῖ καταφυγοῦσα, πετήκοιτα καὶ εἰ μόνον γρόσια εἶχε τότε διαθέσιμα· δι' αὐτῶν ἠγόρασε δύο κοινούς τάπητας (καρπίτας) κ' ἐκ τούτων ὁ μὲν εἰς ἐχρίμευεν ὡς στρωμνὴ ὁ δ' ἕτερος ὡς ἐφάπλωμα τῶν πάντων. Κατ' εὐτυχίαν ὁμως πολλὰ τῶν γυναικοπαίδων τότε εἶχον συνειθίσαι νὰ ἔχωσιν ὡς στρωμνὴν τε καὶ ὡς ἐφάπλωμα μόνην τὴν περίφημον καπότα.

Οὕτω λοιπὸν καθ' ἀπάσας τὰς περιστάσεις τῶν διενέξεων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης τὸ μὲν πρῶτον ἀπεπειρᾶτο νὰ διαλλάξῃ τ' ἀντιφερόμενα· ὅτε δὲ ἀπετύγγανεν, ἠσπάζετο μὲν τὰς δοξασίας τοῦ κόμματος, πρὸς ὃ εἶχεν ἐκ πεποισθήσεως πλείοτέραν συμπάθειαν, καὶ ὅπερ ἀνεγνώριζεν αὐτὸν ὡς ἀρχηγόν· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τὰ πάντα ἐμηχανᾶτο, ἵνα ἐπιτύχῃ συνδιαλλαγῆς, καὶ ἰδίως παγιώσεως κυβερνήσεως. Εἰς τὸν Δεληγιάννην κατὰ τὸ πλείστον ὀφείλεται καὶ ἡ λύσις τῆς διενέξεως περὶ εἶδρας τῆς τε ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τῆς κυβερνήσεως τῷ 1827· τῶν μὲν αἰτούντων, ὡς γνωστὸν, τὴν Αἴγιαν ὡς ἐγγυτέραν τοῦ κατὰ τὴν Ἀττικὴν θεάτρου τοῦ πολέμου· τῶν δὲ προτιμώντων μέρος τι τῆς Πελοποννήσου· ὁ Δεληγιάννης προέτεινε τὴν Τροιζῆνα κ' ἐπέτυχεν τοῦ σκοποῦ τῆς συμφιλίωσεως.

Τὸν δὲ Καποδίστριαν ὁ μὲν Δεληγιάννης ἐθεώρησεν ὡς σώσαντα τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς ἀναρχίας· ἐκεῖνος δὲ διώρισεν αὐτὸν μέλος τοῦ Πανελληνίου. Ἄλλ' ὁ διορατικὸς νοῦς τοῦ Δεληγιάννη δὲν ἐβράδυνε νὰ διδῷ, ὅτι κυβερνητικά τινα μέτρα, ἰδίως ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Καποδιστρίου ἐνεργούμενα, ἤθελον ἔχει κακὰς συνεπείας. Μὴ εἰσακουσθεῖς δὲ δυστυχῶς εἰς ὅσας εἰλικρινεῖς παρατηρήσεις ὑπέβαλεν εὐσεβάστως εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους, ἀπεσύρθη ὅλως τῆς πολιτικῆς σκηνῆς καὶ ἐφησύχαζεν οἴκοι μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ δράματος. Τότε δὲ ἀπεσύρθη εἰς Ὑδραν, οὐχὶ ὁμῶς ἵνα συνομώσῃ, ἀλλὰ μᾶλλον ἵνα καταπραύνη τὰ πάθη. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Λύγουστίνου διωρίσθη μὲν Γερουσιαστῆς, ἀλλ' ἀπεποιήθη, κ' ἐδέχθη μόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ πληρεξουσίου τῆς ἐν Προνοίᾳ ἐθνοσυνελεύσεως, ἣτις ἀνεγνώρισε πρότερον ἐν Ναυπλίῳ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὁθωνος· ἀλλ' ἡ μὲν ἐθνοσυνέλευσις ἐκεῖνη διελύθη, ὡς γνωστὸν, τῇ ξενικῇ ῥαδιοιουργίᾳ· οἱ δὲ διαλύσαντες αὐτὴν, ἵν' ἀσφαλίσωσι τὴν παράνομον καὶ ἀντεθνικὴν αὐτῶν πρᾶξιν, συνέλαβον ὡς ὁμήρους ἢ αἰχμαλώτους καὶ ἐξ πληρεξουσίου, τοὺς μᾶλλον τῶν ἄλλων ἰσχύοντας, ἐν οἷς τὸν σεβάσμιον πρόεδρον Πανοῦτσον Νοταρᾶν, τὸν Ἀναγνώστην Δεληγιάννην, καὶ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Δημήτριον Μελετόπουλον· καὶ ἀπήτησαν λίτρα μεγάλα πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ἅτινα καὶ ἔλαβον.

Ἐπὶ μὲν τῆς διαδεχθείσης τὴν πρᾶξιν ταύτην ἀναρχίας ὁ Δεληγιάννης ἀπεσύρθη πάλιν εἰς τὰ ἴδια, εὐχόμενος ν' ἀπαλλάξῃ ὅσον τάχιον ἢ Θεία Πρόνοια τὴν πατρίδα του ἐκ τῶν δεινῶν ἐκείνων διὰ τῆς ἐλεύσεως τοῦ ἡγεμόνος· μετὰ δὲ τὴν ἀφίξιν τούτου διωρίσθη (ὡς γινώσκων καλῶς τὴν ὀθωμανικὴν νομοθεσίαν καὶ τὰ παρὰ τοῖς Τούρκοις ἔθιμα) τὸ μὲν πρῶτον

πληρεξούσιος τοῦ Βασιλέως πρὸς διεξαγωγὴν σπουδαίων ὑποθέσεων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων· ἔπειτα δὲ, καὶ σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας ἐν τακτικῇ ὑπηρεσίᾳ· καὶ μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1843, Γερουσιαστῆς· ἐπὶ δύο δὲ περιόδους τοῦ σώματος ἐξελέχθη καὶ πρόεδρος αὐτοῦ καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτιμήθη καὶ διὰ τοῦ ἀνωτέρου τοῦ κράτους παρασήμου.

Καίτοι δὲ φρονῶν ἐν πεποιθήσει, ὅτι ἡ μόνη ἄγχυρα σωτηρίας τοῦ ἔθνους ἔγκειται ἐν τῇ συνταγματικῇ μοναρχίᾳ, καίτοι τιμώμενος καὶ εὐνοούμενος αἰείποτε ὑπὸ τοῦ Ὅθωνος, οὐδέποτε ὁμως ἐν τῷ μακρῷ πολιτικῷ βίῳ του οὔτε τὰ ἐθνικὰ τῆς πατρίδος συμφέροντα παρέβλεψε χάριν τοῦ ἡγεμόνος, οὔτε τούτου τὰς μὴ ὠφελίμους αὐτῷ τε καὶ τῇ πατρίδι πράξεις ἐθώπευσεν· ἀλλ' αἰείποτε ἐνήργει καὶ ἐψήφισε κατὰ πεποιθήσιν, κρίνων ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ οὐδέποτε ἀποβλέπων εἰς τὰ πρόσωπα· τοῦ μὲν Ἀναγν. προέδρου ὄντος τῆς Γερουσίας τῷ 1854, τοῦ δὲ ἀξίου υἱοῦ αὐτοῦ Πέτρου, ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ἡ κυβέρνησις, ὑφαρπάσασα ἀπὸ τῆς Βουλῆς ζήτημά τι ἀντιδημοτικόν, ἐπίεζε τὸν Ἀναγνώστην νὰ συγκαλέσῃ ὅσον τάχιον τὴν Γερουσίαν, ἵνα ἐπιψηφίσῃ αὐτό. Μὴ σχηματισθείσης εἰσέτι κοινῆς γνώμης κατὰ τοῦ νομοσχεδίου τούτου, ὅπερ ἀπέκρουεν ἡ συνειδήσις τοῦ Δεληγιάννη, τὸ μὲν πρῶτον οὔτος προσεποιήθη ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τὸν ἀσθενῆ· ἐνθυμούμεθα δὲ, ὅτι ἐγένετο τότε καὶ παροιμιώδης ἡ νόσος τοῦ Δεληγιάννη· διευκρινισθέντος δὲ τοῦ ζητήματος, οὔτος συνεχάλεσε μὲν τὴν Γερουσίαν, ἀλλὰ κατεψήφισε· καὶ οὕτως ἔπεσεν ἡ κυβέρνησις ἐκεῖνη, συμπαρασύρασα καὶ τὸν πρῶτον μάλιστα παραιτηθέντα υἱόν του Πέτρον.

Ἔτερόν τι ἐπεισόδιον τοῦ βίου τοῦ Δεληγιάννη χαρακτηρίζει ἀρκούντως τὸν ἄνδρα. Καθ' ἣν ἐποχὴν

ἦτο τῷ 1825 μέλος τῆς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς καὶ διέτριβεν ἐν Ναυπλίῳ διεδόθη καὶ παρὰ πάντων μάλιστα ἐπιστεύθη ψευδῆς τις εὐτυχῶς εἰδήσις, ὅτι ὁ Ἰμβραίμης αἰχμαλώτευσεν σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἀναγνώστου Δεληγιάννη. Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ ἐλυπήθη ὡς εἰκὸς ὁ φιλόστοργος Ἀναγνώστης, ἀλλ' οὐδ' ἄπαξ, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν μάλιστα, ἀπέσχε τῶν συνεδριάσεων. Προσπαθούντων δὲ τῶν συναδέλφων νὰ παρηγορήσωσι τὸν σεβαστὸν ἀρχηγὸν τῆς αἰχμαλωτευθείσης οἰκογενείας ἐπὶ τῷ δυστυχίματι τούτῳ καὶ ὑποσχομένων μάλιστα αὐτῷ, ὅτι θὰ ληφθῆ ἡ δέουσα ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως πρόνοια πρὸς ἀνταλλαγὴν καὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης δι' αἰχμαλώτων Τούρκων, ὅπως εἶχον ἀνταλλαγῆ ἄλλοτε ἢ τε οἰκογένεια τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ ἄλλοι, δὲν εἶναι καιρὸς, εἶπεν ὁ Δεληγιάννης, νὰ σκεπτώμεθα σήμερον περὶ οἰκογενειῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ πατρίδος· καὶ ἀμέσως τῶνόντι προέτεινε τοῖς συναδέλφοις γενναῖά τινα μέτρα πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον ὁ χαρακτήρ οὗτος εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ τοῦ Σπαρτιάτου ἐκείνου, τοῦ εἰπόντος:

ἤθειν θνητὸν γεγονός.

Τοιοῦτος ὢν ὁ Ἀναγνώστης καὶ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα διαπράξας, ἐβίωσε βίον μακρὸν, γενόμενος ὑπεροχδοηχοντούτης. Ἡ μόνη δὲ, ἀλλ' ἀνεκτίμητος, εὐχαρίστησις, ἦν ἡσθάνθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, ἦτο, ὅτι εἶδε τέκνα τέκνων, καὶ ἀγλαοὺς τῷ ὄντι καρποὺς ἀπάσης τῆς πολυμελεστάτης οἰκογενείας του· εἶδεν ἅπαντα ζῶντα ἐν ἐλευθέρᾳ πατρίδι καὶ φιλοτιμούμενα ν' ἀντιφωνήσωσιν ποτε τὸ:

Ἄμεις δὲ γ' ἐσόμεθα.

Ἄλλως δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ἔπιεν οὐκ ὀλίγας πικρίας, ἰδίως ἕνεκα χρονίας νόσου, ἐξ ἧς καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1857, θρηνούμενος ὑπὸ πάντων. Ἀπεδόθησαν δ' αὐτῷ ἐν τῇ κηδεῖα αἱ ἀνήκουσαι τοῖς ὑπερτάτοις λειτουργοῖς τοῦ κράτους τιμαί. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ἀναγνώστης.

Ὁ δὲ Κανέλλος, διασωθεὶς ἐκ τοῦ διασκορπισμοῦ τοῦ περὶ τὴν Καρύταιναν στρατοπέδου καὶ οὐδόλως ἐνθυμούμενος, ὅτι ὁ πεφιλημένος αὐτοῦ ἀδελφὸς εὐρίσκετο καθειργμένος καὶ δέσμιος ἐν Τριπολιτσᾷ, ἔσπευσεν, εἰς τὴν πολιορκίαν καὶ ἐκπόρθησιν αὐτῆς.

Ἐξ αἰτίας δὲ τῶν δεινῶν τούτων περιστάσεων, λέγει ὁ Τρικούπης, συνῆλθον κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη, εὐρισκομένων τότε ἐν Μαρμαρᾷ, διάφοροι ὄπλαρχηγοὶ εἰς Πάρι, τέσσαρας ὥρας ἀπέχον τῆς Τριπολιτσᾶς, καὶ κοινῆς σκέψεως γενομένης, συνωμολόγησαν, ὅτι δύσκολος ἦτον ἡ στρατολογία, καὶ ἔτι δυσκολωτέρα ἢ μὴ λειποταξία τῶν στρατολογουμένων. Εἰς διόρθωσιν δὲ τοῦ κακοῦ ἀνηγόρευσαν ὅλοι ὁμογνωμόνως τὸν ἐν Καλαμάτᾳ διατρίβοντα Πετρόμπετη ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου, καὶ τὸν παρεκάλεσαν νὰ συνάξῃ ὅσους ἠδύνατο Μανιάτας, ὑποσχόμενοι αὐτοῖς τροφὰς καὶ μισθοὺς, καὶ νὰ συναβῆ καὶ αὐτὸς κατ' ἐκείνα τὰ μέρη, ὥστε νὰ βιάσῃ τοὺς χωρικοὺς διὰ τῶν Μανιατῶν νὰ ὀπλοφορήσωσι, νὰ ἐκστρατεύσωσι καὶ νὰ διατηρήσωσι τὰς θέσεις των. Τούτου γενομένου διελύθη ἡ Συνέλευσις* καὶ ὁ μὲν Δεληγιάννης καὶ ὁ Τσαλαφατίου ἐτοποθετήθησαν κατὰ τὸ διάσελον τῆς Ἀλωνίτσαινας, ὅπου ὑπῆγε μετ' ὀλίγον καὶ ὁ Πλαπούτας ἐπ' ἐλπίδι νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἐχθρὸν, ἂν ἐδοκίμαζε νὰ πέσῃ ἐκεῖθεν εἰς ἄλλας ἐπαρχίας* οἱ δὲ λοιποὶ μετέβησαν εἰς Βαλτέτσι, χωρὶν ὄρεινόν, δύο ὥρας ἀπέχον τῆς Τριπολιτσᾶς (1).

Βραδύτερον ὁ Κανέλλος συμμετέσχε πασῶν τῶν πέριξ τῆς Τριπόλεως μαχῶν, καὶ ἰδίως τῆς ἐν Γράνῃ.

Ἐμὲν δὲ ἀλωθείσης τῆς Τριπόλεως, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ἔσπευσεν εἰς πολιορκίαν τῶν Παλαιῶν Πατρῶν. Συνεννοήθησαν δὲ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα φθάσαντες ὡς ὀκτακόσιοι ὑπὸ τὸν Κανέλλον Δεληγιάννην καὶ ὡς ἐξακόσιοι Τριπολιτιζῶται ὑπὸ τὸν Σέκερην, τὸν Λεβιδιώτην καὶ ἄλλους. Κατεῖχον δὲ τὰ Σελά ὡς τριακόσιοι ὑπὸ τὸν Λόντον* ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Ἀλλῆ Τσαλεπῆ. Ὅλοι δὲ οἱ ἐκστρατεύσαντες συνηριθμοῦντο, ἀρχομένου τοῦ Μαρτίου, εἰς 6300 (1).

(1) Ἰβὶ ἱστ. Ἑλλ. Ἐπ. Σ. Τρικούπη Τόμ. Α', Σελ. 208.

(2) Ἰβὶ αὐτό: Τόμ. Β', Σελ. 161.

Τότε μὲν ἡ κυβέρνησις, ἐκτιμῶσα τὰς ἀρετὰς τοῦ Κανέλλου, ἐξέδωκεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ ἐξῆς ψήφισμα :

Ἄριθ. 237.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΥ

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον πρόεδρον τοῦ Βουλευτ. σώματος.

Ὁ Κ. Κανέλλος Παπαγιαννόπουλος ἐξ ἀρχῆς τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἐθνικοῦ ἀγῶνος ἐκστρατεύσας καὶ εἰς πολλὰς ἡδὴ τοῦ ἐχθροῦ μάχας εὐδοκιμήσας, ἀξίος ἐστὶ προεδριασμοῦ ὄχι μόνον εἰς ἀμοιβὴν τῶν ἐς τὸδ' αὐτοῦ ἐκδουλεύσεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἐλπιζόμενον τῇ πατρίδι ὄφελος ἐξ αὐτοῦ προβιβασθέντος.

Δι' αὐτὰ ταῦτα τὸ Ἐκτελεστικὸν σῶμα, ἐπειδὴ μάλιστα διώρισεν αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν δυτικὴν Χέρσον Ἑλλάδα μὲ ἱκανὸν στρατὸν, κρίνει εὐλογον νὰ προεδιάσῃ τὸν εἰρημένον Κ. Κανέλλον Παπαγιαννόπουλον εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ καὶ καθυποβάλλει αὐτὸ εἰς τὴν ἐπίκρισιν τοῦ Βουλευτικοῦ.

Ἐν Κορίνθῳ, τῇ ε' Μαρτίου αὐκιβ'.

Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ, πρόεδρος.
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ.
ΑΝΔΡΩΝΟΣΤΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ.
Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ.

Ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατίας κτλ.
Θ. ΝΕΓΡΗΣ (4).

Ἀποφασισθείσης δὲ τῆς εἰς Δυτικὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείας μετὰ προθυμίας μεγίστης ἐξεστράτευσεν καὶ ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης.

«Τὴν 17 Μαΐου 1822, λέγει ὁ Τρικούπης, ἀνεχώρησεν ὁ πρόεδρος ἐκ Κορίνθου καὶ τὴν 23 ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγι. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν εἰμὴ 400 τακτικούς, 120 φιλέλληνας, ἄλλους τόσους Ἑπτανησίους ὑπὸ τὸν Σπύρον Πανᾶν καὶ 400 Πελοποννησίους ὑπὸ τὸν Γιατράκον, Δεληγιάννην καὶ Κυριακούλην» (2).

Καὶ ἡ μὲν ἐκστρατεία ἐκείνη ἔσχεν, οἷον ἀξιοδάκρυτον τέλος, περιεγράψαμεν ἀλλαχοῦ ἔν τινι λεπτο-

(4) Ἰδιὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας Τόμ. Α', Σελ. 250—251.

(2) Ἰδιὰ Ἰστ. ἄλλων ἑπανας. Τόμ. 6' Σελ. 214.

μερεία (1). Μόλις δ' ἐπανελθὼν ἐν Πελοποννήσῳ ἐκ τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης ὁ Κανέλλος σπεύδει εἰς πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου, πρὶν δ' ἔτι ἰδῆ τὴν οἰκογένειάν του, παρίσταται ἕτερος κίνδυνος τῆς πατρίδος νὰ σπεύσῃ εἰς σωτηρίαν τοῦ Μεσολογγίου.

«Ἄλλ' ἀντὶ νὰ διαβιασθῶσιν οἱ ἐν Μεσολογγίῳ εἰς Πελοπόννησον, λέγει ὁ Τρικούπης, διεβιάσθησαν τὴν 41 ἐκ Πελοποννήσου εἰς Μεσολόγγι ἐπὶ τεσσάρων ἐκ τῶν προῤῥηθέντων πλοίων ἑπτακόσιοι Πελοποννήσιοι ὑπὸ τὸν Πετρόμπετην, τὸν Ζαίμην καὶ τὸν Κανέλλον Δεληγιάννην» (2).

Ἐκεῖ δὲ ἐπὶ μὲν τῆς νυκτερινῆς ἐφόδου τῶν Ὀθωμανῶν, τὴν παραμονὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς :

«1200 Καρυτινοὶ, Γαστουναῖοι, Πύργιοι, Μεσολογγῖται καὶ Ζυγῶται διεσπάρησαν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὑπὸ τὸν Δεληγιάννην, τὸν Μακρῆν, τὸν Γιαννάκη Ῥαζηκότσιαν, τὸν Γρίβαν καὶ τινὰς ἄλλους» (3).

Ἐπὶ δὲ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν τοῦ 1824 ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἄναγνωστῆς ἐτάχθησαν μετ' ἐκείνων, οἵτινες ἔσωσαν καὶ ἐδόξασαν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὴν πατρίδα.

«Ἦσαν δὲ τότε ἐν Τριπολιτζᾷ, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, καθ' ἧς ἐκίνησε δυνάμεις ἢ νέα κυβέρνησις, ὅχι μόνον τὰ μέλη τῆς ἀποκηρυχθείσης κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Γενναῖος, ὁ Γρίβας, ὁ Νικήτας, καὶ ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης. Ὅλη δὲ ἡ δύναμις αὐτῶν ἦσαν χιλιοὶ. Οὗτοι εἶχον θέσεις ἐκτὸς τῆς πόλεως» (4).

Μετεφέραμεν δὲ ἅπαντα ταῦτα ἐπίτηδες κατὰ γράμμα ἀπὸ τοῦ Τρικούπη, συγχρόνου καὶ ἀξιοπιστοτέρου πολλῶν ἄλλων τυγχάνοντος, ἵνα δι' αὐτῶν καταδείξωμεν τὸ μὴ ἀληθές τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Μ.

(1) Ἰδὲ Βίον Παράλλ. Τόμ. ς'. ἐν τῷ βίῳ Μαυροκορδάτου.

(2) Ἰδὲ Ἰς. Ἑλλ. ἑπανασ. ὑπὸ Σ. Τρικούπη, Τόμ. Β', Σελ. 348.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι, Σελ. 352.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι, Τόμ. Γ', σελ. 488.

Οικονόμου, πολλαχού του ἄρτι δημοσιευθέντος πολυσελίδου συγγράμματός του, προσπαθούντος ν' ἀποδείξη τοὺς Δεληγιανναίους, ὡς ἰχνηλατοῦντας τρόπον τινά καὶ ἀνατρέποντας ἅπαντα τὰ καλὰ κατὰ τῶν ἐχθρῶν σχέδια τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἄλλως οὔτε ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων, οὔτε ἐπὶ τῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καποδιστρίου καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἀναρχίας ἐμόλυνέ που οὔτε τὴν σπάθην του οὔτε τὸ οἰκογενειακόν του ὄνομα ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης· διότι «ἂν πάντες οἱ ἄλλοι, οἱ στρατιωτικῶς τε καὶ πολιτικῶς διαπρέψαντες ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος» ἔγραψεν ἡμῖν πρὸ τίνος χρόνου εἰς τῶν ἐπιζώντων πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος, «ἀπετέλουν τὸν νοῦν αὐτῆς, μόνος ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης ἀπετέλει κατ' ἐξαίρεσιν τὴν καρδίαν. Ἀρχηγὸς τῶν Πελοποννησιακῶν ὄπλων μετὰ τὴν διάλυσιν, ὡς εἶπομεν, τοῦ στρατοῦ τῆς Καρυταίνης, κρένων ἐμπειρότερον ἑαυτοῦ περὶ τὰ στρατιωτικὰ τὸν Κολοκοτρώνη, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸ περὶ τὴν Πιάναν στρατόπεδον καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὴν ἀρχηγίαν. Εἰς τοσοῦτον αὐταπαρνησίας σημεῖον ἔφερε τὸν Κανέλλον ἢ μόνη νίκας κατὰ τῶν Τούρκων διψῶσα καρδία αὐτοῦ· αὐτὸς πρῶτος ἐκ Πελοποννήσου ἐξεστράτευσεν ἐπὶ τὴν Ἄρταν καὶ τὸ Πέτα μετὰ στρατοῦ ἐκλεκτοῦ, συγχομίζων ἐξ ἰδίων του καὶ τ' ἀναγκαῖα ἐφόδια τοῦ πολέμου καὶ χρήματα ἱκανά· αὐτὸς παρευρέθη εἰς τὰς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως, τοῦ Ναυπλίου καὶ τῶν Πατρῶν, αὐτὸς εἰς τὰς μάχας τοῦ Λεβιδίου, τῆς Δραμπάλας καὶ τῆς Γράνης· αὐτὸς ἐξεστράτευσεν εἰς Μεσολόγγι ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας αὐτοῦ· καὶ ἐν μόνον μέλημα εἶχε, τὴν αἰσίαν ἔχθασιν τοῦ ἀγῶνος. Οὐδόλως δ' ἐμερίμνα οὔτε περὶ ἑαυτοῦ, οὔτε περὶ οἰκογενείας, οὔτε περὶ ἄλλου τινός· πρὸς πάσας δὲ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος καὶ ἰδίως τῶν

ὕπ' αὐτὸν ἐκστρατειῶν παρεῖχε πρόχειρον ταμεῖον τὴν περιουσίαν τῆς οἰκογενείας του».

Οὔτε ἐπὶ Καποδιστρίου, οὔτε ἐπὶ Ἀντιβασιλείας καὶ Ὅθωνος ἐξετιμῆθησαν δεόντως οἱ ἀγῶνες, αἱ θυσιαὶ καὶ ἰδίως ὁ ἀκραιφνὴς πατριωτισμὸς τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη· ἀλλ' αὐτὸς, ὁ ἄλλοτε ὄλβιος καὶ περικλεῆς στρατηγός, ἐστερεῖτο καὶ αὐτῶν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀπολύτως ἀναγκαίων μέχρι τοῦ 1859, ὅτε τῷ ἀπενεμήθη δώδεκα χιλιάδων δραχμῶν ἐτησίᾳ σύνταξις. Ἐπὶ μὲν τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1843 ἐξελέχθη πληρεξούσιος· ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης, συνελθούσης μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος ἐκείνου, Βουλῆς ἐψηφίσθη καὶ πρόεδρος αὐτῆς· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπέπεσαν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Ὅθωνος, ὡς μὴ δυνάμενος βεβαίως νὰ συμμορφωθῇ μετὰ τῶν περὶ τὸν ἡγεμόνα ἐκείνον πολλῶν κολάκων.

Τρία μόνα ἔτη ἐπέζησε μετὰ τὴν ἀπονομὴν δικαιοσύνης τινὸς εἰς αὐτὸν ὁ Κανέλλος. Κατὰ δὲ Σεπτέμβριον τοῦ 1862 ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν, ἀλλὰ πληρέστερος θλίψεων διὰ τὴν τότε ἀνώμαλον κατάστασιν τῶν τῆς πατρίδος, ἀπολήξασαν, ὡς γνωστὸν, εἰς ἄλληλῃν δυναστείας.

Ἐνταῦθα ἐπιτραπήτω νὰ μεταφέρωμεν ἐκ τοῦ ἐπιταφίου αὐτοῦ, τοῦ ἐκφωνηθέντος ὑπὸ ἀρίστου πολιτικοῦ καὶ πεφιλημένου ἀνεψιοῦ τοῦ Κανέλλου Θεοδώρου Δεληγιάννη, ὀλίγα μὲν, ἀλλ' ἄριστα ἐξεικονίζοντα τοῦ τε Κανέλλου καὶ πολλῶν ἄλλων ὁμοταγῶν αὐτοῦ προγόνων καὶ συγχρόνων στρατηγῶν τὰ αἰσθήματα.

Ἄ ὦ πατὴρ θεῖος τοῦ Ἀσημάκη Ζαίμη, ὁ θεῖος τοῦ πατρὸς τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη, ὁ πάππος τοῦ Παναγιώτου Κρεββατᾶ, ὁ θεῖος τοῦ Πανούτσου Νοταρᾶ, ὁ Ἰωάννης Κοπανίτσας ἀπεκεφαλίσθησαν κατὰ τὸ 1764· ὁ δὲ Μητροπολίτης Λακεδαιμόνος Ἀναγίας πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς ἐν Μισορᾷ, προσευχόμενος ἐκρουργήθη ἀνηλεῶς·

ἀλλὰ μετὰ πέντε ἔτη ὁ Ἀνδρούτσος Ζαΐμης, ὁ Μπενάκης, ὁ Κρεββατᾶς, ὁ Ζαρνάτας Νεόφυτος Δηληγιάννης, ὁ Σαΐνης, ὁ Λόντος, ὁ Νοταρᾶς ἤγειραν τὸν ἀγῶνα τοῦ 1769. Ὁ ἀγὼν οὗτος ἀπέτυχε, κ' ἐκ τούτων οἱ μὲν διεσώθησαν ἐν Ῥωσίᾳ, οἱ δὲ, ἐν οἷς καὶ ὁ μεγαλεπήβολος καὶ ἀπόητος Ἀνδρούτσος Ζαΐμης, Μωραγιάννης τῆς Πελοποννήσου, ἔπασαν ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν ῥομφαίαν· ἀλλ' οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, ὁ Σωτήριος Λόντος καὶ ὁ Ἰωάννης Δηληγιάννης, ὁ πατὴρ τοῦ νεκροῦ τούτου, γενόμενοι Μωραγιάννιδες, ἐν εἶχον μέλημα, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ αὐτοί· ὁ μὲν κατὰ τὰ 1813, ὁ δὲ κατὰ τὰ 1816, ἀλλ' οἱ διαδεχθέντες αὐτοὺς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Μωραγιάννη Θεόδωρος Δηληγιάννης καὶ Παπαλέξιος ἐξ Ὀλυμπίας ἴνα εὐκολύνουσι τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁμήρους ἑαυτοὺς παρέδωκαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ὡς μάρτυρες τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πίστεως τὸν βίον ἐν ταῖς βασάνοις ἐτελεύτησαν. «Προσπαθήσατε νὰ ἐξαγάγητε τῆς ἐν Τριπόλει φυλακῆς τὸν ἀρχοντα κύρ Θεοδωράκη», ἔγραφον πρὸς τὸν Κανέλλου καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ τὴν 1 Μαρτίου 1821 οἱ ἐπίσκοποι Παλαιῶν Πατρῶν καὶ Κερνίκης καὶ οἱ Σωτήριος Χαραλάμπης, Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ Ἀσημάκης Φωτῆλας, «ἵνα μὴ καταντήσωμεν εἰς ἐμφυλίους διαφωνίας καὶ τὸ τέλος ἔσται «ἐλάθριον», διότι ἐφοβοῦντο μὴ ἐκ τοῦ ἀδελφικοῦ φίλτρου οἱ ἀδελφοὶ Δηληγιάννηα θελήσωσι ν' ἀναβάλωσι τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος. «Εἰμεθα «ἐπὶ ἀδελφοί», ἔγραφον οὗτοι εἰς ἀπάντησιν «καὶ ἄς ἀποθάνωσι ὑπὲρ «τῆς πατρίδος οὐχὶ ὁ Θεοδωράκης, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἔτι ἐξ αὐτῶν».

«Ὁ πατὴρ! εἶθε πάντες οἱ ναῖουσι σε, οὕτω φιλοῦν σε ὡς αὐτοὶ καὶ ῥαδίως οἰκοῦμεν ἂν σε, κ' οὐδὲν ἂν πάσχοις κακόν.

«Ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 ἀρχεται. Καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Γερμανὸς μετὰ τῶν προϋχόντων τῶν Καλαβρύτων καὶ τοῦ Αἰγίου ἀνυψῶναι ἐν τῇ Ἁγίᾳ Λαύρᾳ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ τὴν αὐτὴν ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης, ἱερεὺς τῆς ἐλευθερίας, ὀρκίζει ἐν τῷ ἐν Λαγαυαῖας ναῦ τοῦ Προδρόμου πεντακισχιλίους συμπολίτας του, ὅτινες μετὰ τὸν ὄρκον ἀσπάζονται τὴν δεξιάν του καὶ ἀπέρχονται. Ἡ φωνὴ τοῦ Κανέλλου τότε ἦτον ἐν τε τῇ Γορτυνίᾳ καὶ ἐν πολλαῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις τῆς Πελοποννήσου ἡ φωνὴ τῆς ἐπαναστάσεως· ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἐκίνησε τὰς καρδίας τοῦ πλῆθους καὶ ὠπλιζε τοὺς βραχίονας αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας· τὰ πλοῦτη τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ παρεῖχον τὰ ἐφόδια τοῦ πολέμου, καὶ αἱ ἀποθήκαι καὶ τὰ κτήνη αὐτῆς ἦσαν πρὸς κοινὴν χρῆσιν τεταγμένα.

«Ὁ ἀγὼν προβαίνει. Ἐν Λεβιδίῳ ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης ἀποκρούει τοὺς Τούρκους· ἐν Πιάνῃ ὁ στρατηγὸς Κανέλλος νικᾷ τοὺς ἐκδραμόντας τῆς Τριπόλεως καὶ διώκει αὐτοὺς μέχρι Συλλίμνης. Ἐν ᾧ δὲ νικητῆς δικαίᾳ ἐκεῖ πολυάριθμον στρατὸν, μανθάνει ἐξ ἐπιστολῶν τοῦ Ζαΐμη καὶ τοῦ Λόντου τὴν διὰ τῆς Ἀκαρνανίας εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπιδρομὴν τοῦ Κεχαγιάμπη μετὰ χιλιάδων στρατοῦ. Δὲν μεριμνᾷ τότε περὶ πρωτείων, ἀλλὰ περὶ τῆς νίκης τῶν ἐλληνικῶν ὄπλων, περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος. Ἀπέρχεται λοιπὸν εἰς Χρυσοθήτσιον, εὐρίσκει ἐκεῖ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνη, λείψανον τῶν κατὰ τὸ 1806 καταδιωχθέντων καὶ εἰς Ἐπτάνησον προσφυγόντων κλεπτῶν, καὶ κρίνων αὐτὸν μᾶλλον ἡσυχμένον περὶ τὰ στρατιωτικὰ, ὡς ὑπερτέθεισάν ἐν Ἐπτάνησιν ὑπὸ τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς Ἄγγλους, προσφέρει αὐτῷ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοπέδου ἐκείνου. Εἰς τὸ παράδειγμα τοῦτο τῆς αὐταπαρνήσεως ἐκπλήσσονται ἴσως οἱ καθ' ἡμᾶς χρόνοι, καθ' οὓς καὶ

κωφάλαλοι ὤφθησαν ἀναθάντες τὸ βῆμα τοῦ δήμου καὶ τυφλοὶ καταλαβόντες τὸ πηδάλιον τοῦ σκάφους, ἀλλὰ διὰ τοῦτο μόλις ὑπερβάντες τὴν ἔσθρον ἠλικίαν ἐγγραῖσαιμεν, καὶ μόλις ἐξεληθόντες τοῦ κάλυκος ἐμαρᾶνθημεν.

«Κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1822 ὁ στρατηγὸς Κανέλλος, ἔχων ὑφ' αὐτὸν χιλίους ὀπλίτας, πολιορκεῖ μετὰ τῶν ἄλλων τὸ Ναῦπλιον· οἱ δὲ πολιορκούμενοι Τούρκοι διαπραγματεύονται μετ' αὐτοῦ νὰ παραδοθῶσι. Τότε ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀνδρέου Ζαΐμη καὶ τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη ἀναγγέλλουσιν αὐτῷ, ὅτι ὁ Ἄρτης Πορφύριος, ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Μάρκος Βότσαρης, ὁ Γεώργιος Κίτσος, ὁ Μακρῆς καὶ ἄλλοι πολιορκουῦνται στενωῶς ἐν Μεσολογγίῳ, καὶ ὅτι ἂν δὲν προφθάσῃ ἐκεῖ βοήθεια θέλουσι παραδοθῆ. Ὁ στρατηγὸς Κανέλλος ἀφίνει εὐθὺς τὸ Ναῦπλιον καὶ μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας εἰσέρχεται μετὰ ἑπτακοσίων μαχητῶν ἐν Μεσολογγίῳ, τὸ ὅποιον εἰκοσακισχίλιοι Τούρκοι στενωῶς ἐπολιόρκουν· συνιστῶνται δὲ καὶ ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Λόντος μετὰ τῶν ὑφ' αὐτοῦ· σώζουσι δ' οὕτω τὸ Μεσολόγγιον. Ἡ ἐπιθυμία τῶν λαφύρων τοῦ Ναυπλίου δὲν ἀπέτρεπεν ἐκείνον, ὅστις ἠνέωξεν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος τὰ πλούσια ταμεῖα τῆς οἰκογενείας του» (1).

Οὐχ ἤττον ἐνθουσιωδῶς ἐξηγηρέτησε τὸν ἀγῶνα ὡς ἀρχηγὸς μάλιστα σώματος καὶ ὁ Δημήτριος Δεληγιάννης, ἀφ' οὔτου ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου, λέγει ὁ Τρικούπης :

«Πολλοὶ Καρυτινοὶ εἶχον καταλάβει τὰ χωρία Μπέτσι καὶ Ῥένεσι ὑπὸ τοὺς ἐμπεριπολέμους ἀδελφοὺς Πλαπούτα. Σκοπὸς τῆς κατοχῆς ἦτον ἡ προφύλαξις τῆς ἐπαρχίας τῶν ἀπὸ τῶν ἐνδεχομένων ἐπιδρομῶν τῶν γειτόνων Λαλιωτῶν. Ἄλλ' ἀφοῦ διεσκορπίσθησαν οἱ πολιορκηταὶ τοῦ φρουρίου τῆς Καρυταίνης, διεσκορπίσθησαν καὶ οἱ κατέχοντες τὰ δύο ταῦτα χωρία. Περὶ τὴν 20 Ἀπριλίου διοργάνωσεν ὁ Γεώργιος Πλαπούτας πάλιν στρατόπεδον εἰς τὴν Συκιάν, δύο ὄρας μακρὰν τοῦ Λάλα, ἐκ Καλαβρυτινῶν, Φαναριωτῶν καὶ Ἀρκαδίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Δημητράκη Δεληγιάννη» (2).

Αὐτὰ μὲν ταῦτα ἀνομολογεῖ ἐξ ἰδίας ἴσως ἀντιλήψεως καὶ ὁ Γερμανός (3). Ἐπὶ δὲ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη, ὁ Δεληγιάννης οὕτως διέπρεψεν ὡς ὀλίγοι ἴσως.

«Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν τῆς μάχης», προσθέτει ὁ Τρικούπης, «ἤλθεν εἰς τὸν τόπον τῆς καταστροφῆς ὁ Πλαπούτας, ὁ Δημήτριος Δελη-

(1) Ἰδὲ «Ἐθνοφύλακος» ἀριθ. 406 τοῦ Σεπτεμβρίου 1862.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπανάστ. Τόμ. α'. Σελ. 289.

(3) Ἰδὲ Ἄπομν. Ἑλλην. Ἐπᾶν. Σελ. 45.

γιάννης, ὁ Γιατράκος, ὁ Τσώκρης καὶ ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ πρὸς ἀκριβῆ γνώσιν τῶν τῆς προτεραίας. Σκέψεως δὲ γενομένης περὶ τοῦ πρακτικοῦ, ἀπεφασίσθη ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἐν ἀγνοίᾳ ποίαν τῶν ἀγούσων εἰς Κόρινθον ὁδῶν ἐσκόπευον οἱ ἐχθροὶ νὰ διέλθωσιν, ὁ μὲν Γιατράκος καὶ ὁ Τσώκρης νὰ παραλάβωσιν ἀμέσως τὰ ἐν Ἄργεῖ στρατεύματά των καὶ νὰ καταλάβωσι τὰς Μυκήνας· ὁ δὲ Ὑψηλάντης, ὁ Δικαῖος καὶ ὁ Νικήτας, ὁ διὰ τὰς κατὰ τὴν 26 ἀνδραγαθίας του ἐπονομασθεὶς Τουρκοφάγος, νὰ μείνωσι κατὰ τὸ Μπεριπάτι καὶ Ἄινόρι, ὅπου μετέβησαν μετὰ τὴν μάχην· ὁ δὲ Πλαπούτας, ὁ Δεληγιάννης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης νὰ φυλάξωσι τὰ Δερβένια» (1) ἐνθα, ὡς γνωστὸν, ἐγένεον ἡ μεγαλειτέρα καταστροφή τοῦ ἐχθροῦ, προσπαθοῦντος ν' ἀνοίξῃ διόδον εἰς Κόρινθον καὶ μέρος τοῦ στρατοῦ του δυνηθέντος νὰ σώσῃ. Μαθόντες τοῦτο τὴν ἐπιούσαν τῆς ἐν Δερβένια καταστροφῆς,

«ὁ Γιατράκος, ὁ Πλαπούτας, ὁ Δημήτριος Δεληγιάννης, ὁ Ἀντώνιος Κολοκοτρώνης, ὁ Χρηστάπουλος καὶ ὁ Γεναῖος, ἔχοντες τριαχιλίους ἐποποθεσθήσαν ἐν Σαλίῳ, χωρὶς ἄλλων πέντε ὥρας ἀπέγοντι τῆς Κορίνθου, ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Ἀχαΐαν ὁδοῦ, δι' ἧς, ὡς ἐσυμπέρανον, ἐμελέτων οἱ Τούρκοι νὰ διαβῶσι» (2).

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἐν ταῖς μάχαις καὶ θέσεσι ταύταις, ἐν αἷς ἠγωνίσθη ἐκθύμως καὶ ὁ Δημήτριος Δεληγιάννης, κατεστράφη ἡ μεγάλη στρατιὰ τοῦ Δράμαλη καὶ ἐτέθη, οὕτως εἰπεῖν, ὁ θεμέλιος λίθος τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος.

Ἐκ τῶν ἐπτὰ τούτων ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος ἀδελφῶν Δεληγιάννη, πολιτικῶς μὲν ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης, προαχθεὶς, ὡς εἶδομεν, εἰς τὰ ὑπάτα ἀξιώματα τοῦ Κράτους· ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπιζήσας μέχρι τοῦ 1855, καὶ ὁ Πανάγος, ἀποβιώσας τῷ 1839. Ἀμρότεροι οἱ τελευταῖοι οὗτοι καὶ ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν των καὶ τὰ πρωτεῖα εἶχον ἐπὶ πασῶν τῶν ἐπιτοπιῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων. Στρατιωτικῶς δὲ ὑπηρέτησαν, πλὴν τοῦ ἀληθοῦς ἥρωος καὶ ἀχραιφνοῦς πατριώτου

(1) Ἰδὲ «Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν.», Τόμ. Β', Σελ. 282.

(2) Ἰδὲ Ἀπένθε, Σελ. 284.

Κανέλλου, καὶ ὁ μόνος ἐπιζῶν Νικόλαος, περὶ οὗ κατωτέρω ἐκτενέστερον.

Τέχνα δὲ εἶχεν ὁ μὲν Ἀναγνώστης τὸν Χαράλαμ-
πον, ἀποβιώσαντα τῷ 1863· τὸν Πέτρον, ὑπουργὸν
καὶ πρέσβυν πολλάκις χρηματίσαντα, καὶ ἐπαξίως
τιμῆσαντα ἐν ἀμφοτέροις ταύταις ταῖς ὑψηλαῖς λει-
τουργίαις τό τε ἑλληνικὸν καὶ τὸ τῆς οἰκογενείας του
ὄνομα. Οὗτος ἐχρημάτισε καὶ βουλευτὴς καὶ ἀπεβίωσε
πρὸ διετίας ἐνταῦθα· καὶ μόνον κληρονόμον τῶν τε
πατρίων καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀρετῶν ἐγκατέλιπε τὸν
Νικόλαον, πρῶτον γραμματέα τῆς ἐν Παρισίοις ἑλ-
ληνικῆς πρεσβείας διατελοῦντα ἤδη καὶ μετὰ ζήλου
φιλοτιμούμενον νὰ δικαιώσῃ τὴν τε ἐκλογὴν τῆς κυ-
βερνήσεως καὶ τὰς δικαίας τῆς κοινωνίας ἀξιώσεις
ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πέτρου καὶ ἐγγόνου τοῦ Ἀναγνώ-
στου Δεληγιάννη.

Δευτερότοκος υἱὸς τούτου καὶ νεώτερος ἀδελφὸς
τοῦ Πέτρου εἶναι καὶ ὁ τέως ὑπουργὸς τῶν Ἐξω-
τερικῶν Ἰωάννης Δεληγιάννης, καὶ ἄλλοτε διατελέ-
σας καὶ οὗτος ἐν Τουρκίᾳ πρέσβυς, καὶ οὐχ ἥττον τι-
μῆσας τό τε ἑλληνικὸν καὶ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ
ὄνομα οὐ μόνον ὡς ἀνώτερος λειτουργὸς τοῦ Κρά-
τους, ἀλλὰ καὶ ὡς πληρεξούσιος καὶ ὡς βουλευτῆς·
υἱὸς τοῦ Ἀναγνώστου εἶναι ἐπίσης καὶ ὁ ἀγαθὸς Δη-
μήτριος Δεληγιάννης, εὐδόκιμος ἀντισυνταγματάρχης
τοῦ πεζικοῦ. Εἶχε δὲ πρὸς τούτοις ὁ Ἀναγνώστης
καὶ θυγατέρας, ἐξ ὧν ἡ ἐπιζῶσα χήρα τοῦ στρατηγοῦ
Δ. Μελετοπούλου, πάνυ δικαίως δύναται νὰ καυχηθῇ
ὅτι σύζυγον μὲν ἔσχε τὸν ὡς στρατηγὸν τε διαπρέ-
ψαντα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ὡς νομάρχην καὶ ὑπουργὸν
εὐδοκίμησαντα· υἱὸν δὲ πρωτότοκον ἀνέδειξε τὸν σή-
μερον διατελοῦντα πρέσβυν τῆς Ἑλλάδος Λεωνίδα,

τὸν διὰ μόνης τῆς ἐντίμου διακεκριμένης καὶ πολυχρονίου ὑπηρεσίας προαχθέντα.

Ὁ δὲ Κανέλλος Δεληγιάννης μίαν μόνην εἶχε μονογενῆ θυγατέρα, ἀποβιώσασαν καὶ ταύτην πρὸ τοῦ πατρὸς, καὶ μίαν μόνην θυγατέρα ἐγκαταλιπῶσαν ὀρφανὴν πατρὸς τε καὶ μητρὸς, τὴν Ἑλένην. Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς Κανέλλος ἐκληροδότησεν ἡμῖν καὶ ἕτερόν τι ἀνεκτίμητον ἴσως κειμήλιον, σύγγραμμα σπουδαῖον, ἐν ᾧ γράφει μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν ἀφελείας τὰ τε τοῦ ἀγῶνος καὶ πολλὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ. Εἶθε τὸ ἀληθὲς τοῦτο κειμήλιον περιέλθοι ὅσον τάχιον εἰς τὴν δημοσιότητα!

Ὁ δὲ μάρτυς τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος Θεόδωρος κατέλιπεν υἱὸν, τὸν Βασίλειον Θ. Δεληγιάννην, οἰκονομικὸν ἔφορον.

Ὁ δὲ Ἀνάστος κατέλιπεν υἱοὺς δύο, τὸν Ἀνδρέαν καὶ τὸν Εὐθύμιον. Ὁ τελευταῖος οὗτος διετέλεσε καὶ βουλευτής.

Ὁ δὲ Δημήτριος ἓνα μόνον υἱὸν εἶχε τὸν Ἰωάννην, ἀγαμὸν ἀποβιώσαντα.

Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος υἱοὺς μὲν εἶχε δύο, τὸν σεβάσμιον Ἰωάννην, ἐπὶ πολλὰ ἔτη πολλαχοῦ τοῦ κράτους νομάρχην διατελέσαντα καὶ τὸν ἐν Καλάμαις διαπρέποντα δικηγόρον Λεωνίδα, καὶ θυγατέρα μίαν, τὴν σύζυγον τοῦ Δημητρίου Σαράβα, πολλάκις καὶ βουλευτοῦ καὶ πληρεξουσίου καὶ ὑπουργοῦ χρηματίσαντος καὶ οὐ τὰς τυχοῦσας ἀναμνήσεις ἐν πάσῃ δημοσίᾳ λειτουργίᾳ ἐγκαταλιπόντος.

Ὁ δὲ Πανάγος κατέλιπε μετ' αὐτὸν τρεῖς υἱοὺς, τὸν Θεόδωρον Π. Δεληγιάννην ἐπὶ πολλὰ μὲν ἔτη γενικὸν γραμματέα τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν χρηματίσαντα, καὶ πολλάκις διατελέσαντα εὐδοκίμως ὑπουργὸν ἐπὶ τε τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ ἐπὶ τῶν Οἰκο-

νομικῶν. Οὗτος ἐχρημάτισε καὶ πληρεξούσιος ἐπὶ τῆς τελευταίας ἐθνοσυνελεύσεως καὶ βουλευτὴς πολλὰκις καὶ πρέσβυς ἐν Παρισίοις. Πρὸ δὲ τῆς ὀριστικῆς ψηφίσεως τοῦ συντάγματος, εἶχεν ἐκλεχθῆ καὶ σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας. Υἱὸς τοῦ Πανάγου εἶναι καὶ ὁ Νικόλαος Δεληγιάννης, ἐπὶ πολλὰ ἔτη εὐδοκίμησας ὡς Ἐφέτης ἐν Ἀθήναις, καὶ ἤδη πρόεδρος τοῦ ἐν Πάτραις Ἐφετείου ἀναδειχθείς. Τρίτος υἱὸς τοῦ Πανάγου εἶναι καὶ ὁ ἰατρὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντῖνος.

Ὁ δ' ἐπιζῶν ἐκ τῶν ὀκτώ υἱῶν τοῦ σφαγέντος Ἰωάννου Νικόλαος Δεληγιάννης ἐγεννήθη τῷ 1795, καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1814 διέμεινεν οἶκοι ἀνατρεφόμενος καὶ σπουδάζων τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διδασκόμενα γράμματα· ἔπειτα δὲ ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα βοηθῇ τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν Ἀναγνώστην εἰς τὰ κοινὰ τῆς Πελοποννήσου συμφέροντα. Κατηχῆθη ἐκεῖ εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας καὶ προσέφερεν ἀμέσως, ὡς εἶδομεν, διακοσίων γροσίων συνδρομὴν. Τῷ 1819 ἀπεπέμφθη ἐκεῖθεν σὺν τῷ ἀδελφῷ Κανέλλῳ διὰ φερμανίου. Ἐξευμενισθείσης βραδύτερον τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐπανέκαμψε καὶ παρευρέθη εἰς τὴν ἀπόπειραν δολοφονίας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀναγνώστου· ἰδιοχείρως μάλιστα ἐξήγαγε τοῦ μηροῦ αὐτοῦ τὸ δολοφόνον ὄπλον.

Ἐκραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς ἡγεμονίας, ἀπέδρα κρύφα σὺν τῷ ἀδελφῷ. Ἐσώθησαν, ὡς εἶδομεν, εἰς Σπέτσας, κ' ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν ἐπαναστατήσασαν ἤδη Πελοπόννησον· ἔσπευσεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως· ἐκεῖθεν ἐστάλη εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπανεκάμψας, ἔσπευσε καὶ αὖθις εἰς πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως· κατέλαβε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Δημητρίου τὸ ἐγ-

γύτατον τοῦ φρουρίου χωρίον Μασαγρᾶ. Ἐκείθεν ἐπὶ τῆς ἀλώσεως ὤρμησεν εἰς τὴν πόλιν. Ἐπὶ μὲν τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη συνεμέθεξε πασῶν τῶν μαχῶν, ἔνθα ἠρίστευσεν ὁ ἀδελφὸς Δημήτριος. Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου ἔσπευσε καὶ οὗτος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Κανέλλου, καὶ μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ ἐπανῆλθεν εἰς Πελοπόννησον καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως χιλιάρχος.

Ἐπὶ μὲν τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, συνελήφθη μετὰ τῶν ἀδελφῶν Ἀναγνώστου, Κανέλλου καὶ Δημητρίου κ' ἐπέμφθησαν ἅπαντες εἰς Ὑδραν ὑπὸ στενώτατον περιορισμόν. Μετὰ δὲ τὴν ἀμνηστειάν συνεμέθεξε μὲν διαφόρων κατὰ τοῦ Ἰμβραήμη μαχῶν, ἀλλ' οὐδέποτε καὶ τῶν τότε καὶ μετὰ ταῦτα ἐρίδων. Ἐπὶ τῆς ἐν Προνοίᾳ ἐθνοσυνελεύσεως ἐχρημάτισε πληρεξούσιος, ἡγμαλωτεύθη μάλιστα μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἀναγνώστου καὶ ἄλλων ὑπὸ τῶν διαλυσάντων τὴν ἐθνοσυνέλευσιν ἐκείνην, ἵνα μὴ ψηφίσῃ τὸ πολίτευμα, καθ' ὃ ὤφειλε νὰ διοικήσῃ ὁ Ὅθων, καὶ ἀπελύθη δια λύτρων. Ἐπὶ μὲν τοῦ Κυβερνήτου οὐδὲν ἔλαβεν ἐνεργητικὸν μέρος· ἐπὶ δὲ τοῦ Ὅθωνος ἀνεγνωρίσθη ταγματάρχης τῆς φάλαγγος. Τῷ 1843 διορίσθη Νομάρχης Εὐβοίας. Τῷ 1854 ἐξελέχθη Βουλευτὴς Κορίνθου καὶ τῷ 1859 Δῆμαρχος. Ἠξιώθη τὸ μὲν πρῶτον τοῦ ἀργυροῦ παρασήμου τοῦ Σωτῆρος· ἔπειτα δὲ, τοῦ χρυσοῦ. Προήχθη καὶ μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ συνταγματάρχου τῆς φάλαγγος· καὶ τῷ 1861 διορίσθη Γερουσιαστὴς· διετέλεσε δὲ καὶ μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐξεταζούσης τὰ δικαιώματα τῶν ἀγωνιστῶν.

Πρὸ τοῦ διορισμοῦ του ὁ μὲν Ὅθων ὑπέδειξεν, ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίζῃ ἐν τινι λεπτομερείᾳ τὰς ἐκδουλεύσεις του· ὁ δὲ σεβάσμιος πρεσβύτης ὑπέβαλεν αὐτῷ τὴν ἐξῆς ἀφελεστάτην ἀναφορὰν :

Μεγαλειότατε!

Ἐπιτρέφατέ μοι, Βασιλεῦ, νὰ ἐπαυολήσω τὰς καλυψόμενας στιγμάς σας διὰ συντόμου ἐκθέσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἑμετέρας Μεγαλειότητος ὑπηρεσιῶν μου, καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν βασιλικὴν σας εὐμένειαν.

Τρία ἔτη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβων ἐγενόμην μέλος τῆς «Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν», κ' ἐνεργῶν μετὰ τῶν ἄλλων πρὸς προπαρασκευὴν τῆς ἐπαναστάσεως κατεδιώχθην ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνα συλληφθῶ συγχρόνως μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἀναγνωστοῦ Διλιγιάννη, τοῦ Κανακάρη καὶ τοῦ Περούκα. Ἀποδράσας δ' ἐκείθεν μετὰ τοῦ εἰρημένου ἀδελφοῦ μου, διεσώθημεν καταδιωκόμενοι εἰς Σπέτσας. Ἐκεῖ μένοντες ἐνηργοῦμεν τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ἧς ἐκραγεῖσθε μετέβην εἰς Λεωνίδιον, καὶ τρακοσίους στρατολογήσας, ἐστρατοπεύδουσα εἰς Βέρβεννα, ἔνθα διώκουν κ' ἐγὼ μετὰ τῶν ἄλλων.

Κατόπιν κατὰ τὴν 4 Ἰουνίου 1821 συνεξεστράτευσα μετὰ τοῦ Ἠλία Μαυρομιχάλη καὶ Νικήτα. Ἰσχυρὸν διοικῶν στρατιωτικὸν σῶμα, εἰς Λεβαδίαν καὶ Θήβας, ἔνθα συνηρτήσαμεν τὸν Λεχημὶτ Πασσᾶν καὶ Ὁμερ Βριώνην. Παρέμεινα εἰς τὰ μεγάλα Λαβδία καὶ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως μέχρι τῆς ἀλώσεώς της. Μετὰ ταῦτα ἐξεστράτευσα εἰς Π. Πάτρας, εἰς τὸ Ἄργος κατὰ τοῦ Δράμαλη, καὶ εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου μέχρι τέλους αὐτῆς. Ἐπειτα δὲ κατὰ τοῦ Ἰβραήμ Πασσᾶ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πολέμου.

Ἐπυρέτησα δὲ καὶ τότε καὶ μετὰ τὴν αἰσίαν ἀφίξιν τῆς Ἑμετέρας Μεγαλειότητος καὶ πολιτικῶς ὡς πληρεξούσιος τῆς ἐν Ἄστρει ἐθνικῆς συνελεύσεως, τῆς ἐν Προνοίᾳ ἐθνικῆς συνελεύσεως, βουλευτῆς τῆς Γ' βουλευτικῆς περιόδου κατὰ τὸ 1850—1853, καὶ Δήμαρχος Κορίνθου καὶ Νομάρχης Εὐβοίας.

Αἱ κατὰ τὸν ἀγῶνα οικογενειακαὶ καὶ ἀτομικαὶ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος θυσίαι, αἱ τελευταῖαι δυστυχεῖς περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας γνωστὰ εἰς τὴν Ἑμετέραν Μεγαλειότητα συμβεβηκότα μὲ ἐθίσαν, μὲ κατέστησαν πενόμενον ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις τοῦ γήραος μου. Ἐὰν δὲ ἡ Ἑμετέρα Μεγαλειότης, ὑπὸ τῶν γενικῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος ὀδηγούμενη, ἤθελεν ἐγκρίνει προσθήκην εἰς τὸ σῶμα τῆς Γερουσίας, καὶ εἰς τὰς περὶ τούτου σκέψεις τῆς ἤθελεν ἐπιβλέψει εὐμενῶς καὶ εἰς τὸν ταπεινὸς ὑποσημειούμενον, ἤθελε παράσχει παραμυθίαν εἰς τὰς ὑπολοιπούς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, ἀνθ' ἧς θελῶ διατελεῖ πάντοτε εὐγνώμων καὶ ἔτοιμος νὰ προσφέρω μετὰ πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως νέας ὑπηρεσίας.

Ἐποσημειοῦμαι μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ τῆς Ἑμ. Μεγαλειότητος
εὐπειθέστατος δούλος καὶ πιστότατος ὑπῆκοος

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΕΒΗΓΙΑΝΝΗΣ.

Ὁ σεβάσμιος οὗτος γέρων εἶνα: ἡ ζωσα, οὕτως εἰπεῖν, ἱστορία τοῦ ἀγῶνος. Δύο δ' ἔσχε τέχνα, τὸν Ἰωάννην, πολλάκις ἐκλεχθέντα βουλευτὴν Κορινθίας, χρηματίσαντα μάλιστα καὶ πρόεδρον τῆς Βουλῆς.

καὶ τὴν Χαρίκλειαν, γῆραν τοῦ πολυκλαύστου Δημητρίου Μπότσαρη.

Τοιοῦτος μὲν ὁ βίος τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Δεληγιανναίων. Γράφοντες δὲ, ἵνα ἐνοώμεθα ὑπὸ τῶν πάντων εὐκόλως, μετεχειρίσθημεν ἐν γνώσει τῆς ἀνωμαλίας ἀμφοτέρως τὰς λέξεις *Δεληγιάνναι* καὶ *Δεληγιανναίων*, ὅπως προσφέρῃ ταύτας ὁ λαός. Ἐν μόνον ἐπεφυλάχθημεν νὰ δημοσιεύσωμεν, ὡς τελευταῖον ἐπεισόδειον τῆς οἰκογενείας ταύτης, τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν :

«*Ἐκλαμπρότατε !*

»Ἡ βροντόφωνος σάλπιγξ τῆς φήμης σαλπίζει στενωπέριως διαβρυλοῦσα τὴν ἀγαθὴν καὶ δραστηρίαν ψυχὴν σας τὰ παιωνικά ἱατρικά, τὰ ὅποια προσφέρετε διὰ τὰς πληγὰς τῆς πολυπαθοῦς μητρὸς μας. Σὲ διακημίζει ἄλλον Ἐπαμεινώνδαν καὶ Πελοπίδαν, θεμελιωτὰς τοῦ ἱεροῦ καὶ μυστικοῦ λόγου, ἄλλον Θρασύβουλον, διώκτην τῶν τυράννων. Διὰ τοιοῦτον ἥρωα ἐτοιμάζονται τόσο κλάμοι Πινδαρικοὶ καὶ Ὀμηρικοὶ διὰ νὰ θέσωσιν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι τὰ ἥρωικά σου φρονήματα καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. ΠΟΣΟΝ ΘΕΡΜΟΙ ΣΥΜΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΕΙΜΕΘΑ ΟΛΟΙ Οἱ Αὐταδέλφοι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προσταγῶν σας καὶ μετοχὴν τῶν φρονημάτων σας, καὶ ἡ περίστασις θέλει τὸ δεῖξει, καὶ διὰ τοῦ πανοσιωτάτου ἀγίου ἀρχιμανδρίτου κυρίου Γρηγορίου Δικαίου θέλετε πληρορορηθῆ. Ἀξιοσέβαστε ἄνερ! ὁ Μαραθὼν ἀπέδειξε τὸν Μιλτιάδην, καὶ ἡ Σαλαμίς τὸν Θεμιστοκλέα! διὸ μὴ νομίσετε περὶ τὸν ἀξιῶσαί μας γραμμάτων σας περὶ πάντων τῶν δεόντων, καὶ θέλετε μᾶς εὖρει προθυμοτάτους εἰς τὰς διαταγὰς σας.

»Υγίαινε καὶ γενναιοφρόνει μέχρις ἐσχάτης πνοῆς σου.

»1820, Αὐγούστου 3.

»Τῆς ἐκλαμπρότητός σας φίλοι εὐλικρινεῖς

Π Ο ΚΤΑΣ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΦΙΛΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΩΝ. (1).

Κατὰ πόσον ἐξετέλεσαν τὰ ὑποσχεθέντα οἱ Δεληγιάνναι δὲν ἔχομεν ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν μεθ' ὅσα, στηριζόμενοι εἰς ἐπισήμους καὶ ἀναμφιλέκτους ἀποδείξεις, ἀφηγήθημεν.

ΝΟΤΑΡΑΔΕΣ:

Μία μὲν τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων οἰκογενειῶν τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἡ τῶν Νοταράδων, καταγωγμένη μάλιστα, κατὰ τὰς μαρτυρίας πολλῶν Βυζαντινῶν τε καὶ νεωτέρων συγγραφέων, ἐκ τῆς βασιλευσάσης οἰκογενείας τῶν Παλαιολόγων, κατὰ κηδεστίαν ὁμῶς. Πρῶτος δ' ἀρχηγὸς αὐτῆς μνημονεύεται ὁ Νικόλαος Νοταρᾶς, ἀκμάσας τῷ 1384 — 1454, καὶ εἰς γάμον ἐλθὼν μετὰ τινος ἡγεμονίδος τῆς βασιλευσούσης οἰκογενείας τῶν Παλαιολόγων (1). Υἱοὶ δ' αὐτοῦ ὑπῆρξαν ὁ Λουκάς καὶ ὁ Ἄγγελος Νοταρᾶς, ἀκμάσαντες περὶ τὰ μέσα τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ὁ μὲν Λουκάς ἐχρημάτισε μέγας Δούξ καὶ ἀρχιναύαρχος ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐξετέλεσε τότε, κατὰ Χάμερ, καλῶς τὸ καθήκον του, πολεμήσας ἀνδρείως καὶ πολλαχοῦ ἀποκρούσας τὸν ἐχθρὸν· ἀλλ' ὑπερισχύσαντος τούτου καὶ ἐν τῇ στερεᾷ, ὁ Νοταρᾶς ἐπὶ τέλους ἠχμαλωτεύθη. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον, κατὰ Χάμερ, ὁ κατακτητὴς ἐλευθέρωσεν αὐτὸν, ὑπεσχέθη μάλιστα καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς περιουσίας του· βραδύτερον ὁμῶς, ἐν εὐθυμῇ διατελῶν, διέταξε νὰ φέρωσιν ἐνώπιόν του τὴν δεκατετραετῆ θυγατέρα τοῦ Νοταρᾶ. Ἐναντιστάντος δὲ τούτου καὶ εἰπόντος μάλιστα, ὅτι προτιμᾷ τὸν διὰ τοῦ δημίου θάνατον τῆς ἀτιμώσεως

(1) Ἱστ. ἱστορ. τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ὑπὸ Κοῦμα, Τόμ. 6, σελ. 528.

τῆς θυγατρὸς του, ὁ κατακτητὴς διέταξε νὰ φέρωσιν ἐνώπιόν του σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν ἀπαγαγῶν δὲ τὴν νεάνιδα, διέταξε ν' ἀποκεφαλίσωσι πρῶτον τὰ δύο τέκνα ἐνώπιον τῶν γονέων, ἔπειτα τὴν σύζυγον καὶ ἐπὶ τέλους αὐτὸν τὸν ἀτυχῆ Νοταρᾶν. Οὗτος δὲ πρὸ τῆς ἀποκεφαλίσσεως, δείξας πολλὴν γενναιοῦτητα, ἐξητήσατο νὰ προσευχηθῆ καὶ ἀποκεφαλιζόμενος ἐκραύγασε μόνον τὰς λέξεις: «Θεέ μου ἂν ἦσαι δίκαιος!..» (1).

Αὐτὰ ταῦτα αὐταῖς σχεδὸν λέξεσιν ἀφηγητῆται περὶ τοῦ μάρτυρος τούτου Νοταρᾶ καὶ ὁ Κούμας, προσθέτων, ὅτι «μόνος ὁ Πρωτοβεητιάριος Φραντζῆς ἐπωλήθη σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὸν ἵπποκόμον τοῦ Σουλτάνου, εὐρῶν ὁμῶς τρόπον, ἔρυγεν εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῆς γυναικὸς του» (2). Ἐν τοιαύτῃ οἰκτρᾷ καταστάσει διασωθεὶς ὁ Φραντζῆς, ἔγραψε τὰ γνωστὰ χρονικὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως κ' ἐν αὐτοῖς ἐπισωρεύει ἀπείρους ὕβρεις καὶ ουκοφαντίας κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς Νοταρᾶ, περιττῶν αὐτὸν ὡς βαθύπλουτον μὲν, ἀλλὰ φιλάργυρον, φειδθέντα τοῦ πλούτου του πρὸς διάσωσιν τῆς πόλεως καὶ προτενεγκόντα μάλιστα τοῦτον αὐθορμήτως (!!) τῷ κατακτητῇ, ἐν' ὅξω ἦ τῆς εὐνοίας του. Ὁ ἄκριτος Φραντζῆς κατηγορεῖ πρὸς τούτοις τοῦ ἀτυχοῦς τούτου Νοταρᾶ, καὶ ὡς πῖσαντος δῆθεν τὸν Αὐτοκράτορα Παλαιολόγον πρὸ τῆς ἀλώσεως, εἶνα τὸν ἓνα ἐκ τῶν υἱῶν του τιμῆσῃ τῷ τοῦ μεγάλου Κοντοσταύλου ἀξιώματι καὶ τὸν ἕτερον τῷ τοῦ μεγάλου Λογοθέτου» (3). Ἴνα δ' ἐκτιμῆσῃ τις δεόντως τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Φραντζῆ, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῆ, ὅτι ὁ ἀτυχῆς Νοταρᾶς, αἰχμαλώτευθεὶς

(1) *l'Hist. de l' Empire Othoman, par Hammer. Tom. ij. pag. 416, καὶ 418 Paris, 1835.*

(2) *Ἰδὲ ἱστ. τῶ ἀνθρ. πράξεων. Τόμ. 6. Σελ. 532.*

(3) *Ἰδὲ Χρον. Γεωρ. Φραντζῆ Πρωτοβεητιαρίου, Βιέννη τῆς Αὐστρίας 1796. Βιβλ. γ'. Κεφ. Θ—4.*

πὺν γυναικὶ καὶ τέκνοις, δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ περισώσει
 πρότερον τοὺς θησιουοὺς του, οὔτε νὰ προσφέρῃ ἔπειτα
 τούτους προθύμως (!) τῷ τα πάντα κατέχοντι κατα-
 κτητῇ. Ἄλλως δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι ἡ
 Φραντζῆς ἔγραψε ταῦτα ἐν τῇ κεντρικῇ του, καὶ ὅτι πι-
 θανὸν νὰ ἐπηρεύησε ταύτην καὶ μεταγενεστέρα τις ἔρις
 πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἀτυχοῦς ἤρωος Λουκᾶ Ἄγγελου
 Νοταρᾶν, περισωθέντα καὶ τοῦτον τότε εἰς Πελοπόννη-
 σον· ἢ καὶ φθόνος τις κατ' αὐτοῦ, καταφυγόντος ἐν
 Μοιμεβασίᾳ καὶ πιθανότατα πλειότερόν τι τοῦ Φραντζῆ
 τιμηθέντος, ἢ εὐνοηθέντος ἐκ τῶν τότε δεινῶν πειριστά-
 σεων. Ἐμφυτόν δ' ἐστὶ τοῖς δυπραγοῦσι, καὶ μάλιστα
 τοῖς διδασκάλοις, οἷος ὁ Φραντζῆς, τὸ μεμψιμοιρεῖν καὶ
 ἄλλοις ἀποδιδόναι τὰ τῆς δυσπραγίας αἷτια. Οὐδὲν
 παράδοξον λοιπὸν καὶ ὁ Φραντζῆς ν' ἀπέδωκε τὰ αἷτια
 τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ ἀτυχεῖ
 Λουκᾶ Νοταρᾶ.

Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἄγγελος τὸ μὲν πρῶτον δι-
 σώλη εἰς Μοιμεβασίαν, ἔπειτα δὲ μετόπισεν εἰς Τρί-
 καλα τῆς Κερύνθου, ἔζη καὶ μεχρὶ τῆς σήμερον διαπρέ-
 πουσιν οἱ Νοταράδες. Ἄμετοι μὲν ἀπόγονοι τοῦ Ἄγ-
 γέλου τούτου ὑπῆρξαν ὁ Δημήτριος καὶ Λουκᾶς Νοτα-
 ρᾶς· σύζυγον δ' ἔσχεν ὁ Δημήτριος τὴν Καλὴν κ' ἐξ
 αὐτῆς ἐτέχθη τῷ 1519 ὁ ἅγιος Γεράσιμος Δημητρίου
 Νοταρᾶς, πολιοῦχος Κεφαλληνίας, πολλὰς ἐν τῇ νήσῳ
 εὐεργεσίας διαπραξίς, αὐτόθι ἀποβιώσας τὴν 20 Ὀκτω-
 βρίου τοῦ 1579 καὶ ἐν μεγάλῃ εὐσεβείᾳ ἑορταζόμενος
 τὴν ἡμέραν ταύτην οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἐν ἀπάσῃ τῇ
 νήσῳ Κεφαλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ὁποιδῆποτε ἀπο-
 δημοσούντων. Τὸ ἱερόν λείψανον αὐτοῦ σώζεται ἄχρι σῆ-
 μερον ἀκέραιον ἐν τῇ νήσῳ.

Ἄτερός τις υἱὸς ἢ ἀπόγονος τοῦ αὐτοῦ Δημητρίου
 Ἰωάννης Νοταρᾶς εἶχεν υἱὸν Χρῦσανθον. Οὗτος ἐκ-

παίδευθῆς πρότερον ἐν Πελοποννήσῳ, ἠῤῥξῆσε, φαίνεται, τὰς γνώσεις του καὶ ἀλλαγῶν, πιθανὸν δὲ καὶ ἐν τινὶ Πανεπιστημίῳ τῆς Εὐρώπης. Κληρικὸς γενόμενος, προήχθη εἰς Ἀρχιμανδρίτην τοῦ Ἁγίου Τάφου κ' ἐπέμ-
φθη εἰς τὰς Ἡγεμονίας πρὸς διοικήσιν τῶν ἐκεῖ κτημά-
των. Ἀντὶ δὲ νὰ ἐπιδοθῆ ἐκεῖ εἰς τὴν ἀργυρολογίαν καὶ
ἀκολασίαν, ὡσπερ τινὲς τῶν νεωτέρων, οἵτινες προῦκά-
λεσαν διὰ τῆς διαγωγῆς των τὴν δήμευσιν τῶν Μονα-
στηριακῶν κτημάτων, τῶν ἀνηκόντων τῷ Ἑλληνισμῶ.
τούναντίον ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ. Συνέ-
γραψεν εἰς τὴν καθομιλουμένην τότε Ἑλληνικὴν «*Εἰ-
σαγωγὴν εἰς τὰ γεωγραφικὰ καὶ σφαιρικὰ, ἀξιῶσει τοῦ
ἐκλαμπροτάτου καὶ περιβλέπτου κυρίου Σκαρλάτου Μαυρο-
κορδάτου, υἱοῦ Ἰωάννου Νικολάου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορ-
δάτου, αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κ' ἐξέ-
δωκεν ἐν Παρισίοις εἰς φέλλορ τῷ 1716*».

Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ὁ σοφὸς συγγραφεὺς
ἔχει καὶ πολλὰ γεωγραφικὰ καὶ σφαιρικὰ καὶ γεωμε-
τρικὰ σχήματα καὶ ἀλφαριθμητικὸν πίνακα τῶν σημαντι-
κωτέρων πόλεων, ἐν ᾧ σημειοῖ τὸ μῆκος καὶ πλάτος
ἐκάστης· ἐν τέλει δὲ ἔχει καὶ «*Γεωγραφικὸν πίνακα τῆς
παλαιᾶς καὶ τῆς νέας ἀπάσης ἐγνωσμένης γῆς τότε τὸ πρῶ-
τον τύποις ἑλληνικοῖς ἐκδοθέντα παρὰ Χρυσάνθου Πρεσβυ-
τέρου καὶ τοῦ Ἀποστολικοῦ καὶ ἀγιωτάτου Πατριαρχικοῦ
Θρόνου Ἀρχιμανδρίτου*».

Προαχθεὶς, ἕνεκα τῆς παιδείας καὶ τῶν ἄλλων ἀρε-
τῶν του, εἰς τὸ τοῦ Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων
ἀξίωμα, πιθανὸν νὰ συνέγραψε καὶ ἄλλα. Ἐγκατέλειπε
δὲ τὰς ἀρίστας ἀναμνήσεις, ὡς εἶς τῶν Πατριαρχῶν
ἐκείνων, οἵτινες ἔλαβον τὴν ποιμαντορικὴν ράβδον, οὐχὶ
ἵνα τύπτωσι, καὶ κείρωσι καὶ ἀμέλγωσι μόνον τὸ ἐμπι-
στευθὲν αὐτοῖς ποίμνιον, ἀλλὰ μᾶλλον, ἵνα ποιμάνωσιν
αὐτὸ λογικῶς καὶ ἀναδείξωσιν ἄξιον τοῦ προορισμοῦ του.

Τὸ ὄνομα τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις πατριάρχου Χρυσάνθου Νοταρᾶ μνημονεύεται καὶ σήμερον μετὰ πολλῆς εὐσεβείας ὑπὸ τῶν ἐν τῷ ἁγίῳ Τάφῳ Κληρικῶν. Ἐτερος δέ, υἱὸς Ἰσως τοῦ Ἰωάννου τούτου Νοταρᾶ, ἐχρημάτισεν ὁ Σπυρίδων· καὶ οὗτος ἔσχε τέκνα τὸν Ἰωάννην Σ. Νοταρᾶν, τὸν Λουκᾶν Σ. Νοταρᾶν καὶ τὸν Ἀγγελὸν Σ. Νοταρᾶν. Ἐνὸς δὲ τούτων υἱὸς ἦτο ὁ Σπυρίδων Νοταρᾶς καὶ τούτου υἱοὶ ὁ Πανοῦτζος Νοταρᾶς, γεννηθεὶς τῷ 1740 καὶ διαπρέψας μεγάλως ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος· καὶ ὁ Σωτήριος Νοταρᾶς, γεννηθεὶς τῷ 1750 καὶ προεστῶς χρηματίσας, καὶ σεβάσμιον καὶ εὐγενῆ χαρακτῆρα ἔχων, κατὰ Φραντζῆν τὸν νεώτερον (1). Τὸν δὲ προεστῶν ἐπίσης χρηματίσαντα Ἀνδρῆκον Νοταρᾶν ὁ Ἰωάννης Φιλήμων θεωρεῖ ὡς νεώτερον πῶν τριῶν ἀδελφῶν Νοταράδων: «κατέβη, λέγει, καὶ οὗτος ἐκ Τρικάλων ὡς ὀμηρεύσων παρ' αὐτῇ (τῇ μητρὶ τοῦ Κικαμίλμπεγῆ ἐν Κορίνθῳ) ὅτε καὶ ὁ Σωτήριος Νοταρᾶς ἀνέβη εἰς Τρίπολιν ὀμηρεύσων ἐπίσης παρὰ τῇ κεντρικῇ ἀρχῇ» (2).

Ὁ Πανοῦτσος Νοταρᾶς ἀγνοοῦμεν, ἂν ποτε ἐχρημάτισε καὶ προεστῶς, ἀναντηρόρητως ὁμως ἦτο ὁ λογιώτερος, ὁ πολιτικώτερος καὶ ὁ νουνεχέστερος τῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνδρῶν τῆς Πελοποννήσου, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τῶν παρά πόδας δύο ἐμβριθεστάτων ἐπιστολῶν του τῆς μὲν πρὸς τὴν ἄγνωστον Ἀρχὴν, ἧς τὸ μυστήριον ἐμυήθη, φαίνεται, εἰς πολὺ προγενεστέραν ἐποχὴν, τῆς δὲ πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ συνεταίρους:

α' Ἀδελφοί!

Ἐν ἀγνώστῳ τὰ σημειωθέντα ἅπασι, δις καὶ τρίς, ἐξ ὧν ἐπέγνωμεν, ὅτι ἀριστα ἐκφράζονται αἱ ἰδέαι τῶν ἐπισταλέντων. Μολονότι τὰ νοήματα τῶν γραμμάτων ὑψηλὰ καὶ δύσληπτα, ὡς ἐκτεθειμένα κατὰ τοὺς κανόνας μιᾶς ἐξαιρέτου καὶ δυσνόητου μεγαλῆς, τῆς ὁποίας ἡμεῖς ἐσμὲν ἀδαεῖς· ἀλλ' ἐξεταζόμενα κατὰ βάθος καὶ ἀπροσωπολήπτως ὑπὸ τῶν κειμένων περὶ τὰ τοιαῦτα, ὑποστηρίζουσι τὰς ψυχὰς τῶν ἀναγνωσκόντων.

(1) Ἰδὲ Ἐπιτομὴ Ἑλλ. Ἱστορ. Τόμ. Δ'. Σελ. 405.

(2) Ἰδὲ Λοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπ. Τόμ. γ'. Σελ. 51.

των, ἔχοντα ἐπαγομένην συλλογιστικῶς τὴν πειθῶν. Διὰ τὴν κινήθη ὁμοίως μία τοιαύτη μηχανὴ, ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἔχωσι τὴν ἀνάλογον πρὸς ἀλλήλα ἀρμονίαν ὅλα τὰ μέλη, ἐξ ὧν εἶναι συνθεθεμένη, καὶ οὕτω νὰ κινῶνται εὐρύθμως καὶ κανονικῶς μετ' ἐκπληξίν τῶν βλεπόντων. Ἐκ τούτου, ὅστις θέλει νὰ τὴν ἰδίη κινουμένην, πρέπει νὰ προσέχη μετὰ μεγάλης ἀκριθείας, ὥστε ἕκαστον τῶν μερῶν νὰ ἔχη πρὸς τὸ ἄλλο τὴν χρειωδῆ ἀναλογίαν· ἢ δὲ πρὸς ἀλλήλα ἀναφορὰ νὰ ἴηται γενικὴ. Τότε κινήθῃσα, ἀδιστακτικῶς θέλει ἐκτελέσει θαυμάσιον τὸ σκοπούμενον. Ἄν δὲ τούναντίον δὲν ἀνταποκρίνωμαι κατὰ τοὺς κανόνας τῶν διδασκάλων, τὰ πάντα ἀνατραπίζονται μετὰ καταισχύνην καὶ αἰώνιον ὄνειδος ἐκείνων, ὅστινες ἤθελον ἐπιχειρηθῶσι νὰ τὴν κινήσωσιν οἰκοθεν. Ἐγόμενον πολλοὺς εἰς ὑπόδειγμα, ὅστινες οὐχὶ μόνον κατησχύνθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευσαν τὴν ζωὴν των, χρομητίσαντες ἀπρόσεκτοι εἰς τὴν ἔγκαιρον κίνησιν τῆς τοιαύτης μηχανῆς.

Ἄς ἀρθῶσι λοιπὸν ἐκ μέσου τῶν μύστων αἱ σκωριασμένοι προλήψεις. «Μηδέεις (κατὰ τὸν Ἀπόστολον) τὸ ἑαυτοῦ ζητήτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ εἰτέρου ἕκαστος». Ἄς λείψῃ ἡ περὶ Προεδρείας ἕρις. «Καίριος παντὶ», λέγει ὁ Σοφὸς. Ὁ ἐνεστώδης χρόνος δὲν εἶναι χρόνος ἐπάθλων, ἀλλὰ χρόνος ἀγώνων. «Τὰ καλὰ κόπη κτῶνται, καὶ κόπη κατορθοῦνται». Ἄς ἀγωνισθῶσι λοιπὸν ὅλοι οἱ μῦσται, συνεισφέροντες ὑπὲρ τῆς ὅλης πατρίδος ἕκαστος κατὰ δύναμιν, εἰδότες, ὅτι «Ὁ νομίμως ἀθλήσας, δικαίως στεφανοῦται» μετὰ τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον ἐν ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἀναλάμψῃ τὸ φῶς. Ἡ κοινωνία τῶν χριστιανῶν τότε ἀπειλεῖ τεράστια, ὅπταν τῶν πιστευόντων ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ ἦτο μία. Ὅσον ἐκ μέρους μας ἀναυδομέθα μετὰ χαρᾶς τὸν προκείμενον ἀγῶνα, εὐχαριστούμενοι νὰ γενώμεν «περίφημα πάντων»· νὰ ἀποδώμεν ὁμοῦ ἐπιωφελεῖς τῷ Γένει κατὰ δύναμιν. Ὁ Λακιδαιμῶν ἐκεῖνος, «ὅτε συγκατελέγτο τῷ τάγματι τῶν τριακοσίων» μειδιῶν εἶπε· «Χαίρω, ὅτι ἡ πατρις ἔχει πολλοὺς ἱμοῦ κάρωνας».

Ἄς ἀναγνώσωμεν μετὰ ὅλον τούτο ἐπιστατικῶς τοὺς γεγραμμένους ὄρους. Κατ' αὐτοὺς ἔχομεν τὴν ἀδελφίαν οἱ ἀδελφοὶ νὰ ἐκλέγωμεν ἐφόρους καὶ ταμεία· πρὸς τοὺς διορισθεῖσι δὲ καὶ ἄλλους, οὓς ἂν ἐκλέξωσιν ὁμοφρονούντας ἐπὶ τῷ κοινῷ συμφέροντι, εὐυπόληπτους διγλονότι, ἀφιλοχρημάτους, φιλογενεῖς καὶ εὐεικρινεῖς πατριώτας, διὰ τὴν ἀικονομίσωμεν τὰ πάντα ἐν ἀκρᾷ συμποσίᾳ, φυλαττόμενοι, ὅσον ἐνεστί, «μη δώσωμεν τὰ Ἅγια τοῖς κυσὶ, μηδὲ τοὺς μαργαρίτας θέσωμεν ἔμπροσθεν τῶν γείνων».

Ἄς ὑποσχεθῶμεντες ἄς καταβαλῶμεν διὰ τῶν ἐφόρων εἰς τὰ ταμεία. Τὰ ταμεία, ἂν καὶ ὡς πλεῖστα τῶν δύο ἢ τριῶν, ἄς λογιζώμεθα ὡς ἐν, ἀποδίδοντα λόγον εἰς τὸν γενικὸν ἔφορον καὶ εἰς τοὺς σὺν αὐτῷ· αὐτοὶ δὲ πρὸς τὴν Ἀρχήν. Ἄς λείψωσιν αἱ διχόνοιαι. Ἄς ἀνακαλίσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶπεν ὁ Ἀριστείδης εἰς τὸν Θεμιστοκλέα. «Ὅλοι ἄς ἀρήσωμεν τὰ παλαιὰ, πληροφροῦμενοι, ὅτι «ἐπὶ ἔτηρ ὄϊσταται ἀκμή»· ἢ παντελῆς τοῦ Γένους φθορά. Διὰ τὴν γενώμεν δεκτοὶ καὶ τῶν νέων καὶ νὰ ἴδωμεν ἀνανεούμενον τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, μὴ φισαώμεθα ἐν εὐκαιρίᾳ δαπάνης. Ἄς μεταχειρισθῶμεν ἐκουσίως ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ὑπὲρ τῶν πλησίων, ὅσα ἀκουσίως βιαζόμενοι καταδαπανώμεν ἀπειδίως ἐπὶ ἰδιαιτέρα καὶ κοινῇ καταστροφῇ.

Ἄλλ' ἴσως εἶποι τις, ὅτι «αἱ ἐλπίδες βόσκουσι τοὺς κενούς βροτῶν». Τούτο αὐτὸ καὶ ἡμεῖς λέγομεν· οὐχὶ ὁμοῦ γενικῶς· διότι «ἡ ἐλπίς ἀπολλάξει οὐ καταισχύνει· ὁ γὰρ ἐλπίζων ἐπιμένει ἐνεργῶν τὰ πρὸς

ἐπίτευσιν τοῦ ἐλπίζομένου· ἐπιμένων δὲ εἰς τὴν ἐνέργειαν ἐκτελεῖ τὰ
χρειώδη· ἐκτελεῶν δὲ τὰ χρειώδη, ἀπολαμβάνει πραγματικῶς τὸ ἐλπίζο-
μενον. Σὺν Ἀθηνᾷ καὶ χεῖρα κινήσωμεν» ἐγκαίρως ὁμοῦ· «τῶν δ'
»ἀδοκῆτων πολλὰ δῶκε Θεός».

»Ἐρῶσθε προβαίνοντες ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν, φίλτατοι.

»Τρίκαλλα, 10 Δεκεμβρίου 1820.

»Ὁ ἀδελφός
ΠΑΝΟΥΤΣΟΣ ΝΟΤΑΡΑΣ» (4),

*Πανιερώτατε Συνέφορε Ἁγίε Παλαιῶν Πατρῶν, καὶ Ἐκλαμπ-
ρότατε Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἐφορίας, καὶ Θεοφιλέστατε
Ἁγίε Καρυνπόλεως, καὶ Εὐγενέστατοι Ἀρχόντες
Πρόκριτοι Καλαβρύτων καὶ Βοστίτης!*

Κυριευμένοι ἀπὸ ἐνθουσιασμῶν ἐκδικήσεως κατὰ τῆς Σπάρτης ὁ αἰ-
σιητῆς Ἀριστομένης, χωρὶς νὰ κρίνῃ πρότερον ἐπιστατικῶς τὰ κατὰ
τὸν ἐνστασιασμὸν καὶ τὰ μετὰ τὴν ἐνδεχομένην ἀποτυχίαν, ἀντὶ νὰ
πολίση τὴν ἐρημιωθεῖσαν Πατρίδα του, πράξας, ὅσα καὶ αὐτὴ ἡ τῶν
ἀγρῶν θηρίων ἀποστρέφεται φύσει, ἐπροξένησε τὴν τελείαν καταστρο-
φὴν τῆς, ὥστε οἱ ἐναπολειφθέντες Μεσσήνιοι ἐδιάσθησαν νὰ μετακινή-
σωσι καὶ νὰ ἀφαισθηθῶσιν ἐκπατρισθέντες· διότι δὲν ὑπῆρξαν ποιηθεῖς.
Τοῦτο αὐτὸ καὶ ἡμεῖς, οἱ κατὰ πνεῦμα μὲν υἱοὶ τῆς Ὑμετέρας Πανιε-
ρότητος, δοῦλοι δὲ καὶ φίλοι εὐκρινεῖς τῆς ἐκλαμπρότητός τῆς καὶ εὐ-
γενείας σας, ὑπορώμενοι δεῖν ἔγνωμεν, ἵνα ἀναξέρωμεν εἰς ὑμῶν πρὸς
τὴν ἱερὰν Ἐταιρίαν, ὅσα ἐστοχάσθημεν, συντείνοντα εἰς τὴν εὐκαταίην
κατόρθωσιν τοῦ ἐπιχειρήματος, ὧν πρῶτιστον τὸ νὰ βάλωμεν φρενᾶν
κρηπίδα ἐλευθερίας, κατὰ τὸν Πίνδαρον· καὶ, ἀφοῦ θεμελιώσωμεν ἐπὶ
στερεᾶς πέτρας, νὰ οἰκοδομήσωμεν ἐπ' αὐτῆς, μηδὲλως φοβούμενοι
μητε τὰς ἐνδοθεν προσβολὰς τῶν δυναστῶν, μητε καὶ τὰς ἐξωθεν τῶν
γυμνιαζόντων, αἰτινας, ἧτοι μετὰ τὰς ἐνδόν ἢ καὶ μόναι, δύνανται νὰ
ματαιώσωσι τὸ σκοπούμενον, καὶ νὰ προξενίσωσι τὴν τελείαν κατα-
στροφὴν τῆς φίλης πατρίδος καὶ γενικῶς ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους.

Πανιερώτατοι, καὶ ἐκλαμπρότατε καὶ πατριῶται ἄριστοι! Ὅτι μὲν
τὸ μέγα τοῦτο ἐγχείρημα δεῖται καὶ πόνου πολλοῦ, καὶ χρόνου μακροῦ,
καὶ δαπάνης οὐ σμικρᾶς καὶ τύχης λαμπρᾶς, πᾶς τις καὶ τὸ μικρὸν
ἐπιστήσας δύναται νὰ καταλάβῃ καθὼς καὶ οἱ τῶν τριῶν πρώτων ὄν-
των ἐφ' ἡμῖν, τὸ τελευταῖον: ἡ λαμπρὰ ὀλοκλήρου τύχη, οὐκ ἔστι τῶν
ἐφ' ἡμῖν, τὴν ὁποῖαν ἀνάγκη πᾶσα νὰ ζητήσωμεν, καθὰ καὶ ἐζητήθη
ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀπὸ τὴν κραταίην καὶ τροπαιοῦχον δεξιάν τοῦ εὐλογη-
μένου Αὐτοκράτορος, ὅστις νικῶν, ἐβράδευσε καὶ βραβείαι τὴν εὐχὴν
εἰς ἄπαντας, ὅσοι ἐγχειρήθησαν τὴν ἀκαταμάχητον αὐτοῦ ὑπεράσπισιν.
Ὅταν δὲ ἐκείνη ἐταπῆ ὑπὲρ ἡμῶν, χωρηγούσα ἀπόλλως τὰς βοηθείας
τῆς, τότε καὶ ἡμεῖς οὐς ἐπείν ἀνάξιοι τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος, ἔαν δὲν
ἀφαιδῶσωμεν καὶ πόνον, καὶ γυμνάσιον, καὶ ἐπιμονὴς, συναγωνιζόμενοι
κατὰ τῶν Δυναστῶν, καὶ μηδὲλως προούμενοι τὰς προσβολὰς μητε
αὐτῶν, μητε τῶν γειτόνων, πρὸς οὐς καὶ στόλον ἔχοντας ἰσχυρὸν, καὶ

(4) Ἰδίαισι. Ἰς. Φιλ. Ἐπιγραφὴς ὑπὸ Φιλῆμ. Σελ. 346, 347.

στρατὸν τακτικόν, καὶ πολεμικὰς παρασκευὰς, ἡμεῖς μόνοι ὄν δυνάμιθα νὰ ἀνεξέσωμεν.

Ὡς διορισθέντες λοιπὸν Ἔφοροι ὑπὸ τῆς ἀρχῆς, καὶ ὡς ἐπιτασσόμενοι νὰ εἰδεάζωμεν αὐτὴν καὶ τοὺς ἐν τοῖς πράγμασι τὰ συμφέροντα εἰς κατόρθωσιν εὐχερῆ τοῦ προκειμένου, ἰδοὺ ὀγλοποιούμεν ὑμῖν καὶ δι' ὑμῶν τῆ ἱερᾷ Ἐταιρίᾳ, ὅτι χωρὶς, κινηθέντος πολέμου, νὰ εἰσχωρήσωσι Ῥ: στρατεύματα εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἐπικρατείας, ἐν δὲ τῇ Μητροπόλει καὶ καθ' ὅλα τὰ μέρη, ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ὡς ἐν συνθήκῃς, νὰ κινηθῇ ἡ μηχανὴ, οὐδὲν αἴσιον κατορθοῦται. Ἀλλὰ καὶ τούτων θεθέντων, ἡμεῖς οἱ Πελοποννήσιοι ἔχομεν χρεῖαν δέκα χιλιάδων τούλαχιστον Ῥ: στρατοῦ μετὰ τῶν πολεμικῶν παρασκευῶν, ὅπως βοηθούμενοι τακτικῶς ἀντιπαραταχθώμεν πρὸς τε τοὺς Δυναστάς καὶ πρὸς τοὺς γειτνιάζοντας, οἵτινες διὰ φθόνον τῶν ἐνδεχομένων πιθανῶς τὸ νὰ ὠφελθῶσι καθ' ἡμῶν, μικρὰν ἢ παντελῆ ἰδέαν ἐχόντων ὀπλων καὶ πολεμικῆς.

Προσέχετε λοιπὸν καλῶς, πρὸ αὐτοῦ τοῦ πατρικοῦ ἐδάφους! μὴ τὸ πρῶγμα κινηθῇ ἀώρως, καὶ ἐν ἐνὶ, ἢ δυσί, ἢ καὶ τρισὶ τόποις, ὡς ἐπιβλαβίς. Ὁμιλήσατε μετὰ τοῦ νεηλυδος ἐνεργοῦ σεβαστοῦ Δικαίου ὕτινι ἀπονέμομεν τὰς ἐγκαρδίους προσκυνήσεις* ἀναλογίζεσθε, ὅσον τὸ χρέος ὑμῶν* γράψατε τάχιστα πρὸς τε τὸν ἐρχόμενον Ἐκλαμπρον (1) καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Ἀρχὴν διὰ νὰ ζυγοστατήσωσι τὸ ἐπιχειρήμα, καὶ μετ' ἀκριθείας σταθμίσωσι: «ὡςπερ στάθμη δόρυ νήσον ἐξίθουσι τέκτονος ἐν παλάμῃ» καὶ οὕτω νὰ κινήσωσι τὴν μηχανὴν ἐνταυτῷ καθ' ὅλα τὰ μέρη, προστάτην ἔχοντες τὴν ἄμαγον δεξιάν, ὡς διειληπταί, κατὰ τῶν ἐνδεχομένων* ὅπως μὴ γένηται τὸ ἔθνος ἡμῶν θύμα τῶν βαρβάρων καὶ τοῦ φθόνου τῶν πλεσιογώρων, καὶ διακινδυνεύσωσιν οἱ ἐνεργοί, χωρὶς νὰ ἴδωσι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐστεμμένους μὲ τοὺς θριαμβευτικούς στεφάνους τῆς ἐλευθερωθείσης Πατρίδος.

Πρὸς τοῦτοις παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς ὀδηγήσητε, εἰς ποῖον μέρος νὰ ἐξαποστελωμέν τὰς συνεισφοράς τῶν Ἀδελφῶν, σηματοῦντες καὶ εἴ τι ἀνοῆς ἄξιον.

Καὶ ταῦτα μὲν διὰ τοῦ παρόντος γράμματος, ὡς μὴ ἐξὸν διὰ στόματος. Εἴητε δὲ διαλογιζόμενοι τὰ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῇ θεῇ συνάρσει!

1821, Ἰανουαρίου 14.

Οἱ δεῦλοι καὶ εἰλικρινεῖς ἄδελφοί
ΠΑΝΟΥΤΙΟΣ ΝΟΤΑΡΑΣ
καὶ οἱ λοιποὶ Ἀδελφοί (2).

Καὶ τοιοῦτος μὲν ἦτο καὶ τοιαῦτα ἐφρῶναι ὁ νέος οὔτος Νέστωρ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ δὲ Σωτήριος Νοταρᾶς ἦτο ἀναντιρρόητως εἷς τῶν προεστῶν τῆς Πελοποννήσου. Καίτοι δὲ γιγνώσκων ἐν λεπτομερείᾳ τὰ τε-

(1) Ἐκλαμπρον ἔνοσεῖ ἐνταῦθα τὸν Α. Ἰψηλάντην. Τὸ δὲ ἀνωτέρω ἀναφερόμενον εἰς Ῥ: εἶναι τὸ ἀρχικὸν τῆς λιζέως Ρωσσία.

(2) Ἰδιᾶ ἀπέμ. ἱερ. Φιλ. Ἔταιρ. ὑπὸ Φιλῆμ., Σελ. 355—357.

κταινόμενα τότε ὑπό τε τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν Τούρκων, ἵνα μὴ δώσῃ ὁμως ὑπονοίας τούτοις, προσήλθεν ἐκούσιον θῦμα εἰς Τριπολιτζᾶν, κ' ἐκεῖ βεβαίως ἤθελε πάθει ὅσα καὶ οἱ ἄλλοι δεινὰ, ἅτινα ἐν τῷ πρὸ τούτου βίῳ ἀφηγήθημεν, ἂν μὴ ἐμετρίαζε ταῦτα ὀθωμανός τις φίλος του. Καὶ τὸν Ἀνδρῆικον Νοταρᾶν τὸ μὲν πρῶτον ἐρρίψαν σιδηροδέσμιον εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Κορινθου οἱ Τούρκοι· ἔπειτα δὲ καὶ ἀπεκεφάλισαν κατὰ διαταγὴν τῆς μητρὸς τοῦ Κιαμήλμπερ. Ἄλλ' οἱ προφανεῖς κίνδυνοι, οὓς διέτρεχον ὁ Σωτήριος καὶ ὁ Ἀνδρῆικος, ἐν τῷ στόματι τοῦ λύκου ὄντες, δὲν ἐκώλυσαν οὔτε τὸν Πανοῦτσον ν' ἀσπασθῇ ἀμέσως τὸ κίνημα, νὰ συμμεθέξῃ μάλιστα, κατὰ Φιλήμονα, τῶν ἐν Βερβαίνοις διασκεψέων ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἀγῶνος, οὔτε τὸν ἀνεψιὸν τούτου καὶ υἱὸν τοῦ Σωτηρίου Ἰωάννην, νεανίαν τότε ὄντα, νὰ δράξῃ ἀμέσως τὰ ὄπλα, νὰ πολεμήσῃ μετὰ τῶν ἄλλων πρὸς ἀποκλεισμόν τῶν Κορινθίων Τούρκων ἐν τῷ φρουρίῳ, ἔνθα ἐξεπολιορκήθησαν βραδύτερον.

Μία τῶν πρωτίστων ἀναγκῶν τῆς πατρίδος ἦτο τότε καὶ ἐφ' ὄλου τοῦ ἀγῶνος καὶ ἡ διάθρηψις τῶν ἐξ ἀπρόοπτου στρατολογηθέντων στρατῶν, ἵνα μὴ πεινώσῃ καὶ παρεκτρέπωνται. Εἰς τὴν ἀνάγκην δὲ ταύτην ἐπήρκεσαν προθυμότερα οἱ Νοταράδες, δαπανήσαντες τότε μὲν εἰς συντήρησιν στρατῶν, εἰς ἐράνους καὶ βιαίας εἰσφοράς, ἐν ἑκατομμύριον καὶ τριακοσίας χιλιάδας γρόσια, ἀναλογούντα πρὸς τσαύτας δραχμάς, κατὰ τὰς εἰς χεῖρας ἡμῶν ἐπισήμευς ἀποδείξεις.

Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ἐθνοσυνελεύσεως ὁ Πανοῦτσος ἐχρημάτισε πληρεξούσιος· μετὰ δὲ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἐξελέγη ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν. Καὶ πῶς μὲν διεχειρίσατο τὰ δημόσια τότε ὁ Πανοῦτσος Νοταρᾶς, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ν' ἀποδείξωμεν διὰ πολ-

λῶν· διότι γνωστὸν, ὅτι ἡ πατρίς οὐδένα δημόσιον πόρον εἶχε τότε, καὶ ἕως τὰ μόνα χρήματα, ἅπερ εἰσέπραξεν ὁ Πανούτσος τοῦ δημοσίου ἦσαν αἱ πεντακόσκιαι τεσσαράκοντα χιλιάδες φράγκων, αἵτινα ἐπλήρωσεν ὁ Χουροῖτ Πισοῦς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν χαρεμιῶν του· ἀλλ' ὁμως δι' αὐτῶν ἐπύρκεσαν οἱ ἄνδρες τοῦ ἀγῶνος νὰ ὀργανίσωσι στρατὸν, νὰ ἐξοπλίσωσι στόλους, ν' ἀποκρούσωσι δι' αὐτῶν πολλὰς εἰσβολὰς τοῦ ἐχθροῦ καὶ νι νικήσωσι μάλιστα καὶ καταστρέψωσιν αὐτὸν ἐπὶ τῆς πρώτης πολιρκίας τοῦ Μεσολογγίου.

«Πρώτη φροντίς τῆς νέας κυβερνήσεως, λέγει ὁ Τρικούπης, ἦτον ἡ εὐρεσις πόρου εἰς εὐστάσι καὶ διατήρησιν τῶν στρατοπέδων καὶ εἰς κίνησιν τοῦ στόλου» (1).

Πῶς δ' ἐπύρκεσαν εἰς ἅπαντα ταῦτα ἄνευ χρημάτων, τοῦτο τεκμαίρεται ἐκ τῆς ἐξῆς ὠραίας προκηρύξεως :

Στρατιῶται!

Σεῖς μὲ τὰ ὄπλα σας ὑπερασπίζεσθε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους καὶ ἡ διοίκησις τοῦ ἔθνους χρεωστὴ νὰ Σᾶς ἀνταμείψῃ. Ἐν τῷ ἐθνικῷ ταμίῳ δὲν ἔχη τ' ἀναγκαῖα χρήματα διὰ νὰ προβλέψῃ τοὺς δικαίους μισθοὺς σας, ἰδοὺ ἡ πατρίς σας προσφέρει μισθὸν τιμιώτερον πλουσιώτερα, πλεον ἀνάλογον πρὸς τὰς χρεῖας σας καὶ πρὸς τὰ ἴδια συμφέροντά σας. Οἱ προπάτορες σας ἐκαλλιεργουν τὴν γῆν, τὴν ὁποίαν ξένος τύραννος ἤ π. σε πρὸ τεσσάρων αἰώνων. Εἶναι δίκαιον νὰ τὴν καλλιεργήσῃτε τῶρα σεῖς καὶ ν' ἀπολαύσῃτε τοὺς καρπούς της, ἀφ' οὗ ὁμως μὲ τοὺς κόπους σας τὴν ἐλευθερώσατε. Τοῦτο κρέμαται ἀπὸ σας. Τρέξατε, καταγαραίτε, αὐξήσατε τὰ τάγματα τῶν προμάχων τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐθνικῆς σας ἀνεξαρτησίας· μὴ λησμονεῖτε τὸ χρέος τῆς εὐταξίας καὶ τῆς εὐπειθείας πρὸς τοὺς ἀρχηγούς σας. Πρῶτον χρέος ταντὸς καλοῦ στρατιώτου. Ἡ πατρίς καὶ οἱ νόμοι σας ἀνοίξαν τὸ στάδιον τῆς δόξης καὶ τῆς εὐτυχίας, διατρέξατέ το ἀέλιως τῶν προγόνων σας. Ἐνθυμηθήτε, ὅτι εἴθε Ἕλληνας, καὶ οἱ Ἕλληνας ὁσάκις ἠθέλησαν ἐνίκησαν τοὺς βαρβάρους.

Ἐν Κορίνθῳ, τὴν 7 Μαΐου 1822.

Ὁ πρόεδρος
Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ.

Ὁ ἀρχισταγματεὺς
Θ. ΝΕΓΡΗΣ (2).

(1) Ἰθὶ ἱς. τῆς Ἑλλ. Ἐπικρατείας Τόμ. Β', Σελ. 142.

(2) Ἰθὶ Hist de la régénération Hellénique, par Puqueville. Volum. II, pag. 561—562.

Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐθνοσυνελεύσεως οὔτε ὁ Πανοῦτσος, οὔτε οἱ λοιποὶ συνάρχοντές του, οἱ τόσον καλῶς διοικήσαντες καὶ δοξάσαντες τὴν πατρίδα, ἔλαβον μέγα τι ἀξίωμα, «ἀλλ' ἐπὶ τῇ παραιτήσει τοῦ Μαυροκορδάτου ἐκ τῆς προεδρίας τῆς Βουλῆς, λέγει ὁ Τρικούπης, ἐλλείποντος τοῦ ἀντιπροέδρου, ἐκάθησαν ἐπὶ τῆς προεδρικῆς ἑδρας ἐπιτροπικῶς μέχρι τῆς ἐπανόδου τοῦ ἀντιπροέδρου τὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν, τὸν πρεσβύτερον τῶν Βουλευτῶν» (1). Ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης συνέβησαν δυστυχῶς ὅσα δεινὰ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐν ἄλλοις βίοις ἀφηγήθημεν «ἀλλ' οἱ πρώτιστοι ὑπερασπισταὶ τῆς νέας ἐκείνης κυβερνήσεως ἦσαν, κατὰ Τρικούπην, ἐκ τῶν Πελοποννησίων ὁ Ζαήμης, ὁ Λόντος, ὁ Νοταρᾶς, ὁ Γιατράκος, ὁ Μούρτζινος καὶ ὁ Τζανετάκης.» Ἄγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἡ ἐντιμος αὕτη διαγωγὴ τοῦ Πανοῦτσου Νοταρᾶ ἐλαττοῦται ἐκείνης, καθ' ἣν εἰς τῶν προγόνων εἶπε· «χαίρω, διότι ἡ πατρίς ἔχει καὶ ἄλλους κρείττονας ἐμοῦ.» Ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης περιόδου ὁ Πανοῦτσος Νοταρᾶς ἐξελέχθη ὀριστικῶς πρόεδρος τῆς Βουλῆς· ἀποθανόντος ὅμως τοῦ Νικολάου Λόντου, μέλους τοῦ ἐκτελεστικοῦ, καὶ ἀποποιηθέντος τοῦ Ζαήμη τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἡ Βουλὴ ἀντικατέστησε τότε διὰ τοῦ ὁμόφρονος Πανοῦτσου Νοταρᾶ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ πάθη δυστυχῶς εἶχον ἐξαφθεῖ μεγάλως· καὶ αὐτὸς ὁ ἀνεφίος τοῦ Πανοῦτσου Νοταρᾶ Ἰωάννης, ὁ ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ ἀναδειχθεὶς στρατηγὸς τῶν ὀπλων τῆς Κορίνθου, ἠναγκάσθη νὰ ταχθῇ μετὰ τῶν ἀντικυβερνητικῶν ἤρατο ὄπλα κατὰ τῆς κυβερνήσεως, πρὸς διάσωσιν ἴσως τῆς περιουσίας του· συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν καὶ ἐμελλε νὰ σταλῇ ὑπὸ φύλαξιν εἰς Ναύπλιον, ἀλλ'

(1) Ἰδὲ Τρικούπη, Τόμ. Γ', Σελ. 51, 106 106 καὶ 169.

ἐγγυηθεὶς ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ θεὸς τοῦ Πανοῦτσος, πρόεδρος διατελῶν τῆς Βουλῆς, ἀπήλλαξε τῶν περαιτέρω συνεπειῶν. Ἴνα δὲ ἐκτιμήσῃ κάλλιον ὁ ἀναγνώστης τὴν τε διαγωγὴν ταύτην τοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ τὰ πικρὰ ποτήρια, ὅσα ἔπιεν ὁ ἐπιστηρίζων τὴν νέαν κυβέρνησιν Πανοῦτσος, ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ κυβερνήσις εἶχε προσκαλέσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς ὑποστήριξίν τῆς ἅπαντα σχεδὸν τὰ διαθέσιμα τῆς Ἀνατολικῆς ἰδίως Ἑλλάδος στρατεύματα. Εἷς δὲ τῶν ὀπλαρχηγῶν τούτων ἦτο καὶ ὁ Γούρας, Μέντορα ἔχων τὸν Σοφιανόπουλον, καὶ περὶ τῆς διαγωγῆς τούτων κατὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Νοταράδων ἀπεστάλη ἡμῖν ἀντίγραφον τοῦ παρὰ πόδας πιστοποιητικοῦ :

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν καὶ τῆς Ἀστυνομ. γραμματεὺς
(Τ. Σ.) ΑΝΑΣΤ. ΛΟΝΤΟΣ.

Μαρτυροῦμεν ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ καθαρᾷ συνειδήσει, ὅτι κατὰ τὸν παρόντα Δεκέμβριον τοῦ 1824, ὅπου ἦτο φερμένος ἐδῶ εἰς τὰ Τρίκαλα ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Γούρας μὲ τὰ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν του στρατεύματα, μὲ ἀπειλὰς καὶ φοβερητοὺς, ὅτι θέλει δώσει τὴν ἄδειαν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ λεηλατήσωσι τὴν οἰκίαν τῶν κυρίων Νοταράων, τοῦ προέδρου τοῦ βουλευτικοῦ σώματος κυρίου Πανοῦτσου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του κυρίου Σωτήριου, ὅπου ἦσαν αἱ φαρμακίαι των, ἔλαβεν ὁ ἄνω εἰρημένος στρατηγὸς Ἰωάννης Γούρας διὰ χειρὸς τοῦ κυρίου Παναγιώτου Σοφιανοπούλου, τὸν ὁποῖον εἶχε μαζῆ του καὶ τὸν μετεχειρίσθη μεσίτην μετρημένα ἀπὸ τὸν κύριον Σωτήριον Νοταρᾶν εἰς μὲν τὰς ἑνδεκα τοῦ παρόντος μηνὸς εἰς δύο δόσεις, πρῶτον βενέτικα ἑξακόσια, καὶ δεύτερον βενέτικα δύο χιλιάδας πεντακόσια· εἰς δὲ τὰς δώδεκα βενέτικα πεντακόσια, τὰ ὅποια συμποσούμενα γίνονται βενέτικα τρεῖς χιλιάδες ἑξακόσια, προσέτι πέντε μολάρια καὶ ἐν γεντίσι καὶ ἕνα τσιαντήρι καὶ οὕτω παρητήθησαν ἀπὸ τὴν λεηλασίαν καὶ ἀνεχώρησαν. Αὐτὰ ξεῦρομεν ἐξ αὐτοψίας καὶ μαρτυροῦμεν διὰ νὰ ἔχη τὸ κύρος τῆς ἡμαρτυρίας μας ἐν παντὶ δικαστηρίῳ.

1824, Δεκεμβρίου 15, Τρίκαλα.

ΣΠΗΡΙΑΔΩΝ ΔΑΣΙΟΣ, ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΛΑΜΑΡΑΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ἱερέως
ΤΡΙΚΑΔΙΩΤΗΣ, ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΙΩΣΗΦ . . . . .

Εἶπομεν ἤδη ἀλλαγῶν, ὅτι οἱ αὐτοὶ μὲν Γκούρας καὶ Σοφιανόπουλος εἶχον αἰχμαλωτεύσει τότε καὶ τὸν Γερμανὸν Π. Πατρῶν (1), ὡς ἀντιφρονούντα τῇ νέᾳ κυβερνήσει· ἕτεροι δὲ στρατιῶται τοῦ Καραϊσκάκη ἐλεηλάτησαν ἐν Πελοποννήσῳ τὸν Ζαήμην καὶ ἄλλους.

Τὰ περιστατικά δὲ ταῦτα ἤθελον ἐπιβαρύνει πολὺ τὴν εὐθύνην τῆς τε τότε κυβερνήσεως, τῶν ἀρχηγῶν Γκούρα καὶ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ στρατοῦ, ἔστω καὶ ἐν ἐμφυλίοις πολέμοις, ἂν μὴ ἐγίγοντο, ὡς εἶδομεν, διὰ τοῦ γνωστοῦ πολλοῖς ἐκ τῶν ζώντων Σοφιανοπούλου. Τοῦτο δὲ εἶναι κατὰ τοσοῦτον ἀληθές, καθ' ὅσον ὁ Σοφιαγόπουλος κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν εἰσέπραττεν οὕτω τὰ χρήματα ταῦτα διὰ λογαριασμὸν, ὡς ἔλεγε, τοῦ Γκούρα καὶ τοῦ στρατοῦ, ἐφρόντισε ν' ἀσφαλίσῃ καὶ τὸ μέλλον του, ἐξεβίασε τὸν ἀτυχῆ Σωτήριον Νοταρᾶν νὰ τῷ δώσῃ ἰδιόχειρον ἔγγραφον, δι' οὗ ἐκήρυττεν αὐτὸν ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΝ. Περὶ τοῦ σκανδάλου τούτου ἀνεφέρθησαν ἐπισήμως εἰς τὴν κυβέρνησιν ὅτε Πανοῦτσος καὶ ὁ Σωτήριος Νοταρᾶς, ἐξαιτούμενοι νὰ θεωρηθῇ τοῦλάχιστον τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἄκυρον. Ὁ δὲ τότε ὑπουργὸς τῆς Ἀστυνομίας Ἀναστάσιος Λόντος ἀπήντησεν αὐτοῖς ὡς ἑξῆς:

Ἄριθ. 134.

Πρὸς τοὺς κ.κ. Πανοῦτσοι Νοταρᾶν καὶ Σωτήριον Νοταρᾶν!

Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 288 διάταγμα τῆς κυβερνήσεως σὰς ἐσωκλείεται ἀντίγραφον ἐπικεκυρωμένον τῆς ἀπὸ 9 Ἰουνίου ἀναφορᾶς σας, καὶ εἰδοποιεῖσθε, ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐθεώρησε τὰ ἐν αὐτῇ διαλαμβανόμενα, καὶ ὅτι ἀπαρτιζομένης τῆς βουλῆς, θέλει λάβει ἢ ὑπόθεσίς σας τὸ ἀνῆκον τέλος.

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τῆς Ἀστυνομίας γραμματεὺς
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΛΟΝΤΟΣ.

Ἄδικον ἄρα μέγα δὲν εἶχεν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἐπὶ

(1) Ἰδὲ Βίον Παράλληλων, Τόμ. Α', Σελ. 428.

τοῦ ἀγῶνος νὰ μὴ ἐμπιστευῆται πολὺ εἰς τοὺς ὁμοίους τοῦ Σοφianoπούλου ἡμιμαθεῖς, οὓς ὠνόμαζε διὰ τοῦ περιφρονιτικοῦ τότε ὀνόματος *καλαμαράδες*.

Καίτοι δὲ πολλῶν τοιούτων διαπραττομένων τότε ἐν Πελοποννήσῳ, ὁ πρόεδρος ὅμως τοῦ βουλευτικοῦ Πανοῦτσος Νοταρᾶς καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν τῆς δευτέρας καὶ τρίτης περιόδου καὶ ὡς ἐπιτροπικῶς, προεδρεύων τῆς Βουλῆς καὶ ὡς ὀριστικός πρόεδρος αὐτῆς καὶ ὡς μέλος τοῦ ἐκτελεστικοῦ ὑπῆρξε πάντοτε ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς ἀντιφρονούντας καὶ ὅσον ἐνεστί συνδιαλλακτικός. Ἐλεληατήθη, ὡς εἶδομεν, ἡ παρουσία του, ἡλαλωτεύθη ὁ προσφιλεὶς ἀνεψιὸς του, καὶ ὅμως ὁ Πανοῦτσος ὑπιστήριξε τὴν κυβέρνησιν, ἣτις οὐδέποτε, κατὰ Τριχοῦτην, εὐρέθη ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων δεινῶν περιστάσεων τόσῳ μικροὺς πόρους· ἐξῆντα μόνον γρόσια εὐρέθησαν ἐν τῷ ταμείῳ τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅλη ἡ Στερεὰ Ἑλλάς ἦτο ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ ἐχθροῦ ἢ ὑπὸ τὴν φθοροποιῶν χεῖρα τοῦ στρατιώτου καὶ τὴν φιλαρπαγὰ τοῦ τοπάρχου» (1).

Ὡς νὰ μὴ ἤρχουν δὲ τοσαῦτα καὶ τηληκαῦτα δεινὰ, ἐπέσε τότε καὶ τὸ Μεσολόγγιον καὶ ὡς ἐπίμετρον προσετέθησαν ἰδίως τῷ Πανούτσῳ καὶ τινὰ ἰδιαιτέρα Κορινθιακά. Ὁ φιλότιμος καὶ λίαν ζωηρὸς ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ διωρίσθη διὰ τὰς στρατιωτικὰς ἀρετὰς του ἐνωρὶς ἀντιστράτηγος τῆς ἐπαρχίας. Προαχθέντος δὲ τούτου εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ, ἀντιστράτηγος διωρίσθη ὁ ἀμῆλιξ καὶ ἐπίσης ζωηρὸς Παναγιωτάκης Νοταρᾶς ἐκ τῆς αὐτῆς μὲν ἐπαρχίας καὶ ὁμώνυμος, ἀλλ' ἐξ ἄλλης οἰκογενείας. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὄπλαρχηγῶν ἐγενήθη δυστυχῶς καὶ ἐρωτική τις ἀντιζηλία ὑπὲρ

νεανίδος, ωραίας και πλουσίας, ἣν ἕκαστος ἠθέλησεν ἀ-
 νυμφευθῆ. Μὴ συγκατατιθεμένης τῆς νεαῆς ἢ τῶν
 γεγονένων αὐτῆς ἐνὰ γείνη ὁ γάμος ἐν τοιαύταις δειναῖς
 περιστάσεσιν, ἕκαστος τῶν νέων ἐνόμιζε πρόσκομμα
 τὸν ἀντεραστὴν. Ἰσχυροὶ δ' ἀμφοτέροι ὄντες και πολ-
 λούς στρατιώτας διαθέτοντες ἤλθον εἰς ἐνοπλον ῥῆξιν,
 ἧς ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν δυστυχῶς κατὰ τὸν Τρι-
 κούπην (1) καὶ τὸν Ἀμβρόσιον Φραντζῆν (2) σφαγαί
 ἀθῶων, λεηλασίαι χωρίων, και ἡ πυρπόλησις δάσους
 προσοδοφόρου. «Τὸ πῦρ τῆς ἐν Κορίνθῳ ἀλλήλομα-
 χίας, λέγει ὁ Τρικούπης, ἐγγὺς ἦτο ἐνὰ διαδοθῆ και
 »εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἡ
 »αὐδιοικήτικὴ ἐπιτροπὴ ἐσπευσε ἐνὰ τὸ σβέσῃ».
 Κατὰ νεωτέρας πληροφορίας ἀντερασταὶ κυρίως
 ἦσαν ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Νοταρᾶς και ὁ Δημή-
 τριος Καλλέργης ἠρῶντο δ' ἀμφοτέροι τὴν μετὰ
 ταῦτα σύζυγον τούτου. Ὁ δὲ Παναγιωτάκης Νοτα-
 ρᾶς ἐπεμβῆκεν εἰς τὴν ἔριδα, ὡς σύμμαχος μὲν τού-
 του, ἀντίπαλος δὲ τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ
 και ἔπαθε τότε μεγάλως τὸ χωρίον Σοφικὸν και τὸ
 ὑπὲρ αὐτοῦ δάσος. Καὶ ἡ μὲν ἔρις δὲν ἐλύθη τότε.
 Ἄπαντες οἱ ἀντιμαχόμενοι, διαταγέντες, ἐσπευσαν ἐν
 τῷ πεδίῳ τῆς ἀληθοῦς δόξης. Πηρόντος δ' ἐν αὐτῷ
 ἡρωικῶς τοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ, αἰχμαλωτευθέντος
 τοῦ ἀντεραστοῦ τοῦ Καλλέργη, οὗτος μετὰ τὴν ἀπε-
 λευθέρωσίν του ἐβεβαίωσε τὴν ἐρωμένην του, ὅτι
 οἰδίους ὄμμασιν εἶδεν ἀποταμεῖσαν τὴν κεφαλὴν τοῦ
 ἀντεραστοῦ τοῦ Νοταρᾶ, και οὕτως ἐγένετο ὁ γάμος.
 Ἡ σκηνὴ αὕτη ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον δὲν εἶναι
 ἐπίδεκτικὴ δραματικῆς τινὸς και διδακτικωτάτης ποιή-
 σεως. Δύο ἥρωες νεανίαι φλέγονται ὑπὸ ἔρωτος ὡς

(1) Ἰδὲ Ἀπόθ. Σελ. 52.
 (2) Ἰδὲ Ἐπίτομ. ἱ. Ἄνεργ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. Β', Σελ. 98.

άντερασται, ἀλλήλομαχοῦντες προξενουσί καταστροφάς. Μόλις διατάσσονται νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας των καὶ νὰ ὑπηρετήσωσι τὴν πατρίδα, σπεύδουσι προθύμως εἰς τὸ στάδιον τῆς δόξης. Ἐν αὐτῷ ὁ μὲν εἰς εὐρίσκει ἠρωϊκὸν θάνατον ὁ δ' ἕτερος, ἐντιμον αἰχμαλωσίαν. Μόνον μετὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τούτου καὶ τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ὁ ἕτερος τῶν ἐρωμένων ἀπωλέσθη, πείθεται ἡ νέα νὰ συγκατανεύσῃ εἰς γάμον. Ἄγνοοῦμεν ἐπίσης κατὰ πόσον εἶναι δραματικώτερα αὐτοῦ τοῦ *Σιβιρίας*, ἢ *Λουκία Βόργα*, ὁ *Ἐρνάρης* καὶ ἄλλα, ἅτινα διδάσκονται ἐν ἑλληνικοῖς θεάτροις. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Μόνον ὁ μὴ αἰσθανόμενος, οὓς ἠσθάνετο ὁ Πανοῦτσος παλμούς τῆς καρδίας ὑπὲρ τῆς πατρίδος· μόνον ὁ μὴ ἔχων ὅπερ εἶχεν ὁ Πανοῦτσος τρυφερὸν φίλτρον ὑπὲρ τοῦ ἥρωος ἀνεψιοῦ του, δὲν δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ οἷαν σπαραξικάρδιον θλίψιν εἶχεν ὁ Πανοῦτσος ἐπὶ τῶν συμφορῶν τούτων τῆς τε γενικῆς καὶ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος· ἀλλ' ἐπὶ πασῶν τῶν περιπετειῶν τοῦ ἀγῶνος οὐδέποτε ἐκλονίσθη ἡ πεποίθησις τοῦ Πανούτσου, διήγαγεν ἐκτελῶν τὸ καθήκον καὶ ὑποστηρίζων παντὶ σθένει τὴν κυβέρνησιν.

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου, ἡ ἐθνοσυνέλευσις, ἐκλέξασα κυβέρνησιν μὲν δικτατορικὴν ὑπὸ τὸν Ζαήμην, ἐπιτροπὴν δὲ ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς, ἵνα συμπράττῃ μετὰ τῆς κυβερνήσεως, διελύθη καὶ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἦτο ὁ Πανοῦτσος, ὅστις ὡς τελευταίαν πράξιν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐξέδωκε τὴν 16 Μαρτίου 1827 ἐξ Αἰγίνης προκήρυξιν, δι' ἧς προσεκαλοῦντο οἱ πληρεξούσιοι νὰ συνέλθωσιν εἰς Τροιζήνα κ' ἐπειτα ἀπεσύρθῃ εἰς τὰ ἴδια, οὐδόλως μετασχῶν οὔτε τῶν πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καποδιστρίου, οὔτε τῶν ἐπὶ τοῦ Κυβερνήτου, οὔτε

τῶν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οὔτε τῶν ἐπὶ τῆς ἀντι-
 βασιλείας καὶ τῶν ἐπὶ Ὀθωνος ἀσχημιῶν.

Καὶ ὁ μὲν Κυβερνήτης, καίτοι ἀπόντα, διώρισεν
 ὁμῶς τὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν μέλος τοῦ Πανελλη-
 νίου ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν· ἀλλ' οὗτος, ἐννενηχοντούτης
 ὦν τότε, δὲν ἀπεποιήθη μὲν τὸ ἀξίωμα, ἄγνωστον ὁμῶς
 εἶναι, ἂν ἔλαβε καὶ ἐνεργητικόν τι μέρος. Μόνον τῆς
 ἐν Ἀθήναις ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1843, ἐκλεχθεὶς πλη-
 ρεξούσιος, τὸ μὲν πρῶτον ἀνεδείχθη προσωρινῶς πρόε-
 δρος ὡς πρεσβύτερος· ἔπειτα δὲ παμψηφεί ἐξελέχθη
 ὀριστικῶς μόνον χάριν σεβασμοῦ εἰς τὸν χαρακτήρα
 τοῦ ἀνδρός. Ἄλλως τὰ ἐπίμοχθα καθήκοντα τοῦ
 προέδρου ἐξετέλουν οἱ ἀντιπρόεδροι Μαυροκορδάτος,
 Κωλέττης, Μεταξᾶς καὶ Λόντος. Ἀπεβίωσε δὲ ὁ
 ἀληθῆς οὗτος Κάλχας τῆς ἐποχῆς ἡμῶν ἐν Τρικά-
 λοις τῆς Κορινθίας τῷ 1849, ἡλικίαν ἄγων τότε
 ἑκατὸν ἐννέα ἐτῶν.

Ὁ δὲ Σωτήριος Νοταρᾶς, ἀπαλλαγίς μὲν τῆς ἐν
 Τριπολιτζᾶ φυλακίσεως ἔσπευδεν ἔνθα ἦτο ἡ μεγαλει-
 τέρα τῆς πατρίδος ἀνάγκη. Ἐπὶ δὲ τῆς εἰσβολῆς τοῦ
 Δράμαλη κατεῖχε μετὰ τῶν Κορινθίων στρατευμάτων
 τὴν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ θέσιν Σούλη, καὶ ἐκεῖθεν
 ἔγραψε πρὸς τὸν Δημήτριον Πλαπούταν ἐπιστολὴν,
 δι' ἧς περιγράφει μετὰ πάσης λεπτομερείας καὶ ἄνευ
 τῆς ἐλαχίστης ὑπερβολῆς τὰς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ.
 Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης σκόπιμον νομίζομεν νὰ
 μεταφέρωμεν τὰ ἑξῆς μόνον:

«..... Μοῦ γράφετε νὰ βαστάξω καλὰ τὸν τόπον ἐδῶ· μὰ μὲ τί
 ἐφόδια πολεμικά; εἶναι τέσσαρες ἡμέραι, ὅπου ἔστειλα εἰς Τριπολιτζᾶν
 εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ εἰς τὴν διοίκησιν μὲ ζῶα, νὰ μοῦ προφθάσωσιν
 τζιμπεχανὲ καὶ οὐκ ἦν φωνὴ καὶ οὐκ ἦν ἀκρόασις ἕως τὴν σήμερον,
 πῶς λοιπὸν ἐγὼ νὰ οἰκονομήσω στρατιώτας; μάρτυρα σᾶς βάλλω τὸν
 Θεόν, ἄλλοι ἀπὸ πέντε φουσέκια ἔχουν καὶ ἄλλοι ἀπὸ δύο, καὶ ἄλλοι
 ὅσον ὅπου τὰ ἔχουν γεμάτα καὶ ἄλλοι διόλου· ὅθεν ἐὰν δὲν προφθάσουν
 καὶ σήμερον ἕως τὸ μεσημέρι, ὅλοι θέλει λυποτακτῆσούν· ἐγὼ τὸ χρέος

μου, καὶ μόνον ὅπου εἶμαι ἀμαθής, τὸ ἕκαστα καὶ τὸ κἄνω, καὶ ἄς ὀφον-
ται ὅσοι εἶναι αἰτίοι καὶ δὲν φροντίζουν νὰ προσθάσουν τὰ ἀναγκαῖα
πολεμικά· οἱ Ζαερίδες εἶναι δυσκολοοικονόμητοι, ὅτι εἰς τὰ βουνὰ ἀκόμη
τὰ γεννήματα εἶναι ἄθερα· πῶς θὰ τὰ οἰκονομήσωμεν ἀπορῶ· ἔγω, ἔγω
ἀδελφε, ζῆλον καὶ πατριωτισμὸν· μὰ μόνος ἕνας τί θὰ κάμω; ἂν δὲν
τρέξωμεν κοινῶς ὅλοι εἰς ταύτην τὴν δεινὴν περίστασιν ἐξάπαντος κυ-
ριεύεται ὅλη ἡ Πελοπόννησος καὶ κατασφραζόμεθα. Σήμερον ἐπλησίασαν
τὰ ἐχθρικά καράβια εἰς τὸ παραθεστάσι, τοὺς ἔβριξαν ἀπὸ τὸ ὄρδι τρία
τόπια, καὶ ἀμέσως τὰ καράβια ἀνταποκρίθησαν· γῆρας τὸ ἑσπέρας εἰς
ὅλην τὴν Βόχην καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον ἦτον γαμάτο φωτιαῖς· αὐτὰ τὰ
ἔως σήμερον. Γενναϊότητα δι' ἀγάπην Θεοῦ, πάσατε τ' ἀναγκαῖα μέρη
καὶ ἄς προσθάσῃ καὶ ὁ γενναῖος Καπετὰν Θεοδωράκης, ὅπου μὲ τὴν
φρόνησιν τοῦ ἴσως ἀπαντήσωμεν τοῦ ἐχθροῦ τὴν ὀρμὴν, εἰ δὲ, ἀλλοί-
μονον εἰς ἡμᾶς· μὲ τὰ Κορινθιακὰ μόνον στρατεύματα θὰ ἀντισταθῶ-
μεν τοῦ ἐχθροῦ; ποτὶ μὴ γένοιτο· ἂν σήμερον, ὁ Θεὸς μὴν τὸ δώσῃ,
καὶ ὀρμήσουν οἱ ἐχθροὶ, δυσκόλως θὰ τοὺς ἀπαντήσωμεν· ἂν δὲν προ-
φθάσουν τὰ φουσέκια, συγχωράτε με, ἀδελφοί, καὶ θέθεν ὑγιαίνετε.

14 Ἰουλίου 1822. Σούλη.

Ὁ Ἀδελφός Σας
ΣΩΤΗΡΙΟΣ Π. ΝΟΤΑΡΑΣ. (4)

Μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ Δράμαλη ἀπεσύρθη εἰς
τὰ ἴδια. Παθὼν δ' ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Σοφιανοπούλου καὶ
τῶν στρατῶν τῆς κυβερνήσεως ὅσα ἀφηγήθημεν, ἀη-
δίασε, φαίνεται, εἰς τοσοῦτον, ὥστε οὐδέποτε ἀνεμῆχθη
οὔτε εἰς τὰ πολιτικά οὔτε εἰς τὰ στρατιωτικά τῆς πα-
τρίδος του καὶ ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν τῷ 1844 ἐν
Τρικάλοις τῆς Κορίνθου. Υἱὸς τούτου εἶναι ὁ Ἀνδρέας
Νοταρᾶς, Βουλευτὴς καὶ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας
χρηματίσας.

Ὁ δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Πανούτσου Ἰω. Νοταρᾶς, υἱὸς ὧν
καὶ οὔτος τοῦ Σωτηρίου, ἐγεννήθη μὲν τῷ 1805· ἀγω-
γὴν δ' ἔλαβεν ὄλως ἐλευθέραν, κ' ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τοῦ
διδασκάλου αὐτοῦ Ἰβου καὶ τοῦ θείου Πανούτσου,
ἐνός τῶν μᾶλλον πεπαιδευμένων θεωρουμένου τότε ἐν
Πελοποννήσῳ. Δεκαεξαετὴ μὲν εἶχεν ἡλικίαν, ὅτε
ἐξεβράβη ἢ ἐπανάστασις, ὠπλίσθη ἀμέσως καὶ συ-
νέπραττεν ὅσον ἠδύνατο, ἐπιθυμῶν πάντοτε νὰ μά-
χηται κατὰ τῶν Τούρκων καὶ νὰ φονεύῃ δσους πλεῖ-

(4) Ἰδί. ἑλλ. Ἰστορ. Γενναίου Κοκοστροφῆς, Σελ. 88.

στους, μὴ ἀναλογιζόμενος, ὅτι εἶχε πατέρα τε καὶ θεῖον δεσμίους παρ' αὐτοῖς. Καὶ εἰς μακρινὰς μὲν ἀποστάσεις δὲν ἐξεστράτευσε τότε εἴτε ὡς μὴ παρακολουθούμενος διὰ τὴν ἡλικίαν ὑπὸ πολλῶν στρατιωτῶν, εἴτε ὡς μὴ θέλων νὰ παρακολουθῆ ἄλλους, εἴτε μᾶλλον ὡς ἀπησχολημένος εἰς τὰ ἐν Κορίνθῳ. Ταῦτα δὲ ἀλληλοδιαδόχως ἦσαν σπουδαῖα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον οἱ ἐν αὐτῇ Τούρκοι ἐκλείσθησαν ἐν Ἀκροκορίνθῳ καὶ ἐκεῖ ἔσφαξαν, ὡς εἶδομεν, τὸν θεῖον τοῦ Ἰωάννη Ἀνδρῆικον. Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τοῦ φρουρίου τούτου ἡ κυβέρνησις διώρισε φρούραρχον τὸν περιώνυμον Ἀχιλέα. Καὶ ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη τὸ φρούριον τοῦτο περιῆλθε καὶ αὐθις εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ ἐκδικηθῆ τὴν σφαγὴν τοῦ θεοῦ ὁ Ἰωάννης καὶ νὰ κορέσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Καταστραφέντος τοῦ Δράμαλη, μέρος τῆς εἰς Κόρινθον διευθυνθείσης μεγάλης στρατιάς αὐτοῦ ἀπεπειράθη ν' ἀπέλθῃ εἰς Πάτρας· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τοὺς ἀπέχρυσαν καὶ ἐπολιόρχησαν ἐν Ἀκράται· αἰς τσαούτην δὲ ἀμηχανίαν τοὺς ἔφεραν, κατὰ Τρικκούπην, ὥστε ἔβλεπον τινὰς μὲν πίπτοντας κατὰ γῆς ἐνῶ περιεπάτου, τινὰς δὲ ἀνοίγοντας τὰ κρανία τούτων καὶ ῥοφουντας τὰ μυαλά» (1). ἐνταῦθα λοιπὸν εὖρεν εὐκαιρίαν νὰ διαπρέψῃ ὁ Ἰωάννης.

Μετὰ τὴν ἐν Ἀστρεῖ ἐθνοσυνέλευσιν, προσθέτει, ἐδόθη ἡ ἀρχηγία τῆς ἐπαρχίας Κορίνθου καὶ ἡ φροντίς τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροκορίνθου τῷ Ἰωάννῃ Νοταρᾷ. Τοσοῦτον δὲ ζῆλον ἀνέπτυξεν οὗτος καὶ τσαούτην φρόνησιν, ὥστε οἱ πολιορκούμενοι, ἀπελπισθέντες πάσης ἐπικουρίας, προέτειναν παράδοσιν διὰ συνθήκης, ἣν μετ' εὐχαριστήσεως ἐδέχθησαν οἱ Ἕλληνες καὶ

(1) '181 ἰς. Ἑλλ. Ἐπ., τόμ. Γ', Σελ. 3 καὶ 67.

μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἐφρόντισε καὶ ὁ Νοταρᾶς νὰ ἐκτελέσῃ, λησμονήσας τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ θεοῦ του καὶ μόνον τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος ἐνθυμούμενος. Τὴν ὅσον ἐντιμον διὰ τοὺς Ἕλληνας, τόσον ἄδοξον διὰ τοὺς Τούρκους συνθήκην ταύτην δὲν νομίζομεν ἄσκοπον νὰ περιλάβωμεν καὶ ἐνταῦθα :

Οἱ Τούρκοι, ὅσοι εὐρέθησαν εἰς τὸ κἄστρον τῆς Κόρθος, βιασμένοι ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς ζωοτροφίας καὶ ἀπὸ τὴν πείναν, καὶ ἀπίπισμένοι ἀπὸ ἱμνιάτι καταναγκάζονται νὰ παραδώσουν τὸ ἄνωθεν κἄστρο εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως· διὰ τοῦτο οἱ ἄνωθεν καὶ οἱ πληρεξούσιοι τῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως ὁμοῦ ἐσυμφώνησαν ὡς ἀκολουθῶς:

Α') Ἡ ἑλληνικὴ διοίκησις ὑπόσχεται εἰς αὐτοὺς νὰ φυλάξῃ τὴν ζωὴν καὶ τιμὴν ὄλων τῶν Τουρκῶν, καὶ νὰ τοὺς σταίῃ σίγουρα μὲ καράβι εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Β') Οἱ Τούρκοι ὑπόσχονται ν' ἀφήσουν τὸ κἄστρο μὲ ὅλα τὰ ἄρματα καὶ μὲ ὅλους τοὺς ἐξοπλισμοὺς τοῦ κἄστρου, καὶ ὅλα τοὺς τὰ πράγματα καὶ τοὺς παράδες τοὺς, ἔξω ἀπὸ τὰ φορέματά τοὺς, καὶ νὰ εὐγουν μὲ τὰ ἄρματά τοὺς, νὰ δώσουν βεΐμια καὶ νὰ πάρουν βεΐμια διὰ τὴν σιγουρά τοὺς, καὶ εὐγαίνοντες νὰ ψαχθοῦν, καὶ ὅποιος πασθῇ, ὅτι ἔκρυψε τίποτε νὰ παιδεύεται χωρὶς νὰ διαφεντεύεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Γ') Τὰ βεΐμια νὰ ἀλλαχθοῦν, ὅταν οἱ Τούρκοι ἐμδαρκαρισθοῦν εἰς τὸ καράβι.

Δ') Ὁ ναῦλος τοῦ καραβιοῦ καὶ ὁ ζαερεὺς τοῦ ὁρῆμου νὰ ἴηαι εἰς βάρος τῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως.

Ε') Ὅσοι χριστιανοὶ εὐρέθων εἰς τὸ κἄστρον, εἴτε ἄνδρες, εἴτε γυναῖκες, νὰ ἴηαι ἐλεύθεροι καὶ νὰ ἐμποδισθοῦν.

ΣΤ') Ὑπόσχονται οἱ Τούρκοι νὰ δώσουν εἰς τὸν καπιτάνον τοῦ καραβιοῦ ἓνα ἀποδεικτικόν (λάμι) ἀπὸ τὴν τοπικὴν ἐξουσίαν καὶ κρίσιν τῆς Θεσσαλονικῆς διὰ τὸ κατευθύνειν τοὺς διὰ νὰ τὸ φέρῃ εἰς ἀπόδειξιν.

Καὶ διὰ βίβαιον τῆς συμφωνίας αὐτῆς ἔγειναν δύο ὁμοια, καὶ ὑπογράφονται καὶ ἀπὸ τὰ δύο συμφωνοῦντα μέρη διὰ νὰ λάβῃ κάθε μέρος ἀπὸ ἓν, καὶ διὰ νὰ ἔχουν τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν παντὶ κριτηρίῳ δικαιοσύνης (4).

Μόλις τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας ἦγε τότε ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς, καὶ ὁμως ἤξιώθη τῶν ἐξῆς διπλωμάτων.

(4) Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. Γ', Σφ. 360.

Ἄριθ. 1987.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ο ΜΙΝΙΣΤΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Πρὸς τὸν κύριον Ἰωάννην Σ. Νοταρᾶν, ἀρτιστράτηγον.

Σεβαστῆ τῆς ὑπερτάτης διοικήσεως ἐπιταγῆ, ἐκδοθείση τὴν κδ' Ἀπριλίου ὑπ' ἀριθ. 2953, τῆς ὁποίας σὰς ἐμπερικλείεται ἀντίγραφον, διὰ τὰς πιστὰς ἕως τοῦ νῦν πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις σου καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ στρατιωτικὴν εὐπειθειάν σου, σ' ἐτίμησε μὲ τὸν βαθμὸν τῆς ἀντιστρατηγίας.

κδ' Ἀπριλίου αωκγ'.

Ὁ Μινίστρος τῶν ἰσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς τοῦ πολέμου
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΑΕΤΤΗΣ.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΤΟ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ

Αυγάμει τοῦ Ν. Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου διατάσσει

Ὁ γενναϊότατος κύριος Ἰωάννης Νοταρᾶς προβιδάζεται εἰς τὸν βαθμὸν τῆς στρατηγίας. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν πολεμικῶν νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν ταύτην. Ἐκ Μύλων Ναυπλίας, 23 Μαΐου 1824.

Ὁ πρόεδρος
Γ. ΚΟΙΝΤΟΓΡΪΩΤΗΣ.

Ὁ γραμματεὺς
ΡΩΔΙΟΣ.

Ἄριθ. 920.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Τῷ στρατηγῷ Ἰωάννῃ Νοταρᾶ, τῷ καλῶς καὶ λαμπρῶς ὑπὲρ τῆς στερεώσεως τῶν νόμων ἀγωνισαμένῳ ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων χάριτας ὁμολογεῖ.

Ἐξεδόθη τῷ 1824, δ' τῆς ἀνεξαρτησίας ἔτει, ἐν τῷ κατὰ τὸ Ναύπλιον Βουλευτηρίῳ μεσοῦντος Ἰουνίου.

Ὁ ἀντιπρόεδρος
ΒΡΕΣΘΕΝΗΣ.

Ὁ γραμματεὺς
Ι. ΣΚΑΝΔΑΔΙΑΔΗΣ.

Καίτοι τοιοῦτος ἐπισήμως ὁμολογούμενος ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς κ' ἐκθύμως, κατὰ Τρικούπην, ὑποστη-

ρίζων τὴν κυβέρνησιν, ἔπαθεν ὁμως ἐν οἴκῳ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τῆς κυβερνήσεως, ἢ μᾶλλον εἶπεῖν, ὑπὸ τοῦ Γκούρα καὶ Σοφιανοπούλου, ὅσα προηγουμένως ἀφηγήθημεν. Ταῦτα, φαίνεται, ἠνάγκασαν τὸν φιλότιμον Ἰωάννην ν' ἀντιταχθῆ κατὰ τῶν τοιούτων στρατῶν τῆς κυβερνήσεως· ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν τὸ μὲν πρῶτον ἐπέμθη, ἐγγυουμένου τοῦ θεοῦ, ἐντίμως εἰς Ναύπλιον· ἔπειτα δὲ καὶ εἰς Ἰδραν σὺν τῷ Παναγιωτάκῃ Νοταρᾷ· κ' ἐκεῖθεν ἀπεφυλακίσθησαν ἐπὶ τῆς γενικῆς ἀμνηστείας.

Μόλις ἀπαλλαγείς τῆς φυλακῆς τοῦ Ἰωάννης ἔσπευσεν ἐνθα ἦτο ἡ μεγαλειτέρα ἀνάγκη τῆς πατρίδος, καὶ ὡς τοιαύτη ἐθεωρεῖτο πάντοτε μὲν πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰμβραήμη ἢ ἄλωσις τοῦ φρουρίου τῶν Παλαιῶν Πατρῶν. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἐστρατολόγησε καὶ ἐμόχθησε πολλάκις ὁ Ἰωάννης· ἔπειτα δὲ ἔσπευσε κατὰ τοῦ Αἰγυπτίου, καὶ συνεμέθεξε διαφόρων κατ' αὐτοῦ μαχῶν, οἷον τῶν κατὰ τὰ Τρίκορφα ἐπανειλημμένων, τῶν ἐν Μαγούλα, τῶν ἐν τοῖς μύλοις τῆς Δάβγίας καὶ τῶν ἐν Μιστρά.

Οἷον μὲν ζῆλον εἶχε τότε ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς ἀποδεικνύει ἡ ἐξῆς ἐπιστολὴ του :

Ἐξοχώτατοι Στρατηγοὶ Κανέλο καὶ Γερραῖς !

Ἐφθασα ἐνταῦθα μὲ τὸ στράτευμά μου, καὶ ὄλον ἓνα μοῦ ἔρχεται ὅπισθεν, καθ' ὃδὸν ἔλαβα τὸ γράμμα σας καὶ εἶδον τὰ διατρέξαντα, καὶ ὅτι οἱ ἔγθροι ἔφθασαν εἰς Τρίπολιν, δὲν λείπω κάθε ὥραν νὰ γράφω πρὸς ὅλους τοὺς ἀδελφοὺς χριστιανοὺς νὰ τρέξωσιν ὅσοι πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν, καὶ βέβαια βέβαια ὅλοι οἱ Κορίνθιοι θὰ φθάσωσιν, ἐπίτηδες λοιπὸν σᾶς στέλλω τὸ παρόν μου καὶ σᾶς εἰδοποιῶ τὸ φθάσιμόν μου, καὶ νὰ μὲ γράψετε πού θὰ τρέχητε· ἀνάγκη πᾶσα νὰ ζυγώσητε πλησίον τῆς Τριπολιτῆσας, ὅπου χρείας τυχοῦσης νὰ βοηθώμεθα· οἱ κύριοι Ἀνδρέιδες ἔρχονται μὲ ἰκανὴν δύναμιν, περιμένω ἀπόκρισίν σας ἕως αὔριον τὸ πρῶν, νὰ μοῦ φθάσητε τουλάχιστον πέντε φορτώματα φουσέκια χωρὶς ἄργητα.

14 Ἰουνίου 1825. Κανόβλα, ὥρα ἕκτη.

Ὁ πατριώτης καὶ ἀδελφός σας
ΙΩΑΝΝΗΣ ΝΟΤΑΡΑΣ (4).

(4) Ἰδὲ Ἀπομν. Γενναίου Κολοκοτρώνη, Σελ. 187.

Πῶς δ' ἐπήρκει εἰς ταῦτα πάντα οὗτος καὶ οἶαν
χρῆσιν ἔπραττε τῆς πατρικῆς του περιουσίας ἐξάγεται
ἐκ τοῦ ἐξῆς ἐπισήμου ἐγγράφου :

Ἄριθ. 2137.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ

Πρὸς τὸν γενναιότατον στρατηγὸν κύριον Ἰωάννην Νοταρᾶν.

Ἐλήφθησαν οἱ λογαριασμοὶ σας ἀπὸ 26 Ὀκτωβρίου μέχρι 19 Ἰου-
νίου ἤδη παρερχόμενος, ἐκ τῶν ὁποίων δείκνυται, ὅτι μένει χρεωστοῦσα
ἡ Διοίκησις πρὸς τὴν γενναιοτήτά σας εἰς ἐξόφλησιν τῶν βηθέντων λο-
γαριασμῶν γρόσια διακοσίας τεσσαράκοντα δύο χιλιάδας ὀκτακόσια
ὀγδοήκοντα ὀκτώ . . . . .

Ἐν Ναυπλίῳ, τὴν 8 Ἰουλίου 1824.

Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ὑπουργοῦ ὁ γενικὸς γραμματεὺς
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΟΜΑΡΑΣ.

Τὸ μὲν ποσὸν τοῦτο ἐδαπανήθη, ὡς φαίνεται, μόνον
ἐν τῷ μνημονευθέντι χρονικῷ διαστήματι καὶ μόνον
ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ καὶ μόνον εἰς τὰς ὑπ' αὐτὸν
ἐκστρατείας· ἀλλὰ τὸ σύνολον τῆς δαπάνης καὶ τῶν
θυσιῶν τῶν Νοταράδων ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος ἀνέρχεται
εἰς ὃ ὑπεδείξαμεν ποσόν. Περὶ ἐργὸν δὲ εἶναι, ὅτι οἱ
ζῶντες Νοταράδες καὶ σήμερον ἔτι πληρώνουσι χρεῖα
τοῦ Ἰω. Νοταρᾶ, ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ δι' ἀνάγκης τῆς
πατρίδος γενόμενα. Τὴν 19 Μαρτίου 1875 ὑπέγρα-
ψαν τὸ ὑπ' ἀριθ. . . . . συμβόλαιον ἐν τῷ συμβολαιο-
γραφείῳ Γρυπάρη, ἵνα πληρώσωσι τεσσαράκοντα
πέντε χιλιάδας δραχμῶν χρεῖα τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάν-
νου Νοταρᾶ.

Καίτοι δὲ περιπεπλεγμένον ὦν, ὡς εἶδομεν, οὗτος
τῷ 1826 εἰς ἀντεραστικὰς ἐριδας ἐν Κορίνθῳ, διατα-

χθεις ὁμως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἀττικὴν μετὰ χιλίων διακοσίων.

«Συνήχθησαν καὶ εἰς Σαλαμίνα, λέγει ὁ Τρικούπης, κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως 1900 ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν, τὸν Μακρογιάννην, τὸν Καλλέργην καὶ 400 τακτικοὶ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Ἰγγλέσσην, ἐν οἷς καὶ τινες ἔνιπποι. . . . Τὸ δὲ κέντρον (ἐν τῇ περὶ τὴν Καστέλαν τῆς Μουνογίας μάχῃ, καθ' ἣν ἔπαθον μεγάλας ζημίας οἱ Τοῦρκοι) κατεῖχον οἱ ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν» (1).

Τὴν μάχην ταύτην συνῆψε σχεδὸν μόνος ὁ Νοταρᾶς μετὰ τῶν ὑπ' αὐτόν. Τοσαύτην δὲ στρατηγικὴν ἐμπειρίαν καὶ ἀτομικὴν ἀνδρείαν ἀνέπτυξεν, ὥστε ὁ Καραϊσκάκης μετὰ τὴν νίκην ἔσπευσε νὰ συγχαρῆ ἐπιτοπίως τὸν ἥρωα. Ἰδὼν δὲ τὴν θραῦσιν τῶν ἐχθρῶν καὶ μαθὼν τὰς λεπτομερείας τῆς μάχης, τοσοῦτον ἐθαύμασε τὸν νέον στρατηγόν, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ ἐπιφωνήσῃ: «ὁ νεανίας οὗτος στρατηγός, ἂν ἐπιζήσῃ, θὰ θαμβώσῃ τὰς δάφνας πολλῶν πρεσβυτέρων. Εἶθε νὰ εἶγε πολλοὺς ὁμοίους τοῦ ἡ πατρίδος». Ἐκτοτε ὁ Καραϊσκάκης ἐθεώρει τὸν νεανίαν στρατηγόν, οὐχὶ ὡς ἀρχοντόπουλον μόνον, ὥσπερ πολλοὶ ἄλλοι, ἀλλ' ὡς ἥρωα ἐφάμιλλον αὐτοῦ. Κατὰ δυστυχίαν ὁμως τῆς πατρίδος ἡ μᾶλλον εἰπεῖν πρὸς μείζονα δόξαν ἀμφοτέρων οὐδεὶς ἐπέζησεν, ἵνα ἴδῃ τινὰς τῶν σεμνυνομένων σήμερον μόνον ἐπὶ πατραγαθίας καὶ μόνον ἐπὶ μεγάλοις διὰ διπλωμάτων ἀξιώμασι.

Μεγάλως συνετέλεσεν ἐπίσης ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς καὶ εἰς τὴν στενὴν πολιορκίαν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σπυριδωνος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς ἀποτροπαίου σφαγῆς τῶν διὰ συνθήκης παραδοθέντων «τινὲς μὲν στρατιῶταί του ἐφοράθησαν, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ὡς συντελέσαντες εἰς τὸ κακούργημα τοῦτο, ἐφυλακίσθη δὲ καὶ ὁ ἀρχηγός

(1) Ἠ. ἱ. Ἐλλ. Ἐπαν., Τόμ. Δ', Σελ 400—408 καὶ 142.

των Νοταρᾶς, ἀλλ' οὗτος ἀπεδείχθη πάντῃ ἀμέτοχος τῆς δολοφονίας ταύτης.

Μετὰ τὴν ἀνευ σπουδαίας μάχης ἀπώλειαν τοῦ Καραϊσκάκη, ὁ μὲν Κόχραν καὶ ὁ Τσοῦρτσ ἐφιλοτίμουνοὺς Ἕλληνας ὅτε μὲν δι' ὑποσχέσεων, ἄλλοτε δὲ δι' ἀπειλῶν, εἰς ἃς δυστυχῶς δὲν ἔλειπον καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ ἐπὶ ἀνανδρία, νὰ ὀρμήσωσι πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ δὲ Ἰωάννης Νοταρᾶς οὔτε ἐκ τῆς ἀνατροφῆς του, οὔτε ἐκ τοῦ χαρακτῆρός του ἦτο ἐκ τῶν ἀνεχομένων τοὺς ἐπὶ ἀνανδρία ὀνειδισμοὺς. Ὁρμησε λοιπὸν καὶ οὗτος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν εἰς τὸ ἀληθὲς σφαγεῖον κ' εὔρεν ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἀττικῆς ἐνδοξὸν καὶ ἡρωϊκὸν θάνατον, τὸ εἰκοστὸν δεύτερον τότε μόλις ἄγων ἔτος.

Οὐδενὸς ἄλλου τῶν ἡρωϊκῶς πεσόντων τότε Ἑλλήνων ἐθρηνήθη τόσο πικρῶς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὁ πρόωρος θάνατος ὅσον ὁ τοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ, ὅστις διὰ τε τὴν ἐλευθεριότητα, διὰ τὴν ἀνδρείαν, καὶ διὰ τὸ ἀγγελόμορφον πρόσωπόν του ὠνομάζετο τότε ὑπὸ πάντων Ἀρχοντόπουλον. Συνετέθη τότε ὑπὲρ αὐτοῦ ἄσμα ἡρωϊκόν, ὅπερ τραγωδούμενον πολλάκις ἀπέσπασεν ἡμῖν τὰ δάκρυα. Τοιοῦτον τὸ τέλος καὶ τοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ. Ἐξῆσε μόνον, ἐν' ἀποδείξει, ὅτι ἔχει καὶ ἡ νέα Ἑλλάς τοὺς γιγνώσκοντας ν' ἀποθνήσκωσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὡσπερ ἄλλοτε ὁ Λεωνίδας· καὶ ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον οἱ ἐν Φαλήρῳ σφαγέντες ἀπολείπονται τῶν ἐν Θερμοπύλαις. Λυπηρὸν, ὅτι δὲν διεσώθησαν εἰκόνες οὔτε τοῦ Πανούτσου, οὔτε τοῦ Σωτηρίου, οὔτε τοῦ Ἀνδρίκου, οὔτε τοῦ ἀληθοῦς ἥρωος Ἰωάννου Νοταρᾶ. Ἀλλ' εἶχον ἄρά γε ἀνάγκην καὶ εἰκόνων τοιοῦτοι ἄνδρες, ἐν' ἀποσπάσωσι τὴν αἰώνιον εὐγνωμοσύνην τῶν μεταγενεστέρων καὶ χρησιμεύσωσιν αὐτοῖς ὡς πρότυπα πρὸς μίμησιν.

Τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον φέρων διέπρεψε καὶ ὁ Παναγιωτάκης Νοταρᾶς, ὁμηλιξ μὲν τοῦ Ἰωάννου καὶ συνεπαρχιώτης, οὐχὶ ὁμως καὶ ἐξάδελφος, ὅπως ὁ Τρικυψῆς ἔγραψεν. Ὑπάρχουσι μὲν ἐν Κορίνθῳ δύο μεγάλαι αἰκογένειαι, τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον τῶν Νοταράδων φέρουσαι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν αὐτὴν καταγωγὴν ἔχουσαι. Ἡ μία μάλιστα τούτων, ἡ τοῦ Παναγιωτάκη, ἐπεκαλεῖτο πρότερον ἢ τῶν Μηταράδων ἔπειτα δὲ ὠνομάσθη καὶ αὕτη «Νοταράδες», διὰ τὸ ἐπισημότερον φαίνεται.

Ὁ Παναγιωτάκης Νοταρᾶς, νέος ὢν ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος καὶ ζωηρὸς ἐδράξατο ἀμέσως τῶν ὄπλων, καὶ διεκρίθη. Προβιθασθέντος μὲν τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ, διωρίσθη ἀντισπράττης. Ἀπασχολημένου δὲ ἄντος ἐκείνου εἰς ἄλλας ἀνάγκας τῆς πατρίδος, ὁ Παναγιωτάκης ἔλαβε τοὺς ὑπ' αὐτὸν διακοσίους Κορινθίους· καὶ ἔσπευτεν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ συνεμέθεξε τῆς ἐν Ἀμπλιανῇ ἐνδόξου ἐκείνης μάχης, καθ' ἣν συνηδραγάθησε μετὰ τοῦ Κίτσου Τζαβέλα, τοῦ Πανουργιά καὶ ἄλλων, οἵτινες ἐπήνεγκον τότε τοῖς Τούρκοις μεγάλην φθορὰν, φονεύσαντες πολλοὺς, αἰχμαλωτίσαντες οὐκ ὀλίγους, λαβόντες πολλὰ λάφυρα, δύο σημαίας καὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀρχιστρατήγου Τούρκου· καὶ τριάκοντα ἐπιπλέον ἐκ τῶν ἰδίων ἀπωλέσαντες.

Ἐκραγέντος ἐν Πελοποννήσῳ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ὁ Παναγιωτάκης ἠναγκάσθη νὰ ἐπανακάμψῃ. Καίτοι δὲ ὑποστηρίζων τὴν κυβέρνησιν, ἐφυλακίσθη ὁμως καὶ αὐτὸς εἰς Ὑδραν μετὰ τοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἄλλων. Ἀπαλλαγείς τῶν δεινῶν τούτων ἐπὶ τῆς γενικῆς ἀμνηστείας, ἔσπευσεν ἐνθα ἠδύνατο καὶ ἐνθα ἦτο ἡ μεγαλειτέρα τῆς πατρίδος ἀνάγκη. Βραδύτερον περιεπλάκη, δυστυχῶς, ἐν Κορίνθῳ μετὰ τοῦ Ἰωάννου Νο-

ταρᾶ εἰς τὰς ἐρωτικὰς ἀντιζηλίας, ἃς προηγουμένως ἀρηγήθημεν ἐπελθούσης δ' ἐπιτοπίως τῆς κυβερνήσεως πρὸς ἀποτροπὴν μεγαλειτέρων δεινῶν, ἀμφότεροι οἱ ἀντερασταὶ Νοταράδες, ἅμα διαταγέντες ἐξεστράτευσαν εἰς τὴν Ἀτικὴν ὑπὸ τὸν Καραϊτσάκην. Ἐκστρατεύσαντος δὲ τούτου εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὁ Βάσος Μαυροβουνιώτης καὶ ὁ Παναγιωτακὴς Νοταρᾶς ἔμειναν εἰς τὰ περίξ τῆς πολιορκουμένης Ἀκροπόλεως, ἵνα ἀπασχολῶσι τὸν ἐχθρόν.

Συνεκρότησαν μετ' αὐτοῦ διαφόρους μάχας καὶ ἀψυμαχίας· μίαν τούτων ἐν Μενιδίῳ περιγράφουσι διὰ τῶν ἐξῆς ἐπιστολῶν τῶν :

Πρὸς τὴν Σεβαστὴν Διοίκησιν !

Ἀναφερόμεθα κατὰ χρέος, ὅτι προχθὲς εἰς τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτὸς ἐκινήθημεν ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα, καὶ εἰς τὰς εἴς ἐφθάσαμεν ἐδῶ εἰς Χατιάν, καὶ τὰ χαράγματα ἐκινήθημεν ἐντεῦθεν οἱ περισσότεροὶ τοῦ στρατοπέδου καὶ ὅτι ὅλοι ἐναντίον τοῦ Μενιδίου, ἐπὶ σκοπῷ πρῶτον νὰ ἀπατήσωμεν τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς εὐρισκομένους εἰς Μενίδι, νὰ ἐξέλθουν εἰς τὸν κάμπον διὰ νὰ πολεμήσωμεν καὶ νὰ τοὺς χαλάσωμεν· καὶ δευτέρον νὰ μᾶς ἴδουσι καὶ ἀπὸ τὸ φρούριον πρὸς παροργίαν τῶν χθὲς λοιπῶν εἰς τὴν μίαν ὥραν τῆς ἡμέρας ἐστειλαμέν τινὰς πλησίον εἰς τὸ Μενίδι, καὶ οἱ λοιποὶ ἔμειναιμεν κρυμμένοι ὀλίγον μακρὰν τοῦ Μενιδίου· οἱ ἐν Μενιδίῳ ἐχθροὶ ἰδόντες τοὺς ἀπεσταλμένους μᾶς ὀλίγους ἐξήλθον οὐκ ἐν Μενιδίῳ καὶ ἵππεις, καὶ ἀργισὰν νὰ τοὺς διακούσι, ὥστε τοὺς πάραυτα πεζοὶ καὶ ἵππεις, καὶ ἀργισὰν νὰ τοὺς διακούσι, ὥστε τοὺς ἔφεραν ὀλίγον μακρὰν ἀπὸ τὸ Μενίδι διωκομένους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπεύγον, εἰμὴ προσποιούμενοι, τότε λοιπὸν ὠρμήσαμεν καὶ οἱ λοιποὶ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, συνεκρότησαμεν τὸν πόλεμον εἰς τὸν κάμπον, οἱ ἐχθροὶ, μὴ δυνθέντες ν' ἀντισταθῶσι, πάραυτα ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν καὶ ἐκλείσθησαν εἰς Μενίδι· οἱ Ἕλληγες ἀπὸ τὸν πολὺν ἐνθουσιασμόν, καὶ διότι εἶχον χαρὰν πάντοτε τὸν πόλεμον ὠρμήσαν μέσα εἰς τὸ Μενίδι, καὶ ἐκυρίευσαν ἀρκετὰ ὀσπῆτια. Εἰς τοῦτον τὸν πόλεμον ἐπειδὴ ὀλίγον ἀντετάθησαν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὸν κάμπον, δὲν ἔγεινε καὶ πολλὴ ζημία εἰς τοὺς ἐχθροὺς, δύο μόνον ἐβαστάξαμεν εἰς τὸν τόπον, τῶν ὁποίων ἐπήραμεν τὰ κεφάλια· πόσοι δὲ ἐλαβῶθησαν εἰς τὸν κάμπον καὶ μέσα εἰς τὰ ὀσπῆτια ἀγνοοῦμεν, εἰς τὸν κάμπον ἐσκοτώθησαν καὶ δύο ἄλογα ἐχθρικά, τὰ ὁποῖα καὶ ἔγδαραν οἱ Ἕλληγες διὰ τζαρούγια· μετ' ὀλίγον ἔφθασε καὶ ὁ Κιουταγῆς εἰς βοήθειαν τῶν ἐχθρῶν μετὰ διακοσίους ἵππους, ὁ ὁποῖος μὴ δυνθὲς καὶ αὐτὸς ν' ἀντισταθῆ εἰς τὴν γενναϊότητα τῶν Ἑλλήνων, ἐπέστρεψεν ἀπρακτὸς· τότε λοιπὸν ἀφοῦ ἡ νίκη ἔμεινε εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐτραβήχθημεν ὀπίσω εἰς τὸ στρατοπεδόν.

Ἡ γθεσινὴ γενναϊότης τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἀξιοθαύμαστος· οἷσι, ἀφοῦ εἰδῶξαν τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὸν κάμπον, εὐγαλαν καὶ πολλὰς ἀπὸ

τὰ ὀσπήτια, καὶ ἂν ἦτον ὁ σκοπὸς μας γῆς νὰ κινηθῶμεν ὅλοι καὶ νὰ κυριεύσωμεν τὸ Μενίδι, τὸ ἐκυριεύσαμεν ἄφευκτα· μ' ἔλθιν των αὐτὴν τὴν τόλμην οἱ Ἕλληνες δὲν ἐλαβώθησαν κατ' εὐχὴν τῆς Διοικήσεως, παρὰ δύο μόνον, ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ὁ ἄλλος ἀπὸ τοὺς ἰδίους Ἕλληνας, καὶ σκοτωμένοις κανένας. Τώρα δὲν περιμένομεν παρὰ νὰ κινηθοῦν καὶ οἱ ἄλλοι ὑπὸ τὸν Δράκον, καὶ ἀκολουθίας νὰ κινηθῶμεν καὶ ἡμεῖς πανστρατιᾷ, καὶ ἐλπίζομεν μὲ τὴν εὐχὴν τῆς Διοικήσεως, καὶ τὸν ἐχθρὸν νὰ βλάψωμεν καὶ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν νὰ διαλύσωμεν. Εἶναι ἀνάγκη ὅμως, ἡ Σεβαστὴ Διοίκησις νὰ μᾶς προφθάσῃ μὲ πολεμεφρόδια, ἐπειδὴ ἀπὸ δύο ντεστέδες ὅπου ἐμοιράσαμεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἄλλο δὲν ἔχομεν τίποτε.

Εἶναι ἀνάγκη προσέτι νὰ μᾶς προφθάσῃ καὶ μὲ στουρνάρια, διότι οἱ Ἕλληνες μὴ λαμβάνοντες μισθὸν, μίγτε σιτηρέσια φρονάζουν καὶ ζητοῦν τοὺλάχιστον στουρνάρια. Ταύτην τὴν στιγμὴν πληροφορούμεθα, ὅτι ὁ Ὅμηρ Πασσᾶς τῆς Καρύστου ἐπέστρεψεν ὀπίσω εἰς Κάρυστον, καὶ εἶναι πιθανώτατον, ὅτι θὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Κιουταγῆ. Λοιπὸν εἶναι ἀνάγκη κατεπιγίγναι νὰ σταλθοῦν ἄρκετὰ καράβια εἰς τὸν κόλπον τῆς Εὐρύπου νὰ ἐμποδίσουν τὴν διάβασίν του.

Ταῦτα ἀναφέρομεν κατὰ χρέος καὶ μένομεν μὲ τὸ ἀνῆκον σέβας.

Στρατόπεδον Χασιδῶν, τῆ 23 Ἰανουαρίου 1827.

Οἱ πατριῶται

ΒΑΣΟΣ ΜΑΤΡΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, Δ. ΜΠΟΥΡΜΠΑΧΗΣ, Π. ΝΟΤΑΡΑΣ (4).

Ἐξοχώτατε γενικὲ ἀρχηγὲ καὶ σεβαστέ μοι πάτερ!

Ἐνῷ εἶχα ἔτοιμα τὰ γράμματα νὰ τὰ στείλω μὲ τὸν Γεώργιον Δανόπουλον αὐτοῦ, τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἐφθασαν καὶ δύο, οἱ ὅποιοι μὲ μεγάλον κίνδυνον εὐγῆκαν ἀπὸ τὸ φρούριον τῶν Ἀθηνῶν, αὐτοὶ πραγματικῶς μᾶς πληροφοροῦν, ὅτι ἀδύνατον νὰ βασταχθῆ τὸ φρούριον μετὰ δέκα ἡμέρας. Διὰ τοῦτο ἐπίτιβες κατὰ χρέος μοι ἀπαρατίττον στέλλω τὸν διδάσκαλον Κ. Ἰωάννου καὶ τὸν Κ. Γεώργιον Διδασκαλόπουλον, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ σᾶς παρουσιάσουν ἀντίγραφα γραμμάτων τοῦ Κιουταγῆ καὶ τῶν ἐν φρουρίῳ ἀδελφῶν, καὶ ζωηρότερα σᾶς παραστήσουν διὰ φωνῆς ζωῆς τὸν κίνδυνον, καὶ ὅσα οἱ βουλευτῶνται ἀναφανδὸν κηρύττουν μετὰ τὴν πτώσιν, ἢ μὴ γένοιτο, τοῦ φρουρίου ἐπακλόουθα, διὰ τὰ ὅποια καὶ μεγάλως ἠναγχάσθη νὰ τοὺς ἐξαποστείλω μὲ βίαν.

Σεβαστέ πάτερ! Τάχουν τὴν δραστηριότητά σου. βίασον καὶ τὸν ἀδελφὸν Γενναῖον καὶ ὅσους ἄλλους γνωρίζετε μὲ πιστότητα ἱκανὴν Πελοποννησιακῶν στρατευμάτων, διὰ τῶν ὁποίων ἴσως διὰ τῶν εὐχῶν τῆς πατρίδος καταστραφῆ ὁ Κιουταγῆς, καὶ τὸ φρούριον ἀπαλλαγῆ, καὶ τὰ κερυττόμενα παρὰ τῶν βουλευτῶν ἀποφύγωμεν, καὶ ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπασχολείσθε, κάμῃ τὰ συμφέροντα ἀποτελέσματα, καὶ τέλος πάντων τὴν πατρίδα διασωσῶμεν· ἂν ὅμως τὰ στρατεύματα δὲν προφθάσωσι, μάταιοι οἱ κόποι μας, μάταια ἡ συνέλευσις, καὶ ἡ πατρίς ἀπόλλυται. Ταῦτα κατὰ χρέος μοι οὐκὸν καὶ

(4) Ἰδὲ ἱστορήματα Γενναίου Κολλοκοτρώνη, Σελ. 402—403.

πατριωτικόν, πρὸς ἀνάπαυσιν τοῦ συνειδότος μου· μένω δ' εὐσεβῶς.

Τῆ 7 Φεβρουαρίου 1827.

Εὐπειθῆς καὶ ὡς υἱὸς σας
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΟΤΑΡΑΣ (1).

Τότε ἐπεστράτευσεν, ὡς γνωστὸν, ἐπίκουρος καὶ ὁ Μπούρμπαχης, καὶ οὗτος μὲν ἐνθουσιῶν ἀκαίρως, ἐπεθύμει νὰ προκαλέσῃ τὸν ἐχθρὸν εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην. «Ὁ δὲ Βάσος καὶ ὁ Νοταρᾶς, λέγει ὁ Τριχοῦπης, οἱ γνωρίζοντες τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Ἑλλήνων, ἐγνωμοδότουν ν' ἀποφύγῃσι πᾶσαν τακτικὴν μάχην» (2). Ἐπιμένοντος δὲ τοῦ Μπούρμπαχης, ἐκφράσαντος μάλιστα, λέγεται, καὶ λόγους ἐλέγχοντας δειλίαν τῶν ἀντιφρονούντων, οὗτοι συγκατετέθησαν· καὶ ὁ μὲν Βάσος ἐτάχθη ἐμπροσθοφυλακῇ, ὁ δὲ Μπούρμπαχης ἐσημάτισε τὸ κέντρον ἐν τῷ χωρίῳ Καματερῶ· καὶ ὁ Νοταρᾶς κατείχε τὰ νῶτα ὡς ἐπιφυλακῇ. Ὁρμήσαντος δὲ πανστρατιᾶ τοῦ ἐχθροῦ μετὰ μεγάλων δυνάμεων δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ στήσωσι τὴν ὀρμὴν αὐτοῦ οὔτε ὁ Βάσος, οὔτε ὁ Μπούρμπαχης. Μόνος ὁ Παναγιώτης Νοταρᾶς ἐπέμενε κατὰ τι κ' ἔσωσέ τινας τῶν ὑπὸ τὸν Μπούρμπαχην. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, ὡς γνωστὸν, ἀπωλέσθησαν πολλοὶ Ἕλληνες, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐνθουσιῶν Μπούρμπαχης. Τοῦτο λαθὼν ὡς ἀφορμὴν ὁ Φίνλαυς (3) περιγράφει τὸν Νοταρᾶν διὰ τῶν ζοφερωτέρων χρωμάτων, ἀποκαλεῖ μάλιστα τὴν πράξιν ταύτην ἐν τῇ περιλήψει τοῦ συγγράμματός του ὑπὸ τὴν λέξιν Νοταρᾶ ἀναδρῖαν. Καὶ μόνον ταύτην τὴν πράξιν περιγράφει ὁ φιλαλήθης!! οὗτος Ἄγγλος τῶν Νοταράδων, οὐδεμίαν δὲ ἄλλην μνημονεύει οὔτε τοῦ Πανού-

(1) Ἰδὲ Ἑλλ. Ἱπομν. Γενηκίου Κολοκοτρώνη, Σελ. 405—406.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. τῆς ἑπαν. τῶν Ἑλλ. Τόμ. Δ', Σελ. 402.

(3) Ἰδὲ Hist of the Greek revolution by Finlay vol. ij. pag. 135,

τσου, οὔτε τοῦ Σωτηρίου, οὔτε καὶ τοῦ ἐνδόξως πε-
σόντος Ἰωάννου.

Ἄλλ', ἵνα ἐκτιμήσῃ τις κάλλιον τὸ φιλάλληλος τοῦ
Ἀγγέλου συγγραφῆως, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ μετα-
φέρωμεν ἐνταῦθα τὸ ἐξῆς ἐπίσημον ἐγγράφον:

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ Γ. ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τὸν γενναιότατον ἀντιστράτηγον Π. Νοταρᾶν.

Παρουσιάσθησαν εἰς τὴν Συνέλευσιν δύο συγχρόνως ἀναφοραὶ Σου, ἀπὸ 6 καὶ 7 τοῦ ἐνεστῶτος μηνὸς σημειούμεναι, πρὸς τοὺς Πληρεξου-
σίους τῆς Συνελεύσεως διευθυνόμεναι. Ἐξ αὐτῶν ἡ Συνέλευσις παρετί-
ρησε τὸν ὑπὲρ Πατρίδος ζῆλόν Σου καὶ τὴν προθυμίαν, μὲ τὴν ὁποίαν
ἐδραμες καὶ ἤδη αγωνίζεσαι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπαι-
νεῖ τὸν πατριωτισμὸν Σου, ὁμοῦ καὶ ὅλων τῶν συναγωνιστῶν Σου. Ἡ
μικρὰ ἀποτυχία, τὴν ὁποίαν εἰς Καματερόν ἐπάθετε, δὲν πρέπει νὰ μι-
κροφυχθῆσιν ποσῶς τοὺς ἀπορατισμένους νὰ υπερλασθῶσι τὴν Πίστιν
καὶ τὴν Πατρίδα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ μᾶλλον γενναιοτέρους καὶ ἀπο-
φασιστικωτέρους πρέπει νὰ τοὺς καταστήσῃ εἰς τὸ νὰ λάβουν ἐκδιίκησιν,
καὶ διαλύοντες τὴν πολιορκίαν νὰ διασώσουν τὸ κλεινὸν τῶν Ἀθηνῶν
φρούριον καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ἀδελφούς των, καὶ νὰ ἀσφαλίσουν τὴν Πα-
τρίδα των. Ἡ Συνέλευσις ἅμα ἐπαναλαβοῦσα τὰς ἐργασίας της, ἔστρε-
ψεν εὐθὺς τὴν προσοχὴν της εἰς τὴν διάσωσιν ἐκείνου τοῦ φρουρίου ὅθεν
καὶ ἐπίστηεν ἐκστρατεία ἐκ Πελοποννήσου διὰ τὴν Ἀττικὴν,
ἥτις καὶ ἐνεργεῖται ἐντόνως καὶ ὅσον οὔπω θέλει φθάσουν πολλοὶ καὶ
ἀξιοὶ Πελοποννήσιοι νὰ ἐνωθῶν καὶ συναγωνισθῶν μαζύ Σας ὁμοίως
θέλει ἔλθουν καὶ ἄλλοι Κορίνθιοι νὰ προστεθῶν εἰς τὸ Σῶμά Σου. Σπεύ-
σατε λοιπὸν, νὰ ἐνωθῆτε πάλιν μὲ τοὺς γενναίους Ρουμελιώτας, νὰ
συναγωνισθῆτε εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ φρουρίου καὶ τῆς Πατρίδος, βέβαιον
ὅτι, μικροῦ καιροῦ ἔτι ἀγῶνες θέλει ἐπισφραγίσουν ὅλους τοὺς παρασμέ-
νους, καὶ ὅτι λαμπρὰ τύχη θέλει στεφανώσῃ ἐντὸς ὀλίγου τοὺς ἀγῶ-
νὰς Σας.

Τῆ 12 Φεβρουαρίου 1827, ἐν Ἐρμιόνη.

Ὁ πρόεδρος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΣΙΝΗΣ (1).

Ὅπως ὅποτε δὲ καὶ ἂν εὐαρεστῆται ἅς ὀνομάσῃ
τὴν ἐν Καματερῷ πράξιν ὁ Φίνλαυ, βέβαιον εἶναι,
ὅτι ἀμφότεροι οἱ στρατιωτικοὶ Νοταράδες ἐξυπηρέτη-
σαν ἐνθουσιωδῶς τὴν πατρίδα. Ὁ μὲν ἐπεσεν, ὡς εἶδο-
μεν, ἐνδόξως ἐν Φαλήρῳ, θῦμα γενόμενος μετὰ 1200
ἄλλων ἡρώων τῆς ἀπερισχεψίας τῶν συμπατριωτῶν

(1) Ἰδὲ Μάρκου, Τόμ. 5, Σελ. 78—79.

του Φίνλαυ, Κόχραν και Τζούρτζι· ὁ δὲ Παναγιωτάκης προσεφέρθη μὲν νὰ θυσιασθῆ τότε καὶ ἠγωνίσθη, ἀλλὰ διεσώθη.

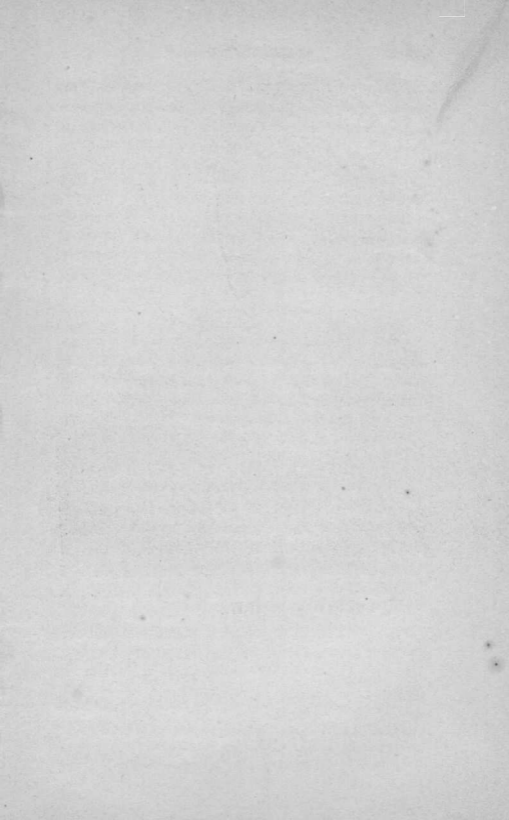
Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν ἐκείνην ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον κ' ἔκτοτε μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὁθωνος οὐδέποτε ἐγένετο περὶ αὐτοῦ μείναι ἐν ταῖς ἀλληλοκτονίαις.

Παρὰ τοῦ ἡγεμόνος δὲ τούτου λαβὼν τὸν στρατιωτικὸν αὐτοῦ βαθμὸν τὸ μὲν πρῶτον τὸν τοῦ συνταγματάρχου, ἔπειτα δὲ τὸν τοῦ ὑποστρατήγου, διωρίσθη καὶ ὑπασπιστῆς τοῦ Βασιλέως. Βραδύτερον δὲ καὶ ἀυλάρχης καὶ μέγας σταυλάρχης· καὶ τοιοῦτος διετέλεσε καθ' ἅπασαν τὴν τριακονταετῆ σχεδὸν βασιλείαν τοῦ Ὁθωνος. Ἐν τῷ ὅλῳ παθητικῷ τούτῳ ἀξιωματι οὐδέν τι σπουδαῖον ἐπραξεν ἢ ἦτο δυνατὸν νὰ πράξῃ ὁ Παναγιωτάκης Νοταρᾶς, διότι ὁ Βασιλεὺς ἠπειλήσε μόνον, ὅτι ἠθέληεν ἐκστρατεύσει κατὰ τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ δὲν ἐνόμισε φρόνιμον καὶ νὰ πράξῃ τοῦτο. Ὅτε δὲ περιώδευεν ἐν Πελοποννήσῳ πρὸ τῆς ἐξώσεώς του ὁ Παναγιωτάκης συνώδευσεν αὐτὸν καὶ συναπῆλθεν εἰς Μόναχον καὶ Βαμβέργην καὶ ἔμεινε πιστὸς τῷ Βασιλεῖ μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ πνοῆς. Ἐπειτα δὲ, ἵνα μὴ ἐπιβαρύνῃ τὴν Βασίλισσαν Ἀμαλίαν, λαβὼν παρ' αὐτῆς τακτικὴν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς ὑπηρεσίας ἄφεςιν καὶ οὐδὲν συναισθανόμενος, ὅτι ἐπραξε κατὰ τῆς πατρίδος του, ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ ἴδια. Ὡς στρατιωτικὸς δὲ καὶ ὑποστράτηγος μάλιστα ἐπαρουσιάσθη ἀμέσως οἴκοθεν εἰς τὸ φρουραρχεῖον, καὶ κατὰ τοὺς στρατιωτικὸς νόμους ἐδικάσθη ὑπὸ στρατοδικεῖου, ὡς ἀπελθὼν ἀνευ ἀδείας καὶ παραμείνας χρόνον μακρὸν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Δικαίως ὁμῶς ἐκτιμηθέντος τοῦ εὐγενοῦς αὐτοῦ αἰσθήματος ἐκηρύχθη παμψηφεί ἀθῶος, καὶ ἀγεκτήσατο ἅπαντα τὰ τοῦ στρα-

τιωτικά καὶ πολιτικά αὐτοῦ δικαιώματα. Ἐκτοτε διήγεν ἀείποτε ἡσυχάζων καὶ ἐλκύνων διὰ τὴν γλυκεῖαν τῷ ὄντι καὶ ἀξιοπρεπῆ συμπεριφορὰν του τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν ἀγάπην οὐ μόνον τῶν συναγωνιστῶν καὶ συνομιλικῶν του, ἀλλὰ καὶ ἀπάσης τῆς κοινωνίας. Καὶ ἀπεβίωσε πρὸ ἐνὸς σχεδὸν ἔτους κατατρυχόμενος, ὡς ἐμάθομεν, ὑπὸ ἐντίμου ἐνδείας.

Ἐὰν δ' ἐπιτρέπεται ἤδη νὰ ἐκφέρωμεν καὶ γενικὴν τινα κρίσιν περὶ πάντων τῶν Νοταράδων, οὐδόλως δυσκολευόμεθα ν' ἀποφανθῶμεν ὅτι ὁ μὲν Πανοῦτσος ὑπῆρξεν εἰς τῶν συνετωτέρων καὶ ἀφιλοκερδестέρων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του. Ὅσον ἐνθουσιασμόν εἶχε πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος, τόσον ζῆλον ἀνέπτυξε πρὸς συντήρησιν τῆς τάξεως ὑπὸ πάσαν κυβέρνησιν. Ὁ δὲ Σωτήριος καὶ ὁ Ἀνδρῆκος προσέφερον ἑαυτοὺς ἐκούσια θύματα. Ὁ πρῶτος ἐσώθη μὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἀπεγυμνώθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως. Ὁ δὲ Ἰωάννης οὐδενὸς οὔτε τῆς πατρικῆς αὐτοῦ παρουσίας οὔτε τῆς ἰδίας ζωῆς ἐφείσθη πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Οἱ ζῶντες ἀπόγονοι τούτου καὶ ἄχρι τῆς σήμερον πληρῶνουσιν, ὡς εἶδομεν, τὰ τότε γεγόμενα πρὸς τοῦτο χρέη. Καὶ ὁ Παναγιωτάκης Νοταρᾶς τέλος καὶ τοι μὴ ἔλκων τὸ γένος ἐκ συγγενῶν βασιλέων, ἐφιλοτιμήθη ὁμως ν' ἀναδειχθῆ ἄξιος τῆς ἐπωνυμίας, ἣν ἠσπάσθη. Ἡγάπα μὲν τὸ τερπνὸν τοῦ βίου, ἀλλ' ἐξετέλει συνάμα καὶ τὸ καθήκον, ὡσπερ ἀπέδειξαν τοῦτο αἱ ἐν Ἀμπλιανῇ, ἐν Καματερωῖ καὶ ἐν Φαλήρω μάχαι, καὶ αὐτὴ ἡ ἀφοσίωσις του εἰς τὸν Βασιλέα Ὁθῶνα.

Ὁ ἐπιζῶν Ἀνδρέας Νοταρᾶς ἔχει πέντε υἱούς· τὸν Σπύρον, τὸν Ἰωάννην, τὸν Γεράσιμον, τὸν Σωτήριον καὶ τὸν Γεώργιον. Ἀπαντες οὗτοι φέροντες, ὡς βλέπομεν, βαπτιστικά ὀνόματα ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχομεν, ὅτι θὰ φιλοτιμηθῶσι νὰ τιμῆσωσι ταῦτα τε καὶ τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα τῶν ΝΟΤΑΡΑΔΩΝ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΣΙΝΗΣ.

ΣΙΣΙΝΑΙ.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Σισινῶν, καίτοι μετενεγκοῦσα ἐν Ἑλλάδι εὐρωπαϊκόν τινα πολιτισμὸν, καίτοι ἔχουσα πρὸ τοῦ ἀγῶνος Ἑνετικὴν τινα χροιάν, ἔχει ὅμως καταγωγὴν ὅλως Ἑλληνικὴν. Σισίνης τις, λέγεται, ἐκ Γαστούνης τῆς Ἡλίδος καταγόμενος, μετώκησέ ποτε ἐπὶ τοῦ μεσαιῶνος εἰς Ἑνετίαν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταπίεσεως καὶ δηλώσεως τῆς πατρίδας χώρας. Ἐκεῖ δὲ, ἐπιδοθεὶς εἰς τὸ διὰ τῆς ναυτηλίας ἐμπόριον, ηὔδοκίμησε μεγάλως, συνέστησεν ἐμπορικὰς σχέσεις, καὶ δι' αὐτῶν προσεπάθει νὰ καθίσταται ἀείποτε χρησιμώτερος ἑαυτῷ τε, τῇ νέα αὐτοῦ πατρίδι καὶ τῇ τῶν προγόνων. Τούτου δ' ἕνεκα ἐτιμήθη δεόντως διὰ τίτλου εὐγενείας καὶ ὑπὸ τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας τὸ δὲ οἰκόσημον καὶ ἡ σφραγὶς του ἔφερον τὰ σύμβολα πλοίου τριήρους, δι' οὗ ἐκτήσατο τὴν εὐημερίαν του.

Καλῶς δὲ ποιοῦντες ὁ τε πρῶτος μετανάστης Σισίνης καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ διετήρουν, φαίνεται, καὶ ἐν τῇ νέα αὐτῶν πατρίδι τὴν πάτριον θρησκείαν καὶ ἀνέτρεφον ἐν αὐτῇ ἐπιμελῶς τὰ τέκνα των. Τούτου ἕνεκα εἰς μὲν τῶν ἀπογόνων τούτων, Σισίνης καλούμενος, ἐχρημάτισε καὶ διάσημος ἱεράρχης ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἰς δ' ἕτερος ἐχρημάτισε καὶ στρατηγὸς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ῥωσσίᾳ. Σώζεται δὲ, λέγεται, ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ ταύτῃ καὶ ἄχρι τῆς σήμερον οἰκογένεια, φέρουσα τὸ ὄνομα Σισίνη.

Εἷς ἕτερος ἀπόγονος τῶν ἐν Ἐνετίᾳ Σισινῶν, Χρῦσανθος καλούμενος, σπουδάσας τὴν ἰατρικὴν, προὔτιμητε νὰ μετέλθῃ αὐτὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ἐξελέξατο πρὸς τοῦτο τὴν γῆν τῶν πατέρων του καὶ μετώκησεν οἰκογενειακῶς εἰς Γαστούνην. Ὁ Χρῦσανθος οὗτος εἶχε Γαλλίδα σύζυγον, καθολικὴν τὸ θρήσκευμα καὶ Βικτωρίαν τὸ ὄνομα. Καίτοι δὲ τιμώμενος ὑπὸ πάντων καὶ ἱκανὰ ἀπολαμβάνων ὡς ἰατρός, διείδεν ὁμως ὅτι ἐδύνατο νὰ προσθέσῃ πλείοτερα καὶ διὰ τοῦ ἐμπορίου μετῆρχετο λοιπὸν καὶ τοῦτο λίαν εὐδοκίμως καὶ επικερδῶς καὶ συνέλεξε φαίνεται ἱκανὸν πλοῦτον. Τοῦτο δὲ τεκμαίρεται, διότι καὶ βιβλιοθήκην πλουσιωτάτην εἶχε, συγκειμένην, ὡς λέγεται, ἐκ δέκα χιλιάδων τόμων παντοίας ὕλης καὶ διαφόρων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, καὶ λίαν πολυτελῶς ἔζη οὗτός τε καὶ σύμπασα αὐτοῦ ἡ οἰκογένεια, ὡσπερ κατωτέρω ῥηθήσεται.

Ἔσχε δὲ ὁ Χρῦσανθος Σισίνης μετὰ τῆς Βικτωρίας τέσσαρας υἱούς, τὸν Νικόλαον, τὸν Πέτρον, τὸν Μιχαήλ καὶ τὸν Γεώργιον, καὶ μίαν θυγατέρα, ἣν ἐνυμφεῖθῃ ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης, ἐκ Καλαβρύτων. Ἄπαντα μὲν τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐπρέσβευον τὸ τῶν ὀρθοδόξων δόγμα. Τρεῖς δὲ τῶν υἱῶν ἐξεπαιδεύθησαν μὲν εὐδοκίμως τὴν τε ἰατρικὴν καὶ τὴν χειρουργικὴν ἐν τῇ ἀκμαζούσῃ τότε σχολῇ τοῦ Παταυίου, ἀλλ' ἀπέβίωσαν πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Ὁ μὲν Μιχαήλ καὶ Πέτρος ἄγαμοι, ὁ δὲ Νικόλαος ἔσχε δύο υἱούς, τὸν Εὐστάθιον καὶ τὸν γνωστὸν παρ' ἡμῖν Μιχαήλ.

Ὁ δὲ ἔσχατος πάντων Γεώργιος, ὁ διαπρέφας ἐν τῷ ἐλληνικῷ ἀγῶνι, ἐγεννήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ σύζυγον ἔσχε τὴν Ἰακύνθην Σταθακοπούλου. Ἰκανὰ δὲ κληρονομήσας παρὰ τοῦ πατρὸς, πεπροικισμένος ὢν ἐκ φύσεως δι' εὐφυΐας, ὑπὸ

πολλῶν ὀθωμανῶν ἰδίως θεωρούμενος καὶ ὡς δόκιμος ἰατρός, εὐρεῖαν δὲ ἄλλως ἔχων τῆς τότε ἐποχῆς μάθησιν καὶ ἀρίστους συμπεριφορᾶς τρόπους, δὲν ἐβράδυνε νὰ διακριθῆ μεταξύ τῶν συμπολιτῶν του, ν' ἀναδειχθῆ μάλιστα καὶ προσεστώς. Θὰ φανῆ παράδοξον ἴσως εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, ὅτι ἀνὴρ, μὴ σπουδάσας ἰατρικὴν, καὶ στερούμενος διπλώματος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ὡς δόκιμος ἰατρός. Ἄλλὰ δὲν ἀφίσταται πολὺ ἀφ' ἡμῶν ἢ ἐποχῆ, καθ' ἣν πᾶς, εὐρωπαϊστὶ ἐνδεδυμένος, ἐθεωρεῖτο ὡς ἰατρός· τινὲς μάλιστα τούτων καὶ ἐτιμωροῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἂν ἀπεποιῶντο νὰ μετέλθωσι παρ' αὐτοῖς τὸ τοῦ ἰατροῦ ἐπάγγελμα, ὡς ἂν εἶχον κατεπεύγουσαν τούτου ἀνάγκην· καὶ τοιαῦτα παραδείγματα ὑπάρχουσι πολλά. Ἄλλως ὁ Γεώργιος Σισίνης καὶ ἂν μὴ ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν, ἔχων ὁμῶς πατέρα καὶ τρεῖς ἀδελφοὺς ἰατρούς, καὶ πλουσίαν ἰατρικὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βιβλιοθήκην, πάνυ εὐλόγως ἐδύνατο νὰ θεωρῆται καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐκ τῶν σημερινῶν ὀθωμανῶν ἢ καὶ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν ὡς ἐξ ἡμισείας ἰατρός.

Τοιοῦτος ὢν ὁ Γεώργιος Σισίνης ἐξῆλθε πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπ' αὐτοῦ σχεδὸν ἡγεμονικῶς· ἵνα δὲ μὴ παρεξηγηθῶμεν, μεταφέρομεν τὴν περιγραφὴν τοῦ εἵδους τοῦ βίου του ἀπὸ τοῦ Φίνλαῦ. «Οὗτος ἐκληρονόμησε, λέγει ὁ μὴ πολὺ φίλος τῶν Ἑλλήνων συγγραφεὺς, ἀπὸ ἀγέρωχον καὶ πολλὰ ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων τῶν Τούρκων. Διετίθει τὸν οἶκόν του μετὰ μεγάλης ἐπιδείξεως. Ἐν μὲν τοῖς σταύλοις εἶχε πάντοτε καλοὺς ἵππους τῆς ἵππασίας, πολυτελεῶς ἐπέσειασμένους· ἐν δὲ τῇ αὐλῇ του πολλοὺς ὠπλισμένους. οὐδέποτε ἐξήρχετο τῆς οἰκίας ἀνευ ἐπίπου τε καὶ πεζῆς συνοδείας, ὠπλισμένης μάλιστα διὰ περιστικῶν ὀπλων. Ἀπεκταλεῖτο Μπέης» (1).

(1) *Ibid* Hist. of the Greek revolution by Finlay vol ij pag. 36.

Ὁ δὲ Ἀμερικανὸς Σαμουήλ Χάου ἀποφαίνεται περὶ Σισίνης οὕτω: «Εἶναι λίαν ἐπιδέξιος, εὐγενὴς τοὺς τρόπους, καὶ εὐγενέστερος τὴν φιλοξένειαν, ἢν ἐπιδαψιλεύει τοῖς ξένοις. Ἀγαπᾷ περιπαθῶς τὰ συγγράμματα καὶ ὡς προεστὸς τῆς Ὑπελοποννήσου προξενεῖ θαυμασμὸν διὰ τῶν γνώσεών του ἐκ αὐτῆς ἐξωτερικῆς φιλολογίας» (1).

Καίτοι τοιοῦτος ὢν πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὁ Γεώργιος Σισίνης, πρὸς οὐδὲν ὁμῶς ἐλογίζετο ἅπαντα ταῦτα, ἄνευ τῆς ἀνεκτιμήτου ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του· τούτου δ' ἕνεκα εἰς τῶν πρώτων ὑπέγραψεν, ὡσπερ ἐν τῷ βίῳ τῶν Δεληγιανναίων εἶδομεν τὴν πρὸς τὸν Ναπολέοντα ἀναφορὰν, δι' ἧς οἱ Ἕλληνες ἐξητοῦντο συνδρομὴν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των. Μὴ εὐδοκιμησάσης δὲ τῆς ἀποπειρας ἐκείνης, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ περιγράψωμεν τὸν ἐνθουσιασμὸν, μεθ' οὗ ἐδέχθη ὁ Σισίνης τῷ 1819 τὴν κατῆχθῃσιν τῶν μυστηρίων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Ἐκτοτε ἐγένετο ἐξάλλος ὑπὸ χαρᾶς, καὶ μόνον ἡ εὐδὼσις τοῦ σκοποῦ καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀγνώστου ἀρχῆς ὅπως ἀπησχόλουν ἄλλους τε πολλοὺς οὕτω καὶ τὸν Σισίνην. Ἀρχομένου λοιπὸν τοῦ 1820 συνῆλθον μυστικῶς πολλοὶ τῶν μεμνημένων ἀρχιερέων, προύχόντων καὶ προεστῶν, συνεσχέφθησαν περὶ τοῦ πρακτέου κ' ἐπεμψαν, ὡς εἶδομεν (2), ἐπίτηδες τὸν Παπαρρηγόπουλον εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὰς Ἡγεμονίας καὶ εἰς Ῥωσσίαν, ἵνα ἐνεργήσῃ συμφώνως ταῖς δοθείσαις αὐτῷ ὁδηγίαις. Μεταξὺ τῶν συνελθόντων εἰς τὴν μυστικὴν ταύτην διάσκεψιν κατελέγετο καὶ ὁ Γεώργιος Σισίνης (3).

Προβάντων δὲ περαιτέρω τῶν πραγμάτων, καὶ ὑπο-

(1) An Historical sketch of the greek revolution by Samuel Howe; New-York, 1818, pag. 323.

(2) Ἰδιὸν Βίον Παρραλλήλων. Τόμ. Ε', Σελ.

(3) Ἰδιὸν εἶστορ. Φιλ. Ἑταιρ. ὑπὸ Φλάμ., Σελ. 338.

βλεπούσης (ὡσπερ καὶ ἀλλαγῶς εἶπομεν) τῆς ἐν Τριπολιτσᾷ Τουρκικῆς ἀρχῆς τὰ μυστηριώδη κινήματα καὶ τὰς προπαρασκευὰς τῶν χριστιανῶν, προσεκλήθη μὲν καὶ ὁ Γεώργιος Σισίνης, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ὀμηρος, καὶ προσεποιεῖτο, ὅτι ἠτοιμάζετο πάντοτε νὰ ἀπέλθῃ, κ' ἐξεκίνησε μάλιστα· μαθὼν ὁμως τοῦτο ὁ συνέταιρός του Γερμανὸς ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν ἐπεμψε παρ' αὐτῶ ἀμέσως τὸν πρωτοσύγγελόν του Βυσσαριῶνα καὶ τὸν Προκόπιον Κερνίκης, δούς αὐτοῖς τὴν ἐξῆς λακωνικωτάτην ἐπιστολὴν, δι' ἧς τῶ ἔγραφε μόνον τὰς λέξεις «ποῦ ὑπάγεις ;» (1)

Ἀποτραπείς οὕτω τοῦ κινδύνου τοῦ νὰ καθειργθῇ ἐν Τριπόλει ὁ Σισίνης καὶ νὰ πάθῃ ὅσα ἔπαθον οἱ λοιποὶ συνέταιροι, ἠτοιμάζετο δραστηρίως, ἔν' ἀγωνισθῇ τὸν κάλλιστον τῶν ὑπαρξάντων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀγώνων. «Ἐν τῇ πατρίδι του Γαστούνης», λέγει ὁ Φιλῆμων, «ἐνεφύλευον ὑπὲρ τὰς τριακοσίας οἰκογένειαι Τουρκικαί. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ τραχήλου καὶ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν ἐπέκειντο κακὸν δεινότερον οἱ Λαλοῖσι (μάχιμοι καὶ φανατικοὶ ὡς ἅπαντες οἱ ἐξωμόται Τούρκοι). Ἐν γένει δὲ πτῆς μὲν Γαστούνης πολιτικὸν κέντρον ἦτο ὁ Γεώργιος Σισίνης, πολλοῦ πνεύματος πατριωτισμοῦ καὶ δραστηριότητος ἀνὴρ τοῦ καὶ Πύργου ὁ Χαράλαμπος Βιλαέτης» (2).

Ἐκτραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Σισίνης ἀμέσως προσέβαλε τότε τοὺς ἐγγχωρίους Τούρκους, ἔπειτα δὲ ὁ μὲν Βιλαέτης, λέγει ὁ Φιλῆμων, κινήθει ἐκ Πύργου, καὶ ὁ Σισίνης ἐπολιόρχησαν αὐτοὺς ἐν τῷ Χλομουτσιῶ... Πρὸς τὸν Σισίνην τότε ἀπέστειλεν ἐκ Πατρῶν ὁ Γερμανὸς βοήθειαν τὸν ὀπλαρχηγὸν Σαγιαῖν, παρακελευόμενος αὐτὴν τὴν διατήρησιν τῆς πολιτορχίας (3). Ἐνταῦθα ἐπληγώθη ἐκ τύχης ὁ συμ-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. ἱς. Φιλ. Ἐταιρίας ὑπὸ Φιλῆμ. Σελ. 374.

(2) Ἰδὲ ἱς. τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως ὑπὸ Φιλῆμ, Τόμ. Γ', Σελ. 33.

(3) Ἰδὲ Ἀπόφ. Σελ. 35.

πολιορκῶν τοὺς Λαλαίους Τούρκους Χαράλαμπος Βιλαέτης καὶ ἀπεδόθη τοῦτο εἰς ἀπόπειραν δολοφονίας, ἐξυφανθεῖσαν δὴθεν ὑπὸ τοῦ Σισίνη ἔνεκα φθόνου· ἀλλ' ὁ Φιλήμων ἀνερευνήσας τοῦτο, ἀποφαίνεται, ὅτι ἦτο καθαρὰ συκοφαντία (1). Ἐπελθούσης ὁμως τότε ἐπικουρίας τῶν Γαστουναίων Τούρκων ὑπὸ τῶν Λαλαίων, οἱ πολιορκοῦντες Ἕλληνες, φοβούμενοι μὴ τεθῶσιν ἐν τῷ μέσῳ δύο πυρῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν καὶ ν' ἀφήσωσι τοὺς Γαστουναίους Τούρκους ν' ἀποσυρθῶσι τινὲς μὲν εἰς τὸ Λάλα καὶ ἄλλοι εἰς Πάτρας. Τοῦτο ἐπέφερε, λέγει ὁ Φιλήμων, μεγάλην λύπην τῷ Σισίνη, ὅστις κατέφυγεν εἰς Μανωλάδαν· ἐκεῖ δὲ διαμένων μετὰ τοῦ Εὐαγγέλη Πανᾶ, καὶ τὸ πᾶν ἀποπειρώμενος πρὸς ἐπίβρωσιν τοῦ ἀγῶνος, ἔσχε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ὑποδεχθῆ τὸ ὑπὸ τοὺς Μεταξάδες Ἀνδρέαν καὶ Κωνσταντῖνον καὶ λοιποὺς Ἑπτανήσιον σῶμα. Ἐκεῖθεν ὁ Γ. Σισίνης ἐξεστράτευσε βραδύτερον μετὰ τῶν ἀνεκτιμήτων τούτων ἐπικούρων κατὰ τῶν Λαλαίων. Καὶ τὰ μὲν περὶ τῆς ἐξοντώσεως ἢ τοῦλάχιστον διασκορπισμοῦ τῆς λίαν ἐπιφόβου ληστοφωλεᾶς τούτων ἀφηγήθημεν ἐν τῷ βίῳ τῶν Μεταξάδων, ὅτινες ἐπρωταγωνίστησαν, ὁ Ἀνδρέας μάλιστα καὶ ἠνδραγάθησε κατ' αὐτῶν. Ἐνταῦθα δὲ μεταφέρομεν ἐκ τῶν ὑπομνημάτων τοῦ Γερμανοῦ, ὅτι ἀπὸ τὴν Γαστούνην ἐξεστράτευσε κατ' αὐτῶν ὁ Γεώργιος Σισίνης, μὲ τοὺς στρατιώτας τῆς Γαστούνης καὶ Πύργου, μετὰ τῶν ὁποίων συνεστράτευσαν καὶ οἱ Κεφαληναῖοι, τριακόσιοι περίπου μὲ τέσσαρα κανόνια (2).

Μετὰ τὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀποβᾶσαν ταύτην

(1) Ἰβὶ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. ὑπὸ Φιλῆμ. Τόμ. Γ', Σελ. 415.

(2) Ἰβὶ ὑπομνήματα Γερμανοῦ Σελ. 45.

ἐκστρατείαν ὁ Γεωργίος Σισίνης ἐξεστράτευσεν εἰς Πάτρας. Διασκορπισθέντων τῶν ἄλλων, λέγει ὁ ἐνδοξος οὗτος ἱεράρχης, στρατιώτης καὶ ὑπομνηματιστής, αἰμεινεν εἰς τὴν πολιορκίαν (τῶν Πατρῶν) ὁ Ἄνδρέας Ζαήτης μὲ μερικοὺς στρατιώτας, τοποθετημένους εἰς Πριναρόκαστρον, καὶ ὁ Γεωργίος Σισίνης, τοποθετημένος εἰς τὸ μετόχι τοῦ «Ὁμπλοῦ» . . . Διασκορπισθέντων δὲ καὶ τῶν λοιπῶν στρατιωτῶν, ὀλίγον ἔλειψε, προσθέτει, νὰ αἰχμαλωτίσουν (οἱ Τοῦρκοι) καὶ τὸν Σισίνην φεύγοντα (1).

Ἄπασχολούμενος εἰς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ Γ. Σισίνης, εὐεξήγητον εἶναι, ὅτι δὲν ἔλαβε τὸ παράπαν μέρος οὔτε εἰς τὴν ἐν Καλτετσαῖς συνέλευσιν, οὔτε εἰς τὴν πρώτην ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνοσυνέλευσιν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Μάμουκα ὡς μέλος τοῦ βουλευτικοῦ σώματος (2), οὔτε τῆς ἐν Ἄστρει ἐθνοσυνελεύσεως ἔλαβε σπουδαῖόν τι μέρος ὁ Σισίνης, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον μνημονεύεται ὡς πληρεξούσιος ἐν αὐτῇ. Τὸν Σισίνην, συνειθισμένον ὄντα, ὡς εἶδομεν, νὰ ζῆ μεγαλοπρεπῶς, καὶ πρεϊδόντα τὸ μὲν τὴν παράτασιν τοῦ ἀγῶνος, τὸ δὲ τὴν ἐξάντησιν τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων πόρων ἀπησχόλει ἕκτοτε ἢ ἰδέα τοῦ νὰ δυνηθῆ νὰ δημιουργήσῃ τοιούτους. Ὑπὸ οὐδεμιᾶς δὲ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἀνεγνωρισμένου εισέτι ὄντος τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ὡς ἐθνικοῦ καὶ ἱεροῦ, ὁ Σισίνης ἀπετόλμησε νὰ ἐνισχύσῃ ἑαυτὸν τε καὶ τὸν ἀγῶνα κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον καὶ πρὸς βλάβην μόνον τοῦ ἐχθροῦ. Εὐφυῆς δ' ὢν καὶ πολλὰς ἔχων ἐν Εὐρώπῃ γνώσεις προὔμηθεύθη μηχανὰς καὶ ὕλικόν, ἵνα κατασκευάζῃ ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι Τουρκικὰ νομίσματα, οὐχὶ μὲν καθολοκληρίαν

(1) Ἰδὲ ὑπομνήματα Γεωργίου, Σελ. 69—70.

(2) Ἰδὲ «Τὰ κατὰ τὴν Ἀνεγίνησιν τῆς Ἑλλάδος» Τόμ. Β', Σελ. 56.

κίβδηλα, ἀλλ' ὀλιγωτέραν ἀναλογίαν τοῦ πολυτίμου μετάλλου περιέχοντα, καὶ ἀποφέροντα οὕτως οὐ μικρὰν τὴν ὠφέλειαν τῷ παραχαράκτῃ. Τὰ νομίσματα ταῦτα ἐφρόντιζε νὰ πέμπῃ εἰς τὸ Τουρκικὸν Κράτος καὶ νὰ προμηθεύηται δι' αὐτῶν διάφορα καταναλώσιμα εἶδη καὶ ἰδίως πολεμεφόδια, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπαρκῆ εἰς τε τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀνάγκας, δαπανῶν ἐξ ἰδίων ἐπὶ πασῶν τῶν ὑπ' αὐτὸν καὶ τοὺς υἱοὺς του ἐκστρατειῶν, καὶ εἰς τὰς τῆς πατρίδος. Ἴσως νομίσει τις τοῦτο ὑπερβολὴν, ἀλλὰ παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς Πελοποννήτου Θ. Κολοκοτρώνη :

«*Ἡ τροφή δλου τοῦ στρατεύματος, λέγει ὁ ἀφελὴς οὗτος ἀρχιστρατήγος, ἤρχετο ἀπὸ Γαστούνη. Τόσον τακτικὴ ἦτον ἡ ζωοτροφή, 4,000 σφαγὰ, 80 κεφάλια γελάδια, ψωμί ἀπὸ Γαστούνη· ἡ Γαστούνη ἦτο μελίσι ἀεργο, καὶ μᾶς τὰ ἐστελερεν ὁ Σισίνης. Ὅσα ἐτρόγαμεν τὴν ἐβδομάδα, μᾶς τὰ ἔμβαζαν ὀπίσω καὶ ἦτο πάντοτε τὰ 4000» (1).*

Ἡ κίβδηλοποιία τοῦ Σισίνη ἴσως ἤθελε θεωρηθῆ κατακριτέα, διότι ἐκτοτε ἐπλημμύρησαν τῷ ὄντι τὴν Ἀνατολὴν διάφορα κίβδηλα νομίσματα. Ἀλλὰ μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι πρώτη ἡ Τουρκία ἔδωκε τὸ πρὸς τοῦτο κακὸν παράδειγμα, κίβδηλώσασα τὰ ἴδια ἑαυτῆς νομίσματα καὶ ἐπιβαλοῦσα τὴν ἀναγκαστικὴν ἐν τῷ Κράτει αὐτῆς κυκλοφορίαν. Ἐνθυμούμεθα ὅτι τὸ αὐτὸ τουρκικὸν νόμισμα, Μαχμουτιές π. χ., καίτοι μὴ παραχαρχθὲν, ἀλλ' ὑπ' αὐτῆς τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως κατὰ νεωτέραν ἐποχὴν κατασκευασθὲν, εἶχεν ὁμῶς πολὺ ὀλιγωτέραν ἀναλογίαν χρυσοῦ, συγκρινομένου τούτου πρὸς τὴν ἀναλογίαν, ἣν εἶχε τὸ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς νόμισμα. Ὅταν λοιπὸν κυβέρνησίς τις κίβδηλῶνῃ τὰ

(1) Ἴβλ. «*Διήγησις τῶν συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1870 ἕως τὰ 1896, κατ' ἐπισημοῦσιν Κολοκοτρώνη, Ἀθήναι, 1846, Σελ. 96.*»

ἴδια ἑαυτῆς νομίσματα κ' ἐπιβάλη αὐτοῖς ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, παρέχει, νομίζομεν, τὸ δικαίωμα οὐχὶ μόνον εἰς ἐπαναστάτην, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα πιστὸν αὐτῆς ὑπήκοον νὰ μιμηθῇ τὸ ἑαυτῆς παράδειγμα: «*Φιλεῖ ἡ γὰρ τὸ ὑπήκοον μμεῖσθαι τοὺς ἄρχοντας*». Ἄλλως μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Οὐγγρων Κοσοῦλ κατεσκεύασεν ἀπείρων ἑκατομμυρίων ἀξίας κίβδηλα Αὐστριακὰ χαρτονομίσματα. Ἄγνοοῦμεν δὲ ἂν τὸ ἐκ τῆς κίβδηλοποιίας ὄφελος μετεχειρίσθη καὶ ὁ Οὐγγρος πατριώτης ὅπως ὁ Ἑλληὴν Σισίνης, διατρέφων, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κολοκοτρώνη, ἐφ' ὄλου τοῦ ἀγῶνος τοὺς τε ὑπὸ τὸν υἱὸν του στρατοῦς καὶ τοὺς πολιορκουήντας τὰς Π. Πάτρας.

Ἄλλὰ βάσκανος δαίμων ἐφθόνησεν ἐνωρὶς τὴν ἐπιχειρήσιν ταύτην τοῦ Σισίνη. Οὗτος ἐπὶ τῶν προπαρασκευασάντων τὸν ἐμφύλιον πόλεμον αἰτίων οὐδόλως ἀνεμίχθη. Μόλις ὁμως ἐκραγέντος τούτου, ἐκηρύχθη ἀντάρτης. Ἐσπευσαν κατ' αὐτοῦ πολλοὶ Πελοποννήσιοι, ἂν οὐχὶ νὰ πωλήσωσιν ἐκδούλευσιν κατὰ τῆς νέας Κυβερνήσεως, τοῦλάχιστον ὁμως ν' ἀπογυμνώσωσι τὸν Σισίνην· ἀλλὰ τούτους ἀπέκρουσεν εὐθαρῶς, κατεδίωξε μάλιστα μέχρι τῆς Μονῆς Ἐλεούσης, ἐνθα καὶ ἀποκλείσας ἐπέτρεψε τὴν ἐξοδὸν ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει νὰ μὴ διαταράξῃσι τοῦ λοιποῦ τοὺς νομισματικούς κύκλους του. Εἰσβαλόντων ὁμως τῶν στερεοελλαδιτικῶν στρατευμάτων ὁ μὲν Γεώργιος Σισίνης, μαθὼν ὅσα ἔπαθον ὑπ' αὐτῶν ὁ Ζαήμης καὶ Νοταρᾶς καὶ ἀναλογιζόμενος, ὅτι δὲν δύναται ν' ἀποκρούσῃ καὶ ταῦτα, οὗτος μὲν ἀπέδρα διὰ θαλάσσης, διέπλευσε μέχρι Ζακύνθου καὶ μετὰ ταῦτα παρεδόθη εἰς χεῖρας τῆς νέας Κυβερνήσεως, ἣτις ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Ὑδραν. Ὁ μεγαλειότερος δὲ τῶν υἱῶν του, Χρῦσανθος, μὴ εὐδοκίμησας εἰς τὴν ἀγνίστασιν, παρεδόθη εἰς τὸν Γ. Δράκον, ὅστις τὸν μετέ-

φερεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ αὐτὴ τὸν ἐξαπέστειλεν εἰς Ἰδραν· καὶ ὁ δευτερότοκος υἱὸς Μιχαήλ, μὴ προλαβὼν νὰ συνοδεύσῃ τὸν πατέρα, ἐσώθη ἐντὸς πειρατικῆς πλοίου.

Τότε δὴ τότε σύμπασα ἡ μεγάλη περιουσία τοῦ Σισίνης, ἡ πλουσία βιβλιοθήκη αὐτοῦ καὶ τὸ νομισματοκοπεῖον, στερηθέντα πάσης προστασίας διηρηπάγησαν. Λέγεται, ὅτι ὁ αὐτὸς Μέντωρ τοῦ Γκούρα Σοφιανόπουλος διέσωσε μόνον τὰ ἐκλεκτώτερα ἐκ τῶν συγγραμμάτων. Ἄπαντα δὲ τὰ λοιπὰ, πωληθέντα ὡς χίρτης, ἐχρησίμευσαν πρὸς κατασκευὴν φυσικίων. Λέγεται ἐπίσης, ὅτι ἀπεκομίσθησαν ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Σισίνης διάφορα βαρῦτιμα ἐπιπλα, καὶ πολλαὶ κάμηλοι, καὶ οὐκ ὀλίγα φορτηγὰ ζῶα, καὶ ἔτι πλείοτερα κερασφόρα. Τὰ δὲ σμήνη τῶν πτηνῶν, ἅτινα διέτρεφεν ὁ Σισίνης κατεδροχθίσθησαν ἀμέσως ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες κατέσφαξαν ἐπίσης καὶ πολλοὺς ταῶς, ἐκλαβόντες αὐτοὺς ὡς ἰνδικὰς ὄρνιθας. Μὴ εὐρεθέντος ὁμως, ὡς ἠλπίζετο, καὶ θησαυροῦ, ὁ Σοφιανόπουλος διέταξε τοὺς στρατιώτας νὰ βασανίσωσιν ἱεροδιάκονόν τινα Ἰωακείμ, οἰκεῖον τῶν Σισινῶν, ἐν τῇ οἰκίᾳ συλληφθέντα. Δεθέντων δὲ τῶν μὲν χειρῶν ἐκ τοῦ ὀπισθεν, τῶν δὲ ποδῶν διὰ σχοινίου, τὸ ἕτερον ἄκρον τούτου οἱ στρατιῶται ἐπέρασαν ἄνω ὑψηλῆς δοκοῦ καὶ ὅτε μὲν ἔλκοντες τοῦτο ἀνῆρτουν μέγχρις αὐτῆς, καὶ τότε ὁ Σοφιανόπουλος παρῶδει τὸ «Σήμερον κρεμνῆται ἐπὶ ξύλου»· ὅτε, ἀπέλυσον καὶ τότε τὸ θῦμα ἐπιπτε κατὰ κέφαλα ἀπὸ μεγάλου ὕψους· στρατιῶται δὲ καὶ Σοφιανόπουλος ἐκάγχαζον τότε παρῶδοντες τὸ τῆς Ἀγίας Γραφῆς «ἄπιστος καὶ ὁ Γολιάθ». Ταῦτα θὰ φανῶσιν ἀπίστευτα τοῖς μεταγενεστέροις, ἀλλὰ μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι ὁ Σοφιανόπουλος καὶ ἐδικάσθη διὰ τὴν ἀσέβειάν του. Μὴ εὐρεθέντος δὲ οὔτε διὰ τοῦ τρόπου τούτου θησαυροῦ, αἱ μὲν μηχαναὶ τοῦ νομι-

σματοκοπέιου κατεστράφησαν, τοῦτο δὲ ἀνεσκάφη ἐκ βάρων καὶ ὁ Σισίνης ἀπηλλάγη τῶν φυλακῶν ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἰβραίμη.

Λυπηρὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ κιβδηλοποιία αὕτη τοῦ Σισίνη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ εἰς τὸν ἐν Μεσολογίῳ συντάκτην τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» να γράψῃ διάφορα πικρὰ ἄρθρα κατὰ Σισίνη, ἐλέγχων μόνον τὸν πλοῦτόν του· ἀλλὰ τὰ ἄρθρα ταῦτα, φρονούμεν, ὅτι δὲν θὰ ἔγραφεν, ἂν ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ Σισίνης ἔπραττεν ὡς ἐπαναστάτης πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο νὰ βλάπτῃ τὴν Τουρκίαν καὶ νὰ ὀφελῇ ἑαυτὸν καὶ τὴν ἐπανάστασιν.

Ἐνταῦθα ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι ν' ἀφηγηθῶμεν καὶ ἕτερόν τι περὶ Σισίνη ἐπεισόδιον, ἐραυζόμενοι τοῦτω ἀπὸ τοῦ Φίνλαῦ. «Ὁ Σισίνης», λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, «ἀπογυμνώσας!! τοὺς Γαστουναίους Τούρκους ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος κ' ἔχων ἴδιον μέγαν πλοῦτον ἀπεφάσισεν ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐμφυλίου πολέμου νὰ διασώσῃ τοῦτον εἰς Ζάκυνθον, ἵνα μεταχειρισθῇ ἀκολούθως κατὰ τῶν ἀντιπάλων του. Ἔθεσε λοιπὸν τὸν εἰρημένον πλοῦτον ἐντὸς δύο ἀσκῶν, περιχόντων τοῦ μὲν βούτυρον, τοῦ δὲ τυρὸν πολλὰ κειμήλια καὶ χρήματα κ' ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐν Ζακύνθῳ σύζυγόν του, προειδοποιήσας αὐτὴν δι' ἐπιστολῆς νὰ μὴ πωλήσῃ τοὺς πεμφθησομένους ἀσκούς τυροῦ καὶ βουτύρου. Βραδύτερον ὁμῶς τούτων ἀφιχθείσης τῆς ἐπιστολῆς, ὁ τυρὸς καὶ τὸ βούτυρον ἐπωλήθησαν εἰς παντοπώλην. Ὅτε δὲ ἡ Σισίνη ἔμαθε τὸ περιεχόμενον τῶν ἀσκῶν ἐξήτησε μὲν τούτους ἐπὶ ἐπιστροφῇ τοῦ τιμήματος, ἀλλ' ὁ παντοπώλης ἠρνήθη καὶ τὰ μὲν δικαστήρια δὲν ἐδικαίωσαν τὴν Σισίνην· ἐκεῖνος δὲ, εὐσυνειδητότερος τοῦ συζύγου τῆς, ἀναγνώρισας κόσμημα, ἀνήκον εἰς ὀθωμανὸν, καὶ μαθὼν, ὅτι οὗτος, ἀπερχόμενος εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἦτο τότε εἰς Ζάκυνθον, ἐσπευσε κλι ἀπέδωκεν

αὐτῷ τὸ κόσμημα». Ἀμφιβάλλων δὲ καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς ἀληθείας τούτου καὶ ἀποκαλῶν μάλιστα αὐτὸ μῦθον, ἐπιφωνεῖ τὸ «si none vero, e ben trovato (1).

Πικρῶς ἔγραψε περὶ Σισίνη καὶ ὁ Γόρδων, ἀποφαινόμενος, ὅτι ὁ Λόντος καὶ ὁ Σισίνης εἰσέπραττον τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπαρχιῶν τῶν ἐπὶ τῇ προφάσει νὰ μεταχειρισθῶσι ταῦτα ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῶν Πατρῶν. Ὁ πρῶτος μάλιστα, προσθέτει, ἔλαβε πρὸς τοῦτο κ' ἐκ τοῦ δημοσίου εἰς εἶδη καὶ εἰς χρήματα 2,000,000 γρασιῶν (2). Ἄλλ' ἂν ὁ Σισίνης ἐδύνατο ν' ἀπογυμνώσῃ τοὺς Γαστουναίους Τούρκους ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος, θὰ ἐδύνατο ἐπίσης καὶ νὰ τοὺς φονεύσῃ ἢ ἀφοπλίσῃ καὶ δὲν θὰ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ τοὺς πολιορκήσῃ ἔπειτα ματαίως ἐν Χλουμουτσίῳ. Ἄν ὁ Λόντος καὶ ὁ Σισίνης ἐνοσφίζοντο εἰσοδήματα τῶν ἐπαρχιῶν τῶν ἢ τὰ χρήματα τοῦ δημοσίου δὲν ἤθελον ἀποθάνει πένητες, ὁ πρῶτος μάλιστα καὶ κατὰ χρεως. Ἄλλὰ τί πρῶτον, τί δ' ὕστερον ν' ἀναιρέσωμεν ἀνδρῶν, παραγνωρίζοντων καὶ μέχρι τῆς σήμερον τὸν πατριωτισμὸν ἀπάντων τῶν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διαπρεψάντων Ἑλλήνων;

Ἀπαλλαγεῖς μὲν τῶν ἐν Ὑδρᾷ καὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων ῥήξεων δεινῶν, ὁ Σισίνης ἔσπευσε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν ὁμοταγῶν πρὸς σωτηρίαν τῆς μεγάλως κινδυνευούσης πατρίδος. Πῶς δὲ εἰργάζετο ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς ἐπιστολῶν του πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην :

Ἐκλαμπρότατε ἀρχηγέ κύριε Θ. Κολοκοτρώνη!

Διὰ τῆς παρουσίας ἡμῶν ἀναφορᾶς ἀναφέρω πρὸς τὴν ἐκλαμπρότητά της, ὅτι ἀπὸ διάφορα γράμματά μου εἴσθε πληροφορημένοι τὰ ἐδῶ, ἤδη δὲ τῇ λέγω, ὅτι ἡμεῖς δὲν λείπομεν ἀπὸ τοῦ νὰ πολεμῶμεν μὲ τοὺς

(1) *Ibid* History of the greek revolution by Finlay vol. ij, pag. 363

(2) *Ibid* History of the greek revol by Gordon vol. ij, pag. 476,

εις Πάτρας ἔχθρους σχεδὸν καθημερινῶς, οἱ ὅποιοι καὶ δὲν λείπουν ἀπὸ τὴν κάτω Ἀχαΐαν, πότε 500, πότε 800, καὶ πότε 4000, καὶ νὰ μετακομίζουσι τὰ ξύλα καὶ κεραμίδια τῶν ὀσπητίων εἰς τὰς Παλ. Πάτρας. Ἀρχηγέ, ἡμεῖς ἔχομεν χρεῖαν ἀπὸ ἕξι κανόνια τοῦ κάμπου.....

Ἐκ Γαστούνης, τῆ 43 Σεπτεμβρίου 1825.

Ὁ πρόθυμος τῶν ἐπιταγῶν
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΣΙΝΗΣ.

Ἐξοχώτατε στρατηγέ Κολοκοτρώνη!

..... Ἡμεῖς ὀλημερινῶς ἔχομεν πόλεμον μὲ τοὺς Τούρκους καὶ προχθὲς ἐβγήκα καὶ ἐπῆγα εἰς Παλαιόπολιν νὰ συστήσωμεν στρατόπεδον, καὶ πάλιν ἀπὸ διάφορα αἰτία ἐγύρισα ὅπισω' μᾶς λείπουν ὅλα τ' ἀναγκαῖα καὶ κάμιαν προκοπὴν δὲν κάμομεν, καὶ πῶς ἔχει νὰ γένη δὲν ἤξεύρω.....

Τῆ 44 Ὀκτωβρίου 1825, Γαστούνη.

Ὁ ἀδελφός Σου
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΣΙΝΗΣ (4).

Συνελθούσης βραδύτερον ἐν Ἀστρεὶ ἐθνοσυνελεύσεως ἐξελέγη μέλος τῆς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ἐντολὴν λαβούσης νὰ κυβερνήσῃ δικτατορικῶς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ζαίμη. Μετὰ τῆς κυβερνήσεως ταύτης εἰργάσθη ἐκθύμως εἰς τε τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ εἰς τὴν ἐκ νέου συγχάλασιν τῆς διακοψάσης τὰς ἐργασίας τῆς τρίτης ταύτης ἐθνοσυνελεύσεως. Καὶ ὁ μὲν πρόεδρος τῆς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς καὶ τινα τῶν μελῶν αὐτῆς ἀπῆλθον εἰς Αἰγίναν καὶ προσεκάλουν ἐκεῖ τοὺς πληρεξουσίους. Ὁ δὲ Σισίνης ἀπῆλθεν εἰς Ἑρμιόνην. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι ἀπελθόντες ἐκεῖσε ἐξελέξαντο πρόεδρον αὐτῶν αὐτὸν τοῦτον τὸν Σισίνην ὡς γερωνώτερον, καὶ διεπληκτίζοντο πρὸς τοὺς ἐν Αἰγίνῃ συνελθόντας. Ἐπελθούσης βραδύτερον τῆς συμφωνίας καὶ πάντων τῶν πληρεξουσίων μεταβάντων εἰς Τροιζήνα, ὁ Σισίνης τοσοῦτον εὐηρέστησε διὰ τοῦ διαλλακτικοῦ τρόπου του ἐπὶ τῆς προσωρινῆς ταύτης προεδρίας, ὥστε

(4) Ἰδίῃ Ἑλλ. Ἰστορικῆς Γενναίου Κολοκοτρώνη, Σελ. 286—287 καὶ 268.

ἀμφοτέρα τὰ διαμαχόμενα μέρη ἐξελέξαντο αὐτὸν ὡς ὀριστικὸν πρόεδρον τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐκείνης. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῆς προεδρίας ταύτης τοῦ Σισίνη ἐψηφίσθησαν τὰ σπουδαιότερα τῶν ζητημάτων οἷον ἡ αἴτησις μεσολαβήσεως τῆς Ἀγγλίας παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, ἡ ἐκλογή τοῦ Καποδιστρίου ὡς Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἀρχιναυαρχία τοῦ Κόχραν καὶ ἡ ἀρχιστρατηγία τοῦ Τζούρτζ. Ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς προεδρίας τοῦ Σισίνη συνέβησαν ἐπίσης καὶ τὰ ἀπελπιστικώτερα τῶν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διαδραματισθέντων. Ἐπεσεν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ὁ ἄριστος τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος Καραϊσκάκης, ὁ μόνος, εἰς ὃν δικαίως ἐστήριζε τὰς ἐλπίδας τὸ ἔθνος πρὸς διάσωσιν τοῦ ἀγῶνος ἐν τῇ ξηρᾷ καὶ πρὸς ἐπέκτασιν μάλιστα αὐτοῦ πολὺ πέραν τῶν σημερινῶν μεθορίων. Τὴν μεγίστην ταύτην τῶν συμφορῶν ἐπηκολούθησε διὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν Ἀγγλῶν Κόχραν καὶ Τζούρτζ τὸ ἐν τοῖς πεδίοις τῆς Ἀττικῆς ἀληθὲς σφαγεῖον τοῦ ἀνθους τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπεληθούσα παντελὴς διάλυσις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ ἡ γενικὴ ἀθυμία καὶ ἀπελπισία, καὶ τὸ δυστύχημα τοῦτο διεδέχθη ἡ πτώσις τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἐπὶ πάντων τῶν σπουδαιοτάτων τούτων περιστατικῶν ὁ πρόεδρος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως Σισίνης ἔδειξε τὴν ἔμφυτον αὐτῷ σύνεσιν, τὴν μετριοπάθειαν, τὴν ἀφοβίαν, τὴν γενναιότητα καὶ τὴν μεταδοτικότητα. Διηγοῦνται, ὅτι οἱ γραφεῖς αὐτοῦ, στερούμενοι τῶν πάντων καὶ ἀπὸ πολλοῦ διατρεφόμενοι δαπάνῃ τοῦ προέδρου, ἀνήγγειλάν ποτε αὐτῷ, ὅτι δὲν ἐργάζονται διότι στεροῦνται καθολοκληρίαν πάσης γραφικῆς ὕλης, «καὶ τὸ ταμεῖον τῆς κυβερνήσεως δὲν ἔχει», προσέθησαν, «τὰ πρὸς προμήθειαν αὐτῆς». «Τοῦτο δὲν εἶναι ἰσχυρὸς λόγος, ἵνα μὴ συνεδριάσωμεν», εἶπεν ὁ

Σισίνης, καὶ ἀπαλλαγῆτε τῆς γραφικῆς ἐργασίας», καὶ ἐξαγαγὼν τοῦ θυλακίου τοῦ Τουρκικά τινα κερμάτια, «λάβετε ταῦτα», προσέθηκε, «σπεύσατε πρὸς προμήθειαν τῆς γραφικῆς ὕλης κ' ἐπιστρέψατε νὰ ἐργασθῶμεν». Ἄλλοτε πάλιν, ἰδὼν στρατιώτας ἐτοιμοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀλληλομαχίαν περὶ τῆς κατοχῆς σπάθης, ἀργυρᾶς ἐχούσης τὴν τε θήκην καὶ τὴν λαβὴν, «τὸ σίδηρον φορεῖτε πλειότερους ἐχθροὺς» εἶπε, καὶ λαβῶν τὸ ἀργυροῦν ἐπώλησεν ἐπὶ δημοπρασίας· διὰ δὲ τοῦ τιμήματος προῦμηθεύθη σιδηρᾶ ὄπλα καὶ διένειμεν ἐκάστω τῶν διαπληκτιζομένων ἀνά ἓν.

Ἐπὶ μὲν τῶν δι' ἰδίων ἐξόδων πάντοτε σχεδὸν γιγνομένων στρατολογιῶν, ὁ Σισίνης οὐδέποτε ἀπέβλεπεν οὔτε εἰς τὴν πατρίδα ἢ καταγωγὴν τῶν στρατολογουμένων οὔτε εἰς τὴν πλῆθὺν ἢ πολυτέλειαν τῶν ὄπλων αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἀνδρίαν καὶ εἰς τὸ ἦθος τῶν φερόντων ταῦτα· καὶ συνήθως ἔλεγεν, ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν μεγάλων ἀνδραγαθημάτων ὁ καλὸς στρατιώτης δεῖν ἔχει ἀνάγκην οὔτε πολλῶν οὔτε βαρυτίμων ὄπλων, καὶ ὅτι ἰκανὸν πρὸς τοῦτο εἶναι καὶ ἀπλοῦν μαχαίριον, εἰς χεῖρας ὅμως τολμηροῦ στρατιώτου εὐρισκόμενον. Ἄπαντες δὲ οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Ἑλλάδα τότε ξένοι εὕρισκον παρὰ τῷ Σισίνῃ πάντοτε μὲν ἐγκάρδιον φιλοξενίαν κατὰ δὲ τὰς περιστάσεις καὶ ἰκανὴν ὕλικὴν περιποίησιν, ἢ τις μάλιστα πρὸ μὲν τοῦ ἀγῶνος ἐγίγνετο ἐπὶ τὸ ἐπιδεικτικώτερον ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἠναγκάζετο ἐνίοτε νὰ ἐκποιῇ καὶ τὰ τῆς ἀπολύτου αὐτοῦ ἀνάγκης πράγματα, ἵνα προμηθεύηται τὰ πρὸς φιλοξενίαν ἰδίως τῶν ξένων, καὶ μάλιστα τῶν φιλελλήνων. Ἐλθόντος τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ στρατηγοῦ Ῥοζαρέλη, τοῦ διοργανίσαντος τακτικὸν στρατὸν ὑπὸ τὸν Ἰωακείμ Ναπολέοντα, καὶ ἀποβιβασθέντος εἰς Γλαρέντσαν

τόσον πολὺ ἐνθουσιάσθη ὁ Γεώργιος Σισίνης διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ ἐπισήμου τούτου ξένου, ὥστε ἔστειλε, κατὰ τὰ « Ἑλληνικὰ Χρονικά », εἰς προϊπάντησίν του τὸν γενναῖον στρατηγὸν υἱὸν τοῦ κύριου Χρυσάνθου καὶ ἄλλους πολλοὺς γενναίους καὶ εὐγενεῖς νέους, μὲ τοὺς ὁποίους ἔως Γαστούνην ἐσυνοδεύθη, ὅπου ἀπὸ τὸν ἀγ-
 » θέντα κύριον Σισίνην ἔλαβεν ὄλα τὰ σημεῖα μιᾶς γενναίας καὶ καθα-
 » ρᾶς φιλοφροσύνης. Ὁ στρατηγὸς Ῥοζαρέλ ὑποσχέθει νὰ διδάξῃ τὴν
 » πολεμικὴν τούτους τοὺς πολεμικοὺς νέους, ἕκαμὲ νὰ κατασκευασθῶσι
 » πεντακῶσαι λόγχοι διὰ τὸ ἵππικόν. Ὁ ἴδιος οὗτος στρατηγὸς δὲν
 » γνωρίζει μὲ ποίους λόγχοι νὰ ἐξηγήσῃ τὴν εὐχαριστήσιν του, βλέπων
 » τὸ τόσον ἀγγίζουσι τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ τῶν κυρίων Χρυσάνθου
 » καὶ Μιχαήλου, υἱῶν τοῦ πανευγενεστάτου κυρίου Σισίνης μετὰ τινῶν
 » ἄλλων εὐγενῶν νέων, ὥστε μὲ δέκα ἡμερῶν διδασκαλίαν καὶ γύμνασιν
 » κατὰ τὸ ἵππικόν, ἔμαθον καὶ ἐκεῖνο τοῦ συντάγματος, δι' οὗ ἐσυνεί-
 » θισαν καὶ οἱ ἵπποι τινῶν νὰ ἐνεργοῦν, καὶ ἐκεῖνο τῆς κυβερνήσεως τῆς
 » λόγχης καὶ τοῦ σπαθιοῦ, τὰ ὁποῖα ἀποκαθιστοῦν τὴν δύναμιν τοῦ
 » ἵππικοῦ. Δὲν ἔμπορεῖ νὰ συμπεράνῃ τις ὁποῖον ἐνθουσιασμὸν ἐπροξέ-
 » νησεν ὁ ἐδῶ ἔργου τοῦ ἐξοχωτάτου στρατ. Ῥοζαρέλ εἰς ὅλους τοὺς
 » εὐ φρονούντας γενναίους καὶ εὐγενεῖς πατριώτας· δυνατὸς εἰς τὰ ἄρ-
 » ματα, ἀποδεικνύεται καὶ ὡς τοιοῦτος διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐξαιρέτου κυ-
 » βερνήσεώς του, καὶ οἱ μαθηταὶ του ἀναπληροῦν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τοὺς
 » ἐδίδαξε μὲ τὸ παράδειγμά του νὰ κάμνουν. Κατεπέσθησαν ὅλοι ἐκεῖνοι,
 » ὅστινες ἔως τῶρα κατεφρόνουν τὴν πολεμικὴν τέχνην, ν' ἀφήσωσι τὴν
 » Τουρκικὴν μέθοδον τοῦ πολεμεῖν, καὶ ν' ἐναγκαλισθῶν τὴν Εὐρωπαϊ-
 » κὴν τάξιν.

» Τοιοῦτος νέος Ἐπαμινώνδας ἐξητέτο καὶ ἦτο ἀναγκαῖος διὰ νὰ
 » ἀνεγείρῃ εἰς ἡμᾶς τὴν ἑλληνικὴν ἀνδρίαν, καθὼς ἐκεῖνος τὴν ἀνήγει-
 » ρεν εἰς τοὺς Θεβαίους» (1).

Ἐν μόνον λέγεται ὅτι εἶχεν, εἰς μέγαν βαθμὸν, ἐλάττωμα ὁ Σισίνης, τὸ ὀξύθυμον· τινὲς δὲ λέγουσιν, ὅτι καὶ ἐμνησικακεῖ· ἀλλὰ σπανίως συνυπάρχουσι τὰ ἐλαττώματα ταῦτα. Τοῦναντίον μάλιστα ὅσω ὀξύθυ-
 » μότερος εἶναι τις τόσω καὶ ἀμνησικακώτερος· μάλιστα παρῆλθει ὁ θυμὸς παρὰ τῷ πρώτῳ, οὐδὲν τῶν κατ' αὐτοῦ κακῶν ἐνθυμεῖται· καὶ ὅσω ἀπαθέστερος φαίνεται τις ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν παθημάτων, τόσω καὶ πλείοτερον χρόνον διαρκεῖ ἢ τε ἀνάμνησις αὐτῶν καὶ ἡ ἐπιθυμία πρὸς ἐκδίκησιν. Ἄλλως, ἂν κρίνωμεν τὸν Σισίνην ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς του ἐπὶ τῆς προεδρίας τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, εἰκάζομεν ἀδιστακτικῶς, ὅτι

(1) Ἰδί « Ἑλλ. Χρονικά » Τόμ. Β', ἐδ., Β'. Σελ. 412 καὶ 413.

οὔτε εἰς μέγαν βαθμὸν ὀξύθυμος ἦτο, οὔτε εἰς μέγαν βαθμὸν μνησίκακος, ἀλλὰ ΣΥΝΕΤΟΣ.

Τὸν Καποδίστριαν ὁ Σισίνης ἐθεώρησεν ὡς τὴν μόνην ἄγκυραν σωτηρίας τῆς πατρίδος ἀπὸ τῆς ἀναρχίας· ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ πάσης εὐχαριστήσεως κ' ἐπεθύμει νὰ ὑπηρετήσῃ μετ' εἰλικρινείας, διωρίσθη μάλιστα μέλος τοῦ Πανελληνίου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐξυπηρετεῖ τῷ ὄντι μετὰ ζήλου, παρέβλεπε μάλιστα καὶ πολλὰς παρεκτροπὰς τῶν περιστοιχιζόντων τὸν Κυβερνήτην καὶ κολακευόντων τότε πάσας τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ. Ἐπελθόντος ὁμως τοῦ ζητήματος τοῦ περὶ τῆς ἐκλογῆς ὀριστικοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τοῦ Λεοπόλδου, ὁ Σισίνης ἐνόμισεν, ὅτι εἰς τοῦτο ἀντιπράττει κρύφα ὁ Καποδίστριας· συνέλαβε κατ' αὐτοῦ μῖσος μέγα κ' ἐτάχθη μετὰ τῶν σφόδρα ἀντιπολιτευομένων τότε τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον. Κατ' εὐτυχίαν ὁμως εἰς οὐδεμίαν παράφορον καὶ προφανῶς ἀντεθνικὴν πράξιν ἀνεμίχθη, οὔτε ὄπλα οὔτε χεῖρας ἀδίκους ἤρατο κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Καποδιστρίου, ὃν πάντοτε ἐσέβετο μὲν ὡς ἀρχηγὸν τοῦ κράτους, ἐτίμα δὲ διὰ τὰς ἄλλας σπανίας καὶ πολλὰς αὐτοῦ ἀρετάς. Μὴ συμφωνῶν ὁμως μετὰ τῆς τότε πορείας του, ἀπεσύρθη πάντῃ ἡσύχως εἰς τὴν πατρίδα του, κ' ἐκεῖ ἐφησύχαζε· καταλειφθεὶς δὲ ὑπὸ ὀξέως τινὸς φλογιστικοῦ νοσήματος ἀπέβίωσε τὴν 27 Σεπτεμβρίου 1829· τουτέστι δέκα καὶ τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ Καποδιστρίου. Ὅτε δὲ, κλινήρης ὢν, ἤκουσεν αὐτὸ ἐξεφώνησεν ἐνώπιον πολλῶν: «θυσσαρευοῦμαι μέγας διὰ τὸν θάνατον τοιοῦτου μεγάλου ἀνδρός· ἐγὼ δὲν ἐπεθύμουν τὸν θάνατον τοῦ Καποδιστρίου, ἀλλὰ μόνον τὴν περιστο-
νλὴν τῆς ἀπολύτου πορείας του. Κακὸν τοῦτο καὶ ὀλέθριον, ὡς εἶδωμεν πῶς καὶ τοῦ θέλομεν καταστήσει!»

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Γεώργιος Σισίνης.

Ἄλλ' οὗτος εἶχε, πλὴν τῆς ἐκ τῶν πόρων καὶ τῆς ἰκανότητος ἰσχύος, καὶ δύο υἱοὺς ἐν τῷ ἄνθει τῆς νεότητος αὐτῶν εὐρεθέντας ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Πρωτότοκος δὲ ἦτο ὁ Χρῦσανθος. Οὗτος τὸ μὲν πρῶτον παρηκολούθει τὸν πατέρα καὶ ἦτο ἡ δεξιὰ χεὶρ ἐπὶ τε τῆς πολιορκίας τῶν Γαστουναίων Τούρκων ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Χλουμουτσίου, ἐπὶ τῆς διασχορπίσεως τῶν Λαλαίων καὶ ἐπὶ διαφόρων ἀποπειρῶν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Πατρῶν ἀποσυρθέντων· οὐχὶ ἄπαξ μάλιστα διεκινδύνευσεν καὶ νὰ αἰχμαλωτευθῆ καὶ νὰ φονευθῆ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Βραδύτερον δὲ ἐξεστράτευσεν καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ συνεμέθεξεν τῶν κατὰ τὸ Κομπότι καὶ τὸ Πέτα ἀγώνων. Διὰ τὸ χαρίεν μάλιστα τῶν τρόπων καὶ διὰ τὴν εὐγενῆ συμπεριφορὰν, ἅτινα ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ πατρὸς, παρηκολούθησαν αὐτὸν, λέγεται, ὡς θεαταὶ καὶ δύο φιλέλληνες Ἄγγλοι ὁ Ὅφρης καὶ ὁ Χαλίσων. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ Χρῦσανθος δὲν μνημονεύεται ὡς λαβῶν ἐνεργητικόν τι μέρος ἐν ταῖς γενομέναις κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην μάχαις, φοβούμενος μὴ πάθῃσιν σὺν αὐτῷ καὶ οἱ ξένοι.

Ἀποτυχούσης ταύτης ὁ Χρῦσανθος ἐπανέκαμψεν εἰς Πελοπόννησον, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ πατὴρ ἤσχολεῖτο ἐν Γαστούνη εἰς κατασκευὴν Τουρκικῶν νομισμάτων. Χωρὶς δὲ νὰ παραμελῆ τὰ λοιπὰ καθήκοντά του ἐφρόντιζε ν' ἀποτρέπῃ καὶ ἀποκρούῃ τὰς κατὰ τοῦ πατρὸς ἐπιθέσεις. «Ὁ Σισίνης», λέγει ὁ Τρικύπης, «ἔχει μόνον ἠπειθεῖ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Ζαῖμη, ἀλλὰ καὶ φανερὰ ἀντίπραττε· διὰ τοῦτο ἠτοιμάσθησαν δισχίλιοι, ἀρχηγοὺς ἔχοντες τὸν Ζαῖμην καὶ τὸν Λόντον εἰς ἐπιστράτευσιν. Εἰδοποιηθὲν τὸ νομοτελεστικόν, ἀπέστειλε δυνάμεις ὑπὸ τὸν Κολοκοτρῶνην, τὸν Πλαπούταν καὶ ἄλλους, εἰς

ἀντίκρουσιν, ὥστε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐφαίνετο ἐπιχείμενος. Ἀλλὰ πρὶν θβάσωσιν αἱ δυνάμεις αὐται εἰς Γαστούνην, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν οἱ κατὰ τοῦ Σισίνη κινήθεις, δόντες τόπον τῇ ὄργῃ, δηλαδή, ἀποκρουσθέντες ἐκ Γαστούνης μὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Σισίνη, ἐξῶθεν δὲ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Χρυσάνθου, σπεύσαντος νὰ προλάβῃ τὴν διατάραξιν τῶν κύκλων τοῦ πατρὸς του.

Ἐπελθόντων ὁμως, ὡς εἶδομεν, καὶ τῶν τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος στρατευμάτων εἰς ἐνίσχυσιν δῆθεν τῆς Κυβερνήσεως, τὰ ὑπὸ τὸν Γκούραν οὐ μόνον τοὺς κύκλους τοῦ Σισίνη διατάραξαν, ἀλλὰ καὶ τὰς μηχανὰς αὐτοῦ κατέστρεψαν καὶ αὐτὸν τε τοῦτον καὶ τοὺς υἱούς του ἠνάγκασαν νὰ κηρυχθῶσιν ἀντάρται κατὰ τῆς νέας Κυβερνήσεως. Ὁ Χρυσάνθος τότε, ἀποδράντος, ὡς εἶδομεν, τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ του, ἰδὼν, ὅτι πᾶσα ἀντίστασις ἦτο ματαία, παρεδόθη μόνον εἰς χεῖρας τοῦ ἐφαμιλλίου του Γ. Δράκου, κ' ἐπέμφθη εἰς Ὑδραν. Ὅθεν ἀπηλλάγη, φαίνεται, κατὰ τι ἐνωρίτερον τῶν ἄλλων, διότι καὶ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰβραίμη εὐρίσκομεν αὐτὸν πολιορκούντα τὰς Πάτρας.

. . . . . Οἱ δὲ ἐν Πάτρας Τοῦρκοὶ ἐξήρχοντο ἄφοβοι ὑπὸ τὸν παρὰ τῷ Ἰσοῦφασα διαμένοντα Δελῆ Ἀχμέτπασαν, καὶ ἐλεηλάτου ὄχι μόνον τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ τὰ πλησιόχωρα χωρία τῆς Γαστούνης. Τὴν δὲ 12 Ἰουλίου τετρακόσιοι ἵππεῖς ἐπάτησαν αἰφνης τὰ Λεχενά, ὅπου ἐφόνευσαν καὶ ἠχμαλώτευσαν πολλούς ἐπιποσόντων δὲ διακοσίων Σουλιωτῶν ὑπὸ τὸν Κώσταν Μπότσαρη καὶ διακοσίων ἐντοπίων ὑπὸ τὸν Χρυσάνθου Σισίνη, ἀνεχώρησαν ἀπάγοντες τοὺς αἰχμαλώτους τῶν ἐπάτησαν τὴν 20 Σεπτεμβρίου καὶ τὸ Μαρκόπουλον, ἔστρεψαν τοὺς ἐπελθόντας, ὀλίγον ἔλειψε νὰ φονεύσωσι καὶ τὸν Σισίνην καὶ ἐπανῆλθαν εἰς Πάτρας δουλαγωγούντες γυναῖκας καὶ παιδιά. Τὸν δὲ Νοέμβριον ἐπροχώρησαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν τῆς Γαστούνης, ὅπου ἔθυσαν, ἠχμαλώτευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν. Ἐν ᾧ δὲ συνέβαιναν ταῦτα, ὑπῆρχε στρατόπεδον ἑλληνικὸν εἰς πολιορκίαν τῶν Πατρῶν ὑπὸ τὸν Λόντον, καὶ ἐδαπανῶντο εἰς χρῆσιν αὐτοῦ τὰ εἰσοδήματα τῶν γειτονικῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ τὸ στρατόπεδον ὑπνωτέεν ἐκηρύχθη δὲ τὴν 14 Ὀκτωβρίου καὶ ἀποκλεισμός τῶν Πατρῶν, καὶ ἐστάλησαν καὶ πλοῖα πρὸς διατήρησιν αὐτοῦ (1).

(1) Ἰβλ. ἱς. ἑλλ. ἔκκν., τόμ. Γ', σελ. 151—152.

Καί τὸ μὲν φρούριον τῶν Πατρῶν ὑπῆρξεν ἀδύνατον ν' ἀλωθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, διαρχοῦντος τοῦ μεγάλου αὐτῶν ἀγῶνος. Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου τὸ σπουδαιότερον μέλημα αὐτῶν ἦτο ἡ λύσις τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Σύμπας λοιπὸν ὁ ἀγὼν τότε συνεκεντρώθη εἰς τὸ πεδῖον τῆς Ἀττικῆς, καὶ τοῦ ἀγῶνος τούτου συνεμέθεξεν ἐκθύμως ὁ Χρῦσανθος Σισίνης. «*Ἐκτὸς τῶν πρὸ καιροῦ ἐκστρατευσάντων Κορινθίων ὑπὸ τοὺς Νοταράδες*», λέγει ὁ Τρικουπῆς, «*πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν, ἐξεστράτευσαν ἀλληλοδιαδόχως ἐπὶ τῇ εἰδήσει ταύτῃ 2,500 ὑπὸ τὸν Γερραῖον Κολοκοτρώνην, τὸν Χρῦσανθον Σισίνην καὶ ἄλλους ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου ἀρχηγούς*» (1).

Ἄμ' ἀφίχθεις ἐνταῦθα ὁ Σισίνης ἐτέθη τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ Καραϊσκάκη καὶ συνεμέθεξε πασῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ σχεδιασθεισῶν ἐπιθέσεων κατὰ τῶν Τούρκων. Πесόντος τοῦ ἀρχηγοῦ, συνεξεστράτευσεν εἰς Φάληρον καὶ ἠγωνίσθη ὅσον ἐδυνήθη ν' ἀποτρέψῃ ἢ νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ἐκεῖ ἀληθές σφαγεῖον, σμικροῦ ἐδέησε μάλιστα νὰ περιληφθῆ ἐν αὐτῷ κ' ἐσώθῃ ὡς ἐκ θαύματος. Καὶ ἀπέτυχε μὲν, ὡς γνωστὸν, ἢ ἀπόβασις ἐκείνη, ἀλλ' ὁ Χρῦσανθος, οὔτε ἀπρόθυμος ἐφάνη νὰ ἐκστρατεύσῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἀκροπόλεως, οὔτε ἀπειθῆς εἰς τὰς διαταγὰς τῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη ἐξορμησάντων τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ σφαγεῖον Κόχραν καὶ Γσοῦρτζι. Γιούναντίον μάλιστα εὐχάριστον δὲ εἶναι, ὅτι οὔτε τοὺς ὑπὸ τὸν Χρῦσανθον Σισίνην στρατιώτας οὔτε αὐτὸν περιέλαβεν ἢ κατὰ τοῦ ἐφαιμίλλου του Ἰωάννου Νοταρᾶ συκοφαντία, ὅτι παρεβίασαν δῆθεν τὴν συνθήκην πρὸς βλάβην τῶν δι' αὐ-

(1) 18ῃ Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπαν., Τόμ. Β', Σελ. 133.

τῆς παραδοθέντων Τούρκων ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος.

Ἐπανελθὼν εἰς Πελοπόννησον, ἔμαθεν, ὅτι ὁ Ἰβραίμης, ὑποτάξας μέγα μέρος αὐτῆς, ἐπέμεινε πεισματωδῶς εἰς τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ ἐν Γαστούνη Χλουμουτσίου, εἰς ὃ κατέφυγον χάριν μὲν ἀσφαλείας 1500 ψυχαί, πρὸς ὑπεράσπισιν δ' αὐτῶν καὶ τοῦ φρουρίου τριακόσιοι μαχηταὶ ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν Μιχαὴλ Σισίνην. Ἔσπευσε μὲν τότε ἐκεῖσε πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας καὶ σωτηρίαν τῶν σὺν τῷ ἀδελφῷ πολιορκουμένων, ἀλλὰ τί ἐδύνατο νὰ πράξῃ δι' ἀτάκτου στρατοῦ, κατ' ἔναντι ἐπιστημονικῆς πολιορκίας, καὶ ὑπὸ τακτικοῦ καὶ πειθαρχοῦντος καὶ ἄπειρα πολεμικοφῶδια ἔχοντος στρατοῦ γιγνομένης; Περιῆλθε λοιπὸν μετ' οὐ πολὺ καὶ τὸ φρούριον ἐκεῖνο εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Ἰβραίμη· ὁ ἀδελφὸς μάλιστα τοῦ Χρυσάνθου Μιχαὴλ ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ. Πρὸς σωτηρίαν δὲ τοῦ υἱοῦ του καὶ τοῦ φρουρίου ἔγραψε καὶ ὁ Γ. Σισίνης τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν:

Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον γερικὸν ἀρχηγὸν τῆς Πελοποννήσου.

Δύο πεζοὶ γῆς ἦλθον ἀπὸ τὸ φρούριον Χλουμούτζι μὲ γράμματα τοῦ υἱοῦ μου Μιχαὴλ, σημειούμενα τῇ 40 τοῦ ἐνεστῶτος, τὰ ὅποια διαλαμβάνουν, ὅτι ἐν σῶμα τοῦ Ἰμπραὴμ περίπου τῶν τεσσάρων χιλιάδων πεζοὶ τε καὶ ἵπποις εἰς τὰς 6 τοῦ ἐνεστῶτος εἰσέβαλεν εἰς τὰς ἐπαρχίας Γαστούνης καὶ Πύργου, καθὼς καὶ πολλοὶ ἐχθροὶ ἀπὸ τὰς Πάτρας· τὰς ἀγματολογοῦσας καὶ λεηλασίας ὅπου ἔκαμον εἰς αὐτὰς τὰς ἐπαρχίας εἶναι ἀπερίγραπται· τὸ φρούριον Χλουμούτζι πολιορκεῖται στενωπὰτα, τὸ ὅποιον ἔχει μεγάλην ἔλλειψιν ἀπὸ τροφῆς καὶ πολεμικοφῶδια· διὰ τοῦτο προστρέχω εἰς τὴν ἐξοχότητά σας καὶ σᾶς παρακαλῶ θερμῶς νὰ προσπαθήσητε ὅσον τὸ ἀγληγορώτερον νὰ σταλοῦν διὰ θαλάσσης τροφαὶ καὶ πολεμικοφῶδια, νὰ προφθασθῇ αὐτὸ τὸ μέρος εἰς τὸ ὅποιον εἶναι συναγμέναι περίπου ἀπὸ δέκα χιλιάδες ψυχαὶ ἀδύνατοι.

Τῇ 8 Ἀπριλίου 1827, ἐν Τροιζῆνι.

Εἰς τοὺς ὄρισμοὺς Σας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΣΙΝΗΣ (1).

Ἄλλ' οὔτε ἡ ἄλωσις τοῦ Χλουμουτσίου, οὔτε ἡ

(1) Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 4', σελ. 414.

αίχμαλωσία τοῦ ἀδελφοῦ ἠλάττωσαν τὸ παράπαν τὸν ζήλον τοῦ Χρυσάνθου. Τοῦναντίον μάλιστα ἐπηύξησαν αὐτὸν καὶ ἠνάγκασαν νὰ τρέξῃ, ἵνα προλάβῃ ἕτερον μεγαλύτερον κίνδυνον «τῆρ ὑποταγῆν», ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς:

Ἐκλαμπρότατε!

Καὶ χθὲς μ' ἐπίτηδες πᾶσον σᾶς ἔγραψα ἤδη δὲ ἔλαβον γράμμα τοῦ πατρός μου ἀπὸ Δίβρης, διὰ τοῦ ὁποίου μοῦ λέγει ὅτι μερικοὶ Πυργιώται ἐπῆγαν εἰς τοὺς ἐν Πάτραις Τούρκους καὶ ἐσυμφώνησαν μὲ αὐτοὺς νὰ ἔλθουν νὰ πιάσουν τὴν Σκαφιδίαν, καὶ νὰ καθήσουν εἰς τὰ σπήτεια των ὡς προσκυνημένοι. Τοῦτο λοιπὸν μὲ παρεκίνησε νὰ ὑπάγω μὲ μερικοὺς ἕως τὸ Κατάκιλο νὰ πιάσω ὅσους ἠμπορέσω καὶ τὴν τετράδην νὰ φθάσω ὅθεν εἴσθε μὲ ὀκτακοσίους* ἐδῶ ἄφησα τὸν Κωνσταντῖνον μὲ ὄλους τοὺς στρατιώτας, ὅσους προχθὲς Σᾶς ἔγραψον, ὁ ὁποῖος θέλει ἀκολουθήσει ὅθεν τὸν διορίσετε* ἄλλο νὰ σᾶς εἶπω δὲν ἔχω, καὶ τὴν τετράδην θέλει ἔλθω ἀφεύκτως ὅθεν εἴσθε, καὶ μένω.

Τῆ 10 Ἰουλίου 1827, Λυθάρτζι. Ὁ πρόθυμος τῶν ἐπιταγῶν σας
X. ΣΙΣΙΝΗΣ (1).

Οὕτω λοιπὸν ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος ὁ Χρυσάνθος Σισίνης οὐδενὸς τῶν ὁμοταγῶν του ἐφάνη ὑποδεέστερος, ἀλλ' ὅτε μὲν συνηγωνίζετο μετὰ τοῦ πατρός, ὅτε δὲ ἔσπευδε καὶ ἐκτός τῆς Πελοποννήσου ὡς στρατηγός, πρωίμως μάλιστα ἀναδειχθεὶς τοιοῦτος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, καὶ αἰέποτε ἠγωνίζετο τὸν καλὸν καὶ ἐνδοξὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατριδος ἀγῶνα. Μετὰ δὲ τοῦτον εἰς οὐδεμίαν τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων ἀνεμίχθη, οὔτε εἰς τὰς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καποδιστρίου, οὔτε εἰς τὰς μετὰ τὴν ἔλευσιν τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Ὄθωνος. Οὗτος δὲ, ἀναγνωρίσας τὰς μεγάλας πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας τῆς οἰκογενείας τῶν Σισινῶν, καὶ ἐκτιμήσας τὸ προσηγές, τὸ μεγαλόφρον, τὸ σταθερὸν καὶ τὸ ἀκέραιον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Χρυσάνθου, προέτεινεν αὐτῷ τὴν θέσιν τοῦ αὐλάρχου· ἀλλ' ὁ Χρυσάνθος ἦτο τόσῳ μεγαλόφρων, ὥστε ἐνό-

(1) 181 ἰστ. Ἑλλ. ἔθων. Τόμ. Α', Σελ. 517—518.

μισεν ἐξευτελιστικὴν τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην καὶ ἀπεποιήθη. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, ὁ Χρῦσανθος ἤλθε καὶ εἰς γάμου κοινωνίαν μετὰ τῆς ἀξίας τῶν ἀρετῶν του Βασιλικῆς, θυγατρὸς τοῦ ἥρωος Μάρκου Μπότσαρη. Ἐκ τοῦ γάμου δὲ τούτου ἔσχε δύο τέκνα, ἐξ ὧν ἐπιζῆ μόνον ἡ θυγάτηρ Βικτωρία. Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἐπέζησε πολὺ καὶ ὁ Χρῦσανθος ἀπεβίωσε τῷ 1845 ἐν Πάτραις.

Πρὸς ἅπασιν τοῖς λοιποῖς προτερήμασιν, ἅτινα ἐκληρονόμησεν ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ὁ Χρῦσανθος, λέγεται, ὅτι ἦτο εἰς μέγιστον βαθμὸν μεταδοτικὸς καὶ ἀμνησικάκος. Περὶ μὲν τῆς μεταδοτικότητός του ἠκούσαμεν τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον: Ἐφερε πάντοτε ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ὀπλοθήκης (τοῦ σελαχίου του) μικρὰν μάχαιραν πολὺτιμόν τε διὰ τοὺς ἐπὶ τῆς λαθῆς αὐτῆς βαρυτίμους λίθους καὶ προσφιλεῖ αὐτῷ διὰ τινὰ ἀνάμνησιν μάχης, καθ' ἣν ἀριστεύσας, ἔλαβεν αὐτὴν ὡς γέρας· θαυμάσας δ' αὐτὴν ποτε ὀμόβαθμός τις καὶ ὀμοταγῆς Στερεολλαδίτης στρατηγὸς ἐκ τῶν οὐκ ὀλίγα μάλιστα διαπραξάντων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν συναγωνιστῶν των Πελοποννησίων καὶ κατ' αὐτῆς ταύτης ἴσως τῆς οἰκογενείας τοῦ Σισίνη: «*Λάβε την, τῷ εἶπεν, εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἀγῶνων καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν διενεξέων μας*»· εἰς δὲ τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἐννοήσωσι τὴν μεγαλοδωρίαν ταύτην, μειδιῶν ὁ Χρῦσανθος εἶπεν: «*ΕΥΕΡΓΕΤΕΙΤΕ ΤΟΥΣ ΕΧΘΟΥΣ ΗΜΩΝ, διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον· ἄλλως δὲν δύναμαι ἢ ἀρνῆσθαι, ὅτι οἱ Στερεολλαδίται ἠγωνίσθησαν χωρὶς τὰ ἐλευθερώσωσι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν τὴν πατρίδα των, διὰ τοῦτο πρέπει ἡμεῖς οἱ Πελοποννήσιοι τὰ τιμῶμεν καὶ σεβώμεθα αὐτοὺς μᾶλλον τῶν Πελοποννησίων*».

Ἐν μόνον οἰκογενειακὸν μάλιστα ἐλάττωμα τοῦ

Χρυσάνθου Σισίνη διηγοῦνται: τὸν ἔρωτα αὐτοῦ πρὸς τὴν θήραν (κυνῆγι). Οὐδέποτε ἤθελε νὰ μένη ἀργὸς καὶ οὐδέποτε νὰ σήπηται ἐν τοῖς καφρνείοις, ἀναπνέων τὴν ἐν αὐτοῖς δυσώδη καὶ ἐμπλεων καπνοῦ ἀτμοσφαῖραν· ἀλλ' ἀντὶ τούτου προὔτιμα νὰ τρέχη εἰς τὰ ὄρη καὶ δάση, εἰς τὰς πεδιάδας καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς δρυμῶνας, κυνηγῶν ἄγρια θηρία καὶ πτηνά· καὶ πρὸς τοῦτο ἄφθονον ἐπασχόλησιν παρεῖχεν αὐτῷ αἰετοί τε ἢ εὐφοροὶ Ἡλεις. Ἐνησμενίζετο δὲ πάντοτε ὁ Χρυσάνθος νὰ ἔχη τὰ καλλίτερα ὄπλα, τοὺς μᾶλλον ἐξησχημένους θηρευτικούς κύνας καὶ τοὺς καλλιτέρους ἵππους. Μίαν δὲ μόνην, ἠκούσαμεν, διетήρει ἀνεξάλειπτον ἀπὸ τῆς μνήμης του πικρίαν, τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐκ δέκα χιλιάδων τόμων βιβλιοθήκης.

Παρά σπουδαίου δὲ ἀνδρὸς ἐκ τῶν ἐγγύτατα γνωρισάντων τὸν Χρυσάνθον Σισίνην καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον μετ' αὐτοῦ συναναστραφέντων ἠκούσαμεν, ὅτι οὐδένα τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος ἐγνώρισεν οὗτος οὔτε ἀμνησικαχώτερον, οὔτε μεταδοτικώτερον, οὔτε εὐθύτερον τοῦ Χρυσάνθου Σισίνη· «ἦτο αὐτόχρημα ἀρετῆ, ἅγιος ἄνθρωπος», εἶπεν ἡμῖν ὁ δοὺς τὰς περὶ αὐτοῦ πληροφορίας συνεπαρχιώτης του, ὅστις ὡς πολιτευόμενος, προσέθηκεν, ὅτι ἔσχεν ἐνίοτε καὶ πολιτικὰς διενέξεις μετὰ τοῦ συνεπαρχιώτου τοῦ Χρυσάνθου Σισίνη, ἀλλ' ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Γεώργιος ἔσχε καὶ δευτερότοκον υἱὸν τὸν Μιχαήλ, ὅστις, νεώτατος ὢν ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, σῶμα μὲν ἴδιον δὲν ἠδύνατο νὰ σχηματίσῃ· συνεξεστράτευσεν ὅμως μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ, ἐχρησίμεισε παρ' αὐτοῖς ὡσπερ ἡ δεξιὰ χεὶρ, καὶ οὕτω συνεμέθεξε πάντων σχεδὸν τῶν ἀγῶνων, ὅτε μὲν ἀμφοτέρων, ὅτε δὲ τοῦ πατρὸς καὶ ἄλλοτε τοῦ ἀδελφοῦ. Καὶ εἰς μὲν τὴν Ζά-

κυνθον ὁ Μιχαήλ δὲν ἠθέλησε ν' ἀποβῆ τοῦ πειρατικοῦ πλοίου, ἐν ᾧ διεσώθη, ὡς εἶδομεν, ἀλλ' ἔμεινε παρ' αὐτῷ, βλάπτων πειρατικῶς τὸν ἐχθρὸν μετ' ἐκλεκτοῦ πληρώματος κατὰ τὰ παράλια τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐπεκτείνων μάλιστα τὴν καταδίωξιν τῶν ὑπὸ Τουρκικὴν σημαίαν πλοίων καὶ μέχρι τῶν παραλίων τῆς Θεσπρωτίας καὶ Ἀλβανίας. Ἐν μιᾷ τῶν θαλασσιῶν τούτων ἐκδρομῶν του ἐφιλοξένησε τότε λέγεται καὶ τὸν Ζαίμην καὶ ἅπαντας τοὺς σὺν αὐτῷ καταδιωχέντας ὡς ἀντάρτας.

Τὸ μὲν πειρατικὸν πλοῖον ὁ Μιχαήλ Σισίνης δὲν μετεχειρίσθαι οὔτε πρὸς ἴδιον πλουτισμὸν, οὔτε πρὸς ἀδοξίαν τῆς πατρίδος του· ἀλλὰ μόνον, ὡς ἄσυλον προσωρινὸν καὶ πρὸς τὴν ἐκ τῶν ἐνόνητων βλάβην τοῦ ἐχθροῦ. Ἄμα δὲ μαθὼν, ὅτι ἀπῆλλάγησαν τῶν ἐν Ὑδρα φυλακῶν ὅ τε πατὴρ καὶ ἀδελφὸς ἔσπευσε παρ' αὐτοῖς, ἵνα συμμεθέξῃ νέων ἀγώνων· τότε δ' εὐτυχῶς ἠνδρώθη, ἐκτήσατο καὶ πείραν οὐκ ὀλίγην εἰς τὸ μάχεσθαι, ἐδύνατο δὲ νὰ σχηματίσῃ καὶ σῶμα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του· καὶ εἰς ὅσας μὲν μάχας ἐλάμβανε μέρος ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, οὐδεμίαν εἶχε φιλοδοξίαν ὁ Μιχαήλ νὰ σχηματίσῃ ἴδιον σῶμα. Ἀπόντος ὅμως τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐκ Γαστούνης, ὁ Μιχαήλ ἐν ἀνάγκῃ οὐδεμίαν ἔσχε δυσκολίαν νὰ σχηματίσῃ ἐκ τοῦ προχείρου μάλιστα ἀξιόμαχον σῶμα, νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ, νὰ συνάψῃ μάχην πεισματωδεστάτην, ἔξωθεν τῆς κωμοπόλεως Βαρθολομίου, δύο ἡμερονύκτια ἀδιαλείπτως διαρκέσασαν καὶ ν' ἀποκρούσῃ τὸν ἐχθρὸν. Ἴδων ὅμως τὸ ἐπίμονον αὐτοῦ, οὐδεμίαν δ' ἐλπίζων ἔξωθεν ἐπικουρίαν καὶ ἀναλογιζόμενος τὸ μὲν τὸ ὀλιγάριθμον τῶν ὑπ' αὐτὸν μαχητῶν καὶ τὴν στέρησιν παντὸς ἀμυντικοῦ μέσου αὐτῶν· τὸ δὲ, τὴν

ἀφθονίαν τῶν ἐπιθετικῶν μέσων τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὴν πληθὺν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, διέταξε τοὺς πάντας νὰ σπεύσωσιν εἰς τὸ Ἐνετικὸν φρούριον τοῦ Χλουμουτσίου, ἔνθα τελευταῖος εἰσῆλθεν αὐτὸς μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἀπηυδῆκός ἤδη στρατοῦ, ἂν οὐχί εἰς τὸ ν' ἀποκρούσωσιν ἐκεῖθεν τὸν ἐχθρὸν, τοῦλάχιστον ὁμως εἰς τὸ νὰ μετριάσωσι τὴν πρώτην ὀρμὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπιτύχωσι συνθήκας τινὰς φιλανθρώπους.

. . . * . Πατήσας δὲ ὁ Ἰβραήμης, λέγει ὁ Τρικούπης, καὶ κατοικήσας τὴν ἐπαρχίαν τῆς Γαστούνης ἀπέστειλε διὰ τῶν Πατρῶν μέρος τοῦ στρατεύματός του εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, ἵνα συνοδεύσῃ τρισχιλίους ἵππους μακρόθεν μετακομιζομένους πρὸς ἀναπήρῳσιν τοῦ καθ' ἡμέραν φθειρομένου ἵππικοῦ του καὶ τῶν ὑποζυγίων του· αὐτὸς δὲ ἐξαστράτευσεν εἰς ἄλλοισιν τοῦ Χλουμουτσίου καὶ ἔφθασεν ἐξωθεν αὐτοῦ τὴν 15 Ἀπριλίου.

Τὸ φρούριον τοῦτο ἦτο, ὡς εἴρηται, πάντῃ ἡμελημένον καὶ ἐγκαταλειμένον ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀρχομένου δὲ τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους τούτου, ἐναυάγησε παρὰ τῷ παρακειμένῳ λιμένι τῆς Γλαρέντσας πολεμικὸν τουρκικὸν πλοῖον 14 κανονίων· ἐξ αὐτῶν ἐτίθησαν 8 ἐπὶ τοῦ φρουρίου τούτου· ἀλλ' αἱ δεξαιμέναὶ του βανίθα νεροῦ δὲν εἶχαν, διότι οὐδέποτε ἐκαθάρισθησαν, οὐδ' ἐπισκευάσθησαν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης κατέφυγαν εἰς αὐτὸ, καθὼς κατέφευγαν καὶ ἄλλοτε, χάριν ἀσφαλείας, 1500 ψυχαὶ καὶ εἰσῆλθαν εἰς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ 300 μαχηταὶ ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Σισίνην. Ὁ Ἰβραήμης, προσκαλίσας τοὺς ἐγκλείστους νὰ παραδοθῶσι καὶ μὴ εἰσακουσθεῖς, τοὺς ἐπολιόρησε, καὶ στήσας τρία ἐλαφρὰ κανόνια καὶ ἀποβιάσας ἐκ τῶν πλοίων δύο βομβοδόλους, τοὺς ἐπολέμει. Ἀντεῖχαν οἱ ἐγκλειστοὶ κατ' ἀρχὰς γενναίως, καὶ τρεῖς ἐξώρμησαν διὰ νυκτός ἐπὶ τὸν ἐχθρὸν· ἀλλὰ δὲν ἦσαν προητοιμασμένοι εἰς μακρὰν πολιορκίαν, οὐδὲ τὴν ἐπροσδόκων· διότι καὶ ἄλλοτε οἱ ἐχθροὶ διέβησαν ἀπέμπροσθεν τοῦ φρουρίου καὶ δὲν τὸ ἐπολιόρησαν· ἐψεύσθησαν ὁμως αἱ προσδοκίαι των, καὶ οἱ ἐχθροὶ διέμειναν ταύτην τὴν φορὰν πολιορκοῦντες αὐτὸ τρεῖς ἑβδομάδας, ἕως οὗ ἡ δίψα ἠνάγκασε τοὺς ἐγκλείστους νὰ παραδοθῶσιν τὴν 5 Μαΐου εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ ἀπορρίψαντος πάντα συμβιβασμὸν. Τόσον δὲ σφοδρὰ ἦτον ἡ καταδραστήριζον αὐτοὺς δίψα, ὥστε πάμπολλοι ἀπέθαναν ἅμα ἐξελθόντες καὶ πίνοντες διὰ μιᾶς κατὰ κόρον. Ἐκτὸς τοῦ Σισίνη καὶ τινῶν ἄλλων, οἱ λοιποὶ κατεδικάσθησαν εἰς δουλείαν· δεκαπέντε δὲ Ἕλληνας ἐφονεύθησαν ἐπὶ τῆς πολιορκίας (1).

Τὴν ἀνδρίαν τοῦ Μιχαὴλ Σισίνη ἐσεβάσθη, ὡς βεβαιοῖ ὁ Τρικούπης καὶ αὐτὸς ὁ ἄσπονδος ἐχθρὸς Ἰβραήμης, ἐξαίρεσας αὐτὸν τῆς δουλείας καὶ πέμψας ἔπειτα

(1) Ἰδὲ ἱστ. ἑλλ. ἔπαν. τόμ. Δ', σελ. 174—175.

ὡς αἰχμάλωτον τοῦ πολέμου εἰς Νεόκαστρον. Καθ' ἅπασαν μὲν τὴν διάρκειαν τῆς αἰχμαλωσίας ὁ Μιχαὴλ Σισίνης ἀνωμολόγει μετ' εὐγνωμοσύνης, ὅτι ἤξιώθη φιλανθρώπων περιποιήσεων τῇ αὐστηρᾷ διαταγῇ τοῦ Ἰβραίμη. Μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου ἀπελευθερώθη δυνάμει τῶν συνθηκῶν.

Ἐπὶ μὲν τοῦ Καποδιστρίου ὁ Μιχαὴλ Σισίνης κατετάχθη ὡς ἑταίρος τοῦ ἵππικοῦ, ἠνδραγάθησε μάλιστα πολλάκις εἰς διαφόρους κατὰ τῶν τότε ἀνταρτῶν μάχας. Φονευθέντος δὲ τοῦ Κυβερνήτου ὁ Μιχαὴλ Σισίνης ὑπεστήριζεν ὅσον ἐδύνατο πᾶσαν νόμιμον τῆς πατρίδος του κυβέρνησιν· οὐδέποτε δὲ, οὔτε τότε, οὔτε μετὰ ταῦτα ἀνεμίχθη εἰς οὐδὲν στασιαστικὸν κίνημα. Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος τὸ μὲν πρῶτον ἀνεδείχθη Μοίραρχος τῆς χωροφυλακῆς· ἔπειτα δὲ προήχθη καὶ εἰς ἄλλους ἀνωτέρους βαθμούς, καὶ ἐξετέλει πάντοτε εὐόρκως, εἰλικρινῶς καὶ μετ' ἐπιτυχίας διαφόρους ἐμπιστευτικὰς ὑπηρεσίας.

Ἡ δὲ μετριοφροσύνη καὶ ἡ ἀφιλοκέρδειά του ἦσαν τοιαῦται, ὥστε ἐπὶ τῆς Ἀγγλο-Γαλλικῆς κατοχῆς ὁ μὲν παντοδύναμος τότε Καλλέργης προέτεινεν αὐτῷ τὴν λίαν ἐμπιστευτικὴν τότε θέσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς χωροφυλακῆς· ἀλλ' ὁ Σισίνης μετριοφρονῶν ἀπεποιήθη, συστήσας τὸν Ταγματάρχην τῆς χωροφυλακῆς Δεληγεώργην ὡς πρεσβύτερόν του τὴν ἡλικίαν.

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ὁ Μιχαὴλ Σισίνης ἤλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς Ταρσίας, ἀδελφῆς τοῦ Ὀδυσσέως· καὶ οὕτω δύο ἀνδρεῖοι ἀδελφοὶ Πελοποννήσιοι ἔλαβον συζύγους τὰς θυγατέρας 2 ἡρώων, ὁ μὲν τοῦ τῆς Δυτ. Ἑλλάδος Μ. Μπότσαρη, ὁ δὲ τοῦ τῆς Ἀνατολικῆς θυγατέρα τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ ἀδελφῆν τοῦ Ὀδυσσέως, ἵνα διατρανώσῃσι καὶ διὰ τοῦ γάμου των, ὅτι μεταξὺ Πελοποννησίων καὶ Στερεοελ-

λαδιτών ἢ καὶ τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων μία μόνη πρέπει νὰ ὑπάρχη διαφορά, ἢ εὐγενῆς αὐτῶν ἄμιλλα πρὸς τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος. Ἀποθανούσης ἀτέκνου τῆς πρώτης συζύγου, ὁ Μιχαὴλ Σισίνης ἦλθεν εἰς δεύτερον γάμον, κ' ἐκ τούτου ἐτέχθησαν δύο τέκνα, ἀλλ' ἐν μόνον ἐπιζῆ, ὁ δεκαπενταετῆς τὴν ἡλικίαν Χρῦσανθος Σισίνης. Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Μιχαὴλ, βιώσας βίον σώφρονα καὶ ὄλως ἀφωσιωμένον εἰς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος ἀπεβίωσε τὸ 1856 ἐκ φλογιστικῆς τινὸς νόσου, ἣν καὶ ἐγέννησεν ἴσως καὶ κατέστησεν ὀλεθρίαν ἢ ὑπέρμετρος αὐτοῦ λύπη, ἐνεκα πολιτικῶν δοξασιῶν, ὄλως ἀντιθέτων οὐσῶν, φαίνεται, τῶν ἀσκόπων καὶ ἀνοήτων ἐκείνων κινημάτων εἰς τὰ πεδία τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας.

Ζῶντες δὲ ἀπόγονοι τῆς διασήμεου ταύτης οἰκογενείας κατ' εὐθείαν γραμμὴν εἶναι, πλὴν τοῦ μνημονευθέντος Χρυσάνθου Μιχαὴλ Γ. Σισίνη, καὶ ὁ Μιχαὴλ Νικολάου Σισίνης, ἀρχαῖος διοικητικὸς ὑπάλληλος. Εἶθε μὴ παρορῶνται οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀπελευθερωσάντων τὴν πατρίδα, ὅταν πατρώζωσιν. Εἶθε καὶ ὁ νεανίας Χρῦσανθος υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Γ. Σισίνη ἀναδειχθῆ ἄξιος τοῦ τε ὀνόματος καὶ τοῦ ἐπωνύμου, ἀπερφέρει, καὶ τῶν δικαίων προσδοκιῶν τῆς κοινωνίας ἐκ τῶν ἀπογόνων τοιούτων ἐνδόξων προγόνων.

Κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἀπόγονος τῆς οἰκογενείας ταύτης εἶναι καὶ ἡ διὰ πολλῶν ἀρετῶν πεπροικισμένη οὔσα Βικτωρία, σύζυγος τοῦ ἐν Πάτραις δικηγόρου Κοντογούρη, πρώην βουλευτοῦ καὶ θυγάτηρ τοῦ στρατηγοῦ Χρυσάνθου Γ. Σισίνη καὶ τὰ τέκνα τῆς σεβασμίας ταύτης ἀπογόνου τῶν Σισινῶν οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν, ὅτι καὶ ἐνεκα τῆς καλῆς ἀνατροφῆς τῶν, καὶ ἐνεκα τῆς σπουδαίας ἐποχῆς, καθ' ἣν ζῶμεν, ἀπαιτούσης αὐστηρῶς μόνον ἀνδραγαθίας, καὶ ὀλιγωρούσης τὰς πατραγαθίας, θὰ φιλοτιμηθῶσι ν' ἀναδειχθῶσιν ἄξιοι τοῦ τε πατρικοῦ αὐτῶν ὀνόματος, καὶ τῶν μεγάλων ἀρετῶν, ἃς διὰ τῆς μητρός τῶν πρέπει νὰ ἐγκραυῶνται, ὅτι ἐκκληρονόμησαν ἀπὸ τῶν ἐνδόξων προγόνων τῶν.

ΒΑΛΤΙΝΟΙ.

Ὅπως πολλαὶ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι δὲν σεμνύονται οὔτε ἐπὶ ἀρχαίᾳ καταγωγῇ, οὔτε ἐπὶ πατραγαθίαις, οὔτω καὶ τῆς τῶν Βαλτινῶν ἀρχηγός λέγεται, ὅτι ὑπῆρξεν ὠραῖός τις ἀνὴρ ἀγνώστου ὀνόματος καὶ ἐπωνύμου, καταγόμενος ἐκ Χαλκιοπούλων τοῦ Βάλτου, ἀνηκόντων ἤδη τῷ δήμῳ Ἰδομένης. Οἱ μὲν Χαλκιοπόουλοι τότε ἦτο ἡ μᾶλλον πεπολιτισμένη κωμόπολις τῆς ἐπαρχίας Βάλτου· οὗτος δ' ἐρημίζετο ἔκπαλαι ἐπὶ τε τοῦ Θουκυδίδου (1) κ' ἐπὶ Πολυβίου (2) ὡς χώρα παράγουσα καλοὺς ὄπλοφόρους.

Ὁ ἐκ Χαλκιοπούλων ἄγνωστος, ἔχων ἓνα μόνον υἱὸν Θεόδωρον, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα καὶ ἄκων ἴσω; ἐφείλκυσε τὸ βλοσηρὸν βλέμμα Ὀθωμανίδος πλουσίου καὶ ἰσχυροῦ σατράπου, εἰς οὗ τὸν ἀνδρωνίτην προσεκλήθη ἐπὶ τινι προφάσει· καὶ διὰ τῶν θεραπαινίδων ἀπήχθη κρύφα εἰς τὸν γυναικωνίτην, ἐνθα διέμεινε, φαίνεται, ἐπὶ πολὺ.

Ἀποκαλυφθέντος μὲν τοῦ σκανδάλου, ὁ ἀδικηθεὶς σατράπης προέτεινε τῷ ἀκουσίως ἀδικήσαντι τὴν ἀγχόνην ἢ τὴν ἀλλαξοπιστίαν· προτιμηθείσης δὲ ταύτης ὁ καλὸς τῆς Ὀθωμανίδος μετωνομάσθη «Καραοσμάνογλους», καὶ τῇ προστασίᾳ ταύτης τε καὶ τοῦ φανατικοῦ συζύγου προήχθη εἰς μεγάλα ἀξιώματα. Δὲν ἐδράδυνεν ὁμως νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν τε πατρίδα, τὴν νόμιμον σύζυγον καὶ τὸν μονογενῆ υἱὸν Θεόδωρον. Χάριν δ' αὐτῶν

(1) Ἰδί Θουκυδ. Γεβλ. Α', Κεφ. 5—6. (2) Πολυβίου I. IV.

κατώρθωσε να σταλή ἐν ὑπηρεσίᾳ εἰς Βραχώριον, ἐνθα παρήγγειλε χρύφα νὰ μεταφέρωσι καὶ σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν. Ἄλλ' ἐξ αὐτῆς μόνον ὁ Θεόδωρος ἔζη. Τοῦτον λοιπὸν ὁ Καραοσμάνογλους ἀνέθρεψεν ὅσον ἐδυνήθη ἐπιμελῶς. Προστατεύων ὁμως ὅσον ἐδύνατο καὶ τοὺς χριστιανοὺς ἐφείλκυσε τὸ μῖσος τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ καὶ τὸν ἐδολοφόνησαν. Ὁ δὲ Θεόδωρος, ἀπορφανισθεὶς ἐπανεκάμφεν εἰς Χαλκιοπούλου, ἐνθα καὶ ἐνυμφεύθη καὶ ἔσχεν υἱὸν Πάνον, καὶ οὗτος ἔσχε τὸν Δῆμον, καὶ τούτου τέκνα εἰσὶν οἱ γνωστοὶ παρ' ἡμῖν Κωνσταντῖνος, Ἰωάννης, Γεώργιος, Νικόλαος καὶ Σωτήριος.

Ὁ πρεσβύτερος τούτων ἀδελφὸς ἐδιδάχθη, φαίνεται, ἱκανὰ γράμματα ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι, καὶ δι' αὐτῶν ἐγένετο γραμματικὸς ἐνὸς τῶν ἰσχυρῶν Ὀθωμανῶν τοῦ Γαρδικίου, Δεμῆρ Δόστη καλουμένου. Παρὰ μὲν τῷ Ὀθωμανῷ τούτῳ ὁ Κωνσταντῖνος ὠνομάζετο Ντόσταγας. Ὁ δὲ Ἄλῃ Πασσᾶς, καταστρέψας τὸ Γαρδίκι, πιθανὸν δὲ καὶ τὸν Δεμῆρ Δόστην, ἐγένετο κύριος καὶ τοῦ Κωνσταντῖνου Ντόσταγα· κ' εὐρῶν ἐν αὐτῷ ἅπαντα τὰ προσόντα πιστοῦ αὐλικοῦ, παρέλαβεν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐμπιστευτικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ παρέσχεν οὐ τὴν τυχοῦσαν εὐνοίαν, ὀνομάσας ἕκτοτε Βαλτινόν. Ὁ Βαλτινὸς οὗτος εἶχε, φαίνεται, καὶ πολλὰ τῶν προσόντων τοῦ προγόνου τοῦ Καραοσμάνογλου. Ἐν Ἰωαννίνοις τοὐλάχιστον οὐ μόνον πολλὰς τρυφερὰς ἀναμνήσεις ἐγκατέλειπεν, ἀλλὰ καὶ δημοτικὸν τι ἄσμάτιον, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν στίχων :

*Ὁ Κωνσταντῆς ὁ Ντόσταγας
μὲ τὰ γραμμέτα φρόδα,
ποῦ βγάζει ταῖς Γιαννώτισσαις
ἀπὸ τὰ παραθύρια.*

Βραδύτερον ὁ Κωνσταντῖνος ἔφερον εἰς Ἰωάννινα καὶ

τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην, ἀξιοθέητα καὶ τοῦτον πολλῆς παρὰ τῷ τυράννῳ εὐνοίας. Ἄλλ' ὅσῳ πλείοτερον ἠδδοκίμουν παρ' αὐτῷ οἱ Βαλτινοί, τόσῳ μεγαλείτερον εἴλκυον τὸ μῆσος τῶν καταδιωχομένων ὑπὸ τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ κλεφτῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Κατσαντώνη καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λεπενιώτου. Ὁ τελευταῖος οὗτος, μεταβάς τῷ 1805 ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ εἰς τὸ χωρίον Λεπενοῦ, πατρίδα τῆς συζύγου τοῦ Ἰωάννου, ἤχημαλώτευσεν αὐτὴν τε, Μαρίαν καλουμένην καὶ τὸν τριτοετῆ τότε ὄντα υἱὸν τῆς Ἀθανάσιον ἢ Θανασούλαν, τὸν ζῶντα εἰσέτι ὑποστράτηγον.

Καὶ ἡ μὲν αἰχμαλωσία ἐπίτηδες γενομένη, προῦκάλεσεν αὐστηροτέραν καταδίωξιν. Ὁ δὲ Λεπενιώτης παρήγγειλε τὴν ὀπισθοφυλακὴν αὐτοῦ νὰ φονεύσῃ ἐν ἀνάγκῃ τοὺς αἰχμαλώτους· ἀλλ' ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν μὲν γυναικῶν ἐφείσθη τῆς ζωῆς καὶ καταδιωκόμενος ἄφησεν ἐλευθέρας· τὸν δὲ Θανασούλαν ἐβρίψεν εἰς τὸν Ἄγγελῶν· κατ' εὐτυχίαν ὁμως ἅπαντες ἐσώθησαν. Αἱ μὲν γυναῖκες, σχηματίσασαι κατὰ τὸν γνωστὸν αὐταῖς τρόπον ἄλυσον διὰ τῶν χειρῶν καὶ ἀλληλοκρατούμεναι διέβησαν τὸν ποταμὸν, χωρὶς νὰ παρασυρῶσιν ὑπὸ τοῦ ὀρμητικοῦ ρεύματος. Ἦν δὲ τῇ ὄχθῃ εὖρον τὸν Θανασούλαν καὶ διέσωσαν αὐτόν, ὥσπερ πάλαι ποτὲ ἡ Ναυσικᾶ τὸν Μωῦσῆν.

Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἐπηύξησε τὴν εὐμένειαν τοῦ τυράννου ὑπὲρ τῶν Βαλτινῶν, ὡς παθόντων ἕνεκα τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῶν πιστῶν αὐτῶν ἐκδουλεύσεων παρὰ τῷ σατραπῇ· οἴκοθεν ἐκηρύχθη οὗτος προστάτης καὶ κηδεμῶν τοῦ ὡς ἐκ θαύματος σωθέντος Θανασούλα. Παρέλαβε καὶ τοῦτον βραδύτερον εἰς Ἰωάννινα καὶ παρέδωκε τῷ Ψαλλίδᾳ πρὸς ἐκπαίδευσιν· μόλις δ' ἡλικιωθέντα κατέστησεν ἓνα τῶν μᾶλλον εὐνοουμένων αὐλιῶν. Πολλάκις ἐνεπιστεύετο αὐτῷ τὴν τήρησιν καὶ τῆς

ὦν ἕκαστον ἀξίας 1000 κολωνάτων, ἀγορασθέντα εἰς Ἑνετίαν ἀπὸ γαι-
ρὸς Μουράτ, ἦτοι ἀξίας τῶν 12 εἰς τάλληρα 12,000, ἐπομένως 72,000
γρόσια. Οὕτω τὸ ὅλικόν τῆς ἀξίας 576,000 γρόσια.

Ἄλλος στολισμὸς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ἐκ 5 μπιρλαντίων, ὦν ἕκαστον
ἀξίας 150,000 γροσίων. Τὸ ὅλικόν γρ. 750,000. Τὸ σύνολον τῶν λοι-
πῶν ἀδαμάντων αὐτοῦ ἀπετέλει ἐν συνόλῳ τὸ ὀγκῶδες ποσὸν τῶν γρο-
σίων 50,000,000.

Σύνολον. — Τὸ σύνολον τῆς εἰς μετρητὰ, εἰς ἀδάμαντας καὶ χρυσᾶ
καὶ ἀργυρᾶ σκευῆ διάφορα, ὦν ἡ καταγραφὴ καὶ ἐκτίμησις ἐγένετο δις
τοῦ ἔτους ἀπὸ σαράφτηδας, ἐξιτιμᾶτο εἰς 250,000,000 γροσίων, ὦν ἡ
τιμὴ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν τῆς δραχμῆς ὑπολογιζομένου τότε τοῦ τάλλη-
ρου εἰς 6 γρόσια. Τοιαύτη ἡ κολοσσιαία κινητὴ περιουσία τοῦ σατραπόου
τῶν Ἰωαννίνων, χωρὶς νὰ προσθέσωμεν τὰ διάφορα πολυτίμητα τοῦ ἱμα-
τισμοῦ κτλ. Κατὰ τὴν ἐπικρατήσαν γνώμην, ὁ θησαυρὸς τοῦ Ἀλῆ
Πασσᾶ δὲν εὗρέθη, ὅποτε οὗτος παραδοθεὶς μετεφέρθη εἰς τὸ Νησί τῶν
Ἰωαννίνων, ἔνθα καὶ ἔλαβε τὸ τέλος αὐτοῦ. Τοῦτου ἕνεκεν πολλοὶ πολ-
λάκις ἐπεχείρησαν ἀνασκαφὰς, φρονοῦντες τὸν πλοῦτον κρυπτομένον
που. Ὁ δὲ δὶδων ἡμῖν τὰς πολυτίμους πληροφορίες, διατελέσας ὑπὸ τὸν
Ἀλῆ Πασσᾶν καὶ παρ' αὐτῷ μέχρι τῆς εἰς τὸ Νησί μεταφορᾶς αὐτοῦ,
φρονεῖ, ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ χρηματικοῦ εἶχε καταναλωθῆ εἰς μισθοὺς
τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀλῆ, εἰς τὰς τῶν οἰκογενειῶν περιθάλψεις* ὅτι
τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ πλοῦτου κατέλαβον καὶ κατέκρυψαν οἱ Πασσάδες
μετὰ τὴν κυρίευσιν τῶν Ἰωαννίνων, διαδόσαντες τὴν ἰδέαν τῆς μὴ εὗρέ-
σεως τῶν θησαυρῶν. Φέρεται δὲ εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην ἐκ τοῦ ἐν γνώ-
σει αὐτοῦ, ὅτι ὁ Ἀλῆς μεταβὰς εἰς τὸ Νησί ἔλαβε μεθ' αὐτοῦ εἰς χρή-
ματα μὲν ἐν κιβώτιον μὲ τὸ ἑκατομμύριον τῶν Ἑνετικῶν φλωριῶν (1)
εἰς ἀδάμαντας δὲ καὶ λοιποὺς στολισμοὺς δύο ἕτερα κιβώτια.

Τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἔδωκεν ἡμῖν καὶ τὰς ἐξῆς πληροφορίες περὶ τοῦ
ὑπερέγκου τῆς ἀξίας πραγμάτων τινῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολιου-
ρίας τῶν Ἰωαννίνων, ἧς διήρκεσαν ἀπὸ 15 Αὐγούστου 1819—Ἰού-
λιον 1821.

Ὁ καπνὸς ἔφθασεν εἰς τιμὴν	1,500	γροσίων ἢ ἑκά
ὁ ταμβάκος » » »	2,000	» »
τὸ βᾶκι » » »	350	» »
τὸ κρασί » 40 Βενετικά	460	» »
ἡ ὄρις » 40 Βενετικά	460	» »
τὸ αὐγὸν εἰς τιμὴν Ἑνετικοῦ, ἦτοι	46	» »
τὸ ἕπιον κρέας εἰς τιμὴν	25—40	» »

Τὸ βούτυρον, ὁ τυρὸς, τὸ ἄλευρον καὶ λοιπὰ χρειώδη πρὸς συντήρη-
σιν τῶν πολιορκουμένων ἦσαν ἄφθονα* ἀπόδειξις ὅτι καέντος τοῦ παλα-
τίου, συνεκάτησαν καὶ 20,000 μπότσαι βουτύρου (2).

(1) Ὁ γράφων τὸν βίον τοῦτον, καίτοι πολλὴν ὑπόληψιν ἔχων εἰς τὸν δόντα
τὰς πληροφορίες ταύτας τῷ συντάκτῃ τοῦ «Ἑλλνος Στρατιώτου», ἀμφιβάλλει
ἕμως ἂν ἦτο δυνατόν ἐν μόνον κιβώτιον νὰ περιλάβῃ ἐν ἑκατομμύριον Ἑνετικῶν
φλωριῶν, Κυριζόντων τοὐλάχιστον δύο χιλιάδας πεντακοσίας ὀκάδας !!!

(2) Ἰδὲ «Ἑλλνος Στρατιώτου» ἔτος τρίτον Τόμ. Ε'. 1873, Σελίδα 82—85.

Ὁ τρίτος ἀδελφός τῶν Βαλτινῶν Γεώργιος, καί τοι ἔχων δύο ἀδελφούς καί ἀνεψιὸν λίαν εὐνοουμένους παρὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, καί πεμφθεὶς εἰς σχολεῖα πρὸς ἐκπαίδευσίν τινα, οὔτε τῶν ἐν αὐτοῖς ὁμῶς συνεχῶν τότε ῥαβδισμῶν ἠράσθη, οὔτε τὴν εὐνοίαν τοῦ σατράπου τὸ πρῶτον· ἀλλ' ἅμα ἡλικιωθεὶς, λαβὼν τὸ ὄπλον, προσῆλθε τῷ ἀρματωλῷ τοῦ Πατρατζικίου Κωνσταντίνῳ Κοντογιάννῃ· κηρυχθέντος δὲ τούτου κλέπτου καί καταστραφέντος ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὁ τύραννος τοσοῦτον ἠράσθη τῆς *Λιβεντίας* τοῦ Γεωργίου, ὥστε καί ἀμνηστειὰν παρέσχεν αὐτῷ καί εἰς τὴν αὐλήν του τὸν προσεῖλκυσε καί εὐνοίαν πολλὴν βραδύτερον τῷ ἐπεδαψίλευσε. Βραδύτερον μετόπισαν εἰς Ἰωάννινα ὁ τε Νικόλαος καί ὁ Σωτήριος Βαλτινός, ἀσχολούμενοι οἱ τελευταῖοι οὗτοι εἰς τὴν διεξαγωγὴν ἰδίων τε καί τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν ὑποθέσεων.

Τοσαύτην δὲ ἰσχὺν εἶχον οἱ Βαλτινοὶ παρὰ τῷ τυράννῳ, ὥστε ἠδύναντο νὰ σώσωσι καί ἔσωσαν μάλιστα πολλοὺς οὐ μόνον ἐκ μεγάλων ζημιῶν καί καταπίεσεων, ἀλλὰ καί ἐξ αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Καίτοι δὲ τοιοῦτοι ὄντες καί μέγα ἰσχύοντες, μόλις ὁμῶς ἀρξαμένης τῆς διαδόσεως τῶν μυστηρίων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἐκατηχρήθησαν προθύμως καί οὗτοι ἅπαντες ὑπὸ τοῦ Γ. Αἰνιᾶνος, τοῦ ἐπίτηδες καταβάντος, ὥσπερ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ θὰ ἴδωμεν, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀρξαμένης δὲ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὁ μὲν Γεώργιος συνενοηθεὶς καί μετ' ἄλλων προϋχόντων ἐνοικίασεν ἐπίτηδες παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τὰ τε λωπεῖα, ἵνα προμηθεύηται εὐκόλως καί ἀνεξετάστως πολεμεφοδίων. Ὁ δὲ Θανασούλας, καί τοι προβλέπων τὸ τέλος τοῦ τυράννου, πρὸς ἀποφυγὴν ὁμῶς πάσης ὑπονοίας, συνεπολιορκήθη, καί διεκινδύνευσε, συνοδεύων τὸν τύραννον εἰς πάσας τὰς φονικὰς μάχας καί ἐξέ-

θους, δι' ὧν σμικροῦ ἐδέησε νὰ διαλυθῇ ἡ πολιορκία.

Καταστραφέντος τοῦ τυράννου, ὁ Θανασοῦλας ἐγένετο αἰχμάλωτος τοῦ πολέμου. Ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἐκραγῆ τότε καὶ ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν καὶ συνεμέθεξαν τούτου ἅπαντες οἱ ἐκείνου συγγενεῖς, ἐδόθη μὲν ἅπασιν τοῖς Ἄληπασσαλίασιν ἀμνηστία, ἀλλ' ὁ Θανασοῦλας ἐτηρήθη ἐν Ἰωαννίνοις ὡς ὄμηρος, ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς προσέλκυσίν τινα καὶ εἰ δυνατὸν εἰς ὑποταγὴν τῶν συγγενῶν του· ἀλλὰ τούτου ἀπέτυχον· ὁ μὲν Θανασοῦλας ἀπεποιήθη εὐσχήμως, εἰπὼν, ὅτι ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐκλείσθη εἰς τὸ φρούριον, οὐδεμίαν ἔλαβε σχέσιν μετὰ τῶν συγγενῶν· οὐδὲν δ' ἤττον ἐπέμειναν καὶ οἱ Τούρκοι, μὴ ἐπιτρέποντες αὐτῷ τὴν οἴκαδε ἐπάνοδον, καὶ ἐπαγρυπνοῦντες μάλιστα πᾶσαν ἀπόπειραν δραπετεύσεως.

Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν ἐτηρεῖτο οὕτως ἐν Ἰωαννίνοις συνέβησαν αὐτῷ δύο τινὰ μὴ ἀνάξια ἀφηγήσεως.

Μετὰ τὴν ἀπροσδόκητον καταστροφὴν τοῦ Ἄλη Πασσᾶ, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐκήρυξεν, ὅτι ἀναγνωρίζει πάσας τὰς πρὸ τῆς ἀποκηρύξεώς του, ὡς τοπάρχου, πράξεις τε καὶ ὑποχρεώσεις. Ἐπωφεληθεὶς τῆς περιστάσεως Ἰουδαῖός τις προσήγαγε μακροσκελῆ δοσοληψίαν, καθ' ἣν ὁ τοπάρχης ἀπεδεικνύετο χρεώστης μεγάλων ποσοτήτων. Διεγερθείσης ὑπονοίας περὶ τῆς γνησιότητος τῆς σφραγίδος τοῦ σατράπου, ἄθωμανός τις εἶπεν, ὅτι μόνος ὁ Θανασοῦλας δύναται νὰ ἐξελέγξῃ τὴν γνησιότητα τῆς σφραγίδος ὡς γιγνώσκων αὐτὴν ἄριστα. Παρουσιασθέντων δ' αὐτῷ πολλῶν ἐγγράφων γνησίων ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ Ἰουδαίου, ὁ Θανασοῦλας ἅπαντα μὲν τὰ λοιπὰ ἐθεώρησεν ὡς γνήσια· τὸ δὲ τοῦ Ἰουδαίου ἐκήρυξεν ἀμέσως πλαστὸν, διότι ἡ σφραγίς, εἶπεν, εἶναι κατὰ μίαν τρίχα κεφαλῆς μικροτέρα. Ἐρεῦνης γενομένης, ἀνεκαλύφθη τῷ ὄντι ἡ πλαστογραφία καὶ ἀπηγχονίσθη ὁ Ἰουδαῖος. Τοῦτο δὲ τόσον ἐλύπησε τὸν Θα-

νασούλαν, ὥστε ἔκτοτε ὠρκίσθη ν' ἀποκρύπτῃ τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἄξις τοῦτο δὲν τῷ ἐπεβάλλετο ὑπὸ τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ ὄρκου.

Τὸ δεύτερον ἄξιον ἀφηγήσεως περιστατικὸν εἶναι τὸ ἐξῆς : Μετὰ τὴν μεγάλην φθορὰν καὶ καταστροφὴν τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς διαλύσεως τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, οἱ φυλάσσοντες αὐτὸν δύο ἄλβανοὶ ἠρώτησαν ἀφελῶς, διατί μάχονται οἱ χριστιανοὶ τόσον λυσσωδῶς κατὰ τῶν Τούρκων ; *«διὰ τὴν ἐλευθερίαν των καὶ διὰ τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των»*, ἀπήντησεν ὁ Θανασοῦλας. Ὑβρισάντων τῶν ὀθωμανῶν τὸ θρήσκευμα τῶν χριστιανῶν, ἀνθύβρισε καὶ ὁ Θανασοῦλας τὸ τῶν Μουσουλμάνων κ' ἐπάταξε κατὰ κέφαλα διὰ δαυλοῦ ἓνα τῶν φυλάκων ἄλβανῶν· καὶ τότε μὲν οὗτοι, γινώσκοντες τὴν περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὄπλων δεξιότητα τοῦ Θανασοῦλα, ἐσιώπησαν. Τὴν ἐπιούσαν ὁμως ἐπιστόλισεν ὁ εἰς αὐτὸν δολίως ἐγγύτατα καὶ διὰ δύο μάλιστα σφαιρῶν· ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπέτυχε. Τότε ὁ Θανασοῦλας ὠθεῖ τοὺς δολοφόνους ἐξω τοῦ δωματίου του, κλείεται ἐν αὐτῷ κ' ἐτοιμάζεται πρὸς ἄμυναν· πλήθος φανατικῶν ὀθωμανῶν ἐπολιόρχησεν ἀμέσως τὸ δωμάτιον καὶ ἐξώρκιζε τὸν ἐγκλειστον νὰ παραδοθῇ, εἰ δ' ἄλλως ἠπείλει ὅτι θὰ τὸν καύσῃ. Ἄλλ' ὁ Θανασοῦλας ἠμύνητο εὐθαρσῶς, καὶ τότε μόνον παρεδόθη, ὅτε ἤλθεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν χωροφυλάκων γνωστὸς Ταχῆρ Ἀμπάζης, κ' ἐβεβαίωσε μεθ' ὄρκου, ὅτι θὰ προστατεύσῃ αὐτόν τε καὶ τὸ ὑβρισθὲν θρήσκευμά του. Ἐκτοτε τὸν Θανασοῦλαν παρέλαβεν ὁ Ὁμέρ Βρυῶνης.

Οὗτος δὲ, φοβούμενος μὴ μετατεθῇ ἐξ Ἰωαννίνων ἢ μὴ πάθῃ καὶ τι χεῖρον ἕνεκα τῆς ἀποτυχίας του εἰς Μεσολόγγιον, ὑπέδειξε διὰ τῶν πιστῶν του τῷ Θανασοῦλα, ὅτι ἂν ὑπέσχετο νὰ πείσῃ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπαναστάτας νὰ προαγάγῃσι τὴν ἐπα-

νάστασιν μέχρι Δομοκοῦ καὶ Ἄρτης, ἵνα κατασταθῇ ἀναγκαῖα ἢ βεζυρεία του ἐν Ἰωαννίνοις, ὡς γινώσκοντος τὰ τε ἐν Ἠπειρῷ καὶ τῇ ἐπαναστατημένη Ἑλλάδι, ἤθελε τῷ διευκολύνει τὴν ἀπόδρασιν· ὑποσχεθεὶς οὗτος προθύμως ταῦτα, μετηνέχθη εἰς τὸ φρούριον Ἄρτης, ἐκεῖ δὲ οἱ Ἄλβανοὶ προὔμηθευσαν αὐτῷ σχοινίον, ὅπερ καὶ ἔδεσαν νύκτωρ ἀπὸ συκῆς ἐπὶ τῆς ἐπάλξεως, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἵνα καλύψωσι τὴν ἀπόδρασιν, ἀλλῶς ὁ Θανασοῦλας ἀπέδρα νύκτωρ μὲν, ἀλλὰ διὰ μυστικῆς ἀδείας.

Ἐλεύθερος γενόμενος οὗτος ἐφρόντιτε μὲν τῷ ὄντι νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑποσχέσεις του, ἀλλὰ μόνον καθ' ὅσον συνετέλουν αὐταὶ εἰς εὐόδωσιν καὶ ἐπίρρωσιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Διακόπτομεν ἐνταῦθα τὰ περὶ τὸν Θανασοῦλαν, ἵν' ἀφηγηθῶμεν τὰ περὶ τῶν λοιπῶν συγγενῶν του.

Οὗτοι ἐφ' ὅσον μὲν διετηρεῖτο ἡ ψευδοσυμμαχία τῶν Ἀληπασσαλιζόντων Ἀλβανῶν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμάχοντο δῆθεν πρὸς σωτηρίαν τοῦ τυράννου. Ἀποκαλυφθέντος ὁμως βραδύτερον τοῦ καθαρῶς ἐθνικοῦ σκοποῦ τῶν Ἑλλήνων, οἱ Βαλτινοὶ πρῶτοι ἐγκατέλειπον τὰ συμφέροντα τοῦ πρώην κυρίου καὶ ἠγωνίζοντο μετὰ τῶν ἀδελφῶν των. Ἐτι βραδύτερον οἱ ὄπλαρχηγοὶ τοῦ Βάλτευ, λέγει ὁ Τρικούπης, παρηκολούθησαν τοὺς Τούρκους ἐκατραπεύσαντας κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ πολιορκήσαντας τὸ Μεσολόγγιον· ὅτε δ' ἐλεῖ ἔπαθον οὗτοι ὅσα ἀλλαγῶ ἀφηγήθημεν (1), τότε καὶ οἱ Βαλτινοὶ, προσθέτει, ἀέκλεισαν τὸ Μακρονόρος· παθόντες δὲ (μεγάλως), ἐξέφυγαν οἱ Τούρκοι διὰ νυκτὸς τὴν 31ην Δεκεμβρίου ἀπέμεινον πρὸς τὸν Μεσολογγίου ἐν τόσῃ βίᾳ, ἀταξίᾳ καὶ φόβῳ, ὥστε πτὴν ἐπαύριον ἐξεληθόντες οἱ ἐν τῇ πόλει ἤσαν ὅπου ἦσαν

(1) Ἰδὲ Βίων Παράλληλων, Τόμ. 5', Σελ.

βέσκηνωμένοι οἱ Τούρκοι 10 κανόνια, 4 βομβοβόλους, τὴν πολεμικὴν ἀποσκευὴν των καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιπλα τῶν Πασσάδων (1).

Οἱ Βαλτινοὶ ἄρα ἄφησαν ἀνοικτὴν τὴν δίοδον, οὐχὶ ἔνεκα εἰλικρινοῦς ὑποταγῆς ἢ φόβου μὴ πάθῃ ὁ παρὰ τοῖς Τούρκοις Θανασοῦλας, ἀλλ' ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν κ' ἐκμαυλίζοντες τοὺς ἐχθροὺς, ὅπως καὶ ὁ Ὀδυσσεύς. Ἄλλως καὶ αὐτὸς ὁ Μαυροκορδάτος τότε συνεβούλευσε πολλοὺς ὀπλαρχηγοὺς νὰ προσποιηθῶσιν ὑποταγὴν. Οἱ δὲ Βαλτινοὶ ἔκτοτε οὐχὶ μόνον οὐδὲν σημεῖον ὑποταγῆς ἔδειξαν, ἀλλὰ τούναντίον καὶ καλῶς ἠγωνίσθησαν καὶ προθύμως ἔσπευδον, ἔνθα ἦτο ὁ μεγαλείτερος τῆς πατρίδος κίνδυνος.

Ἐφ' ὄλου τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος τὸ Μεσολόγγιον, ὡς γνωστὸν, ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ προπύργιον αὐτοῦ κατὰ τὴν Δυτ. Ἑλλάδα. Τούτου πίπτοντος μόνον ὁ κλέφτικος πόλεμος ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ εἰς τὰ ἀπρόσιτα μέρη. Ἕλληνές τε λοιπὸν καὶ Τούρκοι ἀπέδωκαν πολλὴν σπουδαιότητα εἰς τὸ Μεσολόγγιον. Καὶ οἱ μὲν Τούρκοι, ἀποκρουσθέντες ἐπὶ τε τῆς πρώτης ὑπὸ τοὺς Ὁμέρ Βρυώνην καὶ Κιουταχῆν καὶ τῆς δευτέρας ὑπὸ τὸν Μουσταῆ Πασσᾶν πολιορκίας ἔστησαν τρίτην διὰ στρατοῦ καὶ μέσων ἀφθονωτέρων· οἱ δὲ πολιορκούμενοι Ἕλληνες, ὀλίγοι πάντοτε ὄντες καὶ καθ' ἐκάστην σχεδὸν ἐλαττούμενοι ὑπὸ τε τῶν ἀδιαλείπτων μαχῶν καὶ τῶν ἄλλων δεινοπαθημάτων ἡμύνοντο μὲν εὐθαρσῶς, ἀλλ' εἰδοποίησαν καὶ τοὺς ἔξω ἀδελφούς των νὰ πέμψωσιν αὐτοῖς ἐπικουρίαν. Τοῦτο μαθόντες τινὲς τῶν ἔξω τοῦ Μεσολογγίου πολεμουμένων ἔσπευσαν οἴκοθεν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς Μεσολόγγιον καὶ πολιορκηθῶσι.

(1) 134 Ις, Ἑλλ. Ἐπ., Τόμ. Β', Σελ. 153 καὶ 154.

«Τὴν 7 Αὐγούστου», λέγει ὁ Τρικούπης, αἰτίαν μεταδιβασθῆ
 »ἐκ Κρουονερίου διὰ θαλάσσης εἰς τὴν πολιορκουμένην πόλιν ὁ
 »Κίτσοσ Τζαβέλλας, ὁ Γεωργάκης Βαλτινός καὶ ὁ Κώστας Φω-
 »νομάρας μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς πρὸς ἐνδυνάμωσιν τῆς φρουρᾶς·
 »ἦλθον τὴν 13 Σεπτεμβρίου καὶ οἱ περὶ τὸν Σαδῆμαν, Πάτσιν,
 »Χατζῆ Πέτρον καὶ Γιαννάκην Στράτον, ὥστε ἡ ἐξ αἰτίας τῶν
 »πρόνων, τῶν ἀσθενειῶν, τῶν ταλαιπωριῶν καὶ τῶν φυσικῶν θα-
 »ανάτων ἐντὸς τῆς πόλεως λειψανδρία ἀνεπληρώθη» (1).

Ἐν μὲν τῷ Μ εσολογίῳ, οὔτε μικρὰν οὔτε ἐκ φύ-
 σεως ὄχυράν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς περιφέρειαν ἔχοντι
 ἀνηγέρθησαν προμαχῶνές τινες, τὰ πλεῖστα ἐκ γῆς
 ἀπλῆς καὶ πλίνθων. Ἐκάστου δὲ τῶν προμαχῶνων
 τούτων ἀνέλαβε τὴν ἀμυναν καὶ τὴν φρούρησιν εἰς
 τῶν ἐχόντων ἴδιον σῶμα ὀπλαρχηγῶν, ἓνα τούτων
 ἀνέλαβε καὶ ὁ Γ. Βαλτινός· καὶ κατ' ἐναντι σχεδὸν
 τοῦ προμαχῶνός του διεδραματίσθησαν πολλὰ καὶ
 ἄξια λεπτομεροῦς τινὸς ἀφηγήσεως. Ἀλλὰ πρὸ ταύ-
 τῆς ἀναγκαῖον θεωροῦμεν ν' ἀφηγηθῶμεν τὰ ἐξῆς:

Πρὸ τῆς σπουδαίας ταύτης ἐπικουρίας τῶν πολιορ-
 κουμένων, ἀγνοοῦμεν τὸν τρόπον τῆς ἀμύνης τούτων·
 μετ' αὐτὴν ὁμως ἀνέλαβεν, ὡς εἶπομεν, ἕκαστος τῶν
 ὀπλαρχηγῶν ἓνα τῶν προμαχῶνων, εἰς οὓς οἱ πολιορ-
 κούμενοι ἐκ μετριοφροσύνης ἔδωκαν ὀνόματα ἐνδόξων
 ἀνδρῶν. Ἄπαντες δὲ οἱ γράψαντες τὰ τῆς πολιορκίας
 ταύτης, αὐδὲ τοῦ Τρικούπη ἐξαιρουμένου, μνημο-
 νεύουσιν ἐκάστην τῶν ἐπ' αὐτῆς πράξεων κατὰ τὸ
 τότε ὄνομα τοῦ προμαχῶνος. Νομίσαντες τοῦτο ἀτέ-
 λειαν, ἀπήλθομεν τὸ δεύτερον ἐπιτοπίως· εὑρομεν γέ-
 ροντα, συμμετασχόντα τῆς ἐνδόξου ταύτης πολιορ-
 κίας, ὅστις πάνυ προθύμως ἔδειξεν ἡμῖν πάσας τὰς
 θέσεις ἐκάστου τῶν προμαχῶνων καὶ εἶπεν ἅπαντα τὰ

(1) Ἰδιῆ Ἱστορ. τῆς ἑκπ. τῶν Ἑλλ. ὑπὸ Τρικούπη, Τόμ. Γ', Σελ. 303.

ὀνόματα τῶν ἐν αὐτοῖς ἀμυνομένων ὀπλαρχηγῶν. Καὶ τῶν μὲν προμαχώνων, πλὴν τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς μεγάλης θύρας, μόλις ἔχνη τινὰ φαίνονται, καὶ ἀπορεῖ τις τῷ ὄντι πῶς τοιοῦτους ἀπλοῦς σωροὺς χωμάτων κατέστησαν ἀπορθητοὺς μόνον τὰ στήθη τῶν ἐν αὐτοῖς μαχομένων. Τὸν πρῶτον δὲ προμαχῶνα, τὸν ἐγγύτατα τῆς θαλάσσης πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μεσολογίου, ἐφύλαττεν ὁ Νότης Μπότσαρης· τὸν μετ' αὐτὸν, ὁ Γ. Βαλτινός· τὸν μετ' αὐτὸν, ὁ Κουσουρῆς· τὸν μετ' αὐτὸν, ὁ Μακρῆς· τὸν μετ' αὐτὸν, ὁ Γεώργιος Κῆτσος· τὸν μετ' αὐτὸν, ὁ Νικόλαος Ζέρβας· τὸν μετ' αὐτὸν, ὁ Ἴσκος· καὶ τὸν ἔσχατον πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς θαλάσσης, ὁ Τσόγκας· ὁ δὲ ἦρωσ τῆς Κλείσθως Κῆτσος Τζαβέλλας μὲ σῶμα ἐπιλέκτων Σουλιωτῶν ἦτο πάντοτε ἐτοιμότατος εἴτε νὰ σπεύσῃ ὡς ἐπιφυλακῆ, ἔνθα παρίστατο ἢ μεγαλειτέρα ἀνάγκη, εἴτε νὰ ἐξορμήσῃ ξιφῆρης ἐπὶ τῶν οὐκ ὀλίγων γενομένων ἐνδόξων ἐξόδων.

Συνήθειαν μὲν εἶχον ἅπαντες οἱ ὀπλαρχηγοὶ νὰ συνέρχωνται ἅπαξ τῆς ἡμέρας εἰς συμβούλιον, εἴτε κατὰ περιτροπὴν ἐν τῷ προμαχῶνι ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, εἴτε κατὰ προτίμησιν ἐν τῷ τοῦ γεροντοτέρου, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐθεωρεῖτο καὶ ὁ Βαλτινός, καλούμενος μάλιστα *Μπάρμπας*, εἴτε καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ν' ἀποφασίζωσιν ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ καὶ ὁμονοίᾳ τὰ πρὸς ἀμυναν. Ἐν ἐνὶ δὲ τῶν συμβουλίων τούτων λέγεται, ὅτι πρῶτος ὁ Γ. Βαλτινός προέτεινε νὰ κλέπτωσι νύκτωρ τὸ χῶμα, ὥσπερ κατωτέρω λεχθήσεται.

Οἱ δὲ Τοῦρκοι, καίτοι ἔχοντες βαρὺ πρὸς πολιορκίαν πολυπληθὲς πυροβολικὸν καὶ ἀδιακόπως πυροβολοῦντες, ἔβλεπον ὅμως ὅτι μικρὰν καὶ πάντῃ ἀνεπαίσθητον βλάβην προὔξενουν τοῖς πολιορκουμένοις. Ἀποδίδοντες δὲ τοῦτο εἰς τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπι-

κλινές τῆς πόλεως συνέλαβον τὴν ἰδέαν ν' ἀνεγείρωσι κατ' ἔναντι τῶν ἑλληνικῶν προμαχώνων λίαν ὑψηλὰ πυροβολοστάσια, ἵνα ῥίπτωσιν εὐστοχώτερον καὶ τρόπον τινὰ ἐπικλινέστερον τὰς σφαίρας κατὰ τῆς πόλεως. Τοῦτο ἰδόντες οἱ Ἕλληνες, κακὰ οἰωνίζόμενοι, τὸ μὲν πρῶτον ἔκλεπτον νύκτωρ δι' ὑπονόμου τὸ διαρκούσης τῆς ἡμέρας συσσωρευόμενον χῶμα καὶ κατέρρεεν οὕτως ὁ βουνός· ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν οἱ μὲν ἐχθροὶ, μεταχειριζόμενοι μάλιστα πρὸς τοῦτο χριστιανούς ἐργάτας, οὓς οἱ Ἕλληνες ἐλυποῦντο νὰ φονεύωσι, καὶ ἄπειρον ἀφθονίαν ἄλλων μετακομιστικῶν καὶ πολιορκητικῶν μέσων ἔχοντες, ἀνήγειρον ὑψηλότερον σωρόν, καὶ οὕτως ἐκούρασαν ἐπὶ τέλους τοὺς πολιορκουμένους· οὗτοι δὲ τότε διὰ μὲν τοῦ κλαπέντος χῶματος ἀνήγειρον ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἕτερον προμαχῶνα, ἐν ᾧ καὶ ὠχυρώθησαν. Στερεώσαντες δὲ τὴν ὑπόνομον, δι' ἧς ἔκλεπτον πρότερον τὸ χῶμα, καὶ θέσαντες ἐν αὐτῇ πυρίτιδα, ἄφησαν ἀνενοχλήτους τοὺς ἐχθροὺς ν' ἀνεγείρωσι καὶ ἐξοπλίσωσι τὸ πυροβολοστάσιόν των. Ὅτε δὲ τὰ πάντα ἀπεπερατώθησαν καὶ συνεκεντρώθησαν ἐν αὐτῷ πολλοὶ Τοῦρκοι, ἵνα εἰσπηδῆσωσιν, ὡς ἤλπιζον, μετὰ διαρκῆ τινὰ καὶ εὐστοχον κανονοβολισμόν εἰς τὴν πόλιν, τότε οἱ Ἕλληνες, μόλις ἀρξαμένου τούτου, ἔθεσαν πῦρ εἰς τὴν ὑπόνομον, καὶ αὕτη ἀνετείναξεν εἰς τὸν ἀέρα ἅπαντα τὰ ἐπὶ τοῦ πυροβολοστασίου. Ὁρμήσαντες δὲ τὴν 6 Σεπτεμβρίου ξιφῆρεις προὔξενησαν τοῖς ἐχθροῖς μεγίστας ζημίας, καὶ οὗτοι μὲν ἀπεσύρθησαν πρὸς τὰς ὑπωρρείας καὶ οὔτε ἐτόλμησαν νὰ προσεγγίσωσι. Τὴν δὲ ὑπόνομον των Ἑλλήνων κατεσκεύασεν ὁ ὑπονομοποιὸς Κώστας Λαγουμτζῆς, εἰς δὴν ὀφείλεται μεγίστη εὐγνωμοσύνη διὰ τὰς εὐτυχεῖς ὑπονόμους τε καὶ ἀνθυπονόμους ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ τε Μεσολογ-

γίου καὶ τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Λυπηρὸν, ὅτι ὀλιγίστας ἐδυνήθημεν νὰ συλλέξωμεν βιογραφικὰς πληροφορίας, καὶ μόναι αἱ ἱστορικαὶ δὲν ἀρκοῦσιν, ἵνα γράψωμεν τὸν βίον καὶ τοῦ ἀνεκτιμήτου τούτου ἀγωνιστοῦ.

Μετὰ τὸ περιστατικὸν τοῦτο οἱ Τούρκοι ἀπεφάσι-
σαν νὰ ἐκπορθήσωσι τοὺς πολεμίους τῶν μόνον σχε-
δὸν διὰ τῆς πείνης. Ἀλλὰ καὶ ταύτην μὲν ἐθεράπευσε
προσωρινῶς τοῦλάχιστον ὁ ἥρωες Μιαούλης· οἱ δὲ πο-
λιορχούμενοι προὔξενον διὰ συχνῶν νυκτερινῶν ἐξό-
δων μεγίστας ζημίας, ὡσάκις μάλιστα ἐδύναντο νὰ
συνδυάσωσι καὶ ἐπιθέσεις ἐξωτερικὰς τῶν Ἑλλήνων
κατὰ τῶν Τούρκων. Οὗτοι δὲ εἰς τοσαύτην ἀπελπι-
σίαν ἐφθασαν τότε, ὥστε ἐσκέπτοντο σπουδαίως νὰ
διαλύσωσι καὶ τὴν πολιορκίαν, καὶ ἴσως ἤθελον προβῆ
εἰς τοῦτο, ἂν μὴ ἐφοβοῦντο τὴν σπάθην τοῦ Σουλ-
τάνου καὶ ἂν μὴ ἐλάμβανον βεβαίαν ὑπόσχεσιν ἐπι-
κουρίας τακτικοῦ μάλιστα στρατοῦ ὑπὸ τὸν Ἰβραίμην,
ὅστις, ἅμα ἰδὼν τὸ Μεσολόγγιον, τὸ μὲν πρῶτον
ἐχλεύασε τοὺς ὑπὸ τὸν Κιουταχῆν, ὡς μὴ δυνηθέντας
διὰ τοσούτων μέσων καὶ διὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ
νὰ ἐκπορθήσωσι τὴν μάνδραν ταύτην, προστατευομέ-
νην ὑπὸ τόσον ὀλίγων κλεφτῶν. Ἐπειτα δὲ ὑπεσχέθη
νὰ ἀλώσῃ αὐτὸς μόνον διὰ τῆς στρατιᾶς του αὐτὴν
ἐντὸς δέκα ἡμερῶν, καὶ ἀπῆτησε μάλιστα οὐχὶ μόνον
τὴν παντελεῆ ἀπραξίαν τῶν Ἀλβανῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν
ἀπομάκρυνσιν τούτων ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ἐνεργείας.
Οἱ δ' Ἕλληνες οὐχὶ μόνον δὲν ἐφοβήθησαν τὴν ἔλευ-
σιν τοσαύτης καὶ τοιαύτης ἐπικουρίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ
τὰς ὀψεις τοῦ Ἰβραίμη ἤρπασαν, κατὰ τὰ «Ἑλλη-
νικὰ Χρονικά» ὀκτὼ καμήλους (1).

(1) 181 • Ἑλλ. Χρον., ἔτος Β', σελ. 433.

Κατασκευάσας δὲ ὁ ἐπίκουρος σατράπης πολλοὺς κανονικωτέρους προμαχῶνας, ἐφοδιάσας αὐτοὺς διὰ πολλῶν μεγάλης ὀλκῆς κανονίων καὶ ἄλλων ἐντελεστέρων πολιορκητικῶν μηχανημάτων καὶ κανονοβολήσας ἀκαταπαύστως ἐπὶ τρία ὅλα ἡμερονύκτια τὴν πόλιν, διέταξε περὶ τὴν δευτέραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς τρίτης ἀσελήνου νυχτὸς ἐφοδοῦν καὶ μέχρι μὲν τῆς πρωίας ἢ νίκη ἦτο ἀμφίρροπος. Ὅσῳ ἀφθόνους ἐρρίπτον οἱ Τοῦρκοι σφαίρας, τόσῳ ἀφθόως ἡμύνοντο οἱ Ἕλληνες, ματαιοῦντες πᾶσαν πρὸς τὰ πρόσω πρόοδον τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ διὰ τῶν χειρῶν ἐρρίπτον ἀνημμένας σφαίρας οἱ Τοῦρκοι, καὶ διὰ τῶν χειρῶν καὶ διὰ τῶν σωμάτων ἐσπευδον νὰ σθύσωσι ταύτας οἱ Ἕλληνες πρὶν ἐκτραγῶσιν ὅσάκις δὲ τοῦτο δὲν ἐπρολαμβάνετο κ' ἐξεσφενδονίζοντο εἰς τὸν ἀέρα ἡμίκαυστοι καὶ διαμεμελισμένοι οἱ παθόντες, οἱ περισωζόμενοι ἐσπευδον νὰ προλάβωσιν ἄλλην ὁμοίαν καταστροφὴν καὶ οὐδόλως προσεῖχον εἰς τὰς γοεράς οἰμωγὰς τῶν ἡμικαύστων καὶ ζώντων σχεδὸν ἐνταφιασθέντων, καὶ στενοὶ συγγενεῖς ἢ καὶ φίλοι αὐτῶν ἂν ἦσαν οὗτοι. Ἡ λυσώδης δὲ αὕτη πάλῃ διήρκεσεν ἀμφίρροπος μέχρι πρωίας.

Ἀνατείλαντος ὁμῶς τοῦ ἡλίου ἡ ἠρωϊκὴ φρουρὰ ἐνθουσιῶσα, ἐξῆλθε ξιφῆρης, ἀπώθησε τῶν προμαχῶνων τοὺς ἐχθροὺς, ἔστρωσε τὰ κενὰ διὰ πτωμάτων, πατῶσα δ' ἐπ' αὐτῶν ἐζώγρησε πολλοὺς, ἔλαβε σημαίας, πολλὰ ὄπλα, πλειότερα πολεμεφόδια, ἀπεμάκρυνε τοὺς ἐχθροὺς κ' ἐπανῆλθε δαφνοστεφής.

Ἐξαλλος ὑπὸ θυμοῦ γενόμενος ὁ Ἰβραίμης διὰ τὴν τροπὴν ταύτην, κατῆλθεν αὐτοπροσώπως εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐπανήγαγε διὰ τοῦ ξίφους τῶν ἀξιωματικῶν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς φυγάδας στρατιώτας του, διέταξε νέαν ἐφοδοῦν, ἀπειλῶν θάνατον κατὰ παντὸς τοῦ

μὴ προβαίνοντος. Ἐγένοντο τῶ ὄντι δύο τοιαῦται ἀλλεπάλληλοι, ἀλλ' ἀμφοτέραι ἀπέτυχον, κ' ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως μάλιστα μικρὰς τινὸς ὑπονόμου τῶν Ἑλλήνων ἐνεταφιάσθησαν πολλοὶ ἄραβες ζῶντες.

Ὁ Ἰβραίμης τότε ὠμολόγησε τὴν ἀποτυχίαν, ἐπεκαλέσθη τὴν σύμπραξιν καὶ τῶν στρατῶν τοῦ Κιουταχῆ· οὐδὲν ὅμως ἐλπίζοντες ἀπὸ τῆς διὰ ξηρᾶς ἐπιθέσεως, ἀπεπειράθησαν τῆς διὰ θαλάσσης ἐπὶ τῶν ῥυχῶν ὑδάτων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς νησιδίων τοῦ Μεσολογγίου· πρῶτος μάλιστα ἀνεδέχθη νὰ ἐπιτεθῆ ὁ Κιουταχῆς κ' ἐφιλοτίμησεν εἰς τοῦτο ἅπαντας τοὺς ὑπ' αὐτόν. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι, ὅτε μὲν οἱ ἐχθροὶ κατάρθωσαν τὴν ἄλωσιν τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ τοῦ Βασιλαδίου ἀπέκρουσαν ἀγερώχως τὴν οἰκοθεν προσενεχθεῖσαν μεσιτείαν τοῦ Ἀρμοστοῦ τῆς Ἑπτανήσου Ἄδαμ περὶ συνθήκης τινὸς πρὸς παράδοσιν καὶ τοῦ Μεσολογγίου ἀνευ αἵματοχυσίας, ἐλπίζοντες ὅτι οἱ πολιορκούμενοι, στερηθέντες τροφῶν, θὰ προσπέσωσιν ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸ ἔλεος τῶν ἐχθρῶν των· ὅτε ὅμως εἶδον, ὅτι οἱ Ἕλληνες δαμάζουσι καὶ αὐτὸ τὸ ἀκαταδάμαστον αἶσθημα τῆς πείνης, τότε ἐστρεψαν συμπασαν τὴν προσοχὴν των εἰς τὸ νησιδίον Κλείσσαν, ἐν' ἀποφράξωσι τελείως καὶ διὰ θαλάσσης τοὺς πολιορκουμένους. Ἐν αὐτῷ δὲ φρούραρχος μὲν ὑπῆρχεν ὁ Χριστόδουλος Χατζῆ Πέτρος· κληνῆρους ὅμως ὄντος τούτου ἐν Μεσολογγίῳ, χρέη φρουράρχου ἐξετέλει ὁ Παναγιώτης Σωτηρόπουλος, ἔχων μόνον ἑκατὸν εἴκοσιν ἄνδρας. Ἐπετέθη δὲ πανστρατιᾷ διὰ πολυαρίθμων ἐλαφρῶν καὶ ἐπίτηδες κατασκευασθέντων πλοιαρίων ὁ Κιουταχῆς· ἀλλὰ πρὶν δυνηθῆ ν' ἀποκλείσῃ τὸ νησιδίον, εἰσῆλθεν ὁ ἦρως τῆς Κλείσσης Ἰζαβέλας, ἀκολουθούμενος ὑπὸ δέκα μόνον. Καὶ τοὶ δὲ δυνηθέντος τοῦ ἐχθροῦ ν' ἀποδιβάσῃ πλείονας τῶν

δισχιλίων, οἱ Ἕλληνας ὁμῶς καὶ τούτους ἀπέκρουσαν, ἄλλους μὲν πνίξαντες, ἄλλους δὲ φονεύσαντες, καὶ τὴν ἀλλεπαλλήλως ἐρχομένην ἐπικουρίαν ἐφόβησαν εἰς τοσοῦτον, ὥστε οὐχὶ μόνον πρὸς τὰ πρόσω δὲν ἔβαιναν, ἀλλ' ἐτράπη καὶ εἰς φυγὴν.

Τοῦτο ἰδὼν ὁ Ἰβραίμης ἔσπευσεν ἐπίσης πανστρατιᾷ καὶ ἀπεβίβασε τρισχιλίους καὶ αὐτὸν μάλιστα τὸν πορθητὴν τοῦ Βασιλαδίου Χουσεῖν Μπέην· οἱ δ' ἐν τῷ νησιδίῳ ἀπωθισθέντες ἐκ τοῦ προχώματος, ἐκλείσθησαν ἐντὸς τοῦ λιθοκτίστου ναϊδίου τῆς ἁγίας Τριάδος· ἀπὸ τῆς σκέπης δ' αὐτοῦ ἡμύνοντο ὅπως κάλλιον ἠδύναντο· ἐκινδύνευον ὁμῶς νὰ γίνωσιν ἀνάρπαστοι ὑπὸ τῆς πληθύος τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἰδίως ἔνεκα τῆς παντελοῦς σχεδὸν ἐλλείψεως ὕδατος καὶ πολεμεφοδίων· καὶ τὴν μὲν ὀρμὴν τῶν ἐχθρῶν ἀπεθάρρυναν αἱ εὐστοχοὶ βολαὶ τῶν Ἑλλήνων, παραγγελθέντων νὰ σκοπεύωσι μόνον ἐπὶ τῶν ἀξιωματικῶν, καὶ φονευσάντων καὶ αὐτὸν τὸν παράτολμον Χουσεῖν Μπέην· τούτου δὲ πεσόντος οἱ ἐχθροὶ οὐχὶ μόνον πρὸς τὰ πρόσω δὲν ἐχώρουν, ἀλλ' ἤρξαντο νὰ δειλιάζωσι καὶ ὀπισθοχωρῶσιν. Εὐτυχῶς τότε ἀφίχθησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὕδωρ τε καὶ πολεμεφόδια, καὶ δροσισθέντες ὤρμησαν ξιφῆρεις οὐχὶ πλέον πρὸς ἄμυναν, ἀλλὰ πρὸς ἐπίθεσιν.

Τὸ ἐν τῇ λίμνῃ ἐκείνῃ ὕδωρ λέγεται, ὅτι ἐχρωματίσθη τότε εἰς ἐρυθροῦν ἐκ τῆς μεγάλης ποσότητος τοῦ ἐν αὐτῇ ἐκχυθέντος αἵματος· ἀπλείονα δὲ τῶν χιλιῶν πτωμάτων ἀράβων, λέγει ὁ Τρικούπης, ἐπέπλεον ἢ ἐβυθίσθησαν εἰς τὰ ῥηχὰ ὕδατα τῆς πέριξ τοῦ νησιδίου λιμνοθαλάσσης». Ταῦτα πάντα ἔπραξαν κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν οἱ ἐν τῷ νησιδίῳ πολιορκούμενοι, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον συνετέλεσαν ὁ τε Κωνσταντῖνος Τρικούπης καὶ οἱ λοιποὶ Μεσολογγῖται, ὡς εἶδομεν, καὶ δύο ἐξάδελ-

φοι Βαλτινοί, ὁ Γάκης Κ. Βαλτινός, ἀνεψιὸς τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Γεωργίου καὶ ὁ Καρακώστας Δροσίνης, ἀνεψιὸς μὲν ἐπίσης, ἀλλ' ἐξ ἀδελφῆς. Διότι ἀποκλεισθείσης μὲν, ὡς εἶπομεν, ἐντελῶς τῆς νήσου, μόνον ὁ Τζαβέλας μετὰ δέκα ἄλλων προέλαβε νὰ εἰσελθῇ· ἐξαντληθέντων δὲ ἕνεκα τοῦ ἀδιαλείπτου πυροβολισμοῦ τῶν φουσεκίων καὶ τοῦ ὕδατος ἠδυνήθησαν μὲν οἱ ἐγκλειστοὶ νὰ εἰδοποιήσωσι τὴν ἀνάγκην των ταύτην τοῖς ἐν Μεσολογγίῳ· ἀλλὰ δὲν ἦτο εὐκόλος καὶ ἡ θεραπεία. Εὐρέθησαν ἐν τούτοις τολμηροὶ τινες Μεσολογγῖται, καὶ μάλιστα ὁ Κωνσταντῖνος Τρικούπης, πρόθυμοι νὰ μεταφέρωσι ταῦτα διὰ δύο πλοιαρίων, ἐφιλοτιμήθησαν ἐπίσης νὰ συνοδεύσωσι τούτους καὶ ὁ Γάκης Βαλτινός καὶ ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Δροσίνης Καρακώστας· ἀλλὰ τὸ μὲν πλοiάριον τοῦ Κωνσταντίνου Τρικούπη ἐβυθίσθη, ὡς εἶδομεν· τοῦ δ' ἑτέρου, φονευθέντων πολλῶν, ἔπεσαν εἰς τὴν θάλασσαν οἱ περισωθέντες, ἐν οἷς καὶ οἱ δύο Βαλτινοί· θέσαντες δὲ τὸ πλοiάριον ἔμπροσθέν των ὡς πλευστὸν προμαχῶνα, καὶ ποῖ μὲν πατοῦντες, ποῖ δὲ κολυμβῶντες, καὶ αἰείποτε βεβυθισμένοι εἰς τὴν λίμνην ὄντες, ἵνα προφυλάττωνται τῶν μικρῶν σφαιρῶν καὶ πάντοτε ὠθοῦντες τὸ πλοiάριον πρὸς τὰ πρόσω, διασωθέντες διέσωσαν ἐν τῷ νησιδίῳ τ' ἀνεκτίμητα πολεμεφόδια καὶ τὸ ὕδωρ, καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα οἱ πάντες ἦσαν σχεδὸν ἀπληπισμένοι. Ὅτε δὲ ἀφίχθησαν παρὰ τῆ διψῶση φρουρᾷ, αὕτη, πιοῦσα εἰς ὑγείαν τῶν σωτῆρων της, καὶ ἀλλαλάξασα, ὠρμησε ξιφῆρης κ' ἔφερεν, ὅπερ ἀφηγήθημεν ἀποτέλεσμα.

Ἡ δὲ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου, μαθοῦσα τὸ κατόρθωμα τούτο, ἔγραψε λίαν φιλόφρονα καὶ περιποιητικὴν ἐπιστολὴν τοῖς Γάκῃ Βαλτινῷ καὶ Δροσίνῃ Καρακώστα, ἐξαίρουσα τὴν ἀνδρίαν καὶ τὸν πατριωτι-

σμὸν αὐτῶν καὶ ὁμοιάζουσα ταῦτα πρὸς τὰ τοῦ Κυναί-
γύρου ἐν Μαραθῶνι. Λυπηρὸν, ὅτι δὲν περιεσώθη ἡ
ἐπιστολὴ αὕτη.

Διαρκούσης τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου διέ-
πρεψαν καὶ ἕτερα μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Βαλτι-
νῶν. Ὁ Ἀνδρέας, ἐκπαιδευθεὶς πρότερον ἐν Ἰωαννί-
νοις κ' ἔπειτα ἐν Πίσσῃ καὶ ὁ Σωτήριος. Ἐκραγέντος
τοῦ ἀγῶνος ἔσπευσαν ἀμφότεροι εἰς τὴν Ἑλλάδα·
μετὰ διαφόρους μάχας ἐκλείσθησαν ἐν τῇ πολιορκίᾳ
τοῦ Μεσολογγίου. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1825 ἀπεστά-
λησαν εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἵνα ἐξαιτήσωνται τροφὰς
καὶ πολεμεφόδια· ἐπανακάμπτοντες διὰ ξηρᾶς καὶ
ἀποπειρώμενοι νὰ εἰσέλθωσι κρύφα, ἐφωράθησαν ὑπὸ
τῶν Τούρκων. Συμπλοκῆς δὲ γενομένης ὁ μὲν Σωτή-
ριος καὶ συνοδοιπόρος τις Ἰωάννης Πολιτάκης ἐφο-
νεύθησαν μαχόμενοι· ἕτερος δὲ τις συνοδοιπόρος
Γεώργιος Σκούρας περιεσώθη κατὰ τινα μὴ ἀνάξιον
ἀφηγήσεως τρόπον. Ἐπὶ τῆς συμπλοκῆς, χειμῶνος
ὄντος, ἐμονομάχουν σχεδὸν ὁ Σκούρας μετ' ἐνὸς ὀθω-
μανοῦ· ἀποτυχόντος δὲ τοῦ πρώτου νὰ φονεύσῃ τὸν
δεύτερον, οὗτος ῥιγῶν καὶ μὴ ἔχων καπόταν, ἀντὶ νὰ
φονεύσῃ καὶ ἀπογυμνώσῃ τὸν ἀντίπαλον: «Δός μοι
τὴν καπόταν σου, τῷ εἶπε, καὶ δὲν σὲ φονεύω. Προ-
θύμως γενομένου τούτου, ἐσώθη ὁ Ἕλλην, καὶ μετ'
οὐ πολὺ δραπετεύσας ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, εἰσῆλθεν
αὔθις εἰς Μεσολόγγιον.

Ὁ δὲ Ἀνδρ. Βαλτινὸς ἠχμαλωτίσθη τότε καὶ ἀνα-
κρινόμενος ἀπέκρυψε τὴν καταγωγὴν του· ἀλλὰ γνω-
στῆς γενομένης ταύτης, ἐφυλακίσθη εἰς στενότατον
βόθρον, ἐνθα ἠσφάλιζον προσωρινῶς τοὺς προωρισμέ-
νους εἰς θάνατον. Εὐτυχῶς δεσμοφύλαξ ἦτο καὶ χρι-
στιανὸς τις Κεφαλὴν, ἐννοῶν τὴν ἰταλικήν· συνενοη-
θεὶς μετ' αὐτοῦ ὁ Βαλτινὸς, τὴν παραμονὴν μάλιστα

τῆς ἀποκεφαλίσεώς του, ἐξῆλθε τῆς φυλακῆς νύκτωρ, ἀναρτηθεὶς διὰ σχοινίου, ριφθέντος ἀπὸ τῆς ὀπῆς τοῦ βόθρου. Ἄμα δ' ἐξελθὼν, ὠδηγήθη ὑπὸ τοῦ δεσμοφύλακος εἰς τὸ ἵπποστάσιον· ἵππεύσαντες δὲ ἀμφοτέρω ἀνὰ ἓνα ῥωμαλέον ἵππον, διευθύνονται δῆθεν, ἵνα ποτίσῃσι τὰ ζῶα κ' ἐκ τῆς πηγῆς δραπετεύουσιν.

Ἐν Μεσολογγίῳ μετέσχε τοῦ ἀγῶνος καὶ ἕτερος Βαλτινὸς ὁ Παναγιώτης. Οὗτος, ἀνῆλιξ ὢν, ἐκωλύετο νὰ ἐξέρχεται τῆς οἰκίας καὶ μετέχη τῶν μαχῶν. Διαλαθὼν δέ ποτε τῆς προσοχῆς τῶν γονέων, μετέβη εἰς Σκαλί ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Αἰτωλικόν· ἐκεῖ συλλαμβάνεται ὑπὸ τῆς φρουρᾶς, ἀλλὰ διαλαθὼν καὶ ταύτης τὴν προσοχὴν καὶ ὠπλισμένος διὰ πιστολίων, προχωρεῖ, ἀπαντᾷ ἕφιππον Γκέγκαν, προπορευόμενον ἄλλων, καὶ πυροβολῆται μὲν ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν φονεύεται· ἀντιπυροβολήσας φονεύει τὸν ἀρχηγὸν Γκέγκαν. Τραπέντων τῶν λοιπῶν εἰς φυγὴν, ὁ νεανίας σκυλεύει τὸν φονευθέντα, καὶ ἐπανακάμπτει γαυριῶν, ὡς φέρων καὶ λάφυρα. Ἐκτοτε ἐχειραφετήθη καὶ μετέσχε πολλῶν μαχῶν. Ἐν μιᾷ δὲ τούτων ἐτάφη ζῶν καὶ ἡμίκαυστος ἔνεκα ἐκρήξεως σφαίρας ὀθουζίου· ἐξαχθεὶς ἡμιθανὴς ἐστάλη εἰς Κάλαμον πρὸς ἴασιν καὶ οὕτω δὲν εὑρέθη ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου.

Ὁ δὲ παρευρεθεὶς Γεώργιος Βαλτινὸς, ὁ ἀρχηγὸς προμαχῶνος, καὶ τοι γέρων καὶ ἐξηνητημένας ἔχων τὰς δυνάμεις ὑπὸ τε τῶν ἀγῶνων καὶ ἰδίως τῆς πείνης, εὐτυχῶς διεσώθη ξιφῆρης καὶ μαχόμενος ποῖ μὲν φονεύων ἢ τραυματίζων τοὺς ἀπείργοντας αὐτῷ τὴν δίοδον, ποῖ δὲ ἀνατρέπων τοὺς ἀνθισταμένους καὶ πάντοτε πρὸς τὰ πρόσω χωρῶν. Καθ' ὅμοιον τρόπον διεσώθησαν καὶ οἱ ἀνδρεῖοι ἀνεψιοὶ αὐτοῦ Γάκης Βαλ

τινός καὶ Καρακώστας Δροσίνης, ὁ μὲν προπορευόμενος τοῦ γέροντος, ἵνα διευκολύνη τὴν δίοδον, ὁ δὲ παρακολουθῶν, ἵνα προλαμβάνη τὴν ἐκ τῶν νώτων ἐπίθεσιν.

Γνωστὸν δ' εἶναι, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν διασωθέντων ἐκ τῆς ἐνδόξου ταύτης φρουρᾶς ἔφερον πολλὰ καὶ βαρέα μάλιστα τραύματα· ἀντί δὲ νὰ εὕρωσιν, ὅπως δι' ἐπιστολῶν καὶ σημείων εἶχεν ἀγγεῖσθαι, τὴν ἐξωθεν ἐπικουρίαν κατὰ τὰς ὑπωρείας τῶν βουνῶν, εὗρον ἐχθροὺς ἀσπόνδους τὸν Μουστάμπεην, τὸν σκληρῶς τιμωρηθέντα βραδύτερον ἐν Ἀραχώβῃ ὑπὸ τοῦ Καραϊσάκη. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ ἐπικουρία δὲν ἦλθε, διότι οἱ Τούρκοι συνέλαβον δυστυχῶς τὸν φέροντα τὰς ἐπιστολὰς τῶν πολιορκουμένων πρὸς τὸν ἔξω τοῦ Μεσολογγίου ἀρχηγὸν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, οὗ τινος ἐπεκαλεῖτο ἡ φρουρὰ τὴν σὺν τῇ ἐξόδῳ ἐπίθεσιν τῶν ἔξω Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων, ἵνα διευκολυνθῇ κατὰ τὴν ἐξοδόν. Γνωσθέντων δ' ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τῶν συνθημάτων, ἐξετέλεσαν ταῦτα οἱ Τούρκοι κ' ἐξηπάτησαν τοὺς πολιορκουμένους, ὅτι δηλαδὴ ἐξετελέσθη ἐν μέρει καὶ ἦτο ἑτοιμὸς νὰ ἐκτελεσθῇ κατὰ παντὰ ἡ αἰτησίς των. Λέγεται δὲ, ὅτι καίτοι συλληφθεῖσιν τῶν ἐπιστολῶν καὶ ἀποκαλυφθέντος τοῦ σχεδίου τῆς ἐξόδου, οὐδὲν ἤττον ὅμως ἤθελε δοθῆ ἐπικουρία τις εἰς τὴν φρουρὰν ἐπὶ τῆς ἐξόδου αὐτῆς, διότι οἱ ἐκ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων Ἑλληνες, καὶ ἂν μὴ ἔλαβον τὰς ἐπιστολὰς, ἐγίνωσκον ὅμως τὴν πείναν τῶν πολιορκουμένων· ὅτε δὲ εἶδον τὴν ἀθρῶαν ἐξοδὸν αὐτῶν καὶ ἤκουσαν τὸν τεκρότον τῶν ὄπλων καὶ τὰς οἰμωγὰς τῶν σφαζομένων γυναικοπαίδων εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ εἶκασαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπικουρίας· ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν παρέσχον αὐτὴν ἐτοιμῶς, ἐνεκα προκληθείσης τινός ψυχρότητος μετὰ τῶν δύο ἐξωθεν τοῦ Μεσολογγίου ἀρχηγῶν, τοῦ Κώστα Μπότσαρη, διορισθέντος τότε ἀρχηγοῦ τῆς

Δυτικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, λαβόντος τὴν ἀρχηγίαν ταύτην ἐνωρίτερον καὶ ἄνευ ἐπισήμου διορισμοῦ, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἰκανότητός του.

Τούτων δ' ἕνεκα ἡ ἀτυχῆς φρουρὰ διήνυσε τριῶν καὶ πλειοτέρων ἴσως ὠρῶν ἀπόστασιν Ξιφήρης, παλαίουσα μετὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ὀφείλουσα ποῖ μὲν νὰ πηδῆσῃ βαθεῖς χάνδακας καὶ τάφρους, πλήρεις ἐνίοτε ὑδάτων, καὶ ἄλλων ἀπειργόντων τὴν διάβασιν αὐτῶν πραγμάτων· ποῖ δὲ νὰ διαρρήξῃ συμπεπυκνωμένα στίφη τακτικῶν Αἰγυπτίων, προτείνοντα λόγγας καὶ ἀδιαλείπτως πυροβολοῦντα· ποῖ δὲ ν' ἀντικρούσῃ ἐφίππους, ὀρμῶντας νὰ φράξωσιν αὐτῇ τὴν δίοδον ἢ νὰ κρεουργήσῃ, ἄλλοτε μὲν νὰ διέρχεται διὰ τῶν τετραυματισμένων ψυχορραγούντων ἀδελφῶν, φίλων καὶ συγγενῶν, αἰτούντων βοήθειαν· ἄλλοτε δὲ ν' ἀναρριχᾶται ἐπὶ ἀνωφερειῶν, ἐξηντλημένας ἔχουσα ἐκ τοῦ καμάτου, ἐκ τῶν αἰμορραγούντων τραυμάτων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πείνης τὰς δυνάμεις, καὶ ταῦτα πάντα οὐδὲ σταγῶνα ἔχουσα ὕδατος ἢ ἄλλου ἀναψυκτικοῦ ποτοῦ, ἵνα κατασθέσῃ τὴν δίψαν, οὐδὲ ψυχίον ἄρτου ἢ τροφῆς τινός οἷα σδήποτε ἢ ποτοῦ τονωτικοῦ, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰς δυνάμεις τῆς.

Ἐν τοιαύτῃ ἀπεριγράπτῳ κακυχίᾳ ἔβαινεν ἀείποτε πρὸς τὰ πρόσω καὶ ὁ γέρον Γεώργιος Βαλτινὸς μέχρι οὗ ἐπεφάνη περὶ τὴν Δερβέκισταν ὡς ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνων ὁ Καραϊσκάκης. Κατέπαυσεν οὗτος τὴν περαιτέρω καταδίωξιν τῶν ἐχθρῶν κ' ἔδωκεν ἀναψυχὴν τινα τῇ φρουρᾷ. Ἄλλ' οἷαν ἀναψυχὴν; τὰ πάντα ἦσαν δυστυχῶς κατεστραμμένα ἐν τῇ χώρᾳ. Οἱ κάτοικοι εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὰ ἀπρόσιτα ὄρη. Τροφαὶ δὲν ὑπῆρχον, ζῶα πρὸς μετακόμισιν τῶν τετραυματισμένων καὶ τῶν ἐξηντλημένας ἔχόντων τὰς δυνάμεις ἔλειπον· τὰ δὲ ἀναγκαιοῦντα φάρμακα καὶ οἱ ἐπίδεσμοι καὶ τὰ

ξαντά πρὸς ἐπίδεςιν τῶν τραυμάτων ἔλειπον σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν οὐχὶ μόνον ἀπὸ τοῦ προσωρινοῦ ἐκείνου στρατοπέδου τοῦ Καραϊσκάκη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλων διαρκεστέρων. Οὐδὲν ἤττον ὁμῶς ὁ ἐκ φύσεως πεπρoικισμένος διὰ σπανίων στρατηγικῶν πλεονεκτημάτων ἀρχηγὸς ἐπήρκεσεν ἐκ τῶν ἐνότων.

Μετὰ τὴν ἀπώθησιν τῶν ἐχθρῶν καὶ τὴν προσφορὰν παντὸς ὅ,τι ἐδύνατο νὰ διαθέσῃ πρὸς ἀναψυχὴν τῆς φρουρᾶς ἐπεμψε κατὰ διαφόρους διευθύνσεις πολλοὺς σανάμα στρατιώτας, ἵνα κομίσωσιν ὅσον τάχιστα τροφᾶς, οἶνον, φορτηγὰ ζῶα καὶ ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ εὔρεθῇ ἐν ἐρημωμένη χώρᾳ πρὸς περίθαλψιν τῆς φρουρᾶς καὶ μετάδασιν αὐτῆς εἰς χώρας, ἔνθα ὑπῆρχεν ὀλιγωτέρα σπάνις τῶν ἀναγκαιούτων. Οὕτω δὲ βαίνουσα ἡ φρουρὰ αὕτη ἐφθασε μετὰ πολλῶν ἡμερῶν κακουχίας εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ναυπλίου, ἔδραν τότε τῆς Κυβερνήσεως. Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς ἀφίξεως αὐτῆς σύμπασα ἡ πόλις τοῦ Ναυπλίου συνεκινήθη· καὶ ὁ μὲν ἔσπευδε νὰ φέρῃ τροφᾶς τοῖς πεινῶσιν εἰσέτι· ὁ δὲ, οἶνον τοῖς ἐξητλημένας ἔχουσι τὰς δυνάμεις· ἕτερος, ἐπίδεσμα καὶ ξαντά πρὸς θεραπείαν τῶν τετραυματισμένων· καὶ ἕκαστος πᾶν ὅ,τι εἶχε καὶ ἐδύνατο νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τοιούτων ἡρώων, ἐλκυσάντων τὸν θαυμασμόν τοῦ σύμπαντος κόσμου διὰ τε τὴν ἐν ταῖς μάχαις ἀνδρίαν των, διὰ τὴν ἐγκαρτέρησιν των ἐν ταῖς κακουχίαις, καὶ διὰ τὴν ἐνδοξὸν ἐξοδόν των. Πολλοὶ δὲ τῶν σπευσάντων εἰς φιλάνθρωπον περιποίησιν τοιούτων ἡρώων εἶχον καὶ ἕτερόν τι μέγα ἐνδιαφέρον, νὰ μάθωσι πόσοι ἐκ τῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν των ἤρῖστευσαν, πόσοι ἔπесαν μαχόμενοι, πόσοι ἐγένοντο θῦμα τῆς πείνης, πόσοι ἤχμαλωτίσθησαν καὶ πόσοι κατεσφάγησαν ἐπὶ τῆς ἐξόδου.

Μικρόν τι, ὡς γνωστὸν, ἀνεπαύθη τότε ἡ ἐνδοξὸς αὕτη φρουρὰ κ' ἔπειτα ἔσπευσε νὰ δρέψῃ διὰ τοῦ ἡρωϊ-

σμοῦ τῆς ἐτέρους στεφάνους δόξης. Ὁ Καρακώστας Δροσίνης μάλιστα ἔσπευσεν ὡς ἀρχηγὸς σπουδαίου σώματος εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ διέπρεψεν ἐν διαφόροις κατ' αὐτὴν μάχαις, ἰδίως κατὰ τὴν ἐν Πειραιεῖ πρὸς ἄλωσιν τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος.

Ὁ δὲ Θανασούλας, ἅμα πατήσας τὸ ἐλεύθερον ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος, σπεύσας ἐτάχθη ὑπὸ τὸν θεῖόν του Γεώργιον, τὸν σεβασμοῦ χάριν διὰ τε τὴν ἡλικίαν καὶ διὰ τὴν ἀνεσιν ἀποκαλούμενον *Μπάρμπαν*. Εἰσελθόντος δὲ τούτου, ὡς εἶδομεν, εἰς τὸ πολιορκούμενον Μεσολόγγιον, ἐτάχθη ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην καὶ μετέσχε πάντων τῶν ἀγῶνων ἀμφοτέρων. Διασωθέντος τοῦ θείου του παρηκολούθησεν αὐτὸν μέχρι Ναυπλίου· ἀλλὰ καιρὸς ἀναπαύσεως διὰ τοὺς ὄσω σφριγῶντας, τόσῳ καὶ μετριοφρονοῦντας Θανασούλαν καὶ Γάκην Βαλτινοὺς δὲν ἦτο τότε. Μόνον ὁ Γέρω-Βαλτινὸς ἔμεινεν ἐν Ναυπλίῳ· οἱ δὲ δύο ἀνεψιοὶ αὐτοῦ ἔσπευσαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς Ἀττικῆς, ἐτάχθησαν ὑπὸ τὸν γενικὸν ἀρχηγὸν Καραϊσκάκην, μετέσχον ἀπάντων τῶν ἀγῶνων αὐτοῦ, συνεξεστράτευσαν εἰς τὴν Δομπρέναν καὶ Ἀράχωβαν καὶ διεκρίθησαν εἰς πάσας τὰς ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν μάχας· ἰδίως δὲ διεκρίθη ὁ Θανασούλας κατὰ τὴν ἐν Τσερατσίνῳ, καὶ ταύτην σκόπιμον, νομιζομεν, νὰ περιγράψωμεν ἐν τινι λεπτομερείᾳ.

Ὁ μὲν Καραϊσκάκης, μόλις ἐπιστρέψας ἐκ τῆς εἰς Ἀράχωβαν ἐνδόξου ἐκστρατείας του, δὲν εἶχε δυνηθῆ εἰσέτι νὰ συγκεντρώσῃ ὅσα βραδύτερον διέθετε στρατεύματα, κατέλαβε δὲ δι' ὄσων εἶχε τὸ Τσερατσίνι καὶ ὠχυρῶθη ὅπως κάλλιον ἐδύνατο. Ὁ δὲ Κιουταχῆς, ἐπηρεμένος ἐκ τῆς ἐν Καματερῷ νίκης του, ἰδὼν τὸ ὀλιγάριθμον τῶν Ἑλλήνων καὶ παραλαβὼν τοὺς ἐπιλέκτους Ἀλβανοὺς, ἐξακοσίους ἰππεῖς καὶ τέσσαρα κανόνια, ἐπέτεθῆ μετ' ὄρμης. Ἰδὼν τοῦτο ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἤθέ-

λησεν οὔτε νὰ φυγομαχήσῃ, οὔτε νὰ πολιορκηθῇ, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ πολεμήσῃ ἐκ τοῦ συστάδην καὶ εἰ δυνατὸν νὰ νικήσῃ τὸν ἐχθρόν, ἵνα δώσῃ θάρρος τοῖς ὑπ' αὐτόν. Τάξας δὲ τὸν μὲν Γαρδικιώτην ὡς φρουρὰν τῆς μάνδρας τοῦ Τσερατσινίου, τὸν δὲ Χατζῆ Πέτρον ὡς ἐπικουρίαν κ' ἐξαγαγὼν ἅπαντας τοὺς λοιποὺς, ἐν οἷς καὶ τὸν Θανασοῦλαν Βαλτινόν, ἐδέχθη τὴν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην. Τρὶς ὥρμησαν οἱ ἐχθροὶ πεζοὶ τε καὶ ἑφιπποὶ, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ κανονίων, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεκρούσθησαν. Μετὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἀπόκρουσιν οἱ Ἕλληνες, ἐξεληθόντες τῶν ὀχυρωμάτων κατεδίωξαν τοὺς ἐχθροὺς μέχρι σχεδὸν τῆς πεδιάδος τῆς Ἀττικῆς, κ' ἐκεῖ φοβηθέντες κύκλωσιν ὑπὸ τοῦ ἵππικοῦ καὶ ἐπικουρίαν τοῦ ἐχθροῦ ἐπανέκαμψαν δαφνοστεφεῖς καὶ ἔμπλεοι λαφύρων. Πλείονες τῶν τετρακοσίων Τούρκων ἐφονεύθησαν ἢ ἐπληγώθησαν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, λέγει ὁ Βυζάντιος, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ὀλίγιστοι (1).

Τὴν δ' ἐκ τῆς νίκης ταύτης χαρὰν τῶν Ἑλλήνων ἡ Θεία Πρόνοια ἠυδόκησε νὰ συγκεράσῃ καὶ δι' ἀπάτου λύπης. Τὸν ἐν τῇ θύρᾳ τῆς Μονῆς ταχθέντα ἀξιωματικόν, ἵνα ἐποπτεύῃ τὴν μάχην καὶ κωλύῃ τὴν ἐνδεχομένην σποράδην ἐπιστροφὴν στρατιωτῶν Βασίλειον Γούδαν, ἐκ πατρὸς θεῖον ἡμῶν, ἔθαψε ζῶντα καὶ ἡμίκαυστον σφαῖρα κανονίου, ἐνώπιόν του ἐκραγεῖσα. Ἐξήγαγον μὲν τοῦ τάφου τούτου ἀμέσως οἱ ὑπ' αὐτόν στρατιῶται, ἀλλὰ σχεδὸν κρεουργημένον· δέκα τρία ἔφερεν ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ τραύματα κ' ἐντελῆ σχεδὸν τύφλωσιν. Μὴ ἐφικτῆς οὔσης ἐκεῖ θεραπείας τινός, ἐστάλῃ εἰς Ναύπλιον· ἐκεῖθεν δὲ ἐντελῶς ἀναυλος, εἰς Ἀγκῶνα· κ' ἐκεῖ εὐτυχῶς εὔρε τὸν Καποδίστριαν, κατερχόμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τοιοῦτῳ θεάματι ἐπιδεικτικῶς μάλιστα

(1) Ἰδὲ Ἱστορικὰ ὑπὸ Βυζαντινοῦ, Σελ. 336.

τὸ σῶμα ἀνδρὸς, γραμματέως χρηματίσαντος τοῦ Μάρκου Βότσαρη, ἧτο ἀδύνατον νὰ μὴ συγκινηθῆ πᾶσα ἀνθρώπινος ψυχὴ καὶ πολὺ περισσότερον τοῦ φιλανθρώπου Καποδιστρίου. Συνέστησεν αὐτὸν καὶ οὗτος εἰς διάφορα κομητάτα, ἰδίως εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐυνάρδου προεδρευόμενον, παρέσχον ἐκεῖνά τε καὶ οὗτος ἄπειρα φιλανθρωπεύματα κ' εὐεργετήματα τῷ τετραυματισμένῳ. Ἐθεραπεύθη οὗτος ἐντελῶς σχεδὸν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τυφλώσεως, ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐμπλεως δώρων, ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τε τοῦ Κυβερνήτου καὶ ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος ὁ βαθμὸς τοῦ ταγματάρχου τῆς φάλαγγος, καὶ ἀπέβίωσε τῷ 1839 τελώνης καὶ ὑγειονόμος Ἀνίνου. Ἐμνημονεύσαμεν μετὰ τινος λεπτομερείας τοῦ περιστατικοῦ τούτου μόνον, ἵνα ἐκφράσωμεν τὴν ἄπειρον ἡμῶν εὐγνωμοσύνην τοῖς εὐεργετήσασιν τὸν θεῖον.

Ἐν ταῖς μάχαις λοιπὸν τῆς Ἀττικῆς ἔλαβον σπουδαῖον μέρος οἱ Βαλτινοί, ἠρίστευσαν μάλιστα ὁ μὲν Θανασοῦλας ἐν Τσερατσίνι, καὶ ὁ Καρακώστας Δροσίνης ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος. Καὶ οὗτος μὲν συμματασχῶν καὶ ἄλλων ἀκολούθως μαχῶν ἀπέβίωσε τῷ 1829. Ὁ δὲ Γ. Βαλτινὸς μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Μεσολογγίου ἐξοδὸν σπουδαῖον μὲν μέρος ἀγνοοῦμεν ἂν ἔλαβεν· οὐδέποτε ὅμως ἐκηλίδωσαν οὔτε οὗτος, οὔτε ἕτερός τις τῆς οἰκογενείας τῶν Βαλτινῶν, οὔτε τὴν σπάθην, οὔτε τὸ ὄνομα εἰς οὐδεμίαν τῶν ἐμφυλίων διενέξεων· τὸναντίον μάλιστα ἅπαντες οἱ Βαλτινοὶ διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν ἀφωσίωσίν των εἰς τὰ καθεστῶτα. Ἐπὶ μὲν Καποδιστρίου ὁ Γεώργιος διωρίσθη ἔκτακτος ἐπίτροπος εἰς Λακωνίαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ὄθωνος ἀνεγνωρίσθη συνταγματάρχης, καθ' ἣν ἐποχὴν καὶ ὁ Τζαβέλας καὶ ὁ Λόντος τὸν αὐτὸν βαθμὸν ἔλαβον. Βραδύτερον δὲ διωρίσθη καὶ σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας, συλλειτουργοὺς ἔχων, ὡς γνωστὸν, ἐν

τῆ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ τὸν Ζαίμην, τὸν Πετρόμπεην καὶ ἄλλους, καὶ τῷ 1837 ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις.

Ὁ δὲ Γάκης Κωνσταντίνου Βαλτινός, ὑπηρετῶν ἐντίμως τὴν πατρίδα, φρούραρχος χρηματίσας ἐπὶ πολὺ ἐν Λαμίᾳ, προήχθη μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ συνταγματάρχου καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Μεσολογγίῳ τῷ 1856. Ὁ δὲ ἐπιζῶν Θανασοῦλας Βαλτινός μετὰ διαφόρους σπουδαίας καὶ ὄλως ἐμπιστευτικὰς στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας, προαχθεὶς εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποστρατήγου, διωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ὁθωνος ὑπασπιστῆς αὐτοῦ διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις, διὰ τὴν ἀτομικὴν ἀνδρίαν, διὰ τὴν σύνεσιν καὶ ἰδίως διὰ τὸ μειλίχιον τοῦ τρόπου του. Περιέργον εἶναι, ὅτι ὁ ἀνώτερος οὗτος τοῦ Κράτους ἀξιωματικὸς ὄσω ἀνδρεῖος καὶ ἀτρόμητος εἶναι ἐν ταῖς μάχαις, ὡσπερ παρὰ πολλῶν ἐβεβαιώθημεν, τόσω μειλίχιος καὶ περιποιητικώτατος εἶναι τοῖς τρόποις ἐν τε ταῖς συναναστροφαῖς καὶ ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ σχέσεσιν. Ὁ ὀμιλῶν μετ' αὐτοῦ νομίζει, ὅτι ὀμιλεῖ μετὰ παρθένου αἰδημονεστάτης. Διὰ τὰ σπάνια ταῦτα πλεονεκτήματά του ἠγαπᾶτο μεγάλως ὑπὸ τοῦ Ὁθωνος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θανασοῦλας ὑπηρετεῖ παρ' αὐτῷ ἐντίμως καὶ μετ' ἀφοσιώσεως, συνῴδευσεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἐκθρονίσεως εἰς Βαυαρίαν, παρέμεινε παρ' αὐτῷ πάντοτε ὡς ὑπασπιστῆς, τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς τοῦ ἀτυχοῦς ἐκεῖνου ἡγεμόνος. Ἐπειτα παρηγορήσας ὅπως κάλλιον ἐδύνατο τὴν ἀτυχῆ Βασίλισσαν Ἀμαλίαν καὶ λαβὼν ἄδειαν ἐπανάκαμψεν εἰς τὴν πατρίδα.

Ἄμα τῆ ἀφίξει του ἐπεμφεν οἴκοθεν εἰς τὸ φρουραρχεῖον τὸ ξίφος του κ' ἐτέθη εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ φρουράρχου, ὡς ἀποδημήσας ἄνευ κανονικῆς ἀδείας, καὶ παρατείνας τὴν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διαμονὴν του καὶ πέραν τῆς προθεσμίας, ἣν ἔταξεν ἢ μετὰ τὴν ἐκθρό-

νισιν τοῦ Ὅθωνος Κυβέρνησις, ὅπως διευκολύνη τὴν ἐπάνοδον τῶν παρακολουθησάντων τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον ἀξιωματικῶν. Συνεκροτήθη ἀμέσως στρατοδικεῖον, εἰδίκασε, καθ' ἅπαντας τοὺς νομίμους τύπους, ἅπαντας τοὺς εἰς τὴν αὐτὴν παράβασιν ἐξ εὐγενοῦς αἰσθήματος ὑποπεσόντας ἀξιωματικούς, κ' ἐκήρυξεν αὐτοὺς παμψηφεὶ ἀθώους. Ἐκτοτε ὁ στρατηγὸς Θανασοῦλας οὐχὶ μόνον δὲν ἠλάττωσεν, ἀλλὰ καὶ ἠῤῥξησε μεγάλως τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπόληψιν τῶν συμπολιτῶν καὶ ἰδίως τῶν τε ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ στρατοῦ.

Ἐκ τῆς αὐτῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Βαλτινῶν ἐπιζῆ καὶ διαπρέπει καὶ ὁ νεώτερος τοῦ Θανασοῦλα ἀδελφὸς Βλάσης Βαλτινός, ταγματάρχης τῶν ἐπιτελῶν καὶ ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος «*Ἑλλην Στρατιώτης*». Ὁ ἀνώτερος οὗτος ἀξιωματικὸς, μὴ δυνηθεὶς ἕνεκα τῆς ἡλικίας του νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα διὰ τῶν ὀπλων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, ἀπεστάλη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων χάριν τῶν τῆς οἰκογενείας του ἐκδουλεύσεων εἰς Γερμανίαν, ἐτελειοποιήθη ἐκεῖ περὶ τὰ στρατιωτικὰ, ἔλαβε μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὸν ἀνήκοντα αὐτῷ στρατιωτικὸν βαθμὸν, ἐξυπηρετήσῃ τὴν τε ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα καὶ τὴν γενικὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὡς πληρεξούσιος ἐπὶ τῆς τελευταίας ἐθνοσυνελεύσεως. Ἀπὸ βαθμοῦ δὲ εἰς βαθμὸν διὰ τῆς ὑπηρεσίας προδιβαζόμενος κατέχει σήμερον τὸν τοῦ ταγματάρχου τῶν ἐπιτελῶν, ἐξυπηρετεῖ δὲ συνάμα τὴν πατρίδα καὶ ὡς στρατοδίκης καὶ ὡς ἀρχισυντάκτης τοῦ προμνημονευθέντος περιοδικοῦ.

Ἐπιζῆ ἐπίσης καὶ ἕτερος Βαλτινός, ὁ Σπυρίδων, υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δόσταγα, διαπρέπων ὡς οἰκονομικὸς ἐφορος.

ΛΟΙΔΩΡΙΚΑΙ.

Ὡσπερ οἱ Βαλτινοὶ οὕτω καὶ οἱ Λοιδωρίκai ἔλαβον τὸ ἐπώνυμον ἐκ τῆς ἐπαρχίας, ἐν ἣ ἐγεννήθησαν. Ὑπῆρξαν δὲ δύο οἰκογένειαι, λαβοῦσαι μὲν τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον, ἀλλ' εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἄσχετοι πρὸς ἀλλήλας διὰ συγγενείας, ὥστε οἱ μεταγενέστερον ὀνομασθέντες Λοιδωρίκai, οἱ Σκαρλάτοι πρότερον ὀνομαζόμενοι, ἔδωκαν εἰς γάμον τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν τῷ Ἀναστασίῳ Λοιδωρίκῃ. Τούτου δὲ ἡ οἰκογένεια διέπρεπε καὶ πρότερον καὶ ἀρχηγὸς αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἀναγνώστης Τούντας ἢ Πανουργιάς ἢ Παπαδογεωργόπουλος.

Οὗτος ἐχρημάτισεν ἄρχων (γκοντζάμπασης) ἐκ τῶν ἐπισήμων· εἶχε σχηματίσει περιουσίαν οὐκ εὐκαταφρόνητον, ἐκέκτητο μάλιστα ἐν Λοιδωρικίῳ καὶ μέγαρον, ὅπερ ἐκαλεῖτο «Σαράιον». Ζῶντος ἔτι τούτου ἀνεδείχθη συνάρχων καὶ ὁ υἱὸς Ἀναστάσιος, γεννηθεὶς τῷ 1797. Νεώτατος προσεκλήθη εἰς Ἰωάννινα παρὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὅστις εἶχε ρίψει, φαίνεται, βλοσυρὸν τι βλέμμα ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν Λοιδωρικῶν. Ἀλλὰ διὰ τινος εὐφύιας ὁ Ἀναστάσιος διέφυγε τὸν κίνδυνον, προσενεγκὼν οἴκοθεν τῷ σατράπῃ πολλὰ καὶ εἰπὼν, ὅτι καὶ ἅπαντα τὰ λοιπὰ τίθησιν εἰς τὴν διάθεσίν του.

Καίτοι τοιοῦτοι ὄντες ὁ τε πατὴρ καὶ υἱὸς Λοιδωρίκai καὶ μεγάλην ἰσχὺν παρὰ τῷ τυράννῳ κτησάμενοι καὶ πολλὴν εὐμάριαν ἔχοντες, ἐμυήθησαν ὁμῶς

μετὰ προθυμίας μεγάλης τῶν μυστηρίων τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας». Ἀρξαμένου δὲ τοῦ ἀγῶνος ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως κ' ἐξεδίωξαν τοὺς Τούρκους. Εἰσβαλόντων τούτων βραδύτερον, διηρπάγη ἅπασα ἡ κινητὴ περιουσία αὐτῶν, ἐπυρπολήθη δὲ καὶ τὸ Σαράϊον.

Καίτοι μεγάλως ἐπιδρῶντες καὶ εἰς τὰ στρατιωτικὰ τῆς πατρίδος των οἱ Λοιδωρίκαι, αὐτοὶ διοργανίζοντες τὰ τε πρὸς ἄμυναν καὶ τὰ πρὸς ἐπίθεσιν, ὁ Ἀναστάσιος ὁμοῦς ἐνηγαλίσθη μᾶλλον τὰ πολιτικὰ κ' ἐξελέγετο πάντοτε βουλευτὴς ἢ πληρεξούσιος. Ἵνα δὲ ἐπιρρώσῃ τὸν ἀγῶνα καὶ διὰ τῶν ὀπλων ἔδωκεν εἰς γάμον τὰς τέσσαρας ἀδελφάς του τέταρσι μεγάλως διαπρέπουσιν ἐπὶ τῶν ὀπλων. Τὴν μὲν, τῷ Κάρμα ὀπλαρχηγῷ, ἥρωικῶς πεσόντι ἐν τῇ μάχῃ τῶν Πεντεορίων. Τὴν δὲ περιώνυμον Ἀσήμεν, τῷ λεοντοκάρδῳ τῷ ὄντι Γκούρα, ὃν παρηκολούθει πάντοτε εἰς πάσας τὰς λοιπὰς μάχας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πολιορκίαν. Πεσόντος δὲ τούτου ἥρωικῶς ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἢ ἔμφρων καὶ ἥρωϊς Ἀσήμεν ἐπέπληξε τοὺς θρηνοῦντας τὸν ἀρχηγόν των στρατιώτας, εἰποῦσα *εἰς* ὅσον *εἶπεν* ὄξος μετὰ χολῆς τὸν ἐποίεισθε· ἤδη δὲ γὰ ἐκδικηθῆτε μόνον τὸν θάνατον αὐτοῦ φροντίσατε καὶ οὐχὶ γὰ θρηνητε. *οἱ* θρηνοὶ μόνον ἐμοὶ ἀνήκουσιν, ἀλλὰ καὶ γὰ ζῶντι ἀπὸ τοῦδε τὴν σπάθην του καὶ γίνομαι ἀρχηγός σας, ἵνα σώσωμεν τὴν Ἀκρόπολιν κ' ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα.

Οἱ λόγοι οὗτοι ἐπέφερον μέγα ἀποτέλεσμα. Οἱ θρηνοῦντες ὑψώσαν ἀμέσως τὰς χεῖρας καὶ ὤμοσαν τυφλὴν ὑπακοὴν εἰς τὴν νέαν ἀρχηγόν των, ἥτις πιθανὸν ν' ἀνεδεικνύετο καὶ νέα Ἰουδίθ, ὡς οὐδενὸς τῶν προσόντων ἐκείνης στερουμένη. Ἀλλὰ βάσκανος δαίμων ἐφθόνησε, φαίνεται, τοιαύτην δόξαν τῆς φρουρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως. Σφαῖρα ὀβουζίου, πεσοῦσα ἐπὶ

τῆς ὀροφῆς τοῦ ἐν αὐτῇ ναοῦ τοῦ Ἐρεχθέως, ἐν ᾧ κατέλειεν ἡ ἥρωϊς, ἔχουσα μεθ' ἑαυτῆς τὴν τε ἀδελφὴν, χήραν τοῦ Κάρμα καὶ τέσσαρα τέκνα ταύτης, ἐνεταφίασε ζῶσαν αὐτὴν τε, ἅπαντας τοὺς συγγενεῖς καὶ οἰκείους τῆς. Ἐκ τῶν δέκα πέντε οὕτως ἡμικαύστων καὶ ζωνέκρων, ἐνταφιασθέντων τότε, τέσσαρες μόνον ἐπέζησαν, λέγει ὁ Βυζάντιος, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνεψιὸς τῆς Γκούρα Ἀθανάσιος Κάρμας. «*Ἡ δὲ Ἀσήμε ἤτο*», προσθέτει, «*ἡ παρήγορος καὶ εὐεργέτις πασῶν τῶν «πολιορκουμένων οἰκογενειῶν» (1).* Ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἡ νέα αὕτη ἥρωϊς ἀπολείπεται τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατιδῶν, καὶ κατὰ πόσον δὲν ἔπρεπε νὰ τιμᾷ τὰ ἑλληνικὰ θεάτρα, διὰ καταλλήλου τραγωδίας, ἀντὶ τῶν ἀσέμνων βοδεβίλ, τῶν διαφθειρόντων δυστυχῶς τὰ σεμνὰ ἦθη τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Καὶ τὰς λοιπὰς ἀδελφάς του διασήμοις ὄπλαρχηγοῖς ἔδωκεν εἰς γάμον ὁ Ἀναστάσιος Λοιδωρίκης. Τὴν μὲν, ζῶσαν ἔτι Ἑλένην, τῷ Εὐσταθίῳ Κατσικογιάννῃ, πολλάκις ἀνδραγαθήσαντι μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἥρωϊκῶς πεσόντι τὴν δὲ τῷ Κρανάκῃ, διὰ τῶν ὄπλων ἐπίσης διαπρέψαντι. Ἀποφασίσας δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀναστάσιος Λοιδωρίκης νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον, ἐξελέξατο ὡς συμβίαν τὴν ἀξίαν τῶν ἀρετῶν του φερόνυμον Χρυσάφον, ἀδελφὴν τῶν ἐτέρων Λοιδωρίκιδων, τῶν καλουμένων πρότερον, ὡς θὰ ἴδωμεν, Σκαρλάτων.

Ἡ μὲν γυνὴ αὕτη λέγεται, ὅτι ἦτο πεπροικισμένη διὰ πολλῶν ἀρετῶν, ἔχουσα μάλιστα ἀξιοπρεπὲς καὶ ἐπιβάλλον τὸ παράστημα. Ἄλλ' ἐκ τῶν πολλῶν τέκνων αὐτῆς, ἀπάντων ἐν εὐσεβείᾳ ἀνατραφέντων, μόνον ἡ Εὐανθία ἐπιζῆ, σύζυγον ἔχουσα τὸν νομομαθῆ Παλαδᾶν. Ὁ δὲ ἐπιζήσας ἐπίσης υἱὸς Λεωνίδας ἀπεβίωσε

(1) Ἰδὲ ἴστ. τῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν Ἑκκλ. ἐκστρατιῶν καὶ μαχῶν κτλ. ὑπὲρ τοῦ Βυζαντίου 1874, Σελ. 216.

τῷ 1868, ἐγκαταλιπὼν νεαρὰν σύζυγον καὶ ἓνα μόνον υἱὸν Ἀναστάσιον. Πλήρη μὲν συναίσθησιν ἔχων τῆς ἀξίας του ὁ πρόγονος τούτου Ἀναστάσιος Λοιδωρικῆς ἐτιμᾶτο καὶ ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του, ἐκλεγόμενος πάντοτε βουλευτῆς ἢ πληρεξούσιος. Οἶαν δὲ πρόνοιαν ἐλάμβανε περὶ τῶν συμφερόντων τῆς τε ἰδίας καὶ τῆς γενικῆς πατρίδος ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου του :

Σεβαστὴ Διοίκησις !

Εἰς τὴν ἀρχὴν τούτου τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος οἱ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Λοιδωρικῆς ἐγκάτοικοι καὶ ξένοι Τούρκοι ἀπέρασαν ἐν στόματι μαχαίρας καὶ δὲν ἔμειναν ἄλλοι, εἰμὴ ὁ Μαλκενὲ Σααμπῆς ταύτης τῆς ἐπαρχίας, ὀνομαζόμενος Ἰσοῦφ Ἐφέντης, ὅστις κατατάσσεται ἀπὸ τὴν Κόνιτζαν, ἀπὸ τὰ πλέον σημαντικώτερα ὁσπήτια, καὶ αὐτὸς ἐχαρίσθη εἰς ἐμὲ ἀπὸ τοὺς πατριώτας μου μὲ τὸ νὰ ἤξευραν, ὅτι ἔχω νὰ λαμβάνω ἀρκετὴν ποσότητα γροσίων μὲ ὁμολογίας καὶ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων νὰ φυλαχθῆ διὰ ὁποιαδήποτε ἀνάγκην τῆς πατρίδος καὶ ξεχωριστὰ τῆς ἰδίας ἐπαρχίας Λοιδωρικῆς. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἐφυλάχθη ἄχρι τοῦδε μὲ ἰδιά μου ἔξοδα ὁμοῦ μὲ τὴν φαμελιάν του, καὶ μ' ὄλον ὅτι πολλάκις ἐζητήθη νὰ ἐξαγορασθῆ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του μὲ ἀρκετὴν ποσότητα γροσίων δὲν τὸν ἔδωσα, ἐπειδὴ καὶ ἡ τότε περίστασις δὲν τὸ ἐσυγχωροῦσε, διότι, ἂν ἐξηγοράζετο, ἤθελε δώσει ὀλέθρια σγέδια ἐναντίον τοῦ ἔθνους μας. Τώρα δὲ ζητεῖται ἀπὸ τοὺς σιδαστούς Γκούβραν καὶ Πανουριάν νὰ τοὺς δοθῆ διὰ νὰ τὸν κάμουν ἀλλαγὴν μὲ ἓνα ἀνεψιὸν τοῦ δευτέρου, ὅστις ἔπεσαν αἰχμαλώτως εἰς τὴν μάχην τῶν Πεντετέρων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐθανατώθη καὶ ὁ γαμβρός μου χιλιαρχος Κάρμας ὁμοῦ μὲ ἄλλους τρεῖς συγγενεῖς μου, καὶ μ' ἄφισεν ἐπτά ψυχὰς εἰς τὸν λαίμῳ μου καὶ ὑπόσχονται εἰς ἐμὲ νὰ δώσουν ὅσα γρόσια πρότερον ἐπραγματεύοντο διὰ νὰ τὸν ἐξαγοράσουν, καὶ ἐμποδίσθη, ἐξ αἰτίας τοῦ Φερχάτ Ἐφέντη, ἀυαδῆλου τοῦ ἄνω εἰρημένου Ἰσοῦφ Ἐφέντη, ὅστις ἤθελε μετέπειτα μὲ χιλίους πεντακοσίους ἱμιντάτι εἰς τὰ Σάλωνα. Καὶ μ' ὄλον ὅτι καὶ πρότερον καὶ τώρα οἱ Σ. ὑπόσχονται ὅπως οὖν νὰ μὲ ἀποζημιώσουν, ἐγὼ δὲν τὸ ἔκρινα εὐλογον νὰ τὸν δώσω, ἂν πρῶτον δὲν εἰδοποιήσω τὴν Σ. Δ. καὶ νὰ δώσω νὰ καταλάβῃ ὅποιας προκοπῆς καὶ ἀγγινοίας εἶναι.

Σ. Δ. Αὐτὸς δὲν εἶναι Τούρκος καθὼς οἱ λοιποὶ, οἵτινες εἶναι διασπαρμένοι εἰς ὅλην τὴν ἐπικράτειαν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ εἶναι πολλὰ διαφορετικὸς, καὶ, τοιμᾶ εἰπεῖν, γνωρίζει τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος καλλίτερα ἀπὸ τὸν πλέον εἰδήμονα καὶ αὐτόπτην Ἕλληνα. Καὶ περὶ τούτων ὄλον προσημῶν Σ. ἀπόκρισιν μὲ τὸν ἴδιον πεζὸν καὶ μένω.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 3 Ἰουλίου 1825.

Ὁ πατριώτης
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΑΝΑΓ'Ν. ΛΟΙΔΩΡΙΚΗΣ.

Ἐπὶ μὲν τῶν ἐμφυλίων διενέξεων οὐδὲν ἐνεργητικὸν μέρος ἔλαβεν ὁ Ἀναστάσιος Ἀναγνώστου Λοιδωρίκης. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων διωρίσθη σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας, τοὔτεστιν ὁμότιμος τῶν ἐξόχως διαπρεφάντων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος Πετρόμπεη, Ζαίμη καὶ ἄλλων· καὶ μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ συντάγματος, καὶ γερουσιαστής.

Τοσαύτην δὲ εἶχε παρὰ τοῖς συμπολίταις του δικαίαν ἰσχὺν καὶ ὑπόληψιν, ὥστε τῷ 1844 ἀντετάχθη καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως, τῆς προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ προστατεύοντος τότε καὶ ἀναδείξαντος γερουσιαστὴν τὸν συνεπαρχιώτην τοῦ Λοιδωρίκη Παπαπολίτην. Καὶ οὗτος μὲν χάριν εὐγνωμοσύνης ἤθελε ν' ἀναδείξῃ βουλευτὴν Λοιδωρικού καὶ τὸν Μαυροκορδάτον, τὸν ἔχοντα, ὡς γνωστόν, τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγηται ἐξ οἰασδήποτε ἐπαρχίας τοῦ Κράτους. Ὁ δὲ Λοιδωρίκης, συμπαθῶν ὑπὲρ τοῦ Κωλέττου, ἀντέταξεν ἄλλους ὑποψηφίους καὶ ἀνεδείχθη νικητὴς κατ' ἐναντι ἀπάντων τῶν μέσων τῆς Κυβερνήσεως, ἅτινα διέθετε τότε ὁ Παπαπολίτης.

Μετὰ τὰ περιστατικά ταῦτα δὲν ἐπέζησεν ἐπὶ πολὺ ὁ Ἀναστάσιος Λοιδωρίκης, ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ ἄνθος σχεδὸν τῆς ἡλικίας του, τὸ τεσσαρακοστὸν ὀγδοὸν ἄγων ἔτος. Καὶ οὐ μόνον τότε ἀπεδόθησαν αὐτῷ ἅπασαι αἱ τοῖς ἀνωτέροις λειτουργοῖς τοῦ Κράτους νενομισμέναι τιμαί, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον ἀνεγνωρίσθη τῇ οἰκογενεῖα αὐτοῦ ἐπισήμως αὐτὸ τοῦτο τὸ δικαίωμα, ὅπερ ἀνεγνωρίσθη μόνον τοῖς θυσιάσασιν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Τὸ περὶ τούτου διάταγμα ἔχει οὕτως:

Ἄρθ. 51.

Ο Θ Ω Ν

ΕΛΕΘΕ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ἐγόντες ὑπ' ὄψιν μας τὸ Ἡμέτερον ἀπὸ 26 Μαρτίου (7 Ἀπριλίου) 1841 Διάταγμα, θεωρήσαντες ὅτι αἱ ἀποδιδόμεναι χορηγήσεις ἀπέναντι παλαιῶν χρεῶν τοῦ κράτους δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν συντάξεων, αἵτινες παύουσιν εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ συναξιοδοτουμένου. Θεωρήσαντες, ὅτι ἡ ἀνάγκη, δι' ἣν ἐπετράπη μηνιαία χορηγήσεις ἀπέναντι παλαιῶν χρεῶν αὐξάνει ἔτι μᾶλλον μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ οικογενειάρχου εἰς τὴν ἐγκαταλειπομένην οἰκίαν του. Ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ καὶ τῇ γνωμοδοτήσει τοῦ Ἡμετέρου ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν.

Ἄρθρον 1. — Νὰ δίδεται ἡ αὐτὴ ποσότης τῆς μηνιαίας χορηγήσεως ἀπέναντι παλαιῶν χρεῶν εἰς τὴν οικογένειαν τοῦ ποτὲ Ἡμετέρου Γερουσιαστοῦ Ἀναστασίου Λοιδωρική, ὅση ἐδίδετο εἰς αὐτὸν, λογιζομένη ἀφ' ἧς ἡμέρας ἔπαυσεν ἡ πληρωμὴ αὐτῆς.

Ἄρθρον 2. — Εἰς τὸν Ἡμέτερον ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργῶν ἀνατίθεται ἡ ἐκτέλεσις τοῦ παρόντος.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 5 Ἰουνίου 1846.

ΟΘΩΝ.

Ὁ Ὑπουργός

Ν. ΠΟΝΗΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἐξ ὅσων ἐδυνήθημεν νὰ μάθωμεν ὁ Ἄναστ. Λοιδωρικής ἦτο κάτοχος καὶ ἱκανῶν τινῶν γραμμάτων, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ κ' ἐκ τῆς ὀρθογραφίας καὶ συντάξεως αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνωτέρω ἰδιοχείρου ἐπιστολῆς του. Ὁ μὲν πατήρ αὐτοῦ εἶχεν ἴδιον οἰκοδιδάσκαλον πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων του. Ἡ δὲ ἡρώϊς Ἀσήμω Γκούρα καὶ γράμματα ἐγίνωσκε καὶ ἀνεφλέγετο ἐξ ἐnthουσιασμοῦ ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος, ὅσάκις μάλιστα ἀνεγίνωσκε τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις τῶν ἀρχαίων προγόνων ἡμῶν καὶ ἰδίως τῶν Σπαρτιατῶν. Τούτου δ' ἔνεκα οὐδέποτε συγκατετέθη ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ συζύγου τῆς ἐπὶ τε τῶν μαχῶν καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως ἀλλ' ὅτε μὲν εὐηργέτει, κατὰ τὸν αὐτόπτην Βυζάντιον, ὅσον ἐδύνατο τὰς πολιορκουμένας οικογενείας· ἄλλοτε δὲ ἐξῆπτε τὸ φρόνημα τῶν στρατιωτῶν ὡς ἀληθῆς ἡρώϊς.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ἀρχαιοτέρα οἰκογένεια τῶν Λοιδωρικῶν. Οἱ δὲ Σκαρλάται πρότερον ὀνομαζόμενοι ἦσαν, φαίνεται, ἄνδρες φιλήσυχοι, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων τῶν. Καὶ πρῶτος μὲν διαπρέφας ἐκ τῆς οἰκογενείας εἶναι ὁ Ἄθανάσιος. Οὗτος δ' ἐγεννήθη ἐν Παλαιοκατούνη, χωρίῳ τῆς ἐπαρχίας Δωρίδος, ἀνήκοντι τῷ δήμῳ Κροκυλίων. Οἱ Σκαρλάται, φαίνεται, ἠγάπουν καὶ τὰ γράμματα· καὶ παρεῖχον τὴν εὐκαιρίαν τῷ Ἄθανασίῳ νὰ διδαχθῆ ἐν τοῖς πέριξ σχολείοις τοσαῦτα, δι' ὧν καὶ δεκαπενταετῆς εἰσέτι ὧν συνέστησεν ἐν τῇ πατρίδι του ἴδιον σχολεῖον, ἐν ᾧ ἐδίδασκε τὰ τέκνα καὶ τῶν πέριξ. Ἄλλὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο βραχύν τινα χρόνον μετήλθε· διότι οἱ ἐκ μητρὸς συγγενεῖς του καὶ ἰδίως ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Δασκαλάκης ἦτο διάσημος ἀρματωλός. Ἰσχυρὸς δὲ γενόμενος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς καὶ ἐκτείνας τὴν δικαιοδοσίαν του καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν σήμερον ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ἀπεφάσισε νὰ φονεύσῃ ἅπαντας τοὺς ἀρματωλοὺς, ὅσοι δὲν ἤθελον δυνηθῆ νὰ τῷ δώσωσιν ὡς ἐγγύνα πιστότητος ὀμήρους· ὁ δὲ Δασκαλάκης ἴδια αὐτοῦ τέκνα φαίνεται δὲν εἶχε· κατέφυγε λοιπὸν εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ μητέρα τοῦ Ἄθανασίου καὶ αὕτη προσέφερε τοῦτον ὡς ὄμηρον.

Οὕτω δὲ ὁ Ἄθανάσιος, ἀρχομένου τοῦ αἰῶνος τούτου, μετέβη εἰς Ἰωάννινα παρὰ τῷ Ἄλῃ Πασσᾶ, φέρων τότε τὴν ἐγγώριον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦ ἀρματωλοῦ ἐνδυμασίαν, οἶον φουστανέλλαν, φλοκάταν, περικνημίδας, τσαρούχια πλεκτὰ, σελάχιον, περιώμιον (πεσλί) καὶ ἐπενδύτην περιστέρνιον (γελέκι). Ὁ μὲν Ἄλῃ Πασσᾶς, ἰδὼν τὸ σεμνὸν καὶ χαρίεν τοῦ νεανίου καὶ μαθὼν τὴν περὶ τὰ γράμματα κλησίαν αὐτοῦ ἐπέτρεψε νὰ σπουδάξῃ εἰς τὴν ἐν Ἰωαννίνοις διάσημον ὑπὸ τὸν Ψαλλίδαν σχολὴν, διὰ νὰ μάθῃ, εἶπε, τὴν γραμματικὴν· ὁ δὲ

Ἀθανάσιος δὲν προσεκολλήθη μόνον εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἐδιδάχθη καὶ ὅσα ὀξύνουσι τὴν διάνοιαν καὶ μορφοῦσι τὸ ἦθος. Συμμαθητὴν δ' ἔσχε καὶ τὸν γνωστὸν παρ' ἡμῖν Ἀσώπιον, μεθ' οὗ συνέδεσε σχέσεις καὶ φιλίαν.

Ἀποπερατώσαντα τὰς σπουδὰς τὸν Ἀθανάσιον παρέλαβεν ὁ Σατράπης εἰς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ καὶ ὅλως ἐμπιστευτικὴν ὑπηρεσίαν, ἐν ἣ διατέλεσεν αἰέποτε εὐνοούμενος μέχρι τῆς στενῆς πολιορκίας ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον μετωνόμασε καὶ αὐτὸν κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ αὐλῇ του συνήθειαν Λοιδωρικήν (1). Εὐφυὲς τοῦτο ἐπινόημα τοῦ τυράννου, ἵνα διὰ τοῦ ὀνόματος ἐνθυμεῖται, ὅτι ἐκ τῆς ἐπαρχίας Λοιδωρικήου εἶναι ἐξεσησαλισμένος, διότι ἔχει παρ' αὐτῷ ὄμηρον τὸν Λοιδωρικήν, ἐγγυώμενον τρόπον τινὰ τὴν πιστότητα τῆς ἐπαρχίας διὰ τῆς ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Σατράπου εὕρισκομένης ζωῆς του· ἔπειτα δὲ κατέστησε τοῦτον μουγουρδάρην, σφραγιδοφύλακα.

Μέγα τοῦτο παρὰ τοῖς Τούρκοις ἀξίωμα, κατὰ μὲν τὴν ἐπαρχίαν δευτέρον μετὰ τὸ τοῦ κεχαγιά ἀντιπροσώπου ἢ τοποτηρητοῦ, πράγματι δὲ ἴσως ὑπέρτερον· διότι ὁ μὲν ἀντιπρόσωπος εἶχεν ἀνάγκην νὰ λάβῃ καὶ διαταγὰς, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῆς ἀτομικῆς εὐθύνης· ὁ σφραγιδοφύλαξ ὁμως, ἔχων ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ αἰέποτε τὴν σφραγίδα τοῦ μαγιστᾶνος ὀθωμανοῦ, ἐτήρει ὑποχείριον αὐτὸν τοῦτον τὸν μεγιστᾶνα. Τούτου δ' ἔνεκα ὁ σφραγιδοφύλαξ ὤφειλε νὰ ἦναι δεδοκιμασμένης τιμιότητος, ἄκρας ἐμπιστοσύνης καὶ μεγάλου διορατικοῦ πνεύματος, καὶ τοιοῦτος, φαίνεται, ἐθεωρήθη ὁ Λοιδωρικής παρὰ τῷ Ἀλῆ Πασσᾷ.

Ἡ αὐλὴ δ' αὐτοῦ τότε παρίστα ἔχτακτόν τι ἐν τῇ

(1) Τῆς λέξεως «Λοιδωρικήν» τινὲς μὲν ἐτυμολογοῦσιν ἐκ τῆς λέξεως «Λιμοδωρική» καὶ γράφουσι διὰ τοῦ ε. Ἄλλοι δὲ θεωροῦσι τὴν ἀραβικὴν συλλαβὴν ὡς ἄρῃον τοῦ φραγκικοῦ ὀνόματος «Le Doriky» καὶ γράφουσι διὰ τοῦ ε.

Ἐναντιοπαλαιστικόν, ἀνάμικτον Ἀλβανικῆς αὐθαιρεσίας καὶ εὐρωπαϊκῆς τινὸς τάξεως. Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ τύραννος ἐθηταύριζεν αὐθαιρέτως καὶ διὰ τῆς μεγαλειτέρας πίεσεως ἐν τῇ αὐτῇ του σύμπαντα τὸν πλοῦτον καὶ τὸν ἰδρωτὰ τῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του λαῶν, συνέλεγε περὶ ἑαυτὸν καὶ πᾶσαν τὴν ἰκανότητα, ἣν μετεχειρίζετο ἐν πᾶσι τοῖς κλάδοις τῆς τε στρατιωτικῆς καὶ τῆς διοικητικῆς ὑπηρεσίας, καὶ δι' αὐτῆς διετήρει καὶ τάξιν τινὰ καὶ ἰδίως αὐστηρὴν πειθαρχίαν καὶ ἀκρίθειαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν του. Οὕτω π. χ. πρὸς ἐξόντωσιν ἢ καθυπόταξιν τῶν κλεφτῶν εἶχε τὸν διαβόητον Ἰουσοῦφ-Ἀράπην καὶ ἄλλους ὁμοίους τούτου Ἀλβανούς, οὓς μετεχειρίζετο ὅτε μὲν ὡς φανεροὺς δερβέν ἀγάδας ἢ καταδιώκτας τῶν κλεφτῶν ὅτε δὲ, καὶ ὡς δολοφόνους.

Εὐχάριστον δὲ καὶ διδακτικὸν συνάμα εἶναι, ὅτι ὀλίγοι τῶν χριστιανῶν ἐχρησίμευσαν τῷ τυράνῳ πρὸς τοιαῦτα ἀνοσιουργήματα. Γοῦτους διετήρει πρὸς ἄλλα ἔργα καὶ ἰδίως τὰ τῆς ἐπιδείξεως διοικητικῆς ἰκανότητος παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις. Καὶ εἶχε διοργανίσει εἰδὸς τι ὑπουργείου ἢ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἐν τῇ αὐτῇ του, συγκειμένου κατὰ τὰ πλεῖστα ἐκ χριστιανῶν. Εἶχε διαιρέσει μάλιστα τὴν ἐργασίαν καὶ ἐκάστου τούτων, ἵνα μὴ γίνηται σύγχυσις καὶ ἐπέμβασις εἰς ἀλλότρια δικαιώματα. Τῷ μὲν Ἀλέξη Νούτω εἶδομεν, ὅτι εἶχε παραχωρήσει ὡς τιμάριον τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τοῦ Ζαγορίου. Ἄλλοις δὲ, ἄλλας εἰς λογαριασμόν του πάντοτε ἄλλων ἐπαρχιῶν διοικήσεις. Καὶ τὴν μὲν στρατιωτικὴν διοίκησιν αὐτῶν μόνον τοῖς Τούρκοις καὶ ἰδίως τοῖς Ἀλβανοῖς ἐνεπιστεύετο. Γινώσκων ὁμως τὸ ἀνίκανον αὐτῶν εἰς τὸ νὰ διοικήσωσι τὴν χώραν, διῶριζε παρ' αὐτοῖς ἰσοβάθμους σχεδὸν διοικητὰς χριστιανούς, τῆς ἐξειδικιασμένης αὐτοῦ ἐμπιστοσύνης καὶ γνωστῆς

περί τὸ διοικεῖν ἰκανότητος. Τοὺς διοικητὰς τούτους ὠνόμαζεν οὐχὶ προεστοὺς, προτεινομένους ὑπὸ τοῦ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ γκοντζαπάσσηδας, τουτέστιν ἄρχοντας, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τυράννου διοριζομένους. Πάνυ δ' ἐσφαλμένως ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ ἀντιβασιλεία ἐθεώρησαν ὡς ἀποπομπαίους τράγους τινὰς τῶν προεστώων ἢ γκοντζαπάσσηδων τούτων. Ἐνδέχεται τινὲς ἐξ αὐτῶν νὰ εἶχον τὰς ἐλλείψεις των, ἀλλὰ δι' αὐτῶν ἔλαβε τὰ ὄπλα τὸ ἔθνος, δι' αὐτῶν διεξήγαγε τὸν μέγαν ἀγῶνα καὶ ἀνευ αὐτῶν δὲν ἤθελεν ἐπαναστατῆσαι.

Ἐξειδιασμένην μέριμναν εἶχε πάντοτε ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς εἰς τὰς ἐξωτερικὰς αὐτοῦ σχέσεις καὶ μάλιστα πρὸς τὰ Εὐρωπαϊκὰ Κράτη, μεθ' ὧν συνεχῶς ἀνταπεκρίνετο σχεδὸν ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμῶν. Ἴνα δ' ἐκτελεῖται πιστῶς κατὰ τὰς θελήσεις του κ' εὐπρεπῶς κατὰ τὰ παρ' Εὐρωπαίους εἰθισμένα ἢ ὑπηρεσία αὐτῆ, διώριζεν ἐκ τῶν ἰκανωτέρων παρ' αὐτῷ χριστιανῶν ἓνα ν' ἀνταποκρίνηται καὶ τηρῆ τὰς σχέσεις του πρὸς ἓν μόνον Εὐρωπαϊκὸν Κράτος· καὶ ἕτερον, πρὸς ἕτερον ὡς τοιοῦτους δὲ εἶχε τὸν Μάνθον, τὸν Κολοβὸν, τὸν Μῆσιον, τὸν Τσιαπαλάμον καὶ ἄλλους. Ἄπαντας δὲ τοὺς διορισμοὺς τούτων εἰς τὰς ὑψηλὰς ταύτας θέσεις, καὶ ἅπαντα τὰ πεμπόμενα παρ' αὐτῶν ἐγγράφα, ἵνα ἔχωσι κῦρος, ἔπρεπε νὰ σφραγίζη καὶ τρόπον τινὰ νὰ ὑπογράφη ὁ σφραγιδοφύλαξ Λοιδωρικής· ἄλλως ἐθεωροῦντο ὡς χάρτης ἄγραφος. Πρὶν δὲ σφραγίσῃ ταῦτα ὁ σφραγιδοφύλαξ ὤφειλε νὰ λάβῃ ἀκριβῆ γνώσιν τῶν περιεχομένων, ἄλλως ἐθεωρεῖτο συνυπεύθυνος καὶ ἀλλοίμονον ἂν ὁ τυράννος ἐλάμβανε τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν, ὅτι δὲν ἐξετελέσθησαν ἀκριβῶς καὶ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ αἱ διαταγαὶ του.

Ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς, κατὰ Λοιδωρικήν, ἦτο ἀνὴρ μεγαλεπήβολος, οὗ τινος ὁμως αἱ ὄρμαί ἐξώκειλαν εἰς

τερατώδη ἐγώισμὸν καὶ εἰς θηριωδίαν ἀνήκουστον. Τὰ ἐλαττώματα δὲ ταῦτα κατέστησαν τὴν δεσποτείαν τοῦ ἐμπλεων ἀνομίας καὶ φρικωδῶν ἀδικημάτων. Καί τοι δὲ τοιοῦτος ὢν ἐκ φύσεως, ἐξετίμα ὁμως τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἠσθάνετο τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν πρὸς τοὺς Τούρκους. Τούτου δ' ἔνεκα τὴν αὐλὴν τοῦ ἀπετέλει ὁμιλος ἐγχερίτων Ἑλλήνων. Τοὺς δὲ Τουρκαλβανοὺς ἠνέχετο μόνον ἔνθα ὑπηγόρευε τοῦτο ἀναπόδραστος ἀνάγκη. Καὶ αὐτὴ ἡ θεραπεία τῶν υἱῶν τοῦ συνέκειτο ἐξ Ἑλλήνων. Τούτου ἔνεκα ἡ σατραπικὴ ἐκείνη αὐλὴ περιελάμβανε τότε τὸ ἄνθος τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐμορφώθησαν καὶ οἱ Βαλτινοὶ, ὡς εἶδομεν, καὶ οἱ Βουλπιῶται, καὶ οἱ Ῥάγγοι, καὶ ὁ Κωλέττης, καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, καὶ ὁ Καραϊσκάκης, καὶ ὁ Σακελλάριος καὶ πλείστοι ἄλλοι ἐκ διαφόρων τῆς χέρσου Ἑλλάδος ἐπαρχιῶν.

Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῆς ὑπὸ χριστιανῶν συγχειμένης θεραπείας ὁ τε τύραννος καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ ἔσχον καὶ ἐρωμένας χριστιανὰς. Τινὰς μάλιστα τούτων ἐθεώρουν καὶ ἐτίμουν καὶ ὡς συζύγους, οὕτω π. χ. ὁ μὲν Ἄλῃ Πασσᾶς εἶχε τὴν περιώνυμον Βασιλικὴν Κίττου, περὶ ἧς ἐν τῷ βίῳ τοῦ Γεωργίου Κίττου τὰ δέοντα. Ὁ δὲ Μουχτάρ Πασσᾶς εἶχε τὴν συγχώριον αὐτῆς Βασιλικὴν Πλέσου, μητέρα τῶν γνωστῶν παρ' ἡμῖν Τασούλα καὶ Κωστάκη Πλέσου. Περιέργον, ὅτι ἀμφοτέραι διαπρέψασαι τῷ ὄντι ἐπὶ ἐξαισίῳ κάλει καὶ ἄλλαις τισὶ χριστιανικαῖς ἀρεταῖς, ἐγεννήθησαν συγχρόνως σχεδὸν ἐν κωμοπόλει τινὶ τῆς Θεσπρωτίας, Πλεσίβιτζα καλουμένη, ἀντικρὺ τῆς Κερκύρας. Ἀμφοτέραι διετήρησαν τὸ χριστιανικὸν θρησκευμὰ των καὶ ἰσχυον μεγάλως παρὰ τοῖς τυράννοις. Ἀμφοτέραι ἐπέζησαν αὐτῶν καὶ κατέφυγον εἰς τὴν ἐλευθερωθεῖ-

σαν Ἑλλάδα. Ἡ μὲν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ εἰς Κατοχλὴν πέραν τοῦ Ἀχελώου ἤ δέ, εἰς Ἀθήνας.

Περίεργον εἶναι ἐπίσης, ὅτι ἡ εὐνοια αὐτῆ τῶν τυράννων ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ἐξετείνεται καὶ ὑπὲρ ἐκείνων, οἵτινες (ὡς ἄριστα ἐγίνωσκον) τοὺς ἐμίσουν καὶ τοὺς ἀπεστρέφοντο. Καὶ λέγεται, ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, ἀναλογιζόμενος τὴν τε τυφλὴν ἀφροσύνην τοῦ Ἀθανασίου Βάγια πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν ἐνδόμυχον ἀποστροφὴν τοῦ Ἀθανασίου Λοιδωρική κατὰ τῶν κακουργημάτων του, περὶ τούτου μὲν ἐξέφραζεν ὡς ἀξίωμα, ὅτι εἶσον οὗτος μὲ μισεῖ, τόσον ἐγὼ τὸν ἀγαπῶ· περὶ ἄλλων δὲ ὁμοίων τοῦ Βάγια συνήθως ἔλεγεν, εἴ τι λέγουν τὰ χεῖρά σου γὰρ τὸ ἔχω ἐγὼ, καὶ εἴ τι λέγει ἡ καρδία σου γὰρ τὸ ἔχει σὺ. Ἄν τὸ περὶ Λοιδωρική καὶ Βάγια ἀξίωμα τοῦτο τοῦ τυράννου εἶναι, ὡς πιστεύομεν ἀληθές, ὑπάρχει φαίνεται καὶ παρὰ τοῖς τυράννοις ἐνδόμυχός τις ἐκτίμησις τῆς ἀρετῆς καὶ ἀποστροφὴ πρὸς τὴν κακίαν.

Τοὺς δ' ἐν μεγάλοις ἀξιώμασι ἐπὶ πολλὰ ἔτη πιστῶς ὑπηρετήσαντας ὠνόμαζεν ὁ τύραννος ἀριτξάλια, οἷονεὶ μυστικοσυμβούλους, καὶ τούτοις μόνοις ἐπέτρεπε νὰ παρίστανται ἐν λαμπρᾷ στολῇ ἔνοπλοι καὶ συνωδευμένοι μάλιστα ὑπὸ πολυαρίθμου ἐνόπλου ἐπίσης καὶ πολυτελῶς ἐνδεδυμένης θεραπείας. Τούτοις μόνοις ἐπέτρεπεν ἐνίοτε καὶ νὰ μεσιτεύωσιν ὑπὲρ τῶν πολλῶν ὑπ' αὐτοῦ καταδιωχομένων, κ' ἐνίοτε ἐχαρίζετο ἐκείνοις τὰ παραπτώματα τούτων.

Καὶ μετὰ μὲν τῆς ἐθιμοταξίας ταύτης ἀγνωστον κατὰ πόσον συνεμορφοῦτο καὶ ὁ ἐκ φύσεως μετριόφρων καὶ συνετὸς Λοιδωρικής. Γνωστὸν μόνον εἶναι, ὅτι πολλάκις ἐμεσίτευσεν ὑπὲρ τῶν ἀδίκως πασχόντων, ἐνίοτε μάλιστα ἐπετύγχανε καὶ ν' ἀνακουφίξη ἢ καὶ νὰ σώζη τούτους. Γνωστὸν εἶναι ἐπίσης, ὅτι ὁσά-

κίς ἐλάμβανεν ἀνεσίμ τινα ἐκ τῆς πολλῆς ὑπηρεσίας ἐπεδίδοτο ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὴν φίλην αὐτοῦ ἀνάγνωσιν περὶ πολιτικῶν μάλιστα, ἐνίοτε δὲ καὶ θρησκευτικῶν συγγραμμάτων. Εἰς τοῦτο δὲ ἐβοήθει αὐτὸν καὶ ἡ τῆς Γαλλικῆς γλώσσης μίθησις, ἣν ἤρξατο μὲν ἐν τῇ σχολῇ, ἀλλ' ἐκαλλιέργησε πλειότερον ἐν τῇ αὐτῇ δι' ἰδιαίτερου διδασκάλου.

Ἡ δὲ σεμνότης τοῦ ἥθους του, ἡ περὶνοια ἐν ταῖς σκέψεσι καὶ τὸ μελίχιον τῶν τρόπων εἴλκυσαν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ μὲν τυράννου καὶ τῶν υἱῶν τὴν ἐξειδιασμένην εὐνοίαν· ἀπάντων δὲ τῶν λοιπῶν συναδέλφων ριτζαλίων τὸ σέβας καὶ τὴν ὑπόληψιν. Ἄλλ' ὁ πλειότερον πάντων ἀγαπήσας καὶ τιμήσας τὸν Λοιδωρικήν ἦτο ὁ Ὁμέρ-μπεγης Βριώνης, ὁ νουνεχέστερος, ὁ ἰσχυρότερος καὶ ὁ ἀνδρείότερος πάντων τῶν ριτζαλίων τοῦ τυράννου. Μετὰ τοῦ ἐξ ἐπισήμου χριστιανικῆς οἰκογενείας καταγομένου τούτου ὀθωμανοῦ ὁ Λοιδωρικής συνέδεσε στενάς σχέσεις, δι' ὧν καὶ τὸν ἀγῶνα ἐξυπηρέτησε, καὶ κινδυνεύσας ἐσώθη, ὡσπερ βραδύτερον λεχθήσεται τοῦτο.

Ἐραστῆς δὲ ὧν τοῦ ἐγγάμου καὶ εἰρηνικοῦ βίου ὁ Λοιδωρικής ἐνυμφεύθη βραδύτερον ὀρφανὴν μὲν πατρὸς θυγατέρα τοῦ ἐξ Ἄρτης προκρίτου Ντέμου, ἀλλὰ πεπροικισμένην διὰ πολλῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν καὶ κληρονόμον οὐκ εὐκαταφρονήτου πατρικῆς περιουσίας, συγκειμένης ἐξ οἴκου ἐν Ἄρτῃ καὶ τινῶν ἄλλων προσοδοφόρων κτημάτων κατὰ τὰ περίξ τῆς πόλεως. Μετὰ τὸν γάμον τοῦτον καὶ ἔνεκα αὐτοῦ ὁ οἶκος τοῦ Ντέμου ἐν Ἄρτῃ κατέστη περίβλεπτος, ἐπίζηλος κ' εὐεργετικὸς πᾶσι τοῖς δεομένοις. Ἐν αὐτῷ ἐφιλοξενοῦντο οἱ διασημότεροι τῶν χάριν ὑποθέσεων ἀπερχομένων εἰς Ἄρταν Τούρκων τε καὶ χριστιανῶν, ἐν αὐτῷ ἐφιλοξενοῦντο καὶ οἱ κατὰ καιροὺς Εὐρω-

παῖοι περιηγηταί· ἐν αὐτῷ ἐφιλοξενεῖτο καὶ αὐτὸς ὁ τύραννος ἡσάκις διήρχετο δι' Ἄρτης. Τοῦτο δὲ καθίστα τὸν οἶκον τοῦ Ντέμου περιβλεπτότερον.

Καὶ μέχρι μὲν τοῦ γάμου τοῦ ὁ Λοιδωρικής παρηκολούθει τὸν τύραννον, ὡσπερ αἱ σκιαὶ τὰ σώματα, ὡς φέρων τὴν ἐπίσημον σφραγίδα, ἥς τὴν πιστὴν χρῆσιν μόνον εἰς τὰς χεῖράς του ἐθεώρει ἐξησφαλισμένην. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Σατράπης παραλαβὼν ἐν τῇ αὐτῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ τὸν Ἀθανασούλαν Βαλτινὸν, παρέσχε τῷ Λοιδωρική καὶ ἀνεστίν τινα. Περιέργων δὲ εἶναι, ὅτι τὴν ὅλως ἐμπιστευτικὴν ταύτην ὑπηρεσίαν ὁ τύραννος ἀνέθηκε δύο στερεοελλαδίταις, τῷ Λοιδωρική καὶ Βαλτινῷ. Ἀμφότεροι ἀνεδείχθησαν ἄξιοι τῆς ὑψηλῆς αὐτῆς ἐμπιστοσύνης, ἀμφότεροι διέμειναν πιστοὶ παρὰ τῷ τυράννῳ. Ἀμφότεροι ὁμῶς ἠγάπουν πλειότερον παντὸς ἄλλου τὴν πατρίδα· χάριν αὐτῆς ἐθυσίασαν πᾶν ὅ,τι εἶχον καὶ ἐσπευσαν ν' ἀγωνισθῶσι μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως. Καὶ τὰ μὲν περὶ Βαλτινῶν ἀφηγήθημεν ἤδη.

Ὁ δὲ Λοιδωρικής σμικροῦ ἐδέησε νὰ ἐγκλεισθῇ ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἀπηλλάγη τούτου ἔνεκα τοῦ ἐξῆς περιστατικοῦ. Ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ πεμφθεὶς μεθ' ἰκανῶν δυνάμεων εἰς Ἄρταν ὡς φρούραρχος, ἄμ' ἀκούσας τὴν προσέγγισιν τῶν Σουλτανικῶν στρατευμάτων, ἀνεπέτασε Σουλτανικὴν καὶ ἀντάρτιδα κατὰ τοῦ πρότερον κυρίου του σημαίαν. Μαθὼν τοῦτο ὁ Ἀλῆς τοσοῦτον ἠγανάκτησε κατὰ τοῦ ἀποστάτου, ὥστε ἀμέσως διέταξε σπουδαίαν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατείαν. Ἐν τῇ προπαρασκευῇ δὲ ταύτης παρίσταται ὁ Λοιδωρικής καὶ ἐρωτᾷ τὸν τύραννον περὶ τοῦ πρακτέου πρὸς διάσωσιν τῆς οἰκογενείας του ἐπὶ τῆς μελλούσης συγκρούσεως δύο στρατῶν. Εὐτυχῶς ὁ Σατράπης τὸν διέταξε νὰ συνεχεστρατεύσῃ καὶ φρον-

τίση αὐτοπροσώπως. Καί τὸ μὲν πρῶτον τὰ τοῦ Ἄλῃ στρατεύματα εἰσήλασαν εἰς τὴν Ἄρταν κ' ἐξώσαν τὸν λειποτάκτην. Βραδύτερον ὁμως ἐπολιορκήθη στενωῶς καὶ ὁ τύραννος ἐν Ἰωαννίνοις, καὶ οὕτως ἐδυνήθη ὁ Λοιδωρίκης νὰ διαμείνη εὐσχήμως ἐν Ἄρτῃ καὶ νὰ ἐπιδοθῇ ὅλως εἰς εὐόδωσιν τῶν σχεδίων τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρίας», εἰς ἧς τὰ μυστήρια ἦτο πρὸ πολλοῦ κατηχημένος.

Τυγχάνων δὲ εἰς τῶν ὄσῳ ἐνθουσιῶντων ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος του, τόσῳ καὶ συνेतῶν, ἔλαβεν ὑπὸ τῶν κατηχητῶν τὴν ἀδειαν τοῦ κατηχεῖν καὶ ἄλλους. Ἀμέσως λοιπὸν τότε ἐπωφελοῦμενος τῆς ἐν Ἄρτῃ διαμονῆς του ἦλθεν εἰς σπουδαίας συνενοήσεις μετὰ πάντων τῶν διασῆμων πολιτικῶν τε καὶ στρατιωτικῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ Γώγου Μπακόλα, τοῦ ἰσχυροτέρου ὀπλαρχηγοῦ τῶν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Ἄρτης.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα, πλεονάσαντα ἐν Ἰωαννίνοις, παρέλαβον ἐπικούρους καὶ τινὰς τῶν ἰσχυροτέρων καὶ πιστοτέρων τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ Ἀλβανῶν καὶ δὴ καὶ τὸν ἀνδρειότερον πάντων Ὁμέρ Βρυώνην, ἀναδειχθέντα τότε χάριν τῆς ἀπιστίας του ταύτης Πασσᾶν. Ἀρχιστράτηγος δὲ κατὰ τοῦ Ἄλῃ εἶχε σταλῆ τὸ πρῶτον ὁ Ἰσμαὴλ Πασσᾶς, Πλιάσσας ἐπιλεγόμενος. Τὸν ἀνανδρον ὁμως τοῦτον καὶ πάντῃ ἀνίκανον διεδέχθη βραδύτερον ὁ ὄσῳ δραστήριος τόσῳ καὶ ὠμὸς Χουρσήτ Πασσᾶς. Πρὶν δὲ ἀναλάβῃ οὗτος τὴν ἀρχιστρατηγίαν, ὁ μὲν Πλιάσσας κατώρθωσε νὰ ἐξώσῃ τῆς Ἄρτης τοὺς Ἀληπασσαλίζοντας· ὁ δὲ Λοιδωρίκης, ἥμισυ συμπαθῶν ὑπὲρ τοῦ τυράννου, καὶ ἐν μόνον μέλημα ἔχων τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος, διέμενειν ἐν Ἄρτῃ καὶ κατέστησε τὸν οἶκόν του ἀληθὲς συνεντευκτήριον

τῶν τε Ἀληπασσαλιζόντων Ἀλβανῶν καὶ τῶν χριστιανῶν ἐταιριστῶν.

Τοῦτο φαίνεται παρέσχε σοβαρὰς ὑπονοίας τῷ διοικητῇ (Βοϊβόδα) τῆς Ἄρτης Χασάν Πασσᾶ περὶ Λοιδωρική, κ' ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ συνέλαβε τοῦτον κ' ἐφυλάκισε στενῶς ἐντὸς τοῦ φρουρίου· συνέλεξε δὲ καὶ ἅπαντα τὰ πολλὰ ἐν τῷ οἴκῳ εὑρεθέντα βαρῦτιμα σκεύη, κειμήλια καὶ σπουδαία ἔγγραφα κ' ἐσφράγισεν ἐν ἰδιαιτέρῳ δωματίῳ. Κατ' εὐτυχίαν ὅμως οὔτε τὴν οἰκογένειαν ἔξωσαν οἱ Τούρκοι ἀπάσης τῆς οἰκίας, οὔτε θυρίδα τινὰ τοῦ δωματίου ἐφρόντισαν νὰ σφραγίσωσι καὶ οὕτω δι' αὐτῶν ἢ ἀξία πενθερὰ τοῦ Λοιδωρική κατώρθωσε νὰ ἀφαιρέσῃ καὶ διασώσῃ καὶ πολλὰ μὲν ἄλλα εὐκόμιστα κειμήλια, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὴν σπουδαίαν ἀλληλογραφίαν τοῦ γαμβροῦ αὐτῆς. Αὐτὸς δὲ διέκειτο πάντοτε ἐγκλειστος ἐν αὐστηρᾷ φυλακίσει οὐδεμίαν μετ' οὐδενὸς λαμβάνων συκοινωνίαν, ἐκοινολογήθη μάλιστα ἐν τῇ πόλει ὡς ἐπικειμένη ἢ ἀποκεφάλισίς του, ἵνα δημευθῶσι κατὰ τὴν τότε παρὰ τοῖς Τούρκοις συνήθειαν ἢ τε σπουδαία περιουσία του καὶ ἅπαντα τὰ κτήματά του. Διεσώθη ὅμως τοῦ κινδύνου διὰ τοῦ ἐξῆς περιστατικοῦ :

Τούρκος διερχόμενος δι' Ἄρτης ἤκουσε τὰ περὶ Λοιδωρική θρυλλούμενα· ἅμα δ' ἀφίχθεις εἰς Ἰωάννινα, διηγήθη ταῦτα τοῖς γνωρίμοις καὶ εἰς τούτων, οἰκεῖος ὢν τοῦ Ὁμέρ Πασσᾶ, ἀνεκοίνωσεν αὐτῷ ἀμέσως ταῦτα. Ὁ δὲ ἄλλως ἀγαθὸς οὗτος ὀθωμανὸς τοσαύτην συμπάθειαν καὶ ὑπόληψιν εἶχεν ὑπὲρ τοῦ Λοιδωρική, ὥστε ἀμέσως ἔγραψε διαταγὴν (μπουγιουρδί) ἐκ μέρους τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ ἔτι ὄντος ἀρχιστρατήγου Ἰσμαήλ Πασσᾶ πρὸς τὸν εἰς Ἄρταν Βοϊβόδαν, διαταπτόμενον ν' ἀπελευθερώσῃ αὐθωρεὶ τὸν Λοιδωρικήν· συνεχάλεσε παρ' αὐτῷ προκεχωρη-

μένης μάλιστα ούσης τῆς νυκτὸς καὶ πάντας τοὺς ἄλλους ἰσχυροὺς Ἄλβανούς, ἵνα συσκεφθῶσι περὶ σπουδαίας καὶ κατεπειγούσης ὑποθέσεως. Ἀφικθέντων τούτων: «Οἱ χαλκτοῦπιδες (Ἀνατολίται Τοῦρκοι), εἶπε, θὰ ἐξαγριώσουν ὅλους τοὺς ραγιαδάς, θὰ φοινοῦσιν ἱνάς τοῦτων, ἵνα δημεύσουν τὴν περιουσίαν των, κ' ἔπειτα θὰ ἔλθῃ ἡ σειρά μας. Τὸν συνετώτερον πάντων Λοιδωρικήν μέλλει νὰ ἀποκεφαλίσῃ ἢ καὶ ἀπεκεφάλισεν ἴσως ὁ Βοϊδόδας Ἄρτης μόνον, ἐν' ἀρπάζῃ τὴν περιουσίαν του. Ἐγραψά λοιπὸν τὸ μπουγιουρδὶ τοῦτο καὶ σὰς προσεκάλεσα, ἵνα ὑπάγωμεν ἅπαντες συνάμα εἰς τοῦ ἀρχιστρατήγου κ' αἰτήσωμεν τὴν σφράγισίν του, ἵνα σωθῇ ὁ κοινὸς ἡμῶν φίλος Λοιδωρικής, ἄλλως εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου θὰ πάθωμεν τὰ αὐτὰν.

Οἱ πάντες ἐπέισθησαν κ' ἐν τῇ στιγμῇ ἀπῆλθον συνωδευμένοι μάλιστα κατὰ τὴν τότε συνήθειαν ὑπὸ πολλῶν ἐνόπλων. Κοιμώμενος δὲ ὁ ἀρχιστράτηγος, καὶ ἀφυπνισθεὶς ἐπιτακτικῶς, τοσοῦτον ἐθύμωσεν, ὅτε ἤκουσε τό τε αἴτιον τῆς ἀφυπνήσεως, καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ πρὸς σφράγισιν μπουγιουρδιοῦ, ὥστε ἀφρόν ἐξέχεε τοῦ στόματός του καὶ μυρίας ὕβρεις κατὰ τε τῶν χριστιανῶν καὶ τοῦ Λοιδωρική· ἀλλ' ὅμως ἡ αἴτησις ἦτο τόσον ἐπιτακτικῆ, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ σφραγίσῃ ἀμέσως, νὰ πέμψῃ μάλιστα τὴν διαταγὴν ἐν τῇ στιγμῇ δι' ἐφίππου ταχυδρόμου.

Σωθεὶς οὕτω ὁ Λοιδωρικής, ἐπεδόθη εἰς τὴν σύμπραξιν τῆς μεταξὺ Ἄλβανῶν καὶ Σουλιωτῶν ἐπιπλάστου ἐκείνης συμμαχίας πρὸς σωτηρίαν δῆθεν τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ. Κατὰ παραγγελίαν τῶν ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἰδίως τοῦ Κωλέττου, ὁ Λοιδωρικής ἀπῆλθε τότε εἰς Ἰωάννινα, ἵνα βολιδοσκοπήσῃ καταλλήλως τὸν τε Ἄλῃ Πασσᾶν καὶ τὸν Ὁμέρ Βριώνην, ἂν συγκατατίθενται νὰ βοηθήσωσιν εἰλικρινῶς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ἐν' ἀγωνισθῶσιν ἅπαντες πρὸς σωτηρίαν

τοῦ Ἀλῆ. Ἀλλ' ἀμφότεροι ἔμειναν πιστοὶ ὀθωμανοί. Ὁ Ὅμῆρ Βριώνης μάλιστα, καὶ τοὶ γινώσκων τὰ τεχταινόμενα, τὸ μὲν πρῶτον ὁμῶς ἔμεινεν ἐν ἐπιφυλάξει, ὅπως συνήθως ἅπαντες οἱ λεγόμενοι φρόνιμοι, ἔπειτα δὲ τιμηθεὶς διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πασσᾶ ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου· οὔτε τοὺς πρότερον ὁμῶς συντρόφους τοῦ Ἀλθανοῦς ἐπρόδωσεν, οὔτε τὸν Λοιδωρικήν ἀπεπειράθη ν' ἀποτρέψῃ.

Ἡ ἀποποιήσις αὕτη τοῦ Βριώνη δὲν ἀπεθάρρυνε τοὺς λοιποὺς καὶ ἰδίως τὸν Λοιδωρικήν, τὸν πᾶν ἄλλο ἐπιδιώκοντα, πλὴν τῆς σωτηρίας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Ὁφεληθεὶς δὲ τῆς παρ' αὐτῷ ὑπολήψεως, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ παραδώσῃ ὁ τύραννος τοῖς Σουλιώταις καὶ τὰ φρούρια τῆς Κιάφας καὶ Κουγκίου· διότι γνωστὸν εἶναι, ὅτι ὁ παμπόνηρος τύραννος ἐδέχθη μὲν τὰς ὑπηρεσίας τῶν Σουλιωτῶν, ἀλλὰ δὲν ἐνεπιστεύθη ἀμέσως αὐτοῖς καὶ τοιαῦτα φρούρια. Ὁ δὲ Λοιδωρικής διεμήνυσε τῷ τυράννῳ νὰ παρέξῃ πλήρη ἐμπιστοσύνην τοῖς Σουλιώταις, νὰ τοῖς ἐμπιστευθῇ καὶ τὰ φρούρια, ἵνα ἐξασφαλίσωσιν ἐν αὐτοῖς τὰς οἰκογενείας τῶν ἄλλως ταῦτα, τῷ διεμήνυσε, διὰ τοιούτων μὲν ἀνδρῶν καθίστανται ἀπόρθητα κ' ἐν ἀνάγκῃ ἐνδέχεται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ αὐτῷ ὡς ἄσυλον· ἄνευ δὲ τῶν Σουλιωτῶν τὰ τεῖχη ταῦτα τῷ εἶναι πάντῃ ἄχρηστα. Ὁ τύραννος ἐπέισθη.

Ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως ὁ μὲν Λοιδωρικής, καίτοι ἐνθουσιῶν, δὲν παρεφέρθη· ὁ δὲ φίλος τοῦ Ὅμῆρ Πασσᾶς, διαταχθεὶς νὰ ἐκστρατεύσῃ διὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰς Λεβαδίαν, φρονῶν, ὅτι ὁ Λοιδωρικής ὡς συνετὸς δὲν πιστεύει τὰ περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ὄνειροπολήματα τῶν ἔταιριστῶν, καὶ φοβούμενος μὴ πάθῃ μακρὰν τῆς προστασίας του, διεμήνυσεν αὐτῷ νὰ τὸν παρακολου-

θήσῃ, καὶ ἂν μὲν εὐχαριστηθῆ μένει παρ' αὐτῷ· εἰ δ' ἄλλως μεταβαίνει παρὰ τῷ κοινῷ φίλῳ Νούρκα Σέρβανη εἰς Βραχώριον, ἵνα ἔχῃ παρ' αὐτῷ προστασίαν τινά· ἀλλ' ὁ Λοιδωρικός δὲν ἐπέισθη.

Μόλις δὲ μαθὼν τὴν περίε τῆς Ἄρτης συγκέντρωσιν ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ἀναπεπταμένην τὴν σημαίαν τῆς Ἑλλάδος ἐχόντων, ἐδραπέτευσε παρ' αὐτοῖς, ὅπως εἶχε, μόνον τὰ ἐνδύματα φέρων. Τοῦτο μαθόντες οἱ ἐν Ἄρτῃ Τοῦρκοι διέταξαν τὴν σύλληψιν καὶ ἀποκεφάλισιν αὐτοῦ· ἀλλ' ἦτον ἀργά. Οὐδὲν ἦτον συνέλαβον ἅπασαν τὴν οἰκογένειαν καὶ ἀπήγαγον ὑπὸ φύλαξιν ἐντὸς τοῦ φρουρίου εἰς τινα οἰκίαν ἐντίμου ὀθωμανοῦ, ἐνθα ἠξιώθη οὐ τῆς τυχούσης συμπαθείας. Μόλις ὁμως ἀφίχθεῖσα ἐκεῖ ἡ ἀτυχὴς οἰκογένεια διατάσσεται νὰ προσέλθῃ ἐνώπιον τοῦ διοικητοῦ Χασάν Πασσᾶ, καὶ φήμῃ διέτρεχεν, ὅτι οὗτος ἐμελλε νὰ τὴν πέμψῃ εἰς αἰχμαλωσίαν. Ὁλοφυρωμένης τῆς πενθερᾶς τοῦ Λοιδωρικοῦ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀπαγωγῇ, συνεταράχθη ἅπασα ἡ πόλις, καὶ ἅπαντες οἱ πρόκριτοι, προεξάρχοντος τοῦ Μητροπολίτου, ἔσπευσαν εἰς τὸν διοικητὴν νὰ προλάβωσι τὸ δεινόν. Ὁ μὲν Πασσᾶς ἀπήτησε κεφαλικὴν ἐγγύησιν, ὅτι ἡ οἰκογένεια δὲν θὰ δραπετεύσῃ. Οἱ δὲ προΐχοντες παρέσχον προθύμως ταύτην, καὶ οὕτω τὰ ἀτυχῆ θύματα ἐπανέκαμψαν παρηγορημένα εἰς τὴν φιλόξενον τοῦ ὀθωμανοῦ οἰκίαν· ἀλλὰ δι' ἄλλης διαταγῆς σύρεται καὶ αὐθις ἡ ἀξιολύπητος οἰκογένεια εἰς τὸ διοικητήριον, πρὶν δὲ εἰσέλθῃ παρὰ τῷ διοικητῇ ἡ σύζυγος Λοιδωρική πίπτει ἐν τῇ αὐλῇ ἐκ λιποθυμίας. Τῶν πάντων δὲ θεωρησάντων αὐτὴν ὡς νεκρὰν ἤδη, παρατυχοῦσά τις μαῖα ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἡ παθοῦσα εἶναι ἐπίτεξ καὶ ἱερὸν καθήκον ἔχουσιν ἅπαντες, ἐκραύγασε, νὰ σέβωνται τὰς ἐν τοιαύτῃ καταστάσει γυναῖκας. Τοῦτο ἐμά-

λαξε κατά τι τὸν διοικητὴν καὶ ἐπέτρεψε τὴν εἰς πᾶ-
ρακειμένην οἰκίαν μετάβασιν, ἔνθα ἐτέχθη τῷ ὄντι
θυγάτριον, μετ' οὐ πολὺ ἀποβιώσαν ἕνεκα τῶν πολ-
λῶν δυσμενεστάτων τότε περιπετειῶν. Ἐνεκα δὲ τοῦ
ἐπεισοδίου τούτου ἀνεβλήθη μὲν προσωρινῶς ἡ ἀπα-
γωγὴ πρὸς αἰχμαλωσίαν· ὁ δὲ διοικητὴς ἔλαβεν
ἅπαντα τὰ κατάλληλα μέτρα, ἵνα μὴ φύγη τῶν χει-
ρῶν του ἡ πολύτιμος λεία, ἀλλὰ ταύτην διέσωσε καὶ
αὐθις ἡ Θεία Πρόνοια.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ μὲν σύζυγος Λοιδωρική διέμενον
ἐν τῇ λοχίᾳ, ὁ δὲ Χασάν Πασσᾶς ἐναγωνίως προσε-
δόκα νὰ παρέλθῃ αὐτῇ, ἵνα πραγματοποιήσῃ τὸν περὶ
αἰχμαλωσίας σκοπὸν του, ἀφίχθη εὐτυχῶς εἰς Ἄρ-
ταν ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ ὁ Χασάν-μπεγης, ἀνεψιὸς
τοῦ Ὁμέρ Πασσᾶ Βριώνη. Ὁ μὲν προσετώς Ἄρτας
εἰδοποίησε τὸ εὐνοϊκὸν τοῦτο περιστατικὸν τῇ λεχωίδι
καὶ συνεβούλευσεν αὐτὴν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν μεσι-
τεῖαν τοῦ ὀθωμανοῦ τούτου διὰ τῆς μητρὸς της· αὐτὴ
δὲ παραλαβοῦσα δῶρα τινὰ πολύτιμα καὶ τὸν διετὴ
τότε ὄντα υἱὸν τοῦ Λοιδωρική Νικόλαον ἀπῆλθε παρὰ
τῷ Χασάν-μπεγῇ, καὶ οὗτος, ἀναμνησθεὶς τὴν συμπά-
θειαν τοῦ θεοῦ του ὑπὲρ τοῦ Λοιδωρική, ἔσπευσεν ἀμέ-
σως εἰς τοῦ διοικητοῦ, ἀλλ' οὗτος ἔμεινεν ἀκαμπτος
καὶ σμικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπέλθῃ ἐνοπλος ῥήξις, ἣν μό-
λις προέλαβεν ἡ προσέγγισις τῶν ἑλληνικῶν στρα-
τευμάτων.

Τότε ὁ μὲν Χασάν-μπεγης διαταχθεὶς νὰ ἐξέλθῃ
τῆς πόλεως πρὸς ἀπόκρουσιν συνέστησε τῇ οἰκογενεῖᾳ
νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ Ἀγγλικὸν προξενεῖον. Ὁ δὲ Λοι-
δωρικής τὴν μὲν παραμονὴν τῆς μάχης εἶδε κατ' ὄναρ
καλογραίαν, τηροῦσαν ἐν χειρὶ τετράγωνον κιβωτί-
διον, ἐν ᾧ ῥίπτονται τὰ ἑλέη τῶν χριστιανῶν, ἔχον
ἰζωγραφισμένην ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μέρους τὴν εἰκόνα τοῦ

Ἁγίου Σπυρίδωνος. Ἡ γυνὴ ἐκείνη ἔτεινε πρὸς ἔλεος τὸ κιβωτίδιον καὶ εἰς τὸν χαμαὶ κείμενον καὶ ἐντὸς τῆς καπότας τοῦ τετυλιγμένον ὄντα Λοιδωρίκην, καὶ συνάμα ἐθώπευσεν αὐτὸν εἰς τὴν ὠμοπλάτην. Ὁ Λοιδωρίκης ἐξήγησεν ἐπὶ καλοῦ τὸ ὄνειρον. Γενομένης δὲ τὴν ἐπιούσαν συμπλοκῆς τῶν Τουρκικῶν καὶ Ἑλληνικῶν στρατευμάτων κ' ἐπικρατησάντων τούτων, ὁ Λοιδωρίκης ἔπεμψεν ἐπὶ μικροῦ ἀποσπάσματος στρατιωτῶν τὸν Μακρυγιάννην καὶ οὗτος ἔσωσεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πυροβολισμοῦ σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν, συγχειμένην τότε ἐκ τῆς συζύγου, τῆς πενθερᾶς, τοῦ διετοῦς Νικολάου καὶ τῆς νεογεννήτου· καὶ ἐν μόνον ἐφόδιον ἔχουσαν, μικρὰν εἰκόνα τῆς Παναγίας, καὶ τ' ἀναγκαῖα σπάργανα πρὸς περιποίησιν τοῦ νεογνοῦ.

Μετὰ τριήμερον ἀγῶνα τὰ Ἑλληνικά στρατεύματα ἐγένοντο κύρια τῆς πόλεως. Παρεβιάσθη τότε καὶ τὸ Ἀγγλικὸν προξενεῖον, εἰς ὃ ἡ Λοιδωρίκη εἶχε δυνηθῆ τῷ ὄντι νὰ μεταφέρῃ σύμπασαν τὴν οὐκ εὐκαταφρόνητον περιουσίαν τῆς, καὶ οὕτως ὁ Λοιδωρίκης καὶ σύμπασα ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ἔμειναν ἄνευ δευτέρου ἐνδύματος καὶ ἄνευ οὐδενὸς τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς ἐφοδίων. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως ἐπτόησεν, οὔτε τοῦτον, οὔτε τὴν οἰκογένειαν. Αὐτὴ μὲν παρεμέρισεν ἀμέσως κ' ἐπὶ πολὺ ἐκρύπτετο ἐν βράχοις καὶ σπηλαίοις, κ' εὐτυχῆ ἐνόμιζεν ἑαυτὴν ὁσάκις εἶχε ξηρὸν ἄρτον καὶ λάχανα, ἵνα μὴ ἀποθνήσκη τῆς πείνης. Ὁ δὲ Λοιδωρίκης, ἀπαλλαγείς τῆς φροντίδος τῆς οἰκογενείας, ἦν ἔπεμψεν εἰς Κάλαμον, ἔσπευδεν ἔνθα ἐθεώρει ἀναγκαίαν τὴν παρουσίαν του.

Εἰς τὴν τῶν ὄπλων χρῆσιν οὐδέποτε ἀνεμίχθη ὁ Λοιδωρίκης, διότι οὐδέποτε ἔσχε τὴν ἐλαχίστην πρὸς ταῦτα κλίσιν· τοὺς πάντας ὁμῶς ἐξώρκιζεν οὐδενὸς γὰρ φεισθῶσι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος κ' ἐξε-

λέγετο πάντοτε ὡς πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας του ἐν ταῖς ἐθνοσυνελεύσεσιν. Ἐπὶ πασῶν δὲ τῶν ἐν αὐταῖς συζητήσεων ἀπέκλινε πάντοτε πρὸς τὴν μερίδα ἐκείνην, ἣτις εἰσχυρε τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν. Ἰδίως δ' ἐπέμενε νὰ πείθῃ τοὺς ἀποθεαθρῦμένους, λέγων, ὅτι ἐπὶ τέλους τὰ Εὐρ. Κράτη, καὶ ἄκοντά τινα ἴσως, θ' ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν λαῶν των νὰ κηρύξωσι καὶ προστατεύσωσιν ἴσως καὶ ἐνόπλιως τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται, προσέθετεν, ἐπιμονὴ παρ' ἡμῶν καὶ τάξις.

Τοιαῦτα πράττων ὁ Λοιδωρῆκης διηλθεν ἅπαντα τὸν ἀγῶνα πάντῃ ἀμεμπτος καὶ ἀμέτοχος τῶν ἐπ' αὐτοῦ γινομένων δυστυχῶς ἐμφυλίων διενέξεων καὶ σπαραγμῶν, κ' ἐνόμισεν εὐτύχημα μέγα τὴν ἔλευσιν τοῦ Καποδιστρίου. Ἀμέσως λοιπὸν προσῆλθεν αὐτῷ εἰς Αἴγιναν, καὶ ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ ἔθνους, ὁ ὀξυδερκῆς Κυβερνήτης, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀνακαλύψῃ ἐν τῷ Λοιδωρῆκῃ ἅπαντα τὰ προσόντα ἐνὸς καλοῦ διοικητοῦ· διώρισε δ' αὐτὸν τῷ ὄντι ἀμέσως διοικητὴν Λεβαδείας. Κατεχομένης ὁμως τῆς πόλεως ταύτης εἰσέτι ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ διοικητὴς ἔστησε τὸ διοικητήριόν του εἰς Ἀράχωβαν.

Τούτου δε διατελοῦντος αὐτόθι ἐγένετο καὶ ἡ ἐν Πέτρα ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην τελευταία μάχη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ ἀποσυρθέντων τούτων ἐκ Λεβαδείας ἀμέσως καὶ ὁ Λοιδωρῆκης μετεβίβασε τὸ διοικητήριόν του εἰς αὐτὴν καὶ ἐπελήφθη σακτοποιήσεώς τινος καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Πρῶτιστον δὲ μέλημα αὐτοῦ ἦτο πρὸς τὴν τάξιν ἡ ἐργασία, ἵνα διατραφῇ ὁ λαός. Ἐκ τῶν ἐνόντων λοιπὸν ἔπραξε πρὸς τοῦτο πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο. Μαθῶν δὲ τὴν εἰς ταῦτα εὐδοκίμησιν τοῦ Λοιδωρῆκη ὁ Καποδίστριας μετεπέμψατο αὐτὸν εἰς Ναύπλιον καὶ διώ-

ρίσε Γερουσιαστήν· ἐκεῖ μετέφερεν οὗτος τότε ἐκ τοῦ ἰσθμοῦ καὶ τὴν οἰκογένειαν, ἐλπίζων νὰ ἐγκατασταθῆ. Ἀρξαμένης ὁμως τῆς πολιτικῆς κρίσεως, οὗτος μὲν παρέμεινε μέχρι τέλους εἰς τὸ καθήκον, προσπαθῶν ν' ἀποσοβῆσθαι τὰ δυστυχῶς μὴ ἀποσοβηθέντα δεινά· τὴν δὲ οἰκογένειαν ἔπεμψεν εἰς Ἀμφίσσαν παρὰ τῷ ἀδελφῷ.

Μόλις δὲ εἶχεν ἐκπληρωθῆ ἡ εὐχὴ αὐτῆ τοῦ Λοιδωρίκη πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς οἰκογενείας του, ἐπῆλθε δυστυχῶς τὸ ἀπαισιον τέλος τοῦ Καποδιστρίου, καὶ τοῦτο διεδέχθησαν τὰ ἀπαισιώτερα συμβάντα τῶν ἀλληλομαχησάντων τότε συνταγματικῶν καὶ κυβερνητικῶν. Ἐπὶ τῆς ἐξάψεως τῶν παθῶν τούτων ὁ φιλησυχος Λοιδωρίκης ἠναγκάσθη νὰ ἐξέλθῃ τῆς Ἀμφίσσης ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ συνταγματικοῦ Τσόγκα, νὰ μεταβῆ εἰς Γαλαξείδιον, καὶ ἐκεῖθεν νὰ σκηνώσῃ οἰκογενειακῶς εἰς τι νησίδιον ἐν τῷ στομίῳ τοῦ λιμένος τούτου· ἐκεῖ δὲ προσεπάθησε νὰ διακόψῃ πᾶσαν σχεδὸν συγκοινωνίαν, ἵνα μὴ ἀναγκασθῆ νὰ μεθέξῃ τῶν δεινῶν, ἅτινα ἐσπάραττον τὴν καρδίαν του.

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἐκλεγέντος τότε τοῦ Ὄθωνος βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, οἱ ἀντιμαχόμενοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐκλέξωσι τριμελῆ ἐπιτροπὴν, ἵνα κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ βασιλέως· ὡς ἐν δὲ τῶν μελῶν αὐτῆς ἐξελέξαντο καὶ τὸν Λοιδωρίκην· ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέχθη τὸν διορισμὸν, μὴ θέλων νὰ ἐπιληφθῆ ἔργου ἀσυμβιβάστου πρὸς τὰς διαθέσεις του.

Μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ βασιλέως ἡ ἀντιβασιλεία διώρισεν ἀμέσως τὸν Λοιδωρίκην διοικητὴν τῆς Καρυταίνης. Γενομένης βραδύτερον τῆς νέας διαιρέσεως τοῦ κράτους εἰς νομαρχίας, ὁ Λοιδωρίκης εἰς οὐδεμίαν τούτων διορίσθη, καὶ ἀπεσύρθη εἰς Σάλωνα· καταστενοχωρηθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς πενίας ἐδέχθη βραδύτερον τὴν θέσιν ἐπάρχου Λεβαδείας. Αὐτόθι δὲ διατε-

λῶν, διορίσθη σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας. Τότε δὲ ἐνεκατέστη τῷ 1835 οἰκογενειακῶς ἐν Ἀθήναις. Τῆς ἐν ἔτει 1843 γενομένης μεταπολιτεύσεως οὐδὲν προπαρασκευαστικὸν ἢ ἐνεργὸν μέρος ἔλαβεν ὁ Λοιδωρίκης· ὡς σύμβουλος ὅμως τῆς ἐπικρατείας εἰς τακτικὴν ὑπηρεσίαν, συνεδριάζων μετὰ τῶν συναδέλφων του, συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν εὐόδωσιν. Ἄλλ' ἡ μεταπολίτευσις ἐκείνη συνεπέφευρεν, ὡς γνωστὸν, τὴν κατάργησιν τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τῆς γερουσίας. Εἰς αὐτὴν δὲ δὲν διορίσθη ἐκ τῶν πρώτων καὶ ὁ Λοιδωρίκης, προτιμηθέντων τῶν συνεπαρχιωτῶν του Παππαπολίτου καὶ Ἀναστασίου Λοιδωρίκη, γαμβροῦ, ὡς εἶπομεν, τοῦ Ἀθανασίου. Ἡ παράληψις αὕτη προὔξενησε τότε λίαν δυσάρεστον ἐντύπωσιν.

Τῷ μὲν Ἀθανασίῳ ὑπεσχέθη ὁ Ὅθων βραδύτερον πλήρη ἱκανοποίησιν· προσωρινῶς δὲ διώρισεν αὐτὸν μέλος τῆς μικτῆς ἐπιτροπῆς, τῆς συγκειμένης ἐξ Ὀθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων πρὸς ἐκδίκασιν μικτῶν ὑποθέσεων. Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ, ἐπληροφόρησαν ἡμᾶς, ὅτι ἐγένοντο πολλαὶ ἀπόπειραι, προσεφέρθη μάλιστα καὶ μέγα ποσὸν χρημάτων πρὸς δελεασμὸν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἅπαντα ἀπέτυχον. Βραδύτερον δὲ διορίσθη ἐπὶ Κωλέττου καὶ γερουσιαστῆς, καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τῆς καταργήσεως τοῦ σώματος τούτου.

Τοσαύτην δὲ ὑπόληψιν εἶχεν ἡ κυβέρνησις τότε εἰς τὸν χαρακτήρα, εἰς τὰς γνώσεις καὶ εἰς τὴν ἀνυπόκριτον εὐσέβειαν τοῦ Λοιδωρίκη, ὥστε καὶ Γερουσιαστὴν ὄντα διώρισε συνάμα καὶ βασιλικὸν ἐπίτροπον παρὰ τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ καὶ διετέλεσεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τοῦ 1854, ὅτε διεδέχθη αὐτὸν ὁ Πραϊδῆς.

Ἦγαπᾶτο δὲ ὁ Λοιδωρίκης ὑπὸ πάντων διὰ τὴν μετριοπάθειαν, τὴν χρηστικότητα τῶν ἡθῶν του καὶ τὴν

φυσικὴν ἀπέχθειάν του πρὸς τὴν ἰδιοτέλειαν καὶ τὴν φιλαρχίαν. Τούτου δ' ἕνεκα εἶναι ὁ μόνος ἴσως μεταξὺ τῶν ὁμοταγῶν ὁ οὐδέποτε ἀποβλέψας εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπουργοῦ, ἅτε ἐννοῶν κάλλιστα· τὸ μὲν, τὰς μεγάλας εὐθύναι, ἃς συνεπάγη τὸ ἀξίωμα τοῦτο· τὸ δὲ, τὰ φῶτα καὶ τὴν ἐμπειρίαν, ἅτινα ἀπαιτεῖ ἡ εὐσυνείδητος ἐκτέλεσις αὐτοῦ.

Τῆς τελευταίας μεταπολιτεύσεως οὐδεμίαν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην μετοχὴν ἔλαβεν ὁ Λοιδωρικός, ἀλλ' αἰετοπετόν μόνον διὰ τῆς ψήφου του ἀπεπειράτο ν' ἀποσοβῆ τοὺς κινδύνους καὶ νὰ διαφωτίζη τὸν Βασιλέα· ἡ δὲ ἐκθρόνισις αὐτοῦ ἐπίκρανε μεγάλως τὸν Λοιδωρικὸν, διότι πράγματι τὸν ἐσέβετο διὰ τὰς πολλὰς ἀτομικὰς ἀρετὰς του.

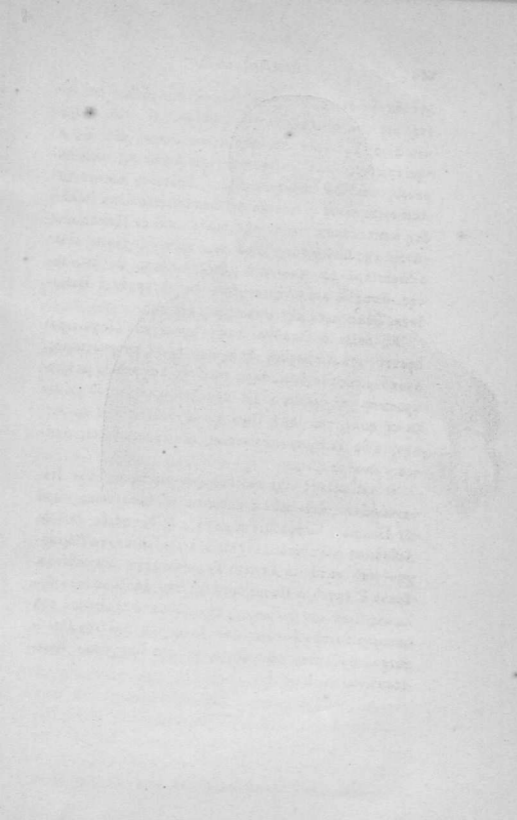
Καίτοι ἀξιούμενος πάντοτε μεγάλης εὐνοίας τοῦ ἡγεμόνος οὐδέποτε ὅμως οὔτε ἐζήτησέ τι παρ' αὐτοῦ πρὸς ἰδίαν ὠφέλειαν, οὔτε παρεχώρησέ τι ἐκ τῶν τῆ πατρίδι δικαιωμάτων, ἀλλ' οὔτε ἐψήφισέ τι κατὰ χάριν, ἢ κατὰ ἰδιαιτέραν ἀπαίτησιν. Μετὰ δὲ τὴν μεταπολίτευσιν ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις ἰδιωτεύων καὶ ἀποζῶν ἐκ τῆς ὀρισθείσης εἰς πάντας τοὺς ὁμοβάθμους του συντάξεως. Ἐγένετο δὲ μάρτυς καὶ τῶν πολιτικῶν ὀργίων, ἅτινα ἐτελέσθησαν τότε καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις πλήρης ἡμερῶν, ὀγδοηκοντούτης, τὴν 5 Ἀπριλίου 1868.

Ἐφάμιλλα τῶν ἀρετῶν του τέχνα ἄφησεν ὁ Λοιδωρικός τέσσαρα. Τὸν Νικόλαον ἀπὸ πολλῶν μὲν ἐτῶν διατελέσαντα ὑπάλληλον τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν· ἀπὸ δὲ τοῦ 1850 ἐν διπλωματικῇ ὑπηρεσίᾳ, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς πρῶτον γραμματεῖα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβείας, ἔπειτα δὲ μετατεθέντα ὡς τοιοῦτον εἰς Λονδίνον ἐπὶ Τρικούπη. Μετὰ τρία δ' ἔτη εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ, τὸ πρῶτον συστηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Σχινᾶ,

Ἀποθανόντος τούτου διήυθνε τὴν πρεσβείαν ἐπὶ δύο ἔτη ὡς ἐπιτετραμμένος· διορισθέντος δὲ τοῦ Βαρόνου Σίνα διετέλεσε καὶ παρ' αὐτῷ κυρίως μὲν ὡς Ἀ' γραμματεὺς· ἀλλ' ἐν ταῖς συχναῖς ἀπουσίαις τοῦ Βαρόνου, καὶ ὡς ἐπιτετραμμένος. Δεύτερον τέκνον τοῦ Λοιδωρῖκη εἶναι ἡ Πηνελώπη Παπαηλιοπούλου, πολλὰ ἔτη διατελέσασα κυρία τῆς τιμῆς καὶ ἐν ἐξειδιασμένῃ εὐνοίᾳ τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας. Τρίτον δὲ τέκνον εἶναι ὁ Ἀριστομένης, πολλάκις μὲν διατελέσας καὶ βουλευτῆς, ἅπαξ δὲ καὶ πληρεξούσιος· καὶ τέταρτον ἡ Πολυξένη, ζῶσα μετὰ τῆς γραίας μητρὸς τῆς.

Ἐξ ὧσων δ' ἐνταῦθα ἀφηγήθημεν αἱ ἐξοχώτεραι ἀρεταὶ τοῦ Λοιδωρῖκη ἦσαν ἀκραιφνῆς πατριωτισμὸς, ἀνυπόκριτος εὐσέβεια, ἄκρα τιμιότης καὶ σπανία μετριοφροσύνη. Αἱ ἀρεταὶ αὗται τοῦ Λοιδωρῖκη, τοῦ μόνου ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ διδαχθέντος τὴν πολιτικὴν, εἴθε ἐκόσμου καὶ τινὰς τῶν ἐν ἐλευθέροις κράτεσιν ἀνατραφέντων.

Ὁ Λοιδωρῖκης εἶχε καὶ ἀδελφὸν νεώτερον, τὸν Παναγιωτάκη, ἔτη πολλὰ ζήσαντα ἐν Ἰωαννίνοις παρὰ τῷ ἀδελφῷ, νυμφευθέντα μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἐκ Λεβαδείας Λογοθέτου, ἔτη πολλὰ διατελέσαντα Νομάρχην καὶ κατὰ τὰ ἔσχατα Γερουσιαστὴν διορισθέντα. Τέκνα δ' ἔσχεν ὁ Παναγιωτάκης τὴν ἀποβιώσασαν Φίλωνος Ἰωάννου Φίλωνος, τὸν ζῶντα ὑπάλληλον τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν Γεώργιον, καὶ τὴν Πολυξένην, σύζυγον τοῦ καθηγητοῦ καὶ δικηγόρου Κωνσταντίνου Ν. Κωστή.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΙΝΙΑΝ.

ΑΙΝΙΑΝΕΣ.

Πρωορισμένον ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας εἶναι, φαίνεται, νὰ γεννῶνται ἐν τῇ ἀνθρωπότητι καὶ ἄνδρες ἐκτακτοί, ἐκπλήττοντες τὸν κόσμον διὰ τε τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τοῦ ἀδαμάστου χαρακτήρος των. Ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν οὔτε τὴν ἐπιμονὴν τῶν Ἀποστόλων εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου, οὔτε τὴν ἐπίνοιαν τῶν ἀρχηγῶν τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας» καὶ τὴν εὐδόωσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ αὐτῶν. Ἐκεῖνοις μὲν εἶπεν ὁ ἀποστείλας: «*Ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Ἀποσυναγώγους ποιήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄρχοντες, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρίαν προσφέρειν τῷ Θεῷ*». Τίς ἢ ἀμοιβὴ τούτων; μόνη ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Τούτοις δὲ μόνον τὸ εὐγενὲς ὑπὲρ πατρίδος αἰσθημα ἐπήρκεσε νὰ νικήσῃ τὰ πάντα.

Τίς ἤθελε πιστεύσει τῷ ὄντι, ὅτι μικρά τις ὁμὰς λογίων καὶ ἐμπόρων, ἀποτυχόντων εἰς ἄλλας προγενεστέρας ἐπιχειρήσεις, ἤθελε συλλάβει τὴν παράτολμον ιδέαν νὰ κλονίσῃ ἐκ βάθρων μεγάλην καὶ χολοσιαίαν κατὰ πάντα αὐτοκρατορίαν καὶ ἐπὶ τέλους νὰ εὐδοκίμησῃ κατ' ἑναντι μυρίων προσκομμάτων; Μόνον διὰ τῆς Θείας Προνοίας ἐξηγοῦνται τὰ τοιαῦτα. Ἄλλως ἀπλαῖ αἱ ἀνθρώπιναι δυνάμεις βεβαίως δὲν ἐπαρκοῦσιν.

Εἰς τῶν ἐμπνευσθέντων οὕτως ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας ἦτο καὶ ὁ Γεώργιος Αἰνιᾶν, γεννηθεὶς τῷ 1788 ἐν τῷ χωρίῳ Μαυρίλῳ τοῦ δήμου Τυμφριστοῦ τῆς Φθιώτιδος. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ζαχαρίας, ἱερεὺς καὶ οἰκο-

νόμος ἐδιδάχθη εἰς Καρπενήσιον ὑπό τινος τῶν μαθητῶν τοῦ Γορδίου, ὅστις ἐν τῷ μέσῳ τῆς τυραννίας καὶ τῶν ὀρέων τῶν Ἀγράφων διέδιδεν ὅσον ἡδύνατο τὸ φῶς τῆς παιδείας διὰ τῶν μαθητῶν του καὶ εἰς τὰ περίεξ.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐκεῖ σπουδῶν του ὁ Ζαχαρίας, μισῶν τὴν οἴκοι τυραννίαν καὶ διψῶν πλειοτέρας τινὸς μαθήσεως καὶ προαγωγῆς, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπέτυχε κατ' ἄμφω, γενόμενος μάλιστα οἰκοδιδάσκαλος τῶν σημαντικωτέρων ἐκεῖ οἰκογενειῶν καὶ δὴ καὶ αὐτῆς τῆς τῶν Μουρουζῶν. Τεκμήριον μὲν τῆς προαγωγῆς του ταύτης εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς ἐπιτύμβιον εἰς τὸν Νικόλαον Σκουφᾶν :

«Εἴμ' ὑπὸ γὰν φθισιμβροτον, οἴμοι! τηλόθι πάτρης
 «Ἄργεος, τὰν κτίσειν εὖ πάρος Ἀμφίλοχος.
 «Οἴμοι! γειναμένω δ' ἐπεκλώσατο μοῖρ' ὀλοή μοι
 «Μὴ δόμεναι θρέπτρα πατρίδι, ἧε φίλοις.
 «Ὅψ' ὠλεσθημ', εἴθ' Ἑλλάδι ματέρι παῖσθαί.
 «Οὐκ ἔφθην γῆθος Καλλικράτας δ' οἶά περ.
 «Σώζεσθ' σὺν φίλοι' Ἑλλὰς σώζου, φοίνικος δ' ἄπιου,
 «Κ' οὐ κυπαρίττιοι ἔργου δ' ὡς τάχιον.
 «Νῦν μὲν ἰαυῶ νῆδυμα βοσπωρικῆ ἐν ἀνάπλω'
 «Ἔστατα δ' αὖ δεῖξιμ' Ἑλλάδος οἶα ἐνθου.
 «αὐκτὴ ἑκατομβαιῶνος φθίνοντος» (1).

Ἐκφράζει δὲ καθ' ἡμᾶς τὸ ἐπιτύμβιον τοῦτο ἄριστα τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀποθανόντος, ὅστις, ὡς ἄλλος τῶ ὄντι Καλλικράτης, δὲν ἐλυπεῖτο, διότι ἀπέθανεν, ἀλλ' ὅτι «*θηήσκων τῇ χειρὶ τοῦ χρησάμενος*» (2).

Ἄλλως ὁ Ζαχαρίας δὲν ἐδίδασκε μόνον τὰ ξηρὰ γράμματα, ἀλλ' ἐφρόντιζε νὰ ἐμπνέη τοῖς διδασκομένοις καὶ τὰ ἄριστα τῶν αἰσθημάτων, ἅτινα οὐχὶ σπανίως ἀνέπτυσε καὶ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἁμδωνος. Τοιοῦτον

(1) Ἰδὲ Δελμ. Ἱστορ. Φιλ. Ἐταιρίας ὑπὸ Φιλῆμονος Σελ. 489.

(2) Ἰδὲ ἐν Πλαυτ. Βίον Ἀριστείδου.

ἔχων πατέρα ὁ Γεώργιος δὲν ἦτο δύσκολον νὰ κληρονομήσῃ καὶ τὰ πατρικὰ αἰσθήματα. Ἀποπερατώσας δὲ παρὰ τῷ πατρὶ τὰς σπουδὰς, μετέβη καὶ εἰς τὴν ἐν Κουροῦ Ἰεσεμὲ μεγάλην τοῦ γένους σχολήν, ἀνακαινισθεῖσαν τότε καὶ ἀκμάζουσαν τῇ κραταιᾷ προστασίᾳ τοῦ Δ. Μουρούζη. Καταρτισθεὶς καὶ αὐτόθι, προσεκλήθη εἰς Προῦσαν διδάσκαλος, ἀλλ', ἐφιέμενος πλειοτέρας προαγωγῆς, ταχέως ἐπανεκάμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα εἶχεν ἀποκατασταθῆ τότε οἰκογενειακῶς καὶ ὁ πατήρ, διευθύνων τὴν ἐν Θεραπείοις σχολήν.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Γεώργιος προσεκλήθη νὰ διδάσκη τὰ τέχνα τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη κ' ἐδέχθη τοσοῦτῳ προθύμως τὴν πρότασιν, καθ' ὅσον ἤλπιζε νὰ προαχθῆ καὶ εἰς ἕτερόν τι ἐπάγγελμα διὰ τοῦ Κωνσ. Μουρούζη, θηρεύοντος τότε μίαν τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀφίχθη εἰς Θεραπεία καὶ ὁ Παπαφλέσας, πρὸς ὃν ὁ Ζαχαρίας Αἰνιὰν εὐχαρίστως ἔδωκε καὶ δωμάτιον, ἵνα κατοικῆ δωρεὰν ἐν τῇ σχολῇ καὶ διδάσκηται συνάμα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ Παπαφλέσας ἐπεδόθη τῷ ὄντι εἰς τὴν σπουδὴν. Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ κατηχηθῆ καὶ εἰς τὰ μυστήρια τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας», εἰς ἃ εἶχε κατηχηθῆ τότε συνάμα ὑπὸ τοῦ ἐμπόρου Πολυχροσιάδου ὃ τε Ζαχαρίας καὶ ὁ Γεώργιος Αἰνιὰν. Τὸν οἶκον δὲ τῶν Αἰνιάνων ὁ Παπαφλέσας εἶχε καταστήσει τότε ἕνεκα τοῦ χαρακτήρός του κοινὸν συνεντευκτήριον ἀπάντων τῶν ἑταίρων. Ἐν αὐτῷ κατέλυσαν ὃ τε Περραϊβὸς, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Χρυσοσπάθης, ἀπερχόμενοι διὰ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ῥωσσίαν. Ἀπαξ δὲ τοῦλάχιστον τῆς ἐβδομάδος συνήρχοντο παρὰ τῷ Αἰνιᾷνι ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἑταῖροι τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον χάριν διασκεδάσεως, πράγματι ὁμως πρὸς διάσκεψιν. Οἱ ἑταῖροι τότε πολλακίς ἐπεσκεφθη-

σαν καὶ αὐτὸν τὸν Μουρούζην καὶ ἀνεκοίωσαν τὰ πάντα, ἅτινα καὶ παρεδέχθη μὲν οὗτος, ἀλλὰ δὲν ἐπεθύμει νὰ φαίνηται, ὅτι ἔχει καὶ ἄμεσον συνάφειαν μετὰ τῶν ἑταιριστῶν πρὸς ἀποφυγὴν ὑπονοιῶν. Ἄλλ' οἷος τρόμος κατέλαβεν ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ Μουρούζη, ὅτε μεταβάς ἐκεῖ ἡμέραν τινα ὁ νεώτερος τοῦ Γεωργίου ἀδελφὸς Δημήτριος Αἰνιὰν ἀνήγγειλεν, ὅτι ὁ διοικητὴς τῆς χώρας συνέλαβεν ἐν τῷ δωματίῳ του τὸν Παπαφλέσαν περὶ τὴν πρωΐαν καὶ ἀπήγαγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ μὲν πρῶτον ἐφοβήθησαν μὴ ἐπροδόθη ἡ ἑταιρία· ὅτε ὅμως ἔμαθον, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐγγράφων τοῦ Παπαφλέσα ἀφῆρσαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὅτι συνέλαβον αὐτὸν ἕνεκα καταμηνύσεως τῶν γειτόνων ὀθωμανῶν, παραπονεθέντων, ὅτι τοὺς ἀνησύχει τὴν νύκτα (ὅπερ ἦτο καὶ ἀληθές, διότι ὁ Παπαφλέσας μετὰ τὴν ἐκ Βλαχίας ἐπανοδὸν του δὲν διήγε σωφρόνως), τότε ὁ Αἰνιὰν ἔδωκε χρήματά τινα τοῦ ὑπηρετοῦ καὶ παρήγγειλε νὰ ναυλώσῃ ἀμέσως πλοιάριον, ν' ἀπέλθῃ ὅσον τάχιον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ πείσῃ τὸν διοικητὴν διὰ χρημάτων ν' ἀφήσῃ ἐλεύθερον τὸν Παπαφλέσαν πρὶν τὸν παραδώσῃ εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀρχήν. Καὶ ὁ μὲν ὀθωμανὸς ἐπείσθη, ἀλλὰ τότε ἤρξατο ὁ Παπαφλέσας νὰ διαμαρτύρηται καὶ ν' ἀπειλή. Ἐδέησε λοιπὸν ὁ ἀτυχὴς ὑπηρετὴς νὰ ἐξιλεώσῃ καὶ τὸν Παπαφλέσαν διὰ παρακλήσεων νὰ παραιτηθῇ τῆς διαμαρτυρήσεως.

Ἔτερόν τι περιστατικὸν προὔξενησε μεγάλους περισπασμοὺς τῷ Αἰνιᾷνι. Εἰς τῶν πυροβολησάντων τὸν Πασσόμπεγην κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ἐκρύβη εἰς τὴν οἰκίαν τῶν Αἰνιᾷνων. Μαρτυρησάντων δὲ τῶν συλληφθέντων τὸ ἄσυλον οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον σὺν τῷ ἐνόχῳ καὶ τὸν πάντῃ ἀθῶον Ζαχαριὰν Οἰκονόμον, πατέρα τοῦ Γεωργίου. Μόλις δὲ μετὰ πολλῆς δυσκο-

λίας ἔπεισεν οὗτος τὸν ἰσχύοντα τότε Πασσόμπεγην νὰ γράψῃ εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἀθωωτικὸν ὑπὲρ τοῦ Ζαχαρίου ἔγγραφοι, ὅπερ ἐκόμισεν ὁ Δημήτριος Αἰνιάν, καθ' ἣν στιγμὴν ἠτοιμάζοντο νὰ πέμψωσιν εἰς ἔξορίαν τὸν γέροντα πατέρα του.

Ὁ δὲ Γεώργιος, ἐπιθυμῶν ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του, ἵνα προπαρασκευάσῃ τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξητήσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ Μουρούζη, ἵνα διορισθῇ προεστῶς. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν τὸν ἀπέτρεψε διὰ τὸ ἐπικίνδυνον καὶ διότι, ἐπιδιώκων ἡγεμονίαν, ἤθελε νὰ παραλάβῃ εἰς αὐτὴν καὶ τὸν Αἰνιᾶνα. Ἐπιμένοντος ὅμως τούτου, ὁ μὲν Μουρούζης διεδίχασε τὴν αἴτησίν του εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην· ἀλλ' αὕτη τὴν ἀπέρριψε, παρατηρήσασα, ὅτι ὁ προεστῶς ἐκλέγεται καὶ δὲν διορίζεται· διορίζονται δὲ καὶ πέμπονται μόνον ἀπεσταλμένοι τῆς Πύλης, ἵνα ἐξελέγχωσι τοὺς λογαριασμοὺς τῶν προεστῶν.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ Αἰνιάν διενήργησε διὰ τινῶν ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρεθέντων συμπατριωτῶν του παράπονα κατὰ τοῦ προεστοῦ των, καὶ οὕτως ἐπέτυχε νὰ σταλῇ αὐτὸς νὰ ἐξελέγξῃ δῆθεν τὴν διαγωγὴν τοῦ ὑπάρχοντος. Θέλων δὲ νὰ προπαρασκευάσῃ τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν ἐπεμψε πρότερον τὸν Δαμιανὸν, ἡγούμενον Μονῆς τινὸς τῆς Ναυπακτίας, γινώσκοντα τὰ μυστήρια τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρίας», καὶ οὗτος πάνυ δεξιῶς ἐξετέλεσε τὰ ἐνταλθέντα, ὥστε, ὅτε ἀφίκετο ὁ Αἰνιάν, οἱ μὲν κάτοικοι κατεβόουν κατὰ τοῦ προεστοῦ των, οὗτος δὲ, ἡμύνετο μὲν, ὅπως κάλλιον ἡδύνατο, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὑπεδέχθη λίαν φιλοφρόνως τὸν σταλέντα νὰ ἐξελέγξῃ δῆθεν τὴν τε διαγωγὴν καὶ τοὺς λογαριασμοὺς του. Ἐξοικειωθεὶς οὕτω μετὰ τῶν κατοίκων χριστιανῶν τε καὶ Τούρκων, ὁ Αἰνιάν ἐθεώρει βεβαίαν τὴν ἐπιτυχίαν, διότι οἱ λογαριασμοί, οἰοιδήποτε

καὶ ἂν ἦσαν, ἤθελον κηρυχθῆ πλημμελεῖς, ἵνα δαπανηθῆ πλειότερος χρόνος πρὸς ἐξέλεγγιν. Ἀπειληθεὶς δὲ καὶ ὁ πρῶν προεστὼς μὲ τὴν εἰς βάρος τοῦ δαπάνην καὶ ἀποζημιώσιν τοιαύτης μακροχρονίου ἐξελέγγεως ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Αἰνιάν. Ἀλλὰ μετὰ τινα χρόνον οἱ κάτοικοι, μὴ εὐχαριστούμενοι ἐκ τῆς τότε καταστάσεως, παρέστησαν εἰς τὸν ὀθωμανὸν διοικητὴν τὸν Αἰνιᾶνα, ὡς ὀργανίζοντα ἐπανάστασιν· ἐστήριξαν δὲ τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν ἐκ τε τῶν ἀλλαγῶν γιγνομένων κ' ἐκ τῆς σκέψεως, ὅτι ὁ Αἰνιάν ἄνευ τοιούτου τινὸς σπουδαίου λόγου ἦτο ἀδύνατον ν' ἀφίστη τὰς ἐν Κωνταντινουπόλει ὠφελείας χάριν τῶν ἀσημάντων τοῦ προεστοῦ. Ὁ ὀθωμανὸς διοικητὴς Καραοσμάνογλους ἐπίστευσε τὰ καταγγελλθέντα, διότι οὐχὶ μόνον οὐδόλως ἐπεριποιήθη αὐτὸν ὁ Αἰνιάν, ἀλλὰ καὶ ἀντέταξεν εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ εἰσπράξῃ ταχέως βαρύτερον φόρον. Συλλαβῶν λοιπὸν τὸν Αἰνιᾶνα ἐφυλάκισε κ' ἐξητήσατο τὴν ἄδειαν νὰ τὸν φονεύσῃ· ἤθελε δὲ πράξῃ τοῦτο, ἂν μὴ ἀπεδίδρασκεν ὁ Αἰνιάν κατὰ τὸν ἐξῆς μὴ πάντῃ ἀνάξιον ἀφηγήσεως τρόπον :

Πρῶίαν τινα, ἀπερχόμενος πρὸς φυσικὴν ἀνάγκην, βλέπει ἅπαντας τοὺς φύλακας κοιμωμένους, ἐξέρχεται τῶν φυλακῶν ἀπαρατήρητος, κρύπτεται εἰς παρακείμενον χειμᾶρρον δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Τὴν νύκτα εἰσέρχεται εἰς καλύβην χωρικοῦ, διεγείρει τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ, καὶ τὸν πέμπει εἰς τὸν ἀρματωλὸν Πατρατζικίου Μήτσον Κατογιάννην κομιστὴν ἐπιστολῆς, δι' ἧς ἐξητεῖτο ἐνοπλον συνοδεῖαν. Σταλείσης ταύτης, ὁ Αἰνιάν ἀφίχθη ἀσφαλῶς, ἀλλὰ, μὴ θέλων νὰ ἐνοχοποιήσῃ τὸν Κατογιάννην, μετεμορφώθη εἰς προβατέμπορον καὶ μετέβη παρὰ τῷ Τσόγκα καὶ Ἀλεξάκη Βλαχοπούλφ

εἰς Ἀκαρνανίαν. Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἐξεβράγη ἡ ἐπανάστασις καὶ εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα.

Τούτου γενομένου ὁ Αἰνιάν μετέβη εἰς Ἀμφισσαν, ἔνθα συνειργάσθη μετὰ τοῦ Νέγρη πρὸς συγκρότησιν τοπικῆς συνελύσεως καὶ διοργανώσεων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὡς ἀπόρροια τῆς διοργανώσεως ταύτης παρήχθη ὁ Ἄρειος Πάγος, οὗτινος ἐξελέχθη μέλος καὶ ὁ Αἰνιάν· διὰ δὲ τῶν σχέσεων καὶ τῶν γνώσεων του συνετέλεσεν ὅσον ἠδύνατο εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν κοινῶν τῆς πατρίδος πραγμάτων.

Εἰς τὴν ἐν Ἄστρει ἔθνοσυνέλευσιν ἐστάλη πληρεξούσιος, εἰργάσθη ὅσον ἠδυνήθη πρὸς πρόληψιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου διὰ κατευνάσεως τῶν παθῶν. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἔθνοσυνελύσεως ἐκείνης διωρίσθη ὑπουργὸς τῆς Ἀστυνομίας. Ἀλλὰ μαθὼν τὸ μὲν, ὅτι ὁ Μουσταῖ Πασσᾶς πολιορκεῖ τὸ Αἰτωλικὸν καὶ Μεσολόγγιον· τὸ δὲ, ὅτι ἡ στερεὰ Ἑλλάς, ἐρημωθεῖσα, ἐκινδύνευε νὰ ὑποταγῇ, συνανοηθεὶς μετὰ τοῦ Περβεβοῦ ἔδωκαν ἀμφοτέροι παραίτησιν καὶ λαβόντες πολεμεφῶδια μετέβησαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν στερεὰν Ἑλλάδα πρὸς ἐπίβρωσιν τοῦ ἀγῶνος.

Διενεργήσας τὰ δέοντα πρὸς ἐνθάρρυνσιν τοῦ λαοῦ κατὰ τὰ λοιπὰ μέρη ἀπῆλθε καὶ εἰς Μεσολόγγιον μετὰ τὴν διάλυσιν καὶ τῆς δευτέρας πολιορκίας αὐτοῦ. Τότε δὲ ἀπεστάλη ἐκεῖ ὡς ἀρχηγὸς τῆς στερεᾶς καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ὅστις διώρισεν αὐτὸν σύμβουλον μετὰ τοῦ Μαγγίνα. Συμβάντων δὲ τότε καὶ τῶν περὶ Καραϊσκάκην δυσαρέστων ἐστάλη παρὰ τῆ κεντρικῆ Κυβερνήσει εἰς Ναύπλιον, ἵνα παραστήσῃ τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῶν πραγμάτων, καὶ ἐκείνη διώρισε τοῦτον ἑφορον τῶν στρατευμάτων τῆς στερεᾶς.

Ἐπανακάμψας εἰς Ἀμφισσαν εὔρε τὸν πρὸ μικροῦ διωχθέντα ἐκ Μεσολογγίου Καραϊσκάκην· καὶ παρ'

αὐτῶ μὲν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἀπεπειράθησάν τινες νὰ διαβάλωσι τὸν Αἰνιᾶνα (ὡς κατηγορήσαντα δῆθεν τὸν Καραϊσκάκην παρὰ τῇ Κυβερνήσει), καὶ νὰ μὴ τὸν δεχθῶσιν· ἀλλ' εἰλικρινῆς ἐξήγησις τοῦ Αἰνιᾶνος πρὸς τὸν Καραϊσκάκην καὶ δημηγορία τις κατάλληλος ἐκείνου ἐνώπιον μάλιστα τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ὀπλαρχηγῶν ἐξωμάλισε τὰ πάντα, διότι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος τοῦ πατριωτισμοῦ ἐνεφοροῦντο εὐτυχῶς οἱ πάντες ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος.

Διαταγὴν εἶχε τότε ὁ Αἰνιᾶν νὰ στρατολογήσῃ πεντακοσίους· μὴ θέλων ὅμως νὰ ἐπιδείκνηται, οὔτε νὰ παρουσιάσῃ ἐξογκωμένους λογαριασμοὺς μισθοδοσίας διήρесе τὸν ἀριθμὸν τῶν 500 εἰς ἀποσπάσματα καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ἐκάστου τούτων ἔταξεν ἓνα ὀπλαρχηγόν. Εἷς δὲ τούτων ἦτο τότε καὶ ὁ κατηχηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Αἰνιᾶνος Γ. Βαλτινός, ὁ πάνυ δικαίως προαχθεὶς ἔπειτα καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ. Ἐκαστος δὲ τῶν σωματαρχῶν ἐλάμβανεν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῆς Κυβερνήσεως τοὺς τε μισθοὺς καὶ τὰ σιτηρέσια. Καὶ τοῦτο μὲν ἦτο ἀπόρροια τῆς μετριοφροσύνης καὶ τῆς συνέσεως τοῦ Αἰνιᾶνος· τὸ νὰ μὴ ζητήσῃ ὅμως καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων στρατιωτικόν τινα βαθμὸν, τοῦτο ὑπερβαίνει πᾶν ὄριον ἀφιλοκερδείας.

Μεταβαίνων ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Δυτικὴν χάριν ὑπηρεσίας συνηντήθη μετ' ἰσχυροῦ σώματος Τούρκων περὶ τὴν ἐν Ναυπακτίᾳ Μοῆν τῆς Βαρνακόβας. Καὶ οἱ μὲν Τούρκοι, ὀλίγων ὄντων τῶν περὶ τὸν Αἰνιᾶνα, ἠτοιμάζοντο νὰ λεηλατήσωσι καὶ πυρπολήσωσι τὴν Μοῆν· πολλὴν δὲ ὄρεξιν δὲν εἶχον καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Αἰνιᾶνα ν' ἀντισταθῶσιν, ἀλλ' οὗτος εἶναι ἐντροπή, εἶπε, ἐν' ἀφήσωμεν τοὺς Τούρκους νὰ λεηλατήσωσι καὶ καταστρέψωσι τὴν Μοῆν ὑπὸ τὰς ὄψεις

νημῶν μόνον, διότι εἴμεθα ὀλίγοι», καὶ οἱ Ἕλληνας, πεισθέντες, ἀντίστησαν καὶ διέσωσαν αὐτήν.

Καίτοι λίαν φιλελεύθερος ὦν ὁ Αἰνιάν, ἐπρέσβευεν ὁμως, ὅτι μόνον διὰ πατρικῆς βασιλείας ἦτο δυνατόν νὰ διαπαιδαγωγηθῆ ὁ ἑλληνικὸς λαός. Τούτου δ' ἕνεκα, ἅμα γενομένης προτάσεως περὶ ἐκλογῆς τοῦ Δουκὸς τοῦ Νεμουρ ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ὁ Αἰνιάν ἠσπᾶσθη περιπαθῶς τὴν πρότασιν, ἐλπίζων ἢ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῆς ἢ τὴν ματαίωσιν τῆς ἀποκλειστικῆς Ἀγγλικῆς προστασίας. Τοῦτο παρέσχεν ἀφορμὴν, τῇ μὲν Κυβερνήσει, αἰτησάσῃ τότε ἀποκλειστικῶς ταύτην νὰ τὸν φυλακίσῃ εἰς τὸ ἐπιθαλάσσιον φρούριον τῆς Ναυπλίας, ὡς ἀντιπράττοντα δῆθεν· τῷ δὲ πράκτορι τοῦ Δουκὸς νὰ τῷ πέμψῃ δῶρον χρυσοῦν ὠρολόγιον (1).

Ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει τοῦ Ἀστρους ὁ Αἰνιάν, συνεπῆς εἰς τὰς δοξασίας του, προέτεινε νὰ κηρυχθῆ ἔκτοτε ἡ Ἑλλὰς βασιλείον· μέχρι δὲ τῆς ἀναγνωρίσεως νὰ διοικῆται ὑπὸ ἀντιβασιλείας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐγένετο παραδεκτὴ παμψηφεί ἡ πρότασις τοῦ Αἰνιανός· ἐπικειμένου ὁμως μεγάλου κινδύνου ὑπερίσχυσε ἡ πρότασις περὶ αἰτήσεως τῆς ἀγγλικῆς προστασίας. Ἀναβαλοῦσα δὲ τότε τὰς ἐργασίας τῆς ἡ Ἐθνοσυνελεύσεως ἐκείνη, ἐξελέξατο ἐπιτροπὴν, ἵνα συμπράττῃ μετὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ συγκαλέσῃ τὴν Ἐθνοσυνελεύσειν ἐν καιρῷ εὐθέτω. Μέλος τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἐξελέχθη καὶ ὁ Αἰνιάν. Βραδύτερον ἐ χρημάτισε πληρεξούσιος καὶ τῆς ἐν Τροιζίνι Ἐθνοσυνελεύσεως, τῆς ἐκλεξάσης τὸν Καποδίστριαν.

Ἀφιχθέντος τούτου, ὁ μὲν Αἰνιάν δὲν ἔσπευσε νὰ πωλήσῃ ἐκδουλεύσεις, ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε καὶ ὁ Κυβερνήτης ν' ἀνακαλύψῃ τὸ χρήσιμον τοῦ ἀνδρός. Καὶ τὸ

(1) Ἰδί ἴσθι, τῆς Ἑσπ. τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Περσικῆς-Ὀστέν, Τόμ. α', Σελ. 413.

μὲν πρῶτον διώρισεν αὐτὸν Γερουσιαστήν· ἔπειτα δὲ συνεβουλεύετο περὶ πολλῶν καὶ ἰδίως περὶ ὀροθεσίας. Βραδύτερον ἐξελέχθη πληρεξούσιος καὶ τῆς ἐν Ἄργει Ἐθνοσυνελεύσεως, οὐχὶ ὅμως ὑπὸ τῆς ραδιουργηθείσης τότε πατρίδος του, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Γαλαξειδιωτῶν, τιμῶντων τὸν ἄνδρα διὰ τὰς ἀρετάς του.

Πόσον δὲ ἐξετίμα τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ Αἰνιᾶνος ὁ Καποδίστριας, ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς περιστατικοῦ. Ἐκτραχυνθείσης τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οἱ μὲν Μαυρομιχάλοι Κωνσταντῖνος καὶ Γεώργιος, ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν διατελοῦντες ἐν Ναυπλίῳ, ἐξητήσαντο τὴν ἄδειαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς Λιμένι, ἵνα συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν οἰκείων καὶ διευκολύνωσι θεραπείαν τινὰ τῶν κατὰ τῆς κυβερνήσεως παραπόνων των· ἀλλὰ, κακὰ οἰωνίζομενος ἐκ τῆς συνεννόσεως ταύτης ὁ Κυβερνήτης, δὲν ἐνέδιδεν· ἐπεμβάντος δὲ τοῦ Αἰνιᾶνος ἐπέισθη· συνώδευσε μάλιστα τοὺς Μαυρομιχάλας καὶ αὐτὸς ὁ Αἰνιᾶν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς μεσάζων. Ἄλλὰ τὰ πράγματα ἦσαν τόσῳ περιπεπλεγμένα τότε, ὥστε ἡ ἀποστολὴ ἐκείνη ἀπέτυχε καὶ ἐπῆλθε τὸ γνωστὸν ἀπαίσιον τέλος.

Ἐπὶ μὲν τῶν μετὰ ταῦτα ἐμφυλίων σπαραγμῶν οὐδὲν ἐνεργητικὸν μέρος ἔλαβεν ὁ Αἰνιᾶν· ἐπὶ δὲ τῆς ἀντιβασιλείας διωρίσθη προσωρινὸς διοικητὴς Ἀρχαδίας, καὶ ἐφρόντιζε νὰ περιστείλῃ ὅσον ἦτο δυνατόν τὸ πνεῦμα τῆς ἀπειθείας· ἀλλ' ἐπὶ τῆς δίκης τοῦ Κολοκοτρώνη ἀντικατέστη ὑπὸ τοῦ νομάρχου Χρηστίδου, ὁ δὲ Αἰνιᾶν διωρίσθη βραδύτερον νομάρχης εἰς Εὐβοίαν καὶ μετὰ ταῦτα σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας.

Μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1843 τὸ μὲν πρῶτον ἐξελέχθη πληρεξούσιος, ἐπὶ δὲ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς Γερουσίας διωρίσθη καὶ Γερουσιαστὴς· ὡς τοιοῦτος δὲ οὔτε τὴν κυβέρνησιν ἐθώπευσέ ποτε, οὔτε εἰς βιαίαν ἀντιπολίτευσιν παρεξέτραπη· ἀλλ' ἦτο ἐπὶ πάντων

μὲν τῶν ἄλλων μέτριος, τῆς δ' ἐλευθέρας ἐκλογῆς βουλευτῶν ἐνθερμος θιασώτης. Τούτου ἕνεκα, παραπονομένων τῶν συγγενῶν του ἐκ Φθιώτιδος κατὰ τῶν ἐπεμβάσεων τῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν τῷ 1847, μετέβη ἐκεῖ, ἵνα ἐπιστατήσῃ αὐτοπροσώπως. Τοσαῦτα δὲ πολλὰ ὄργια ἐγένοντο τότε, ὥστε ὁ Αἰνιᾶν ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ τῷ βασιλεῖ, ὅτι αἰτιαῖται ἐπεμβάσεις ὑποσκάπτουσι τὰ θεμέλια τοῦ θρόνου σου», ἐδημοσίευσε μάλιστα ταῦτα καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων· καὶ τότε μὲν ἴσως οὐχὶ μόνον δὲν ἐπιστεύθη, ἀλλ' ἐφείλκυσε καὶ τὸ μῖτος τοῦ βασιλέως καὶ ἀπεζῶσε μετ' οὐ πολὺ ἐν δυσμενείᾳ. Ἡ ἐκραγεῖσα ὁμῶς κατὰ τῷ 1848 ἐπανάστασις ἐν Φθιώτιδι ἐδικαίωσε πληρέστατα τὸν Αἰνιᾶνα· ἡ δ' ἐκθρόνισις τοῦ Ὀθωνος κατέστησε τὴν πρόδρῆσιν αὐτοῦ ἀληθῆ προφητείαν.

Λυπηρὸν δ' εἶναι, ὅτι ἡ δυσμενεία τοῦ Ὀθωνος κατὰ τοῦ Αἰνιᾶνος ἐπεξετάθη καὶ πέραν τοῦ τάφου. Οὐδεμία συνδρομὴ καὶ οὐδεμία περίθαλψις ἐδόθη τοῖς ὄρφανοῖς αὐτοῦ, καὶ ἂν ἔλειπεν ἡ φιλόανθρωπος χεὶρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Δημ. Μουρούζη, συμμαθητοῦ χρηματίσαντος τοῦ Αἰνιᾶνος, τὰ τέκνα τούτου ἤθελον μείνει καὶ ἄνευ μαθήτεώς τινος. Λυπηρὸν ἐπίσης εἶναι, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἐξῶσιν τοῦ Ὀθωνος οὐδεμία ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐνθυμήθη τὰ ὄρφανὰ τοῦ Αἰνιᾶνος.

Οὗτος δ' ἐξ ὅσων ἡμεῖς γινώσκομεν εἶχε ζωηρὰν φαντασίαν καὶ πολλὴν εὐκολίαν εἰς τε τὸ λέγειν καὶ εἰς τὸ γράφειν. Ἦτο μὲν λίαν φιλόπονος καὶ φιλαναγνώστης, ἀλλ' οὐδὲν συνέγραψεν ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἀσχολιῶν περὶ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν. Ἀπεπειράθη μὲν διὰ νὰ ἐκδώσῃ περιοδικὰ τινα, τὸ μὲν ὀνομασθὲν «Ἀθηνα», τὸ δὲ «Ἰωνία»· ἀλλ' ἀμφότερα ὑπῆρξαν βραχύδια ἕνεκα τοῦ ὀλίγου ἀριθμοῦ τῶν συνδρομητῶν. Μετετύπωσε καὶ τινα τῶν συγγραμμάτων

Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, οἷον τὸ περὶ διχονοιῶν τῆς Πολωνίας. Προέβη δὲ εἰς τοῦτο, τὸ μὲν, διότι εἶχεν ἐξαντληθῆ ἡ πρώτη ἐκδοσις· τὸ δὲ, διότι ἐθέσκει χρησίμον τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συγγράμματος τούτου καὶ παρ' ἡμῖν. Συνέλεξε πολλὴν γεωγραφικὴν ἰδίως ὕλην περὶ Φθιώτιδος· ἀλλὰ, μόλις ἐπελήφθη τῆς συγγραφῆς, ἀπεβίωσεν. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὧν, εἶχε συντάξει καὶ γραμματικὴν, ὀνομάσας αὐτὴν «Νέαν Ἀριάδνην». Συνειργάσθη μετὰ τοῦ Σπυρίδωνος Βαλέτα καὶ εἰς μετάφρασιν τῶν «Παραλλήλων Βίων τοῦ Πλουτάρχου», δαπάνη Μιχαὴλ Βασιλείου, ἐμπόρου τότε ἐν Τεργέστη. Ἀγνοοῦμεν ἂν ἐδημοσιεύθη ποτὲ ἡ μετάφρασις αὐτῆ. Ἄλλως ὁ Αἰνιὰν μίαν μόνην εἶχε διακαῆ ἐπιθυμίαν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἦτο δὲ ἐκ φύσεως ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς ἀδικίας καὶ ἀπεχθαίνετο τὴν χαμέρπειαν. Τούτων ἕνεκα ἀπεβίωσε τῷ 1847 πενέστατος. Ἄπαντα τὰ ὑπάρχοντά του καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιπλα καὶ αὐτὰ τὰ βιβλία ἐπωλήθησαν καὶ δὲν ἐπήρκεσαν εἰς πληρωμὴν τῶν χρεῶν του.

Ὁ Γεώργιος Αἰνιὰν εἶχε δύο νεωτέρους ἀδελφούς, τὸν Χριστόδουλον καὶ τὸν ζῶντα Δημήτριον, οὗ τινος προτάσσομεν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὴν εἰκόνα, μὴ ὑπαρχούσης τῆς τοῦ Γεωργίου. Καὶ ὁ μὲν Χριστόδουλος ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως, συνελήφθη σὺν τῷ πατρὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐρρίφθησαν εἰς τὰς εἰρκτὰς, σμικροῦ ἐδέησε νὰ θανατηθῶσι, καὶ μόλις διὰ μεγάλης δαπάνης χρημάτων ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσι καὶ λάβωσιν ἄδειαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς Κίον τῆς Βυθηνίας, ἐνθα διέμεινον ἐπὶ πολλὰ ἔτη, λάθρα βιοῦντες. Κοπασάντων τῶν καταδιωγμῶν ἐπανέκαμψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 1827. Ἐπὶ Κυβερνήτου διωρίσθη μέλος τοῦ Πανελληνίου. Ἐπὶ ἀντιβασιλείας, δικαστῆς. Πα-

Ἰὼν βραδύτερον βαρυηχοίαν, παρητήθη οἴκοθεν ἕνεκα εὐσυνειδησίας, καὶ διήνυσεν ἅπαντα τὸν ὑπόλοιπον αὐτοῦ βίον, ἀσχολούμενος εἰς ἴδια ἔργα μέχρι τῆς ἀποβιώσεως, συμβάσης αὐτῷ τῷ 1852 ἐν ἡλικίᾳ πενήτηχοντα καὶ ὀκτῶ ἐτῶν.

Ὁ δὲ Δημήτριος περισσώθη ἐπὶ τῆς συλλήψεως τοῦ πατρὸς καὶ ἀδελφοῦ κατὰ τινα τρόπον, μὴ ἀνάξιον ἀφηγήσεως. Οἱ Τοῦρκοι παραγγελίαν μὲν εἶχον νὰ συλλάβωσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ζαχαρίου Αἰνιᾶνος τρεῖς, τὸν πατέρα καὶ δύο υἱούς· συνωδεύοντο δὲ ὑπὸ τοῦ ἐγχωρίου δημογέροντος. Οὗτος μὲν ἀτενίσας τὸν Δημήτριον ἔνευσεν αὐτῷ· ὁ δὲ Δημήτριος, ἐννοήσας τὸ σημαινόμενον τοῦ νεύματος, ἐκρύβη ἀμέσως ἐντὸς βαρελίου, καὶ οἱ Τοῦρκοι, συλλαβόντες ἀντ' ἐκείνου ἕνα τῶν παρευρεθέντων καὶ συμπληρώσαντες οὕτω τὸν ἀριθμὸν τῶν τριῶν ἀπῆλθον. Ἄνεκαλύφθη μὲν βραδύτερον τὸ λάθος κ' ἐπανέκαμψαν οἱ Τοῦρκοι νὰ συλλάβωσι καὶ τὸν Δημήτριον, ἀλλ' ἦτο πολὺ ἄργά· οὗτος, ἅμα ἀπελθόντων τὸ πρῶτον τῶν Τούρκων, ἐξῆλθε τῆς οἰκίας διὰ θυρίδος κ' ἐκρύβη εἰς δάσος, κ' ἐκείθεν διὰ πλοίου διεπεραιώθη εἰς Ὀδησσόν· μὴ συλληφθέντος δὲ οὔτε διὰ τῆς δευτέρας κατ' οἶκον ἐρεύνης τοῦ Δημητρίου, οἱ Τοῦρκοι ἐκήρυξαν ὀριστικῶς τὸν κατ' ἀρχὰς συλληφθέντα ξένον, ὡς γνήσιον υἱὸν τοῦ Ζαχαρίου. Ὁ δὲ Δημήτριος, ὑπερνικήσας πολλὰς δυσκολίας, μετέβη ἐξ Ὀδησοῦ διὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑπηρέτει ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης· συστηθέντος δὲ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ διωρίσθη ἐν τῷ γραφεῖῳ αὐτοῦ ὡς ἀρχηγὸς ἐνὸς κλάδου τῆς ὑπηρεσίας. Καταργηθέντος τοῦ σώματος τούτου, διωρίσθη γραμματεὺς τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐθνοσυνελεύσεως· Ἄλλ' ἐνεργουμένης τότε τῆς ἐκστρατείας τοῦ Καραϊσκάκη παρηκολούθησεν αὐτὸν ὡς ἐθελοντῆς, καὶ παρευρέθη

εις άπάσας τās ενδόξους τούτου τότε μάχας, μέχρι τής ενδοξοτέρας τελευτής του· έσπούδασεν άριστα τόν χαρακτήρα του άνδρός, και τούτου ένεκα έδυνήθη βραδύτερον νά γράψη τήν καλλιτέραν του Καραϊσκάκη βιογραφίαν, ήν και έδημοσίευσεν έτι βραδύτερον.

Μετά μόν τήν έν Τροιζήνι έθνοσυνέλευσιν και τήν σύστασιν τής αντικυβερνητικής έπιτροπής διωρίσθη γενικός γραμματεύς του ύπουργείου τών έσωτερικών. Μετά δέ τήν έλευσιν του Κυβερνήτου, γραμματεύς του εκτάκτου έπιτρόπου τής Άχαίας· και ως αντιπρόσωπος τούτου παρευρέθη μάλιστα εις τήν παράδοσιν τών Η. Πατρών ύπό τών Τούρκων εις τούς Έλληνας και κατέστησεν εκει τās έλληνικās αρχάς. Συστηθέντων τών δικαστηρίων διωρίσθη μέλος του κατά τās νήσους του Αιγαίου Έκκλήτου. Μετά τήν αποκατάστασιν τής βασιλείας διωρίσθη πρόεδρος τών Πρωτοδικών έν Αθήναις. Έπειτα κατ' αίτησίν του μετετέθη ως τοιούτου εις Λαμίαν. Άλλ' εκει ήναγκάσθη νά παραιτηθῆ, διότι ό Βασιλεύς Όθων, παραπεισθείς εις εισηγήσεις, ένέκρινε μετάθεσιν· ό δέ Αινιάν, μαθών ταύτην, παρητήθη, ειπών *οό μη άξιός έμπιστοσύνης έν χώρα τινι δέν είναι δυνατόν νά γείνη τοιούτος έν άλλησ.* Βραδύτερον διωρίσθη Έφέτης έν Αθήναις· αλλά τήν θέσιν ταύτην δέν έδέχθη, προτιμών νά έξασκῆ πάντῃ-ελεύθερος τά πολιτικά δικαιώματα έν τῇ ιδία αυτου έπαρχία, και νά μη υπόχεται εις τούς αναποφεύκτους περιορισμούς τών υπαλλήλων.

Μή δυνάμενος δέ ν' άνέχεται καταπιέσεις, όθεν δήποτε προερχομένης, κατέστη έν τῇ πατρίδι του ό άμισθος γενικός συνήγορος τών άδικουμένων. Συνδέσας και πολιτικές σχέσεις μετά πολλών όμοφρόνων, έξετέθη και εις τās βουλευτικές εκλογάς. Άλλ' ή Κυβέρνησις, μη δυνηθεΐσα νά προσελκύση αυτόν, με-

τεχειρίσθη ὅσα ἠδυνήθη ἀνήθικα μέσα, ἵνα τὸν ἀποκλείσῃ τῆς Βουλῆς. Ταῦτα δὲ τότε καὶ πολλὰ ἄλλα ὅμοια ἀλλαχού ἐγέννησαν τῷ 1848 τὴν τρομερὰν ἀνταρσίαν τῶν Παπακώστα, Βελέντσα, Βαλατσοῦ καὶ Αἰνιᾶνος.

Δὲν ἔχομεν δὲ ἀνάγκην νὰ προσθέσωμεν, ὅτι κατὰ τούτου ἰδίως συνεκεντρώθη ἅπαν τὸ μῖσος τῆς τε κυβερνήσεως, τῶν ὀργάνων αὐτῆς, καὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ὅθωνος. Καταστραφείσης τῆς ἀνταρσίας ἐκείνης δι' ὅσων ἀνηθίκων μέσων ἀφηγήθημεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ, σύμπασα μὲν ἡ κινητὴ περιουσία τοῦ Αἰνιᾶνος διηρπάγη ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν συνεταίρων καὶ συνωμοτῶν, οἵτινες ἔλαβον, ὡς εἶδομεν, χρήματα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις ἀντιπολιτεύσεως, ἵνα ἐνισχύσωσι τὴν ἐν Φθιώτιδι ἐκκραγεῖσαν ἐπανάστασιν, ἧς πολιτικὸς ἀρχηγὸς ἐθεωρεῖτο ἐκεῖ ὁ Αἰνιᾶν· οὗτος δὲ καὶ οἱ συνέταιροί στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ διεσώθησαν γυμνοὶ ἐν Τουρκίᾳ. Καὶ πρὸς ἅπαντας μὲν τούτους αἱ ἐγγύρια ἀρχαὶ κατὰ διαταγὴν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ διὰ πολιτικούς σκοποὺς προσεφέρθησαν προσηνῶς· καὶ σιτηρέσια παρέσχον καὶ χρηματικὰς χορηγίας. Μόνον ὁ Αἰνιᾶν ἀπέκρουσεν ἅπαντα ταῦτα, καὶ ἤρέσθη μόνον εἰς τὸ ἀπλοῦν ἄσυλον, ὡς πολιτικὸς πρόσφυξ. Δοθείσης βραδύτερον γενικῆς ἀμνηστείας, ἐπανάκαμψε καὶ ὁ Δημήτριος, ἀλλ' εὐρὼν τὰ πάντα κατεστραμμένα ἐν τῇ πατρίδι του καὶ μὴ δυνάμενος πολλῶν ἔνεκα νὰ ζῇ ἐν αὐτῇ, ἀπεσύρθη οἰκογενειακῶς εἰς Ἀθήνας, καὶ ἠσχολεῖτο εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ὑγιᾶν ἀρχῶν του δι' ἐφημερίδων. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὰ πατριωτικώτατα τότε ἄρθρα τῆς «Ἀθηναῶς», ὧν τὰ πλεῖστα ἐγράφοντο ὑπὸ τοῦ Αἰνιᾶνος;

Ἐπιβληθέντος τῷ 1854 τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου ὁ Αἰνιᾶν τῷ μὲν πρῶτον διωρίσθη μέλος τοῦ

ελεγκτικοῦ συνεδρίου· βραδύτερον δὲ, τμηματάρχης πρώτης τάξεως ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐσωτερικῶν, διευθύνων τὸν κλάδον τῆς δημοσίου οικονομίας. Ἄλλ' ἀρθείσης τῆς κατοχῆς καὶ ἀντιβασιλευούσης τῆς Ἀμαλίας ἐπαύθη ἀναιτίως κ' ἔζη ὅπως κάλλιον ἠδύνατο διὰ τῆς γραφίδος του, συγγραφέων, ὡς θὰ εἶδωμεν, τὰ κοινωφελέστερα τῶν παρ' ἡμῖν περιοδικῶν.

Μετὰ τὴν ἐχθρόνισιν τοῦ Ὁθωνος ὁ Αἰνιὰν ἐξελέχθη ὑπὸ τῆς πατρίδος του πληρεξούσιος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως καὶ εἰργάσθη μετὰ ζήλου καὶ τοῦ χαρακτηρίζοντος τὸν ἄνδρα ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ, ὑποστηρίζων πάντοτε διὰ τῆς ψήφου του τὰς ὑγιεστεράς καὶ κοινωφελεστεράς ἀρχάς. Ἐκλεγομένων τότε τῶν ὑπουργῶν ὑπὸ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως διὰ μυστικῆς ψήφοφορίας, σμικροῦ ἐδέησε ν' ἀναδειχθῆ καὶ ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης· διὰ μιᾶς μόνης πλειοτέρας ψήφου ἀνεδείχθη ὁ συμψηφορούμενος. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐκείνης οὐδόλως ἐπεδίωξεν οὔτε ὑπηρεσίαν τινά, οὔτε τὴν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐξάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἀλλ' ἀπεσύρθη εἰς τὰ ἴδια, κ' ἐπεδόθη εἰς τὴν γεωργίαν· ἔμεινε δ' ἐκ τῶν πολιτικῶν πάντῃ ἄπορος, διότι οὐδέποτε ἐπεδίωξε δι' αὐτῶν τὸν ἴδιον πλουτισμὸν, ἀλλ' ἀπώλεσε μάλιστα καὶ τὰ ἴδια ἐπὶ τῆς ἀνταρσίας. Βραδύτερον δὲ δυστυχῶς ἀπώλεσε καὶ ὅ,τι τῷ εἶχεν ἀπομείνει τότε εἰς ἀκίνητον ἰδιοκτησίαν ἕνεκα τῆς καλῆς αὐτοῦ πίστεως πρὸς τινὰ τῶν συγγενῶν του.

Ὁ Αἰνιὰν, μορφώσας τὰς πεποιθήσεις του ἐπὶ βάσεων στερῶν, οὐδέποτε μετέβαλεν αὐτάς. Ἐφρόνει, ὅτι ἡ βελτιώσις τῆς κοινωνίας πρέπει νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ λαοῦ· εἰργάσθη πρὸς φωτισμὸν αὐτοῦ διὰ τε τῶν ἐφημερίδων καὶ διὰ σπουδαίων περιοδικῶν συγγραμμάτων. Καὶ δὴ συνέγραψε τὴν

βιογραφίαν τοῦ Καραϊσκάκη, ὃν καὶ παρηκολούθησεν, ὡς εἶδομεν, εἰς τὰς τελευταίας κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως τὴν Ἀττικὴν ἐνδόξους μάχας καὶ τὴν ἐνδοξωτέραν εἰς Ἀράχωβαν ἐκστρατείαν του. Μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τὴν Ἰφηγένειαν τοῦ Ῥακίνα διὰ στίχων ὁμοιοκαταλήκτων. Συνέγραψε βιβλίον κηπουρικόν, κ' ἐρανισθεῖς, μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ διάφορα γελοῖα καὶ περιέργα εἰς γλῶσσαν ἀπλουστάτην. Ἄπαντα δὲ ταῦτα ἐξεδόθησαν ἐν ἰδίᾳ τῶν ἀδελφῶν Αἰνιάνων τυπογραφίᾳ, ἣν πρῶτοι συνέστησαν ἐν Λαμίᾳ. Ἐξέδωκε κατὰ καιροὺς δύο περιοδικὰ συγγράμματα «*Τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Λαοῦ*» καὶ «*Τὴν Ἐφημερίδα τῆς Γεωργίας*». Συνέγραψε κ' ἐτύπωσεν ἰδίῳις ἀναλώμασιν «*Εὐαγγελικὴν ἠθικὴν*», ἥς πολλὰ ἀντίτυπα, ὡσπερ καὶ τῆς «*Βιβλιοθήκης τοῦ Λαοῦ*», προσέφερε δωρεὰν εἰς ἅπαντας τοὺς δήμους τοῦ Κράτους, ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς πυρὴν πρὸς σύστασιν βιβλιοθηκῶν παρὰ τοῖς δήμοις. Συνέγραψε Γραμματικὴν τῆς καθομιλουμένης κ' ἔδωκεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν πολλὰ ἀντίτυπα τοῦ ἔργου του, ἵνα διανείμῃ εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ χρησιμεύσωσι παρ' αὐτοῖς εἰς μάθησιν τῆς καθομιλουμένης.

Ἐρανίσθη ἀπὸ τοῦ Γαλλικοῦ καὶ συνέταξε στοιχειώδη ἀγρονομίαν, ἵνα εἰσαχθῇ ἡ χρῆσις αὐτῆς εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ὡς ὑπάρχει καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ· ἀλλ' οἱ προϊστάμενοι τῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν ἐνέκριναν τὴν εἰς τὰ σχολεῖα εἰσαγωγὴν αὐτῆς· ὡς νὰ ὑπῆρχεν ἄλλο τι βιβλίον, δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ καταλληλότερον. Συνέταξε τελευταῖον βιογραφίαν τοῦ Γερμανοῦ Παλαιῶν Πατρῶν, καὶ τοὺς βίους τῶν δύο Ἀντωνίνων καὶ μετέφρασε κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος ὅσα ἐνόμισε κατάλληλα πρὸς ἠθικοποίησιν τῆς κοινωνίας, μεταχειρι-

σθείς γλῶσσαν, καθαρεύουσιν μὲν, ἀλλ' ὅσον ἐνεστὶν εὐληπτοτέραν εἰς τὸν λαόν. Ἐπὶ πολλὰ δ' ἔτη ἡσυχολήθη καὶ εἰς τὴν σύνταξιν λεξικοῦ τῆς ὀμιλουμένης ἑλληνικῆς, ἀναγκαιοτάτου διὰ τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ, ὑπὲρ ὧν εἰργάζεται· ἀλλὰ καίτοι ὅποπερατωθὲν μένει εἰσέτι κατὰ δυστυχίαν ἀνεκδοτόν. Τοῦ ἀληθῶς ἀξιολόγου τούτου φιλοπονήματος τοῦ Δημητρίου Αἰνιᾶνος εἶδομεν καὶ ἡμεῖς στοιχεῖα τινά· ἐξ ὧν δὲ ἐμελετήσαμεν εἰκάσομεν, ὅτι εἶναι ἀληθῶς ἀνεκτίμητος θησαυρός· καὶ λυπούμεθα, διότι δὲν κατέστη εἰσέτι τοῖς πᾶσι προσιτός. Ἄπορον μάλιστα εἶναι πῶς δὲν ἐπωφελήθη τῆς περιστάσεως τυπογράφος τις κερδοσκόπος, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπαυξήσῃ τὰ κεφάλαιά του καὶ ὠφέλιμος τῇ πατρίδι κατασταθῇ. Ἄλλως ὁ χαρρακτήρ τοῦ ἐπιζῶντος τούτου Δημητρίου Αἰνιᾶνος εἶναι ἀνεκτίμητος· καὶ ἄπορον μὲν δὲν εἶναι τὸ νὰ μὴ ἐκτιμῆται σήμερον ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας, ἄπορον ὅμως καθίσταται τὸ νὰ μὴ ἐνθυμηθῇ ποτὲ αὐτὸν οὔτε ὁ ἄλλοτε συμμαθητὴς του Ἀλεξάνδρος Δ. Μουρούζης, ὁ πολλοὺς ἄλλους εὐεργετῶν, καὶ νὰ χρησιμοποίησιν τοῦλάχιστον τὰ ἔργα του καὶ ἰδίως τὸ λεξικόν, ὅπερ ἡμεῖς τοῦλάχιστον θεωροῦμεν ὡς πλοῦτον ἀνεκτιμητόν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΟΥ.

Οὗτος μὲν ἐγεννήθη ἐν τῇ νήσῳ Σπετσῶν τῷ 1770 ὑπὸ πατρὸς Νικολάου Πάνου, προεστοῦ χρηματίσαντος· καὶ ἀγωγὴν ἔλαβεν ὄλως ναυτικῆν. Αἱ δὲ Σπέτσαι κατ' ἀρχὰς ἦτο πολίχνιον, σχηματισθὲν ἐκ τῶν φευγόντων τὴν τυραννίαν ἀπὸ τῆς ἀντικρου ξηρᾶς, μόλις ἑκατὸν οἰκογενείας ἔχον κατὰ Ὁρλάνδον (1), καὶ μετὰ ταῦτα λαβὸν αὐξήσιν τινα μεγάλην ἔνεκα τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ καὶ ἰδίως τῆς καλῆς ἐγχωρίου διοικήσεως· δις μάλιστα ἐλεηλατήθη κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος· ἀλλὰ καὶ αὖθις κατέστη μία τῶν σπουδαιότερων νησιωτικῶν κοινωνιῶν.

Ἐπεδόθησαν μὲν οἱ ἀποικοὶ κατ' ἀρχὰς καὶ εἰς τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι ν' ἀποζῶσιν ἀπ' αὐτῆς, κατεσκεύασαν μικρὰ πλοιάρια καὶ δι' αὐτῶν ἐμπορεύοντο κατὰ τὰ πέριξ παράλια. Ἐν τοιοῦτῳ τινὶ πλοιαρίῳ ἐμαθήτευσε καὶ ὁ Γεώργιος Πάνου ὑπὸ τὸν πατέρα μέχρι τοῦ δεκάτου τῆς ἡλικίας του ἔτους· ὅτε θεὸς τις αὐτοῦ κατεσκεύασε πλοῖον μεγαλειότερον (Σαχτούρι), καὶ παρέλαβεν αὐτὸν ὡς παιδα· τότε ὁ Πάνος ἐξέτεινε τὰς ναυτικὰς γνώσεις καὶ μέχρις Ἀταλείας τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκεῖ ναυλοχοῦντος τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, ἐγνώρισεν Ὀθωμανὸν, κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον μέγα ἔχοντα ἀξίωμα, πράγματι ὁμῶς χριστιανὸν, βραδύτερον μάλιστα μαρτυρήσαντα· καὶ οὐ-

(1) Ἰδὲ Ναυτικὰ ὑπὸ Ὁρλάνδου, Τόμ. κ', Σελ. 44.

τος ἦτο ὁ ἐν Ὑδρα ἐορταζόμενος ἅγιος Κωνσταντῖνος. Ἐκεῖ δὲ εἶδε καὶ τὰ ἕθνη τῶν τότε Τούρκων. Δύο ἐξ αὐτῶν εἰσῆλθον εἰς ῥακοπωλεῖον δύο ἀδελφῶν χριστιανῶν καὶ διέταξαν τὸν νεώτερον νὰ τοὺς κερνᾷ. Ὅκνοῦντα δὲ ἐφόνευσαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν πρεσβύτερον νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν των, ἔχοντα ἐνώπιόν του νεκρὸν τὸν ἀδελφόν. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο προὔξενεσε τοσαύτην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Γεώργιον Πάνου, ὥστε ἔκτοτε ὤμωσεν ἐκδίκησιν. Ἐκ τοῦ μακροῦ τούτου πλοῦ μόλις ἑκατὸν παράδες ἐκέρδισε, καὶ ὅτε ἔδωκε τούτους τῇ μητρὶ του, ἀμφότεροι συνεκινήθησαν μέχρι δακρῶν· ἡ μὲν μήτηρ, ἐπιδαφιλεύουσα εὐχὰς τῷ υἱῷ· οὗτος δὲ, ὑποσχόμενος πλειότερα.

Βραδύτερον ἐναυτολογήθη ὡς ναύτης εἰς μεγαλειότερον πλοῖον, μετ' αὐτοῦ ἀπέπλευσεν εἰς Μεσσηνίην καὶ Σικελίαν, ἀλλ' ἐρίσας κατὰ τὸν διάπλουν μεθ' ἐτέρου ναύτου ἀφέθη αὐτόσε πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλων. Κατὰ καλὴν του τύχην προσωρμίσθη ἐκεῖ ἕνεκα τρικυμίας μέγα Δαλματικὸν πλοῖον, νεναυλωμένον ὑπὸ πλουσιῶν ἐν Λιδόρνῳ Ἰωαννιτῶν, ἑκατὸν χιλιάδας ταλλήρων ἐμπορεύματα ἐχόντων, καὶ διευθυνόμενον εἰς Κέρκυραν. Ἐπὶ τοῦ πλοίου τούτου ὁ Γ. Πάνου ἐπέβη μετὰ πολλῶν παρακλήσεων ὡς ἐπιδάτης. Κατὰ τὸν διάπλουν ὁμοῦς τὸ πλοῖον κατελήφθη ὑπὸ τοσαύτης τρικυμίας, ὥστε οἱ πάντες ναυλωταὶ τε ἔμποροι, πλοίαρχος καὶ ναῦται, ἀπελπισθέντες περὶ τῆς σωτηρίας πλοίου τε καὶ ἐμπορευμάτων, ἐδέοντο μόνον, ἂν οὐχὶ πρὸς διάσωσιν τῆς ζωῆς των, τοῦλάχιστον ὁμοῦς πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν των. Ἐν τοιαύτῃ ἀγωνίᾳ παρίσταται ὁ Γ. Πάνου καὶ ζητεῖ τὴν ἄδειαν νὰ διοικήσῃ. Δεκτῆς γενομένης προθύμως τῆς αἰτήσεως σώζονται οἱ τε ἀπελπισμένοι, τὰ ἐμπορεύματα ἅπαντα καὶ τὸ πλοῖον ἄνευ τῆς ἐλαχίστης βλάβης. Ἀφ' ἡμερῶν

τες εἰς Κέρκυραν οἱ ἔμποροι προέτειναν νὰ μείνη παρ' αὐτοῖς, ἵνα τῷ ἀγοράσῃσι πλοῖον· ἀλλὰ μὴ συγκατατεθέντος τοῦ Πάνου, τοῦτον μὲν ἐνέπλησαν δωρημάτων καὶ φιλοφρονήσεων· τῷ δ' ἐν Λιθόρνῳ ἀδελφῶ αὐτῶν Ζούκῃ ἔγραψαν, ὅτι τὴν σωτηρίαν τῆς τε ζωῆς καὶ τῶν ἐμπορευμάτων των ὀφείλουσι Σπετσιώτῃ τινὶ Γεωργίῳ Πάνου.

Οὗτος ἐπανελθὼν εἰς Σπέτσας ἐφρόντιζε ν' ἀγοράσῃ ἴδιον πλοῖον, ἀλλὰ μὴ ἔχων τὸ ἀπαιτούμενον χρηματικὸν συναιτερίσθη μετὰ τινος Κρανιδιώτου. Μετ' αὐτοῦ ἀπῆλθε σὺν τῷ ἐταιρικῷ πλοίῳ εἰς Σμύρνην κ' ἐκεῖ ἐναυλώθη εὐτυχῶς διὰ Λιθόρνον. Ἐπὶ τῇ ἀφίξει διελύθη ἡ ἐταιρία, λαβόντος τοῦ Κρανιδιώτου τὸ πλοῖον· ὁ δὲ Γεώργιος Πάνου ἐσκέπτετο ν' ἀγοράσῃ ἕτερον· ἀλλὰ τὰ χρήματα δὲν ἐξήρκουν κ' ἐν Λιθόρνῳ οὐδένα ἐγίνωσκεν, ἵνα ζητήσῃ πίστωσιν. Ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ του ἐρωτᾶται ὑπὸ τινος ἂν ἦναι Σπετσιώτης καὶ ἂν γινώσκῃ τὸν Γεώργιον Πάνου. Ὁμολογηθείσης τῆς ταυτότητος, ὁ ἄγνωστος ὁδηγεῖ τοῦτον εἰς ἕτερον σεβάσμιον ἔμπορον τὸν Ἰωάννην Ζούκην, καὶ οὗτος μόλις ἀκούσας, ὅτι ὁ προσερχόμενος εἶναι ὁ σωτὴρ τῆς περιουσίας του καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀδελφῶν του, ὠδήγησε τὸν Γεώργιον Πάνου εἰς τὸν λιμένα καὶ παρήγγειλεν αὐτὸν νὰ ἐκλέξῃ καὶ ἀγοράσῃ οἷον πλοῖον ἐνόμιζε κατάλληλον χωρὶς ν' ἀναλογισθῇ τὴν ἀνέχειαν.

Ἀγορασθέντος τοῦ πλοίου ὁ Ζούκης προέτρεψε τὸν Πάνου νὰ πέμψῃ τοῦτο δι' ἑτέρου πλοιαρχοῦ· αὐτὸς δὲ νὰ μείνη ἐν Λιθόρνῳ, ἵνα μάθῃ καὶ γράμματά τινα καὶ ἐκπαιδευθῇ περὶ τὰ ναυτικά. Δεκτῆς γενομένης τῆς προτάσεως ἐν τῷ διαστήματι ἐνὸς μόνου ἔτους καὶ γράμματα ἱκανὰ ἔμαθε καὶ στοιχεῖά τινα τῆς ναυτικῆς ἐδιδάχθη.

Παραλαβὼν ἔπειτα τὴν διοίκησιν τοῦ πλοίου του

επελήφθη μεγάλων εἰς διάφορα παράλια τῆς Δύσεως ταξειδίων. Καὶ ἐντὸς βραχέως χρόνου ἐπλήρωσε μέχρι λεπτοῦ τὰ ὀφειλόμενα τῷ Ζούκῃ, ἐσχημάτισε δὲ καὶ ἴδια κεφάλαια, ὅσα τῷ ἦτο ἱκανὰ νὰ μὴ ναυλώνηται ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ νὰ ἐμπορεύηται δι' ἰδίων αὐτοῦ χρημάτων. Εὐχάριστον δὲ εἶναι, ὅτι ὅσον ἠϋξάνεν ἡ περιουσία τοῦ Γεωργίου Πάνου τόσον πλειότεραι παρ' αὐτῶ ἀρεταὶ ἀνεπτύσσοντο καὶ ἐκαλλιεργοῦντο, καὶ ἰδίως ἡ φιλανθρωπία, ἡ μετριοφροσύνη καὶ ἡ ἄκρα τιμιότης.

Τῷ 1813 ἐναυπήγησεν ἕτερον μεγαλιέτερον πλοῖον τριάκοντα καὶ ἕξ πῆχεων, καλέσας αὐτὸ «*Sálwra*» καὶ μεταχειρισθεὶς ἐνδόξως ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Διὰ τοῦ πλοίου τούτου ἐπεξέτεινε τοὺς πλόας του καὶ μέχρι τῆς Ἀτλαντικῆς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Μεσόγειος ἔδριθεν, ὡς γνωστὸν, πειρατικῶν Ἀφρικανῶν, καταδιωκόντων ἰδίως τὰ ἑλληνικὰ, ὡς φέροντα μέγαν πλοῦτον. Τούτου λοιπὸν ἕνεκα ταῦτα εἶχον τότε τέλειον πολεμικὸν ὄπλισμόν. Ἐπιστρέφων ποτὲ ἐξ Ἰσπανίας ὁ Γεώργιος Πάνου, ἔχων εἰς μετρητὰ μόνον ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδας Ἰσπανικὰ τάλληρα, παρηκολουθεῖτο κρύφα ὑπὸ πειρατικοῦ. Κοιμώμενος εἶδε κατ' ὄναρ πῦρ, καίον τὸ πλοῖον. Ἐγείρεται ἐντρομος καὶ ἐρωτᾷ τὴν φυλακὴν ἂν συνέβη τι ἑκτακτόν· μόλις ἀκούσας ἀρνητικὴν ἀπάντησιν βλέπει ἐνώπιόν του πελώριον Ἀφρικανικὸν πλοῖον, προσκαλοῦν αὐτὸ νὰ παραδοθῆ. Ἐν τῇ στιγμῇ ὁ Πάνος ἐτοιμάζει τὰ πρὸς ἀμυναν καὶ τίθεται ὀπισθεν τοῦ ἐχθρικοῦ, ἐν ἀποφύγῃ τὸν ἐκ τῶν πλευρῶν πυροβολισμόν. Μετὰ πολλὰς ματαίας περὶ παραδόσεως ἀποπείρας ἄρχεται καὶ οὗτος μανιώδης· ἀλλὰ τόσον εὐθυβόλως ἀπήντησαν οἱ Ἕλληνες, ὥστε μετὰ πεισματώδη μάχην οἱ Ἀφρικανοί, παθόντες φαίνεται καὶ πολλὰς βλάβας, ἠναγκάσθησαν νὰ στρέψωσι πρῶραν. Ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ταύτῃ διέπρεψεν

Ίδιως ὁ Ἄντώνιος Μπαζώτης, ἀνδραγαθήσας καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ πέσας ἐνδόξως ἐν Σφακτηρίᾳ. Ἐκτοτε ἡ φήμη τοῦ Γεωργίου ἠϋξήσε μεγάλως· ἀριχθεῖσα δὲ καὶ μέχρι τῶν ἀκοῶν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, διώρισεν αὐτὴ τοῦτον διὰ τοῦ Καπετᾶν Πασσᾶ διοικητὴν Σπετσῶν κατὰ τὸ ἐξῆς ἐγγραφον :

(Τ. Σ.) ΧΟΥΣΕΙΝ ΠΑΣΣΑΣ, ΒΕΖΥΡΗΣ ΚΑΠΕΤΑΝ ΠΑΣΣΑΣ.

*Προεστῶτες καὶ ἐπιτόπιοι καραβοκυραῖοι καὶ ὄλιος ὁ κοινός
βαγιάς τῆς νήσου Σπετσῶν.*

Βλέποντες τὸ παρὸν ἡμῶν ὑψηλὸν καὶ ἡγεμονικὸν μας πουγιοουρῶ-
δι, θέλετε ἤξευρεῖ, ὅτι μὲ τὸ νὰ ἔχωμεν ἀκριθῆ πληροφορίαν, ὅτι ὁ
Καπετᾶν Γεώργιος Πάνου εἶναι ἓνας τῶν πιστοτάτων βαγιάδων καὶ
φρονιμωτάτων συμπατριωτῶν σας, διορίζομεν αὐτὸν Μπαῶ-Κοτζάμπα-
σιν καὶ ζαπίτην σας, πρὸς τὸν ὁποῖον Κοτζάμπασιν ἐμπιστευθέντες
τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου σας δεδώκαμεν πᾶσαν πληρεξουσιότητα εἰς τὸ
ν' ἀναγκαιόζῃ καὶ νὰ παιδεύῃ κάθε εἶδος ἀταξίας, διὰ νὰ διαφυλαχθῇ
τὸ νιζάμι τοῦ τόπου σας, καὶ ν' ἀποκατασταθῇ διὰ μιᾶς ἀρίστου διοι-
κήσεως εἰς ὅλους τοὺς πτωχοὺς βαγιάδες ἡ ἡσυχία καὶ ἀνεσις. Ὅθεν
καὶ προστάζομεν ὑμᾶς ἅπαντας νὰ φυλάττειτε τὴν προσήκουσαν ὑπο-
ταγὴν καὶ εὐπειθειαν πρὸς τὸν βγθέντα. Ὡσαύτως δὲ προστάζομεν καὶ
σὲ τὸν Μπαῶ-Κοτζάμπασιν σφοδρῶς καὶ ἡγεμονικῶς, ἐὰν ἤθελεν ἀνα-
φανῆ τις κακὸς τρόπος καὶ ἀπειθῆς, ταρατῶν τὴν κοινὴν ἡσυχίαν καὶ
εὐταξίαν ἢ μὴ πολιτευόμενος κατὰ τὸ χρέος τοῦ βαγιαλικίου του, τὸν
τοιούτου ὁποῖας τάξεως ἢ καταστάσεως καὶ ἂν ἤθελεν εἶναι νὰ πιάνης
καὶ σιδηροδέσιμον νὰ τὸν ἐξαποστέλλῃς πρὸς ἡμᾶς, ἵνα λαμβάνῃ τὰ
ἐπίχειρα τῆς κακίας του, πρὸς παραδειγματισμὸν καὶ σωφρονισμὸν τῶν
τοιούτων ὁμοιοτρόπων, καὶ ἐὰν δὲν ἤθελες βάλει εἰς τὸ χεῖρ τὸν τοιού-
τον, νὰ κατακηρμνίζῃς ἐκ θεμελίων τὸ ὄσπότητόν του καὶ πᾶν τὸ κινή-
τὸν καὶ ἀκίνητον αὐτοῦ κτήμα. Ἐὰν δὲ γίνῃ χρεῖα διὰ τοὺς τοιούτους
δυνάμειως καὶ βοήθειας λαμβάνετε τὸ παρὸν μας ἡγεμονικὸν μου-
γιοουρῶδι καὶ πηγαίνοντες εἰς ὅποιον μέρος ἤθελεν εὐρίσκειται ἀρμαμέντο
ἰδικόν μας μικρὸν ἢ μέγαλον θέλει ἐμφανίζει τὸ παρὸν μας πρὸς τὸν
Καπετάνιον καὶ θέλει συντρέχει αὐτὸς ὁ Καπετάνιος μὲ τὸ ἴδιόν του
ἀρμαμέντο εἰς πᾶσάν σου χρεῖαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ δίδομεν πίστιν εἰς
τὴν ὑπογραφὴν σου, διὰ τοῦτο σὲ προστάζομεν, ὅπου καὶ δι' αὐτῆς καὶ
διὰ τῆς κοινῆς σφραγίδος νὰ μᾶς ἀναφέρετε πᾶν ὅ,τι πρὸς εὐνομίαν
καὶ εὐταξίαν καὶ συντήρησιν τῶν χρεῶν τοῦ βαγιαλικίου συντελεῖ, διὰ

νά διενεργῆται δραστηριώτατα ἡ προσήκουσα διόρθωσις. Ἐφοῦ λοιπὸν φθάσῃ τὸ παρὸν ἡμέτερον ἡγεμονικὸν μπουζιουρλὸν καὶ γίνῃ γνωστὸν εἰς ὅλους σας ἡ ὑψηλὴ ἡμῶν βουλή καὶ ἀπόφασις νὰ μὴν ἤθελε τολμήσει τινας νὰ φανῆ ἐναντίος ἢ παραβάτης τοῦ ὑψηλοῦ μου ὀρισμοῦ, διότι ὁ τοιοῦτος ὑπερὸν ἤθελε παιδευθῆ ἀνγλιῶς, ὡς ἀπειθῆς καὶ παρήκως. Οὕτω γενέσθω, ὡς προτάζομεν, καὶ μὴ ἄλλως ἐξ ἀποφάσεως.

Ἐξεδόθη τὸ παρὸν ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ ἀκαταμαχῆτου Δοναμά. 1814 (1).

Ἄμα ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του ὁ Γεώργιος Πάνος ἐπέφερε τάξιν τινά, ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ πάθη ἦσαν κεκορυφωμένα ἰδίως μεταξὺ τῶν προϋχόντων. Τινὲς τούτων καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ νέος διοικητὴς εὕρισκετο εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ Καπετὰν Πασσᾶ κατεμήνυσαν παρ' αὐτῷ διὰ σχοινοτενοῦς ἐγγράφου ἓνα τῶν ἐπισημοτέρων οἰκοκυραίων, τὸν Βασίλειον Μαλοκίνην, ὡς ταραχοποιὸν καὶ πράκτορα μάλιστα τὸ μὲν πρῶτον τῆς Ἀγγλίας, ἔπειτα δὲ καὶ τῆς Ῥωσσίας, προστατεύοντα διὰ τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν σημαίων τούτων καὶ ἄλλους ὁμοίους του. Ματαίως ὁ Γεώργιος Πάνου προσεπάθησε νὰ κατευνάσῃ τὸν Καπετὰν Πασσᾶν· οὗτος ἐπέτρεψε τοῖς ἀντιπάλοις νὰ συλλάβωσι διὰ δόλου τὸν καταμηνυθέντα, ἔπεμψαν αὐτὸν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐκεῖ δυστυχῶς ἀπέβίωσε διὰ δηλητηρίου.

Εἰς τοιαῦτα μέσα οὐδέποτε κατέφυγεν ὁ Γ. Πάνου κατὰ τῶν ἀντιπάλων του, ἀλλὰ διὰ τῆς συνέσεώς του σμικρὸν κατὰ σμικρὸν καὶ τὴν τάξιν ἐπέφερε καὶ ἐντελῆ σχεδὸν συμφιλίωσιν· ἀπῆλλαξε μάλιστα διὰ μεγάλης δόσεως χρημάτων ἐξ ὁμοίας συκοφαντίας καὶ τὸν συμπολίτην του Ἀντώνιον Γκίνην. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1817 διώκει ἡσύχως τὴν νῆσον· τότε δὲ κατ' ἐπίμονον αἰτησιν τῶν φίλων του ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἰδίως τοῦ Παναγιώτου Σέκερη, ταμῖα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ὄντος καὶ τὰ πάντα, ὡς εἶδομεν, μηχανου-

(1) Ὁρα Νευτικὸν Δ. Ὁρλάνδου, Τύμ. Α, Σελ. 30.

μένου πρὸς εὐόδοσιν αὐτῆς, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ καὶ ν' ἀπέλθῃ ἐκεῖσε. Μόλις ἰδὼν αὐτὸν ὁ Σέκερης ὠδήγησεν εἰς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον καὶ οὗτος, ὠρκίσας πρότερον, ἐκατήχησεν εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας πρὸς μείζονα μάλιστα ἔμφρασιν ἐξήγαγε τοῦ κόλπου του μικρὸν σταυρὸν, σωζόμενον ἐν τῷ Ναυτικῷ Μουσεῖῳ, κ' ἐνεχείρισε τῷ Γεωργίῳ Πάνου, εἰπὼν : « EN ΤΟΥΤῳ ΝΙΚΑ ».

Μετὰ μὲν τὴν κατήχησιν ὁ Γεώργιος Πάνου ἔγεινεν ὅσον ἐνθους τόσον καὶ συνετός· ἐπὶ δὲ τοῦ σταυροῦ τούτου ὠρκισεν ἀκολούθως καὶ ἐκατήχησε πολλούς· καὶ πρῶτον πάντων ἅμα ἐπανακάμψας εἰς Σπέτσας τὸν φίλον του Παναγιώτην Μπόττασιν. Συνεστήθησαν δὲ τότε, ὡς γνωστὸν, καὶ ἐπαρχιακὰ ταμεῖα, καὶ ἐν τοιοῦτον ἦτο καὶ τὸ τῆς Μονῆς τῆς ἁγίας Λαύρας. Εἰς αὐτὸ λοιπὸν ὁ Γεώργιος Πάνου προσέφερεν ἀμέσως χίλια Ἴσπανικὰ τάλληρα διὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς :

Ἐν ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ, τὴν 5 Ἰουλίου 1818.

Πανοσιώτατε ἄγιε καθηγούμενε !

Ὁ ὑπογεγραμμένος Γεώργιος Πάνου ἐκ τῆς νήσου Πέτζας, φθάσας εἰς ἡλικίαν χρόνων τεσσαράκοντα, πραγματευόμενος θαλασσοπορῶν, καὶ εὐρέθεις εἰς ταύτην τὴν βασιλεύουσαν ἐπληροφόρηθην ἀπὸ τὸν ἐνταῦθα κοινὸν φίλον Παναγιώτην Σέκερην τὴν ἀνάγκην, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκειται ἡ ἱερὰ μονὴ, καὶ ἤδη σὰς στέλλω μέσον τῆς τιμιότητός του τάλληρα Ἴσπανικὰ κολλονάτα χίλια, N^ο 4,000, τὰ ὁποῖα παρακαλῶ νὰ καταδεχθῆτε καὶ νὰ κάμητε μίαν παρησίαν εἰς μνημόσυνον τῆς μητρὸς μου, καὶ ἐν καιρῷ ὅπου θέλει ἀποφασίσετε νὰ κάμητε τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ἁγίας μονῆς (ἐννοοῦσε τὴν ἐπανάστασιν). Ἐπειδὴ ἐστάθην ἐξουσιαστής τῆς πατρίδος μου καὶ τὰ πρῶτα τῶν ἐκεῖ δύνάμαι, ἔχω δὲ καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν μου δύο ἢ τρία καράβια, μὲ ταῦτα ὑπόσχουμαι νὰ σοῦ φέρω ὅσας ἀξιολογοτέρας κολώνας ἐπιτύχω καὶ ἀναμένοντας τὴν ἀπόκρισίν σας καὶ μένω μὲ ὅλην τὴν εὐχρίνειαν καὶ πίστην.

Ὁ πρόθυμος τῶν προσταγῶν σας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΟΥ.

Βραδύτερον ἦλθε καὶ ὁ Παπαφλέσσας, φέρων πρὸς τοὺς προκρίτους Ἐὐδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν ἐνθουσιωδεστάτην ἐπιστολήν, δι' ἧς ὁ Γεώργιος Πάνου διωρίζετο ἔφορος καὶ δι' ἧς οἱ πάντες διετάσσοντο νὰ ἐτοιμασθῶσι κατὰ πάντα, ἰδίως μάλιστα κατὰ τὴν προμήθειαν πολεμεφοδίων. Ἐτι βραδύτερον ἀφίχθη εἰς Σπέτσας καὶ ὁ Ἄναγνωστόπουλος, μεθ' οὗ μετέβη ὁ Γ. Πάνου εἰς Λεωνίδιον, εἰς Ἐρμιώνην, εἰς Μονεμβάσιαν καὶ ἀλλαγῶν καὶ ἐκατήχησε πολλοὺς, ἐν οἷς καὶ τοὺς σημαίνοντας Παπακυριάκον, Δεσποτόπουλον καὶ Εὐγενίδην. Ἐτι δὲ βραδύτερον ἐφιλοξένησεν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ τὸν Γαλάτην καὶ τοὺς συνοδεύοντας αὐτὸν ὄηθεν ὑπηρέτας τοῦ Τσακάλωφ καὶ Δημητρόπουλον.

Τὸν Γεώργιον Πάνου ἐκπλαγέντα ἐκ τῶν ἀποκαλύψεων καὶ ἀπειλῶν τοῦ Γαλάτου καθησύχασεν ὁ Τσακάλωφ, ἀνακοινώσας μάλιστα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεώς του. Οὕτω λοιπὸν συνεννοηθέντες μετὰ τούτου οἱ συνοδεύοντες τὸν Γαλάτην, μετέβησαν εἰς Ἐρμιώνην, ἐξετέλεσαν ἐγκαίρως τὸν σκοπὸν των, φονεύσαντες εἰς τὴν θέσιν Φλάμουρα τὸν ἐπικίνδυνον Γαλάτην καὶ διασωθέντες διὰ τῆς Μονεμβασίας εἰς Μάνην, συνδρομῇ τοῦ Γεωργίου Πάνου.

Ἀπαλλαγείς τοῦ δεινοῦ τούτου οὗτος ἐπεδόθη μετὰ τοῦ Μπότση ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὴν προπαρασκευῆν τοῦ ἀγῶνος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔλαβε καὶ τὴν κάτωθι ἐπιστολήν :

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΥΓΕΝΕΣΤΑΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟΝ ΠΑΝΟΥ.

(Τ. Σ.) Ἀγαπητέ Ἀδελφέ!

Ἐλάβομεν γράμμα τῆς ἐντιμότητός σου γεγραμμένον ἀπὸ 4 Ἰουλίου 1818 καὶ ἀμέτρως ἐχάρημεν ἐκινείσαντες τὸν ζῆλον καὶ προθυμίαν σου ὑπὲρ τῶν κοινωφελῶν, καὶ κατατάττοντες καὶ τ' ὄνομα τῆς Φιλογενείας εἰς τὴν σειρὰν τῶν γησιῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος.

Διὰ τὴν παρούσαν δεξιότητα τοῦ καιροῦ καὶ τὴν εὐτυχῆ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων πρόδοσιν, καθὼς εἰς τὸ κοινὸν ὑμῶν γράμμα πλατύ-τερον, λέγομεν, ἐνεκρίθη ἄριστον καὶ συμφέρον τὸ ν' ἀποκατασταθῶσιν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐφορῖαι εἰς εὐκολοτέραν καὶ ταχυτέραν κίνησιν τῶν υποθέσεων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας μας. Ὅθεν ἀπεδέχθημεν καὶ τὴν ἐντιμότητά σου μέλος αὐτῶν, μὴ ἀμφιβάλλοντες εἰς τὴν δεξιότητα τοῦ ὑποκειμένου σου, ὅτι θέλεις ἀκολουθῆσαι προθύμως τὸ ἴδιον τοῦτο ἔργον συσχεπόμενος μετὰ τῶν λοιπῶν συναδέλφων ἐφορῶν, περὶ ὧσιν γράφομεν εἰς τὸ κοινὸν γράμμα μας, καὶ μάλιστα τῆς ἐτοιμασίας τῶν πλοίων σας, τὰ ὁποῖα ἐλπίζομεν νὰ δοξασθῶσι κυβερνώμενα ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν σας.

Μὴ λείψης, Ἀδελφε περιπόθητε, νὰ φανῆς χρήσιμος εἰς τὴν Πατρίδα καὶ διὰ χρημάτων, καταβάλλων ὅσα ὑπεσχέθης νὰ βοηθήσῃς εἰ δυνατόν τὴν Πατρίδα, καὶ ὑπὲρ δύναμιν, στοχαζόμενος, ὅτι ἡ Πατρίς στερούμενη πάντων, ἀπὸ ἡμᾶς ζητεῖ πάντα, χεῖρας, πόδας, στήθη, μέταλλα, πλοῖα, τὰ ὁποῖα ὅταν ἡμεῖς καταβάλλωμεν προθύμως, ἕκαστος ὅ,τι ἔχει καὶ δύναται, τότε αὐτὴ μὲν θέλει ἀνορθωθῆ ἐξάπαντος, ἡμεῖς δὲ, φυλάξαντες τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῶν προγόνων μας, θέλομεν γένει τὸ θαῦμα τῶν αἰώνων. Λοιπὸν, Φίλε, καὶ ἡ ἀγάπη σου βοήθησον, γενόμενος παράδειγμα τοῖς λοιποῖς, τοὺς ὁποίους καὶ παρακίνησον εἰς τὸ αὐτὸ νὰ συνεισφέρουν ἅπαντες, διὰ νὰ κινήσωμεν ὅσον τάχιον τὴν Μηχανὴν, καὶ νὰ μὴ χάσωμεν τὴν εὐκαιρίαν.

Πρὸς τούτους φανερώνομεν τῇ Φιλίᾳ σου, ὅτι γενικώτερον ἔφορον ἐπὶ πάντων τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀπεδείξαμεν τὸν σεβαστὸν ἄνδρα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ὡς ἐμπειρότερον καὶ ἀξιώτερον. Ὅθεν χρεωστεῖτε πάντα τὰ μέλη νὰ πείθεσθε εἰς τὰς ὁδηγίας τῆς Ἐκλαμπρότητός του, διὰ ν' ἀκολουθήσετε τὴν πρώτην φωνὴν μας εὐτάκτως καὶ προθύμως, ὡς ἴδιον τῶν προγόνων μας. Ἐρῶσο. 9. (1)

Τόσον δὲ ἐνθουσιώδης κατέστη ἕκτοτε, ὥστε νυχθημερὸν εἰργάζετο εἰς τὰ τῆς ἐταιρίας. Τὴν μὲν ἡμέραν γράφων πρὸς διαφόρους φίλους του· τὴν δὲ νύκτα, κατηχῶν. Εὐχάριστον δὲ εἶναι, ὅτι τότε οἱ πάντες καὶ οἰκοθεν προσήρχοντο, ἵνα κατηχηθῶσι καὶ οὐδεὶς ποτε οὔτε ἠπειθήσεν εἰς τὰς παραγγελίας τοῦ προϊσταμένου, οὔτε ὠκνησεν εἰς προπαρασκευήν· ἀλλ' οἱ πάντες ἐπεσκεύασαν καὶ ἐξώπλισαν τὰ πλοῖά των ὡς νὰ εἶχον ἐξέλθει τοῦ ἀγγλικοῦ ναυστάθμου. Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς

(1) Ἰδὲ δοκίμιον Φιλ. Ἐτ. Φιλίμωνος, Σελ. 331—332.

Δεκεμβρίου 1820 ἀνηγγέλθη καὶ ἡ ἐπάνοδος τοῦ Παπαφλέσα. Τότε δὴ τότε ὁ μὲν Γ. Πάνου καὶ ὁ Μπότασης ἐξαλλοὶ ἐγένοντο ὑπὸ χαρᾶς· ὁ δὲ Παπαφλέσας ἅμα ἀφιγθεὶς τοσοῦτον ἐνθουσιάσθη ἐξ ὧτων εἶδεν, ὥστε πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐτραγῶδει μεγαλοφώνως τὰ ἐπαναστατικὰ ἄσματα τοῦ Φεραίου καὶ τοῦ Ῥίζου. Ἐδέησε δὲ νὰ παρακληθῆ ὑπὸ τοῦ Γ. Πάνου, ἵνα μετριάσῃ κατὰ τι τὸν ἐνθουσιασμόν, διότι δὲν ἦσαν εἰσέτι οἱ πάντες μεμυημένοι· ἡ μεγάλη εὐκογένεια μάλιστα τῶν Μεξιδῶν ἐμυήθη πολὺ βραδέως. Ἀπεστάλη ἡμῖν καὶ ἀντίγραφον ἐπιστολῆς, (τοῦ Ἀλήμπεγῃ Καπετανάμπεγῃ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως) χρονολογουμένης τὴν 21 Σεπτεμβρίου 1820. Διὰ τῆς παραδόξου ταύτης ἐπιστολῆς ὁ ὀθωμανὸς οὗτος ἀνώτερος τοῦ στόλου ἀξιωματικὸς ἀποκαλεῖ σεβασμιωτάτους τοὺς δημογέροντας τῆς νήσου Σπετσῶν Γεώργιον Πάνου καὶ λοιποὺς καὶ ποῖ μὲν τοὺς παρακαλεῖ, ποῖ δὲ τυὸς διατάσσει καὶ τυὸς ἀπεπέλει μάλιστα νὰ ἔχῃσι μεταξὺ τῶν ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην καὶ νὰ θεωρῶσι τὸν Θεόδωρον Μεξῆν, ὡς μέλος τῆς κοινοτικῆς ἐταιρίας τῶν.

Ὁ Παπαφλέσας ἔφερε τότε καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν :

Εὐγενέστατε καὶ φιλογενέστατε καπετὰν Γεώργιε Πάνου!

Εἰς Σπέτσας.

Ὁ ἀξιοσέβαστος καὶ φιλογενέστατος ἀρχιμανδρίτης Δικαῖος μ' ἐπληροφόρησε περὶ τῆς φιλογενείας, ἡ ὁποία εἶναι ριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν σας καὶ τοῦ ζήλου, τὸν ὁποῖον εἰδείξατε εἰς πολλὰς περιστάσεις. Ὅθεν, ἐπειδὴ τῶρα ἐγγίζει ὁ καιρὸς νὰ λάμψῃ καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τὸ φαεινὸν ἄστρον τῆς ἐλευθερίας, ἐλπίζω, ὅτι ἡ εὐγενεία σας δὲν θέλειτε δεῖξει προθυμίαν μικροτέραν ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ὁμογενεῖς. Τὸ μόνον δὲ, τὸ ὁποῖον ζητεῖ ἀπὸ τὴν εὐγενείαν σας ἡ πατρίς εἶναι νὰ ἀρματώσῃτε ὅσον τὸ γρηγορώτερον ὅσα καρδία ἠμπορέσετε καὶ νὰ τὰ ἔχητε ἔτοιμα, ὥστε μὲ πρῶτον νεῦμα νὰ κινῶνται δι' ὅπου ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπαιτεῖ (1).

(1) Ἰδὲ Δοκ. Φιλ., Τόμ. Α', Σελ. 393.

Είναι πρὸς τούτοις ἀναγκαῖον νὰ εὐρεθῇ μετὰ ἐξ ἑβδομάδας ἀπὸ τὴν σήμερον εἰς τὸ Τριῆστι ἓνα καλὰ ἀρματωμένον καράβιον, ἀλλὰ περὶ τούτου ὁμιλεῖτε μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ μου καὶ φιλοπάτριδος ἀρχιμανδρίτου Δικαίου καὶ διατάξετε τὸ πρᾶγμα καλλίτερον. Ἐγὼ δὲ σὰς βεβαίονω, ὅτι ἡ πατρίς θέλει βραβεύσει τὸν ζῆλόν σας μὲ τὰ πλοῦσιά της ὄωρα, δόξαν, εὐγένειαν, τιμὰς καὶ ἀξιώματα, καὶ μένω.

Ἰσμαήλιον, τὴν 8 Ὀκτωβρίου 1820.

Φίλος καὶ ἀδελφός

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ (1).

Καὶ πλοῖον μὲν ἔπεμψαν τὸ τοῦ Δημητρίου Ι. Ὀρλώφ· ἀλλὰ παρέμεινε τοῦτο ἐν Τεργέστη χρόνον πολὺν καὶ ὁ Ἀλέξανδ. Ὑψηλάντης δὲν ἐφάνη. Βραδύτερον ἀφίχθη, ὡς γνωστὸν, ὁ πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς Δημήτριος. Συμφιλιωθέντων τῶν Μιξιδῶν μετὰ τῶν λοιπῶν Σπετσιωτῶν καὶ ἀνακωνωθέντος τοῦ μυστικοῦ τῆς ἐταιρίας καὶ τῷ Ἰωάννῃ Μέξῃ, οὗτος παρεδέχθη μὲν τὰ πάντα προθύμως, ἀλλὰ συνέστησε τὴν φρόνησιν, καὶ ἰδίως ἀπεράνθη, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ κάμωσι κἀνὲν κίνημα, πρὶν κάμωσι τὴν ἀρχὴν οἱ Ὑδραῖοι, ἵνα μὴ πάθωσιν ὅσα καὶ τῷ 1769 καὶ 1770. Τὴν 28 Δεκεμβρίου 1820 ἀπερχόμενος ὁ Παπαφλέσας ἐκ Σπετσῶν εἰς Ἄστρος ἔδωκε τῷ Γεωργίῳ Πάνω τὸ ἐξῆς πιστοποιητικὸν ἢ πληρεξούσιον :

Ἐχόντες ἱκανὴν πληροφορίαν πρὸ χρόνων, ὅτι ὁ τιμιώτατος κύριος Καπετὰν Γεώργιος Πάνου ὄχι μόνον εἶναι ἀνὴρ καλὸς καὶ ἀγαθὸς μεταξὺ τῶν πατριωτῶν του, ἀλλὰ καὶ θερμὸς ζηλωτὴς τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, τὸ ὁποῖον εἶδομεν πραγματικῶς καὶ αὐτοῖς ὄψεσθαι. Διὰ τοῦτο κατὰ δύναμιν τῆς δοθείσης μοι πληρεξουσιότητος παρὰ τῆς σεβαστῆς Ἀρχῆς τῆς «Ἐταιρίας τῶν Φιλικῶν» καὶ τοῦ ἐκλαμπροτάτου πρίγκιπος γενικοῦ ἐφόρου Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, ὑποσχόμεθα, ὅτι ἡ ἐντιμότης του, ἀφοῦ ἡ φιλάτῃ μας Ἑλλάς ἀναλάβῃ τὴν ἐλπίζομένην δόξαν της, ὄχι μόνον νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν σειρὰν τῶν εὐγενεστέρων τέκνων της μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας του, ἀλλὰ καὶ νὰ βραβευθῇ ἀναλόγως διὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ κόπους, τοὺς ὁποίους ἐθυσίασεν ἕνεκα τοῦ

(1) Ἰβὶ Ναυτικά Α. Ὁρλάνδου, Τόμ. Α, Σελ. 81.

γενικοῦ καλοῦ. Ὅθεν δίδομεν καὶ τὸ παρόν μας ἐνασφράγιστον, ἵνα ἔχη αὐτὸ δι' ἀπόδειξιν καὶ βεβαίωσιν διὰ πᾶσαν ἐνδεχομένην περίστασιν.

Σπέτται, τῇ 23 Δεκεμβρίου 1820.

(Τ. Σ.).

Ὁ ἀρχιμανδρίτης
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣ (4).

Συνάμα δ' ἔλαβεν ὁ Γεώργιος Πάνος παρὰ τοῦ Σέ-
κερη καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν :

Ἐν ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ, τὴν 17 Δεκεμβρίου 1820.

Ἐπιτόμιαις Κ. Καπετὰν Γεώργιου Πάνου.

Μέσον Κ. Μπεηλοπούλου εἰς τὰς 3 ε. ε. σᾶς εἶχον ἐτέραν μου, συν-
τροφεύουσαν καὶ ἕνα κουτὶ διὰ τὸ δώσῃτε εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀγίου
ἀρχιμανδρίτου (Παπαφλέσα)· ἐλπίζω, ὅτι τὸ ἐλάβετε καὶ ἐγγχειρίσατε
καὶ ἐν καιρῷ, καὶ ἄμποτε νὰ τὸ ἀκούσω ἀπὸ πρώτην σας διὰ ἡσυ-
χίαν μου.

Ἐπὶ δὲ κανένα νεώτερον οὔτε ἀπὸ πάνου δὲν ἔχομεν ὅπου νὰ σᾶς
εἰποῦμεν. Ἐκεῖνο δὲ ὅπου ἡμπορῶ νὰ σᾶς εἰπῶ, εἶναι ὅτι κάθε κίνημα
νὰ ἴηαι συνωδευμένον μὲ τὴν φρόνησιν καὶ ὁμόνοιαν, καὶ ν' ἀκούετε,
καθὼς ὅλοι εἶναι ὑποχρεωμένοι ν' ἀκούσουν, τὴν θέλησιν καὶ προστα-
γὰς τοῦ ἐκλαμπροτάτου Μπεηζαδὲ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, ὁ ὁποῖος
μέλλει νὰ εὐγῆ ἐν καιρῷ, ὅπου διὰ ζωῆς ἀκούσετε ἀπὸ τὸν ἄνωθεν.
Προσέχετε ὅμως διὰ τὸν Θεόν, μὴ κινηθῆτε προτοῦ φθάσῃ αὐτός. Τὸ
γράμμα μου νὰ τὸ κάψῃς ἅμα ὅπου τὸ διαβάσῃς χωρὶς ἄλλο, διὰ νὰ
μὴ φανῆ οὔτε τὸ ἔχνος του. Χωρὶς τῆς ἐνώσεως κανένα καλὸν πρᾶγμα
ποτὲ δὲν κατορθοῦται, «πίστις χωρὶς ἔργα νεκρὰ ἐστὶ», καὶ τοῦτο ἀρκεῖ.

Προσέχετε διὰ τὸν Θεόν, μὴ τύχη καὶ κάμετε καμμίαν παραδρομὴν
καὶ πάθωμεν τὰ χειρότερα· παρακαλῶ καὶ σὲ ὀρκίζω εἰς τὸν ἐν Τριάδι
Θεόν, ὅτι τὸ γράμμα μου εὐθὺς ὅπου τὸ διαβάσῃς νὰ τὸ κάψῃς χωρὶς
νὰ τὸ ἴδῃ κανένας ἄλλος, εἰμὶ ὁ Κ. Μπότασης καὶ ὁ Κ. Βασίλειος Φα-
σιολάτης. Ὁ ἅγιος ἀρχιμανδρίτης δὲν πιστεύω νὰ εὑρίσκειται ἀκόμη
αὐτοῦ, καὶ ἂν ἴηαι, δώστε τον τοὺς ἐκ μέρους μου προσκυνησμούς· ἐὰν
φύγῃ αὐτοῦθεν κανένας γνώριμος, γράφατέ μας τὰ τρέχοντα εἰς τὴν
Πατρίδα διὰ νὰ λάβωμεν καὶ ἡμεῖς ὅπως οὖν μέτρα, ὅπου εἴμεθα νύκτα
καὶ ἡμέραν εἰς τὸ μακελλίον.

Τοὺς Κυρίους Μποτασαίους αὐταδελφικῶς ἀσπάζομαι.

Ταῦτα καὶ προσκυνουῦντάς σας μένω.

Ὁ γνωστός δούλος σας

Ταῦτα πάντα διήγειρον ἐν Σπέτσαις τοσοῦτον ἐνθουσιασμόν, ὥστε οἱ πάντες ἦσαν ἀκράτητοι. Συνῆλθον λοιπὸν εἰς συμβούλιον καὶ ὠρισαν ὡς ἡμέραν ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος τὴν 2 Ἀπριλίου, ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου. Ἀλλὰ προτεινάντος τοῦ Μέξη καὶ αὐτῆς νὰ συνεννοηθῶσι πρότερον καὶ μετὰ τῶν Ὑδραίων, ἀπεστάλη παρ' αὐτοῖς πρὸς τοῦτο πρεσβεία, συγχειμένη ἐκ τοῦ Γεωργίου Πάνου καὶ Παναγιώτου Μπότσης. Τρεῖς ἡμέρας ἔμειναν ἐν Ὑδρᾷ οὗτοι, πολλάκις συσκέφθησαν καὶ σχεδὸν περὶ πάντων ἐσυμφώνησαν μετὰ τῶν Ὑδραίων, ἀλλ' ἡμέραν ἐνάρξεως δὲν ὠρισαν, τῶν πάντων ἀποδεχομένων ἀλλαγῆναι τὴν ἔκρηξιν. Ἐπανακάμψαντες ὁμως οἱ ἀπεσταλμένοι ἠναγκάσθησαν νὰ σιωπήσωσι τὰ περὶ τούτου. Συμβουλίου δ' ἀμέσως γενομένου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Γεωργίου Πάνου, οὐδὲν ὀριστικὸν καὶ τότε ἀπεφασίσθη. Μετὰ τὸ συμβούλιον ὁ Μπότσης, ὁ Γ. Πάνου, ὁ Β. Ὀρλώφ, ὁ Δ. Σκληῆς, ὁ Ἡλίας Θερμησιώτης καὶ ὁ Ἀναστάσιος Ἀνδρουτσοῦ ἐξῆλθον εἰς ἐξοχικὸν περίπατον, ἐνθα ἔμειναν συζητοῦντες μέχρι πέραν τοῦ μεσονυκτίου. Ἐκεῖ δὲ ἀπεφασίσθη νὰ ριφθῆ ὁ κύβος τὴν 2 Ἀπριλίου. Ἀπὸ ὄρθρου λοιπὸν βαθέως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Γ. Πάνου εἰσῆλθεν εἰς τὸν δημοτικὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐν χερσὶ φέρων τὴν πρώτην ἐκ τοῦ προχείρου σχεδιασθεῖσαν ἐν Σπέτσαις σημαίαν τῆς ἐλευθερίας· γονυπετήσας δ' ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τοῦ Σωτῆρος καὶ προσευχόμενος ἐν κατανώξει μετὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ ἱερέως ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν καὶ ἀμέσως ἔδωκεν αὐτὴν τῷ δωδεκαετῆ υἱῷ του Ἀντωνίῳ νὰ σπεύσῃ καὶ ἀναρτήσῃ ἐν τῷ ἰδιοκτῆτῳ πλοίῳ ὁ «Σόλων»· ἀμέσως τότε καὶ ἅπαντες οἱ λοιποὶ πλοίαρχοι ἔπραξαν τὸ αὐτὸ ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ πλοίῳ, χαιρετοῦντες μάλιστα τὴν ἀνύψωσιν τῆς σημαίας διὰ πυροβολισμῶν καὶ ζητωκραυγῶν. Τοῦτο

δὲ μαρτυροῦσι καὶ δύο σπουδαῖοι ἐταιρισταί, εὐρεθέντες τότε ἐν Σπέτσαις διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου των :

Ἡμεῖς οὐ κάτωθεν ὑπογεγραμμένοι ὀηλοποιούμεν διὰ τοῦ παρόντος ἀποδεικτικῶς ἐγγράφου, ὅτι φθάσαντες εἰς Σπέτσας, ὁ εὐγενέστατος Καπετὰν Γεώργιος Πάνου, πρῶτος ἔδειξε τὸν ἔνθερμον ὑπὲρ τῆς φίλης ἡμῶν πατρίδος ζῆλον, συστήνων εἰς τὸ καρδίῳν του, ὄνοματι «Σόλων», τὴν τῆς ἐλευθερίας σημαίαν, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐκίνησε διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς φρουρᾶς Μονεμβασίας. Αὐτόπται οὖν ὄντες καὶ ἡμεῖς ἀποδεικνύομεν, ὅτι ὁ ἐνάρετος καὶ τῷ ὄντι ἀπόγονος τῶν ἡρώων ἐνδόξων προγόνων μας δὲν ἔλειψεν, ἀλλ' οὔτε λείπει τοῦ νὰ ἐκτελῆ τὰ χρέη του μ' ὅλην τὴν κατάστασιν καὶ ζωὴν του, ἀποβλέπων μόνον περὶ τῆς κοινῆς ἐλευθερώσεως τοῦ γένους μας, καθήμενος πάντοτε ἔξυμνος εἰς τὸ νὰ ἐνεργῆ τὰ πρὸς τὰ κοινὰ συμφέροντα' διὸ καὶ πρὸς βεβαίωσιν ὑποφαινόμεθα.

Ἐν Μονεμβασίᾳ, τὴν 3 Μαΐου 1824.

ΠΑΙΔΣ ΧΡΥΣΟΣΠΑΘΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΝΟΥΣΗΣ (†).

Ἀμέσως μετὰ τὴν τελετὴν ταύτην ὁ Γεώργιος Πάνου, εἰσελθὼν εἰς τὸ πλοῖόν του, ὑψώσας ἐν αὐτῷ καὶ σῆμα ναυαρχίδος, ἀπέπλευσεν εἰς πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τῆς Μονεμβασίας, παρακολουθούμενος ὑπὸ τῶν Νικολάου Ῥάφτου (ἐπὶ τοῦ πλοίου Α. Χ. Ἀναργύρου), τοῦ Ἡλία Θερμησιώτου, Ν. Δ. Ὁρλώφ, Ἰωάννου Χ. Κούτση, Ἀναργύρου Α. Χ. Ἀναργύρου, Βασιλείου Ν. Ὁρλώφ, Θεοδώρου Δ. Λαζάρου, Ἀναστασίου Ἀνδρούτσου, Γεωργίου Χ. Ἀνδρέου, Γεωργίου Μπαρδάκου (ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Π. Χ. Ἀναργύρου) καὶ τῆς Τράτας τοῦ Γεωργίου Τρατουλέτου. Ἄλλοι δὲ ἐξέπλευσαν τότε συνάμα εἰς πολιορκίαν ἄλλων φρουρίων καὶ λιμένων. Τὸν δὲ Γεώργιον Πάνου ἐφωδίασεν ἡ τοπικὴ ἀρχὴ διὰ τοῦ ἐξῆς διπλώματος, ὅπερ εἶναι τὸ πρῶτον ἔως ἐκδοθῆν μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ ἀγῶνος ἐν Σπέτσαις :

(†) Ἱδὴ Ναυτικὰ Ὁρλ. Τ. ἀ. Σελ. 60 καὶ Δοκίμ. Φιλῶμ. Τ. ἀ. Σελ. 285.

Ἡμεῖς ἡ κοινότης τῆς νήσου Σπετσῶν, δηλοποιούμεν καὶ πιστοποιούμεν ὅπου ἀνήκει, ὅτι τὴν σήμερον δημοσίως κινεῖται καὶ μισεῖται ἀπὸ τὸν λιμένα μας τὸ Γαιρικὸν βρικόιον ὀνομαζόμενον «Σόλων», με σημαίαν θαλάσσιον τοῦ γένους, διοικούμενον παρὰ τοῦ συμπατριώτου μας Καπετὰν Γεωργίου Πάνου, καὶ πηγαίνει πρὸς διαφέντευσιν καὶ διὰ ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν, ἐνδυναμομένον μὲ ἀρκετοὺς ναύτας σὺν τῷ ἰδίῳ Καπετάνιῳ ὅλοι τους 85. Ὅθεν παρακαλούμεν ὅλας τὰς ἐξουσίας τῶν Ἑσπερείων Βασιλείων, ὅπου ἤθελεν ἀπαντηθῆναι νὰ τὸ γνωρίσουν καὶ νὰ τὸ δεχθοῦν διὰ τοιοῦτον καὶ εἰς κάθε περίστασιν ἀνάγκης του προσδραμόντος εἰς τὰς δυνάμεις των νὰ τὸν ὑπερασπισθοῦν καὶ νὰ τὸν βοηθήσουν φιλικῶς εἰς παρομοίας περιστάσεις.

Ἐξεδόθη τὴν 2 Ἀπριλίου 1824 ἐκ τῆς νήσου Σπετσῶν.

Οἱ πρόκριτοι τῆς νήσου Σπετσῶν βεβαιούμεν.

(Τ. Σ.)

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

κοινὸς καγκελάριος.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι ἐν τῷ ἐπισήμῳ τούτῳ ἐγγράφῳ οὐδεὶς λόγος γίγνεται οὔτε περὶ ναυαρχίας οὔτε περὶ ἀρχηγίας. Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐγίνωσκον φαίνεται νὰ οἰκονομῶσι κάλλιον τὰς φιλοτιμίας. Ἀπέφυγον ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως μάλιστα τοὺς ἐπισήμους διορισμοὺς, ἵνα λαμβάνωσι τούτους οἱ ἐν τοῖς ἔργοις ἱκανότεροι.

Βραδύτερον ἐστιχουργήθη καὶ ἀσμάτιόν τι ὑπὲρ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, οὔτινος ἐπέμφθη ἡμῖν ἀντίγραφον, ἀλλὰ νομίζομεν περιττὸν νὰ περιλάβωμεν ἐνταῦθα.

Πρὸ τῆς θαλασσίας ταύτης πολιορκίας, διαδοθείσης τῆς ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἔσπευσαν μὲν εἰς πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας διάφοροι κατὰ ξηρὰν ὑπὸ τοὺς Τζανετάκην Γρηγοράκην, Δημήτριον Τσιμπουράκην, Κοσονάκην, Πετροπουλάκην, Μαγκιῶρον, Κατσούλην καὶ Κρανίδην, οἱ πάντες, κατὰ τὸν Παπαμιχαλόπουλον, περὶ τοὺς 900 — 1000 (1). Ἀλλὰ τί ἡδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ πλεῖστοι, ἀπροπαράσκευοι

(1) Ἴδὲ Πολιορκίαν καὶ ἄλλωσιν Μονεμβασίας κτλ. ὑπὸ Παπαμιχαλοπούλου, Σελ. 67.

όντες, κατὰ φρουρίου, ἀπορθήτου θεωρουμένου τότε, ἀπὸ τῆς ξηρᾶς; Οἱ Τοῦρκοι ἐχλεύαζον τοὺς πολιορκουντας, ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς *κλέφτας*. Ἄμα προσορμισθέντος ὁμως εἰς τὸν λιμένα τῆς Μονεμβασίας τοῦ ἐξ ἔνδεκα πλοίων Σπετσιωτικοῦ στόλου, τότε ὁ μὲν Γεώργιος Πάνου, ἀποβάς εἰς τὴν ξηρὰν, κατεσκεύασε κατὰλληλον προμαχώνα, μετέφερεν ἐκ τοῦ πλοίου του δύο μεγάλα κανόνια κ' ἐκανονοδόλει κατὰ τοῦ φρουρίου· οἱ δὲ διὰ ξηρᾶς ἔλαβον μέγα θάρρος. Καὶ οἱ πολιορκούμενοι, ἰδόντες πλοῖα μὲ σημαίας, καὶ κανόνια ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς ξηρᾶς καὶ τάξιν τινα, καίτοι μακρυνθέντων μετ' οὐ πολὺ τῶν πλοίων, ὡς βλαπτομένων μᾶλλον (ἐκ τε τῶν τοῦ φρουρίου σφαιρῶν κ' ἐκ τοῦ ἀλιμένου) ἢ βλαπτόντων, ἐφοβήθησαν ὁμως μεγάλως.

Ἐκ δὲ τῶν ἀπομακρυνθέντων τοῦ λιμένος πλοίων ὀκτῶ, μαθόντα, ὅτι εἰς Μῆλον ὑπῆρχον δύο βρῖκια καὶ ἐν κορβέτον ἐχθρικά ἔσπευσαν ὑπὸ τὸν ἀτρόμητον Ῥάφτην κ' ἐκυρίευσαν. Ἐπιστρέψαντα δὲ ἔφερον ἱκανὰ πολεμεφόδια καὶ ὄπλα, ἅτινα δένειμον τοῖς στερουμένοις. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡ ἔλλειψις τροφῶν ἀπεμάκρυνε πολλοὺς Ἑλληνας ἐκ τοῦ στρατοπέδου· τοῦτο μαθόντες οἱ πολιορκούμενοι, διαλαθόντες νύκτωρ τὴν προσοχὴν τῶν διὰ θαλάσσης πολιορκούντων, ἐπέτυχον ἀπόβασιν εἰς ἕτερόν τι μέρος τῆς ξηρᾶς, ἵνα, ἐξεληθόντες συνάμα κ' ἐκ τοῦ φρουρίου, θέσωσιν ἐν τῷ μέσῳ δύο πυρῶν τοὺς πολιορκουντας καὶ δυνηθῶσιν οὕτως, ἂν οὐχὶ νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν, τοῦλάχιστον ὁμως νὰ ἐπισιτισθῶσι διὰ λεηλασίας. Τοῦτο ἐννοήσας ὁ Γεώργιος Πάνου μετὰ τῶν λοιπῶν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, ἔλαβε τοιαῦτα μέτρα, ὥστε ἐφόνευσε καὶ ἠχημαλώτευσε περὶ τοὺς τριακοσίους. Ἐπὶ δὲ τῷ ἀκούσματι τῆς ἀποκρούσεως ταύτης ἀπεστάλησαν αὐτῷ τὰ ἐξῆς ἔγγραφα :

• • • "Ἦκουσα μετὰ μεγάλης χαρᾶς τὸν θρίαμβον ὅπου κατὰ τῶν ἐγθρῶν τῶν ἐξεληθόντων τοῦ κάστρου ἐκάματε· ἐπαινοῦντες τὴν ἀνδραγαθίαν σας, σὰς εὐχάστημεν ἀπὸ ψυχῆς. Εἶθε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὰς αὐτὰς νίκας, δυνάμει τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, νὰ κάμητε! φαίνεται ὅμως, ὅτι εἶναι εἰς ἄκρον στεναχωρημένοι οἱ ἐγθροὶ καὶ ἂν ἀποφασίσωσι νὰ ὑποταχθῶσι, καθὼς ἐντεῦθεν κοινῶς ἡ Γερουσία τοὺς γράφομεν καὶ ἡ χρεία τὸ καλέσθαι διὰ νὰ ἔλθωμεν, γράφατέ μας καὶ θέλει τὸ ἐκολουθήσωμεν καὶ ὁ ἐρχομὸς μας θέλει ἐμποδίσαι ὅπωςοῦν καὶ τὰ ἀναμεταξὺ τῶν Γρηγοριανῶν καὶ λοιπῶν ἐνδεχόμενα ἐναντία.

Στεφανίτσα, τὴν 9 Ἰουνίου 1821.

Ὁ ἀγαπητὸς ὑμῶν ἀδελφὸς
ΠΕΤΡΟΜΠΕΝΗΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΔΗΣ.

Φιλογερότατε Καπετὰν Γεώργιε Πάνου!

Τὰ ἥρωϊκὰ καὶ γενναῖα κατορθώματα σας καὶ ὁ ζῆλός σας, ὅπου διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν χριστιανῶν ἔχετε, ἐπροξένησε μέγαν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸν κόσμον καὶ ὑπεχρέωσε μεγάλως τὸ γένος μας· περιμένομεν λοιπὸν ἀνυπομόνως ν' ἀκούσωμεν καὶ τὴν ταχεῖαν ἄλωσιν τῆς Μονεμβασίας. • • • • •

Μιστρᾶ, τὴν 10 Ἰουνίου 1821.

Οἱ ἔφοροι

ΑΝΤΩΝΟΜΠΕΝΗΣ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ, πολεμικῆς.
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ.

Φιλογερότατε Κύριε Γεώργιε Πάνου!

"Ἦκουσα πρὸ πολλοῦ καὶ ἤδη πληροφοροῦμαι τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν εἰς τὴν πατρίδα εὐπίθειάν σου. Εὖγε, πατριῶτα! Ἡ Ἑλλάς δι' ἐμοῦ σ' εὐχαριστεῖ καὶ διὰ τὴν ἐπιμονήν σου, καὶ διότι ἔγεινες πολλῶν Καπετανίων παράδειγμα. Ὅταν ἡ Πατρίς πάσχη, πρέπει τάχα νὰ ἐγείρεται εἰς τὴν φυγὴν ὑμῶν αἴσθημα φιλοκερδείας ἢ ἄλλου τινὸς ἀναξίου ἑλληνικῆς καρδίας πάθους;

Ἡ Πατρίς δι' ἐμοῦ σὲ ἀναγκάζει, ὦ πατριῶτα, νὰ περιμένῃς ἐκεῖ καὶ ἐλπίζω εἰς τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ πράγματα θέλουσι πηγαινεῖν τώρα καλὰ καὶ γρήγορα. Εἰς τὸν περὶ ἐλευθερίας ἱερὸν πόλεμον χρειάζεται ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονή. Ἡ Πατρίς εἰς κοινὴν συνέλευσιν θέλει καὶ ἐπαινέσει καὶ βραβεύσει ἀναλόγως μὲ τὴν ἥρωϊκὴν σου ἀπόφασιν.

Ἐν τοσούτῳ, πατριῶτα, ὕγιανε καὶ μάχου ἀνδρείως ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος. Ἐὖδρα, τὴν 14 Ἰουνίου 1821.

Ὁ πατριώτης
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΑΝΤΗΣ,
πληρεξούσιος τοῦ γενικῆ ἑφόρου (1).

(1) Ἰδίη Πολιορκίαν καὶ ἄλωσιν Μονεμβασίας ὑπὸ Ε. Ν. Παπαμιχαλοπούλου, Σελ. 82 καὶ Ναυτικὰ Ὁρλάνδου.

Ἄλλ' ἡ λειποταξία παρέλυσεν ἐξ ἀρχῆς τὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων. Ἵνα μὴ ἐννοήσωσι δὲ καὶ οἱ Τοῦρκοι τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν, ὁ Γεώργιος Πάνου ἔπεμπε κρύφα στρατιώτας τινὰς εἰς ἀπόστασιν· παρήγγειλε δὲ αὐτοὺς νὰ ἐπανακάμπτωσι διὰ μεγάλων καὶ καταφανῶν ὁδῶν, ἀλλαλάζοντες καὶ πυροβολοῦντες ὡς ἐπίκουροι δῆθεν. Ἀλλὰ τὴν λειποταξίαν δυστυχῶς ἠῦξανε καὶ ἡ ὑποψία τῶν διὰ ξηρᾶς ὀπλοφόρων, ὅτι δηλαδή οἱ διὰ θαλάσσης, ὡς ἰσχυρότεροι, ὅταν ἀλωθῇ τὸ φρούριον, θὰ λάβωσι τὴν μοῖραν τοῦ λέοντος. Τοῦτο ἐννοήσας ἐγκαίρως ὁ Γεώργιος Πάνου προὐκάλεσε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἐξῆς πρωτοκόλλου :

Τὴν σήμερον δηλοποιούμεν ἡμεῖς ὅλοι κοινῶς, ὅσοι εὐρισκόμεθα εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ κάστρου Μονεμβασίας Σπαρτιᾶται καὶ Πελοποννήσιοι, Σπετσιῶται καὶ Ὑδραῖοι, Ψαριανοὶ καὶ θαλάσσιοι, ὅτι μὲ μίαν γενικὴν γνώμην ἀποφασίζομεν, ὅτι, ὅσοι ἤθελεν εὐρεθῶμεν ἕως τὰς 15 τοῦ ἰδίου Μαΐου ἐδῶ, νὰ ἤμεθα ὅλοι ἀδελφοὶ ὅτι ἤθελε μᾶς ἀκολουθῆσαι τόσον διὰ ξηρᾶς εἰς παραλαβὴν κάστρου μὲ τὴν οὐνάμην τοῦ ἁγίου Θεοῦ ἡμῶν· καὶ διὰ θαλάσσης, ὅσας πρέζαις ἤθελεν ἀκολουθήσουν νὰ μοιράζωμεν ὅλοι ἐξ ἴσου χωρὶς παραμικρὰν ἐναντίωσιν εἰς ὅσα ὀνόματα εἶναι φανερωμένον ἐγγράφως εἰς τὸν κατάλογον κάθε κομπανίας, ἕως, λέγω, 15 τοῦ Μαΐου, κατὰ τοὺς νόμους· καὶ οὕτω μένομεν εὐχαριστημένοι μὲ ζῆλον καὶ γενναϊότητα εἰς ἀνδροκαρδίαν, ἕως ὅτου ὁ Θεὸς ἤθελε δώσει νὰ τὸ παραλάβωμεν τὸ κάστρον καὶ ἔπειτα νὰ μοιράζωμεν, ὡς ἄνωθεν γράφομεν, καὶ διὰ φανέρωσιν τοῦ κάθε καιροῦ, καὶ διὰ βεβαίωσιν τοῦ ἀναμεταξύ μας ἐκάμαμεν δύο ὅμοια, κρατῶντας τὸ ἓνα οἱ θαλάσσιοι Καπεταναῖοι καὶ τὸ ἄλλο οἱ στεριανοὶ καὶ ὑπογραφόμεθα.

Γεφύρι Μονεμβασίας, 3 Μαΐου 1824.

Ὁ ἀρχηγὸς
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΟΥ.

ΚΑΠΕΤΑΝ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΕΩΡΓΗ ἑδριώτης, ΚΑΠΕΤΑΝ ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΑΝΟΛΑΚΗΣ μὲ τοὺς λοιποὺς Λάκωνας, ΜΓΑ ΠΙΕΡΟΣ ΜΠΕΙΖΑΔΕΣ, ΜΠΕΝΣ ΚΑΠ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ.

Εἰς τὴν πολιορκίαν ταύτην ἐπέμφθησαν, φαίνεται, καὶ ἐξ Ὑδρας δύο πλοῖα, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου :

Φιλογενεῖς Καπετάνιοι Σπετσιῶται!

Ἐξ Ὑδρας, τῆ 4 Μαΐου 1821.

Κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν δεδώκαμεν πρὸ ὀλίγου, ἰδοὺ ἐξαποστέλλεται καὶ ὁ Κ. Μακρμουούρης μὲ τὸ καράβι του διὰ αὐτόθι, ὅστις ἠνωμένος μετὰ τοῦ προσταλλέντος Καπετὰν Νικόλα ἐδικοῦ μας, θέλουσιν συναγαγῶσθῃ μὲ ὑμᾶς εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας.

Ἄδελφοί! ἄλλο δὲν σᾶς παραγγέλλομεν, εἰμὴ νὰ διατηρῆτε τὴν ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην, τὴν πηγὴν τῶν αἰσίων κατορθωμάτων.

Σᾶς ἀσπαζόμεθα ἐν Χριστῷ καὶ μένομεν ἀγαπητοί σας ὡς ἀδελφοὶ οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὑδρας.

(Τ. Σ.)

Τ. ΤΡΙΠΟΥΣ,
Καγγελάριος.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν, γνωστῆς γενομένης κ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος οἱ ἀδελφοὶ Τσοῖτσα, οἱ συκοφαντηθέντες ἔπειτα καὶ ὡς προ δόται ἐπεμψαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Γεωργίου Πάνου ἐν ὀλόκληρον φορτίον ἀραβοσίτου, πρὸς ἐπίρρωσιν βεβαίως τοῦ ἀγῶνος· ὡς ἐξάγεται τοῦτο καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς:

Τὴν εὐγενεῖαν σας καπετὰν Γ. Πάνου ἀσπαζόμεθα ἀδελφικῶς!

Σπίτσα, τὴν 19 Ἀπριλίου 1821.

Μετὰ τοὺς ἄνωθεν ἡμῶν ἀσπασμοὺς Σᾶς εἰδοποιούμεν, ὅτι σήμερον ἀριβάρισεν εἰς τὰ ἐδῶ ἐν Ἱμπρίκι ἀπὸ Ἀλεξανδρείαν μὲ κάρικον καλαμπόκι, βακουμαντάδον πρὸς τὴν Εὐγενεῖαν Σας, ὁμοῦ μετὰ τὸ παρὸν περικλειόμενον γράμμα Σας. Λοιπὸν κατὰ τὴν ὁρδινίαν ὅπου σᾶς κάμνει ἀκολουθήσατε, εἰδοποιούντες καὶ ἡμᾶς τὰ περὶ τοῦ κάρικου καὶ διὰ τὰ αὐτόθι πρέχοντα.

Μένομεν εἰς τὴν ἀγάπην Σας.

(Τ.Σ.)

Οἱ Ἀδελφοὶ καὶ Πρόκριτοι τῆς νήσου Σπετσιῶν.

Μέγα μέρος τοῦ φορτίου τούτου διένειμεν ὁ Γ. Πάνου τοῖς πολιορκουσι τὴν Μονεμβασίαν στρατεύμασιν.

Ἡ πολιορκία αὕτη διήρκεσεν, ὡς γνωστὸν, τρεῖς μῆνας καὶ τινὰς ἐβδομάδας. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο

ὁ Γεώργιος Πάνου ἔλαβε πλὴν πολλῶν ἄλλων καὶ τὰς ἐξῆς ἐπιστολάς :

Τὴν Φιλογενεϊάν Σας Καπετὰν Γ. Πάνου προσκυνούμεν !

Ἐν Μισορᾷ, τὴν 24 Μαΐου 1824.

Οὔτε ἡ γλώσσά μας ἐξαρκεῖ, οὔτε νοῦν ἱκανὸν ἔχομεν διὰ νὰ ἐπαινώσωμεν κατ' ἄξιαν τὸν ἀσύγκριτον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ζῆλὸν Σας, τὸν ἀληθῆ πατριωτισμὸν Σας καὶ ἀμίμητον ἐνθουσιασμὸν Σας καὶ ὅλα τὰ φιλογενέστατα φροσιματά Σας, τὰ ὅποια ὑπεχρέωσαν ὅλον σχεδὸν τὸ ἑλληνικὸν γένος διὰ νὰ καταγράψῃ τὰ ἀθάνατα ὑνάματά Σας εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἡρώων του, καὶ νὰ Σας κηρύττῃ αἰωνίως πρώτους εὐεργέτας του.

Ἄς τέρπεται ἡ Ἑλλάς, ὅτι καὶ εἰς τὸν καιρὸν τῆς πτώσεώς της ἐγέννησε τοιοῦτους ἥρωας, οἵτινες μέλλουσι νὰ τὴν ἐλευθερώσωσι ἀπὸ τὴν τυραννίαν, καὶ μετ' αὐτῆς καυώμεθα καὶ ἡμεῖς, ἔχοντες τοιοῦτους ἀδελφοὺς, θυσιάζοντας προθύμως οὐ μόνον τὴν οὐσίαν των ὅλην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν ζωὴν των* καὶ τῇ λέγομεν ὅτι κατὰ τὸ παρὸν νὰ μείνῃ φυλαγμένον τὸ καλαμπόκι εἰς τὸ σπῆτι τῆς φιλογενεΐας σας καὶ ὅταν γίνῃ χρεῖα, θέλει τῇ γίνεαι γνωστὸν διὰ νὰ καταφθάσῃτε ἀπ' αὐτό. Ἐλάθαμεν καὶ τὰς πέτρας, ὅσας μᾶς ἐστείλατε καὶ σὰς ὑπερευχαριστοῦμεν καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι μᾶς ἐκαταφθάσατε εἰς τοιαύτην περίστασιν, ὅτε εἴχομεν μεγάλην ἑλλειψιν ἀπαραμύθητον. Ὅτι, χρειάζεσθε, γράφετε προστάζοντές μας μετ' ἐλευθερίαν, καὶ ἡμεῖς καὶ ὑπὲρ δυνάμιν μας οὐκ μένομεν ὀπίσω, γνωρίζοντες καλὰ τὴν πρὸς τὴν φιλογενεϊάν σας χρεὸς μας διὰ τὰς πρὸς ἡμᾶς ἀπίρους εὐεργεσίας σας. Εἶδομεν καὶ τὴν στενότητα τῆς Μονεμβασίας, τῆς ὁποίας προσμύνομεν ἐντὸς ὀλίγου ν' ἀκούσωμεν τὸ τέλος ἀπὸ τὴν φιλογενεϊάν σας. Περὶ τοῦ ἐμβασιμίου εἰς Ἀνδριανούπολιν τοῦ πρίγκιπος Ὑψηλάντου μᾶς γράφει ὁ Πετρόμπεης καὶ ἄμποτε ἐντὸς ὀλίγου νὰ λάβωμεν ταχεῖαν βεβαιότητα διὰ νὰ ἀυξηθῇ περισσότερο ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ γένους μας* ἡμεῖς μετὰ δύο ὥρας μισοῦμεν οἱ παρόντες εἰς Καλιτζᾶς, ὅπου εἶναι συναγμένοι ὅλοι οἱ πρώτιστοι τῆς Πελοποννήσου μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου Πετρόμπεη διὰ νὰ γίνῃ μία σκέψις περὶ τῆς εὐταξίας τῶν τρεχόντων. Ὅ,τι δὲ χρειασθῆτε γράφετε πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐδῶ ἀδελφοὺς καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐπιστρέφομεν ἐδῶ. Ὁ Καπετὰν Τζανατάκης εἶναι ἀναγκαῖος νὰ εὐρίσκαται αὐτοῦ διὰ τὴν καλὴν εὐταξίαν τῶν στρατευμάτων, ὁ δὲ εἰς τὰ ἐδῶ εἰς χρεὸς του διὰ τὴν συνέλευσιν δὲν εἶναι τόσον ἀναγκαῖος.

Ταῦτα καὶ μένομεν πρόθυμοι ἀδελφοὶ καὶ δούλοι Προεστοὶ τοῦ Μισορᾶ.

Φιλογενέστατε Καπετὰν Γεώργιε Πάνου χαῖρε !

Ἰδοὺ τέλος πάντων ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πατριωτικοῦ ζήλου καὶ τῆς σταθερᾶς ἐπιμονῆς Σου τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα· τὰ πάντα ἐκτελοῦνται μετὰ τὴν ἐπιμονὴν καὶ ὑπομονὴν. Ἡ πατρίς σὲ θεωρεῖ ὡς ἕνα τῶν πρωτίστων συνεργῶν τῆς ἀλώσεως τοῦ κάστρου τῆς Μονεμβασίας. Ὁ πρόγρηψ' Ἀλέξανδρος Κατακουζινὸς στέλλεται παρ' ἐμοῦ μετὰ πληρεξουσιότητα διὰ νὰ παραλάβῃ τὸ κάστρον εἰς ὄνομά μου. Εἰς μὲν τὴν ἐκλαμπρότητά του ἐσύστησα τὴν φιλογενεῖάν σου, αὐτὸν δὲ συσταίνω εἰς Σέ. Συμβουλευθῆτε λοιπὸν μετ' αὐτοῦ καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν μου ἀξιωματικῶν περὶ πάντων τῶν ἀναγκασιούτων ὡς διαλαμβάνουσι τὰ γράμματα καὶ διαταγαὶ τὰς ὁποίας τοὺς ἔδωκα. Ἡ δὲ Πατρίς θέλει βραβεύσει ἀναλόγως τὸν Πατριωτικὸν ζῆλόν Σας.

Ἐντοσοῦτῳ εὐχομαι νίκην ἐναντίον τῶν τυράννων.

Βέρονα, τὴν 22 Ἰουνίου 1821.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΑΝΤΗΣ,
πληρεξούσιος ἀρχιστράτηγος.

Ἐπιδὴ ὁ φιλογενέστατος Καπετὰν Γεώργιος Πάνου ἐφάνη φρονῶν καὶ ἐνεργῶν τὰ συμφέροντα τῆς Πατρίδος ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος διὰ τοῦτο ἐμπιστευόμενοι τὴν φύλαξιν τοῦ Κόλπου τῆς Πάτρας εἰς τὴν φιλογενεῖάν του διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκεῖθεν διάβασιν τῶν βαρβάρων εἰς Πελοπόννησον, ἐπιτάττομεν εἰς τοὺς ἐκεῖ παρευρισκομένους Καπεταναίους ἐπ' αὐτῶν τούτῳ καὶ εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐκεῖ πλοίων νὰ πείθωνται εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Πατρίδος εἰς τὸν εἰρημένον Καπετὰν Γεώργιον Πάνου, ἀκολουθοῦντες εἰς τὰς ὁδηγίας του ὡς φρονίμου καὶ ἐμπειροτάτου. Προστάζομεν δὲ καὶ τοὺς κατοικοῦντας τὰ παράλια τοῦ αὐτοῦ Κόλπου νὰ ὑπηρετοῦσι προθύμως εἰς ὅσα παρὰ τῆς τιμιότητός του διορισθῶσιν ἀναγκαῖα εἰς ἀσφαλεστέραν προφυλακὴν καὶ νὰ συνεργοῦσι τὰ δυνατὰ ἀπὸ μέρους των, προμηθεύοντες ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἐκεῖ ναυτικὴν δύναμιν ἐφόδια. Προσέχετε δὲ, μηδεὶς τῶν ναυτικῶν ἢ τῶν κατοικούντων τὰ εἰρημένα παράλια νὰ μὴ τολμήσῃ νὰ ἐναντιωθῇ ἢ νὰ ἀντικόψῃ κατὰ τινὰ τρόπον τὰς πρὸς κοινὸν συμφέροντος ἐπιχειρήσεις τοῦ παρ' ἐμοῦ διορισθέντος Καπετὰν Γεωργίου, ἐπειδὴ τούτου γενομένου γνωστοῦ πρὸς ἡμᾶς, δι' ἀνκφορᾶς τοῦ ἰδίου θέλει παιδεύεται ὁ τοιοῦτος αὐστηρῶς, ὡς ἐχθρὸς τοῦ γένους καὶ τῆς πατρίδος.

Ἐκ τῆς πολιορκίας Τριπολιτζᾶς, τὴν 20 Ἰουλίου 1821.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΑΝΤΗΣ,
πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου.

Ὁ φιλογενέστατος κύριος Καπετὰν Γεώργιος Πάνου ἐκ τῆς νήσου Σπετσῶν ἐὰν ἡ πατρίς αὐτοῦ ἔχη ἀνάγκη νὰ τὸν ἀποστείλῃ μετὰ τῶν ἄλλων εἰς δίωξιν τοῦ τυραννικοῦ στόλου, εἶναι ἐλεύθερος παρ' ἡμῶν, μάλιστα δὲ καὶ διορίζεται νὰ τρέξῃ προθύμως, καὶ νὰ σταθῇ καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην λαμπρὸν παράδειγμα ἀνδρείας καὶ φιλογενείας. Ἐὰν δὲ, ὡς εὐχόμεθα, ὁ τυραννικὸς στόλος ἐπέρασεν εἰς τὰ Δαρδανέλια, τότε ὁ εἰρημένος Καπετὰν Γεώργιος Πάνος θέλει ἐπιστρέψῃ μετὰ τὸ καράδιόν του διὰ νὰ ὑπάγῃ ὅπου τὸν διορίσῃ διὰ τὴν κοινὴν ὠφελίαν.

Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Τριπολιτζᾶς, τὴν 44 Αὐγούστου 1821.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΨΗΦΑΝΤΗΣ,
Πληρεξούσιος (4).

Ἀπαλλαγείς τῶν ἀγῶνων τῆς ἀλώσεως τῆς Μονεμβασίας ἔσπευσε νὰ συντελέσῃ καὶ εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου Ναυπλίας, διὰ τῆς λέμβου τοῦ πλοίου του μάλιστα μετέσχε προσωπικῶς τῆς ἐφόδου κατὰ τοῦ θαλασσοῦ φρουρίου. Ἐπειτα δ' ἔσπευσε προθύμως, ἄγων καὶ πολλὰ ἄλλα Σπετσιώτικα πλοῖα εἰς καταδίωξιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ἀπὸ τῶν πέριξ τῶν Πατρῶν. Καθ' ἀπάσας τὰς διὰ θαλάσσης τε καὶ ξηρᾶς ἐκστρατείας ταύτας διέπρεψε μεγάλως καὶ ὁ ἐκ Σπετσῶν Ἠλίας Θερμησιώτης, ὅστις καὶ φρούραρχος Μονεμβασίας ἀκολούθως διωρίσθη, ὡσπερ βραδύτερον καὶ ἀλλαχοῦ θὰ ἴδωμεν. Ὁ δὲ Γεώργιος Πάνου διήλθεν ἀκολούθως διὰ Μονεμβασίας, ἧς διωρίσθη προσωρινῶς φρούραρχος καὶ ἦν διετάχθη νὰ ἐνδυναμώσῃ κατὰ τὰ ἐξῆς ἔγγραφα:

Γενναϊότατε Καπετὰν Γεώργιε Πάνου!

Μετὰ τὸ ἀδελφικὸν μας σᾶς φανερόνομεν, ὅτι μετὰ τὸ νὰ μὴν εὐρίθμεν εἰς τὰ ἔδω, ὅταν ἡ εὐγένειά σας ἦλθατε διὰ νὰ σᾶς παραπονεθῶμεν εἰς τὸ πρέπον καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν καὶ προσωπικῶς τὰ περὶ τῶν διαταγῶν πάντων, ὅπου ἡ ὑπερτάτη Βουλὴ σᾶς ἔδωσε διὰ νὰ ἐκτελέσητε

ἐν τῷ φρουρίῳ. Οὕτω λοιπὸν τώρα μὲ τὸν ἐρχομὸν μου ἐμιλήσαμεν τὰ πάντα καὶ γράφομεν πρὸς τὸ μινιστέριον τοῦ πολέμου τὰ πάντα, τὸ ὁποῖον ἔς κἀμῆ ἔτι βούλεται. Διὰ τοῦτο λοιπὸν Σᾶς τὸ γνωστοποιούμεν, στέλλοντές σας καὶ τὸ ἴδιον γράμμα τοῦ μινιστερίου διὰ νὰ τὸ ἐξαποστείλετε.

Ἡμεῖς δὲ ἐτούτας τὰς ἡμέρας μισούμεν διὰ πατρίδα μας, ὅπου ἀπὸ ἐκεῖ θέλει γίνεαι τὸ κίνημα τῆς ἐκστρατείας μας καθὼς καὶ ὅλης τῆς πατρίδος μας. Σᾶς μένομεν ὡς ἀδελφοί.

Μονεμβασία, ὁ 5 Ἀπριλίου 1822.

ΤΖΑΝΕΤΑΚΗΣ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ.

Ἐν ΚΟΡΙΝΘῃ, τὴν 6 Ἀπριλίου 1822.

Πρὸς τὸν γενναϊότατον Γ. Πάνου!

. . . . Ἡ δὲ γενναϊότης σου σύναξε τοὺς κανονιέρους, ὅπου σ' ἐδιώρισεν ἡ διοίκησις καὶ ἐμβασέ τους τὸ ὀγληγορώτερον εἰς τὸ φρούριον, ἐπειδὴ ἡ ὀγύρωσις τοῦ φρουρίου τούτου ἀπεκατεστάθη κατὰ τὸ παρὸν πολὺ περισσύτερον ἀναγκασιότατη, διότι ὁ ἐχθρικός στόλος εὐγῆκε καὶ περιπλέει τὰ νερὰ τῆς Χίου. Προθυμοποιήσου λοιπὸν νὰ ὀχυρωθῇ τὸ φρούριον καὶ καθὼς σὲ ἐδιώρισεν ἡ ὑπερτάτη διοίκησις καὶ ὑγίαινε.

Ὁ μινίστρος τῶν ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς
μινίστρος τοῦ πολέμου

ΙΩΑΝ. ΚΩΑΕΤΤΗΣ.

Ἐπανακάμψας μετ' οὐ πολὺ εἰς Σπέτσας ὁ Γεώργιος Πάνου εὗρε τοσοῦτον κορυφωμένα τὰ πάθη, ὥστε ἠναγκάσθη μετὰ πολλῶν ἄλλων ὁμοφρόνων του νὰ μετοικήσῃ εἰς Ἰθράν. Μαθοῦσα ταῦτα ἡ κυβέρνησις προσεκάλεσε, φαίνεται, παρ' αὐτῇ πρὸς συνδιαλλαγὴν ἀμφότερα τ' ἀντιφερόμενα μέρη, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου :

Πρὸς τοὺς ἐν Ἰθρᾷ προκρίτους τῶν Σπετσῶν Γεώργιον Μπότασην, Ἀναργώστην Χ. Ἀναργύρου, Παραγιώτην Μπότασην, Γεώργιον Πάνου, Ἀνδρέαν Χ. Ἀναργύρου, Παῦλον Χ. Ἀναργύρου, Ἀνδρέαν Σκληρὸν καὶ Ἀραστάσιον Κυριακόν.

Εὐγενέστατοι κύριοι!

Οἱ εὐγενέστατοι πρόκριτοι Σπετσῶν ἤλθον ἐνταῦθα πρότινὸν ἡμερῶν

μὲ σκοπὸν νὰ ἔλθῃτε καὶ ἡ εὐγενεία σας καὶ νὰ σκεφθῆτε περὶ τῶν ἀφορώντων τὴν ἐσωτερικὴν εὐταξίαν τῆς νήσου σας, ἥτις πάσχει μεγάλῃ ἀνταρσίᾳ, καθ' ὃν καιρὸν μάλιστα ἔπρεπε νὰ ἡσυχάζῃ διὰ νὰ κινῶνται ὅλοι κατὰ τοῦ τυράννου. Βλέποντες δὲ, ὅτι δὲν ἤλθατε καὶ βιασμένοι ὄντες ἤθελον ν' ἀναχωρήσωσι σήμερον, ἀλλ' ἔ διοίκησις, μὴ θέλουσα τὴν διγύνοιαν, νὰ ἐπικρατῆ κατέπεισε τοὺς διαληφθέντας νὰ μένωσι καὶ σήμερον μὲ ὑπόσχεσιν, ὅτι ἕως αὐριον τὸ πρωτὶ ἔρχεσθε ἔδωκε τὴν ὑπόσχεσιν πρὸς τὴν εὐγενείαν των ἡ διοίκησις, μὲ τὴν πληροφορίαν, ὅτι, ὅταν μετακαλέσῃ ἐδῶ τὴν εὐγενείαν σας, βέβαια θέλετε ἔλθει διὰ νὰ συνυμολογήσῃτε μεταξὺ σας καὶ νὰ βάλῃτε εἰς τάξιν τὰ πράγματα τῆς πατρίδος. Ὅθεν καὶ διὰ τῆς παρουσίας μετακαλεῖ τὴν εὐγενείαν σας νὰ ἔλθῃτε ἕως αὐριον πρωτὶ ἐδῶ.

Κύριοι! μὴ νομίζετε, ὅτι εἶπε ὅ,τι εἶπε. Σήμερον οἱ πρόκριτοι τῶν Σπετσῶν, τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Ψαβῶν εἶναι τὸ ἡμῖς τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως. Σεῖς ἔχετε εἰς χεῖράς σας τὸ ἡμῖς τῆς εὐτυχίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ τὴν ἔνωσίν σας κρέμματα ἡ εὐτυχία τῆς πατρίδος.

Ὡς τιμωρικώτατοι λαϊκὸν ἄνθρωποι πρέπει νὰ φανῆτε καὶ ἀνώτεροι μικροτέρων παθῶν. Ἡ διοίκησις ἐπιθυμεῖ νὰ σᾶς ἰδῇ καὶ δι' ἄλλας ἀκόμη ἀναγκαιοτάτας ὑποθέσεις της.

Ἐν Ἐρμιόνη, τὴν 12 Ὀκτωβρίου 1822.

Α. ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ,
ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ (1).

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ Γ. Πάνου ἔλαθε καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν:

Γενναίωτατε Καπετὰν Γεώργιε Πάνου.

Εἰς Ὑδραν.

Τὸ φιλοφρονητικὸν τίμιόν σας λαβόντες ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ δηλώσει τῆς ἀγαθῆς ὑγείας σας, εἶδομεν καὶ τοὺς πειρασμοὺς καὶ καταδρομὰς σας ἀπὸ τοὺς καλοὺς καὶ φίλους πατριώτας καὶ ἐπειδὴ τὰ κακὰ κοινὰ καὶ αἱ συμφοραὶ γενικαὶ δὲν πρέπει νὰ πειράζουσι καὶ τὴν γενναϊότητά σας τόσο, ὥστε ν' ἀδημονῆτε καὶ νὰ σβύνητε τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν σας. Τὰ αὐτὰ καὶ μᾶλλον περισσώτερα συνέθησεν καὶ συμβαίνουσι καὶ εἰς ἡμᾶς. Ὑπομένοντες ὁμῶς τὰ ὑποφέρομεν γενναίως διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος καὶ μόνος

(1) Ἰδιῆ Σπεισιωτικῆ Ἀναγράφου, Τόμ. Α, Σελ. 581 καὶ Ναυτικῆ Ὀρλάνδου, Τόμ. Α, Σελ. 125—128.

ὁ Θεὸς ἄς ἀνταμείψῃ ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα του, καθὼς θέλει ἀντιδρα-
 βεύσει καὶ τὴν γενναϊότητά σας διὰ τὰ γενναῖα φρονήματα, διὰ τὴν
 πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδούλευσίν σας καὶ διὰ τὴν εἰλικρινεῖαν ἐδείξατε εἰς
 ὅλους τοὺς ἀγῶνας, τὰ ὅποια ὡς μαρτυρημένα καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς
 λίθους δὲν δέχονται μίτη βεβαιότητος, μίτη πληροφορίας θέλει, ἀλλὰ
 οἱ μόνοι χριστιανοὶ καὶ φιλελεύθεροὶ καὶ τὰ γνωρίζουν καὶ τὰ κηρύτ-
 τουν καὶ μάλιστα καυχῶνται διὰ τὰ νὰ τ' ἀναφέρωσιν εἰς κάθε καιρὸν καὶ
 εἰς συναναστροφὴν. Αὕτη ἡ δυστυχὴς πατρίς τῆς Μονεμβασίας εἶναι ὁ
 πρῶτος κῆρυξ τῆς ἀρετῆς σας καὶ αὕτη θέλει ὁμολογηθεῖ ὡς θυγάτηρ
 σας, καὶ οἱ κακοποιοὶ καὶ κατήγοροι ἄς χαίρωνται τοὺς λόγους των.
 Σᾶς στέλλονται τὰ πέντε πυροβόλα ὄργανα κατὰ ζήτησίν σας καὶ ὡς
 χρέος τῆς ἡ πατρὸς σας θαρρῦνει νὰ ζητήσητε τὰ ὅσα χρειώδη σας καὶ
 πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἔθνους ἀποβλέποντα. Σᾶς εὐχαριστεῖ καὶ διὰ τὰς
 εἰδήσεις, ἃς τῇ δίδετε καὶ σας παρακαλεῖ νὰ μὴ τὴν ὑστερήσητε ἀπὸ
 τοῦ νὰ τὴν χαροποιήσητε καὶ μὲ τὰς χάριτας τῶν καλῶν ἀποτελεσμά-
 των τῆς Εὐρώπης. Ἡἔξατο καὶ ἡ δυστυχὴς αὕτη καὶ ἔρημος ἀνθρώπων
 πατρίς διὰ τὰ καλὰ ἀποτελέσματα τῶν γενναίων ἡρώων τῶν θαλασσίων
 καὶ τῆς ξηρᾶς, ἐπεκαλέσθη τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν νὰ τοῖς δίδῃ ὁμόνοιαν
 καὶ γενναϊότητα διὰ νὰ κατορθώσουν καὶ ἐνδοξώτερα. Σᾶς γνωρίζομεν
 σχετικῶς ἀδελφούς καὶ σας ζητοῦμεν καὶ διὰ παντὸς τοιοῦτους, μάλι-
 στα τώρα εἰς τὴν καλὴν εὐταξίαν τῶν πραγμάτων τῆς ἐπαρχίας μας,
 καὶ ἐὰν γνωρίζητε τίμια ὑποκείμενα ἀγαπῶντα τὴν ἡσυχίαν παρακινή-
 σατέ τα διὰ νὰ ἔλθωσι καὶ θέλει μείνωσιν εὐχαριστημένοι. Τοὺς ζητη-
 θέντας ἀδελφούς θέλει ὑπεραγαπῶμεν καθὼς καὶ ἀγαπούσαμεν. Μένω-
 μεν ἐν εἰλικρινείᾳ καὶ ἀγάπῃ ἀχωρίστῳ.

Μονεμβασία, 14 Νοεμβρίου 1822.

Οἱ διὰ παντὸς ἀγαπητοὶ σας καὶ ἀδελφοὶ πρόθυμοι
 ΤΖΑΝΕΤΑΚΗΣ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ, Φρούραρχος
 Καὶ οἱ ἔφοροι τῆς ἐπαρχίας.

Συμφιλιωθέντων τῶν Σπειτσιωτῶν ὁ Γεώργιος Πά-
 νου ἐξελέγη μετ' ἄλλων πληρεξούσιος τῆς πατρίδος
 του εἰς τὴν ἐν Ἄστρει ἔθνοσυνέλευσιν. Βραδύτερον διω-
 ρίσθη ἐπαρχος Μονεμβασίας καὶ διετέλεσεν ὡς τοιοῦτος
 τρία περίπου ἔτη. Πῶς δ' ἐπολιτεύθη ἐκεῖ, τοῦτο ἐξά-
 γεται ἐκ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου :

Διὰ τοῦ παρόντος κοινοῦ μαρτυρικοῦ καὶ εὐχαριστηρίου γράμματος
 δημοσιοῦμεν οἱ κάτωθι ὑπογεγραμμένοι δημογέροντες καὶ πληρεξούσιοι

τῆς ἐπαρχίας καὶ ἅπαντες κοινῶς οἱ κάτοικοι αὐτῆς, ὅτι ὁ κύριος Ἐπαρχος Καπετὰν Γεώργιος Πάνου, ἐπειδὴ ἐστάθη ὁ πρῶτος συνδρομητῆς τοῦ φρουρίου τούτου καὶ δι' ἐξόδων του καὶ διὰ τροφῶν του καὶ διὰ τῆς προτροπῆς καὶ γενναιοτήτος του ἔδειξε τὸ πρῶτον παράδειγμα καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς πατριώτας μας καὶ ἀκολούθως ἀφοῦ ἡ Σ. Διοίκησις τὸν ἀπεκατέστησεν Ἐπαρχον καὶ ἔβασεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν μας ἔδειξε τὸ παράδειγμα τῆς ὁμοιοῖας καὶ συνδρομῆς καὶ εἰς ὅλα τὰ πατριωτικὰ χρέη, ἀφοῦ ἀπεδείχθη καθ' ὅλα εὐλικρινῆς πατριώτης καὶ ἐνθερμος ζηλωτῆς τῶν καλῶν καὶ τῆς τιμῆς καὶ ἡσυχίας καὶ τῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ λαοῦ. Εἰς ὅλα ταῦτα μαρτυροῦμεν ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ ἀπροσωπολήπτως καὶ εὐχαριστοῦμεν τὸν πατριωτικὸν ζῆλόν του καὶ πατριωτικὰς συμβουλὰς του.

Ταῦτα πάντα πρὸς δαίγμα εὐγνωμοσύνης προσφέρομεν τὸ παρὸν, παραδίδοντες εἰς χεῖράς του, διὰ νὰ τοῦ χρησιμεύσῃ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ εἰς ὅποιονδήποτε μέρος ἀνήκει.

Τὴν 5 Αὐγούστου 1825.

Οἱ πατριῶται καὶ δημογέροντες τῆς ἐπαρχίας. — Ἀπὸ χωρίων Βάτικα Παναγιώτης Μιχαλήδης, Δημ. Κοκκινάκης, Ἀνδρέας Μπασιτάστας. Χωρίου Βελιανῆ Κωνστ. Σταθάκης. Χωρίου Καλιέντια Δημήτρι Παναγάκης. Χωρίου Λυρὰ Ἀναγνώστης Στελάκης. Χωρίου Ἁγίου Νικόλαος Παναγ. Μπεριπᾶς. Χωρίου Κρεμαστὴ Πάνος Δρίδας, Ἀναγνώστης Παπαμιχάλης. Χωρίου Νιζάτα Κωνσ. Ζούτης. Χωρίου Ἀπιδιὰ Γεώργιος Κομηνός. Χωρίου Βρονταμὰ Ἀγγελῆς τοῦ Χρήστου. Χωρίου Φοινίχ' Ἀναγν. Κοκκινάκης. Χωρίου Συκία Γεώργιος Ἀλεξιάκης, Ἀναγν. Γραμματικᾶκης. Χωρίου Καταδόθρα Δήμος Ρουμάνης. Χωρίου Βλαγιότη Ἀναγνώστης τοῦ Πάνου Χριστοφιλάκη. Χωρίου Μπεντέν Ἀναγνώστης Κουτζουνάκος. Χωρίου Μολάν Θεοδωράκης Τζουρτός. Χωρίου Πάκια Μιχάλης Ἀντωνάκος. Χωρίου Τοπάλι Ἀναγνώστης Παπάζογλου, Γεώργιος Παπαγιάννη. Οἱ ἐπιστάται τοῦ φρουρίου Κυριάκος Κοσμᾶκης, Γεώργιος Δεσποτόπουλος.

Προσεπιθεβαίνονται αἱ ἀνωτέρω ὑπογραφαί, ὅτι εἰσὶ γνήσιαι τῶν δημογερόντων τῆς ἐπαρχίας καὶ τῶν ἐπιστατῶν τοῦ φρουρίου.

Μονεμβασία, τῆ 5 Αὐγούστου 1825.

Ὁ γενικὸς γραμματεὺς
ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΣΟΥΔΑΚΗΣ:

(Τ. β.)

Τὰ λοιπὰ περὶ Γεωργίου Πάνου προτιμῶμεν νὰ μεταφέρωμεν κατὰ γράμμα ὅπως ἐπέμφθησαν εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ ἀπὸ θυγατρὸς ἐγγόνου του Μαθιῶ.

Ἐξ Ἀφροῦ ἐπανῆλθεν εἰς Σπίτσας καὶ διέμενον ἐκεῖ ἕνεκεν ἀσθε-
νείας τῶ εἶχον ἀνατεθῆ τὰ καθήκοντα τοῦ λιμεναρχοῦ, εἰρηνο-
δίκου καὶ ἀστυνόμου· τὸ δὲ πλοῖόν του ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ
ἀνεψιοῦ του Νικολάου Ν. Μυλωνᾶ παρευρίσκειτο εἰς ὅλας σχεδὸν
τὰς ναυμαχίας, ὡς τοῦτο δηλοῦται εἰς τὰ Ναυτικὰ Ἀναστασίου
᾽Ορλάνδου, ἐπίσης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰθανάσιος Γ. Πάνου, ὑπὸ
τὴν διοίκησίν του ἔχων τὸ πλοῖον τοῦ Ἡλία Θερμησιώτου πα-
ρευρέθη εἰς πολλὰς ἐκστρατείας, λαβὼν μέρος εἰς τὰς σπουδαιο-
τέρας ναυμαχίας μετὰ τῆς μεγαλειτέρας τόλμης καὶ ἀνδρείας,
ὡς περὶ τούτου εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἱστορίας Α. ᾽Ορλάνδου
γίνεται λόγος (1). Κατὰ δὲ τὸ 1827 ὁ Γ. Πάνου ἔλαβε μέρος
εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκστρατείαν ὑπὸ τὸν Κόχραν,
ἀκολούθως τῶ ἀνετέθη ἡ Διοίκησις τοῦ ἔθνικοῦ πλοιοῦ ὁ Θησαυρ.

Ἐξ Ἀφροῦ δὲ κατέπαυσεν ἡ ἱερὰ ἐπανάστασις ἐπεδόθη μετὰ τῶν
υἱῶν του εἰς τὸ ἐμπόριον, ἰδιωτέων πάντοτε. Κακῆ τύχῃ ὁμοῦ
ἐναυάγησε τὸ πλοῖόν του, τὸ μόνον μέσον διὰ τοῦ ὁποῖου ἠδύ-
νατο νὰ πορίζηται τὴν τροφὴν τῆς οἰκογενείας του, διότι ἐκ τοῦ
πολέμου οὐδὲν πλέον τῶ εἶχεν ἐναπομείνει, ὥστε ἔμεινε πένης,
ὑστερούμενος καὶ αὐτοῦ τοῦ ἄρτου. Ἐναγκάσθη λοιπὸν ἐκ τῆς
δυστυχίας νὰ ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις τῶ
ἀπένευμε τὴν εὐτελεῆ σύνταξιν τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα δραχμῶν
κατὰ μῆνα μῶλις κατὰ τὸ ἔτος 1836. Οὐδεμίαν δὲ ἄλλην
ἀμοιβὴν ἔλαβε παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, οὔτε αὐτὸς, οὔτε τις ἐκ
τῶν τριῶν υἱῶν του, ἐκτὸς τοῦ τετάρτου υἱοῦ του Κωνσταντίνου
Γ. Πάνου, ἔχοντος τὸν τοῦ Φροντιστοῦ βαθμὸν, τὸν ὁποῖον ἀπέ-
κτησε διὰ τεσσαρακονταετοῦς ναυτικῆς ὑπηρεσίας.

Ὁ Γ. Πάνου ἔζησεν ἔτη ἑννεμήκοντα τρία· ἀπεβίωσε δὲ τὴν
πρώτην Ἰουλίου τοῦ 1863. Ἰδὼν ὁμοῦ καὶ τὴν ἐξωσιν τοῦ
᾽Οθωνος, ἀπέθανεν ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ. Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις
τῶ ἐστάλη καὶ ἐν ἀργυροῦν παράσημον τοῦ Σωτήρος.

Τὸν βίον αὐτὸν τοῦ ἐκ Σπετσῶν μεγάλου ἀνδρὸς Γεωργίου τοῦ
Πάνου ἐσημείωσεν ὁ ἐκ θυγατρὸς ἐγγονος αὐτοῦ Γεώργιος Δημ.
Μαθιζός.

(1) Ἰδί Ναυτικὰ Α. Ὀρλάνδου, Τόμ. Β', Σελ. 246—249, 265, 393, 400;
ὁμοίως Σελ. 489.

Χάριν τῆς ἀληθείας ὀφειλομένον νὰ ὁμολογήσωμεν, δὲι, ὅπως ἐσημείωσε ταῦτα ὁ εὐτεβῆς ἔγγονος ἦτο ἀδύνατον νὰ δημοσιεύσωμεν· διότι κατέχουσιν ἐν τρισὶ φυλλαδίοις σελίδας *ἑκατὸν τριάκοντα*. Ὀλίγοι δὲ τῶν ἐν τῷ συγγράμματι ἡμῶν βίων ὑπερέβησαν μόνον τὰς τριάκοντα. Ὅσω συντομώτερος μάλιστα εἶναι κατ' ἡμᾶς βίος τις, τόσῳ καὶ εὐναγνωστότερος. Τούτου ἕνεκα ἅπαντα μὲν τὰ λοιπὰ τοῦ εὐσεβοῦς ἐγγόνου συνωψίσασμεν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παραλλαγῆς τῆς ἐννοίας· μόνον δὲ τὰς ἐπιστολάς καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα μετεφέραμεν κατὰ γράμμα. Λυπούμεθα μάλιστα, διότι καὶ κατὰ τοῦτο κατεχράσθημεν μεγάλως τῆς ὑπομονῆς τῶν ἀναγνωστῶν, καὶ τοῦτο μόνον πρὸς ἱκανοποίησιν εὐσεβοῦς ἐπιθυμίας ἐγγόνου.

Ἄλλως κατ' ἡμᾶς ὁ Γεώργιος Πάνου ὅτι πολῦτιμος ὑπῆρξε πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Μονεμβασίας, τόσῳ παρηγκωνίσθη ἀκολούθως. Δι' ἓνα Γεώργιον Πάνου μικρὸν τι χρῆμα ἦτο καὶ ἦ εἰς Πάτρας θαλάσσιος ἐκστρατεία, καὶ ἦ ἐκλογή του ὡς πληρεξουσίου, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ διορισμὸς του ὡς ἐπάρχου.

Τῷ ἀνδρὶ τούτῳ ὑπῆρχε φαίνεται χαρακτήρ κατὰ πολλὰ ὅμοιος τῷ τοῦ Γερμανοῦ II. Πατρῶν. Ἀμφότεροι διέπρεπον μεγάλως πρὸ τοῦ ἀγῶνος· ἀμφότεροι ἐπεστιάσθησαν μετὰ τὴν ἐκκρήξιν αὐτοῦ.

Ἄνεκτίμητος καθίσταται ὁ χαρακτήρ τοῦ Γ. Πάνου καὶ διότι μετὰ τὸν ἀγῶνα δὲν ἐπέδιώξεν ἀμοιβὰς καὶ θέσεις. Ἐπεδόθη ἀμέσως εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ ἤϊελεν εὐημερήσει, ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τῷ Κυρίῳ.

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ.

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ.

Τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, Γεωργίῳ κληθέντι ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου, οὔτε τὸ πρῶτον οὔτε τὸ δεύτερον τῶν ὀνομάτων ἐδόθη ἐπὶ τῆς γεννήσεως· ἀλλὰ τὸ μὲν, ὑπὸ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας διὰ τὸ φιλόνομον· τὸ δ' ἔμεινεν ἀπὸ ἀξιώματος. Ἐγεννήθη δ' ἐν Καρλοβασίῳ, κωμοπόλει τῆς Σάμου τὴν 10 Φεβρουαρίου 1772 ὑπὸ πατρὸς μὲν Ἰωάννου, ἐφαπλωματοποιοῦ τὸ ἐπάγγελμα· μητρὸς δὲ Μαρίας. Εἶχε δὲ καὶ πρεσβύτερον ἀδελφὸν Ἀλέξανδρον, κληρικὸν γονόμενον καὶ μετονομασθέντα Ἀνθιμον. Οἱ γονεῖς, καίτοι ἀγράμματοι, ἦσαν ὅμως εὐσεβεῖς καὶ φίλοι τῶν γραμμάτων. Ἄλλως δὲ ἀνήκον τῇ τάξει τῶν εὐχομένων τὸ τοῦ Σολομῶντος : « Πλοῦτον καὶ περιαν μὴ μοι δὸς Κύριε ». Ὁ μὲν πρεσβύτερος τούτων υἱὸς, ἐπιδοθείς εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἀγίων εἰκόνων, προήχθη καὶ μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ Πρωτοσυγγέλου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σιναϊτικοῦ μετοχίου. Ὁ δὲ Γεώργιος, μόλις διδαχθεὶς τὰ ὑπὸ τὸν ἐν Σάμῳ ἑλληνιστὴν Ἰακωβὸν ἱερομόναχον, τὸν διευθύνοντα τὴν ἐν Νέῳ Καρλοβασίῳ σχολὴν τῆς Ἀγίας Σοφίας διδασκόμενα, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τῷ ἀδελφῷ, ἵνα βοθηθῇ καὶ τύχη συνάμα ἀνωτέρας τινὸς παιδείας.

Φύσει δ' ὦν φιλομαθῆς, δὲν ἐβράδυνε νὰ εὕρῃ ἐκεῖ διδάσκαλον, ἵνα διδαχθῇ καὶ τὴν Λογικὴν Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρωος, καὶ στοιχειώδη τινὰ μαθήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ τινὰ ἐκ τῶν ἀναγκαιούτων ἰδίως ἐν τῷ πρα-

κτικῶ βίῳ. Οὕτω δὲ ἐφωδιασμένοις ἀπῆλθεν εἰς Βλαχίαν παρὰ τῷ ἡγεμονεύοντι τότε Κωνσταντίνῳ Ὑψηλάντῃ, ἔνθα διωρίσθη ἀμέσως γραμματεὺς τῆς αὐλῆς αὐτοῦ. Περὶ τούτου δὲ τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου ὁ διάδοχος Ἀλέξανδρος Σούτσος, μαθὼν τὴν τιμιότητα καὶ ἱκανότητα τοῦ ἀνδρός, τὸ μὲν πρῶτον διώρισε ταμίαν, ἔπειτα δὲ προήγαγεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ δευτέρου Λογοθέτου· ἐντεῦθεν τὸ ἐπώνυμον. Ἄλλ' οὔτε τὸ ἀξίωμα, οὔτε αἱ οὐκ εὐκαταφρόνητοι ἀποδοχαὶ τοῦ ταμίου ἦσαν ἱκανὰ νὰ κορέσωσι τὴν φιλομάθειαν τοῦ Λογοθέτου. Σχετιθεὶς μετὰ τινος Οὐγγρου πεπαιδευμένου ἱατροῦ, ἐδιδάχθη ὑπ' αὐτοῦ τὴν Λατινικὴν καὶ τινὰ μαθήματα πρακτικῆς ἱατρικῆς, εἰς ἣν εἶχε καιδιόθεν κλίσιν. Μετακληθέντος δὲ τοῦ ἡγεμόνος εἰς Κωνσταντινούπολιν παρηκολούθησε καὶ ὁ Λογοθέτης.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ λαὸς τῆς Σάμου, πιεζόμενος μεγάλως ὑπὸ τινων ἐκ τῶν προϋχόντων, ἅμα μαθὼν τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀφίξιν καὶ ἰσχὺν τοῦ Λογοθέτου, ἐπεμφεν εἰς αὐτὸν πρεσβείαν, ἐξαιτησομένην συμβουλὴν τε καὶ ἀντίληψιν πρὸς ἀνακούφισιν. Ὁ δὲ Λογοθέτης, λαβὼν βραδύτερον καὶ τακτικὸν πληρεξούσιον, κατώρθωσε νὰ ἐκδοθῇ Σουλτανικὴ διαταγὴ, δι' ἧς οὐ μόνον ὁ λαὸς ἠθελεν ἀνακουφισθῆ, ἀλλὰ καὶ ἡ Σάμος ἠθελεν ἀνακτήσει ἀρχαῖά τινα προνόμια, καθ' ἃ τοῖς μὲν Τούρκοις δὲν ἐπετρέπετο ἡ διαρκὴς διαμονὴ ἐν τῇ νήσῳ· αὕτη δὲ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Σέχ οὐλ. Ἰσλιάμη, οὗ τινος ἐθεωρεῖτο τρόπον τινὰ ὡς τιμαριον καὶ ὁ λαὸς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διοικῆται ὑπὸ χριστιανοῦ καὶ νὰ μὴ φορολογῆται καὶ καταπιέζηται ὑπὸ τοῦ ἐξουσιάζοντος τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους Καπετὰν Πασσᾶ· κατὰ τὴν Σουλτανικὴν ταύτην, λέγομεν, διαταγὴν ἠθελον προκύψει ἔκτοτε ἅπαντα ταῦτα, ἐξ ὧν τινὰ μάλιστα καὶ προέκυψαν καὶ ἠθελον

διαμείνει, ἂν μὴ ἀντεφέροντο δυστυχῶς πρὸς ἀλλήλους οἱ προὔχοντες. Τοῦτο δὲ προὔκάλεσε βραδύτερον τὴν ἀποστολὴν καὶ Καδῆ καὶ Τούρκου διοικητοῦ, καὶ οὗτοι, συμφωνήσαντες μετὰ τῆς μερίδος τῶν προὔχόντων, ἐπέβησαν καὶ αὖθις τὸν λαόν. Ὁ δὲ Λογοθέτης, μαθὼν ταῦτα καὶ λαβὼν τὴν Σουλτανικὴν διαταγὴν, ἀπῆλθεν εἰς Σάμον πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν ἐν αὐτῇ προνομίων.

Μόλις ὅμως γνωσθείσης τῆς ἀφίξεως τοῦ Λογοθέτου ὀθωμανοὶ καὶ μερὶς τις τῶν προὔχόντων προπαρεσκευάσαν συνέλευσιν, ἀποκρούσαντα ταῦτα, κηρύξαντα τὸν Λογοθέτην ταραξίαν καὶ ἀποπέμφσαν αὐτὸν κακῶς ἔχοντα. Ἐκτοτε ἐγεννήθησαν ἐν Σάμῳ δύο κόμματα, τὸ τῶν *Karmanlılar*, φιλελευθέρων καὶ τὸ τῶν *Kalīkartıların*, τυραννοφρόνων!

Τόσον δ' ἐπίκρανε τότε πάντας τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανούς ἡ διαγωγὴ αὕτη τῶν προὔχόντων τῆς Σάμου, ὥστε μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Λογοθέτου ἔγραψε καὶ ὁ πατριάρχης Καλλίνικος πρὸς τὸν τότε μητροπολίτην Σάμου ἐπιστολὴν, δι' ἧς ὅσον ἐκθύμως ἐπήνει τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Λογοθέτου, τόσον πικρῶς ἤλεγχε τὴν ἀπανθρωπίαν καὶ ἀφιλοκαλίαν τῶν προὔχόντων Σαμίων· ἀλλ' οὗτοι οὐκ ἠβουλήθησαν συνιέναι. Πρὸς ἀποφυγὴν ὅμως τῶν μομφῶν, τότε μὲν διώρισαν τὸν Λυκούργον Καποῦ-Κεχαγιᾶν, ἵνα διαμεῖνῃ διαρκῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει· βλέποντες ὅμως τὴν μεγάλην κατ' αὐτῶν κατακραυγὴν μὴ παύσαντα καὶ κακὰ οἰωνίζομενοι ἐκ τῆς φρονήσεως καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ τοῦ Λυκούργου, ἐπεμψαν εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἄνδρας τινὰς τοῦ κόμματός των, ἵνα διαβάλωσι τοὺς περὶ τὸν Λυκούργον ὡς διαταράσσοντας τὴν ἡσυχίαν τῶν πιστῶν ὑπηκόων τῆς Βασιλείας καὶ προκαλοῦντας στάσεις καὶ ταραχάς. Ἡ δὲ Τουρκικὴ Κυβερνητικὴ, πεισθεῖσα, ἐπεμψε στρατιώτας γὰρ τοὺς συλλάβωσιν· ἀλλ' ὁ μὲν

Λυκοβργος τότε ἔτυχεν ἀπὼν οἱ δὲ στρατιῶται, συλλαβόντες ἱερομόναχόν τινα Γρηγόριον, παρ' αὐτῷ διαμένοντα, ἀπήγαγον εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἣτις καὶ πάραυτα διέταξε νὰ τὸν ἀποκεφαλίσωσι. Τοῦτο μαθὼν ὁ Λογοθέτης ἐπὶ τινα μὲν χρόνον ἐκρύπτετο· ἀλλὰ, γνωσθέντος εἰς προδοσίας τοῦ ἀσύλου του, συνελήφθη, ἐφυλακίσθη καὶ μόλις διὰ μεγάλης δόσεως χρημάτων κατάρθρωσε ν' ἀποφύγη τὸν θάνατον, καὶ νὰ περιορισθῇ ἢ ποιὴν του εἰς ἐξορίαν ἐν τῷ Ἀθωνί. Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν εὐρίσκετο ἐν ταῖς φυλακαῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶδε τὴν παραμονὴν τῶν Εἰσοδίων τῆς Παναγίας ἐνύπνιον, καθ' ὃ γυνή τις ἐδεδαίου αὐτὸν περὶ τῆς τοιαύτης σωτηρίας του. Ἐξυπνήσας ἐνουμήθη τὴν ἑορτὴν καὶ ἔταξεν, ἂν ἐπαληθεύσῃ τὸ ὄνειρον νὰ ἑορτάζῃ διὰ παντός τοῦ βίου του τὴν ἡμέραν ταύτην ὡς ἡμέραν σωτήριον. Δὲν παρῆλθον δύο ὥραι καὶ τὸ ὄνειρον ἐπαλήθευσεν. Ἐκτοτε ὁ Λυκοβργος καὶ δι' ὄλου τοῦ βίου του ἐώρταζεν εὐσεβῶς καὶ μετὰ κατανύξεως τὰ εἰσοδία τῆς Παναγίας.

Ἐν δὲ τῷ Ἀθωνί τὸ μὲν πρῶτον ἐτέθη εἰς στενὸν περιορισμὸν ἐντὸς πύργου, ὡσπερ τυχαῖός τις ἐξόριστος. Συμπεσοῦσης ὁμως βραδύτερον δυσχεροῦς τινὸς ὑποδέσεως καὶ ἀμηχανούντων τῶν Μοναχῶν εἰς τὴν λύσιν αὐτῆς, ἠρωτήθη ἐκ τύχης καὶ ὁ Λυκοβργος· ἔδωκε δὲ τοιαύτας συμβουλὰς, ὥστε ἡ ὑπόθεσις ἐλύθη κατ' εὐχὴν. Ἐκτοτε οἱ Μοναχοὶ ἐπέιοθησαν, ὅτι ὁ παρ' αὐτοῖς ἐξόριστος δὲν ἦτο τυχαῖός τις. Ἐπειτα δὲ ἀνακοινώσας τὸ αἴτιον τῆς ἐξορίας του, δίδων ἐνίοτε καὶ ἱατρικὰς τινὰς συμβουλὰς, οὐχὶ μόνον ἐλεύθερος ἀφέθη νὰ περιέρχεται τὸ Ὄρος ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ τῆς τιμῆς του, ὅτι δὲν δραπετεύει, ἀλλ' ἐξωκείωθη εἰς τοσοῦτον τοὺς Μοναχοὺς, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν οὔτοι τῷ ἔγραφον ἐπιστολὰς σωζομέναις, δι' ὧν τὸν ἀπεκά-

λου ἀδελφὸν καὶ συναρτιλήπτορα τῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους Μονῶν. Ἐκεῖ ὁ Λεγοθέτης ἠξιώθη καὶ τῆς γνωριμίας τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Β' ἐπὶ τῆς Β' ἐξορίας του. Εὐρῶν δ' ἀνεστίν τινα καὶ πλουτίας βιβλιοθήκας, ἐνησχολήθη κ' εἰς αὐξήσιν γνώσεων. Ὅτε δ' ἔμαθε τὸν θάνατον ἐνὸς τῶν ἀσπονδωτέρων ἐχθρῶν, τοῦ προδόντος μάλιστα τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄσυλόν του, οὐχὶ μόνον δὲν ἐχαιρεκάκισεν, οὔτε ἀνεθεμάτισεν, ἀλλ' ἐτέλεσε καὶ μνημόσυνον. Ἀρετὴ αὐτῆ ἰδιάζουσα μόνον τοῖς μεγαλοψύχοις καὶ εὐσεβέσι.

Μόλις ἀρχομένου τοῦ 1811 δυνηθεὶς ν' ἀπαλλαγῆ τῆς ἐν Ἄθω ἐξορίας, ἐπανεκάμψεν εἰς Σάμον, ἐνθα καὶ ἐνυμφεύθη. Μετὰ παρέλευσιν δ' ἔτους ἀνεδείχθη καὶ προεστῶς τὸ μὲν πρῶτον ἐνὸς τμήματος τῆς νήσου ἐξ ἑπτὰ χωρίων, ἐνθα καὶ ἦ γεννέθλιος· ἔπειτα δὲ, καὶ αὐτοῦ τοῦ Μαραθοκάμπου. Ἀπασχολουμένου δὲ ἰδίως εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ λαοῦ, ἐγείρεται καὶ αὔθις λαίλαψ ὑπὸ τῶν προὔχόντων, συκοφαντησάντων αὐτὸν παρὰ τοῖς Τούρκοις, καὶ οὗτοι ψηφίζουσι θάνατον, ὃν ἀπέφυγε μόνον τῇ ἐγκαίρῳ εἰδοποιήσει ἐνὸς τῶν παρευρεθέντων· διότι μόλις μανθάνει τοῦτο, καὶ ἰδοῦ ἐνοπλοὶ περικυκλοῦσι τὴν οἰκίαν του· διαφεύγει δὲ διὰ τῆς θυρίδος· εἰσέρχεται εἰς πλοῖον μετεμφισμένος· μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις ἀφικνεῖται εἰς Κέρκυραν, διατελοῦσαν τότε ὑπὸ τοὺς Γάλλους· ἐπανακάμπει εἰς Κωνσταντινούπολιν, λαμβάνει συστατικὰς ἐπιστολάς κ' ἐπανερχεται εἰς Σάμον.

Μόλις ὁμως ἀποβιβάζεται εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βαθέος, συλλαμβάνεται ὑπὸ τῶν προὔχόντων, ἀφαιροῦνται αἱ ἐπιστολαί, ἀπάγεται εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, ρίπτεται εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἀναμένει ἐναγωνίως τὸν θάνατον. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ ὀθωμανὸς διοικητῆς, οὐδὲν παθὼν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου, ἀπε-

ποιεῖτο νὰ τὸν θανατώσῃ, οἱ προύχοντες παρώτρυναν τὸν καφετζῆν τοῦ διοικητοῦ νὰ τὸν δηλητηριάσῃ· ἀλλὰ κ' ἐκεῖνος ἀπέκρουσε τὴν μαιφονίαν. Ἐπὶ τέλους ὁ διοικητὴς, λαβὼν χρήματα πολλὰ κ' ἐγγύησιν ἑνὸς τῶν ἐκ γυναικὸς συγγενῶν τοῦ Λυκούργου, ἀπέλυσε τοῦτον. Καταρράδιουργηθέντος ὅμως βραδύτερον τοῦ ἐγγυητοῦ καὶ ἀφαιρέσαντος τὴν ἐγγύησιν, διεκινδύνευσε καὶ αὐθὶς νὰ συλληφθῇ ὁ Λυκούργος· ἀλλὰ μαθὼν τοῦτο ἐγκαίρως τὸ μὲν πρῶτον ἀπέδρα κ' ἐκρύπτετο ἐπὶ πολλοὺς μῆνας εἰς τὰ ὕψη τοῦ Κερκιτέως, ὄρους τῆς Σάμου, διατρεφόμενος κρύφα ὑπὸ τῶν συγγενῶν. Τυχῶν δ' εὐκαιρίας ἀπῆλθεν εἰς Νέαν Ἐφεσον καὶ μετὰ τινος μῆνας εἰς Σμύρνην, ἔνθα καὶ ἀπεκατέστη ὀριστικῶς, μετερχόμενος κατὰ τινος μὲν τὸν ἰατρὸν, κατ' ἄλλους δὲ τὸν φαρμακοποιόν· καθ' ἡμᾶς δ' ἀμφοτέρω· διότι καὶ σήμερον αὐστηρὰ διάκρισις μεταξύ τῶν δύο τούτων ἐπαγγελημάτων εἶναι ἀδύνατον νὰ γείνη παρά τοῖς Τούρκοις.

Ἐν τούτοις ἀσχολούμενος ὁ Λογοθέτης ἐμυήθη εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας κατὰ μὲν τὸν Φιλήμονα τῷ 1820, κατ' ἄλλους δὲ τῷ 1849· ὠνομάσθη Λυκούργος· κ' ἔκτοτε ἐτέθη, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῷ στοιχείῳ του. Ἄμα δὲ γνωστῆς γενομένης τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ, ἐπιβὰς Ψαριανοῦ πλοίου τὸ μὲν πρῶτον προσωρμίσθη ἔνεκα κακοκαιρίας εἰς Πάτμον, ἔνθα εἶχε κατέλθει καὶ ὁ Θεμέλης, εἰς τῶν δραστηριοτέρων ἀποστόλων τῆς Ἐταιρίας. Οὗτος ἄμ' ἀκούσας τὴν ἀφίξιν τοῦ Λογοθέτου, ἔσπευσεν εἰς συνάντησιν, καὶ περιπτυστάμενος : « σ' ἐζήτουν εἰς τὸν οὐρανόν, τῷ εἶπε, καὶ σ' ἤρρον ἐν τῇ γῆ ἄγομεν νὰ σὲ φιλοξενίσω ». Μόλις δ' ἀπομακρυνθεὶς τῶν ἄλλων, ἐνεχείρισε τῷ Λυκούργῳ ἐπιστολὰς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, δι' ὧν διωρίζετο ἀρχηγὸς τῶν ὀπλῶν

τῆς Σάμου. Οὐρίου δὲ πνεύσαντος μετ' οὐ πολὺ ἀνέμου ἀμφοτέροι οἱ ἔταιρισταὶ προσωρμίσθησαν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Λογοθέτου τὴν 24 Ἀπριλίου· ἐκῆ δὲ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης συνέβησάν τινα, ὅσα δυσεξήγητα τοῖς μὴ μεμνημένοις, τόσα εὐφρόσυνα τοῖς ἔταιρισταῖς.

Ἀρχομένου μὲν τοῦ Μαρτίου ἐξ νέοι Σάμιοι, σπουδάζοντες ἐν Χίῳ καὶ μαθόντες τὰ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις, ἔσπευσαν οἴκαδε καὶ ἀνήγγειλαν ταῦτα τῷ προεστῶ Ἐμμανουὴλ Στεφανῆ. Ἄλλ' οὗτος ἀμύητος ὢν, οὐδεμίαν ἐπέστησε προσοχὴν. Τὴν δὲ 14 Ἀπριλίου ἔφθασαν δύο πλοίαρια, φέροντα μὲν ὀθωμανικὴν σημαίαν, ἀλλ' ἐχθρικῶς προσπελάζοντα πολεμικὸν ὀθωμανικὸν πλοῖον, ἐν τῷ λιμένι σταθμεῦον. Κακὰ οἰωνιζόμενος ὁ πλοίαρχος τούτου ἤρεν ἀμέσως τὴν ἄγκυραν, καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπέφυγε τὸν κίνδυνον, ἔπειτα ὁμῶς συνελήφθη ὑπὸ τῶν δύο καὶ ἅπαντα ὕψωσαν ἀμέσως σημαίας ἀγνώστους, φερούσας σταυρὸν, καὶ εἰσῆλθον μὲν εἰς τὸν λιμένα, ἀλλὰ μετ' οὐδενὸς ἐκοινωνήσαν. Τὴν ἐπιούσαν τ' ἀγνωστα μικρὰ πλοῖα συνέλαβον καὶ ἕτερον, ἀνήκον μάλιστα τῷ Σατράπῃ τῆς Αἰγύπτου καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας καὶ τρίτον· τὰ μικρὰ δὲ ταῦτα πλοίαρια ἦσαν Σπετσιώτικα τοῦ Σκληῖα καὶ Μπούκουρη.

Μόλις δὲ οὗτοι ἀνεκοίνωσαν τὸν σκοπὸν τῶν καὶ ἀμέσως ὁ μὲν λαὸς, τεθείς ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Λαχανᾶ, κατηχηθέντος ὑπὸ τοῦ Σβουρώνου, προξένου τῆς Ῥωσσίας καὶ προτρέψαντος αὐτὸν εἰς φανεράν ἐπανάστασιν, κατέσφαξε τὴν νύκτα τῆς 27 Ἀπριλίου τοὺς ἐν τῷ λιμένι Τούρκους. Τὴν ἐπιούσαν ἀνεπετάσθη ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἄνω Βαθίος μετὰ προηγηθεῖσαν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν καὶ ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας. Τὸ παράδειγμα τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Λα-

χανᾶ ἐνεθάρρυνε καὶ τοὺς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ νὰ πράξωσι τὸ αὐτό· ἀλλ' οἱ προὔχοντες ἠρκέσθησαν τὸ μὲν πρῶτον νὰ περιορίσωσι τοὺς Τούρκους ἐντὸς ὄχυρᾶς οἰκίας τῆς τοῦ Καλοῦδῃ, ἔθεσαν μάλιστα καὶ φρουράν· ἔπειτα δὲ ἔπεμψαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀνενοχλήτους τὸν τε ἀγᾶν, τὸν καθῆν καὶ ἅπαντας τοὺς περισωθέντας.

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει διατελούντων τῶν πραγμάτων ἀφίκετο, ὡς εἶπομεν, καὶ ὁ Λογοθέτης τὴν 24 Ἀπριλίου. Οἱ δὲ Σάμιοι, μαθόντες, ὅτι οἱ μὲν ἀποπλεύσαντες ἀγᾶς καὶ καθῆς διήγειραν κατ' αὐτῶν τοὺς ἀγρίους Τούρκους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ἡ δὲ κυβέρνησις τοῦ Σουλτάνου, διέταξε τὸν μὲν Ἐλέζογλου νὰ στρατολογήσῃ ἅπαντας τούτους καὶ ὄσους δυνηθῇ πλειοτέρους κ' ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς ἐπαναστάτιδος νήσου· τὸν δὲ στόλον, νὰ ἐκπλεύσῃ ἀμέσως καὶ τὴν καταποντίσῃ· οἱ Σάμιοι, λέγομεν, μαθόντες ταῦτα καὶ τὰ πάνδεινα οἰωνιζόμενοι, ἐθεώρησαν ὡς δῶρον τῆς Θεῆας Προνοίας τὴν ἔλευσιν τοῦ Λογοθέτου καὶ ἀνέδειξαν αὐτὸν τὴν 8 Μαΐου πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν ἀρχηγόν, τουτέστι δικτάτορα τῆς νήσου. Οὗτος δὲ πρῶτιστον αὐτοῦ καθῆκον ἐθεώρησε νὰ διαλλάξῃ τὰ ἀντιφερόμενα μέρη, διδοὺς πρῶτος αὐτὸς τὸ καλὸν πρὸς τοῦτο παράδειγμα, ἀμνηστεύσας ἅπαντας τοὺς ἀτομικοὺς αὐτοῦ ἐχθροὺς, ἀσπασάμενος αὐτοὺς περιπαθέστατα καὶ ἀποκαλῶν πάντοτε φίλους καὶ ἀδελφούς. Συνάμα δὲ ἠσχολήθη νὰ εἰσάξῃ τοιαύτην τάξιν εἰς τὰ τῆς διοικήσεως καὶ ποσαύτην πειθαρχίαν εἰς τοὺς στρατολογηθέντας, οἷα καὶ ὅσα, λέγει ὁ Γερβίνος, δὲν ἀπηντᾶτο τότε εἰς οὐδὲν ἕτερον ἐπαναστατημένον τῆς Ἑλλάδος μέρος (1).

(1) 181 Gervinus, tom. j. pag. 261.

Πρὸς τοῦτο δὲ ὠνόμασε τέσσαρας χιλιάρχους, τὸν Σταμάτιον Γεωργιάδην, τὸν Ἐμ. Μελαγχρινόν, τὸν Κωνσταντῖνον Αλαχανᾶν καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Κονταξῆν. Ἐκάστῳ τῶν χιλιάρχων παρέσχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ δύο ὑπ' αὐτὸν πεντακοσιάρχους· κ' ἐκάστῳ τούτων, πέντε ἑκατοντάρχους· κ' ἐκάστῳ τούτων, δύο πεντηκοντάρχους, καὶ οὗτοι, τοὺς ὑπ' αὐτοὺς δεκάρχους· καὶ οὗτοι, τοὺς στρατιώτας· ὥστε οὕτω, ἕκαστος, ἀναδεχόμενος τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν ὑπ' αὐτὸν, ἀνελάμβανε καὶ σύμπασαν τὴν εὐθύνην.

Ἐν τούτοις ἀσχολουμένου τοῦ Λυκούργου, τὴν 3 Ἰουλίου προσορμίζεται καταπληκτικὸς στόλος ὑπὸ τὸν διαβόητον Καρᾶ Ἀλῆν, καὶ οἱ Τούρκοι, συλλαβόντες Σαμιακὸν πλοιάριον, διοικούμενον ὑπὸ πατρὸς καὶ δύο υἱῶν, τούτους μὲν ἐτήρησαν ὡς ὀμήρους, ἐκείνον δ' ἔπεμψαν διὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς :

Χαιρετίσματα εἰς τοὺς προεστούς καὶ θεαγιάδας μικροὺς καὶ μεγάλους. Καὶ ἂν ἦσθε θεαγιάδες πιστοὶ τῆς βασιλείας, νὰ ἐλθῆτε νὰ προσκυνήσητε, διατὶ ἡ βασιλεία δὲν θέλει νὰ χάσῃ θεαγιάδας· εἰδεμὴ καὶ δὲν προσκυνήσετε, νὰ ἦναι τὸ κρίμα τῶν θεαγιάδων εἰς τὸν λαϊμόν σας. Εἰδὲ καὶ δὲν ἐλθῆτε, ἔχει ν' ἀπεράσῃ ὁ λεζόγλους μὲ ἀσκέρι νὰ σᾶς χαλάσῃ ὅλους μικροὺς καὶ μεγάλους. Καὶ ὁ βασιλεὺς μας ὁ πολυχρονεμένος σᾶς ἐσυγχώρησε, καὶ θὰ σᾶς βάλῃ τὸν ἀγᾶν σας, ὡσάν καὶ πρῶτα. Καὶ ἤρθαμεν μὲ πενήντα καράβια, καὶ προσμένομεν τὴν ἀπάντησίν σας. 1821, 3 Ἰουλίου (1).

Ὁ Λυκούργος οὐδεμίαν ἔδωκεν ἀπάντησιν, ἀλλ' ἀμέσως ἔπεμψεν εἰς Ὑδραν ταχύπλουν, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν τῶν ναυτικῶν νήσων.

Κατ' ἑναντι δὲ τοσούτων καὶ τοιούτων κινδύνων, ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐπαπειλούντων τοὺς Σαμίους, εὐνόητον εἶναι, ὅτι τινὲς μὲν τούτων, καὶ μάλιστα οἱ ἄρχαῖοι ἀντίπαλοι τοῦ Λυκούργου, ἤρξαντο νὰ σκέ-

(1) Ἰβὶ δεξιμ. Ἰστ. Φιλῆμ., Τόμ. Δ', Σελ. 473.

πτώνται· περί ὑποταγῆς καὶ παραδόσεως τούτου εἰς τὸν στόλαρχον, ὑποψηθηρίζοντες τὸ: «συμφέρει ἕνα ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἀπολέσθαι»: ἄλλοι· πάλιν συνεβούλευον τῷ Λυκούργῳ νὰ μεταθέσῃ τὸ στρατοπεδαρχεῖον ἐκ τῶν παραλίων εἰς θέσεις ὑψηλοτέρας καὶ ὀχυροτέρας, εἰς ἃς νὰ μὴ φθάνωσιν αἱ ἀπὸ τῶν πλοίων ριπτόμεναι σφαῖραι. Ἄλλ' ὁ Λυκούργος ὄλως ἀτάραχος, τὰ μὲν ψηθηρίσματα προσεποιεῖτο, ὅτι δὲν ἤκουε σκεφθεὶς δέ, ὅτι καὶ σμικρὸν ἂν ἀπεμακρύνετο τῆς παραλίας, ὁ στόλος ἤθελεν ἐπιτύχει μεγάλην ἀπόβασιν: «ὄχι, εἶπεν, ὅστις θέλει ἄς ἀναχωρήσῃ· ὁ ἰδικός μου τάφος εἶναι ἐδῶ!»

Ἀρξαμένης τῆς προσβολῆς, ἐπὶ τρία μὲν ὅλα ἡμερονύκτια ὁ στόλος οὐδὲ στιγμὴν ἔπαυσε κανονοβόλων, ἕνα μετατοπίσῃ τὸν Λυκούργον· ὅτε δὲ μετὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπεπειράθη ἀπόβασιν, τόσον εὐθυβόλως ἐκενώθησαν κατὰ τῶν λέμβων τοῦ ἐχθροῦ τὰ πέντε μικρὰ κανόνια καὶ τὰ λοιπὰ λιανὰ λεγόμενα ὄπλα τῶν Ἑλλήνων, ὥστε καὶ ταύτην καὶ πολλὰς ἄλλας ἀποπεῖρας ἐματαιώσαν καὶ μεγάλας βλάβας τῷ ἐχθρῷ ἐπήνεγκον. Βλέπων δὲ οὗτος τὸ ἀνέφικτον τῆς ἀποβάσεως αὐτόσε, ἐπιχειρεῖ ἀλλαχοῦ, κ' ἐπιτυγχάνει μάλιστα σπουδαίαν. Μαθὼν τοῦτο ὁ Λυκούργος, ἐπεμψε τὸν ἄξιον αὐτοῦ χιλίαρχον Γεωργιάδην. Οὗτος δὲ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν Σαμίων καὶ ὁ Χατζῆ Γεώργιος Μουριάτης μετὰ τῶν Κρητικῶν του, λέγει ὁ Φιλήμων, ἀνέπτυξαν τσαυτὴν ἀνδρίαν, ὥστε οὐδεὶς τῶν ἀποβάντων ἐσώθη, ἄλλων κατακοπέντων καὶ ἄλλων πνιγέντων ἐν τῇ θαλάσσῃ. Δεκατρεῖς μόνον προεφυλάχθησαν κατ' ἀρχὰς ἐν τινι σπηλαίῳ· ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐπιβαίνοντες ἔπειτα ἐν τοῖς λέμβοις, ἐθυσιάσθησαν μέχρις ἑνός· ἐκ τῶν Ἑλλήνων τέσσαρες μόνον ἔπεσαν καὶ ὀλίγοι ἐπληρώθησαν» (2).

(2) Ἰδὲ Δεκ. Ἱστ. Ἑλλ., ἔκ., Τόμ. Δ', σελ. 172.

Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τούτῳ, λέγει ὁ Τρικούπης, περιγράφων τὴν πρώτην ἀπόπειραν ἀποβάσεως, αἰπλοῖασαν νεῖς τὸ αὐτὸ παράλιον τεσσαράκοντα λέμβοι, φέρουσαι ἄλλους ναυαγίους. Τόσον δὲ εὐστόχως καὶ τόσον σφοδρῶς ἐτουφέκισαν καὶ αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες, ὥστε τοὺς ἠνάγκασαν νὰ ποδίσωσι. Τότε ὁ Καρᾶ Ἀλῆς, ἐκδίκησεν πνέων, ἐπίσσωσε τοὺς ὑδίο δυστυχεῖς καὶ ἀθώους ναύτας τοῦ συλληφθέντος Σαμίου πλοιαρίου, τοὺς ἐκρέμασεν ἐπὶ τῆς ναυκρχίδος του κατακέφαλα καὶ τοὺς ἔκαυσε κατέναντι τῶν συγγενῶν καὶ συμπατριωτῶν αὐτῶν . . . . . » (1). «Καὶ οὕτως ἐσώθη, ἐπιφωνεῖ ὁ Φιλήμων, ἡ νῆσος τῆς Σάμου ὑδιὰ τῆς μεγαλοψυχίας τοῦ ἐνὸς ἀρχηγοῦ αὐτῆς, διὰ τῆς αὐταπαρνήσεως τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀξιοματικῶν καὶ διὰ τῆς ἀνδρίας τῶν ἐνόπλων Σαμίων» (2).

Μετὰ τὴν τελείαν ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων ἀπὸ τῆς Σάμου ἀφίχθη καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος, ὅστις ἐσπευσεν ἀμέσως κατὰ τοῦ φεύγοντος Τουρκικοῦ, καὶ τινα μὲν φορτηγὰ πλοῖα αὐτοῦ κατέκαυσε, τὰ δὲ λοιπὰ κακῆν κακῶς διεσχόρπισε.

Πλήρης εὐγνωμοσύνης τότε ὁ μὲν λαὸς τῆς Σάμου ἔγραψε τιμητικὸν ψήφισμα ὑπὲρ τοῦ Λυκούργου. Ὁ δὲ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἀνεγνώρισεν αὐτῷ ἐπισήμως τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς Σάμου διὰ διπλώματος καὶ ἔγραψε συγχαρητήριον ἐπιστολήν. Ἐκ τῶν σπουδαίων τούτων τριῶν ἐγγράφων μεταφέρομεν ἐνταῦθα μόνον τὰ δύο πρῶτα :

ΨΗΦΙΣΜΑ.

Ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ, ἐπειδὴ Γεώργιος Λογοθέτης, ὁ καὶ Λυκούργος, πρῶτος τὸ ἱερὸν τῆς ἐλευθερίας πῦρ ταῖς τῶν πατριωτῶν ἀνῆψε ψυχαῖς, καὶ τὴν πρέπουσαν εὐταξίαν πάσῃ τάξει διεφύλαξε, κινδυνεύουσάν τε τὴν πατρίδα φρονήσει καὶ γενναϊότητι μόνος μετ' ὀλίγων ἐπιμείνας διέσωσε, φητίσασθαι αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῶν ἐν τῇ

(1) Ἰδί ἱστ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. Β', Σελ. 20.

(2) Ἰδί Δοκ. Ἰγ. Ἑλλ. Ἐπικν., Τόμ. Δ', Σελ. 472.

πατρίδι δυνάμεων καὶ πρόεδρον τοῦ αὐτῆς βουλευτηρίου, τὰς πρώτας παρὰ πᾶσιν ἔχοντα τιμὰς αὐτὸν τε καὶ τὸ γένος αὐτοῦ, λαμβάνειν τε ἀπὸ κοινοῦ ἐπὶ λόγῳ φιλῶν ἐξόδων ἀνὰ γρόσια δώδεκα χιλιάδας κατ' ἔτος, σημείου ἕνεκα τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα, ὅτι Σάμιοι τιμῶσιν ἀρετὴν, ἀξιοῦντες τοὺς ἀξίους καὶ εὐγνωμονοῦντες τοῖς εὐεργέταις.

Δ Ι Π Α Ω Μ Α.

Ὁ φιλογενέστατος κύριος Λογοθέτης, ἀρχιστράτηγος τῶν ἐν Σάμῳ ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἔργων ἀνεφάνη ἀνὴρ συνेतὸς, στρατηγικὸς καὶ πιστὸς τὴν πατρίδα καὶ εἰς τὸ ἔθνος, διορίζεται παρ' ἡμῶν πληρεξούσιος ἀρχιστράτηγος τῆς Σάμου διὰ νὰ παύῃ τὰς διχονοίας, διὰ νὰ συστήλῃ τοὺς τουρκολάτρας καὶ ἀνατρέψῃ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ προδοτικὸς σκοπούς των, νὰ ὑπερασπίζῃται τοὺς φιλοπατρίδας, καὶ διὰ ν' ἀνταμοίβῃ τοὺς ἀξίους στρατιώτας καὶ ἀξιωματικούς, γράφωμ ἐν εἰς ἡμᾶς νὰ στέλλωμεν τὸ εἰπλωμα τοῦ εἰς ἕκαστον ἀνήκοντος βαθμοῦ.

Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Τριπολιτοᾶς, τῇ 31 Αὐγούστου 1821.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΑΑΝΤΗΣ,
πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου (4).

Ἐν μὲν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐνεργητικόν, φαίνεται, ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Σάμιος ποιητὴς Γεώργιος Ἰωάννου ἢ Γεώργιος Ἀναγνώστου, μετωνομασθεὶς ἔπειτα Κλειάρθης. Μετ' αὐτὴν δ' ἔγραψε τὴν ἐξῆς ᾠδὴν :

Κροῦσον Ὀλυμπία Μοῦσα ὑψηλαδὸν χορδὴν,
πανεόρτιον κροτοῦσα νικητήριον ᾠδὴν.
Ἐκ θαφνῶν δὲ Κερκηταίων καὶ ὠραίων μυσρινῶν
στέφει μου Λυκοῦργον Δία καὶ Σταμάτην τὸν κλεινόν.
Νῆφη κατὰ γῆς ἀστράπτουν, πῦρ καὶ χάλαζα θυμοῦ,
λύκοι κατ' ἀρνῶν φρυάττου διαβάται ποταμοῦ.
Καὶ ποιιῆν ὑψηραδδοῦχος προφητῶν κυνομαχεῖ,
καὶ χορᾶζων τροπαιοῦχος τοῦ ποιμνίου προμαχεῖ.
Οὔτω Τούρκους λύκους εἴργων ὁ Λυκοῦργος πολεμεῖ,
κολοσσὸν Ἀσίας πύργων Σάμου λαίλαψ ἐκλιμαεῖ.
Ὡς δ' ἀλέκτωρ νυκτοκράζει καὶ τὸ ἄκουσμα φρικτὸν,
τὰ θηρία ἐξιπάζει καὶ μακρύνοντ' ἀπ' αὐτόν.
Οὔτω πέντε ἐγλειδῶλων Λυκουργείων ἡ βολή,
ἀποκρούει θήρα στόλου καὶ τὸν τίγριν Κεραλή.

(4) Ἰβὶ Δεκ. Ιστ. τοῦ Φιλῆμ., Σελ. 483.

- Ἄστυματὸς σταματίζει τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν,
ἀστραπὴ σφοδρὸς κρημνίζει κατὰ βράχων καὶ κρημνῶν.
Κεραυνόλαμπον σπαθὶ του τρομερὰν κρατεῖ σφαγὴν,
θύελλα τὸ φυσισί του πνίει φρίκην καὶ φυγὴν.
Ῥίπτειτ' ἀλλαλάζων ὄχλος κατὰ θάλασσαν καὶ γῆν,
φεύγει Σάμου γίγας στόλος τρέμων ὡς Θεοῦ ὀργῆν.
Ἀναβᾶς ἱππότης γέρον Σάμου Κύριλλος σεπτὸς,
καὶ σταυρὸν καὶ σπάθην φέρων καὶ πετῶν ὡς αἰετός.
Χείρας πτέρυγας ἀπλώνει τὸν ἀγῶνα εὐλογεῖ,
τὰς ἀρχάς του δικαιώνει καὶ τὸ τέλος ὀδηγεῖ.
Ἀλλὰ τίς τῆς Σάμου πέραν οὐρανοδρομεῖ καπνός,
καὶ θολεῖ τὴν ἀτμοσφαῖραν παταγεῖ ὡς κεραυνός;
Στόλος Ἑλλήν λευκοπτέρυξ πλοῖ' ἐννία πυρπολεῖ,
καὶ χαράζουσι τὰ πέριξ: «Οὐα, οὐα, Καραλῆ!»
Τετραπέμπτη Ἰουλίου κρότει πυραυγεῖς ἀκτὰς,
δόξης Σαμικοῦ ἡλίου ἀπαστράπτουσα βροντάς.
Ἐπεκρότει Ποτονάκι κ' ἀκρωτήριον Ζωρτζῆ,
τοῦ Λυκούργου καὶ Σταματῆ τὰ ὀνόματα μαζί.
Ναί! ἐκεῖ θὰ ὑψωθῶσι τρόπαια λαμπρὰ ποτὲ,
πανηγύρεις θὰ κροτῶσι τῶν ἡρώων θαυμασταί.
Καὶ χορεύοντες εἰς μνήμην ὀνομάτων ποθεινῶν,
θὰ ὑψοῦν αὐτὴν τὴν φήμην ὑπὲρ τρίτον οὐρανόν.
Ἀλλ' ὡς τόσον εὐφημοῦσα Δίους πρωταγωνιστάς,
λέγε μου νὰ ζήσης, Μοῦσα, καὶ τινὰς ἀγωνιστάς.
Χαίρετε, Μελαγχριναῖοι, πάτερ καὶ υἱὲ κλεινέ,
Καρλοδάσιοι γενναῖοι, Μανουῆλ καὶ σὺ Γιαννιέ.
Σίβας μου ἀρχαιολότρη δέχου σεβαστὲ καλῆ,
• • • • • ζῆθι παλαιστὰ Παλιέ.
Πέτα ὑψηλὰ, Ψυλάκη, σείων δάφνην Σαμικὴν,
σπευθε κράτει ἀεράκι, στέφου καὶ μὲ Σαμικὴν.
Εὔγε εἰς τὸν Καποράλην, ψάλλω μὲ χαρὰν διπλὴν,
τὸν Χριστόδουλον Καψάλην καὶ Γεροχριστοδουλήν.
Εὐτυχεῖτε ὅσοι ἄλλοι τῆς πατρίδος ἀθληταί,
κ' ἡ θεὰ μου νὰ σᾶς ψάλλῃ ἄλλοτε φρονεῖ ποτὲ (1).

Ἄστυματὸς ποιητὴς ἐποίησε καὶ ἄλλας τινὰς ᾠδὰς καὶ
Θούρεια ᾄσματα. Ἔργα αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ ἐξῆς εἰς τὴν
ἐλευθερίαν, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν λέξεων :

(1) Ἰδί «Τυρταίου τῆς Σάμου» I, Κλειάνθους, Σελ. 20—21.

Τί ἀστραπαί !
 Ὡς τὴν Δύσιν τί βρονταί !
 Τί τρομερά !
 Ἀντιλαλοῦν Ἀσίας τὰ πλευρά !

Ἔργα αὐτοῦ εἶναι καὶ ἄλλα, ἐν εἰς πρωτεύει διὰ τὴν ζωηρὰν φαντασίαν τὸ

Φωνὴ τοῦ Ἄρεως μ' ἐνθουσιάζει,
 Τὸ αἷμά μου σκιρτᾷ καὶ ἀναβράζει.

Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ Λυκοῦργος, τακτοποιήσας τὰ ἐν τῇ νήσῳ, ἐπελήφθη καὶ ἐπιδρομῶν διὰ τούτων δὲ καὶ ἰδίως διὰ τῆς τάξεως κατέστησε τὴν μὲν πατριδα αὐτοῦ φιλόξενον ἄσυλον καὶ ἀντιλήπτορα πάντων τῶν κινδυνευόντων χριστιανῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· τοὺς δὲ Σαμίους, τὸ φόβητρον τῶν Ὀθωμανῶν, ὧν πολλοὺς μὲν ἠνάγκασε καὶ νὰ ἐκτοπισθῶσιν εἰς εἴκοσι τεσσαρῶν ὠρῶν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν παραλίων, ἄλλους δὲ, νὰ φοβῶνται καὶ ἐντὸς τῶν ὀχυρῶν φρουρίων. Τοῦτο δὲ τεκμηριοῦσιν ἄλλα τε πολλὰ καὶ δὴ καὶ τὸ ἐξῆς ἔγγραφον :

*Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον καὶ φιλογενῆ ἀρχιστράτηγον
 Λυκοῦργον καὶ λοιποὺς ἀπαξάπαντας φιλιότατους
 ἡμῶν ἀδελφοὺς ἐκ ψυχῆς ἀσπαζόμεθα.*

(Τ. Σ.).

1821, Ἰουλίου 19, Δωμάτια.

Τὸ αἴτιον τοῦ παρόντος ἡμῶν ἀδελφικοῦ γράμματος εἶναι νὰ τοῖς φανερώσωμεν, ὅτι ἀμέσως, ποῦ ἐλάβομεν τὸ ἀδελφικόν σας, δὲν εἰσέψαμεν εἰς τὸ νὰ τοῖς φανερώσωμεν ἐν συντομίᾳ, ὅτι τὸ θάρρος μας πρῶτον εἶναι εἰς τὸν ἅγιον Θεόν καὶ δεύτερον εἰς ἐλόγου σας νὰ μᾶς ἐλευθερώσητε ἀπὸ τὸν μέγαν κίνδυνον, ὅπου εὐρισκόμεθα ἡμέρας τε καὶ νύκτας, τὰ ὅποια δὲν ἠμποροῦμεν νὰ σᾶς περιγράψωμεν τὰ ὅσα δοκιμάζομεν. Ὅθεν δι' ἀγάπην Χριστοῦ νὰ κάμητε νὰ μᾶς ἐλευθερώσητε μίαν ὥραν ἀργήτερα, προσμένοντες ἕως τὴν πέμπτην ξημέρωμα νὰ ἔλθητε διὰ νυκτός, νὰ ἡμεῖθα καὶ ἡμεῖς ἕτοιμοι, καὶ δίδομεν εἰδοῖσιν εἰς τὸ Κελεπίσι. Αὐτοὶ οἱ Ἀγαρηνοὶ ὅπου φυλάγουν τὸ χωριὸν μᾶς εἶναι

ἕως ἑκατὸν ἀνθρώποι. Ταῦτα ἐν βίᾳ καὶ περιμένομεν τὸν καλὸν σας ἐρχομόν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΙΤΟΥΡΓΑΟΥΣ

καὶ λοιποὶ χριστιανὶ τοῦ χωρίου Δωμάτια.

Χ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΟΙΚΟΓΑΟΥΣ καὶ λοιποί.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ, ἱερομόναχος πνευματικός.

Υ. Γ. Στράτευμα νὰ ᾔηται πολὺ διὰ νὰ ὀρμηθῶμεν ἕως εἰς τὴν καθίδραν τοῦ ἡγεμόνος (1).

Ἐπεμψε τῷ ὄντι ὁ Λυκοῦργος τότε ὑπὸ τὸν χιλιάρχον Στ. Γεωργιάδην ἱκανὴν στρατιάν, ἥτις τρέψασα τοὺς Ὀθωμανοὺς εἰς φυγὴν, ἀπήλλαξε μὲν γενικῆς σφαγῆς καὶ λεηλασίας τοὺς κινδυνεύοντας χριστιανούς, ἐπανάκαμψε δὲ, κομίζουσα ἄπειρα λάφυρα καὶ ὄλας ἀγέλας καὶ ποίμνια βοῶν καὶ προβάτων Τούρκων. Τοσοῦτον δὲ φόβον ἐνέπνευσε τοῖς Τούρκοις, ὥστε οὐ μόνον ἀπεσύρθησαν, ὡς εἶπομεν, ἐκ τῶν παραλίων εἰς τὰ ἐνδότερα, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις προσεκαλοῦντο νὰ στρατεύσωσι κατὰ τῆς Ἑλλάδος, *«δὲν δυνάμεθα, ἔλεγον, νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὰς οἰκογενείας μας εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Σαμίων καὶ Ψαριανῶν»*. Μέγα τοῦτο βοήθημα ὑπὲρ τῆς ἀγωνιζομένης τότε Ἑλλάδος, μόνον τὸ ἡρωϊκὸν Σοῦλι παρέσχεν αὐτῇ ὅμοιον, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἀντέσχε.

Καὶ δὲν εἶναι μόνη ἡ ἐκστρατεία αὕτη καὶ ἄλλας πολλὰς ἐπεμψεν ὁ Λυκοῦργος εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρὸς διάσωσιν τῶν χριστιανῶν καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἀδιστάκτως ἐξ ἐπισήμου τινὸς ἐγγράφου, ἐκδοθέντος μὲν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λυκοῦργου καὶ τοῦ ἀξίου αὐτοῦ χιλιάρχου Σταματίου Γεωργιάδου, οὐχὶ ὁμῶς ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ ἐφαμίλλου των καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ πατρὶς, μὴ ἀναγνωρισθείσης εἰσέει οὔτε αὐτῆς τῆς ἀνεξαρτησίας της, οὐδὲν εἶχε νὰ διαθέσῃ οὔτε ὑπὲρ τῶν ὑπογραψάντων, οὔτε ὑπὲρ τῶν λαβόντων τὸ ἐγγραφον τοῦτο.

(1) Ἡ Δοκίμιον Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπικ. ὑπὸ Φιλίμ., Τόμ. Δ', Σελ. 452—453.

Βεβαιούται διὰ τῆς παρουσίας μας, ὅτι ὁ κύριος Μιχαὴλ Μητσάκης, Κρής τὴν πατρίδα καὶ κάτοικος οἰκογενειακῶς πρὸ ἱκανῶν ἡδὴ ἐτῶν ἐν Σάμῳ, βλέπων τῷ 1821 περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, ὅτι οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς κατὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπέναντι τῆς Σάμου κωμοπόλεως, Γέροντα καλουμένης, διέτρεχον ἐπιθανάτιον κίνδυνον ὑπὸ τῶν περίξ πολυαριθμῶν αἰμοδόρων Τούρκων, διεδήλωσε μυστικῶς εἰς ἐμὲ, καὶ ἐπιμόνωσ με παρεκάλεισὲ νὰ στελῶ πλοῖα καὶ στρατὸν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὄλων αὐτῶν τῶν κινδυνεύοντων χριστιανῶν, ἀποφασισάντων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ, νὰ διασωθῶσιν εἰς Σάμον. Ἐγὼ δὲ, ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν περὶ τοῦ κινδύνου τούτου ἀπαραίτητον ἀνάγκην, ἔστειλον εὐθὺς πλοῖα ἱκανὰ καὶ στρατὸν, εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι, λαβόντες ἀμέσως τὰ ὄπλα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν καὶ διεύθυνσιν τοῦ κυρίου Μητσάκη, ὤρμησαν κατὰ τῶν περιφρουρούμενων αὐτοὺς Τούρκων, τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν μὲ ζημίαν των. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι συνηθροίσθησαν καὶ συνεκεντρώθησαν τὴν ἐπαύριον ἀπὸ τῶν περίξ εἰς πολυαριθμὸν σῶμα, συνεκροτήθη καὶ μάχη, καθ' ἣν, πολεμοῦντες ἀνδρείως οἱ κάτοικοι καὶ οἱ ἐκ τῶν πλοίων ἀποβάντες Σάμοι, κατόρθωσαν νὰ ἐπιβιάσωσι καὶ διασώσωσιν εἰς τὰ πλοῖα ὄλους αὐτοὺς τοὺς κατοίκους ὑπὲρ τὰς τρεῖς χιλιάδας καὶ μεταφέρωσιν εἰς τὴν Σάμον.

Ὅτι ἔκτοτε ὁ ῥηθεὶς Μητσάκης μέχρι τέλους τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος (ἀφ' οὗ ἔδαπάνησε σημαντικὴν ἀκίνητον καὶ κινητὴν περιουσίαν, τὴν ὁποίαν ἔτυχε τότε ἔχων εἰς ἐκείνην τὴν κωμόπολιν), διορισθεὶς παρ' ἐμοῦ ταγματάρχης εἰς τὴν Β' χιλιαρχίαν τῆς Σάμου, συνηγωνίζετο γενναίως καὶ καρτερικῶς μὲ ὄλους τοὺς Σαμίους εἰς πάσας τὰς κινδυνώδεις περιστάσεις τῆς πατρίδος καὶ εἰς τὴν διὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Χίου ἐκστρατείαν, καθ' ἣν εἶχε παραλάβει καὶ τὸν μεγαλύτερον υἱόν του εἰς τὸ διοργανισθὲν τότε σῶμα τῶν ἱερολοχιτῶν.

Ὅτι ἔλαβε μέρος καὶ εἰς ἄλλας ἐκστρατείας, τὰς ὁποίας ἐνήργησεν διὰ τοῦ πρώτου χιλιάρχου Σταματίου Γεωργιάδου κατὰ τῶν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν Τουρκικῶν ὄρων ὑπὲρ τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν χριστιανῶν κατοίκων εἰς διαφόρους κωμοπόλεις καὶ χωρία, εἰς ἐν τῶν ὁποίων πλησίον τοῦ Τσισμὲ τοῦ ἀπέναντι τῆς Χίου ἐφρονεῖθη, γενναίως μαχόμενος καὶ ὁ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του μικρότερος ἀδελφός του Δημήτριος Μητσάκης, τοῦ ὁποίου ἅπανα ἡ πολύφυχος οἰκογένεια εἶχεν ἀιχμαλωτισθῆ ἐν Χίῳ, ὅπου εἶχε νυμφευθῆ καὶ ἀποκατασταθῆ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς καὶ ὁ πρωτεζᾶδελφος αὐτοῦ ἐν Χίῳ, διατελῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του ἔπεσε μαχόμενος.

Ὅθεν εἰς ἐνδειξιν τῆς πιστῆς καὶ ἀξιοτίμου καὶ φιλελευθέρου καὶ πατριωτικῆς διαγωγῆς του, τὴν ὁποίαν καθ' ὄλον τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ἔδειξεν ὁ ῥηθεὶς Μ. Μητσάκης καὶ τῶν θυσιῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη χρησιμεύει

κτύπῳ τὸ παρὸν ἀποδεικτικόν, ἐσφραγισμένον τῇ σφραγίδι τῆς ἀρχιστρατηγίας Σάμου. Ἐν φρουρίῳ Σάμου, τὴν 15 Μαΐου 1828.

Ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς Σάμου
Α. ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ.

Ὁ πρῶτος χιλιάρχος Σάμου
ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ.

Ἀρχομένου τοῦ 1822 ὁ Λυκούργος ἠτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ ὄχυροῦ τῆς Νέας Ἐφέσου φρουρίου, οὗ τινος τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἄλωσιν πολλῶν ἕνεκα ἐθεώρει ἀναγκαίαν. Τότε δὲ ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Χίοι Ῥάλλης, Μυλωνᾶς καὶ Μπουρνιαῆς, κομίζοντες ἐπιστολάς τοῦ Ὑψηλάντου, δι' ὧν διετάσσετο νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Χίον. Ἄλλ' ὁ Λυκούργος, γινώσκων κάλλιον τοὺς Χίους, ἀνέστειλε μὲν τὴν εἰς Νέαν Ἐφeson ἐκστρατείαν, ἀλλὰ δὲν ἐξεστράτευσεν καὶ ἀμέσως εἰς Χίον. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ «ἔγραψε μὲν», λέγει ὁ Φίνλαυ, «καὶ ὁ Ὑψηλάντης μίαν παρατήρησιν (suggestion) ἐπὶ Λυκούργῳ ν' ἀναβάλλῃ τὴν ἐπιχείρησιν, ἀλλὰ δὲν ἀνεκάλεσε καὶ τὴν ἐκστρατείαν (without contremanding the expedition)» (1). Οἱ δὲ μνημονευθέντες Χίοι καὶ μάλιστα ὁ Μπουρνιαῆς, ἐπέμειναν ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἡ Χίος ἦτο ἐτοίμη ν' ἀσπασθῇ τὸν ἀγῶνα, ὅτι εἶχε καὶ πολεμεφодία τινα, καὶ ὅτι οὐδέποτε ἤθελεν ἐτοιμασθῆ ἔντελέστερον, ἢν μὴ ἐπανεστάτῃ προτέρων.

Ἀμνηχανῶν περὶ τοῦ πρακτέου ὁ Λυκούργος ἐπέμψεν, κατὰ Ἐπαμεινώνδαν Σταματιάδην (2), εἰς Χίον τὸν

(1) Id. Hint. of the Greek revolution by Finlay vol. j. pag. 507, 308

(2) Ὁ εὐπαιδευτὸς οὗτος καὶ γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων σπουδαίων ἔργων τοῦ Σάμιος συγγραφεὺς, λαβὼν ἀφορμὴν ἐξ ὧν ξίνοι τε καὶ Ἕλληνες εἶπον κ' ἔγραψαν κατὰ Λυκούργου καὶ τῶν Σαμίων μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου, καὶ ἰδίως ἐξ ὧν ἕτερος Σάμιος, ὁ Γεώργιος Δικμητριάδης, ἔγραψε κατ' ἐκείνου, κρούνησεν ἐπιμελῶς καὶ ἀμετρολήπτως ἅπαντα τ' ἀρχαῖα τῆς Σάμου κ' ἰδημοσίησεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1867 καὶ 1868 δύο φυλλάδια, τὸ μὲν Α' ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ὁ Γεώργιος Δικμητριάδης ἐπιβραβιζόμενος ὡς διαστροφὴς καὶ παρα-

Δημήτριον Παπαντωνίου, ἵνα πληροφορηθῆ περί τε τῶν αἰσθημάτων τῶν Χίων καί τῆς προπαρασκευῆς αὐτῶν ἄλλ' ἔπεμψε συνάμα κρύφα καί ὁ Μπουρνιάς, παραγγείλας τοῖς οἰκείοις νά ἐτοιμάσωσιν ἐπιδείξεις ἐνώπιον τοῦ Σαμίου ἀπεσταλμένου. Οὗτος δὲ ἐπανελθὼν, ἔφερε, πλὴν τῶν ἐνθαρρυντικῶν βεβαιώσεων καί ἐπιστολάς, δι' ὧν οἱ προεστοὶ τῶν χωρίων τῆς Χίου προσεκάλουν τὸν Λυκοῦργον νά σπεύσῃ εἰς βοήθειάν των. Μὴ ἀρκεσθεὶς οὐδ' εἰς ταῦτα οὗτος, ἔπεμψεν ἑτέρους, παραγγείλας αὐτοῖς οὐχὶ μόνον νά ἐρευνησωσιν ἐπισταμένως, ἀλλ' εἰ δυνατόν, νά φέρωσι καί τινας ἐντοπίους. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπανῆλθον, συνωδευμένοι καί ὑπὸ προκρίτων καί ἱερέων τινῶν, οἵτινες μεθ' ὄρκου ἐβεβαίωσαν, ὅτι ἡ νῆ, σός των ἅπασα διατελεῖ κρύφα ἐπὶ τῶν ὄπλων, ὅτι ἔχει καί πολεμεφόδια εἰς μέγιστον μάλιστα βαθμὸν κεκρυμμένα, καί ὅτι μόνον τὴν ἔλευσιν τῶν Σαμίων ἀναμένει- ἵνα ἐπαναστατήσῃ.

Ταῦτ' ἀκούσας ὁ Λυκοῦργος, παραλαβὼν δύο καὶ ἥμισυ χιλιάδας ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς χιλιάρχους Λαχανᾶν, Γεωργιάδην, Ἐμμανουὴλ Μελαγχρινὸν καί Κονταξῆν, δύο μεγάλα τηλεβόλα καί δέκα μικρότερα μετέβη δι' ἐξήκοντα πλοίων μικρῶν τε καί μεγάλων εἰς Χίον τὴν 40 Μαρτίου 1822 καί ἀπεβιάσθη ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ διοικητὴς τῆς νήσου Βαχῆ- πασσᾶς, ἔπεμψεν ἀμέσως πολυάριθμον σῶμα πεζῶν τε καί ἱππέων πρὸς τὸ μέρος τοῦ Κάμπου, ἵνα ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ἀποδάντων ἕκ τε τῶν νώτων καί ἐκ τοῦ

χαρακτὸς τῆς κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἱστορίας τῆς Σάμου ὑπὸ Ἐπαμ. Σταματιάδου· τὸ δὲ, «Δεύτερον ἀποβράσιμα» κτλ. Ἐν ἀμφοτέροις τούτοις πλὴν τῆς ἀνοικτείας ἐπιγραφῆς, εὕρισκε ὁ ἀναγνωστὴς πολλὰς περὶ ἱστορίας τῆς Σάμου ἀληθείας, μετ' ἀκριβοῦς μὲν πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ μετ' εἰλικρινείας γεγραμμένας. Ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἠρανίσθημεν καί ἡμεῖς πολλά· συντομικῶς δὲ χάριν σημειώμεν ταῦτα ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Α καὶ Β ὑπὸ Ἐπαμεινώνδα Σταματιάδου.

πλαγίου. Ἄλλὰ καὶ ὁ Λυκοῦργος ἐπέμφεν εἰς συνάντησιν τὸν Καπετὰν Σταμάτην, ὅστις, ἐνισχυθεὶς βραδύτερον καὶ ὑπὸ τοῦ Λαχανᾶ, οὐ μόνον ἀπέκρουσε, μετὰ μάχην πεισματωδεστάτην, τοὺς ἀποσταλέντας, ἀλλ' ἠνάγκασεν αὐτοὺς ν' ἀποσυρθῶσι κακῶς ἔχοντες εἰς τὸ φρουρίον, ἔνθα ἠγαγᾶσθησαν ὑπὸ τῶν λοιπῶν Σαμίων καὶ τινῶν χωρικῶν Χίων ν' ἀποσυρθῶσι τῆς πόλεως καὶ ἅπαντες οἱ λοιποὶ Τοῦρκοι. Τὰ τῆς ἀποβάσεως καὶ τῆς πρώτης συγκρούσεως περιγράφει ὡς ἑξῆς ὁ Τρικούπης :

Τὸ πρωὶ τῆς δεκάτης τὰ φανέντα τὴν προτεραίαν πλοῖα ἠγκυροβόλησαν κατὰ τὴν ἀγίαν Ἑλένην καὶ μετ' ὀλίγον ἐπλεύσαν τὰ πλείστα εἰς Κοντάρι, τινὰ δὲ ἐπροχώρησαν ἀντικρὺ τῶν Τουρκικῶν μνημάτων. Ἦσαν δὲ ὅλα διττῶ βρίκια καὶ τριάκοντα σακολίβια καὶ ἔφερον ὡς 2,500 ὀπλοφόρους ὑπὸ τὸν Λυκοῦργον. Οὗτοι ἀποβιβασθέντες πρὸ μεσημβρίας καὶ πεσόντες ἐπὶ τοὺς κατὰ τὸ παραθαλάσσιον ἔγθρους, καὶ τοὺς μὲν φονεύσαντες, τοὺς δὲ αἰχμαλωτίσαντες, τοὺς δὲ τρέψαντες εἰς φυγὴν, εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἔκαυσαν τὸ τελωνεῖον καὶ τινὰ Τουρκικὰ καφενεῖα καὶ ἐξεστίγασαν δύο μολυβδόσκεπα τζαμιά. Τόσος δὲ φόβος κατέλαβε τοὺς Τοῦρκους, φρονοῦντας, ὅτι οἱ ἀποβάντες ἦσαν πενταπλάσιοι, ὥστε τριακόσιοι, φυλάσσαντες τὸν λόφον τῆς Τρουλωτῆς, ἔφυγαν ἰδόντες πεντήκοντα μόνον τῶν ἀποβάντων ἐφορμῶντας, ἐγκατέλειψαν καὶ οἱ ἄλλοι . . . τὰς ἄλλας θέσεις καὶ ὅλοι ἐκλείσθησαν ἐν τῷ φρουρίῳ· τεσσαράκοντα δὲ ἐξ αὐτῶν, μὴ προφθάσαντες νὰ εἰέλθωσιν ἐκλείσθησαν ἐντὸς τοῦ Καμένου πύργου καὶ τινῶν Τουρκικῶν οἰκιῶν καὶ παρεδόθησαν μετ' ὀλίγον εἰς τοὺς περὶ τὸν Λυκοῦργον, ὥστε μετὰ τρεῖς ὥρας Τοῦρκοι δὲν ἦσαν εἰμὴ ἐντὸς τοῦ φρουρίου καὶ τοῦ θαλασσοπύργου (1).

Τούτων δὲ γιγνομένων ἕτερον σῶμα Σαμίων μετὰ δύο τηλεβόλων κατέλαβε σχεδὸν ἀμαχητὶ τὴν δεσπόζουσαν τοῦ φουρίου Τρουλωτὴν, κ' ἐκεῖθεν ἤρξαντο τὸν κατὰ τοῦ φουρίου κανονοβολισμόν. Τὴν ἐπιούσαν οἱ Τοῦρκοι ἀπεπειράθησαν ἐξοδοῦ· ἀλλ', ἀποκρουσθέντες, ἐπέστρεψαν μετ' ἀπωλείας ἑξήκοντα ἀνδρῶν.

(1) Ἰδὲ Ἰστ., Ἑλλ. Ἐπικ., Τόμ. Β', Σελ. 491.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, λέγει ὁ Τρικούπης, εἰσῆλθε καὶ ὁ Λυκούργος εἰς τὴν πόλιν καὶ κατέλυσε ἐν τῇ Μητροπόλει, ὅπου κατέλυσε καὶ ὁ μέχρι τοῦδε ἁποκρινητῆς τούτου καὶ ἀπὸ σήμερον ἀντίζηλος τοῦ Μπουρνιάς, φέρων ἐπὶ τοῦ σκιαδίου του τὸ δημοκρατικὸν τῆς Γαλλίας ἔθνοςσημον. Ἦθελε δὲ νὰ ᾖ ἰσότιμος, ἂν οὐχὶ καὶ ἀνώτερος τοῦ Λυκούργου, ὡς ἐνότιος. Ὁ δὲ Λυκούργος κατήργησεν αὐθημερὸν τὴν δημογεροντίαν καὶ ἐστάτησεν ἑπταμελῆ ἐφορίαν (1).

Μὴ ἀρκεσθεῖς εἰς ταῦτα ὁ Λυκούργος, ἐπεμψεν ἀμέσως τοὺς Κ. Ράμφον καὶ Γ. Γλαράκην εἰς τε τὴν Κόρινθον παρὰ τῇ Κυβερνήσει καὶ εἰς τὰ Ψαρά, ἵνα αἰτήσωσιν ἐπικουρίαν καὶ πολεμεφόδια. Καὶ οἱ μὲν Ψαριανοὶ ἐπεμψαν τῶ ὄντι ἱκανὰ πολεμεφόδια, λέγει ὁ Νικόδημος (2). Ἡ δὲ Κυβέρνησις ἐπεμψεν ἐπίσης ἕνα λόχον τακτικοῦ στρατοῦ ὑπ' αὐτὸν τοῦτον τὸν Ράμφον καὶ ἐβδομήκοντα πυροβολιστὰς ὑπὸ τὸν Πηδεμόντιον Γουβερνάτην, ἀλλ' ἡ συνδρομὴ αὕτη δὲν ἔφθασεν ἐγκαίρως. Ἐντεῦθεν εἰκάζεται, ὅτι ὁ Λυκούργος οὔτε ἡμέλησέ τινας πρὸς εὐδῶσιν τοῦ σκοποῦ του καὶ καθ' ἐκάστην εἰμάχετο ἀνοδριῶς καὶ ἐπιτυχῶς μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ στόλου καὶ τῆς ἐπικουρίας ἐξήκοντα χιλιάδων Ὀθωμανῶν, ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μεταφερθέντων. Τὰ τελευταῖα δὲ ταῦτα καὶ οἱ ἐνδουασμοὶ τῶν Χίων ἔφερον τὴν γνωστὴν καὶ σπαραξικάρδιον καταστροφὴν. Τὰς μὲν μέχρι τῆς ἀφίξεως τῆς τοιαύτης καὶ τοσαύτης ἐπικουρίας τῶν ἐχθρῶν συμπλοκὰς τοῦ Λυκούργου καὶ τῶν Σαμίων κατ' αὐτῶν δὲν ἀρνεῖται οὐδ' αὐτὸς ὁ διοικητὴς τῆς Χίου Βεχῆπ-πασσᾶς, γράψας τότε Τουρκιστὶ ἀκριβὲς ἡμερολόγιον, μεταφρασθὲν βραδύτερον καὶ ἑλληνιστί. Ἐκ τοῦ ἡμερολογίου δὲ τούτου ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς.

Ἐν μὲν τῇ Σελίδι 68, λέγει ἐπὶ τὸ Ἀσιατικώτερον ὁ ὀθωμανὸς συγγραφεὺς :

(1) Ἰδί Ἰστ. ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. Β', Σελ. 192.

(2) Ἰδί Ἰστορικάτα Ψαρῶν, Τόμ. Α', Σελ. 448.

ε . . . . . Τὴν πρώτην τῆς δευτέρας ἡμέρας τοῦ Ῥιτζέπ προσευχθέντες καὶ ἀποχαιρετισθέντες διὰ τελευταίαν φοράν, ἀναθέσαντες δ' ἅπασαν ἡμῶν τὴν ἐλπίδα εἰς τὸν προφήτην, τὸν ἤλιον τῶν δύο κόσμων, ἐξηγάγομεν ἐκ τῆς πόλης τοῦ Διτζάρ ἕως τετρακοσίου ὀπλίτας, οἵτινες καρτερικώτατα ὄρμησαν πρῶτον εἰς τὰ περὶ χαρὰκῶματα τῶν ἀπίστων, περὶ τὴν κυρίευσιν τῶν ὁποίων ἔγεινε συμπλοκὴ πεισματώδης καὶ διὰ πολλὴν ὥραν οἱ ἀπίστοι ἀπηλπισμένως ἐμάχοντο στήθος πρὸς στήθος· πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἡρωϊκῶς καὶ θεοφρουρήτους στρατιώτας.»

Ἐν δὲ τῇ σελ. 69. «Τὴν 3 καὶ 4 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς αἱ συμπλοκαὶ ἔγειναν μετριώτεραι καὶ μὴ ἀξίαι τῆς περιγραφῆς· μας' τὴν δ' ἐπιούσαν ἀπὸ τὰ παραθύρα τῶν οἰκιῶν ἤρχισεν νὰ βρέχη χάλαζα πυκνὴ σφαιριδίων ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς μας, ἐκ τῆς ὁποίας πολλοὺς ἔστειλεν ἀώρως εἰς τὸ φωταυγὲς μαρτυρικὸν μνῆμα. Δὲν ἔμεινε λοιπὸν εἰς τὴν ἡρωϊκὴν φρουράν μας ἄλλο τι, εἰμὴ νὰ ἐξαφανίσῃ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς τὰς ἀλεθρίας ἐκεῖνας οἰκίας. Ὅθεν τὴν πέμπτην τοῦ μηνὸς Ῥιτζέπ ἐξεληθόντες ἀρκετοὶ στρατιῶται, καλῶς ἐφωδιασμένοι μὲ τὸ ἀνήκον πυροβολικὸν καὶ μὲ πυροπολικὰς μηχανὰς ἐκ τῆς πόλης τοῦ Τορχανὲ καὶ διὰ τῆς βοήθειας τῶν τηλεβόλων τῆς ἀκροπόλεως, ἤλθον πλησίον τῶν οἰκιῶν ἐκεῖνων, τὰς ὁποίας ἤρχισαν νὰ πυρπολῶσιν.»

Ἐν σελ. 70. «Δὲν ἔμεινε λοιπὸν εἰς τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει φρουροῦντας ὀλίγους, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολεμίων, ἄλλη ἐλπίς σωτηρίας ἐν περιπτώσει κυριεύσεως τοῦ φρουρίου παρὰ νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸν πύργον τοῦ λιμένος, καθότι «περικυκλούμενοι ἐκ τῆς θαλάσσης καὶ ἠπολειμούμενοι ἐκ μέρους τῆς ξηρᾶς, οὐδὲν μέρος εἶχον νὰ φύγωσι καὶ σωθῶσιν.»

Ἐν σελ. 71. «Τὴν 6 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, ἡμέραν Παρασκευὴν, ἤρχισαν οἱ ἀπίστοι τοὺς πυροβολισμοὺς τῶν ἐκ τῶν προχωμάτων, ἅπερ ἔστησαν ἀντικρὺ τῆς ἀκροπόλεως· δύο μάλιστα τηλεβόλα στιθέντα ὀπισθεν τῷ λιμενικοῦ πύργου, πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς, ἔφεραν ἀρετὴν ἀνησχίαν εἰς τοὺς Ἰσλάμους καὶ πραγματικῶς ἤρχισαν νὰ πληγώνονται καὶ ἀποθνήσκωσι 5—6 ἐκ τῶν ἡρωϊκωτέρων στρατιωτῶν μας. Τῇ 8 τοῦ ἰδίου μηνὸς, ἡμέρα Κυριακῆ, ἕως τριακοσίοι ἐκ τῶν ἡμετέρων στρατιωτῶν λίαν πρωὶ ξιφῆρεις μὲ ψιλὰ ἄρματα ἐξῆλθον τῆς ἀκροπόλεως ἐκ τῆς πόλης Διτζάρ· κράζοντες δὲ τὸ μέγα ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἔτρεξαν ἐνθουσιῶντες εἰς τὴν κανονοστοίχίαν τῶν δύο ἐκείνων τηλεβόλων.— Τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν 9 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἤρχισαν σπουδαῖον καὶ τακτικὸν καὶ κινδυνῶδες πῦρ καθ' ἡμῶν, «καὶ τὴν φοράν ἐταύτην ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἀπηλπίσθημεν βεβαίως», ἔνθεν μὲν μὴ δυνάμενοι εὐκόλως νὰ κυριεύσωμεν τὰ τηλεβόλα ἐκεῖνα ἀνευ μεγάλης ζημίας ἀνθρώπων, ἔνθεν δὲ ἐξακολουθῶντες νὰ ὑποφέρωμεν ἐν τῇ ἀκροπόλει τὸ πῦρ αὐτῶν.»

Ἐν σελ. 72. «Τὴν νύκτα τῆς 15 τοῦ αὐτοῦ μηνός, ὥρα 4, ἑξακόσιοι γκιαούροι, ἀποδιεσπασθέντες ἐξ ἑνῆς πλοίων, ἐστάθμευσαν ἐν τῇ νήσῳ, ἵνα ἐνωθῶσι μετὰ τῆς φρουρᾶς τῶν πολεμίων. Οἱ ἡμέτεροι ἐν τῇ ἀκρόπολει πυροβολοῦνται ἤρχισαν κατ' αὐτῶν τὰ πολύβολα, αὐτοὶ δὲ ἤρχισαν νὰ ὀπισθοχωρῶσιν.»

Ἐν σελ. 77. «Τὴν 18 τοῦ αὐτοῦ μηνός οἱ ἐπαναστάται συναθροισθέντες κατὰ συμμορίας ἔτρεχον, ἵνα τάχα προσβάλωσι διὰ βραχέως πύργους τὴν ἀκρόπολιν, καὶ τοῦτο βίβαιον, ἵνα μεταβάλωσιν εἰς γενικὴν ἔφοδον κλ.» (1).

Πρὸς τὴν φιλοτιμίαν ὁμοῦς ταύτην τῶν ἐξωθεν ἐλθόντων ἐν τῇ νήσῳ δυστυχῶς δὲν ἀνταπεκρίνοντο καὶ ἅπαντα τὰ λοιπά. Οἱ μὲν ἀρχῆθεν θεωροῦντες πρόωρον τὸ κίνημα τοῦτο ἴσταντο ἄπλοῖ θεαταὶ ἢ ἀμφοταλαντεύοντο μετὰ ὑποταγῆς καὶ ἐπαναστάσεως. Ἀρξαμένης δὲ ἅπαξ ἐπαναστάσεώς τινος πᾶς ἐλάχιστος δισταγμὸς ἰσοδυναμεῖ πρὸς καταστροφὴν αὐτῆς. Οἱ δ' ἐνθουσιῶντες Χῖοι, ὀλιγώτεροι τῶν δισταζόντων ὄντες, καὶ ὀλιγώτερα διαθέτοντες, μικρὸν συνετέλουν πρὸς ἀποσοβῆσιν τοῦ κινδύνου. Τοῦτο ἠνέγκυτε εἰς τὸ Δουκοῦργον ἀπὸ τῆς τρίτης ἡμέρας τῆς ἀφίξεώς του καὶ τὸν Μπουρνιᾶν βραδύτερον νὰ ἐκδώσωσι τὰ παραπόδας ἔγγραφα, ἅτινα δημοσιεύομεν, ὅπως καὶ ὁ Κοραῆς, χωρὶς νὰ διορθώσωμεν τὸ παράπαν τὰς ἀνορθογραφίας τοῦ δευτέρου :

Δυνάμει τῆς δοθείσης μοι ἐξουσίας παρὰ τοῦ πληρεξουσίου τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου Δημητρίου Ὑψηλάντου, διορίζω καὶ ἀποκαθιστῶ ἐφόρους γενικοὺς τῆς κοινότητος τῆς νήσου Χίου τὸν κύριον Κουζῆν Βουρόν, τὸν κύριον Παντελῆν Ζερβουδάκην, τὸν κύριον Νικόλαον Φραγκόπουλον, τὸν κύριον Φραγκοῦλην Πολλάκην, τὸν κύριον Πολυχρόνην Δουμαντάρην καὶ τὸν κύριον Γιαννοῦτζον διὰ νὰ ἐφορεύωσι καὶ διοικῶσι τακτικῶς ὅλην τὴν πατρίδα ταύτην, θεωροῦντες τὰς κοινὰς ὑποθέσεις καὶ διαφορὰς τῶν πατριωτῶν κατὰ τοὺς νόμους, καὶ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὴν κοινὴν εἰρήνην, ὁμόνοιαν, εὐταξίαν καὶ ἀσφάλειαν τῆς πατρίδος των' διὰ δὲ τὴν σύστασιν καὶ ἀδιάσειστον ἐπι-

μονῆν καὶ στεραίωσιν τῶν κοινωφελῶν τούτων καλῶν ὑποχρεοῦνται ἢ ἀκολουθῶσιν ἀπαραβιάστως τὰς ὁποιασδήποτε κατὰ καιροὺς διαταγὰς μου. Ὅθεν τοῖς ἐδόθη τὸ παρὸν ἡμέτερον ἐφορικὸν γράμμα εἰς ἔνδειξιν.

Ἐν Χίῳ, αὐγῆς, Μαρτίου 16'.

Ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων
ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ.

Τιμώτατοι κύριοι ἔφοροι!

Μανθάνω, ὅτι τινὲς ἐδῶ ἀπὸ τοῦ μεγάλου καὶ πλουσίους, ἢ μελετοῦν ἢ ἀποφασίζουσι διὰ τὸ νὰ φύγουν φαμελιαρικῶς. Εἰς τί αἰτίαν ἢ ἀποδώσω αὐτὸν τῶν τὸ κίνημα, δὲν ἤξεύρω, πλὴν προλαμβάνω νὰ σᾶς εἶπω, ὅτι ὅσον τάχιστα νὰ ἐμποδίσετε, ὅχι νὰ φύγουν ἀλλὰ καὶ νὰ ἐστοχάστηκαν νὰ μεταβληθοῦν καὶ νὰ μὴ ματ' εὐγῆ πλέον ἀπὸ τὸ στόμα τῶν, διότι ἡ καλοσύνη μου φθάνει ἕως εἰς ἕνα βαθμὸν καὶ ἡμπορῶ πλέον καὶ ἐγὼ, ὅταν παροργισθῶ, δι' ὅσον δύναμαι νὰ κάμω. Ἴδου σᾶς λέγω ἐν περιλήψει τὴν ἰδέαν μου, καὶ κρίνατε τὸ πρᾶγμα ἐμποδίσετε τοὺς τοιοῦτους στοχασμοὺς διὰ τὸ μὴ κατατῆ τὸ πρᾶγμα ἄσχημα, καὶ ὑγιαίνετε.

19 Μαρτίου, ἀπόγευμα.

Ὁ ἀρχιστράτης Χίου
ΧΑΤΖΗ-ΑΝΤΩΝΗΣ (1).
(Ὅπως ὑπεγράφητο ὁ Μπουρμπᾶς).

Τοιοῦτων ὄντων τῶν πραγμάτων ἐν Χίῳ, οἱ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκοι, λειχόμενοι μὲν πρὸ πολλοῦ τοῦ φημιζομένου πλοῦτου τῶν Χίων, ἐκδίκησιν δὲ πνέοντες κατὰ τῶν Σαμίων καὶ μὴ φοβούμενοι τότε αὐτοῦς, ὡς ἀπησχολουμένους ἐν Χίῳ, ὠρμησαν ἀκράτητοι κατὰ τῆς πολυπαθοῦς νήσου. Ἐν μιᾷ μόνῃ ἡμέρᾳ, ἀφηγείται ὁ αὐτόπτης Πουκεβὴλ, πρόξενος τῆς Γαλλίας τότε δ-τελῶν, ἐστρατολογήθησαν ἐν Σμόρνη ἑπτακισχίλιοι· μόλις δ' ἐξῆλθον εἰς τὴν πόλιν ἐκεῖνοι κ' ἐφθασαν ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Μικρᾷς Ἀσίας ἀσυγκρίτως πλειότεροι. Ἡ μ' α' στρατιὰ, προσθέτει, διε-

(1) Ἰδὲ ἐν Βακαρίᾳ περὶ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν, ἐν Πρελεγομένοις Κοραῆ, ἱδ. δευτέρᾳ. Ἐν Παρισίαις, 1823, Σελ. 68'.—ρί.

πδέχετο τὴν ἐτέραν, ὡσπερ τὰ νέρη τῶν ἀκριδῶν, αἵτινες ἐρημνόνουσι τὰς πεδιάδας τῆς Ἀσίας» (1).

Ἀπάντων δὲ τούτων στρατοπεδευσάντων ἀντικρὺ τῆς Χίου ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα αὐτῆς τὴν 30 Μαρτίου καὶ ὁ καταπληκτικὸς στόλος τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἤρξατο διὰ μὲν τῶν μεγάλων τῆς γραμμῆς πλοίων νὰ κανονοβολῇ τοὺς πολεμοῦντας τὸ φρούριον Ἐλληνας· διὰ δὲ τῶν φορτηγῶν, νὰ μεταφέρῃ τὰ ἐχθρικά σμήνη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν νῆσον. Τότε οἱ μὲν διστάζοντες Χιοὶ φεύγουσιν ἔντρομοὶ εἰς τὰ ὄρη· οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Λυκοῦργον μαχόμενοι, καὶ τοὶ ὑπὸ τοσοῦτον πυκνὸν καὶ συνεχὲς καὶ ἀδιαλείπτως ἀνανεούμενον πῦρ ἐκτεθειμένοι ὄντες, δὲν ἀποβαρρύνονται, ἀλλ' ἀντιπυροβολοῦσι καὶ μηδενίζουσι μάλιστα κατ' ἀρχὰς καὶ ἐξοδόν τινα τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ πολιορκουμένων ἐχθρῶν. Ἀντίστοχον δ' ἐβρῶμένως μέχρις οὗ οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Μπουρνιᾶν Βρονταδοῦσιοι Χιοὶ χωρικοὶ, οἱ κατέχοντες τὸ Παλαιόκαστρον, ἐνεδύκων εἰς τὴν πολυκίβητον ἐν Ἐχθρῶν· οἱ δὲ Τοῦρκοι ὠρμησαν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Τρουλωτὴν· τότε καὶ οἱ περὶ τὸν Λυκοῦργον, ἵνα μὴ τεθῶσιν ἐν τῷ μέσῳ δύο πυρῶν, καρφώσαντες τὰ κανόνια καὶ καταστρέψαντες τὰ ὀχυρώματα, ὑπεχώρησαν πρὸς τὴν Καλημασιάν· καὶ οἱ ἐχθροὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν πόλιν καὶ κατέστρεψαν αὐτήν. Μεταξὺ τῶν ἐκτελεσάντων τότε καλῶς τὸ καθήκον των Χίων πρέπει νὰ καταταχθῇ καὶ ὁ Μιχαὴλ ἢ Ἀναγνώστης Ἀγγελος, γεννηθεὶς τῷ 1799 ἐν Καρδαμύλῃ τῆς Χίου, κρατολογήσας τότε διακοσίους Καρδαμυλίτας, ἀνδρείως πολεμήσας ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν καὶ διασώσας πολλοὺς ἐκ τῆς σφαγῆς. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου μετέβη εἰς Ψάρᾱ· ἐκεῖθεν ἐξεστράτευσεν, κατὰ Νικόδημον, εἰς Καραμπουργοῦ καὶ ἤν-

(1) *Ibid* Hist. de la régénération de la Grèce par Pouqueville tom. iij. pag. 466.

δραγάθητε (1). Μετά δὲ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν ἤλθεν εἰς Πελοπόννησον, ἐπολέμησε πολλάκις κατὰ τοῦ Ἰβραίμη, ἐξεστράτευσε δὲ καὶ εἰς Κρήτην· τῷ δὲ 1828 ἐξεστράτευσε καὶ αὖθις εἰς Χίον ὡς ἀρχηγὸς τῶν Καρδαμυλιτῶν. Μετὰ τοσαύτας δὲ μάχας μόλις μικρόν τινα βαθμὸν φαλαγγίτου ἔλαβε καὶ ἀπεβίωσε πένης τῷ 1854.

Τὰ μὲν λοιπὰ ἐξ ὧσων πολλῶν δεινῶν ἔπαθεν ἡ Χίος τότε, ἀφηγήθημεν ἐν τοῖς βίοις τῶν Χίων Βάμβια καὶ Κοραῆ (2). Τὰ δὲ περὶ Σαμίων καὶ Λυκούργου προτιμῶμεν νὰ μεταφέρωμεν κατὰ γράμμα, ἐξ ὧσων ἐδημοσίευσε περὶ αὐτῶν ὁ Ἐπαμεινώνδας Σταματιᾶδης :

Οἱ εἰς διάφορα μέρη κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου διεσπαρμένοι Σάμιοι μετὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν ἐχθρῶν, μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ λαμβάνωσιν ὄδηγίαν παρὰ τοῦ Λυκούργου, περιεπλανήθησαν τῆδε κάκεισε, ὥστε μόλις τὸ ἡμῖσι τοῦ ἀποβατικοῦ στρατοῦ εὐρήθη συγκεντρωμένον εἰς Καλημασιάν. Ἐκεῖ δὲ μέιναντες μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, κατηρθύνθησαν πρὸς τὸ Λιθί, τοῦ ὁποίου κατέλαβον καὶ ὠχύρωσαν τὰς καταλληλοτέρας θέσεις· ἀλλὰ, ἐπελθούσης ἰσχυρᾶς ἐχθρικῆς δυνάμεως καὶ συγκροτηθείσης αὐτόθι σφοδρᾶς μάχης, οἱ Σάμιοι, ἐκλιπόντων τῶν πολεμοφοδίων των, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ὄθεν παρήτησαν τὴν θέσιν ταύτην καὶ κατηρθύνθησαν πρὸς ὑψηλὴν τινα θέσιν κατὰ τὸ χωρίον Ἁγίου Γεώργγιον Συκούστην, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ὑπερασπίσωσιν ἑαυτοὺς μέχρις ἐσχάτων, καὶ ἐκεῖ ἀναμείνωσιν ἐπικουρίαν ἐκ Ψαρῶν, τῶν ὁποίων τὰ διὰ θαλάσσης τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς νήσου ἐνεργοῦντα πλοῖα ἔσπευσαν ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ στόλου νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν νήσον των, ὅπως ἀναγγείλωσι τὸ γεγονός. Ἐνθὺ δὲ ᾤδευσεν οἱ Σάμιοι πρὸς τὸν Ἁγίου Γεώργγιον, πολυάριθμοι ἐχθροὶ, ἔλθόντες, προσέβαλον αὐτούς· διεκρίθη δὲ καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ χιλιάρχος Σταμάτιος Γεωργιάδης, ὅστις μετὰ ὀγδοήκοντα μόνον Σαμίων προσβληθείς ὑπὸ πολυπληθῶν Τούρκων, καταλαβὼν θέσιν τινα, ἀντίστη ἐπὶ τέσσαρας ὅλας ὥρας, καὶ μετὰ αἱματηρὰν μάχην, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν ἀλληλοδιαδόχως ἑπτὰ σωμαιοφόροι, ἀποπειρώμενοι νὰ στήσωσι τὴν σημαίαν των ἐπὶ τοῦ μικροῦ ἐκείνου ὀχυρώματος, διέσχισε διὰ τῆς στάθης μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνδρείων του τοὺς ἐχθροὺς, καὶ φονεύσας ἰδιοχείρως διὰ τοῦ πυροβόλου τὸν ἀρχηγόν των, οὗ τὰ ὄπλα μέχρι τοῦ νῦν

(1) Ἰδὲ Ἰπτόμν., Τόμ. Α', Σελ. 366.

(2) Ἰδὲ Παράλληλων βίων, Τόμ. Α' καὶ Β'.

σώζονται παρὰ τοῖς υἱοῖς του, ἐπέτυχεν νὰ σωθῆ εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον.

Τῆ 2 Ἀπριλίου, πληροφορηθεὶς ὁ Λυκοῦργος, ὅτι περὶ τοὺς 800 ἔχθρους ἦσαν εἰς Νέα Μονήν, ἔπεμφεν ἀπόσπασμά τι κατ' αὐτῶν, ὅπερ προσβαλὼν αὐτοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν· ἀλλὰ, μὴ δυνάμενον νὰ τοὺς καταδιώξῃ περαιτέρω, ἐπανήλθεν αὐθις εἰς Ἅγιον Γεώργιον. Τὴν ἐπιούσαν πάλιν, μαθὼν, ὅτι εἰς Δαφνώνα ὑπῆρχόν τινες ἔχθροί, ἔστειλε κατ' αὐτῶν ὀλίγους στρατιώτας, ἵνα τοὺς ἀπομακρύνωσιν, ὅτινες ὁμῶς εἶδρον πολυάριθμον σῶμα Τουρκικὸν ὑπὸ Χίων ἐνισχυόμενον. Ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦτο προσβαλόντες οἱ ὀλίγοι, ἔτρεψαν εἰς φυγὴν, φονεύσαντες ἐξήκοντα ἄνδρας, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ τινες σύμμαχοι τῶν Τούρκων Χίοι. Παρόμοιαι συγκρούσεις συνέβησαν εἰς Βασιλιόνικον καὶ ἀλλαχοῦ, μὲ ζημίαις μὲν βεβαίως τῶν ἔχθρῶν, ἀλλὰ μ' ἐτι ἐπικριστοτέραν ἐξασθένεισιν τῶν Σαμίων.

Εἰς τὴν περιήλθον τὰ πράγματα κατὰστασιν, ἡ περαιτέρω ἐν τῇ Χίῳ διαμονὴ τῶν Σαμίων καὶ ἀσκόπος ὀλοσχερῶς καὶ ἐπιζήμιος αὐτοῖς ἀπέβαινε, διότι ἡ ἔλλειψις τῶν τροφῶν καὶ τῶν πολεμεφοδίων καθίστατο ὡσημέραι ἐπικριστοτέρα, τοιαύτας δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ προβλέψωσι. . . . .

Ὅτε οἱ Σάμιοι ἀφίκοντο εἰς Χίον, ὁ τότε ἐκεῖ διατρίβων Κ. Ῥάμφος ἐπρότεινεν εἰς τοὺς δημογέροντας νὰ πέμψωσιν ἀμέσως πρέσβεις πρὸς τὰς τρεῖς ναυτικὰς νήσους, καὶ προσφέροντες αὐταῖς ποσὸν τι χρηματικὸν νὰ προσκαλέσωσι τὴν συνδρομὴν τοῦ στόλου αὐτῶν. Πρὸς τὴν ἰδίαν ταύτην, ἧς καὶ ὀρθοτάτη ἦτο καὶ ὑπὸ ἀγῆνης φιλοπατρίας ἐνεπνέετο, σύμφωνος ἦτο καὶ ὁ Λυκοῦργος· ἀλλ' οἱ δημογέροντες ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ διαταχθῇ ἱεραρχικῶς ὁ στόλος, ὅπως ἔλθῃ, πράγματι δὲ ὅπως ἀποφύγῃσι πάντα ἔρανον, δὲν παρεδέχθησαν τὴν πρότασιν ταύτην (1).

Ἀναχωρήσας ἐκ Χίου ὁ Λυκοῦργος ἐπὶ Ψαριανοῦ πλοίου, τὸ μὲν πρῶτον ἀπέβη εἰς Ψαρά, κάκειθεν εἰς Σάμον, ὅθεν ἀνεκάλεσεν αὐτὸν ἡ κεντρικὴ ἐν Ἑλλάδι Κυβέρνησις, ὅπως δώσῃ λόγον τῶν κατ' αὐτοῦ πολλῶν τότε καταγγεληθέντων τῶ ὄντι, διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς εἰς Χίον ἐκστρατείας. Καὶ οὗτος μὲν ὑπήκουσεν ἀμέσως· ἡ δὲ Κυβέρνησις ἔθεσεν αὐτὸν ὑπὸ κράτησιν. Ἐκεῖθεν δὲ ὑπέβαλεν οὗτος μακρὰν καὶ πειστικὴν ἀπολογίαν, ἧς δυστυχῶς δὲν ἔχομεν ἀντίγραφον· σώζεται

(1) Ἰβὶ Ἐπιμ. Στρατιάδου Δ. Σελ. 40, 41, 42.

ὁμως τοιοῦτον παρὰ τῷ Ἐπαμεινώνδᾳ Σταματιάδῃ, ὡς ἐβεβαίωσεν ἡμᾶς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου.

Εἰσβαλόντος δὲ τοῦ Δράμαλη, πρῶτοι ὁ Κολοκοτρῶνης καὶ Νικήτας ὕψωσαν φωνὴν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τοῦ Λυκούργου, πάσχοντος τὸ κοινὸν πάντων τῶν ἀποτυγχανόντων μεγάλης ἐπιχειρήσεως πάθημα. Καὶ ἡ Κυβέρνησις, πεισθεῖσα περὶ τῆς εἰλικρινοῦς προθέσεως καὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος τοῦ ἀνδρός, ἀπέδωκεν αὐτῷ πλήρη ἐλευθερίαν. Ἀλλὰ, μόλις ἀξιωθεὶς ταύτης, καὶ ἀφίχθεις εἰς Σαλαμίνα, συλλαμβάνεται ὑπὸ Ὑδραϊκοῦ πλοίου κατὰ διαταγὴν τῆς ἐν Ὑδρᾷ δημογεροντίας, μεταφέρεται ἐνώπιόν της, ἐρευνῶνται ἐπιμελῶς τὰ τε πράγματά του καὶ τὸ σῶμα, κ' εὕρισκονται μόνον *ἑβδομήκοντα πέντε γρόσια* καὶ τὸ ὠρολόγιόν του. Τοῦτο διηγείρε μεγάλην ὑπὲρ τοῦ Λυκούργου συμπάθειαν τῶν Ὑδραίων καὶ ἀγανάκτησιν μάλιστα κατὰ τῶν συκοφαντῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἐπέμενον, ἀπαιτοῦντες ἐπιτόπιον ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων, παρεδόθη ὁ ἀτυχῆς πατριώτης εἰς τοὺς ἀρμοστάς, ἵνα γείνη καὶ ἐν Σάμῳ ἡ δέουσα ἐρευνα.

Μόλις ὁμως διεδόθη ἐν Σάμῳ ἡ εἰδήσις, ὅτι ἔφθασεν ἐν τῷ λιμένι ὁ Λυκούργος καὶ ἀπὸ πάντων τῶν περάτων τῆς νήσου ἔσπευδεν εἰς τὸ παράλιον ὁ λαὸς, κραυγάζων: *«θέλομεν γὰρ μᾶς ἀπολύσῃτε τὸν ἐλευθερωτὴν μας, θέλομεν γὰρ μᾶς ἀποδώσῃτε τὸν πατέρα μας»*. Καὶ οἱ μὲν ἀρμοσταὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐνδώσωσιν· ὁ δὲ λαὸς ὑπεδέχθη τὸν Λυκούργον μετ' ἐνθουσιασμοῦ κ' εὐφημιῶν. Συνελθοῦσα δὲ ἀμέσως συνέλευσις ἐξέδωκε τὸ ἐξῆς ἔγγραφον, δι' οὗ ἀνεδείκνυε τὸν Λυκούργον δικτάτορα καὶ σχεδὸν κυριάρχην τῆς νήσου:

Ἐπειδὴ ἐγνωρίσαμεν προλαθόντως τὸν ἄρχοντα Λογοθέτην Λυκούργον φιλογενέστατον ἀπάντων τῶν πατριωτῶν μας καὶ, μετὰ Θεοῦ, σωτήρα τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος μας εἰς καιρὸν τοῦ βεχάτου κινδύνου τῆς

καὶ ἐπομένως εὐεργέτην αὐτῆς μέγιστον, καὶ προσέτι διὰ διαβολῆς τινῶν ἐπιβούλων τῆς πατρίδος μας συνέβη καὶ νὰ κατατρεχθῆ ἀδίκως καὶ νὰ παραδοθῆ εἰς χεῖρας τῶν κυρίων Ἀρμοστῶν, ἡμεῖς ἀπαξάπαντες οἱ οἰκοκύριοι τῶν δέκα καὶ ἑκτὼ χωρίων τῆς πατρίδος μας μετὰ τοῦ δήμου, ἐλευθερώσαντες αὐτὸν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Ἀρμοστῶν διὰ μεσιτείας, ἅτε προευεργετημένοι ὄντες ὑπ' αὐτοῦ, ὡς σωτῆρός μας, καὶ ἐν ταυτῷ γνωρίζοντες αὐτὸν ἄξιον διοικητὴν τῆς πατρίδος μας, φιλογενῆ εἰς ἄκρον καὶ μεγαλόψυχον, τούτου χάριν ἐκλέξαντες ψηφίζομεν αὐτὸν σήμερον κυριάρχην τῆς πατρίδος μας, καὶ γενικὸν διοικητὴν εἰς τὸ νὰ προστατεύῃ αὐτὴν εἰς κάθε ἀνάγκη της, καὶ νὰ διοικῆ σοφῶς καὶ φρονίμως τὰς περὶ αὐτὴν ὑποθέσεις, ἀποδίδων ὅπου ἀνήκει τὸ δίκαιον, ὡς φιλοδίκαιος. Ὑποσχόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς αὐτῷ πᾶσαν τὴν πληρεξουσιότητα τοῦ σωφρονίζειν τοὺς ἀτάκτους, παιδεύειν τοὺς ἀπειθεῖς καὶ τιμωρεῖν τοὺς ἀδικοῦντας. Προσέτι δὲ ὑποσχόμεθα νὰ φυλάττωμεν πᾶσαν εὐπίθειαν καὶ ὑποταγὴν πρὸς αὐτὸν, ὡς κυριάρχην τῆς πατρίδος μας καὶ προστατὴν αὐτῆς ἄξιον· χρεῖας δὲ ποτε τυχεύσης, ὑποσχόμεθα ἔτι πρὸς αὐτὸν πᾶσαν ὑπεράσπισιν καὶ διαφέντευσιν ἐκ τῶν ἐπιβούλων, ὅσοι καὶ οἵτινες ἤθελον προκύψωσι καιροφυλακτοῦντες. Δι' ὃ εἰς ἐνδειξὴν ἐγράφη καὶ τὸ παρὸν ὑπογεγραμμένον ταῖς ὑπογραφαῖς ἡμῶν τῶν οἰκοκυρίων ἐκάστου τῶν δέκα καὶ ἑκτὼ χωρίων μας, καὶ ἐνεχειρίσθη πρὸς αὐτὸν ἐσφαγισμένον καὶ τῇ σφραγίδι τῆς πατρίδος μας εἰς ἀσφάλειαν.

1822, Δεκεμβρίου 19.

[Ἔπεται ἡ μεγάλη σφραγὶς τῆς Σάμου καὶ αἱ ὑπογραφαὶ τῶν χωρίων, πρὸς δὲ ἡ ἐπικύρωσις τοῦ ἀρχιερέως Κυρίλλου] (1).

Ἄλλὰ καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Λυκούργου δὲν ἔμειναν ἀδιάφοροι. Πάντα κάλων ἐκίνησαν, ἵνα μηδενίσωσι τὴν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ. Καὶ ἡ μὲν κεντρικὴ διοίκησις τῆς Ἑλλάδος, παραπεισθεῖσα ὑπέβαλε τὴν Σάμον ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τῶν Ψαριανῶν. Ἡ δὲ Βουλὴ τῶν Ψαρῶν εὐθύς ἐσπευσε ν' ἀποστείλῃ ὡς ἑπαρχον τὸν Χ. Ἀνδρέαν Ἀργύρην. Ἄλλ' οἱ Σάμιοι δὲν τὸν ἐδέχθησαν, ὡς μὴ δυνάμενοι κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκείνας περιστάσεις νὰ ἐμπιστευθῶσι τὴν τύχην τῆς πατρίδος των εἰς ἓνα ξένον. Οἱ δὲ Ψαριανοὶ ἐπολιόρκησαν διὰ πλοίων τὴν Σάμον, ζητοῦντες νὰ ἐγκαθιδρύσωσι διὰ τῆς βίας τὸν

(1) Ἰδὲ Ἐπαρμινιάδα-Σταματιάδου Β', Σελ. 42—43.

διοικητῆν των. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους, βλέποντες τὸ ἀπτόητον τῶν Σαμίων, ἀνεχώρησαν ἄπρακτοι τὸ θέρος τοῦ 1823. Τὸ δὲ ἔαρ τοῦ 1824 οἱ ἐν Σύρῳ ἐχθροὶ τοῦ Λυκούργου Σάμιοι, ναυλώσαντες πλοῖον Ψαριανὸν καὶ εἰσαγαγόντες ξένους ἐμμίσθους στρατιώτας, κατέπλευσαν τὴν Μεγάλην Τετάρτην εἰς Σάμον καὶ ἐπυρπόλησαν ἐξ ἀπροόπτου τὴν οἰκίαν τοῦ χιλιάρχου Λαχανᾶ, πιστεύοντες, ὅτι, τούτου καταβαλομένου, εὐκολος καὶ ἡ ἀποβολὴ τοῦ Λυκούργου. Μόλις ὁμως μαθὼν ταῦτα ὁ λαός, ἐξώρμητε κατὰ τῶν κακοποιῶν καὶ ἄλλους μὲν ἐφόνευσεν, ἄλλους δὲ ἠνάγκασε νὰ ἐκπατρισθῶσι· καὶ οὕτως ἔμεινεν ἀνενόχλητος ὁ Λυκούργος ἐκ τῶν Σαμίων τοῦλάχιστον ἐχθρῶν του, κυβερνῶν τὴν νῆσον ὡς πατὴρ μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου. Ἔργον τοῦτο τῆς Θείας Προνοίας, ἄλλως καὶ ἡ Σάμος ἦθελε πάθει, ὅσα καὶ τὰ Ψάρα· διότι ὁ Χουσεῖφ Πασσᾶς, μόλις καταστρέψας ταῦτα, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ καταπληκτικοῦ στόλου του εἰς Μιτυλήνην. Ἐκεῖθεν δ' ἐπεμφεν εἰς Σάμον δι' Ἀγγλικῆς φεργάτας ἐγκύκλιον, δι' ἧς ὑπέσχετο πλήρη ἀμνηστειάν, ἂν οἱ Σάμιοι ὑπετάσσοντο εἰς τὸν Σουλτάνον. Ὑπεδείκνυε δὲ ὑπερῆφάνως τὴν καταστροφὴν τῆς Κάσου καὶ τῶν Ψαρῶν. Ὁ πλοίαρχος τῆς φεργάτας τὸ μὲν πρῶτον ἀπετάθη εἰς τὸν Λυκούργον, ὑπισχνύμενος αὐτῷ ἰδίως πολλά. Ἰδὼν δὲ τὸ ἀνένδοτον αὐτοῦ, ἐξητήσατο τὴν ἄδειαν νὰ περιέλθῃ τὴν νῆσον. Καὶ τὴν μὲν ἄδειαν ὁ Λυκούργος, φρονίμως ποιῶν, δὲν ἀπεποιήθη· ἔλαβεν ὁμως τοιαῦτα μέτρα, ὥστε ἐματαίωσε πάσας τὰς περὶ ὑποταγῆς ἀπροκαλύπτους προσπάθειάς τοῦ προσποιουμένου τὸν φιλέλληνα Ἀγγλου, τοῦ μὴ διατάσαντος βεβαίως νὰ καταρῥαδιοιργήσῃ διὰ παντὸς μέσου τὸν λαόν. Πρὸς ματαίωσιν δὲ τῶν ραδιοιργιῶν τούτων ὁ Λυκούργος προσεκάλεσε Συνέλευσιν, ἐν ἧ συνέρρευσαν ὑπὲρ τὰς δέκα χιλιάδας

λαοῦ· παραστάς δ' ἐν αὐτῇ καὶ καταδείξας τὴν σπουδαιότητα τῆς περιττάσεως, «τρία τινὰ μένουσιν ἡμῖν γὰ ὑπράξωμεν», εἶπεν, ἢ γὰ ὑποταχθῶμεν, ἢ γὰ ἐκπατρισθῶμεν ὑπρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου, ἢ γὰ πολεμήσωμεν ὡς ἄνδρες. »*Αλλ' εἰὰν πράξωμεν τὸ πρῶτον, δὲν πρέπει γὰ λησμογήσωμεν ὅσα ἐπηγρέχαμεν ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τρία ὄλα ἔτη τοῖς Τούρκοις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δεινὰ, ἅτινα ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ προφάσει θέλουσιν ἀποδώσει ἡμῖν πολλαπλάσια.* »*Ἄρ δὲ πτὸ δεύτερον, πλὴν τῶν δεινῶν τοῦ ἐκπατρισμοῦ, θέλομεν ἔχει ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἀπόγονοι ἡμῶν καὶ τὸ ὄρειδος τῶν ὑπερχομένων γεγεῶν, ὅτι ἐγκατελείψαμεν τὴν πατρίδα, ἐμῶν ἐκ φόβου.* »*Ἐὰν δὲ ἐγκατερήσωμεν καὶ πολεμήσωμεν ὡς ἄνδρες, ὁ Θεὸς, ὁ σώσας ἡμᾶς κατὰ τὸ 1821, θέλει σώσει καὶ τώρα.* Πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἔπεμψα ταχύ-πλοῦν εἰς Ἐγγλάν, ἵνα φθάσῃ εἰς βοήθειαν ὁ στόλος». Τότε ἅπαντες ἐνθαρρυνθέντες, μιᾶ φωνῇ ἀνεβόησαν: «**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ἢ ΘΑΝΑΤΟΣ**». Ἀμέσως δὲ ἡ συνέλευσις ἐξέδωκε τὸ ἐξῆς ψήφισμα, ὅπερ ἐδόθη τῷ πλοιαρχῷ τῆς φεργάτας, ὡς ἀπάντησις εἰς τὴν περὶ ὑποταγῆς ἐγκύκλιον τοῦ Χουσεῖφ Πασσᾶ:

Κοινῇ βουλῇ καὶ γνώμῃ πάντων ἡμῶν τῶν κατοίκων δέκα καὶ ὀκτὼ χωρίων τῆς νήσου Σάμου ἀποφασίζεται, ὅτι, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἐχθρικός στόλος εἶναι κατὰ τὸ παρὸν εἰς Χίον, καὶ εἶναι ὑπόψια μήπως ἔλθῃ καὶ εἰς ἐδῶ καθ' ἡμῶν, γὰ σταθῶμεν ὅλοι οἱ ἀδελφοὶ κατὰ τοῦ τυράννου, διὰ γὰ διαφεντεύσωμεν τὴν πατρίδα μας. »*Ἄν ὅμως εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν πατριώτης τις ἤθελε φανῆ, ὅτι φεύγει μὲ τὴν φαιμελίαν του εἰς ἄλλον τόπον, φοβούμενος τὸν ἐχθρὸν στόλον, διὰ γὰ γλυτώσῃ τὴν ζωὴν του, καὶ δὲν σταθῇ καὶ αὐτὸς μὲ ἡμᾶς γὰ συμπολεμήσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὁ τοιοῦτος γὰ λογίζεται ὡς ξένος τῆς πατρίδος καὶ ἀλλότριος αὐτῆς, καὶ ἀνάξιος τῶν πατριωτικῶν δικαιωμάτων. Τὰ πράγματά του γὰ δημεύονται καὶ γὰ πηγαίνουσι εἰς τὸ κοινὸν θησαυροφυλάκιον καὶ εἰὰν ἤθελεν ἔλθῃ μετὰ ταῦτα, γὰ μὴ τὸν δέχεται ἡ πατρίς ὡς γνήσιόν της υἱόν, ἀλλὰ γὰ λογίζεται ὡς νόθος καὶ ἀλλότριος αὐτῆς, καὶ γὰ μὴν ἔχη κάμμιαν μετοχὴν μὲ ἡμᾶς, μήτε γὰ τὸν δεγώμεθα γὰ κατοικήσῃ πλέον ἐδῶ εἰς τὴν πόλιν μας.* »*Ὅθεν εἰς βεβαίωσιν ἐγένετο τὸ παρὸν ἔγγραφον καὶ ἐσφραγίστον δι' ἀσφάλειαν.*

[Ἔπονται τὰ ὀνόματα καὶ αἱ σφραγίδες τῶν χωρίων] (1).

Ὁ δὲ Χοσρέφ, ἐμμανῆς γενόμενος ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης, προσωρμίσθη τὴν 29 Ἰουλίου εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς Σάμου, κατ' ἔναντι τῆς Μυκάλης. Ἦσαν δὲ καὶ ἐπὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐστρατοπεδευμένοι ὑπὲρ τὰς ἐξήκοντα χιλιάδας Ὀθωμανῶν, ἐτοίμων νὰ ἐπιπέσωσι φανατικῶς κατὰ τῆς Σάμου. Ἀρχεται πρῶτον ὁ κανονοβολισμὸς, σείεται ὅλη ἡ νῆσος, ἀντηχεῖ καὶ μυκᾶται ἡ Μυκάλη, γοεραὶ φωναὶ δεήσεων πέμπονται πρὸς τὸν Ὑψιστον, ἀλλ' οὐδεὶς τῶν Σαμίων μετατοπίζεται ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων, ἅτινα ἐκ τοῦ προχείρου ἀνηγέρθησαν κατὰ τὰ εὐπροσιτώτερα παράλια. Ὁ δὲ Λυκούργος, συγκεντρώσας ἐκεῖ περὶ τοὺς ἑπτακισχιλίους μαχητὰς, περιφέρεται ἀφόβως ἀπὸ ὀχυρώματος εἰς ὀχύρωμα, ἵνα ἐνθαβρύνῃ τοὺς πάντας. Τὴν ἐπιούσαν ἔφθασε καὶ ὁ ἐλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Σαχτούρην, συνοδευόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ Κανάρη, καὶ οὗτοι μὲν μετὰ τῶν λοιπῶν ἐφαιμίλλων των ἠρώων τῆς θαλάσσης, ἰδόντες τὴν τε πληθὺν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καὶ τὰ σμήνη τῶν ἐν τοῖς παραλίοις Ὀθωμανῶν, ἠρώτησαν, ἂν δύνανται νὰ ἔχωσι τὰ νῶτα ἀσφαλῆ, ναυμαχοῦντες ἐν τῷ στενωῷ τῆς Μυκάλης· ὁ δὲ Λυκούργος ἀπήντησεν, ὅτι «οἱ Σάμοι ἀπεργάσισαν νὰ πολεμήσωσι μέχρι θανάτου». Ἐπίστευσαν οἱ ἦρωες τοὺς ἐφαιμίλλους των. Παρατείνεται ἐπὶ ὀκτῶ ἡμέρας ὁ ἀγὼν, ἀλλ' ἡ νίκη ἐφαίνετο ἀμφίρροπος. Ὅτε κρότος μέγας ἀκούεται καὶ πάραυτα ἀντηχεῖ εἰς τὰς περίξ νήσους καὶ παραλίας ὡσανεὶ ἀνετεινάχθη εἰς τὸν ἀέρα ὑπὸ ὑφαιστείου ἐκρήξεως σύμπασα ἡ Μυκάλη· καὶ τότε εἶδον ἐκπληκτοὶ οἱ κάτοικοι τῶν περίξ χωρῶν ἐκσφενδομισθέντα κατὰ διαφόρους διευθύνσεις μύδρους σιδηροῦς, ξύλα, κεραίας, τηλεβόλα, παντοειδῆ ἄλλα φονικά ὄπλα καὶ ναυτικά ἐργαλεῖα, καὶ μεταξὺ τούτων κεφαλὰς, σώματα καὶ μέλη ἀνθρώπων, ἅπαντα περι-

φλεκτα καὶ καθημαγμένα. Ὁ ἥρωσ Κανάρης ἐπυρπόλησε τὴν ναυαρχίδα τοῦ ἐχθροῦ κ' ἐδόξασε τὴν παίριδα. Ἀμέσως τότε σύμπας μὲν ὁ ἐχθρικός στόλος γίγνεται ἄφαντος. Οἱ δὲ κατὰ τὴν ἀπέναντι τῆς Σάμου ξηρὰν ἐστρατοπεδευμένοι ἐξακισμῦριοι διασκορπίζονται ὡς κοινορτός καὶ φεύγουσι. Τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης ναυμαχίας τὸ σχέδιον λέγεται, ὅτι προέτεινεν ὁ ἐκ Σπεισῶν πλοίαρχος Ἡλίας Θερμησιώτης.

Μετ' οὐ πολὺ τὴν 29 Αὐγούστου παρατάσσεται καὶ αὐθις εἰς γραμμὴν ναυμαχίας καταπληκτικώτερος ὁ ἐχθρικός στόλος, ἐκ διακοσίων πενήτηντα νηῶν συγχείμενος, μεταξὺ Καλύμνου καὶ Λέρου· ἀλλὰ καὶ τότε ἕτερος ἥρωσ, ὁ ναύαρχος Μιαούλης, ἐπιδραμῶν καὶ καταναυμαχήσας τὸν ἐχθρὸν δοξάζει τὴν πατρίδα.

Μόλις δὲ παρῆλθε καὶ ὁ κίνδυνος οὗτος καὶ μετ' οὐ πολὺ τὴν 7 Σεπτεμβρίου ἐπιφαίνεται ἕτερος οὐχ ἤττον καταπληκτικός· ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος ὑπὸ τὸν Ἰβραήμην, πλέει πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς Σάμου, τὸ πάντῃ ἀπροφύλακτον, τὸν Μαραθόκαμπον, κ' ἐτοιμάζεται εἰς ἀπόβασιν· ἀλλὰ τότε ὁ Μέγας Θεὸς τῶν Ἑλλήνων, βλέπων αὐτοὺς ἀπόντας ἐκείθεν καὶ μὴ δυναμένους νὰ καταφθάσωσιν ἐγκαίρως, ἀναλαμβάνει αὐτὸς ἀμέσως τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας. Καταιγίς ἰσχυρὰ διεσκόρπισε κακῶς ἔχοντα τὸν καταπληκτικὸν τοῦτον στόλον ἄνευ τῆς συμπράξεως οὐδενὸς τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο ἰδόντες οἱ Ὀθωμανοὶ παρητήθησαν τότε πάσης ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Σάμου, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ προστατευομένης. Ἄς εἰπωσιν ἤδη οἱ μὴ εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Ὑψίστου πιστεύοντες, ὅτι δὲν ἔσωσεν Οὐτιος τὴν νῦν Ἑλλάδα ἐν μέρει μὲν διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς καρτερίας τῶν τέκνων τῆς, ἐν μέρει δ' ἀναλαβῶν Αὐτὸς οὗτος τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας, τοὺς μὲν ἐχθροὺς αὐτῆς

ἀποθαῤῥύνων, τοὺς δ' εὐσεβεῖς χειραγωγῶν εἰς τὸ στάδιον τῆς δόξης.

Ἐκτοτε καὶ ὁ Λυκοῦργος εὐσεβῆς ὢν, μετέβαλεν ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον καὶ αὐτὴν τὴν σφραγίδα τῆς Σάμου, χαράξας ἐν μὲν τῷ μέσῳ τὴν εἰκόνα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, περίξ δ' αὐτῆς τὰς λέξεις: «Χριστὸς Σάμου ἔσωσε τῇ 6 Αἰγούστου 1824», τὴν ἐπέτειον δηλαδὴ τοῦ Σωτῆρος. Τὸν τύπον τοῦτον φέρει καὶ ἄχρι τῆς σήμερον ἡ σφραγὶς τῆς Σάμου, τῇ ἐξαιρέσει μόνον τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ἔτους, ὃν ἐξήλειψαν οἱ ἐπὶ Τουρκίας ἡγεμόνες, ἐλπίζοντες νὰ ἐξαλείψωσιν οὕτως ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν μεταγενεστέρων καὶ τὸ ἱστορικὸν τῆς σωτηρίας τῆς Σάμου. Ὁ δὲ Λυκοῦργος ἔκτοτε ἠύξατο ν' ἀνεγείρῃ καὶ ναὸν εἰς δόξαν τοῦ Κυρίου. Καὶ τὴν εὐχὴν ταύτην ἐξετέλεσε τῷ ὄντι βραδύτερον, οἰκοδομήσας πρότερον ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἀκροπόλεως τοῦ Πολυκράτους πύργον ἐρυμνὸν, ἐν ᾧ κατῴκει μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἀπὸ τοῦ 1827—1834, ἀνήγειρε παρ' αὐτῷ τῷ 1831 καὶ ναὸν περικαλῆ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος.

Ἐπίφοβος κατὰ τῆς Σάμου ἐκστρατεία ἐγένετο καὶ τὸ 1826· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀπεκρούσθη καὶ οὕτως ἡ Σάμος διετέλεσεν ὑπὸ τὴν συνετὴν διοίκησιν τοῦ Λυκοῦργου ἀήτητος καθ' ἅπαν τὸ διάστημα τοῦ ἀγῶνος. Ἐνταῦθα σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ δημοσιεύσωμεν καὶ τινὰ τῶν ψηφισμάτων, δι' ὧν αἱ κατ' ἔτος συνερχόμεναι συνελεύσεις ἐνεχειρίζον τῷ Λυκοῦργῳ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν:

Ἐπειδὴ ὁ πατριώτης Λ. Λυκοῦργος ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῆς ἐλευθερίας ἔτει, διοικήσας ἀριστα τὴν πατρίδα, τοὺς Σαμίους ἀπ' ἀρχῆς διχονοοῦντας καὶ στασιάζοντας παραδόξως συνενώσας εἰρήνευσε, καὶ σύστημα πολιτικὸν τε καὶ στρατιωτικὸν εἰς τὰς περιστάσεις ἀνάλογα διοργάνησας, ἀμύλωντον τῆς πατρίδος τὸ ἔδαφος ἀπὸ αἵματα πατριωτικὰ

εις δλόκληρον ἐνᾷαυτὸν διατήρησε, τὴν Σάμον δὲ, πρωτίστως ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν ὀθωμανῶν πολιορκηθεῖσαν εἰς τὸ ἔσχατον κινδυνεύσασαν, τῇ Θεῇ Συνάρσει δι' ὀλίγων τινῶν ἀντιπαραταχθεὶς διεσώσατο καὶ φοβερὰν εἰς τοὺς ἐχθρούς ἀνεδείξατο, ὑπὸ δὲ τοῦ βασκανοῦ δαίμονος ἐν ἐπαμύνην ὕστερον κατατρεχθεὶς διαστήματι καὶ μέχρι πολλῶν θανάτου καταπτήσας, τέλος ἐν τῇ τρίτῃ τῆς ἀνεξαρτησίας ἔτει, Θεοῦ εὐδοκίᾳ, ὑπὸ παντὸς ἀναζητηθεὶς τοῦ λαοῦ, καὶ τῆς ἐν τῇ πλοίῳ τῶν ἐξοχωτάτων Ἀρμοστῶν καταδίκης ἀπαλλαγείς, καὶ τὰς ἡνίας αὐθις ἐμπιστευθεὶς τῆς τοπικῆς διοικήσεως, τοὺς τότε ἐν τῇ πατρίδι ἐμφυλίουσ θεορύθους καὶ μάχας ἐπιτηδείως ἅμα καὶ φρονίμως διαλύσας κατέπαυσε, καὶ τὴν κοινὴν ὁμόνοιαν, ἡσυχίαν καὶ εἰρήνην διὰ τε τοῦ ἰδίου τῆς ἀνεξικακίας παραδείγματος καὶ δι' ἄλλων παντοίων τρόπων εἰρηνικῶν νουνεγῶς πραγματευσάμενος ἀντεισήγαγε, περὶ δὲ τῶν τῆς πατρίδος ὀχρωμάτων, τῆς τε κοινῆς τῶν πατριωτῶν ἀσφαλείας καὶ ἰσότητος μεγίστην πρόνοιαν καὶ φροντίδα ἀνέλαβε, μετριοφρονῶν, εὐπρόσιτος ὢν καὶ τοὺς πάντας εὐμενῶς καὶ ἐξίσου ὑποδεχόμενος, πατρικῶς τε συμβουλευόμενος καὶ ἀδελφικῶς παρακαλῶν, οἰκονομῶν καὶ ἀναπαύων, καὶ ἐν πᾶσι τούτοις τὸ φιλοδίκαιον, τὸ φιλόανθρωπον, τὸ φιλόπατρι καὶ τὸ ἀφιλοκερδὲς τοῦ χαρικτῆρός του πραγματικῶς ὁ ἀνὴρ ἐναπέδειξε, ἡ παρούσα τοπικὴ τῶν δεκαοκτῶ χωρίων συνέλευσις μετὰ παντὸς τοῦ δήμου ἀξίως αὐτὸν καὶ αὐθις ἐψήφισατο γενικὸν διοικητὴν τῆς πατρίδος, τουτέστιν ἀρχηγὸν μὲν τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, στρατηγὸν δὲ τῶν ἐν τῇ πατρίδι στρατιωτικῶν δυνάμεων, δίδοντας αὐτῷ πᾶσαν τὴν πληρεξουσιότητα εἰς τὸ ἐνεργεῖν καὶ πράττειν ὅλα τὰ σωτήρια καὶ συμφέροντα εἰς αὐτὴν τὴν πατρίδα, καὶ ὑποσχόμενοι πᾶσαν ὑποταγὴν, εὐπειθειαν, σέβας καὶ ὅσα ἄλλα προσσκαπειοῦνται εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἀξίας αὐτοῦ καὶ δυνάμεως, πρὸς παράδειγμα αἰώνιον τῶν τε νῦν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα, ὅτι τὰ πρῶτα καὶ λαμπρὰ ἀξιώματα καὶ οἱ τῆς δόξης ἀμαράντινοι στέφανοι εἰς μόνους ἀνήκουσι τοὺς ἀξίους καὶ ἐναρίτους ἀνδρας, ὅσοι δὲν πάσουν νὰ εὐεργετώσιν εἰλικρινῶς τὴν πατρίδα των.

Ἐν ἔτει κωιδ', Ἰανουαρίου 47.

[Ἐπιταὶ ἡ μεγάλη σφραγὶς τῆς Σάμου καὶ αἱ εἰδικαὶ τῶν ὀκτωκαίδεκα χωρίων].

Ἐπειδὴ ὁ πατριώτης Α. Λυκοῦργος, τρίτον ἐμπιστευθεὶς παρὰ τῆς πατρίδος τὴν πληρεξουσιότητα τῆς τοπικῆς διοικήσεως, ἐναπέδειξε λαμπρῶς τὴν νόμιμον, δικαίαν, πιστὴν καὶ εἰλικρινῆ ἐκδούλευσιν τῶν χρεῶν του, καὶ ὅπως διόλου ἀνεφάνη ἀριδίλως πρὸς τὸ κοινὸν ὄφελος αὐτὴν μὲ ὅλην τὴν δυνατὴν ἀκρίθειαν μεταχειριζόμενος· πολλοὺς δὲ θεορύθους πρὸς τὴν κοινὴν ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην διὰ τε τοῦ ἰδίου τῆς ἀνεξικακίας παραδείγματος καὶ δι' ἄλλων ἀρετῶν φρονίμως διαλύσας κατέπαυσε,

τὴν δὲ ὀχύρωσιν τῆς πατρίδος ἀναγκαίαν τιθέμενος διὰ τὴν κοινὴν αὐτῆς ἀσφάλειαν καὶ σωτηρίαν, μεγίστην πρόνοιαν καὶ φροντίδα ἀνέλαθε, καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Περικλέους κατεδαφισθὲν φρούριον ἰδρῶσι καὶ πόνοις ἀπεφάσισε ν' ἀνεγείρη, μεγίστην δὲ πρὸς πάντας εὐμένειαν καὶ εὐπροσηγορίαν ἐνδεικνύμενος, πατρικῶς τε συμβουλεύων καὶ ἀδελφικῶς παραινῶν, καὶ ἐν πᾶσι τούτοις τὸ φιλοδίκαιον, τὸ φιλόανθρωπον καὶ τὸ ἀφιλοκερδὲς τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ πραγματικῶς ὁ ἀνὴρ ἐναπέδειξεν, ἢ παροῦσα συμπληρεστάτη τοπικὴ τῶν χωρίων ἀπάντων Συνέλευσις μετὰ παντός τοῦ δήμου, ἀξίως αὐτὸν καὶ αὐθις ἐψηφίσαστο διοικητὴν τῆς πατρίδος, τούτεστιν ἀρχηγὸν τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, στρατηγὸν δὲ τῶν ἐν τῇ πατρίδι στρατιωτικῶν δυνάμεων, παραδίδοντας αὐτῷ πᾶσαν τὴν πληρεξουσιότητα εἰς τὸ ἐνεργεῖν καὶ πράττειν ὅλα τὰ πρὸς συμφέρον, τὰ πρὸς ἀσφάλειαν, τὰ πρὸς εὐταξίαν καὶ τὰ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος, ὑποσχόμενοι πᾶσαν ὑποταγὴν, εὐπίθειαν, τιμὴν, σέβας καὶ ὅσα ἄλλα ἀπαιτοῦνται εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἀξίας αὐτοῦ καὶ δυνάμειος, πρὸς αἰώνιον παράδειγμα τῶν τε νῦν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα, ὅτι τὰ πρῶτα καὶ λαμπρὰ ἀξιώματα καὶ οἱ τῆς δόξης ἀμαράντινοι στέφανοι εἰς μόνους ἀνήκουσι τοὺς ἀξίους καὶ ἐναρέτους ἄνδρας, ὅσοι δὲν παύουσι γὰ ἐνεργῶσιν εὐλαβικῶς διὰ τὴν πατρίδα των.

1825, Δεκεμβρίου 17.

[Ἔπεται ἡ μεγάλῃ τῆς Σάμου σφραγίς καὶ αἱ εἰδικαὶ τῶν χωρίων].

Ἐπειδὴ ὁ πατριώτης Λ. Λυκούργος τρίτον ἐμπιστευθεὶς τὰς τῆς διοικήσεως τῆς πατρίδος ἡγίας, τὸν αὐτὸν καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ταύτῃ περιόδῳ ζῆλον ὑπὲρ πατρίδος καὶ τὰς αὐτὰς ἀρετὰς, ὡς ἐν τῷ τοῦ παρελθάντος ἔτους συστατικῷ αὐτοῦ περιγράφονται, πραγματικῶς ἐναπέδειξεν, ἢ παροῦσα τῶν δεκαοκτὼ χωρίων κοινὴ Συνέλευσις μετὰ παντός τοῦ δήμου, ἀξίως αὐτὸν καὶ αὐθις ἐψηφίσαστο διοικητὴν τῆς πατρίδος, τούτεστιν ἀρχηγὸν μὲν τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, στρατηγὸν δὲ τῶν ἐν τῇ πατρίδι στρατιωτικῶν δυνάμεων, δίδοντας αὐτῷ πᾶσαν τὴν πληρεξουσιότητα εἰς τὸ ἐνεργεῖν καὶ πράττειν ὅλα τὰ συμφέροντα καὶ σωτήρια εἰς τὴν πατρίδα, καὶ ὅσα πρὸς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, καὶ ὑποσχόμενοι πᾶσαν ὑποταγὴν, εὐπίθειαν, σέβας καὶ ὅσ' ἄλλα προσαιτοῦνται εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἀξίας αὐτοῦ καὶ δυνάμειος.

Ἐν Χώρα Σάμου, 1826, Ἰανουαρίου 26.

[Ἔπονται αἱ σφραγίδες τῶν χωρίων τῆς Σάμου].

Ὁ πατριώτης κύριος Λ. Λυκούργος, ἐμπιστευθεὶς καὶ τέταρτον τὰς ἡγίας τῆς τοπικῆς διοικήσεως τῆς Σάμου, καὶ μὲ τὸν συνῆθη πατριωτικῶν του ζῆλον, καὶ τὰς αὐτὰς ἀρετὰς, δι' αὐν διοίκησε καὶ τοὺς παρελ-

θόντας τέσσαρας χρόνους, ἐνεργήσας καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ὅλα τὰ πρὸς εὐταξίαν καὶ σωτηρίαν τῆς πατρίδος, κοινῇ βουλῇ καὶ γνώμῃ τῶν κατοίκων, διὰ τῆς παρούσης συμπληρωστάτης Συνελεύσεως τῶν χωριῶν, διορίζεται καὶ αὐθις διοικητὴς τῆς πατρίδος, ἔχων πᾶσαν τὴν πληρεξουσιότητα εἰς τὸ νὰ προνοῇ καὶ ἐνεργῇ ὅλα τὰ πρὸς εὐταξίαν, ἀσφάλειαν καὶ σωτηρίαν τῆς πατρίδος συντείνοντα. Ὑποσχόμεθα δὲ πρὸς αὐτὸν πᾶσαν ὑπόταξιν καὶ εὐπείθειαν, καὶ ὅσα προσκατατεῖ ὁ βασιλεὺς τῆς ἀξίας αὐτοῦ καὶ δυνάμειος. Τὸ δὲ παρὸν ἐπιδίδεται, σημεῖον μὲν καὶ ἔνδειξις τῆς παρὰ πάντων κοινῆς εὐχαριστήσεως, συστατικὸν δὲ τῆς πρὸς αὐτὸν πληρεξουσίου ἀφοσιώσεως τῆς διοικήσεως τῆς πατρίδος. Ἐξεδόθη ἐν Πύργῳ, τῷ αὐκζ' ἔτει κατὰ Ἰανουάριον.

[Ἔπονται αἱ σφραγίδες τῆς τε Σάμου καὶ τῶν χωριῶν] (1).

Ἄλλὰ καὶ ὁ Καποδίστριας, ἄμα ἀφιχθεὶς εἰς Ἑλλάδα, ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὸν Λυκούργον ὡς ἀρχηγὸν τῆς νήσου, γράφας αὐτῷ περιποιοητικὴν ἐπιστολὴν, δι' ἧς ἐπαινῶν τοὺς ἀγῶνας τῶν Σαμίων, προέτρεπε τὸν Λυκούργον νὰ πέμψῃ καὶ εἰς Χίον ἐπικουρίαν τινὰ ὑπὸ τὸν ἐκεῖ σταλέντα Φαβιέρον, καὶ ὁ Λυκούργος ὑπήκουσε προθύμως, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἢ ἀπίσταιρε αὐτῆ τῶν Χίων δὲν εὐδοκίμησεν. Ἐκ τῶν ἐκεῖ συμβάντων τότε κατὰ τὴν ἐπίσημον ἀλληλογραφίαν τοῦ Καποδιστρίου μεταφερόμεν μόνον κατὰ καθῆκον ὅσα εἶναι ἰκανὰ ν' ἀποκρούσωσι πᾶσαν μομφὴν κατὰ τοῦ Λυκούργου διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς προτέρας ἐπὶ Χίου ἐκστρατείας του :

Ἐπανελάβατε, ἔγραφεν ἐκ Πόρου πρὸς τὴν Δημογεροντίαν τῆς Χίου ὁ Καποδίστριας τὴν 47 Φεβρουαρίου 1828, καὶ δεύτερον τὰ ὄπλα διὰ νὰ ἐλευθερώσητε τὴν πατρίδα σας, χωρὶς νὰ ἐτοιμάσητε τὸ ἀναγκαῖον εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν χρηματικόν, καὶ ἀφοῦ παρεδόθητε τοιοιουτρόπως εἰς τὸν ἀγῶνα, ὅποτε ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου οὐδόλως ἠδύνατο νὰ σας δώσῃ θάρρος, σήμερον τὸν διάγετε μὲ τόσῃ ἀδράνεια, ὥστε φαίνεσθε νομίζοντες ὑμᾶς αὐτοὺς κυρίους τοῦ καιροῦ καὶ τῶν ἐπισυμβαινόντων· καὶ οὕτως ὁ Κ. συνταγματάρχης Φαβιέρος, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐλπίζατε τὴν κατόρθωσιν, ἀδυνατεῖ νὰ ἐνεργῇ ἐπιχειρηματικῶς, μὴ βοηθούμενος παρ' ὑμῶν οὔτε χρηματικῶς, οὔτε ἄλλως. . . . .

(1) Ἰδὲ Ἐπαμεινώνδα Σταματιάδου Α, Σελ. 53—56.

Ἐν μὲν τῷ ἀπὸ 18 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔγραφεν ἐξ Αἰγίνης πρὸς τὸν Μ. Πετροκόκκινον τὰ ἑξῆς :

Ἀπὸ τῆς αὐτῆς διαθέσεως θέλω σὰς ὁμιλήσει καὶ περὶ τῶν λυπηροτάτων πολιτευμάτων τῆς δημογεροντίας καὶ τῶν διαφόρων ἐπιτροπῶν τῆς Χίου, αἵτινες χρεωστοῦσαι διαφόρους πληρωμάς εἰς ἐμπόρους, εἰς ναύτας, εἰς στρατιώτας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κυβέρνησιν, διατείνονται νὰ ρίψωσι τὰ χρέη τῶν ἐπάνω εἰς τὸ ἔθνος, τούτέστιν εἰς τὸ ταμίειον, καὶ πρὸς στοιχείωσιν τοῦ τοιοῦτου ἀξιώματος ἡ δημογεροντία τῆς Χίου ἐδέχθη καὶ τὸν φυλακισμὸν, καὶ ἴσως θέλει θυσιάσει ὅτι καὶ ἂν ἔχη παρὰ νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὴν πληρώτριαν τῶν ὕσων ἔκαμε χρεῶν ἢ ὑπόλογον διὰ τὰ διαχειρισθέντα χρήματα· ἀλλ' ἂν τὰ τοιαῦτα λογαριάσῃ, ἀπατάται, διότι οὐδεμία δύναμις δὲν θέλει κατισχύσει, ὥστε νὰ δεχθῶ τὸ ἀξίωμα, ὅτι τὰ χρέη τῆς δημογεροντίας καὶ τῶν ἐπιτροπῶν τῆς Χίου νὰ πληρῶσθαι τὸ δημόσιον (1).

Ὅτε δὲ ὁ Κωλέττης ἐπέμφθη εἰς Σάμον ἑκτακτος ἐπίτροπος, ὁ Λυκούργος ἀποθέμενος τὴν ἀρχηγίαν, ἦλθε κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Καποδιστρίου εἰς Αἴγινα, ἔνθα διωρίσθη μέλος τοῦ *Πανελληνίου*. Ἐπί δὲ τῆς ἐν Ἄργει ἐθνοσυνελεύσεως, καίτοι ἀπὼν τῆς πατρίδος του, ἐξελέγη ὁμως παμψῆφει πληρεξούσιος. Μετὰ δὲ ταῦτα διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ἑκτακτος ἐπίτροπος εἰς Λακωνίαν καὶ κάτω Μεσηνίαν, ἔνθα καὶ ἄχρι τῆς σήμερον μένει ζωνρὰ ἢ μνήμη τοῦ ἀνδρὸς διὰ τε τὸ ἦπιον καὶ συμβιβαστικὸν τοῦ χαρακτήρος. Πολλοὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη μείναντες ἔγκλειστοὶ ἐντὸς τῶν πύργων καὶ ἀλληλομαχοῦντες κατὰ τὴν παρὰ τοῖς Λάκωσιν ἀρχαίαν συνήθειαν, ἄμ' ἀφιχθέντος τοῦ Λυκούργου, παρεδίδοντο αὐθορμητῶς, ἐφ' ᾧ ὁ Καποδίστριας, χαριεντιζόμενος ἔγραφε τὰ ἑξῆς πρὸς αὐτόν: «Οἱ νῦν Σπαρτιάται πρέπει νὰ γνωρίζωσι πρὸς σὲ εὐγνωμοσύνην μείζονα τῆς πρὸς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν νομοθέτην Λυκούργου».

Ἀποκλεισθείσης δυστυχῶς τῆς Σάμου ἀπὸ τῆς ἐλ-

(1) Ἰδὲ Ἐπιστολῶν Καποδ. Τόμ. Α. Σελ. 356 καὶ 357.

ληνικῆς ἐπικρατείας τῷ 1830, ὁ Λυκοῦργος ἔδωκε παραιτήσιν τῆς ἐν αὐτῇ ὑπηρεσίας καὶ μετέβη εἰς Σάμον. Πρὸς δὲ τὸν ἀποτρέποντα τοῦτον Καποδίστριαν, τὸν ὑποσχόμενον μάλιστα καὶ τιμὰς μεγαλειτέρας εἰς τὸ μέλλον, «*προτιμῶ*», εἶπεν ὁ Λυκοῦργος, «*τὰ συμμερισθῶ τὴν τύχην τῆς πατρίδος μου καὶ τὰ συνεργασθῶ ἡδὲν αὐτῆς μετὰ τῶν συμπολιτῶν μου*». Παρατηρήσαντος δὲ τοῦ Κυβερνήτου, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταβληθῇ ἡ ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων, «*ἡμεῖς θὰ προσπαθήσωμεν*», προσέθηκε, «*τὰ μείνωμεν ἠνωμένοι μετὰ τῆς Ἑλλάδος*. » *Ἄν δὲν δυνηθῶμεν τὰ κατορθώσωμεν τοῦτο, θέλομεν ἀποπειραθῆναι τὰ βελτιώσωμεν τὴν τύχην τῆς πατρίδος μας ἕστῳ καὶ δὲ ἀντιστάσεως. Ὑποτελεῖς τοῦ Σουλτάνου οὐδέποτε θέλομεν γίνεαι*. «*Τοῦτο καλὸν καὶ ἄγιον*», προσέθηκεν ὁ Κυβερνήτης, «*ἀλλ' εἰς ἐπίσημον συνάφειαν δὲν ἡδύναται τὰ διατελεῖν τοῦ λοιποῦ ἢ Σάμος μετὰ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος*», καὶ ἀσπασθεῖς μετὰ συγχινησεως τὸν Λυκοῦργον, ἵνα τεκμηριώσῃ διὰ τούτου τὴν ἐνδόμυχον ἐπιδοκιμασίαν του, ἀπεχαιρέτησεν αὐτόν.

Ὅτε ἔφθασεν ὁ Λυκοῦργος εἰς Σάμον ὁ μὲν Κωλέττης κατέθετο τὴν ἔκτακτον ἐπιτροπείαν καὶ ἀπῆλθε. Συνέλευσις δὲ τοῦ λαοῦ, συνελθοῦσα ἐν Χώρα, ἀνηγόρευσε τὸν Λυκοῦργον διευθυντὴν τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων τῆς νήσου (δοθείσης τότε, ὡς γνωστὸν, ἀντάλλαγμα τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας) διὰ τοῦ ἐξῆς ψηφίσματος :

Ὁ πατριώτης Κ. Λογοθέτης Λυκοῦργος, ὡς ἀπ' ἀρχῆς ἀφωσιωμένος εἰς τὸ νὰ παρεισάξῃ τὴν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς ὡς γνήσιος υἱὸς τῆς ἀγωνισάμενος καὶ τοι διόλου ἀποποιοῦμενος τὸ νὰ δεχθῇ τὸ μέγα τοῦτο βᾶρος, διορίζεται «*Διευθυντῆς τῶν διοικητικῶν πραγμάτων τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος ἡμῶν Σάμου*», ὑποχρεούμενος νὰ ὑπακούσῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν δεινὴν περίστασιν τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος του, πρὸς τὸν ὅποιον δίδεται πᾶσα πληρεξουσιότης εἰς τὸ νὰ ἔχῃ εἰς ἐνέργειαν καὶ νὰ διατηρῇ τὰ ὑπ' ἀριθ. Α' καὶ Β' ψηφίσματα τῆς ἰδίας τοπικῆς συνέλευσεως, διευθύνων πάντοτε

τὴν διοίκησιν κατὰ τὰ δικαιώματα καὶ συμφέροντα τῆς πατρίδος μας, ὑπερασπιζόμενος τὰ προσωπικὰ δικαιώματα ἐκάστου πολίτου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, οὐδόλως ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τοῦ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἀφωτισμένος εἰς τὸ νὰ διατηρῇ καὶ παραισάγγῃ ὅλα τὰ διὰ τὴν πατρίδα καλὰ καὶ ὠφέλιμα.

Ὁ πρόεδρος

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ.

Ὁ ἀ. γραμματεὺς

Ι. ΣΦΟΙΝΗΣ.

[Ἔπονται αἱ ὑπογραφαὶ τῶν κοινοπόλων καὶ χωρίων] (1).

Τότε δὲ ὁ Λυκούργος ἀνέλαβε πρόσθετον καὶ τὸν διὰ τοῦ καλάμου ἀγῶνα κατὰ τῆς διπλωματίας καὶ τῶν συμμάχων Δυνάμεων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπέμενε εἰς τὴν ἔνωσιν ἰδῶν δὲ τὸ ἀνένδοτον τῆς διπλωματίας, προέτεινε νὰ δίδῃ μὲν ἡ Σάμος φόρον τινὰ ὑποτελείας, οὐχὶ ὅμως κατ' εὐθείαν τῇ Τουρκίᾳ· ἀλλὰ διὰ τῶν συμμάχων Δυνάμεων, θέλων νὰ τεκμηριώσῃ διὰ τούτου, ὅτι ἡ νῆσος μόνον τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσῃ ἐνδίδει. Μὴ παραδεκτοῦ γενομένου τοῦ ὄρου τούτου προετάθη τῷ Λυκούργῳ διὰ τοῦ τότε μὲν ἐξάρχου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπίτηδες σταλέντος, ἔπειτα δὲ Μητροπολίτου Χαλκιδῶνος ἀναδειχθέντος καὶ ἄρτι ἀποβιώσαντος Γερασίμου, ἡ ἡγεμονία τῆς Σάμου ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν ἐπιμένοντος δὲ τοῦ ἐξάρχου εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς του: «ΟΧΙ, ἀπήντησεν ὁ Λυκούργος, Εἰς τὸ Γῆρας Προδοθῆς τῆς Πατρίδος μου Δεν γίνομαι!»

Τὸ ἀνένδοτον τοῦ Λυκούργου βλέποντες οἱ πρέσβεις τοῦτον μὲν διέταξαν ν' ἀποθέσῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀπέλθῃ τῆς νήσου, ἵνα μὴ ἐνισχύηται καὶ διὰ μόνης τῆς παρουσίας του ἡ ἀντίστασις τοῦ λαοῦ.

(1) Ἰδιᾶ Ἐπιμ. Σταματιῶδου Α. Σελ. 63-64.

τῷ δὲ Σουλτάνῳ ἐπέτρεψαν νὰ πέμψῃ μὲν στόλον, ἀλλὰ νὰ μὴ μεταχειρισθῇ δι' αὐτοῦ τὴν βίαν, οὔτε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν, ἂν μὴ κερδίσῃ πρότερον ὀπωσδήποτε τινὰς τοῦλάχιστον ἐκ τῶν Σαμίων καὶ σχηματίσῃ κόμμα. Καὶ ὁ μὲν Λυκοῦργος, μὴ δυνάμενος ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τοιαύτης ἀδυσωπήτου ἀποφάσεως, ἀπεσύρθη εἰς τὴν Μοῆν, τὴν τῆς Μεγάλης Παραγίας καλουμένην· ὁ δὲ λαὸς ἠρνήθη πᾶσαν ὑποταγὴν καὶ ἐξελέξατο δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν πρὸς διοικήσιν τῶν τῆς νήσου.

Μόλις ὅμως διαλυθείσης τῆς συνελεύσεως εἶχον ἐννέα Σάμιοι ἐκ τοῦ Βαθέως, ἀνήκοντες εἰς τὴν μερίδα τῶν Καλικαντζαρέων, οἵτινες πολλάκις καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Λυκούργου, ὡς εἶδομεν, ἐπεβουλεύθησαν καὶ ξένους στρατιώτας ἐπέμψαν νὰ τὸν φονεύσωσι, φέροντες ἔτι θερμὸν τὸ κατὰ τοῦ Λυκούργου πάθος, ὑπέγραψαν ἑγγραφὸν ὑποταγῆς, δι' οὗ προσεκάλουν τὸν μακρὰν ἰστάμενον στόλαρχον νὰ ὑπερασπίσῃ τοὺς πιστοὺς (!) ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου· ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τούτου ἐξελθόντες οἱ Τούρκοι ἐπὶ τῆς νήσου κατέλαβον αὐτὴν ἀναιμωτί. Τοῦτο δὲ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Πρόκες νὰ γράψῃ, ὅτι αἱ Σάμοι δὲν ἤθελε νὰ ὑποταχθῇ καὶ ἐπειδὴ ὁ Κόμης Καποδίστριας ἠρνήθη νὰ ὑπερασπισθῇ ἀναφανδὸν τοὺς Σαμίους, ἡ νῆσος ἐκήρυξεν ἐαυτὴν ἀνεξάρτητον· οἱ δὲ Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις ἐπέμψαν ἐκεῖσε πολεμικὰ πλοῖα, ἅτινα εὐκόλως ἔφεραν τὴν ὑποταγὴν» (1).

Ὁ δὲ Λυκοῦργος, ἰδὼν τότε τὴν ἀγαπητὴν του πατρίδα, ὑπὲρ ἧς τοσοῦτον ἐμόχθησε καὶ ἠγωνίσθη, οὕτω δολίως καὶ τῇ ἐπιμόνῳ θελήσει τῶν συμμάχων Δυνάμεων περιελθοῦσαν καὶ αὐθις εἰς τὰς χεῖρας τῶν

(1) Ἱστ. ἱστορ. τῆς Ἑπταν. τῶν Ἑλλήνων, Τόμ. Β'. Σελ. 462.

Τούρκων, ἀνεχώρησε μετ' οὐ πολὺ ἄγνωστος ἐξ αὐτῆς καὶ μετέβη εἰς Τήνον. Τότε δὲ συγχρόνως μετηνάστευσαν εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ τινες χιλιάδες Σαμίων, μὴ ἀνεχομένων νὰ ζῶσιν, ἐν τῇ δουλωθείσῃ πατρίδι τῶν.

Διατρίψας δ' ἐν Τήνῳ μέχρι τοῦ 1836, μετέβη εἰς Ἀθήνας, ἔνθα διωρίσθη τὸ μὲν πρῶτον σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας· μετὰ δὲ τὴν καθίδρυσιν γερουσίας, γερουσιαστής. Τὴν δ' ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τοῦ βαθμοῦ τοῦ ὑποστρατήγου εἶχε λάβει ἐνωρίτερον. Καί τοι δὲ ζωηρὸς, ὡς εἶδομεν, ἐν τῇ νεότητί του καὶ ἀείποτε ἐνθερμὸς προστάτης τοῦ λαοῦ καὶ λάτρης τῆς ἐλευθερίας, οὐδέποτε ὁμῶς ἀνεμίχθη εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν πολλῶν μάλιστα γενομένων ἐπὶ τε τῆς ἀντιβασιλείας καὶ ἐπὶ Ὀθωνος ἀνταρσιῶν ἢ ἀντιπολιτεύσεων, ἀλλὰ διῆγε βίον ὅλως εἰρηνικόν, ἐκπληρῶν ἀείποτε τὸ καθήκον κατὰ συνείδησιν, καὶ μόνον διὰ τῆς ἐν τῇ γερουσίᾳ ψήφου του μέχρι τοῦ 1850. Τότε δὲ, παθὼν τὸ μὲν πρῶτον σκλήρυνσιν, ἔπειτα δὲ καὶ ἀποστέωσιν τῶν βαλβίδων τῆς καρδίας, ἀπεβίωσε τὴν 22 Μαΐου τοῦ 1850, κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, ἡμέραν ἐπέτειον τοῦ πρὸ τριάκοντα καὶ ἐννέα ἐτῶν γάμου του.

Ἐκ τούτου δ' ἔσχε δύο υἱοὺς καὶ δύο θυγατέρας· ὁ μὲν πρεσβύτερος τῶν υἱῶν Ἴπποκράτης, σπουδάζων τὴν ἰατρικὴν, ἀπεβίωσεν ἐν Βιρσθούργῳ τῆς Βαυαρίας· ὁ δὲ νεώτερος εἶναι ὁ γνωστότατος παρ' ἡμῖν τε καὶ ἐν τῇ Δύσει ἱεράρχης Ἀλέξανδρος, ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου.

Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Λυκούργου Λογοθέτου, ὅστις κατὰ τὰ τέλη αὐτοῦ, περιτυχῶν χειρογράφῳ τινί, περιέχοντι ἐν ὀκτῶ τόμοις ποικίλην τῆς ἱεραῦς ἀποκαλύψεως ἐρμηνείαν, συντεταγμένην ὑπὸ τινος ἀρχι-

μανδρίτου Κυρίλλου, Πατρέως, επεχείρισε περίληψιν ταύτης, ἣν καὶ προήγαγε μέχρι τοῦ ἰδ' κεφαλαίου. Σώζεται δὲ ἀνεκδότος παρὰ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Σύρου. Εἶθε ἴδοι ταχέως τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ τὸ ἔργον τοῦτο εὐσεβοῦς ἀγωνιστοῦ καὶ ἥρωος.

Τὰς μὲν ἐν Σάμῳ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ αὐτῆς προσπαθείας τοῦ Λυκούργου εὐγλωττότερον πάντων ἀνομολογοῦσι τὰ ἐνταῦθα δημοσιευθέντα ψηφίσματα συνελεύσεων. Τὰς δὲ ὑπὲρ τοῦ συνόλου τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος προσπαθείας αὐτοῦ τε καὶ τῶν Σαμίων ὑπεδείξαμεν ἤδη, εἰπόντες, ὅτι ἡ Σάμος ἐφ' ὅλου τοῦ ἀγῶνος ἐχρησίμευσεν ὑπὸ τὸν Λυκούργον, ὡσπερ τὸ ἥρωϊκὸν Σούλι, ἐφ' ὅσον ἀντειχεν ὑπὸ τοὺς Σουλιώτας, ὡς προπύργιον τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ τῶν Σαμίων μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν εἰς Χίον ἐκστρατείαν ἐρρήθησαν καὶ ἐγράφησαν πολλὰ, καθήκον θεωροῦμεν ν' ἀντιπαραθέσωμεν τὰ σπουδαιότερα.

Καὶ τὴν μὲν ἀνδρίαν καὶ τὴν φρόνησιν τοῦ Λυκούργου καὶ τῶν Σαμίων, εἶδομεν, ὅτι δὲν ἀπέκρυψε καὶ αὐτὸς ὁ σφαγεὺς τῶν ἀόπλων γυναικοπαίδων τῆς Χίου Βεχῆπ-Πασσᾶς, ὁ διαθέτων, ὡς εἶδομεν, ἐξήκοντα μὲν χιλιάδας φανατικῶν Τούρκων ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐπτὰ δὲ χιλιάδας ὁμοίων, ἀποβιβασθέντων ἐκ τοῦ στόλου καὶ πολυάριθμα πλοῖα τῆς γραμμῆς, καὶ ἅπειρα ἐν αὐτοῖς κανόνια· ἅπαντα δὲ ταῦτα κατὰ δισχιλίων καὶ πεντακοσίων Σαμίων καὶ τούτων οὐχὶ μόνον μὴ βοηθημένων, ὡς θὰ ἴδομεν, ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ἀλλὰ καὶ ἀποθαῤῥυνομένων. Τὴν ἀνδρίαν λοιπὸν καὶ τὴν φρόνησιν τούτων εἶδομεν, ὅτι δὲν ἀπέκρυψαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ των.

Τινὲς ὅμως ἐψεξαν τοῦ Λυκούργου τότε τὸ παράτολμον τῆς ἐπιχειρήσεως ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως

τῆς χώρας καὶ ἄνευ ἀδείας ἢ διαταγῆς τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ἢ μάλιστα καίτοι ἀνακληθεῖσθαι ταύτης· καὶ οὕτω δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ ἐπιρρίψωσι σύμπασαν τὴν εὐθύνην τῶν σφαγῶν καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου εἰς τὸν Λυκοῦργον. Ἄλλ' ὁ Φίνλαυ ἀποφαίνεται, ὡς εἶδομεν, ὅτι ὁ διατάξας τὴν ἐκστρατείαν Ὑψηλάντης ἔγραψε μὲν παρατήρησιν περὶ ἀναβολῆς, ἀλλὰ δὲν ἀνεκάλεσε καὶ τὴν περὶ ἐκστρατείας διαταγὴν. Οἱ δὲ προσκαλέσαντες τὸν Λυκοῦργον Χίοι δὲν ἦσαν οἱ τυχαῖοι, ὡσπερ τινὲς ἰσχυρίσθησαν, φέροντες ὡς παράδειγμα τὸν Μπουρνιάν· ἀλλ' ὁ Ῥάλλης, ὁ Μυλωνᾶς, ὁ Βάμβας, ὁ Κλάδος, πρόκριτοι χωρίων καὶ ἱερεῖς, ὡς εἶδομεν, βεβαιώσαντες ἐνόρκως οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ὅτι οἱ Χίοι εἶναι ἔτοιμοι εἰς ἐπανάστασιν.

Ὁ δὲ Ῥάλλης δὲν ἦτο ἀσήμαντός τις Ἰωάννης Ῥάλλης, ὡσπερ τινὲς ἰσχυρίσθησαν, ἀλλ' ὁ διαπρέφας ἐπὶ συνέσει μεταξὺ τῶν ἐν Ἐρμουπόλει ἀποκατασταθέντων Χίων, δήμαρχος μάλιστα Ἐρμουπόλειως χρηματίσας ἀπὸ τοῦ 1842—1845.

Ἄγνοοῦμεν δὲ κατὰ πόσον ὁ πατριώτης Λυκοῦργος ὤφειλε νὰ ρυθμίσῃ τὰ ἐπαναστατικά του διαβήματα κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς, τὰ σταθμὰ καὶ τὰ μέτρα τῶν ἐμπόρων μᾶλλον ἢ τῶν προσκαλεσάντων αὐτὸν ν' ἀπελευθερώσῃ τὴν πατρίδα των. Τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι, ἂν οὐχὶ ἰσοδύναμον, τοῦλάχιστον ὁμως παραπλήσιον τοῦ ὡς ἂν ὤφειλε καὶ ὁ Γαριβάλδης, πρὶν καταστρέψῃ τοὺς θρόνους τοῦ Βόμβα καὶ τῶν Δουκῶν τῆς Ἰταλίας νὰ αἰτήσῃ τὴν ἀδειαν τῶν αὐλικῶν αὐτῶν ἢ καὶ τῶν Καρδιναλίων τοῦ Πάπα καὶ τῶν Ἰησουϊτῶν τοῦ Λουίγιόλα. Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ Τρικούπης δημοσιεύει καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Λυκοῦργου πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, δι' ἧς ἔγραψεν ὅτι ἀνέβα-

λεν εἰς εὐτυχεστέραν περίστασιν τὴν ἐκστρατείαν τῆς Χίου. Ἄλλ' ἡ μὲν ἐπιστολὴ ἐγγράφη τὴν εἰκοστὴν Ἰανουαρίου, ὅτε τῶ ὄντι τινὲς τῶν ἐμπόρων Χίων διετείνοντο, ὅτι ἦσαν ἀνέτοιμοι· ὁ δὲ Λυκούργος ἀπέπλευσεν εἰς Χίον μετὰ πενήτηντα ὄλας ἡμέρας καὶ μετὰ τὴν διαβεβαίωσιν ἄλλων ἐγγχωρίων Χίων, ὅτι τὰ πάντα ἠτοιμάσθησαν. Πρὸς ἐτοιμασίαν δὲ ἐπαναστάσεως καὶ μάλιστα πρὸς διαδόσιν αὐτῆς ἀρκοῦσιν οὐχὶ πενήτηντα ἡμέραι, ἀλλὰ καὶ πενήτηντα ὥραι ἢ καὶ μόνῃ ἢ ἐν τῇ στιγμῇ γιγνομένη ἀπόφασις τοῦ λαοῦ, ὅταν τὰ ἄλλα εἶναι, ὥσπερ ἐνόρκως ἐβεβαίωσαν τὸν Λυκούργον, ὅτι ἦσαν, ἔτοιμα. Ἡ ἀποτυχία ἄρα, κατὰ τὸν Χίον Μάμουκαν, αἰχμαλωτισθέντα τότε, πρέπει ν' ἀποδοθῆ μόνον εἰς τὰς ἀνεξερευνηήτους βουλάς τοῦ Ὑψίστου.

Ἄλλοι ἐψέξαν τὴν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου ἀντικατάστασιν τῶν ἐφόρων δι' ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως. Ἄλλ' ὁ σύγχρονος Ἀμερικανὸς Χάσο βεβαίωσι, ὅτι, οἱ δημογέροντες τῆς Χίου ἐπὶ μὲν τῆς ἀποβάσεως τῶν Σαμίων ἀπραίτων πᾶν τὸ ἐπιχθόν, ἵνα κωλύσωσι τὸν λαὸν τοῦ νὰ ἐπαναστατήσῃ ἢ ἐνοθῆ μετὰ τῶν εἰσβαλόντων» (1). Ἐπειτα δὲ, βλέποντες, ὅτι ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐχθρικήσιν τῶν Τούρκων, ἀπεφάσισαν μὲν νὰ προστατεύσωσι τὴν ἐπανάστασιν· ἀλλὰ κατὰ πόσον προθύμως καὶ ἀποτελεσματικῶς ἐπραξάν τοῦτο μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Γόρδων, λέγων: «οἱ χωρικοὶ τοῦ Πυργῆ συνέλαβον καὶ παρέδωκαν τοῖς Τούρκοις δέκα τρεῖς Σαμίους» (2). Ἄλλοι ἐπίσης κατηγόρησαν τὸν Λυκούργον ὡς γυμνώσαντα ἐπὶ τῆς ἀποβάσεως τοὺς Λατίνοους· ἀλλ' ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς βεβαίωσι ἐπίσης, ὅτι ὁ

(1) 18: An Historical Sketch of the greek revolution by Samuel Howe New-York 1828, pag. 98.

(2) 18: Hist. of the greek revolution bu Gordon Vol. J. pag. 360.

Λυκούργος, μαθὼν, φαίνεται, τὰ παράπονα ταῦτα, επροσεκάλεσε τοὺς Λατίνους νὰ δηλώσωσιν αὐτῷ τὰ τυχόν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του διαρπαγέντα» (1), βεβαίως, ἵνα εὔρη ἢ πληρώσῃ. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐξάγεται τὸ ἀλάνθαστον καθ' ἡμᾶς συμπέρασμα, ὅτι τῷ Λυκούργῳ καὶ τοῖς Σαμίοις συνέβη μετὰ τὴν εἰς Χίον ἀποτυχίαν ὅ,τι ἀνεξαίρετως πᾶσι τοῖς ἀποτυγχάνουσι σπουδαίας τινὸς καὶ μεγάλης ἐπιχειρήσεως. Ἄλλως καὶ αὐτὸς ὁ μὴ φίλος τῶν Ἑλλήνων Φίνλαϋ ἀνομολογεῖ, ὅτι ὁ Λυκούργος ἐδιδάχθη πολλὰ ὑπὸ τῆς πείρας, ἦτο δὲ σταθερὸς καὶ μετριόφρων (*moderat*) (2).

Πᾶσαν ἄλλην περιγραφὴν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Λυκούργου Λογοθέτου θεωροῦμεν περιττήν.

Ἴνα δ' ἐκτιμήσῃ τις κάλλιον τὴν ἀξίαν τοῦ τε Λυκούργου καὶ τῶν Σαμίων πρέπει νὰ παραλληλίσῃ τὰ ἐν Σάμῳ πρὸς τὰ ἐν Μιτυλήνῃ. Ἡ νῆσος αὕτη καὶ πληθυσμὸν εἶχεν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ἔχει καὶ ἤδη τριπλάσσιον, καὶ πλοῦτη πλείοτερα, καὶ ζήλου δὲν ἐστερεῖτο.

Μιτυληναῖοι ἦσαν, ὡς γνωστὸν, καὶ ὁ Παλαιολόγος Λεμονῆς, καὶ ὁ Δημήτριος Παλαιολόγος, καὶ ὁ Γεώργιος Λεμονῆς. Ὁ πρῶτος τούτων ἦτο μεγαλέμπορος ἐν Ὀδησσῶ· εἶχε σημαντικὴν περιουσίαν καὶ ἐκατήχθη ἐνωρὶς τῷ 1847 εἰς τὰ μυστήρια τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας». Κατήλθεν εἰς Μιτυλήνην καὶ ἐκατήχησε πολλοὺς συμπατριώτας του καὶ αὐτὸν μάλιστα τὸν ἀρχιερέα. Εἶδομεν συνυποσχετικὸν δῶδεκα Μιτυληναίων καὶ τούτου, πάντως γενόμενον πρὸς εὐδωσιν καὶ διάδοσιν τῶν τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας». Ὁ Παλαιολόγος Λεμονῆς ἔτρεξε πανταχοῦ, ἦλθε καὶ ἐν τῇ ἐπαναστατησάσῃ Ἑλλάδι, ζητῶν τὸν ἱκανὸν νὰ

(1) Ἰδὲ Hist. of the greek revolution by Gordon, vol. j. pag. 355.

(2) Ἰδὲ Hist. of the greek revolution by Finlay, vol. j. pag. 342.

ἐπαναστατήσῃ τὴν Μιτυλήνην. Ἄλλ' ὅμως οὔτε ἐν τῇ νήσῳ εὔρεν ἓνα ἐφάμιλλον τοῦ Λυκούργου, οὔτε ἀλλαχοῦ. Ἐπὶ τέλους οἱ Τοῦρκοι, ὑποπτευθέντες τὰ τεκταινόμενα ἐν Μιτυλήνῃ, τὸ μὲν πρῶτον ἀπηγγόνισαν τὸν Γιαννάκην Λεμονῆν, ἀδελφὸν τοῦ Παλαιολόγου Λεμονῆ· τὸν Χατζῆ Γρηγόριον καὶ ἄλλους· ἔπειτα δ' ἐσφαξαν πολλοὺς κ' ἐπραξαν σχεδὸν ὅσα κ' ἐν Κυδωνίᾳ. Τοῦτο δὲ συνέβη καθ' ἡμᾶς, διότι οὔτε ἐκεῖ, οὔτε ἐν Μιτυλήνῃ εὐρέθησαν οἱ ὅμοιοι τῷ Λυκούργῳ, τῷ Λαχανᾷ καὶ ἄλλοις Σαμίσις.

Ἐνταῦθα δὲ παραθέτομεν καὶ τινὰς περὶ Μιτυληναίων πληροφορίας, ὅπως ἐσάλησαν ἡμῖν ἐκ Μιτυλήνης.

«Κατὰ τὸ 1817 ἦλθον εἰς Μιτυλήνην τὴν πατρίδα των, οἱ ἑταιρισταὶ Παλαιολόγος Λεμονῆς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γεώργιος Λεμονῆς, καὶ κατήχσαν εἰς τὰ πράγματα τῆς ἑταιρίας τὸν ἀδελφὸν αὐτῶν Γιαννάκην Λεμονῆ (τὸν καὶ Κοντογδῆν ἐπωνομαζόμενον ἕνεκα τοῦ μικροῦ του ἀναστήματος), ἐπίσης τὸν ἐπ' ἀδελφῆ γαμβρὸν αὐτῶν Χατζῆ-Γρηγόριον Ἰωάννου εὐπατρίδην καὶ κατζάμπασην Μιτυλήνης, λίαν εὐκατάστατον. Ἐπίσης ἑκάμαν ἑταιριστὴν καὶ τὸν δεσπότην Μιτυλήνης καὶ διαφόρους ἐκ τῶν προϋχόντων τοῦ τόπου. Τὰ πράγματα ἐνεργοῦντο μυστικῶς καὶ μετὰ ζήλου ἐτοιμάζοντο ὅπως ἡ ἐπανάστασις ἐκτραγῆ συγχρόνως μετὰ τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, τὰ πάντα ἐβαινον κατ' εὐχὴν μέχρι τοῦ 1821, ὅτε ὁ Χατζῆ-Γεωργιάκης Μάνδρας, φιλότουρκος καὶ ἰδιοτελής, ἐπρόδωσε τοὺς ἀρχηγούς τῆς συνομοσίας εἰς τὴν Πόρταν καὶ συνελήφθησαν. Ὁ μὲν Χατζῆ-Γρηγόριος Ἰωάννου ἀμέσως, ὁ δὲ Γιαννάκης Λεμονῆς κατέφυγεν εἰς τὸν Προφήτην Ἥλιον, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτέρου ὄρους τῆς νήσου καὶ ἐζητεῖτο ἀπανταχοῦ· ὁ δὲ λαὸς ἐλπίζων, ὅτι διὰ τῆς παραδόσεως αὐτοῦ ἤθελεν ἀπαλλαγθῆ, ἑκαμον ῥήμασι δηλ. τραγοῦδιαι καὶ ἔλεγον μετὰξὺ ἄλλων :

Κοντογῶ, κατέβα κάτω,
κ' εἶν' ὁ κόσμος ἀνωκάτω.

Δὲν ἤργησε νὰ συλληφθῆ ὁ δυστυχῆς, νὰ ἀπαγχονισθῆ μετὰ 22 ἡμερῶν μαρτύριον, θ' ὑπέστη μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Χατζῆ-Γρηγόρη, ἐπίσης ἀπαγχονισθέντος χωρὶς νὰ προδόσουν τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ ταῦτα κατὰ Μάϊον τοῦ 1821.

Ὁ Παλαιολόγος Λεμονῆς ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ χαίρων μεγάλην ὑπόληψιν καὶ ἐπιφροῆν εἰς τὰ τῆς Ἑταιρίας πράγματα ἔκαμε πολλὰς χρηματικὰς θυσίας ὑπὲρ τοῦ γένους, διέπρεπεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Ὀδησσὸν μεταξύ τῶν μεγαλεμπόρων πολλὰ ἔτη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως· ἀπεβίωσεν εἰς Τῆνον κατὰ τὸ 1824, καταλείψας διὰ διαθήκης του, ἧς ἐκτελεστάς διώρισε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Κυριάκον Κουμπάρην καὶ τὸν ἐν Ὀδησσῷ Δημήτριον Παλαιολόγον, τὴν μεγάλην αὐτοῦ περιουσίαν εἰς τὸ γένος.

Ὁ Γεώργιος Λεμονῆς, ἀδελφὸς τῶν ῥηθέντων Γιαννάκη καὶ Παλαιολόγου Λεμονῆ, ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας, διατελέσας ὑπασπιστῆς καὶ ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου. Τὸ 1832 ἦλθεν εἰς Βραΐλαν ζητῶν πόρον ζωῆς διὰ τοῦ ἐμπορίου κοπιάσας ἀόκνως ἀπέκτησε περιουσίαν μεγάλην, ὑπόληψιν δὲ καὶ ἐπιφροῆν πολλῶ μεγαλητέραν· πολυειδῶς ὠφέλησε τοὺς ὁμογενεῖς κατὰ τὴν ἐν Βραΐλα διαβίωσίν του· πρὸ πάντων δὲ τοῖς Ὑδραίοις προετίμα νὰ φαίνεται χρησιμώτερος, λέγων, ὅτι πρὸς αὐτοὺς ἐχρεώστη χάριτας· διὰ τὴν περιθάλψιν, ἣν παρ' αὐτῶν ἔλαβε, ὅτε κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος διέμεινεν ἐπὶ τινα καιρὸν εἰς τὴν νῆσόν των.

Κατὰ τὸ 1850 ἡ Γαλλία ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον, δι' ἧς ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς ὑπηκόους τῆς ἐμπόρου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας τὸ νὰ ναυλώνουσιν Ἑλληνικὰ πλοῖα, ὡς ἀνάξια ἐμπιστοσύνης.

Ὁ Λεμονῆς τότε ὑπεστήριξε διὰ τῆς ἐπιφροῆς του τὸ ἑλληνικὸν ἐμπορικὸν ναυτικὸν μὴ ναυλώσας ποτὲ ἄλλα ἢ ἑλληνικὰ πλοῖα, προτρέπων δὲ καὶ ὑποχρωσῶν τοὺς ἀπειραρίθμους ὁμογενεῖς καὶ ἀλλοεθνεῖς φίλους του μεγαλεμπόρους νὰ μὴ ναυλώσῃσι ξένα πλοῖα, παρέχων τοιοῦτοτρόπως ἠθικὴν τε καὶ ὕλικήν

σωτηρίαν εἰς τὴν καθ' ὄλον τὸν Δούναβιν ἑλληνικὴν ναυτηλίαν. Ὅτε δὲ κατὰ Μάϊον τοῦ 1852 ὁ θάνατός του ἀνηγγέλθη διὰ τῶν ἐφημερίδων εἰς τὴν λέσχην τῆς Ὑδρας, ἀντήχησε φωνὴ γοερά: «Πάει ὁ θεὸς τῶν Ὑδραίων!» ὅσα δὲ πλοῖα εὐρίσκοντο ἐν τῷ λιμένι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἔφερον τὴν σημαίαν μεσήστιον. Ἀπολέσας καὶ τὸ τελευταῖον τῶν τέκνων του κατέλειπεν ὀλοκλήρον τὴν περιουσίαν καὶ τὸ ὄνομά του εἰς τὸν ἐπ' ἀδελφῇ ἀνεψιὸν τοῦ Μιχαήλ, υἱὸν τοῦ ἀπαγχονισθέντος Χατζῆ-Γρηγόρη Ἰωάννου. Κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς του ἐζήτησε τὸν λόγον του ἀνεψιοῦ του, ὅτι οὐδέποτε θὰ ζητήσῃ δι' ἐαυτὸν ἢ τὰ τέκνα του ἀποζημιώσιν τινα δι' ὅσα αὐτός τε καὶ οἱ ἀδελφοί του καὶ ὁ πατὴρ τοῦ ἰδίου ἀνεψιοῦ ἐθυσίασαν ὑπὲρ τοῦ γένους· ὁ δὲ ἀνεψιὸς ὑπεσχέθη τοῖτο εἰς τὸν ἐπιθανάτιον θεῖον προσειπὼν, ὅτι: ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ἀτομικῶς δὲν ἔκαμε τίποτε ἀκόμη διὰ τὸ ἔθνος οὐδὲ ἀπαιτεῖ τὸ παραμικρὸν παρ' αὐτοῦ, ἔλαβε μάλιστα πολὺ ἤδη, ὅτε κατὰ τὸ 1849, ἅμα πατήσας κατὰ πρῶτον τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων τὸν ἐτίμησε, καταγράψας αὐτὸν μεταξὺ τῶν πολιτῶν του.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΒΔΟΜΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΦΙΛΟΠΟΝΗΜΑΤΑ

ΤΟΥ

ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ.

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ Πρακτικῆς Παθολογίας, ὑπὸ Ὁφειλάδου. Ἑλληνικὴ μετάφρασις, βραβευθεῖσα ὑπὸ Ἀκαδημαϊκῆς Συγκλήτου τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, 1846. Ἐκδόσις δευτέρα, 1854.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ Γεν. Παθολογίας, ὑπὸ Σομίτη, ὁμοίως τῷ 1848.
Ἡ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΙΑΤΡΙΚΗ ΜΕΛΙΣΣΑ, ἀπὸ τοῦ 1853—1859,
τόμ. 6. (Ἐκαστος Τόμος τιμᾶται Δραχ. 18).

Ἡ ΜΕΛΙΣΣΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ 1865—1866. Τόμ. 2. (Ἐκαστος Τόμος τιμᾶται Δραχ. 40).

Ἡ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΜΗΣ καὶ ἰδίως τῆς Ἑλλάδος, πολιτικὸν φυλλάδιον ἀνώνυμον, ἐκδοθὲν ἐν Ζακύνθῳ, 1864.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ Α', Β' καὶ Γ' πρὸς τὰ Προσάτιδας τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεις καὶ πρὸς ἅπαντα τὸν πεποικτισμένον κόσμον. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστὶ, ἐν Κερύρα καὶ ἐν Περσιτίσ.

ΠΑΡΑΙΝΗΣΕΙΣ πρὸς τὸν ἑλλ. βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστὶ, ἐν Ἀθήναις, 1863.

ΠΕΡΙ ΧΟΛΕΡΑΣ Ὑμνημα Α', Β' καὶ Γ' πρὸς τὴν ἐν Περσιτίσιν Ἀσθεμίαν τῆς Ἑλλάδος, Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστὶ, ἐν Ἀθήναις, 1865.

ΑΝΑΤΟΜΗ καὶ ΔΥΣΙΣ παρ' ἐνὶ Ἀντιόχειου 1866 καὶ 1867, ποικιλὰ φυλλάδια ἀνώνυμα, μεταφρασθέντα Γαλλιστὶ καὶ Ἀγγλιστὶ, ἐν Λονδίῳ, ἐν Μιντ-έστριπ καὶ ἐν Ἀθήναις.

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ τῶν ἐπισημῶν Ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεφέντων ἀνδρῶν. Τόμ. Α', Β', Γ', Δ', Ε', ΣΤ' καὶ Ζ'. — Ἐκαστος Τόμος τιμᾶται ἐν Ἀθήναις Δραχ. νίας 7. — Εἰς τῆς ἐπαρχίας 7, 50. — Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν Δρ. 8. — Ἐκαστος Τόμος πωλεῖται καὶ ἐν αἰτίσιν.